

2022

การเข้าสู่ความเป็นสังคมนิยมซ้ายจัดของขบวนการนักศึกษา ระหว่าง 14 ตุลาคม
พ.ศ. 2516 - 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

จินตนา ไชยนาเคนทร์
คณะอักษรศาสตร์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd>

Part of the [History Commons](#)

Recommended Citation

ไชยนาเคนทร์, จินตนา, "การเข้าสู่ความเป็นสังคมนิยมซ้ายจัดของขบวนการนักศึกษา ระหว่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 - 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519" (2022). *Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD)*. 6390.
<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/6390>

This Thesis is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD) by an authorized administrator of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

การเข้าสู่ความเป็นสังคมนิยมซ้ายจัดของขบวนการนักศึกษา
ระหว่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 - 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2565
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE SOCIALIST RADICALIZATION OF STUDENT MOVEMENTS
DURING 14 OCTOBER 1973 - 6 OCTOBER 1976

Miss Chantana Chainaken

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in History

Department of History

FACULTY OF ARTS

Chulalongkorn University

Academic Year 2022

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การเข้าสู่ความเป็นสังคมนิยมชายจัดของขบวนการนักศึกษา

ระหว่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 - 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

โดย

น.ส.จันทนา ไชยนาเคนทร์

สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรเดช โชติอุดมพันธ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตุลย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนาพล ลีมอภิชิต)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธิติ บัวคำศรี)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(อาจารย์ ดร.ตามไท ตีลภวิทยรัตน์)

จันทนา ไชยนาเคนทร์ : การเข้าสู่ความเป็นสังคมนิยมซ้ายจัดของขบวนการนักศึกษา
ระหว่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 - 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519. (THE SOCIALIST
RADICALIZATION OF STUDENT MOVEMENTS DURING 14 OCTOBER 1973 - 6
OCTOBER 1976) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.วาสนา วงศ์สุรวัฒน์

ช่วงเวลาสามปีระหว่าง 2516 ถึง 2519 เป็นช่วงเวลาที่ขบวนการนักศึกษาเติบโตมากที่สุด
ที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทย และกลายเป็นพลังสำคัญในการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐ พร้อมทั้ง
เสนออุดมการณ์ใหม่ผ่านแนวคิดสังคมนิยม วิทยานิพนธ์นี้ต้องการศึกษารูปแบบการเผยแพร่และ
เรียนรู้แนวคิดทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา รวมทั้งลักษณะความคิดและการเปลี่ยนแปลง
ความคิดทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ที่ได้หันไปเป็นซ้ายสังคมนิยมมากยิ่งขึ้นใน
ช่วงเวลา 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ผลการศึกษาพบว่า ขบวนการนักศึกษาใช้วิธีการ
หลากหลายในการเผยแพร่ อาทิ การจัดนิทรรศการ การจัดเสวนาทางวิชาการ การจัดจำหน่าย
หนังสือ เพื่อเผยแพร่วาทกรรมสังคมนิยมสู่พื้นที่สาธารณะ ขบวนการนักศึกษารับความคิดสังคม
นิยมมาจากหลายทาง แต่อิทธิพลแนวคิดเหมาอิดส์แบบพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้รับ
การยอมรับมากที่สุด เนื่องด้วยการแพร่กระจายความรู้เกี่ยวกับประเทศจีน ชัยชนะของฝ่ายสังคมนิยม
ในประเทศเพื่อนบ้าน และการที่ประเทศไทยเป็นที่ตั้งของฐานทัพอเมริกา ทำให้ทฤษฎีกึ่ง
เมืองขึ้นกึ่งศักดินาถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ลักษณะสังคมไทย ด้วยเหตุนี้ ขบวนการ
นักศึกษารณรงค์ให้รื้อถอนวัฒนธรรมแบบศักดินานิยมทุนนิยม-จักรวรรดินิยม ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้
จากกรณีวิพากษ์วรรณคดีไทย การชำแหละหลักสูตรการศึกษา การอธิบายความเป็นหญิงแบบใหม่
ตามแนวทางสังคมนิยม การวิพากษ์วาทกรรม “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” และการตีความ
“เจตนารมณ์ 14 ตุลา” ให้สอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยม

สาขาวิชา ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา 2565

ลายมือชื่อนิสิต
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

5980501422 : MAJOR HISTORY

KEYWORD: Student Movements, 14 October 1973, 6 October 1976

Chantana Chainaken : THE SOCIALIST RADICALIZATION OF STUDENT
MOVEMENTS DURING 14 OCTOBER 1973 - 6 OCTOBER 1976. Advisor: Assoc.
Prof. WASANA WONGSURAWAT, Ph.D.

The period between 1973 and 1976 was a time during which the student movements developed most significantly in the political history of Thailand. They came to be an important force in anti-state movements and propagated new ideals through socialism. This dissertation investigates the different forms of propagation and seeks a better understanding of the political ideas of the student movements, including the transformation of their social, cultural, and political thoughts that developed increasingly towards to socialist left in the period between 14 October 1973 and 6 October 1976. The study found that students employed various methods to propagate their socialist discourse in the public sphere, such as, exhibitions, academic discussions, and book selling. Student movements received socialist ideas from many sources, but the Communist Party of Thailand's Maoist narrative was the most influential. This was because the propagation of knowledge relating to China, the victory of socialism in neighboring countries, and the fact that Thailand was a base for American military forces, made the theory of half-colony half-feudal more convincing as a way to analyze Thai society. For this reason, student movements rallied for the eradication of feudalism, capitalism, and imperialism. This was clearly reflected in the cases of the critique of Thai literature, the dissection of the educational curriculum, the new definition of womanhood according to socialism, the critique of the "nation, religion, monarch" discourse, and the reinterpretation of the "14 October intention" to fit socialist aspirations.

Field of Study: History

Student's Signature

Academic Year: 2022

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลงไม่ได้ถ้าหากปราศจากความช่วยเหลือจากบุคคลต่าง ๆ ผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างมากสำหรับรองศาสตราจารย์ ดร. วาสนา วงศ์สุรวัฒน์ ที่ตอบรับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และสนับสนุนผู้วิจัยจนมีโอกาสได้ไป การนำเสนองานยังต่างประเทศ ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ตฤย์ อิศรางกูร ณ อยุธยา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธนาพล ลีมอภิชิต ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิบัติ บัวคำศรี และ อาจารย์ ดร. ตามไท ดิลกวิทยรัตน์ ที่รับเป็นกรรมการสอบ วิทยานิพนธ์ และให้คำแนะนำเพื่อการปรับปรุงแก้ไขต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร. กาวรรณ เรือง ศิลป์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิลา วิลัยทอง สำหรับการสอบถามความคืบหน้าของวิทยานิพนธ์ด้วยความเป็นห่วงอยู่เสมอ รวมถึง ศาสตราจารย์ ดร. ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ สำหรับข้อวิจารณ์ต่าง ๆ ในการรายงานความก้าวหน้าวิทยานิพนธ์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก “ทุน 90 ปีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช” “ทุนอุดหนุนการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเฉลิมฉลองในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเจริญพระชนมายุครบ 72 พรรษา” โดยบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย “ทุนพัฒนาบทความวิจัยโครงการวิวัฒน์ ไทยศึกษานานาชาติเพื่อการพัฒนาสังคมไทย” โดยสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทุนสนับสนุนนิสิตสำหรับการนำเสนองานในต่างประเทศ ผู้วิจัยขอขอบคุณแหล่งทุนต่าง ๆ ไว้ในที่นี้ด้วย

ผู้วิจัยขอขอบคุณหน่วยงานที่เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญให้กับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้แก่ ห้องหนังสือพิมพ์เก่า หอสมุดแห่งชาติ ห้องหนังสือหายาก ห้องสมุดปรี พนมยงค์ ห้องสมุดสถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ (นิด้า) ที่ยังคงเก็บหนังสือเก่าเกี่ยวกับ ขบวนการศึกษาในช่วง 14 ตุลาฯ ได้อย่างดี ห้องสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่เก็บรักษาวารสารไว้ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด แม้ว่าตอนนั้นวารสารเหล่านั้นจะสูญหายไปแล้วก็ตาม ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ ห้องสมุดคณะอักษร ศาสตร์ จุฬาฯ และสำนักวิทยทรัพยากร จุฬาฯ

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้เอื้อเฟื้อข้อมูลในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้กับผู้วิจัยทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณณฤชิต สร้อยเพชร ผู้เก็บรวบรวมสิ่งพิมพ์จำนวนมากของนักศึกษาเอาไว้เป็นอย่างดี คุณชาว สุภาจินดานนท์ ที่มอบหนังสือหายากให้กับ ผู้วิจัยเพื่อใช้ประโยชน์สำหรับการศึกษา และคุณอากร ภูวสุธร์ เจ้าของร้านหนังสือเก่าที่มีให้ความช่วยเหลือในการค้นหาหนังสือ ที่จำเป็นให้กับผู้วิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงลงไม่ได้ หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ ได้แก่ พิชยพัฒน์ นัย สุภาพ อาทิตย์ เจียมรัตตัญญู พงศกร ชุ่มดี บุญพิสิฐ ศรีหงส์ วิชสรา อินทรรัตน์ ธงนรินทร์ นามวงศ์ อธิกร ทองแกมแก้ว ศุภร ดา ตำนเชิดชูเกียรติ เกษราภรณ์ หาญแก้ว ธิกันต์ ศรีนารา ปราการ กลิ่นฟุ้ง ชาติชาย มุกสง ธนพงศ์ จิตต์สง่า ดวงทิพย์ พรหม เขต เพื่อนร่วมชั้นเรียน ป.เอก ศรัณยู เทพสงเคราะห์ นิสารัตน์ ชันธโภค และสุรเชษฐ์ สุขลากกิจ ผู้มีคำตอบให้กับทุก ๆ คำถาม ที่ผู้วิจัยอยากทราบในระหว่างการเขียนในรั้วจุฬาฯ แห่งนี้ คณาจารย์จากสาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้แก่ อภิ เชษฐ์ กาญจนดิฐ พรชัย นาคสีทอง อนินทร พุฒิโชติ รวมถึง บุคคลอื่น ๆ ที่ได้ให้ความกรุณาช่วยเหลือผู้วิจัย แต่ไม่สามารถเอ่ยนามได้หมดในพื้นที่แห่งนี้

ครอบครัวเป็นกำลังใจที่สำคัญที่สุดที่ทำให้ผู้วิจัยไม่ล้มเลิกชีวิตการเรียนปริญญาเอกลงไปกลางคัน ผู้วิจัยขอขอบคุณ พ่อ แม่ พี่ชาย พี่สาว และหลาน ๆ ที่เป็นกำลังใจให้กับผู้วิจัยในทุก ๆ ก้าวของชีวิต และขอบคุณอย่างที่สุดสำหรับกิตติศักดิ์ สัจจิตตา รมย์ ผู้คอยรับฟังอย่างตั้งใจและให้การสนับสนุนผู้วิจัยอยู่เสมอ

สารบัญ

	หน้า
.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	11
สารบัญภาพ	12
บทที่ 1 บทนำ.....	13
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	13
1.2 ปัญหาในการเขียนประวัติศาสตร์การเมืองไทยระหว่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519.....	19
1.2.1 งานเขียนที่อธิบายมูลเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ.....	19
1.2.2 กลุ่มงานเขียนที่เน้นศึกษาขบวนการนักศึกษา.....	23
1.2.3 กลุ่มงานเขียนที่เน้นเรื่องอื่น ๆ แต่มีนักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้อง.....	29
1.2.4 กลุ่มงานเขียนประวัติศาสตร์ของสื่อวัฒนธรรม.....	31
1.2.5 ประวัติศาสตร์สื่อสิ่งพิมพ์	32
1.3 วัตถุประสงค์.....	34
1.4 ขอบเขตและวิธีการศึกษา.....	34
1.5 สมมุติฐาน	36
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	37

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ	38
บทที่ 2 การขยายตัวของขบวนการนักศึกษา	39
2.1 บทนำ.....	39
2.2 เครือข่ายขบวนการนักศึกษา: ทรัพยากรทางองค์กร.....	41
2.2.1 ศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.).....	42
2.2.2 พรรคนักศึกษา.....	44
2.2.3 กลุ่มอิสระและชมรมกิจกรรม.....	47
2.2.4 กลุ่มอดีตผู้นำนักศึกษา.....	49
2.2.5 ความเปลี่ยนแปลงขององค์กรนักศึกษา.....	50
2.3 การระดมเงินทุน: ทรัพยากรทางวัตถุ	53
2.4 ปัญญาชนและนักกิจกรรม: ทรัพยากรทางมนุษย์	59
2.4.1 นักกิจกรรม.....	59
2.4.2 ปัญญาชนต่างรุ่น.....	63
2.5 สิ่งพิมพ์นักศึกษา: ทรัพยากรทางวัฒนธรรม.....	65
2.6 สรุป	74
บทที่ 3 การเมืองภายใต้วัฒนธรรมสงครามเย็น: แนวคิดสังคมนิยม	76
3.1 บทนำ.....	76
3.2 ความคิดสังคมนิยม.....	76
3.2.1 เชื่อมต่อชนชั้นกลางและวัฒนธรรมประชาชน	77
3.2.2 วิพากษ์-ต่อต้านทุนนิยม.....	80
3.2.2.1ต่อต้านทุนนิยม-จักรวรรดินิยม: เปรียบเทียบกรณีญี่ปุ่นและอเมริกา.....	80
3.2.2.3ต่อต้านบริโภคนิยมผ่านวาทกรรม “ความฟุ่มเฟือย”	86
3.2.3 ปฏิบัติการรื้อสร้างความหมายประเพณีไทย.....	87
3.3 ความหมายสังคมนิยม จีนแดง และปฏิวัติอินโดจีน	99

3.3.1	พรมแดนความหมายสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์.....	99
3.3.2	เงินแดงและการปฏิวัติวัฒนธรรม.....	101
3.3.2.1	นิทรรศการเงินแดง.....	102
3.3.2.2	การนำเสนอภาพลักษณ์เงินแดงผ่านสายตาดูการเดินทางเยี่ยมชม	109
3.3.3	ปฏิวัติอินโดจีน.....	113
3.4	ความไม่หลากหลายของความคิดสังคมนิยม	117
3.4.1	ลัทธิเหมาอัสต์ ของ พคท.....	118
3.4.1	โซเวียต-รัสเซีย.....	121
3.4.2	พุทธกับคอมมิวนิสต์.....	125
3.4.3	มาร์กซิสต์แบบต่าง ๆ.....	126
3.4.4	ประชาธิปไตยรัฐสภา	126
3.5	ลัทธิแก้และความคิดถอนราก	128
3.6	สรุป	133
บทที่ 4	วรรณกรรมกับการศึกษา.....	135
4.1	บทนำ.....	135
4.2	ฝ่ายซ้ายยุค 2490 ในมิติวรรณกรรม	135
4.2.1	แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน	135
4.2.3	คีนซีพจิตร ภูมิศักดิ์.....	139
4.3	นิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ.....	153
4.4	“เผาวรรณคดี”	156
4.5	การชำแหละหลักสูตร.....	166
4.6	สรุป	171
บทที่ 5	ขบวนการนักศึกษาหญิงกับการเคลื่อนไหวแนวคิดสตรี.....	173
5.1	บทนำ.....	173

5.2 การก่อตัว เครือข่าย และกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาหญิง.....	174
5.2.1 การก่อตัวของขบวนการนักศึกษาหญิง.....	175
5.2.2 สิ่งพิมพ์ของขบวนการนักศึกษาหญิง	183
5.2.3 มองตัวเอง ผู้หญิงเก่ง ดอกไม้.....	186
5.4 การจัดงานสตรีสากล.....	193
5.5 วิวาทะความรักเสรีในขบวนการ	200
5.6 สรุป	203
บทที่ 6 การรับมือวาทกรรมทางการ “ชาติ ศาสนา กษัตริย์”	205
6.1 บทนำ.....	205
6.2 วาทกรรมทางการของรัฐ “ชาติ ศาสนา กษัตริย์”	205
6.3 วาทกรรมวิพากษ์ชาตินิยมทางการ	208
6.4 วาทกรรมวิพากษ์ศาสนา	213
6.5 วาทกรรมวิพากษ์สถาบันกษัตริย์.....	219
6.6 สรุป	232
บทที่ 7 “เจตนารมณ์ 14 ตุลา”: การประกอบสร้างความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516.....	236
7.1 บทนำ.....	236
7.2 สถาบันกษัตริย์กับการช่วงชิงความหมาย.....	237
7.3 การเมืองของการจัดงานรำลึกเหตุการณ์ 14 ตุลา.....	243
7.3.1 14 ตุลา: “วันเยาวชนแห่งชาติ”	248
7.4 วาทกรรม “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” กับการตีความแบบถือนรก	249
7.5 การสร้างความหมายเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475.....	256
7.6 สรุป	263
บทที่ 8 บทสรุป.....	265
บรรณานุกรม.....	2

ประวัติผู้เขียน	22
-----------------------	----

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 2.1 รายชื่อพรรณนักรักศึกษาของแต่ละมหาวิทยาลัย.....	44
ตาราง 2.2 ความเปลี่ยนแปลงขององค์กรนักศึกษาระดับต่าง ๆ	49
ตาราง 2.3 การจัดนิทรรศการของนักศึกษาระหว่าง 14 ตุลาคม – 6 ตุลาคม.....	71
ตาราง 3.1 เปรียบเทียบวาทกรรมการต่อต้านญี่ปุ่นและอเมริกาของขบวนการนักศึกษา.....	79
ตาราง 3.2 องค์ประกอบ ชุดวาทกรรมความฟุ้งเฟ้อ.....	86
ตาราง 3.3 หนังสือเกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาชนจีนที่จัดพิมพ์โดยองค์กรนักศึกษา.....	105
ตาราง 3.4 หนังสือเกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาชนจีนที่จัดพิมพ์โดยองค์กรต่าง ๆ.....	106
ตาราง 4.1 งานเขียนด้านการวิพากษ์ศิลปวรรณคดีของนักคิดในช่วงทศวรรษ 2490.....	136
ตาราง 4.2 งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับจิตร ภูมิศักดิ์ ระหว่าง พ.ศ. 2516 – 2519.....	141
ตาราง 5.1 หนังสือที่จัดพิมพ์โดยกลุ่มนักศึกษาหญิงของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ.....	184
ตาราง 6.1 องค์ประกอบของชาตินิยมราชการเทียบกับชาตินิยมนักศึกษาประชาชน.....	207
ตาราง 6.2 เปรียบเทียบชาตินิยมฝ่ายซ้ายกับชาตินิยมฝ่ายขวาในช่วง 2516 – 2519.....	209
ตาราง 6.3 ปัญหาและทางออกในเรื่องเอกราชและอธิปไตยในมุมมองของขบวนการนักศึกษา.....	212
ตาราง 6.4 สรุปการตอบโต้วาทกรรม ชาติ ศาสนา กษัตริย์.....	231
ตาราง 6.5 เปรียบเทียบมิตวาทกรรมและการเมือง ในการโต้วาทกรรม ชาติ ศาสนา กษัตริย์.....	233
ตาราง 7.1 ประเด็นทางการเมืองในช่วงการจัดงานรำลึก 14 ตุลาคม.....	244

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ 3.1 ภาพโปสเตอร์การรณรงค์เพื่อต่อต้านจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น.....	80
ภาพที่ 3.2 โปสเตอร์ศูนย์นิสิตฯ เชิญชวนประชาชนเข้าร่วมสัปดาห์รณรงค์ต่อต้านสินค้าต่างชาติ.....	83
ภาพที่ 3.3 โปสเตอร์ในงานนิทรรศการ “ต่อต้านสินค้าต่างชาติ ส่งเสริมสินค้าไทย”.....	83
ภาพที่ 3.4 ส.ค.ส. สวัสดิ์ปีใหม่ พ.ศ. 2519 ที่เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์อริปไตย.....	93
ภาพที่ 3.5 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานปีใหม่ที่ธรรมศาสตร์.....	93
ภาพที่ 3.6 นักคิดฝ่ายซ้ายที่จัดพิมพ์ลงในปฏิทินปีใหม่ พ.ศ. 2519.....	96
ภาพที่ 3.7 การ์ตูนล้อการเมืองเกี่ยวกับการนิยามความหมายแนวคิดสังคมนิยม ของ กอ.รมน.....	100
ภาพที่ 3.8 ภาพบรรยากาศผู้เข้าชมนิทรรศการจินตแดงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.....	102
ภาพที่ 3.9 ภาพบรรยากาศผู้เข้าชมนิทรรศการจินตแดงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.....	102
ภาพที่ 3.10 ตัวอย่างแบบสอบถามสำหรับการสำรวจความคิดเห็นของผู้เข้าชมนิทรรศการจินตแดง.....	108
ภาพที่ 4.1 ชื่อ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่ถูกปกปิด ในบทความ “ศิลปินของประชาชน”.....	147
ภาพที่ 6.1 การ์ตูนล้อเลียนสหรัฐอเมริกา.....	210
ภาพที่ 6.2 การ์ตูนล้อเลียนการเมืองขบวนการนวล.....	210
ภาพที่ 6.3 ภาพเปรียบเทียบภาพโปสเตอร์งานมหกรรมการเมืองกับปกหนังสือพิมพ์มหาชน.....	222
ภาพที่ 7.1 ป้ายผ้า “14 ตุลาคม...วันเยาวชนแห่งชาติ”.....	247

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ช่วงเวลาระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519¹ กล่าวได้ว่าเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่มีความสำคัญอีกช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่ ในแง่โครงสร้างทางการเมือง นับได้ว่าเป็นครั้งแรกในรอบ 16 ปีที่อำนาจของรัฐบาลเผด็จการทหารสิ้นสุดลง และการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองของประชาชนที่เคยถูกปิดกั้นสามารถทำได้อย่างเปิดเผยผ่านการชุมนุมประท้วงเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนเอง เราจึงพบว่าในช่วงเวลานี้เป็นยุคที่มีการเคลื่อนไหวมวลชนมากที่สุดยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ยิ่งไปกว่านั้นลักษณะเด่นของการเคลื่อนไหวมวลชนในยุคนี้มีนักศึกษาเป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางความคิดและการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่กว้างขวางมากกว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคอื่น ๆ อีกทั้งยังเป็นยุคที่มีการจัดพิมพ์หนังสือที่เผยแพร่แนวคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองโดยกลุ่ม ชุมชน และองค์กรแนวร่วมของนักศึกษาออกมาอย่างมากมายมหาศาล จนเรียกได้ว่าเป็น “ยุคทองของฟ็อคเก็ตบุ๊ก”² ในขณะเดียวกันช่วงเวลานี้ยังเป็นช่วงเวลาสำคัญที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)³ เริ่มเข้ามามีอิทธิพลทางความคิดต่อขบวนการนักศึกษาในเมือง และก่อให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มพลังฝ่ายขวาเพื่อตอบโต้กลุ่มขบวนการนักศึกษาและประชาชนด้วยการใช้ความรุนแรง⁴ จากที่กล่าวมานี้ช่วงเวลาสามปีสั้น ๆ นี้จึงเป็นช่วงเวลาที่มีความน่าสนใจและเป็นช่วงรอยต่อที่สำคัญต่อการเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในประเด็นอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

ดูเหมือนว่าความเปลี่ยนแปลงภายในช่วงเวลาสามปีสั้น ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2516 – พ.ศ. 2519 ยังมีการให้คำอธิบายได้ไม่ชัดเจนนัก การศึกษาของประจักษ์ ก้องกีรติ ได้เสนอว่าก่อนหน้าเหตุการณ์

¹ การกล่าวถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ในครั้งต่อไป จะใช้คำว่า เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ตลอดเอกสารฉบับนี้

² สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้ประเมินการจัดพิมพ์หนังสือในฐานะการโฆษณาทางความคิดของขบวนการนักศึกษาและพันธมิตรฝ่ายซ้ายโดยเปรียบเทียบกับการจัดพิมพ์หนังสือของกลุ่มฝ่ายขวา ซึ่งพบว่ากลุ่มนักศึกษาและพันธมิตรฯ มีความเหนือกว่าในด้านจัดพิมพ์หนังสือจนเรียกได้ว่าเป็น “ยุคทองของฟ็อคเก็ตบุ๊ก”

³ การกล่าวถึงพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในครั้งต่อไป จะใช้คำว่า พคท. แทนตลอดเอกสารฉบับนี้

⁴ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “ขบวนการต่อต้านในระยะเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย หลัง 14 ตุลาฯ,” *ฟ้าเดียวกัน* 6, 2 (เมษายน - มิถุนายน 2551): 88 - 115.

14 ตุลาคม กระแสคิดที่ปรากฏอยู่ในขบวนการนักศึกษาประกอบด้วยกัน 4 กระแสคิด คือ ช้ายเก่า ช้ายใหม่ ชาตินิยม และกษัตริย์นิยมประชาธิปไตย⁵ หรือกล่าวได้ว่าลักษณะทางความคิดของขบวนการศึกษาก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม มีความหลากหลายทางความคิด แต่สามปีหลังจากนั้นเรากลับพบว่าความหลากหลายทางความคิดดังกล่าวถูกกลดทอนลง และหันไปให้ความสำคัญกับความคิดเหมาอัสต์แบบ พคท. มากขึ้น ซึ่งการศึกษาของธิดานต์ ศรีนารา⁶ ได้ให้ภาพว่าก่อนหน้าเหตุการณ์ 6 ตุลาคม ความคิดเหมาอัสต์ของ พคท. มีอิทธิพลต่อขบวนการนักศึกษาสูงมาก⁷ คำถามก็คือว่า ถ้าหากก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้มีกระแสคิดต่าง ๆ ไหลเวียนอยู่ในการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา เมื่อเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ขึ้นแนวคิดทั้ง 4 กระแสยังคงดำเนินต่อมาหรือไม่อย่างไร มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบเนื้อหาหรือไม่ และท้ายที่สุดทำไมกระแสคิดเหมาอัสต์แบบ พคท. จึงสามารถมีอิทธิพลเหนือกระแสคิดอื่น ๆ ได้สำเร็จ จนเป็นผลทำให้นักศึกษาจำนวนมากตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้ทางอาวุธกับ พคท. หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม เพราะฉะนั้น ช่วงรอยต่อ 3 ปี ระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาคม - 6 ตุลาคม จึงเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญมากที่จะชี้ให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนทางอุดมการณ์ของขบวนการนักศึกษา ประเด็นดังกล่าวนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะเราจะไม่สามารถเข้าใจความขัดแย้งระหว่างขบวนการนักศึกษาและ พคท. ได้เลยหากละเลยที่จะพิจารณาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของขบวนการนักศึกษาระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาคม - 6 ตุลาคม ว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างไร จนกระทั่งกระแสคิดเหมาอัสต์แบบ พคท. กลายมาเป็นกระแสคิดที่มีอิทธิพลอย่างสูงในเวลาต่อมา

การศึกษาจำนวนหนึ่งเห็นตรงกันในประเด็นเรื่องอิทธิพลของแนวคิด พคท. ที่มีต่อขบวนการนักศึกษา แต่ประเด็นที่ยังคงมีการถกเถียงกัน คือ การขึ้นมามีอิทธิพลของกระแสคิดเหมาเจ๋อตุงของ พคท. เหนือกระแสคิดอื่น ๆ นั้นมีลักษณะอย่างไร นักวิชาการสองคนที่ให้ความสำคัญและมีความเห็นเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวที่แตกต่างกัน คือ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เสนอว่ากระแสคิดเหมาเจ๋อตุงของ พคท. ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อขบวนการศึกษามีลักษณะกิดกัน หรือลดทอนกระแสคิดอื่น ๆ ให้เป็นเพียงแนวร่วม มากกว่าจะเป็นเอกภาพที่เกิดจากการผสมผสานของกระแสต่าง ๆ⁸ ในขณะที่เกษียร

⁵ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาคม* (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556).

⁶ ธิดานต์ ศรีนารา, “ความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนฝ่ายค้าน” ภายหลังการตกต่ำของกระแสความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2524 - 2534,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

⁷ เรื่องเดียวกัน.

⁸ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ชัยชนะของปัญญาชน 14 ตุลา (ตอนที่ 2: การเปลี่ยนประเด็นครั้งใหญ่),” ใน *รัฐประหาร 19 กันยา*, กองบรรณาธิการฟาเดียวกัน (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2550), หน้า 400.

เดชะพีระ เห็นว่ากระแสดคิดเหมาเจ็ดตุ้งของ พคท. มีอิทธิพลมากอยู่จริง แต่ไม่ได้มีลักษณะกีดกัน ลดทอน หรือมีชัยชนะเหนือกระแสนอื่น ๆ และไม่ได้มีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์ในเชิงลบหรือ เอาชนะกระแสนคิดอื่น ๆ เพียงอย่างเดียว แต่มีลักษณะของการหนุนเสริมและร่วมมือกัน แม้จะอยู่ใน ฐานะกระแสนหลักและกระแสนรองก็ตาม ซึ่งคล้อยตามไปในทิศทางเดียวกันและจะมีส่วนช่วยให้เกิดการ ยอมรับแนวคิดฝ่ายซ้ายแบบสังคมนิยมมาร์กซิสต์ไปด้วยกัน⁹ ข้อถกเถียงดังกล่าวนี้สมศักดิ์ได้เน้นย้ำ ด้านหลักที่ความคิดสังคมนิยมเหมาอัสต์แบบ พคท. ได้กีดกันแนวคิดอื่นออกไป แต่เกษียรเตือนว่าไม่ ควรละเลยการร่วมมือของแนวคิดสังคมนิยมแบบต่าง ๆ ที่คอยหนุนเสริมอยู่ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ประเด็นดังกล่าวนี้จำเป็นจะต้องมีการอภิปรายเพิ่มเติมเพื่อสร้างความเข้าใจลักษณะอันซับซ้อน ระหว่างความสัมพันธ์ของความคิดสังคมนิยมเหมาอัสต์กับกระแสนคิดแบบอื่น ๆ

ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมถึงลักษณะของการไม่ยอมรับแนวทางการ เปลี่ยนแปลงการปกครองในลักษณะอื่นนอกเหนือจากแนวทางของ พคท. กรณีเกิดขึ้นจากการที่ อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ หรือ ผิน บัวอ่อน ซึ่งได้ตีพิมพ์หนังสือเสนอแนวทางในการต่อสู้ให้กับขบวนการ นักศึกษาและประชาชนจำนวน 2 เรื่อง คือ แนวทาง 14 ตุลาฯ จงเจริญ และ ปัญหาเฉพาะหน้าของ การต่อสู้ทางรัฐสภา ซึ่งเนื้อหาสาระสำคัญของหนังสือทั้งสองเล่มนี้คือ การสนับสนุนการต่อสู้ของ นักศึกษาและประชาชนด้วยแนวทางรัฐสภา จึงทำให้เกิดการวิวาทะตอบโต้ทัศนะดังกล่าวของผิน บัว อ่อนจากสมาชิก พคท. ผ่านหนังสือจำนวน 3 เล่มที่ออกมาในระยะเวลาใกล้เคียงกัน คือ ได้ลัทธิแก้ ไทย วิจาร์ณแห่งวิจาร์ณ ของ อุทิศ ประสานสภา (นามปากกาของนายผี หรือ อัสนี พลจันทร์), วิพากษ์ทฤษฎีจอมปลอม ของ กระแสทวน และ พร สุวรรณ และ ศึกษา 14 ตุลาฯ และวิพากษ์ หลิวล่าวฉีไทย ของ ดร.ณใหม่ กล่าวได้ว่าเนื้อหาของหนังสือทั้งสามเล่มนี้ที่เสนอออกมานี้อยู่ภายใต้ กรอบการวิเคราะห์ด้วยระบบคิดทฤษฎีกึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินา ของ พคท. ซึ่งสนับสนุนแนวทางการ ต่อสู้ด้วยอาวุธในพื้นที่ชนบท เพราะฉะนั้นการเสนอแนวทางการต่อสู้ด้วยสันติวิธีในระบบรัฐสภาจึง เป็นแนวทางที่ไม่ถูกต้องตามหลักการของ พคท. เพราะนอกจากเสนอแนวทางให้ลุกขึ้นสู้ในเมืองแล้ว ยังเสนอให้ทำการต่อสู้ในระบบตามเงื่อนไขที่ชนชั้นปกครองเป็นฝ่ายกำหนดอีกด้วย ดังนั้น บุคคลที่มี ลักษณะความคิดเช่นนี้จึงเป็นพวกลัทธิแก้ พวกอ้างตัวว่าเป็นซ้าย ซ้ายจอมปลอม หรือพวกลัทธิยอม จำนน การวิวาทะในครั้งนี้สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้ประเมินว่าทำให้ขบวนการนักศึกษามีความเข้าใจ เกี่ยวกับแนวทางการต่อสู้ของ พคท. อย่างเป็นระบบมากขึ้น¹⁰ อย่างไรก็ตาม การที่ขบวนการ

⁹ เกษียร เดชะพีระ, *วิจารณ์สมศักดิ์ เจียมฯ: มองต่างมุมซ้าย 14 - 6 ตุลาฯ จาก (เฟสบุ๊กส่วนตัวของ เกษียร เดชะพีระ, เมื่อวันที่ 11 กันยายน 2555)* อ้างใน ธิกันต์ ศรีนารา, “ความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชน ฝ่ายค้าน” ภายหลังการตกต่ำของกระแสดความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2524 – 2534,” (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555), หน้า 2 – 3.

¹⁰ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลาฯ ลี, 2544).

นักศึกษาเริ่มมีทิศทางที่คล้อยตามแนวทางการต่อสู้ของ พคท. นั้น สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการสร้างภาพความเข้าใจเกี่ยวกับประเทศจีนในมุมมองที่แตกต่างจากที่เคยรับรู้ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่เกี่ยวกับเรื่องจีนเป็นจำนวนมากหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ

ความเปลี่ยนแปลงที่นักศึกษาหันไปรับแนวความคิดฝ่ายซ้ายมากขึ้นนั้น สัมพันธ์กับองค์ความรู้เกี่ยวกับประเทศจีนคอมมิวนิสต์ที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทย ก่อนหน้านั้นรัฐบาลไทยได้ประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ด้านลบของประเทศจีนคอมมิวนิสต์มาโดยตลอด ดังที่มีผู้สะท้อนความทรงจำในวัยเด็กไว้ว่า “ที่ประเทศจีน ถ้าใครแก่จนทำงานไม่ได้แล้วรัฐบาลก็จะนำไปทำปุ๋ย เพราะอยู่ต่อไปก็ไม่มีประโยชน์”¹¹ หากแต่หลังจากความเปลี่ยนแปลงระดับโลกเมื่อจีนได้เข้าเป็นสมาชิกในสหประชาชาติในปี 2514 และต่อมาการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตในสมัยรัฐบาลคึกฤทธิ์ ปราโมช เมื่อปี 2518 ส่งผลให้การนำเสนอภาพจีนนั้นไม่น่ากลัวเหมือนที่ผ่านมา ย้อนกลับไปเมื่อปี 2507 ตามคำบอกเล่าของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ การจัดประชุมในปีนั้นเรื่อง จีนศึกษา ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นักวิชาการส่วนใหญ่ “ไม่กล้าเอ่ยถึงจีน” เลย ไม่ว่าจะเป็นประเด็นปัญหาทั้งเรื่องการเมืองหรือปัญหาร่วมสมัย หรือแม้กระทั่งเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมก็ยังเป็นที่เกรงกลัวกันมาก¹² แต่หลังจาก 14 ตุลาฯ หนังสือแปลเกี่ยวกับเรื่องจีน เช่น จีน: แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล โดย ฝ่ายวิชาการสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากต้นฉบับภาษาอังกฤษ China: The Revolution Continued¹³ ก็ปรากฏออกสู่ตลาดหนังสือ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2516 อย่างไรก็ตาม กรณีที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญคือ การจัด “นิทรรศการจีนแดง” ขององค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อต้นปี 2517 ได้ช่วยแนะนำข้อมูลระบอบปกครองประเทศจีนคอมมิวนิสต์เข้าสู่ประชาชนระดับกว้าง และหลังจากนี้หนังสือเกี่ยวกับจีนได้ดีพิมพ์จำหน่ายอย่างกว้างขวาง เช่น โฉมหน้าจีนใหม่ (2517) โดย เกษม วงศ์ประดิษฐ์ รุดม่านไม้ไผ่ ตอน จีนปฏิวัติวัฒนธรรม (2517) นักศึกษาจีน: แนวหน้าขบวนการปฏิวัติสังคม (2518) โดยพรรคพลังธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คติพจน์เหมาเจ๋อตง ว่าด้วยการสร้างพรรค (2519) ว่าด้วยประชาธิปไตย

¹¹ อ. อิทธิพล, “คอลัมน์ไฟฟูรา,” มหาราษฎร์ 3, 118 (8 – 15 กันยายน 2516): 18.

¹² เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, ลอดลายประแจจีน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิตรนรา, 2523), หน้า คำนำ. เรื่องราวเกี่ยวกับประเทศที่มีรูปแบบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ เช่น จีน และ เวียดนาม ในเมืองไทยเป็นเรื่องที่มีลักษณะ “ต้องห้าม” เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่สุลักษณ์พยายามเสนอให้สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยจัดพิมพ์เอกสารเรียนของเควกเกอร์ องค์ศาสนาเล็ก ๆ ในสหรัฐอเมริกาให้รับรองรัฐบาลของประเทศจีนแผ่นดินใหญ่ แต่ถูก “ผู้ใหญ่” ระงับไว้ และอีกครั้งที่จะจัดพิมพ์เอกสารเรื่อง “เมืองญวนเหนือ” ก็ไม่ได้รับอนุมัติให้จัดพิมพ์เช่นกัน

¹³ จีน: แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล แปลโดย ฝ่ายวิชาการสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพฯ: สจม., 2516).

รวมศูนย์ (2519) โดยองค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์¹⁴ หนังสือเกี่ยวกับเงินที่ตีพิมพ์โดย องค์การนักศึกษาเหล่านี้ได้สร้างภาพความเข้าใจที่มีต่อประเทศจีนด้วยมุมมองใหม่ที่แตกต่างไปจาก ความเข้าใจที่มีอยู่แต่เดิม ผลที่ตามมาจากความเข้าใจจีนด้วยทัศนะใหม่นี้ยังส่งผลทำให้ขบวนการ นักศึกษามองประเทศจีนเป็นต้นแบบของการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ดีกว่า ซึ่งกระบวนการนี้ ได้สอดคล้องกับแนวทางของ พคท. ที่รับเอาแนวทางการต่อสู้ของจีน

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ กระแสคิดเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่ดีกว่าไม่ได้ มองการเปลี่ยนแปลงเฉพาะในแง่โครงสร้างทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิวัติ วัฒนธรรมควบคู่กันไป เพราะนักศึกษามองว่าหากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง ประสบความสำเร็จแล้ว แต่ผู้คนในสังคมใหม่ยังคงมีลักษณะการดำรงชีวิตและมุมมองแบบสังคมเดิม การปฏิวัติก็จะล้มเหลว เพราะฉะนั้นจำเป็นต้องมีการปฏิวัติทางวัฒนธรรมควบคู่กับการปฏิวัติทาง การเมือง จึงทำให้เกิดกระแสเรียกร้องเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ชีวิตทัศน์เพื่อตอบสนองการ ปฏิวัติด้วย ดังปรากฏว่ากระแสโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ของนักศึกษาได้ถูกกระตุ้นมาตั้งแต่ก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ผ่านข้อเขียนและสื่อสิ่งพิมพ์ในนิตยสารต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิตยสารชัยพฤกษ์และ ชัยพฤกษ์วิทยาศาสตร์ซึ่งอนุช อาภาภิรม เป็นบรรณาธิการของนิตยสารทั้งสองฉบับ อนุชจึงเป็นผู้ที่มี บทบาทสำคัญในการเผยแพร่แนวคิดเรื่องโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่ก้าวหน้าแก่นักศึกษาในช่วงก่อนหน้า เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และการนำข้อเขียนเกี่ยวกับโลกทัศน์ชีวิตทัศน์มาเผยแพร่ในนิตยสารทำให้อนุชถูก สั่งพักงานจากสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ซึ่งเป็นเจ้าของนิตยสารทั้งสองฉบับโดยให้เหตุผลว่าไม่ สามารถยอมรับนโยบายของหนังสือที่เริ่มก้าวหน้ามากขึ้น¹⁵ อย่างไรก็ตาม การเผยแพร่แนวคิดชีวิตทัศน์ ในระยะนั้นเป็นเพียงการเรียกร้องให้นักศึกษาหันมาสนใจเรื่องราวของส่วนรวมมากกว่าการใช้ชีวิต ฟุ้งเฟ้อ การปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ได้เริ่มเกิดขึ้นอย่างจริงจังหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เมื่อ นักศึกษาเริ่มหันมาจัดพิมพ์หนังสือเพื่อกระตุ้นที่มึนเนื้อหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ ในทางที่เหมาะสม¹⁶ กล่าวได้ว่าหนังสือเหล่านี้เป็นคู่มือเกี่ยวกับโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของนักศึกษายุค

¹⁴ สุทธชัย ยัมประเสริฐ, “6 ตุลาเกิดขึ้นได้อย่างไร,” *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544), หน้า 68-75.

¹⁵ ปุณฺณ, “แปดคำถามกับอนุช อาภาภิรม,” *ปุณฺณ* (เมษายน 2518): 73.

¹⁶ เช่น กลุ่มตรุณีเหล็กได้จัดพิมพ์ *สารแด่นิด* (2517) ของ ประสาน (อุดม ศรีสุวรรณ), ชุมมนวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิมพ์ *หนุ่มสาวคือชีวิต* (2517) และ *เสริมทฤษฎี* (2518) ของ อนุช อาภาภิรม, ศูนย์กลาง นักเรียนแห่งประเทศไทย พิมพ์ *โลกทรรศน์เยาวชน* (2517) ของ อนุช อาภาภิรม, แผนกเอกสารสิ่งพิมพ์ ฝ่าย วิชาการ งานสังคมนิทรรศน์ เชียงใหม่ – ลำพูน พิมพ์ *ปัญหาโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่ถูกต้องของเยาวชน* (2518) ของ สุวัฒน์ ศรีวิจิตร, ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์พรรคจุฬา – ประชาชน พิมพ์ *ทัศนะความรักที่ก้าวหน้า* (2519) ของ อารยา แสงธรรม และพิทักษ์ ชัยสูงเนิน, สำนักพิมพ์พระจันทร์เสี้ยว พิมพ์ *การแต่งงานในทัศนะใหม่* (2517) แปล

หลัง 14 ตุลาฯ อีกทั้งได้มีการปลี่ยนรณกรรมของเงินที่กระตุ้นให้เกิดกำลังใจและนำเสนอมุมมองการดำเนินชีวิตบุคคลต้นแบบที่ทำงานเพื่อการปฏิบัติ เช่น พลังชีวิต, เบญน นายแพทย์ นักปฏิบัติ, ทหารน้อยจางกว่า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีเอกสารที่ใช้สำหรับการศึกษาภายในของ พคท. ถูกนำมาตีพิมพ์อย่างเปิดเผย เช่น ชีวิตคนเยาวชน, หนทางการปฏิบัติ, เบ้าหลอมนักปฏิบัติ, แด่เยาวชน, คิดอย่างเยาวชน ใหม่ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า กระแสปฏิวัติวัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นนั้นได้มีอิทธิพลต่อขบวนการนักศึกษาจำนวนหนึ่งเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากข้อเขียนของนักศึกษาที่มีการอธิบายถึงทัศนะมุมมองต่อการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องความรัก และเรื่องการกดขี่เพศหญิงของเพศชาย ประเด็นเหล่านี้ถูกนำมาผลิตซ้ำในข้อเขียนของนักศึกษา โดยเรียกให้ตระหนักถึงมุมมองชีวิตที่ถูกต้องเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการปฏิบัติ โดยข้อเขียนนักศึกษาเหล่านี้จะมองว่าหากการปฏิบัติสำเร็จลงได้ แต่จิตใจของคนในสังคมแบบใหม่ยังไม่ได้รับการปฏิบัติก็จะทำให้งานปฏิบัติที่ดำเนินมาล้มเหลวลงได้ เช่น “จาก “จิตร ภูมิศักดิ์” ถึงผู้เขียนและนักสร้างหนังสือที่หากินอยู่กับขายกระโปรง”¹⁷ “ผู้ชายก็ต้องการการปลดปล่อย”¹⁸ “จุดหมายการปฏิบัติของ เซ เกวารา”¹⁹ หรือแม้แต่การปรับเปลี่ยนทัศนะมุมมองการใช้ชีวิตของนักศึกษาแพทย์มหาวิทยาลัยมหิดลจากการคิดถึงความสุขเฉพาะตนประกอบอาชีพอยู่ในโรงพยาบาลในเมืองก็หันกลับไปสู่ชนบทด้วยการปฏิบัติหน้าที่เป็นแพทย์ชนบทเพื่อประชาชน เป็นต้น²⁰

จากประเด็นต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นได้ทำให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของขบวนการนักศึกษาที่มีแนวโน้มยอมรับแนวความคิดสังคมนิยมเหมาอัสต์แบบ พคท. จึงนำไปสู่คำถามที่ว่าขบวนการนักศึกษาได้เรียนรู้ แสวงหา และนำเอาความรู้เกี่ยวกับแนวคิดสังคมนิยมจากแหล่งใดบ้าง และความคิดเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อความคิดของขบวนการนักศึกษาอย่างไร อีกทั้งความคิดสังคมนิยมที่เข้ามาสู่ขบวนการศึกษานั้นมีแนวทางอะไรบ้าง และทำไมแนวคิดสังคมนิยมเหมาอัสต์แบบ พคท. จึงสามารถมีอิทธิพลต่อขบวนการนักศึกษาเหนือแนวคิดกระแสอื่น ๆ ได้อย่างไร กระบวนการเหล่านี้มีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ซึ่งการตอบคำถามเหล่านี้จะมีส่วนในการ

โดยพรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม และวิทยากร เชียงกุล และสำนักพิมพ์ปณชนได้นำหนังสือเล่มนี้มาปรับปรุงและตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งใน พ.ศ. 2518, ทพณาราม พิมพ์ *เคียงข้างกันสร้างโลก* (2519) เป็นต้น

¹⁷ “จาก “จิตร ภูมิศักดิ์” ถึงผู้เขียนและนักสร้างหนังสือที่หากินอยู่กับขายกระโปรง,” *สัญญาณ* (กรกฎาคม 2518): 36 – 42.

¹⁸ จิระนันท์ พิตรปรีชา, “ผู้ชายก็ต้องการการปลดปล่อย,” *ปณชน* 1 (มีนาคม 2518): 34 – 43.

¹⁹ “จุดหมายการปฏิบัติของ เซ เกวารา,” *ปณชน* 6 (สิงหาคม 2518): 44 – 58.

²⁰ “จงไปหาประชาชน ทำงานกับประชาชน และเรียนจากประชาชน,” *มหิดลสาร* (2518).

ทำความเข้าใจภาพรวมของประวัติศาสตร์การเมืองไทยในช่วงระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สำคัญอีกช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย

1.2 ปัญหาในการเขียนประวัติศาสตร์การเมืองไทยระหว่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

การศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงระหว่าง 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ ที่ผ่านมามีปรากฏงานศึกษาออกมาเป็นจำนวนมาก งานศึกษาเหล่านั้นมีการเขียนในรูปแบบที่แตกต่างหลากหลาย เช่น บันทึกความทรงจำ งานเสวนาทางวิชาการ/กึ่งวิชาการ สมุดภาพ วิดีโอ จึงทำให้ดูเหมือนว่าการศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ มีการศึกษากันเป็นจำนวนมาก แต่ถ้าหากพิจารณาโดยละเอียดแล้ว จะพบว่าการศึกษาเกี่ยวกับ 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ ในแง่วิชาการยังคงมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอธิบายถึงสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้นักศึกษาหันไปนิยมและยอมรับแนวคิดสังคมนิยม ซึ่งจะเป็นเป้าหมายในการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

1.2.1 งานเขียนที่อธิบายมูลเหตุที่ทำให้เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ

กลุ่มงานที่พยายามทำความเข้าใจความขัดแย้งทางการเมืองในเชิงโครงสร้าง เช่น การพยายามทำความเข้าใจการก่อตัวของกลุ่มพลังทางการเมือง โดยเน้นศึกษากลุ่มพลังทางการเมือง เช่น กลุ่มฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา ซึ่งบทบาทของขบวนการนักศึกษาก็เป็นกลุ่มพลังทางการเมืองที่สำคัญในงานเขียนกลุ่มนี้ โดยงานเขียนในกลุ่มนี้มุ่งพยายามตอบคำถามว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับขบวนการนักศึกษาในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ เกิดขึ้นมาจากความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านี้ โดยมุ่งอธิบายให้เห็นถึงกลุ่มพลังทางการเมืองกลุ่มต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญที่ทำให้เกิดความรุนแรงในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ อย่างไรก็ตาม การอธิบายที่มุ่งพิจารณาถึงกลุ่มทางการเมืองที่สำคัญทำให้เกิดข้อจำกัดในงานเขียนกลุ่มนี้ เนื่องจากทำให้งานเขียนมุ่งพิจารณาถึงการก่อตัวของบทบาททางการเมืองและปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองกลุ่มอื่น ๆ โดยไม่ได้มุ่งอธิบายรากฐานทางอุดมการณ์หรือภูมิปัญญาทางความคิดของกลุ่มการเมืองเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากอุดมการณ์ดังกล่าวไม่ได้เป็นอุดมการณ์โดยรากฐานของสังคมหนึ่งแล้ว การที่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งยอมรับเอาแนวคิดดังกล่าวมาเป็นแนวทางปฏิบัติจึงเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งการมุ่งพิจารณากลุ่มพลังทางการเมืองก็ทำให้เกิดความเข้าใจภาพในมุมกว้าง แต่ยังไม่ให้ภาพความเข้าใจต่อกลุ่มการเมืองกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่สำคัญอย่างลุ่มลึกไม่ได้ โดยเฉพาะกลุ่มพลังนักศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองที่สำคัญหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ

สำหรับงานเขียนในกลุ่มนี้เป็นงานที่อาจจะกล่าวได้ว่าพยายามทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในภาพรวมระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ ซึ่งได้ให้ความสำคัญและจุดเน้นที่แตกต่างกันออกไป โดยงานเขียนศึกษาในเชิงโครงสร้างแต่เน้นที่กระบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ภายในประเทศที่สำคัญ ได้แก่ งานของ เดวิด มอเรล (David Morell) และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช เรื่อง *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution*²¹ งานศึกษานี้เป็นงานพื้นฐานสำหรับประวัติศาสตร์ในช่วง 2516-2519 เพราะได้ให้รายละเอียดอย่างกว้างขวางครอบคลุม ไม่ว่าจะเป็นในแง่โครงสร้างสถาบันทางการเมือง วัฒนธรรมการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และยังได้วิเคราะห์ตัวแสดงสำคัญที่มีบทบาทในช่วงนี้ เช่น พรรคการเมือง ขบวนการนักศึกษา ขบวนการกรรมกร ขบวนการชาวนา ขบวนการฝ่ายขวา ทหาร และพรรคคอมมิวนิสต์ ทั้งหมดนี้ได้สรุปความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ตามข้อร้องของหนังสือไว้ว่า “ปฏิรูป ปฏิกริยา และปฏิวัติ” หนังสือเล่มนี้นำเสนอถึงการเมืองมีส่วนร่วมในระบบการเมือง ข้อมูลและการอภิปรายที่กว้างขวางจึงเป็นจุดเด่นของหนังสือเล่มนี้ อย่างไรก็ตาม ในด้านกลับ นี่จึงกลายเป็นจุดด้อยในตัวเองด้วย เพราะไม่อาจมุ่งอภิปรายเจาะลึกในประเด็นเฉพาะได้มากเกินไป ยังไม่นับว่า งานชิ้นนี้ตีพิมพ์ในปี 2524 ซึ่งเอกสารหลักฐานที่เผยแพร่ออกมาอีกจำนวนมาก ก็ย่อมไม่ได้ถูกอ้างถึงด้วย เช่นเดียวกับบทความของ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ เรื่อง “เหตุการณ์ 6 ตุลา เกิดขึ้นได้อย่างไร”²² ซึ่งได้พยายามทำความเข้าใจสาเหตุของการเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ โดยอธิบายให้เห็นถึงการก่อตัวของกลุ่มพลังทางการเมืองกลุ่มต่าง ๆ เช่น นักศึกษา, กรรมกร, ชาวนา และแนวร่วมของประชาชนในภาคส่วนต่าง ๆ รวมทั้งนักการเมืองฝ่ายซ้ายในสภาเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นภายใน และได้มีการจัดตั้งกองกำลังฝ่ายขวาขึ้นมาเพื่อตอบโต้ และก่อสถานการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ ซึ่งในมุมมองสุธาชัย ยิ้มประเสริฐนั้นเป็นการสร้างเงื่อนไขเพื่อนำไปสู่การปฏิวัติยึดอำนาจของรัฐบาลทหาร สุธาชัยอธิบายถึงปัจจัยในเชิงโครงสร้างทางการเมืองและเศรษฐกิจว่าการที่รัฐบาลดำเนินนโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยการอำนวยความสะดวกทางการค้าให้กับสหรัฐอเมริกา จึงทำให้เกิดการลดอัตราค่าจ้างแรงงานที่ต่ำมาก เพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของการลงทุนของต่างชาติ ซึ่งส่งผลทำให้กรรมกรในโรงงานมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการขยายตัวของค่าครองชีพ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กรรมกร ชาวนาซึ่งได้รับความยากลำบากจึงเข้าร่วมการปฏิวัติกับขบวนการนักศึกษา

²¹ David Morell and Chai-anan Samudavanija, *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution* (Massachusetts: Oelgeschlager, Gunn & Hain, Publishers, 1981).

²² สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, “เหตุการณ์ 6 ตุลา เกิดขึ้นได้อย่างไร,” ใน *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544).

อย่างไรก็ตาม การศึกษาของงานเขียนในกลุ่มดังกล่าวข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการพยายามเน้นให้เห็นถึงมิติความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในประเทศ ในขณะที่ยังมีงานอีกจำนวนหนึ่งที่พยายามศึกษาทำความเข้าใจสภาพการเมืองไทยโดยภาพรวมโดยเน้นให้เห็นมิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยงานศึกษาในกลุ่มนี้ได้พยายามอธิบายให้เห็นว่าสหรัฐอเมริกาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินนโยบายด้านต่าง ๆ ของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นนโยบายภายในประเทศหรือนโยบายต่างประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากบริบทของสงครามเย็นที่แผ่ขยายปกคลุมภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั่วทั้งภูมิภาค จึงทำให้ประเทศไทยกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สหรัฐอเมริกาให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก อีกทั้งรัฐบาลไทยเองก็ดำเนินนโยบายที่พึ่งพิงกับสหรัฐอเมริกาด้วยเช่นเดียวกัน ดังนั้น งานศึกษาในกลุ่มนี้จึงพยายามชี้ให้เห็นถึงบทบาทของสหรัฐอเมริกาที่มีอิทธิพลต่อการเมืองภายในประเทศของไทยผ่านหลักฐานเอกสารทางการทูต แต่ทว่าเนื้อหามุ่งอธิบายการเมืองก่อน 14 ตุลาคม มากกว่าจะอธิบายช่วง 2516-2519

ตัวอย่างหนึ่งของงานเขียนในกลุ่มที่กล่าวถึงข้างต้น คือ วิทยานิพนธ์ของจิตติยา พุกษามะธานันท์ เรื่อง “ประเทศไทยในยุทธศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาต่อเอเชียอาคเนย์ในช่วงการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2516-2519”²³ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกาในบริบทที่สหรัฐอเมริกาถอนตัวออกไปจากอินโดจีน เพื่อชี้ให้เห็นถึงบทบาทของประเทศไทยต่อยุทธศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงบริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากการยุติสงครามเวียดนามจนถึงการถอนทหารสหรัฐฯ ออกจากประเทศไทยในปี 2519 และงานวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นถึงการที่สหรัฐอเมริกาในฐานะประเทศมหาอำนาจประสบปัญหาในการที่จะให้ประเทศไทยดำเนินนโยบายต่างประเทศตามที่ตนต้องการ ท่ามกลางบริบทที่ผันเปลี่ยนของการเมืองไทยระหว่างปี 2516-2519 งานชิ้นนี้ช่วยเติมเต็มการอธิบายของปฏิกิริยาของรัฐบาลต่อการเมืองโลก ซึ่งผู้วิจัยได้นำงานชิ้นนี้มาใช้ประกอบการอธิบายบริบทการต่อต้านสหรัฐอเมริกาเพื่อให้ถอนฐานทัพออกจากประเทศไทย เนื่องด้วยงานชิ้นนี้ไม่ได้มุ่งวิเคราะห์ถึงกระแสต่อต้านสหรัฐอเมริกาของขบวนการนักศึกษาไทยเป็นหลัก

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาของ พวงทอง ภาวิครพันธุ์ เรื่อง *สงครามเวียดนาม: สงครามกับความจริงของ “รัฐไทย”*²⁴ ซึ่งได้พยายามชี้ให้เห็นถึงบทบาทของรัฐบาลไทยในสงครามเวียดนาม ตลอดจนนโยบายของสหรัฐอเมริกาต่อการกำหนดท่าทีต่อนโยบายระหว่างประเทศของรัฐบาลไทยและประเทศ

²³ จิตติยา พุกษามะธานันท์, “ประเทศไทยในยุทธศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาต่อเอเชียอาคเนย์ในช่วงการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2516-2519,” (วิทยานิพนธ์ดุขุฎิบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553).

²⁴ พวงทอง ภาวิครพันธุ์. *สงครามเวียดนาม: สงครามกับความจริงของ ‘รัฐไทย’*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ, 2556.

เพื่อนบ้าน พวงทองได้พยายามชี้ให้เห็นว่านโยบายของรัฐบาลไทยภายใต้บริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและบริบทสงครามเย็น ได้ส่งผลต่อการกำหนดนโยบายในการวางตัวเป็นมิตรและศัตรูกับประเทศเพื่อนบ้าน พร้อมทั้งสร้างวาทกรรมเกลียดกลัวเพื่อนบ้านและมองเพื่อนบ้านที่เป็นคอมมิวนิสต์ว่าเป็นศัตรูของชาติ การต่อสู้ของรัฐบาลไทยกับขบวนการนักศึกษา ผ่านกรณีสงครามเวียดนาม โดยพวงทองได้ชี้ให้เห็นถึงการปิดบังความจริงเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายของประเทศไทยในสงครามเวียดนาม ซึ่งนำมาสู่การเปิดโปงความจริงของขบวนการนักศึกษา และทำให้เกิดการผลิตวาทกรรมเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลผ่านกรณีสงครามเวียดนาม

ในขณะที่บทความขนาดสั้น ของ เบเนดิก แอนเดอร์สัน เรื่อง “บ้านเมืองของเราลงแดง : แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม”²⁵ ได้พยายามทำความเข้าใจสาเหตุของการเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ด้วยการพยายามทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางอุดมการณ์ของกลุ่มชนชั้นกลางในเมืองที่เคยสนับสนุนขบวนการนักศึกษาให้ลุกขึ้นต่อต้านอำนาจเผด็จการจอมพลถนอม-ประภาสในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ แต่คนกลุ่มเดียวกันนั้นได้หันมาสนับสนุนกลุ่มพลังฝ่ายขวาในการต่อต้านขบวนการนักศึกษาที่เติบโตและมีบทบาทอย่างมากหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทั้งนี้แอนเดอร์สันได้อธิบายว่ากลุ่มชนชั้นกลางที่เป็นเจ้าของโรงงาน บริษัท โรงแรม ห้างร้านต่าง ๆ ไม่พอใจการประท้วงของนักศึกษา กรรมกร ชาวนา และแนวร่วมต่าง ๆ เพราะการเรียกร้องค่าจ้างแรงงานที่เพิ่มขึ้นและสวัสดิการต่าง ๆ ได้ทำให้กลุ่มชนชั้นกลางเหล่านี้สูญเสียผลประโยชน์ อีกทั้งภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกจึงทำให้เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจ และปัจจัยภายนอกจากการที่ประเทศเพื่อนบ้านกลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ได้ทำให้กลุ่มชนชั้นกลางเหล่านี้เกิดความหวาดกลัวว่าประเทศไทยจะเป็นเช่นเดียวกันประเทศเพื่อนบ้าน อีกทั้งขบวนการศึกษามีภาพลักษณ์ที่รุนแรงมากขึ้น จึงทำให้เกิดวิกฤตทางอุดมการณ์ และนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มพลังฝ่ายขวาที่เป็นกองกำลังของประชาชนขึ้นมาตอบโต้ กระบวนการดังกล่าวเป็นสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดความรุนแรง เช่นเดียวกับการศึกษาของ แคทเธอริน โบว์รี (Katherine A. Bowie) เรื่อง *Rituals of national loyalty : An Anthropology of the State and the Village Scout Movement in Thailand*²⁶ ได้อธิบายว่าขบวนการลูกเสือชาวบ้านถูกจัดตั้งขึ้นโดยกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนเพื่อต่อสู้ทางความคิดกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ในชนบท ใน พ.ศ. 2519 สมาชิกของลูกเสือชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปจากที่เน้นประชาชนในพื้นที่ชนบทกลับมีการขยายตัวของสมาชิกลูกเสือชาวบ้านใน

²⁵ เบเนดิก แอนเดอร์สัน, “บ้านเมืองของเราลงแดง : แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” ใน *จาก 14 ถึง 6 ตุลา* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544).

²⁶ Katherine A. Bowie, *Rituals of national loyalty : An Anthropology of the State and the Village Scout Movement in Thailand*, (U.S.A.: Columbia University Press, 1977).

เขตพื้นที่เมืองหลวงมากขึ้น ทำให้กลุ่มลูกเสือชาวบ้านจึงประกอบไปด้วยกลุ่มชนชั้นกลางระดับล่าง ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ คือ ตำรวจตระเวนชายแดน และความสัมพันธ์ระหว่างลูกเสือชาวบ้านและพระราชวัง มีส่วนอย่างมากในการทำความเข้าใจบทบาทของลูกเสือชาวบ้านในช่วงระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ

อย่างไรก็ตาม งานเขียนที่กล่าวมาโดยส่วนใหญ่แล้วจะให้ความสำคัญกับกลุ่มพลังทางการเมืองนอกระบบราชการ เช่น ขบวนการนักศึกษา กรรมกร ชาวนา ลูกเสือชาวบ้าน ในทางกลับกัน ได้มีความพยายามในการทำความเข้าใจบทบาทของทหารในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ ด้วยเช่นเดียวกัน งานเขียนในกลุ่มนี้พยายามศึกษาบทบาทของทหารที่เปลี่ยนแปลงไปหลังกรณีเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และการพยายามแสดงบทบาททางการเมือง รวมทั้ง ในงานของสุรชาติ บำรุงสุข เรื่อง “ประชาธิปไตยกับสงครามภายใน : ความคิดทหารในระยะผ่านสู่ประชาธิปไตยครั้งแรก”²⁷

กล่าวโดยสรุปแล้ว งานเขียนในกลุ่มนี้ได้พยายามทำความเข้าใจสาเหตุของการเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ซึ่งเห็นว่าการจะเข้าใจเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ต้องย้อนกลับไปศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นต้นมา การศึกษาในลักษณะดังกล่าวนี้ช่วยให้เข้าใจภาพความเปลี่ยนแปลงโดยรวมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว แต่เนื่องจากงานเขียนเหล่านี้มุ่งหาคำตอบว่าทำไมจึงเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ขึ้น ทำให้การศึกษาพยายามมองภาพความเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่การเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ จนขาดรายละเอียดในการพิจารณาภาพที่ลึกซึ้งของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มพลังนักศึกษา อีกทั้ง การเปลี่ยนแปลงภายในขบวนการนักศึกษาในตัวเองนั้นก็ย่อมมีพัฒนาการที่แตกต่างจากกลุ่มพลังอื่น ๆ ดังนั้น การทำความเข้าใจขบวนการนักศึกษาในเชิงลึกจึงจะมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงของบทบาททางการเมืองของขบวนการนักศึกษาได้จากมิติภายในของขบวนการเอง รวมทั้ง ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะความคิดที่ก่อตัวขึ้นภายในขบวน ซึ่งมีส่วนต่อการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในภาพรวมในอีกทางหนึ่งด้วย

1.2.2 กลุ่มงานเขียนที่เน้นศึกษาขบวนการนักศึกษา

การศึกษาของงานเขียนในกลุ่มนี้พยายามทำความเข้าใจบทบาทของขบวนการนักศึกษาในช่วงระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ ซึ่งงานเขียนในกลุ่มนี้ได้มองว่าขบวนการนักศึกษาเป็นตัวละครหลักที่สำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดและอุดมการณ์ทางการเมือง กระทั่งส่งผล

²⁷ สุรชาติ บำรุงสุข, “ประชาธิปไตยกับสงครามภายใน : ความคิดทหารในระยะผ่านสู่ประชาธิปไตยครั้งแรก” ใน *ทหารกับประชาธิปไตยไทย : จาก 14 ตุลา สู่ปัจจุบันและอนาคต* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเกริก : โครงการอเมริกาศึกษาและแคนาดาศึกษา จุฬาฯ, 2541).

ทำให้เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ขึ้น ด้วยเหตุนี้ งานเขียนในกลุ่มนี้จึงมีลักษณะร่วมที่สำคัญ 4 ประการด้วยกัน คือ

ประการที่ 1 การอธิบายว่าบรรยากาศทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทำให้เกิดเสรีภาพทางความคิดและการแสดงความคิดเห็น จึงทำให้เกิดการขยายตัวของแนวคิดสังคมนิยมที่เคยเป็นแนวคิดต้องห้ามในช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ อีกทั้งการแพร่กระจายของปริมาณสื่อสิ่งพิมพ์แบบสังคมนิยมจำนวนมากทำให้นักศึกษาและประชาชนมีโอกาสดู ศึกษา เรียนรู้ และทำให้อุดมการณ์สังคมนิยมกลายเป็นอุดมการณ์ของขบวนการนักศึกษาไทย

ประการที่ 2 การประท้วงและการเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ของกรรมกร, ชาวนา, ครู และลูกจ้าง โดยมีพลังของนักศึกษาเป็นแนวร่วมในการประท้วงได้ทำให้กลุ่มชนชั้นนำและเจ้าของกิจการธุรกิจต่าง ๆ ที่สูญเสียผลประโยชน์เกิดความไม่พอใจ และมองว่าการประท้วงของนักศึกษา กรรมกร ชาวนา และผู้ใช้แรงงาน ที่รวมตัวกันเป็นแนวร่วมกลุ่มต่าง ๆ ได้รับการสนับสนุนจาก พคท. กลุ่มชนชั้นนำที่ไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวของนักศึกษา กรรมกร ชาวนา และกลุ่มผู้ใช้แรงงานต่าง ๆ จึงได้จัดตั้งพลังมวลชนนอกระบบราชการขึ้นมาเป็นพลังในการตอบโต้ขบวนการนักศึกษาและประชาชน ซึ่งได้ใช้วิธีการรุนแรงในการตอบโต้ขบวนการนักศึกษา จนนำไปสู่เหตุการณ์ 6 ตุลาฯ

ประการที่ 3 ในแง่ภูมิปัญญาขบวนการนักศึกษาใช้มุมมองแบบการกดขี่ทางชนชั้นเป็นกรอบในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมือง และสนับสนุนให้ประชาชนตระหนักในสิทธิของตนเอง

ประการที่ 4 บริบททางการเมืองระหว่างประเทศในช่วงสงครามเย็น ซึ่งประเทศเพื่อนบ้านของไทย ได้แก่ ลาว, เวียดนาม และกัมพูชา ได้มีการเปลี่ยนการปกครองไปดำเนินนโยบายแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้ชนชั้นนำใช้ความรุนแรงนอกระบบราชการในการเข้าโจมตีและปราบปรามขบวนการนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม ธงชัย วินิจจะกูลได้อธิบายไว้ว่า แม้ว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จะมีความสำคัญในฐานะที่เป็น “การปฏิวัติทางการเมืองตลอดจนทางปัญญา” แต่ก็ไม่ได้เป็นจุดเริ่มต้นของจิตสำนึกทางการเมืองของปัญญาชนและนักศึกษาหัวก้าวหน้า²⁸ งานศึกษาจำนวนหนึ่งได้ชี้ให้เห็นถึงการก่อตัวของพัฒนาการทางความคิดและบทบาททางการเมืองของขบวนการนักศึกษาที่ก่อตัวขึ้นภายใต้ระบบเผด็จการทหารได้อย่างละเอียด เช่น งานของประจักษ์ ก้องกีรติ เรื่อง *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา*²⁹ งานของประจักษ์พยายามศึกษา

²⁸ Thongchai Winichakul, “The Changing Landscape of the Past: New Histories in Thailand since 1973,” *Journal of Southeast Asian Studies* 26, no. 1 (1995): 99.

²⁹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา* (นนทบุรี: ฟาติง, 2556).

พัฒนาการของขบวนการนักศึกษาและปัญญาชนในช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เพื่อชี้ให้เห็นว่า กลุ่มพลังนักศึกษาที่มีบทบาทในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2510 ดังนั้น การจะทำความเข้าใจเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้นั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจบทบาทของขบวนการนักศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นอย่างมาก แนวทางในการวิเคราะห์ ลักษณะนี้คือการพยายามอธิบายว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ไม่ใช่จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงในทุกมิติ แต่พยายามชี้ให้เห็นว่าการก่อตัวทางความคิดในกลุ่มขบวนการนักศึกษาได้เริ่มต้นขึ้นมาก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ แล้ว โดยการศึกษาของประจักษ์ได้อธิบายว่า ความคิดทางการเมืองในกลุ่มขบวนการนักศึกษามีอยู่ด้วยกัน 4 กระแส คือ ชาตินิยม ชัยเก๋า ชัยใหม่ และกษัตริย์นิยม ประชาธิปไตย ซึ่งความคิดทางการเมืองเหล่านี้ได้แพร่หลายอยู่ในสื่อสิ่งพิมพ์ของนักศึกษา

การศึกษาของประจักษ์ได้ชี้ให้เห็นว่ากระแสความคิดฝ่ายซ้ายได้เริ่มก่อตัวขึ้นในหมู่ขบวนการนักศึกษา ก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และความคิดฝ่ายซ้ายได้ขยายตัวและเติบโตขึ้นอย่างมากในกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังที่เห็นในงานเขียนศึกษาเกี่ยวกับความคิดของขบวนการนักศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ อย่างวิทยานิพนธ์ของคณินันต์ ตั้งใจตรง เรื่อง “ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2516 – 2519: ศึกษากรณีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย”³⁰ ซึ่งได้พยายามอธิบายให้เห็นถึงพัฒนาการความคิดเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทั้งนี้คณินันต์ให้ความสำคัญกับการพิจารณาบทบาทของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) ในฐานะองค์กรนำที่เป็นตัวแทนของนักศึกษาทั่วประเทศ และมีบทบาทชี้นำขบวนการนักศึกษาอย่างเป็นทางการ การศึกษาของคณินันต์ได้ชี้ให้เห็นว่าหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ การดำเนินงานของ ศนท. ซึ่งมีคณะกรรมการบริหารองค์กรที่มาจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งยังคงมีความคิดเห็นต่อประเด็นปัญหาสังคมการเมืองในแง่มุมต่าง ๆ ที่ไม่เป็นเอกภาพ ทำให้จุดยืนของ ศนท. ต่อสถานการณ์ทางการเมืองในบางกรณีไม่สอดคล้องกับกลุ่มนักศึกษาที่เป็นกลุ่มองค์กรอิสระ ซึ่งค่อนข้างที่จะมีแนวคิดที่ก้าวหน้าเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม คณินันต์เสนอว่าความเป็นเอกภาพของขบวนการนักศึกษาเกิดขึ้นเมื่อกลุ่มนักศึกษาหัวก้าวหน้าจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ สามารถเข้ายึดกุมองค์กรบริหารของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้สำเร็จใน พ.ศ. 2519 จึงทำให้ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่เข้ามาเป็นกรรมการบริหารของ ศนท. ประกอบด้วยนักศึกษาที่มีแนวคิดก้าวหน้า ซึ่งส่งผลต่อการปรับรูปแบบองค์กรและกำหนดทิศทางการดำเนินนโยบายของ ศนท. ซึ่งคณินันต์เสนอว่า พ.ศ. 2519 เป็นปีที่ ศนท. เริ่มมีเอกภาพทางความคิด

³⁰ คณินันต์ ตั้งใจตรง, “ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2516-2519: ศึกษากรณีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย,” (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

และยอมรับแนวทางแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เข้ามาเป็นอุดมการณ์ของขบวนการ ส่งผลทำให้เกิดการปรับปรุงนโยบายและปรับโครงสร้างองค์กรภายในของ ศนท. ทั้งนี้คงนึกได้ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของขบวนการนักศึกษาสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการนำเสนอความคิดของขบวนการนักศึกษาที่ปรากฏในวารสารอภิปัตย์และวารสารศูนย์ฯ วารสารที่เปรียบเสมือนตัวแทนทางความคิดของ ศนท. ที่ได้นำเสนอข้อเขียนต่าง ๆ ที่มีทิศทางแบบสังคมนิยมมากขึ้น

นอกจากนี้ผลงานการศึกษาเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของนักศึกษาที่ค่อนข้างใกล้เคียงกับการศึกษาของผู้วิจัย คือ วิทยานิพนธ์ของวิทยา สีหบุตร เรื่อง “บทบาททางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2513 – 2524”³¹ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะพบว่าการศึกษาของวิทยาให้ความสำคัญกับการศึกษาการจัดตั้งกลุ่มองค์กรนักศึกษาในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ว่าก่อตั้งขึ้นเมื่อใด สมาชิกผู้ก่อตั้ง รูปแบบการจัดการภายในองค์กร โดยใช้แนวคิดเรื่องกลุ่มอิทธิพลเป็นกรอบในการอธิบาย วิทยาได้มุ่งพิจารณาลักษณะการจัดตั้งองค์กรนักศึกษาทั้งในองค์กรระดับบริหารของมหาวิทยาลัย รวมทั้งองค์กรอิสระในมหาวิทยาลัยสำคัญ ๆ ที่มีบทบาททางการเมือง เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ มหิดล ตลอดจนการสร้างแนวร่วมของกลุ่มนักศึกษากับประชาชน โดยมุ่งพิจารณาในรูปแบบการจัดตั้งและการบริหารภายในองค์กร ซึ่งในเนื้อหาของวิทยาก็จะอธิบายถึงลักษณะความคิดทางการเมืองของกลุ่มองค์กรนักศึกษาที่จัดตั้งขึ้น เช่น แนวคิดเรื่องชาตินิยม เสรีนิยมประชาธิปไตย และจากอุดมการณ์ดังกล่าวทำให้นักศึกษามีบทบาททางการเมืองที่มีลักษณะตอบโต้แนวทางของรัฐบาลในเรื่องของเอกราชและการสร้างประชาธิปไตยขึ้นในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม การศึกษาของวิทยายังมีข้อจำกัดอยู่มาก เนื่องจากวิทยาไม่ได้อภิปรายให้เห็นถึงรากฐานที่มาทางความคิดของขบวนการนักศึกษาว่าก่อตัวขึ้นได้อย่างไร และไม่ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของยุคสมัย มีส่วนในการก่อตัวของความคิดทางการเมืองของนักศึกษาหรือไม่ ตลอดจนลักษณะความคิดที่ก่อตัวขึ้นมีผลกระทบต่อนักศึกษาในมิติอื่น ๆ นอกเหนือจากบทบาททางการเมืองอย่างไรบ้าง เช่น ทำให้เกิดวัฒนธรรมของนักศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะอย่างไร เช่นเดียวกับรายงานการวิจัยของ สุราชัย ยิ้มประเสริฐ เรื่อง “ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2513 – 2519 ศึกษาจากผู้ปฏิบัติงาน”³² งานของสุราชัยได้ศึกษาปัจจัยภายในของขบวนการนักศึกษา โดยอธิบายให้เห็นถึงความขัดแย้งทางความคิดภายในกลุ่มขบวนการนักศึกษา

³¹ วิทยา สีหบุตร. “บทบาททางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2513 – 2524.” (ปริญญาณิพนธ์ปริญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2535).

³² สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2513 – 2519 ศึกษาจากผู้ปฏิบัติงาน (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2556).

ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เป็นเอกภาพทางความคิด อีกทั้งสุธาชัยได้ชี้ให้เห็นถึงการแพร่กระจายของหนังสือที่นำเสนอแนวคิดสังคมนิยมจำนวนมาก รวมถึงหนังสือที่มีอิทธิพลต่อนักศึกษาในยุคนั้น แต่สุธาชัยยังไม่ได้ศึกษาลงไปในแง่รายละเอียดของหนังสือเหล่านั้นที่มีอิทธิพลต่อนักศึกษา ไม่ได้มีการชี้ให้เห็นแนวคิดอุดมการณ์ ความแตกต่าง รายละเอียด หรืออิทธิพลของหนังสือเล่มนั้นว่ามีผลอย่างไรต่อนักศึกษา การศึกษาของสุธาชัยเพียงชี้ให้เห็นว่าการแพร่กระจายของหนังสือสังคมนิยมจำนวนมาก

ในขณะที่งานของชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ เรื่อง *จากป่าสู่เมือง: การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทย จากปี 2519*³³ ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม การก่อเกิดและพัฒนาการความคิด-จิตสำนึกและพฤติกรรมทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษา ระหว่างปลายทศวรรษ 1960 จนถึงปลายทศวรรษ 1970 ระยะเวลาช่วงระหว่างนี้มีความเปลี่ยนแปลงทุกแง่มุมทั้งในแง่สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อย่างรวดเร็วและรุนแรงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เช่นเดียวกับสารนิพนธ์ของวสันต์ ليمป์เฉลิม เรื่อง “ประวัติศาสตร์และจังหวะเวลาทางประวัติศาสตร์ : พัฒนาการสู่ความเป็นนักเคลื่อนไหวฝ่ายซ้ายของนักเรียนมัธยมกลุ่มหนึ่งในบริบทการเมืองไทยระหว่างปี 2516 – 2519”³⁴ ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นนักเคลื่อนไหวฝ่ายซ้าย ขณะเป็นนักเรียนมัธยมอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จำนวน 24 คน ได้ทำการศึกษาในเชิงลึกด้วยการสัมภาษณ์อย่างเจาะลึกประวัติชีวิตของนักศึกษาจำนวน 5 คน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากภายในกลุ่มนักเรียนมัธยมฝ่ายซ้ายของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย รวมทั้งเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีความกระตือรือร้นทางการเมืองเป็นอย่างสูงในช่วงเวลาดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่าจากประวัติชีวิตของนักเรียนทั้ง 24 คนนั้นได้มีลักษณะร่วมกันสองประการที่เป็นปัจจัยในการพัฒนาไปสู่ความเป็นฝ่ายซ้าย คือ การแสวงหาอัตลักษณ์ส่วนบุคคลและได้รับอิทธิพลจากบุคคลที่เคารพนับถือหรือเป็นแบบอย่าง ส่วนลักษณะเฉพาะของนักศึกษา 5 คนที่ได้มีการศึกษาชีวประวัติอย่างเจาะลึก มีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการด้วยกัน คือ ลักษณะส่วนตัวที่มีความเฉลียวฉลาดและมั่นใจ, เจื่อนปมทางจิตใจที่มีพื้นฐานมาจากครอบครัวหรือสภาพสังคมที่ตนเองเผชิญ และการกลไกเพื่อใช้สำหรับการป้องกันตนเองจากสิ่งแวดล้อม

³³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ, *จากป่าสู่เมือง: การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทย จากปี 2519* (กรุงเทพฯ: สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529).

³⁴ วสันต์ ليمป์เฉลิม, “ประวัติศาสตร์และจังหวะเวลาทางประวัติศาสตร์ : พัฒนาการสู่ความเป็นนักเคลื่อนไหวฝ่ายซ้ายของนักเรียนมัธยมกลุ่มหนึ่งในบริบทการเมืองไทยระหว่างปี 2516 – 2519,” (สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533).

งานศึกษาที่เน้นการศึกษาบทบาทของขบวนการนักศึกษาอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ *ปุมประวัติศาสตร์มหิตลเพื่อประชาธิปไตย*³⁵ การศึกษาค้นคว้าชิ้นนี้เป็นการศึกษาทำความเข้าใจบทบาทของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิตลที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองตั้งแต่ช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ รวมทั้งการเข้าร่วมต่อสู้กับขบวนการคอมมิวนิสต์ในเขตป่าเขา กล่าวได้ว่างานชิ้นนี้เป็นงานที่รวบรวมข้อมูลเชิงลึกของขบวนการนักศึกษาในมหาวิทยาลัยมหิตล โดยใช้ทั้งการสัมภาษณ์นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิตลจำนวนมากที่ผ่านการต่อสู้ทั้งเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 รวมทั้ง บทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมือง การจัดกิจกรรมทางการเมือง การแพร่หลายของอุดมการณ์ความคิดสังคมนิยมในหมู่นักศึกษามหาวิทยาลัยมหิตล ตลอดจนสื่อสิ่งพิมพ์จำนวนมากที่จัดพิมพ์โดยองค์กรนักศึกษาของมหาวิทยาลัยมหิตล รวมทั้ง ความสัมพันธ์และบทบาทของนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิตลต่อขบวนการนักศึกษาและกลุ่มนักศึกษาอิสระในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

การศึกษามหาวิทยาลัยใน ช่วงระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลา - 6 ตุลาฯ นอกจากการเน้นศึกษาความคิดและบทบาททางการเมืองของขบวนการนักศึกษาแล้ว ยังมีบทความขนาดสั้นอีกจำนวนหนึ่งที่พยายามชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง พคท. กับขบวนการนักศึกษา โดยเน้นที่อิทธิพลทางความคิดแบบ พคท. ที่มีต่อขบวนการนักศึกษา ได้แก่ พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม³⁶ และสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล³⁷ ซึ่งทั้งสองบทความได้พยายามชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลทางความคิดของ พคท. ที่มีต่อขบวนการนักศึกษา อย่างไรก็ตาม สมศักดิ์ได้ยอมรับว่าในขบวนการนักศึกษาอาจจะมีการแสคิดแบบอื่นปะปนอยู่ด้วย แต่แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อขบวนการศึกษาค่อนข้างมาก คือ แนวคิดฝ่ายซ้ายแบบ พคท. อย่างไรก็ตาม ประเด็นถกเถียงเกี่ยวกับอิทธิพลความคิดฝ่ายซ้ายแบบ พคท. ในขบวนการศึกษายังคงเป็นข้อถกเถียงระหว่างสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล และเกษียร เตชะพีระ³⁸ ซึ่ง ทั้งสมศักดิ์และเกษียรต่างยอมรับว่ากระแสดิฝ่ายซ้ายแบบ พคท. ได้เข้ามามีอิทธิพลในขบวนการนักศึกษาอย่างแน่นอน ซึ่งข้อเสนอดังกล่าวนี้จึงทำให้สามารถเข้าใจได้ว่าการตัดสินใจเข้าร่วมต่อสู้ทางอาวุธในเขตป่าเขากับ พคท. ของนักศึกษาบาง

³⁵ สงวน นิติยารัมภ์พงศ์, *ปุมประวัติศาสตร์มหิตลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 2 : ประสานประชาชน อุทิศตนเพื่ออุดมการณ์ (14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519)* (กรุงเทพฯ: อัลฟ่า มิเลินเนียม, 2547).

³⁶ พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม, “พัฒนาการของ “ขบวนการสังคมนิยม” ในประเทศไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง พ.ศ. 2526.” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 5, 1 - 2 (ตุลาคม 2528 - มีนาคม 2529): 109 - 121.

³⁷ บทความฉบับนี้เป็นบทความที่เรียบเรียงขึ้นจากการสัมภาษณ์ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล โดย ชูวิธ ฤกษ์ศิริสุข ตีพิมพ์ใน “พคท. กับขบวนการ 14 ตุลา,” *เนชั่นสุดสัปดาห์*, 16 - 22 ตุลาคม 2543.

³⁸ สมศักดิ์เห็นว่ากระแสฝ่ายซ้ายแบบ พคท. ได้มีอิทธิพลในขบวนการนักศึกษาเป็นอย่างมาก จนเบียดขับกระแสคิดแบบอื่นตกไป และมีอิทธิพลอยู่เหนือกระแสคิดแนวอื่น ๆ ในขณะที่เกษียรเห็นว่ากระแสคิดฝ่ายซ้ายแบบ พคท. มีอิทธิพลอยู่ในขบวนการนักศึกษาจริง แต่ไม่ได้มีลักษณะอยู่เหนือกระแสคิดแบบอื่น ๆ แต่มีลักษณะสนับสนุนและสอดคล้องกันไป

คนนั้น เป็นการตัดสินใจเลือกเส้นทางดังกล่าวตามอุดมคติและแนวทางที่ตนเองยอมรับไม่ได้ตัดสินใจไปด้วยลักษณะของการจำยอมและความจำเป็นที่ต้องรักษาตัวรอด ทั้งนี้ ประเด็นดังกล่าวนี้จะไปเชื่อมโยงกับประเด็นการศึกษาของ อิกานต์ ศรีนารา เรื่อง *หลัง 6 ตุลาฯ ว่าด้วยความขัดแย้งทางความคิดระหว่างขบวนการนักศึกษากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย*³⁹ ที่ได้ชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งทางอุดมการณ์ของนักศึกษาที่เดินทางเข้าไปร่วมต่อสู้ทางอาวุธภายในเขตป่าเขา กับสมาชิกพรรค. ทั้งในระดับแกนนำและสมาชิกทั่วไป จึงทำให้นักศึกษาจำนวนหนึ่งเดินทางออกจากป่าด้วยความผิดหวัง รวมทั้งกระแสฝ่ายขวาปฏิรูปที่มองว่าการใช้ความรุนแรงในการต่อสู้ปราบปรามเป็นวิธีการที่ยังผลึกใส่นักศึกษาและประชาชนให้เข้าร่วมการต่อสู้กับ พรรค. ซึ่งกระแสดังกล่าวนำมาซึ่งการผลิตคำอธิบายที่ว่าจริง ๆ แล้วนักศึกษาไม่ได้ต้องการเข้าป่าหรือไม่ได้มีอุดมการณ์สังคมนิยมแบบพรรค. แต่การตัดสินใจเข้าป่านั้นเป็นเพราะไม่มีทางเลือก ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้อาจจะมีส่วนในการทำความเข้าใจความคิดของนักศึกษาในช่วงระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ ว่ามีลักษณะความคิดที่สำคัญอย่างไรบ้าง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกิดขึ้นในกลุ่มขบวนการนักศึกษาอย่างมีพลวัต

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะงานเขียนในกลุ่มนี้มีส่วนที่ช่วยทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการก่อตัวและการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา รวมทั้งปัจจัยภายในต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษา แต่งานเขียนกลุ่มนี้ก็ยังไม่ได้อธิบายถึงการที่นักศึกษาหันมายอมรับแนวทางสังคมนิยมซึ่งเกิดขึ้นจากปัจจัยเงื่อนไขอย่างรอบด้าน

1.2.3 กลุ่มงานเขียนที่เน้นเรื่องอื่น ๆ แต่มีนักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้อง

ขบวนการนักศึกษาเป็นกลุ่มที่ได้รับการยกย่องเป็นอย่างมากจากบทบาทในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ แต่ภายในระยะเวลาไม่นานนั้นคือในช่วงกลางปี 2517 นักศึกษาก็เริ่มถูกวิพากษ์วิจารณ์และมีการเรียกร้องให้นักศึกษากลับเข้าสู่ห้องเรียน ถ้าหากจะเข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมืองก็ควรจะไปศึกษาเล่าเรียนให้สำเร็จการศึกษาเสียก่อน ทั้งนี้ กระแสดังกล่าวเกิดขึ้นจากความไม่พอใจของกลุ่มผู้ที่สูญเสียผลประโยชน์จากการที่นักศึกษาเข้าไปมีบทบาทในการสนับสนุนให้ลูกจ้าง กรรมกร และชาวนาลุกขึ้นประท้วงระบบค่าจ้างแรงงานที่ไม่ได้รับความเป็นธรรม การขาดสวัสดิการสำหรับลูกจ้าง และกรรมกร รวมทั้งปัญหาความยากจนของชาวนาที่เป็นผลจากการถูกกดขี่จากกลุ่มชนชั้นนายทุน และไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

³⁹ อิกานต์ ศรีนารา, *หลัง 6 ตุลาฯ ว่าด้วยความขัดแย้งทางความคิดระหว่างขบวนการนักศึกษากับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: 6 ตุลารำลึก, 2552).

การทำความเข้าใจบทบาทของนักศึกษาจึงเกี่ยวข้องกับการศึกษากลุ่มพลังทางการเมืองภาคประชาชนในส่วนอื่น ๆ ที่นักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย เช่น กลุ่มกรรมกร กลุ่มชาวนา ด้วยเหตุนี้บทบาทของขบวนการนักศึกษาจึงบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มขบวนการอื่น ๆ เช่น งานศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของขบวนการกรรมกรของ ดำริห์ เรื่องสุธรรม และจรรยา ละสา เรื่อง *ขบวนการกรรมกรในประเทศไทยกับการเคลื่อนไหวต่อสู้และพัฒนาการของแรงงาน*⁴⁰ งานศึกษาเรื่องการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาในพื้นที่ภาคเหนือของไทเรล ฮาร์เบอร์คอร์น (Tyrell Haberkorn) เรื่อง *การปฏิวัติที่ถูกตัดตอน: ชาวนา นักศึกษา กฎหมาย และความรุนแรงในภาคเหนือของไทย*⁴¹ ที่อธิบายว่าแม้ว่าการปฏิวัติไม่ได้เกิดขึ้นจริง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าความจะไม่มีความคิดเรื่องการปฏิวัติเกิดขึ้นในสังคมไทย ฮาร์เบอร์คอร์นได้พยายามชี้ให้เห็นว่าขบวนการชาวนาได้พยายามปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคม และจินตนาการถึงสังคมแบบใหม่ภายหลังการปฏิวัติ ในการศึกษาของฮาร์เบอร์คอร์นได้มีการเน้นย้ำหลายครั้งว่านักศึกษาที่เข้าร่วมกับขบวนการชาวนาได้จินตนาการถึงสังคมในรูปแบบใหม่ และพวกเขาเชื่อว่าถ้าหากไม่เกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ขึ้นมา การสร้างสังคมแบบใหม่นั้นเป็นเรื่องที่สามารถเป็นไปได้อย่างแน่นอน ดังนั้น ในมุมมองของฮาร์เบอร์คอร์นจึงเห็นว่าการปฏิวัติที่ขบวนการชาวนาพยายามดำเนินการนั้นถูกตัดตอน (interrupted) ลงด้วยเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ อย่างไรก็ตาม การศึกษาของฮาร์เบอร์คอร์นได้ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิงว่าขบวนการชาวนาที่เกิดขึ้นในภาคเหนือนั้นไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษา นักศึกษาที่เข้าร่วมการต่อสู้กับขบวนการชาวนาในภาคเหนือนั้นเป็นนักศึกษาคนละกลุ่มกับนักศึกษาที่อยู่ภายใต้การจัดตั้งของขบวนการนักศึกษาภายใต้การนำของ ศนท.

นอกจากนี้ งานศึกษาในมิติทางความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับการเผยแพร่ความคิดของพุทธศาสนิกชนที่ก่อตัวขึ้นในช่วง พ.ศ. 2516 ของ วิศรุต บวงสรวง เรื่อง “การเคลื่อนไหวทางความคิดของพุทธศาสนิกชนกับการเมืองไทย”⁴² ได้ชี้ให้เห็นว่ามีนักศึกษาและปัญญาชนที่เป็นญาติธรรมของพุทธศาสนิกชนได้นำเอาความคิดทางการเมืองของพุทธศาสนาออกมาเผยแพร่ ในช่วงที่เกิดความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มพลังฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวาและเริ่มมีการใช้ความรุนแรงมากขึ้น การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มที่ยึดถือแนวทางของพุทธศาสนาเป็นแกนได้นำเสนอความคิดเรื่องการ

⁴⁰ ดำริห์ เรื่องสุธรรม และจรรยา ละสา, *ขบวนการกรรมกรในประเทศไทยกับการเคลื่อนไหวต่อสู้และพัฒนาการของแรงงาน* (กรุงเทพฯ: สันติธรรม, 2529).

⁴¹ ไทเรล ฮาร์เบอร์คอร์น, *การปฏิวัติที่ถูกตัดตอน: ชาวนา นักศึกษา กฎหมาย และความรุนแรงในภาคเหนือของไทย*, แปลโดย เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว และพงษ์เลิศ พงษ์นันทน์ (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2560) แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษเรื่อง *Revolution Interrupted: Farmers, Students, Law and Violence in Northern Thailand*, (United States: University of Wisconsin Press, 2011).

⁴² วิศรุต บวงสรวง, “การเคลื่อนไหวทางความคิดของพุทธศาสนิกชนกับการเมืองไทย,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556).

ใช้สันตวิธีในการแก้ไขปัญหาทางการเมือง โดยนักศึกษาและปัญญาชนที่มีบทบาทในกลุ่มนี้ เช่น นายแพทย์เหวง โตจิราการ และกลุ่มปราชญ์สาร เป็นต้น

1.2.4 กลุ่มงานเขียนประวัติศาสตร์ของสื่อวัฒนธรรม

บทบาทของสื่อวัฒนธรรมได้รับนำมาใช้เพื่อสื่อสารเนื้อหาทางการเมือง งานศึกษาที่เน้นถึง ศิลปวัฒนธรรม เช่น เพลงเพื่อชีวิต การตูล้อการเมือง บทกวีเพื่อชีวิต เรื่องสั้น เป็นต้น ได้ชี้ให้เห็นถึง การที่สื่อเหล่านี้ได้เป็นตัวกระจายสารในรูปแบบที่ไม่ใช้วิธีการปกติทั่วไปแต่ใช้ศิลปะในการถ่ายทอด ประเด็นทางการเมือง การวิเคราะห์ของงานเขียนในกลุ่มนี้มีข้อสรุปร่วมกันคือแนวความคิดสังคมนิยม ได้เป็นประเด็นหลักของสื่อวัฒนธรรม

ลือชัย จิรวินิจนันท์ ได้ศึกษาเพลงเพื่อชีวิตในฐานะความพยายามในการสถาปนาอุดมการณ์ ใหม่ของกลุ่มนักศึกษา ผ่านกรอบการวิเคราะห์ “การครองความเป็นใหญ่” (Hegemony) ของอันโตนิโอ กรัมสกี งานศึกษาชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า เพลงเพื่อชีวิตได้นำเสนออุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยในช่วงแรก และนำไปสู่สังคมนิยมมากขึ้นในเวลาต่อมา กระนั้นก็ตามเพลงเพื่อชีวิตประสบปัญหาในการเผยแพร่ เพราะรัฐได้ยึดกุมกลไกสื่อการเผยแพร่และได้โต้กลับด้วยเพลงปลุกใจในการนำเสนออุดมการณ์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์⁴³

การตูล้อการเมืองหรือภาพล้อการเมืองที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ก็เป็นเครื่องมือในการ วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลและสังคมด้วยเช่นกัน นฤมล เรืองณรงค์ ศึกษาการตูล้อการเมืองของนักเขียน การตูล้อการเมือง ได้แก่ ประยูร จรรย์วาทย์ ชัย ราชวัตร และสุชีพ ณ สงขลา เพื่อดูถึงการนำเสนอสาร หรือความคิดผ่านการตูล้อที่วิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมือง⁴⁴ งานศึกษานี้ใกล้เคียงกับงานของ ธวัช สุวรรณ ศึกษาภาพล้อการเมืองที่เผยแพร่ผ่านหนังสือพิมพ์ ซึ่งวิเคราะห์ผ่านแนวคิด “ความระแวงทาง

⁴³ สำหรับงานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเพลงเพื่อชีวิตนี้มีหลายชิ้นด้วยกัน เช่น จุฬารัตน์ สุวรรณภูสิทธิ์, “การศึกษาบทเพลงเพื่อชีวิตที่เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษาช่วง 2516 – 2519,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531); แจ่มจิต สุเดโช, “ภาพสะท้อนสังคมจากวรรณกรรมเพลงเพื่อชีวิตในช่วง พ.ศ. 2516 – 2528,” (ปริญญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยพิษณุโลก, 2531); ลือชัย จิรวินิจนันท์, “เพลงเพื่อชีวิต : การนำเสนออุดมการณ์ใหม่ (ศึกษาเฉพาะช่วง 14 ตุลาคม 2516-6 ตุลาคม 2519),” (สารนิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532).

⁴⁴ นฤมล เรืองณรงค์, “การตูล้อการเมืองในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519,” (วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

การเมือง”⁴⁵ งานศึกษาชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงมิติทางอารมณ์ความรู้สึกมากกว่างานของนฤมล เพราะได้วิเคราะห์ถึงศิลปะการสร้างความระแวงทางการเมืองในการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล อารมณ์ความระแวงจึงเป็นส่วนสำคัญของภาพล้อทางการเมือง

นอกจากนี้แล้ว นักเขียนในยุคนั้นก็มักถ่ายทอดความคิดความรู้สึกออกมาในรูปแบบทวิอีกด้วย งานศึกษาของ พงศธร นัทธิประทุม ได้วิเคราะห์บทกวีในยุคสมัย 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ผ่านแนวคิดการครอบความเป็นใหญ่ (Hegemony) ซึ่งเป็นยุค “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” เนื้อหาของบทกวีอาจสรุปประเด็นเด่น ๆ ได้ เช่น การสวดวิีรชน ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ความไม่เป็นธรรมในการใช้อำนาจอรัฐ การต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกา การวิพากษ์การศึกษา ความเสมอภาคของสตรี การลุกขึ้นสู้ด้วยอาวุธ บทกวีในยุคนี้ได้เสนออุดมการณ์ต่อต้านเพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดในการครอบครองประชาสังคม อย่างไรก็ตาม รัฐตอบโต้กลับเพื่อแย่งชิงพื้นที่คืนด้วยการตอกย้ำอุดมการณ์ของรัฐ ทำให้ปัญญาชนไม่สามารถครอบความเป็นใหญ่ได้ทั้งในพื้นที่ประชาสังคมและสังคมการเมือง⁴⁶

งานศึกษาของ วริศรา อนันตโท ได้ศึกษาวิเคราะห์บทกวีนิพนธ์ ทั้งในด้านรูปแบบ เนื้อหาและวรรณศิลป์ พบว่าได้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับความรุนแรงของรัฐและความกล้าหาญในการต่อสู้กับรัฐ รวมถึงประเด็นเรื่องสิทธิเสรีภาพ ในด้านกลวิธีทางวรรณศิลป์พบว่ามัลักษณะเด่นในแง่การสืบขนบการประพันธ์ของกวีในยุค 2490 ก่อนข้างมาก⁴⁷ งานศึกษานี้เน้นไปที่การวิเคราะห์ด้วยบทเป็นหลัก ทำให้มีความโดดเด่นในการทำความเข้าใจของคำอุปมาอุปมัยในบทกวี แต่แน่นอนว่าการเข้าใจในเชิงประวัติศาสตร์ย่อมเป็นจุดอ่อนของงานศึกษาชิ้นนี้

1.2.5 ประวัติศาสตร์สื่อสิ่งพิมพ์

สำหรับงานศึกษาเกี่ยวกับหนังสือการเมืองโดยเฉพาะนั้นมีอยู่จำนวนหนึ่ง ในกรณีบทความขนาดสั้นได้แก่ บทความเรื่อง “วรรณกรรมยุค 14 ตุลาคม 2516” โดย เสถียร จันทิมาธร ซึ่งได้ให้รายละเอียดการจัดพิมพ์หนังสือ โดยเฉพาะวรรณกรรมในช่วงหลัง 14 ตุลาฯ หากแต่ยังมีรายละเอียด

⁴⁵ ธวัช สุวรรณ, “ความระแวงทางการเมือง : ภาพสะท้อนการเมืองไทยจากภาพล้อ (ศึกษาเฉพาะช่วง 17 พฤศจิกายน 2514 - 6 ตุลาคม 2519),” (สารนิพนธ์หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534).

⁴⁶ พงศธร นัทธิประทุม, “บทกวีเพื่อชีวิต : การพยายามครอบความเป็นใหญ่ทางการเมืองของนักศึกษาปัญญาชน ช่วง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519,” (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554).

⁴⁷ วริศรา อนันตโท, “กวีนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519,” (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

ที่ค่อนข้างจำกัด⁴⁸ ส่วนบทความเรื่อง “ตลาดหนังสือหลังเดือนตุลา” โดย รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์⁴⁹ ได้บรรยายภาพบรรยากาศของวงการหนังสือหลังเดือนตุลาคม 2516 ซึ่งเสนอว่า ไม่ใช่แค่เพียงเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบทางการเมืองแต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการปฏิวัติทางด้านวัฒนธรรมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการตลาดหนังสือ มีการรื้อฟื้นงานเขียนของนักเขียนหัวก้าวหน้าในทศวรรษ 2490 ออกมาตีพิมพ์ใหม่ ทำให้เกิดแนวทางวรรณกรรมที่เรียกว่า “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” กลับมาคึกคักขึ้นอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ยังได้มีการนำเข้าความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ผ่านหนังสือแปล เช่น เรื่อง แม่ ของ แมกซิม กอร์กี้ บรรยากาศของวงการหนังสือเป็นไปอย่างคึกคักมีการผลิตหนังสือที่เป็นแรงบันดาลใจตามแนวทางการปฏิวัติ พร้อม ๆ กับการขยายตัวของตลาดหนังสือก็ได้เกิดสำนักพิมพ์เกิดใหม่ขึ้นเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน รังสรรค์เรียกสำนักพิมพ์เกิดใหม่เหล่านี้ว่า “หัวทอกทางวัฒนธรรม” และได้กลายมาเป็นกลุ่มพลังทางการเมืองที่ทำหน้าที่ในการ “ให้การศึกษา” พร้อมทั้งการ “ขาย” ความคิด ผ่านตลาดหนังสือ บทความของรังสรรค์นำเสนอประเด็นได้อย่างน่าสนใจซึ่งผู้วิจัยได้นำประเด็นไปศึกษาต่อ แต่เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ในการอภิปราย ข้อมูลจึงยังไม่กว้างและลึก

นอกเหนือจากบทความขนาดสั้นแล้ว ยังมีงานศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบของ บุญเรือง นิยมหอม⁵⁰ ซึ่งได้ศึกษาหนังสือที่เกี่ยวกับการเมืองที่จัดพิมพ์ในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึงวันที่ 26 มกราคม 2518 พบว่าสิ่งพิมพ์เน้นไปในทางลัทธิคอมมิวนิสต์และแนวคิดประชาธิปไตย โดยทั้งสองส่วนนี้นำเสนอความคิดที่ขัดแย้งกัน แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยวิธีการศึกษาที่เน้นการนับเชิงสถิติจึงไม่ได้ให้ข้อมูลรายละเอียดถึงความขัดแย้งดังกล่าว นอกจากนี้ ยังไม่ได้ให้น้ำหนักการอธิบายหนังสือว่ามีอิทธิพลต่อผู้อ่านอย่างไร รวมถึงมีข้อจำกัดเรื่องขอบเขตเวลาที่จบลงที่เดือนมกราคม 2518 อีกด้วย กระนั้นคุณูปการสำคัญของงานศึกษานี้ประการหนึ่งคือ การรวบรวมรายชื่อหนังสือที่มีเนื้อหาทางการเมืองเอาไว้ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับผู้วิจัยเพื่อไปค้นคว้าต่อไป

โดยสรุปแล้ว การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทยในช่วงระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ - 6 ตุลาฯ ที่ผ่านมานั้น แม้ว่าจะมีการให้ความสำคัญกับการศึกษาบทบาทของขบวนการนักศึกษา แต่การศึกษาโดยส่วนใหญ่มุ่งอธิบายบทบาทของนักศึกษาเพื่อจะตอบคำถามว่าเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ เกิดขึ้นได้อย่างไร จึงทำให้การอธิบายส่วนใหญ่มุ่งอธิบายว่าบรรยากาศทางการเมืองที่เปิดกว้างหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทำให้เกิดการแพร่หลายของสื่อสิ่งพิมพ์ฝ่ายซ้ายจำนวนมาก ด้วยบรรยากาศ

⁴⁸ เสถียร จันิมาธร, “วรรณกรรมยุค 14 ตุลาคม 2516,” ใน *สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย* (กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา, 2525), หน้า 417 - 461.

⁴⁹ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰ บุญเรือง นิยมหอม, *การวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับการเมืองที่จัดพิมพ์ขึ้นตั้งแต่วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถึง วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2518* (กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2522).

ดังกล่าวจึงทำให้นักศึกษาได้รับอิทธิพลของแนวคิดฝ่ายซ้าย จึงทำให้เกิดความหวาดระแวงของกลุ่มพลังฝ่ายขวา และได้มีการจัดตั้งกองกำลังภาคประชาชนขึ้นมาเพื่อตอบโต้กับกลุ่มพลังของนักศึกษา ซึ่งการอธิบายดังกล่าวยังไม่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้และยอมรับแนวคิดอุดมการณ์แบบสังคมนิยมของนักศึกษาให้กลายมาเป็นแนวทางเพื่อใช้ในการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สังคมเป้าหมายตามจินตนาการของนักศึกษา อีกทั้งงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับบทบาททางการเมืองของขบวนการนักศึกษาโดยส่วนใหญ่ก็เน้นไปที่บทบาทของกลุ่มผู้นำ หน่วยงาน หรือองค์กรที่เป็นองค์กรแกนกลางนำ โดยมุ่งพิจารณาว่ากลุ่มบุคคลและองค์กรเหล่านี้ได้อิทธิพลของ พคท. จึงทำให้เกิดการชี้นำนักศึกษาไปในทิศทางแบบ พคท. แต่ยังไม่ได้มีการอธิบายถึงรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่มีความซับซ้อน ตลอดจนไม่ได้อธิบายถึงกระบวนการเรียนรู้และการทำให้แนวคิดและอุดมการณ์แบบสังคมนิยมกลายเป็นที่ยอมรับได้อย่างไร รวมทั้ง ไม่ได้พิจารณาถึงแนวคิดและอุดมการณ์อื่น ๆ ของนักศึกษาที่ดำรงอยู่ก่อนหน้านี้ แนวคิดสังคมนิยมจะกลายเป็นที่ยอมรับว่าเกิดการปะทะ ต่อสู้ ผสมผสาน หรือต่อรองกันอย่างไร แล้วอะไรคือสาเหตุที่ทำให้นักศึกษาเลือกเอาแนวคิดสังคมนิยมมาใช้เป็นอุดมการณ์หลักในการต่อสู้เพื่อสร้างสังคมในอุดมคติของตนเอง

1.3 วัตถุประสงค์

1 เพื่อศึกษารูปแบบการเผยแพร่และเรียนรู้แนวคิดทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาในช่วงระหว่าง 14 ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519

2 เพื่อศึกษาลักษณะความคิดและการเปลี่ยนแปลงความคิดทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว

1.4 ขอบเขตและวิธีการศึกษา

งานวิจัยเล่มนี้จะศึกษาการเปลี่ยนแปลงความคิดทางการเมืองของนักศึกษาในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เพื่อชี้ให้เห็นว่าหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ความคิดสังคมนิยมซ้ายอย่างถึงรากที่แพร่กระจายเข้าสู่ขบวนการศึกษามีรูปแบบเนื้อหาอย่างไรบ้าง โดยมุ่งวิเคราะห์ลักษณะความคิดผ่านวาทกรรมที่ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ของนักศึกษา และสื่อสิ่งพิมพ์ที่เป็นแนวร่วมทางการเมืองของนักศึกษา ซึ่งมีส่วนทำให้วาทกรรมสังคมนิยมที่มีลักษณะซ้ายอย่างถึงรากไหลเวียนภายในสังคม รวมทั้ง พิจารณากิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ที่นักศึกษาได้จัดขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการทางความคิดที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดดังกล่าว ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้กำหนดขอบเขตและวิธีการศึกษาดังต่อไปนี้

ในแง่ช่วงเวลา วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะทำการศึกษาตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จนถึง 6 ตุลาคม 2519 เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่เกิดสภาพการณ์ทางการเมืองเอื้ออำนวยให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ได้อย่างเสรี ช่วง 14 ตุลาคม 2516 เป็นช่วงที่รัฐบาลทหารได้สิ้นสุดอำนาจลง และเปิดโอกาสให้กลุ่มทางสังคมอื่น ๆ ได้มีโอกาสในการเคลื่อนไหวแสดงความคิดเห็นทางการเมืองมากยิ่งขึ้นที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน แต่สภาพการณ์ดังกล่าวดำรงอยู่เพียงระยะเวลาสามปีสั้น ๆ เท่านั้น และสิ้นสุดลงเมื่อเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ที่มีการใช้ความรุนแรงในการเข้าปราบปรามนักศึกษา และเป็นเงื่อนไขไปสู่การก่อรัฐประหารของกลุ่มนายทหารในเวลาต่อมา

ในแง่หลักฐาน วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะให้ความสำคัญกับหลักฐานประเภทสิ่งพิมพ์ของนักศึกษาที่จัดทำขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ควบคู่กับสิ่งพิมพ์สาธารณะอื่น ๆ ที่มีส่วนทำให้วาทกรรมของนักศึกษามีความแพร่หลายมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือพิมพ์ *อิทธิปัตย์* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่จัดทำขึ้นในนามของ ศนท. ซึ่งเริ่มมีการจัดจำหน่ายเป็นครั้งแรกตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2517 - 6 ตุลาคม 2519 ลักษณะของหนังสือพิมพ์อิทธิปัตย์เป็นการจำหน่ายทุก 7 วัน หรือหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ ในช่วงเดือนมกราคม 2517 - มกราคม 2518 และเปลี่ยนมาเป็นหนังสือพิมพ์รายสามวัน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ 2518 จนถึงเดือนกันยายน 2519 และหนังสือรายวันในช่วงเดือนตุลาคม 2519 เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองมีความขัดแย้งมาก อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์อิทธิปัตย์ประสบกับปัญหาทางด้านกำลังคนและเงินทุน เพราะเป็นหนังสือที่จัดทำโดยกลุ่มนักศึกษาที่ยังคงเรียนหนังสืออยู่ด้วย จึงทำให้การจัดทำหนังสือพิมพ์บางช่วงประสบปัญหาไม่สามารถออกได้ตามกำหนดเป็นช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ด้วยลักษณะของหนังสือพิมพ์อิทธิปัตย์เช่นนี้จึงเป็นทั้งข้อเด่นและข้อด้อย เนื้อหาในอิทธิปัตย์จึงมีลักษณะของการวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งเสนอทางออกให้กับนักศึกษา แต่ในขณะที่การรายงานข่าวสถานการณ์ปัจจุบันทำไม่ได้รวดเร็วมากนัก เนื่องจากข้อจำกัดของระยะเวลาในการจัดพิมพ์ แต่สิ่งที่เป็นลักษณะเด่นของอิทธิปัตย์คือให้ความสำคัญกับการรายงานข่าวกิจกรรมของนักศึกษาที่เกิดขึ้นในที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ และเป็นพื้นที่ในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของนักศึกษาด้วย จึงทำให้ทราบความเคลื่อนไหวและกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษา รวมทั้ง การประชาสัมพันธ์การจัดทำหนังสือเนื่องในวาระต่าง ๆ ของนักศึกษา กล่าวได้ว่า หนังสือพิมพ์อิทธิปัตย์มีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยให้เข้าใจการจัดทำหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือที่ออกเกิดบู๊ค ว่าเป็นปฏิบัติการทางความคิดเพื่อตอบสนองต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้อย่างไร

หนังสือพิมพ์อีกฉบับที่ให้ภาพวาทกรรมสังคมนิยมซ้ายแบบถึงรากของนักศึกษา คือหนังสือพิมพ์ *เสียงใหม่* ซึ่งมีนายกำแหง ภริตานนท์ เป็นบรรณาธิการผู้จัดพิมพ์โฆษณา แต่มีกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะบรรณาธิการ เช่น เสถียร จันทิมาธร ยุทธพงศ์ ภูริสัมบรรณ กล่าวได้หนังสือพิมพ์เสียงใหม่เป็นหนังสือพิมพ์รายวันที่เป็นแนวร่วมของนักศึกษาอย่างชัดเจน ทั้งในรูปแบบของการรายงานข่าวกิจกรรมของนักศึกษา การจัดทำหนังสือ รวมถึงบทวิเคราะห์ต่าง ๆ

เกี่ยวกับสถานการณ์ทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา กล่าวได้ว่า หนังสือพิมพ์ทั้งสองฉบับนี้มีส่วนช่วยให้เข้าใจภาพความเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการศึกษาในช่วงระยะเวลา 3 ปีนี้ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้เป็นอย่างดี

หลักฐานอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มหนังสือประเภทที่เรียกว่า “หนังสือพ็อคเก็ตบุ๊ก” (Pocketbooks)⁵¹ ซึ่งในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519 ได้เกิดปรากฏการณ์จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายหนังสือที่มีลักษณะดังกล่าวออกมาเป็นจำนวนมาก นอกจากลักษณะพิเศษในแง่ขนาดของหนังสือแล้ว เนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือประเภทนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงกระแสความคิดที่ไหลเวียนอยู่ในสังคม ทั้งกระแสคิดที่เกิดจากผู้จัดทำที่ประกอบด้วยคนหลากหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย กลุ่มองค์กรอิสระ กลุ่มนักเขียนปัญญาชน รวมทั้งกลุ่มนักธุรกิจที่เน้นการผลิตเพื่อการขาย การทำความเข้าใจการจัดพิมพ์หนังสือในฐานะเครื่องมือทางการเมืองของนักศึกษา ควบคู่ไปกับสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทอื่น ๆ ที่จัดทำขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น สิ่งพิมพ์ที่จัดทำขึ้นโดยกลุ่มนักเรียน และกลุ่มอิสระต่าง ๆ เพื่อชี้ให้เห็นลักษณะทางความคิดและการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของขบวนการนักศึกษา

กล่าวได้ว่า หลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนี้มีส่วนอย่างสำคัญที่จะทำให้เห็นวาทกรรมซ้ำแบบอย่างถึงรากของนักศึกษาในช่วงระยะเวลาสามปีนี้ และที่สำคัญไปกว่านั้นคือทำให้เห็นจังหวะก้าวของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาซึ่งสะท้อนให้เห็นปฏิบัติการทางความคิดของนักศึกษาที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดต่าง ๆ และสามารถกำหนดช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของนักศึกษาในช่วงระยะเวลาสามปีนี้ได้อีกด้วย

1.5 สมมุติฐาน

1. แนวคิดทางการเมืองหลัง 14 ตุลาฯ ได้เผยแพร่เข้าสู่ขบวนการนักศึกษาผ่านกิจกรรมการเมืองที่มีการจัดและเผยแพร่ในพื้นที่สาธารณะอย่างกว้างขวางผ่านรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นโดยกลุ่ม, องค์กร, ชมรม, สโมสร และองค์การนักศึกษาของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ อย่างหลากหลาย

⁵¹ หนังสือพ็อคเก็ตบุ๊ก คือ หนังสือที่มีขนาดไม่ใหญ่มาก พกพาได้สะดวกแบบกระเป๋า ขนาดโดยประมาณของหนังสือพ็อคเก็ตบุ๊กมีขนาดประมาณ 11 – 18 เซนติเมตร มีหนังสือบางเล่มที่มีขนาดเล็กกว่านั้น และดูเหมือนเป็นหนังสือเล่มจิ๋ว (miniature books) หนังสือพ็อคเก็ตบุ๊กมีความยาวประมาณ 150 – 200 หน้า แต่มีบางเล่มที่เป็นข้อยกเว้นที่มีความยาวมากถึง 911 หน้า และสั้นเพียง 20 หน้า หนังสือทั้งหมดมีสภาพที่แย่มาก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พ็อคเก็ตบุ๊กขายในราคาที่ถูกเพียง 10 – 15 บาทโดยประมาณ และขนาดที่เล็กลงไปจะเหลือเพียง 1 – 5 บาทในตลาดหนังสือในเวลานั้น รายละเอียดใน Osamu Akagi, “Research Note and Data on ‘Pocketbook’ Publication in Thailand, 1973 – 1976,” *South East Asian Studies*, Vol. 16, No.3, (December 1978): 473 – 523.

อาทิ การจัดนิทรรศการ การจัดกิจกรรมได้คาร์ม การจัดเสวนาทางวิชาการ การจัดจำหน่ายหนังสือ สิ่งพิมพ์ ตามจุดต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย และร้านขายหนังสือ กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เกิดการเรียนรู้, ปะทะทางความคิด ตลอดจนการจินตนาการถึงการนำรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ที่ถูกนำเสนอ มาปรับใช้เป็นแนวทางในการต่อสู้ ทำให้แนวคิดทางการเมืองต่าง ๆ เผยแพร่เข้าสู่ขบวนการนักศึกษา

2. บริบททางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 เปิดโอกาสให้นักศึกษาสามารถเข้าถึงแนวคิดทางการเมืองได้อย่างหลากหลายมากขึ้น รวมถึงการจินตนาการถึงการเปลี่ยนแปลงประเทศไปเป็นประเทศสังคมนิยม จึงทำให้เกิดการศึกษาเรียนรู้แนวคิดทางการเมืองและรูปแบบการต่อสู้จากความคิดทางการเมืองที่แพร่กระจายอยู่ รวมถึงประสบการณ์การต่อสู้ของประเทศอื่น ๆ จึงทำให้เกิดการปะทะทางความคิดภายในกลุ่มขบวนการนักศึกษา จนกระทั่ง พ.ศ. 2518 แนวคิดแบบเหมาอีส์ต์ของ พคท. ได้กลายมาเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อขบวนการนักศึกษามากกว่าแนวคิดอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากการแพร่กระจายความรู้เกี่ยวกับประเทศจีน, ชัยชนะของประเทศเพื่อนบ้าน อีกทั้งการที่ประเทศไทยเป็นที่ตั้งของฐานทัพอเมริกา จึงทำให้แนวคิดเรื่องกึ่งเมืองขึ้น-กึ่งศักดินา เป็นแนวคิดที่ทรงพลังในการอธิบายลักษณะของสังคมไทย นักศึกษาจึงค่อย ๆ เรียนรู้และยอมรับแนวทางการเมืองแบบเหมาอีส์ต์ของ พคท.

3. โลกทัศน์ชีวิตทัศน์ คือ แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนมุมมองความคิดที่มีต่อสภาพสังคมการเมือง ให้ถูกต้องตามแนวทางการปฏิวัติที่เผยแพร่อยู่ในขบวนการนักศึกษา ซึ่งเป็นการพยายามสถาปนาความคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคมแบบสังคมนิยมขึ้นเหนือความคิดเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในสังคมศักดินาและทุนนิยม เนื่องจากนักศึกษามองว่าหากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงทางการเมืองประสบความสำเร็จ แต่ถ้าหากผู้คนในสังคมใหม่ที่กำลังจะถูกสร้างขึ้นตามแนวทางสังคมนิยมยังคงมีโลกทัศน์ชีวิตทัศน์แบบสังคมเก่าที่เป็นสังคมแบบศักดินาและทุนนิยมการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็จะล้มเหลว อย่างไรก็ตาม การนำเสนอแนวคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ที่ปรากฏขึ้นในขบวนการนักศึกษาได้รับอิทธิพลจาก 2 แนวคิดด้วยกัน คือ อิทธิพลของแนวคิดซ้ายใหม่และอิทธิพลจากลัทธิเหมาอีส์ต์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) โดยได้มีการเผยแพร่และนำเสนอแนวคิดเหล่านี้ผ่านสิ่งพิมพ์และสื่อทางด้านวัฒนธรรมของขบวนการนักศึกษาอย่างแพร่หลาย จนกระทั่งประมาณ พ.ศ. 2518 แนวคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวิตทัศน์แบบเหมาอีส์ต์ของ พคท. ได้กลายมาเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อขบวนการนักศึกษาเหนือแนวคิดอื่น ๆ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจรูปแบบการเผยแพร่และแนวคิดทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาในช่วงระหว่าง 14 ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519

2. ทำให้เข้าใจลักษณะความคิดและการเปลี่ยนแปลงความคิดทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

เหมาอีสต์ (Maoism) คือ รูปแบบคอมมิวนิสต์ที่พัฒนาโดยเหมาเจ๋อตุงในช่วงทศวรรษ 1920 จนกระทั่งถึงแก่กรรมในปี 1976 หรือที่เรียกเป็นทางการโดยพรรคคอมมิวนิสต์จีนว่า “ความคิดเหมาเจ๋อตุง” แนวความคิดนี้ปรับประยุกต์มากจากมาร์กซ์และเลนิน ลักษณะเด่นของลัทธิเหมาก็คือ การเน้นการปฏิวัติโดยกองกำลังชาวนาในชนบท ซึ่งต่างกับการปฏิวัติตามแบบเลนินที่เน้นกรรมกรในเมือง ความแตกต่างนี้เป็นผลมาจากความแตกต่างของสังคมจีนที่ยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมอยู่มาก กองกำลังมวลชนปฏิวัติจึงเป็นชาวนามากกว่าที่จะเป็นกรรมกรตามแบบสังคมยุโรปที่สังคมอุตสาหกรรมเติบโตมากกว่า ลักษณะสำคัญอีกประการคือการต่อสู้ด้วยกองกำลังอาวุธผสมผสานกับขบวนการมวลชนเพื่อยึดอำนาจรัฐ โดยเน้นสงครามประชาชนยืดเยื้อในแถบพื้นที่ชนบท นอกจากนี้ในช่วงระหว่างปี 1966 จนถึงปี 1976 เหมายังสนับสนุนการปฏิวัติวัฒนธรรมเพื่อจัดลักษณะกระฎุมพีทุนนิยมที่เริ่มกลับมามีอิทธิพลในสังคมจีน โดยต่อต้านทั้งประเพณีเก่าและ “ลัทธิเก่า” ที่ถูกมองว่าสนับสนุนลัทธิทุนนิยม กลุ่มยุวชนเรดการ์ดมีบทบาทสำคัญในช่วงทศวรรษสุดท้ายของเหมาเจ๋อตุง ภายนอกสังคมจีน ขบวนการประเทศต่าง ๆ ได้รับแรงบันดาลใจโดยการรับอิทธิพลความคิดของเหมาเจ๋อตุงไปปรับประยุกต์เข้ากับการต่อสู้ของตนเอง พรรคคอมมิวนิสต์จำนวนมากได้รับอิทธิพลจากลัทธิเหมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศโลกที่สาม ได้แก่ พรรคคอมมิวนิสต์เนปาล พรรคคอมมิวนิสต์ฟิลิปปินส์ พรรคคอมมิวนิสต์อินเดีย พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

แนวคิดเหมาอีสต์ แบบ พคท. ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คือ การที่ พคท. ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนผ่านทางผู้ปฏิบัติงานของพรรคที่ได้รับการสนับสนุนจาก พคจ. และได้นำแนวคิดของ พคจ. มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์สังคมไทยว่าเป็น “กึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา” ซึ่งนำไปสู่การยอมรับแนวทางการต่อสู้แบบ “ชนบทล้อมเมือง” ของ พคท. ซึ่งเป็นแนวทางต่อสู้ที่ พคจ. ใช้ในการปฏิวัติสังคมนิยมของจีน รวมถึง แนวทางการปฏิวัติวัฒนธรรมที่เน้นวัฒนธรรมของประชาชนเพื่อจัดวัฒนธรรมศักดินา และแนวทางปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองของสมาชิก พคท. ในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของสังคมให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ทางการเมือง

บทที่ 2

การขยายตัวของขบวนการนักศึกษา

2.1 บทนำ

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ขบวนการนักศึกษาได้กลายมาเป็นตัวแสดงสำคัญในกระบวนการทางการเมือง ซึ่งเห็นได้จากการได้รับความสนใจจากสื่อมวลชน ได้เป็นที่คาดหวังในการแก้ปัญหาของชาวบ้านผู้เดือดร้อน ได้เป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวประท้วงเพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพอย่างต่อเนื่อง ในช่วงเวลาสั้น ๆ นี้ขบวนการนักศึกษาได้เติบโตเข้มแข็งที่สุดในประวัติศาสตร์ และยันำเสนอความคิดวิพากษ์อย่างถอนราก ดังนั้น เราจึงจำเป็นต้องเข้าใจพัฒนาการของขบวนการว่าก่อตัวและพัฒนาขึ้นมาได้อย่างไร มีเงื่อนไขปัจจัยอะไรบ้าง

บทนี้มุ่งนำเสนอมุมมองภาพกว้างของขบวนการนักศึกษาในช่วงสามปีสำคัญ คือ ในช่วง 2516 - 2519 ที่มีพัฒนาการสูงสุด โดยมองผ่านกรอบคิดแบบ “การระดมทรัพยากร” (Resource mobilization) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดสำคัญสำหรับการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองและสังคม การทำความเข้าใจว่าขบวนการนักศึกษาก่อตัวและขยายตัวใหญ่โตจนกลายเป็นผู้เล่นสำคัญในกระบวนการทางการเมืองได้อย่างไรนั้นจำเป็นต้องเข้าใจสิ่งที่ทำให้นักศึกษาในฐานะที่เป็นปัจเจกชนเข้ามารวมตัวกันและมีเป้าหมายอุดมการณ์ร่วมกัน รวมถึงมีปฏิบัติการร่วมในการเปลี่ยนแปลงสังคม จนกระทั่งนำเสนอความคิดปฏิวัติสังคมอย่างถอนราก

ขบวนการนักศึกษาในที่นี้หมายถึง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ประกอบด้วยผู้เข้าร่วมหรือสมาชิกที่เป็นนักศึกษา ทั้งนี้ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมมีคุณลักษณะที่เป็นขบวนการทำลายหรือปกป้องโครงสร้างระบบแห่งอำนาจ อาทิ รัฐ หน่วยงานของรัฐระดับต่าง ๆ สถาบันทางการศึกษา องค์กรนานาชาติ เป็นต้น ขบวนการนั้นยังมีลักษณะมีการปฏิบัติการรวมหมู่ (collective action) ของผู้คนที่ร่วมกันทำลายหรือปกป้องโครงสร้างอำนาจผ่านการปฏิบัติการร่วมหรือประสานงานของปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือ องค์กร และนอกจากนี้ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมยังเป็นปฏิบัติการที่มีการจัดตั้ง (organized activity) ที่จำเป็นต้องปฏิบัติงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน สมาชิกที่เข้าร่วมยังต้องมีอัตลักษณ์ร่วมกัน (collective identity) อีกด้วยเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน¹ ดังนั้น ขบวนการนักศึกษาในฐานะที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวหนึ่งจึงมีคุณลักษณะร่วมเช่นเดียวกันที่สถานะนักศึกษาเป็นอัตลักษณ์ร่วม ซึ่งได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มองค์กรจัดตั้งนักศึกษา

¹ สมชัย ภัทรนันทน์, *ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการประท้วงทางการเมือง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อินทนิล, 2559), หน้า 14 - 23.

หนึ่ง ๆ เพื่อสร้างกิจกรรมรวมหมู่ในการทำยาแบบและโครงสร้างอำนาจ ทั้งหน่วยงานในระดับมหาวิทยาลัย ระดับรัฐ รวมถึงองค์กรระหว่างประเทศอย่างซีไอเอด้วย

อะไรที่ทำให้คนมาร่วมกันต่อสู้ในเป้าหมายเดียวกันในขบวนการเคลื่อนไหว คำตอบที่ว่าความไม่พอใจหรือความคับข้องใจต่อความอยุติธรรมหรือการกดขี่นั้นไม่เพียงพอต่อการอธิบายการก่อตั้งขบวนการเคลื่อนไหว การที่ปัจเจกชนจะเข้าร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกันของคนจำนวนมากเพื่อบรรลุเป้าหมายให้สำเร็จนั้นจะต้องมีการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ หรือกล่าวได้ว่าจะต้องอาศัยการระดมทรัพยากร มุมมองนี้จะช่วยให้เข้าใจขบวนการนักศึกษามากขึ้นกว่าเดิมอย่างไร มุมมองนี้จะช่วยให้แจ่มแจ้งคำอธิบายให้เป็นระบบมากขึ้น ด้วยข้อสมมติฐานว่าขบวนการจะเติบโตเข้มแข็งขึ้นได้จะต้องมีการหนุนช่วยจากทรัพยากรต่าง ๆ การแจ่มแจ้งให้เห็นปัจจัยด้านต่าง ๆ นี้เอง ก็จะช่วยให้อธิบายได้ว่าขบวนการนักศึกษานี้เติบโตขึ้นโดยจำเป็นต้องอิงอาศัยทรัพยากรหลากหลายด้าน

งานเขียนเกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาไทยที่ผ่านมายังแทบไม่ได้รับความสนใจในการวิเคราะห์ถึงทรัพยากรของขบวนการเคลื่อนไหว² ดังนั้น บทนี้จะพยายามจะเติมเต็มช่องว่างในการทำทำความเข้าใจการเติบโตขยายตัวขององค์กรนักศึกษา ผ่านปัจจัยทางทรัพยากรในมิติต่าง ๆ เพื่อค้นหาว่าขบวนการนักศึกษาได้อาศัยปัจจัยต่าง ๆ เกื้อหนุนให้การเคลื่อนไหวรวมหมู่เป็นไปได้อย่างไร

ทรัพยากรที่ขบวนการเคลื่อนไหวสามารถระดมเข้ามาในองค์กรได้นั้น แบ่งออกเป็นห้ามิติด้วยกัน ได้แก่

1. ทรัพยากรทางองค์กรสังคม ได้แก่ เครือข่าย องค์กร เป็นต้น
2. ทรัพยากรทางวัตถุ อาทิ เงิน ทรัพย์สิน พื้นที่ทำงาน อุปกรณ์เครื่องมือ เป็นต้น
3. ทรัพยากรทางมนุษย์ ได้แก่ แรงงาน ผู้นำ ผู้มีประสบการณ์ ผู้มีทักษะ และผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น
4. ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ได้แก่ แนวคิดและความรู้เฉพาะด้าน

² งานศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวที่มองผ่านแนวคิดการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยเฉพาะมุมมองการระดมทรัพยากรในกรณีไทยส่วนใหญ่แล้ว มักศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมร่วมสมัยเป็นหลัก เช่น ขบวนการสมัชชาคนจน ขบวนการสิ่งแวดล้อม ขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย เป็นต้น แต่มักไม่สนใจขบวนการเคลื่อนไหวในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนการนักศึกษา ยกเว้น ภาคินัย ชมสินทรัพย์มัน, “ขบวนการนักศึกษาไทย : วิเคราะห์ความเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทยในเมืองช่วงระหว่าง 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ถึงปี พ.ศ.2531,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554) ที่วิเคราะห์ความพยายามรื้อฟื้นขบวนการนักศึกษาขึ้นใหม่ในทศวรรษ 2520 ผ่านมุมมองขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

5. ทรัพยากรทางจิตใจ ได้แก่ ความชอบธรรม ความสมานฉันท์ ความเห็นอกเห็นใจ ความมีชื่อเสียง เป็นต้น³

ในมิติทางองค์กร จะกล่าวถึงรูปแบบองค์กรในหลายระดับ ตั้งแต่เครือข่ายระดับชาติ นั่นคือ ศูนย์กลางนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) ที่เป็นศูนย์กลางการเคลื่อนไหวของนักศึกษาได้จริง เป็นจริง ระดับมหาวิทยาลัย นั่นคือ องค์กรนักศึกษาและพรรคนักศึกษา ระดับองค์กรรากฐาน นั่นคือ กลุ่มอิสระและชมรมนักศึกษา และสุดท้ายองค์กรที่ตั้งขึ้นโดยอดีตผู้นำนักศึกษา การวิเคราะห์องค์กรเหล่านี้ทั้งในแง่การปฏิสัมพันธ์ร่วมกันรวมถึงพลวัตความเปลี่ยนแปลง จะช่วยให้เห็นภาพรวมว่า องค์กรนักศึกษาเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งช่วยการนำระดมผู้คนมีประสิทธิภาพและเป็นไปได้

สำหรับมิติทรัพยากรทางมนุษย์ จะกล่าวถึง นัยความสำคัญทักษะความสามารถของบุคลากร ที่ช่วยให้องค์กรขบวนการจัดการกับงานกิจกรรมที่เรียกร้องความเชี่ยวชาญเฉพาะหนึ่ง ๆ อาทิ การพูด นำมวลชน การเขียนหรือแปลหนังสือ เป็นต้น สำหรับในมิติทรัพยากรทางวัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เงินทุน ส่วนนี้จะชี้ให้เห็นถึงปัจจัยพื้นฐานที่ขบวนการจำเป็นต้องมี เนื่องจากปัจจัยทางวัตถุจะช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการเคลื่อนไหวเป็นไปได้อีก องค์กรชมรมด้านสังคมที่ได้รับเงินทุนเพิ่มมากขึ้นก็จะยิ่งทำให้การจัดกิจกรรมเติบโตขยายตัวมากขึ้นด้วย

ในมิติทางวัฒนธรรม จะกล่าวถึง การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์อย่างหนังสือฟ็อกเก็ตบุ๊ก ซึ่งเป็นจุดเด่นของขบวนการนักศึกษา หนังสือการเมืองจำนวนมากในช่วงนี้ มีผู้จัดพิมพ์ที่มาจากกลุ่มนักศึกษาทั้งองค์กรใหญ่และเล็ก หนังสือเหล่านี้นอกจากจะเผยแพร่ความรู้แก่ผู้อ่านในระดับกว้างแล้ว ยังมีหน้าที่ในการผสานความคิดในขบวนการให้เป็นหนึ่งเดียวกันและเสนอ ในการสร้างความเข้มแข็งให้ขบวนการอีกด้วย

2.2 เครือข่ายขบวนการนักศึกษา: ทรัพยากรทางองค์กร

กระบวนการสร้างความคิดถอนรากแบบฝ่ายซ้าย (socialist radicalization) สัมพันธ์กับปัจจัยกระบวนการการสร้างความเป็นเอกภาพในขบวนการนักศึกษา (unification)⁴ ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกขององค์กรนักศึกษาที่สังกัดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ มีที่มาจากหลากหลาย ดังนั้น การแสดงออกหรือ

³ Bob Edwards and Melinda Kane, “Resource mobilization and social and political movements,” in *Handbook of Political Citizenship and Social Movements*, edited by Hein-Anton van der Heijden (Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2014), pp. 205-232.

⁴ ประเด็นเรื่องการสร้างความเป็นเอกภาพภายในขบวนการนักศึกษา (unification) ผู้เขียนได้รับแนวคิดดังกล่าวมาจากการศึกษาของ Kanokrat Lertchoosakul, *The Rise of the Octobrists in Contemporary Thailand: Power and Conflict among Former Left-Wing Student Activists in Thai Politics*, (New Haven: Yale University Southeast Asia Studies, 2016), pp. 52-68.

การเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเด็นที่สำคัญอย่างเป็นทางการนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะจำเป็นต้องแสวงหาฉันทามติท่ามกลางความคิดที่หลากหลายให้ได้ ในหลายครั้งที่ สนท. เผชิญกับความแตกแยกและไร้เอกภาพในสถานการณ์แหลมคมทางการเมือง จึงไม่สามารถแสดงจุดยืนทางการเมืองของกลุ่มได้ และกลายเป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมือง

กล่าวได้ว่า แม้กระแสความคิดฝ่ายซ้ายแบบถอนรากจะแพร่กระจายไปในระดับกว้าง การสร้างความเป็นเอกภาพทางความคิดก็ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาเองโดยอัตโนมัติ เพราะมิใช่ว่านักศึกษาทั้งหมดจะมีความคิดฝ่ายซ้ายแบบถอนรากทั้งหมด แต่สิ่งสำคัญก็คือ การแสดงจุดยืนทางความคิดผ่านองค์กรนักศึกษาซึ่งเป็นองค์กรที่ชอบธรรมผ่านการเลือกตั้งเข้ามานั้น เปรียบเสมือนองค์กรที่เป็นตัวแทนทางความคิดของกลุ่มนักศึกษาทั้งหมด ดังนั้น การเข้ายึดครององค์กรนักศึกษาอันเป็นองค์กรที่มีความน่าเชื่อถือต่อสาธารณะจึงมีความสำคัญ ดังนั้น กระบวนการสร้างความคิดถอนรากแบบฝ่ายซ้าย (socialist radicalization) จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องทำความเข้าใจควบคู่กับกระบวนการการสร้างความเป็นเอกภาพในขบวนการนักศึกษา (unification) นั่นเอง การทำความเข้าใจว่า ขบวนการนักศึกษาเข้าสู่สภาวะความเป็นเอกภาพพร้อมกับสภาวะความคิดฝ่ายซ้ายแบบถอนรากได้อย่างไรนั้น เราจำเป็นต้องพิจารณาธรรมชาติและความสัมพันธ์ขององค์กรนักศึกษาที่สังกัดกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ก่อนที่จะวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลง

2.2.1 ศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนท.)

ศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนท.) เป็นองค์กรเครือข่ายนักศึกษาที่ใหญ่ที่สุด ซึ่งเชื่อมองค์กรนักศึกษาในแต่ละมหาวิทยาลัยเข้าด้วยกัน สนท. ก่อตั้งขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2513⁵ องค์กรสมาชิกของศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยในแรกก่อตั้งนั้น ประกอบไปด้วยสโมสรหรือองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัย 11 สถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และวิทยาลัยวิชาการศึกษา 3 แห่ง ได้แก่ ประสานมิตร บางแสน และปทุมวัน⁶ กิจกรรมของ สนท. ในระยะเริ่มแรกเป็นกิจกรรมที่เน้นเรื่องสังคมสงเคราะห์มากกว่าเรื่องการเมือง ดังนั้น ในระยะสองปีแรก สนท. ยัง

⁵ ประเด็นเรื่องการจัดตั้งสถาบันกลางที่เป็นศูนย์รวมของนักศึกษาได้เริ่มต้นขึ้นในการประชุมศึกษานานาชาติแห่งประเทศไทย ที่จัดขึ้น ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2512 และต่อมาก็ได้มีการอภิปรายในประเด็นนี้อีกหลายครั้ง จนกระทั่งได้มีการยกย่องรัฐธรรมนูญ และประกาศตั้ง “ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย” ขึ้นเมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2513

⁶ สุปรีดา ลอตระกุล, “การวิเคราะห์พัฒนาการขบวนการนิสิตนักศึกษา,” (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 85.

ไม่ได้เป็นที่รู้จักในทางสาธารณะมากนัก ต่างกับกลุ่มอิสระในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่เป็นที่รู้จักมากกว่า เพราะนำเสนอความคิดทางการเมืองที่ชัดเจนกว่า

ศนท. มีผู้นำตำแหน่งสูงสุดขององค์กรคือ เลขาธิการ ซึ่งมีรายนามดังนี้ ชัยวัฒน์ ภัคดี นิลรัตน์ จากธรรมศาสตร์ (2513), ภาณุมาศ บุนนาค จากธรรมศาสตร์ (2514), ธีรยุทธ บุญมี (2515), สมบัติ อารังธัญวงศ์ (กรกฎาคม 2516), วิรติ ศักดิ์จิระภาพงศ์ จากจุฬาฯ (สิงหาคม 2517), ชั่งทอง โอภาสศิริวิทย์ จากรามคำแหง (กันยายน 2517), คำนูน สิทธิสมาน จากธรรมศาสตร์ (มกราคม 2518), เกรียงกมล เลหาไพโรจน์ จากจุฬาฯ (มิถุนายน 2518), และสุธรรม แสงประทุม จากจุฬาฯ (มิถุนายน 2519) เลขาธิการ ศนท. ในช่วงสองปีแรกมีนโยบายที่ให้ความสำคัญกับกิจกรรมสังคม สงเคราะห์ในระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งมีนโยบายที่แตกต่างจากเลขาธิการที่เข้ามาดำรงตำแหน่งใน พ.ศ. 2515 ที่นำโดย ธีรยุทธ บุญมี ที่สามารถปรับภาพลักษณ์ของ ศนท. ให้เป็นที่รู้จักต่อสาธารณะได้มากขึ้น ทั้งนี้ธีรยุทธได้นำเสนอประเด็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองเรื่องการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นออกสู่สาธารณะ ซึ่งการเคลื่อนไหวในประเด็นดังกล่าวของธีรยุทธได้แผ่ขยายของการต่อต้านโจมตีรัฐบาล วัไต้ด้วย หลังจากนั้น ศนท. ก็ได้เคลื่อนไหวทางการเมืองอื่น ๆ เช่น การคัดค้านประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 (กลุ่มอิสระในธรรมศาสตร์เป็นผู้เริ่มต้น ไม่ใช่ ศนท.), การประท้วงนักศึกษารามคำแหง 9 คนที่ถูกลอบซื้อ และเรียกร้องรัฐธรรมนูญ เป็นต้น ควรกล่าวด้วยว่าในการเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่กลุ่มอิสระจะเป็นผู้จุดประเด็นมากกว่า ในขณะที่ ศนท. เป็นผู้ตามมาสมทบการเคลื่อนไหวประท้วง เนื่องด้วยกรรมกรที่มาจากสโมสร (หรือองค์กรนักศึกษา) ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ มักขัดแย้งกับ ศนท. เสียเองในหลายครั้ง สถานการณ์ของ ศนท. แย่ลงมากยิ่งขึ้นในสมัยที่ สมบัติ อารังธัญวงศ์ ขึ้นมาเป็นเลขาธิการ เพราะมักจะตัดสินใจแย้งกับทิศทางของกลุ่มอิสระที่เรียกร้องประท้วงทางการเมืองอย่างชัดเจนมากกว่า ดังนั้น การจัดชุมนุมประท้วงในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่เป็นผลงานที่สร้างชื่อให้กับ ศนท. มากที่สุด จึงกลายเป็นความขัดแย้งและเป็นที่ถกเถียงระหว่างองค์กรนักศึกษามากที่สุดเช่นเดียวกัน จนภายหลังเหตุการณ์สมบัติ อารังธัญวงศ์ ในฐานะเลขาธิการ ศนท. ในช่วงที่เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ต้องประกาศลาออกเพื่อรับผิดชอบ แต่สุดท้ายสมบัติก็ได้รับเลือกให้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งเลขาธิการ ศนท. อีกครั้ง ซึ่งสภาวะความขัดแย้งภายในขบวนการก็ยังไม่ได้รับการแก้ไข สภาวะที่ไร้เสถียรภาพและเอกภาพเช่นนี้สะท้อนให้เห็นได้จากการเปลี่ยนเลขาธิการอีกหลายครั้งทั้งที่ยังไม่ครบวาระดำรงตำแหน่ง จนกระทั่งในปี 2518 ที่เกรียงกมล เลหาไพโรจน์ ขึ้นมาเป็นเลขาธิการ

ศนท.จึงอยู่ในสภาวะมีเอกภาพมากยิ่งขึ้น และ ศนท. เริ่มมีทิศทางนโยบายที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นในปีถัดมาที่สโมสรหรือองค์การนักศึกษาแทบทั้งหมดมาจากรฐานความคิดแบบฝ่ายซ้าย⁷

2.2.2 พรรคนักศึกษา

การเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้มีผลสะท้อนต่อกิจกรรมนักศึกษาเป็นอย่างมาก ทั้งในแง่การมีส่วนร่วมและเสรีภาพในการแสดงออกทางการเมือง สิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงลักษณะดังกล่าวคือ การปรับเปลี่ยนให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองของนักศึกษาเกิดขึ้นแทบทุกมหาวิทยาลัย กล่าวได้ว่า ลักษณะดังกล่าวเป็นสภาวะที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาปกครองตนเอง ผ่านการจำลองการเมืองระดับชาติเข้ามาสู่ในระดับมหาวิทยาลัย ทั้งนี้เป็นผลมาจากการเรียกร้องของนักศึกษาให้เปลี่ยนแปลงวิธีการบริหารกิจกรรมนักศึกษา จากเดิมองค์กรนักศึกษานั้นจะผ่านการคัดเลือกโดยผู้บริหารมหาวิทยาลัยและนายกสโมสรนักศึกษาที่คืออาจารย์ฝ่ายกิจกรรมนักศึกษา แต่หลังจากต้นปี 2516 นักศึกษาสามารถต่อสู้จนสามารถเรียกร้องให้ทางมหาวิทยาลัยจัดตั้งกองบริหารกิจกรรมนักศึกษาในรูปขององค์กรนักศึกษาที่ขึ้นมาจากเสียงของนักศึกษาโดยตรงได้สำเร็จ⁸ จึงทำให้เกิดการเมืองแบบพรรคขึ้นในมหาวิทยาลัย โดยที่นักศึกษาสามารถเลือกนายกองค์กรนักศึกษาได้โดยตรง และพรรคนักศึกษาสามารถหาเสียงในเชิงนโยบายเพื่อให้ได้รับเลือกไปบริหารได้ทั้งหมด สำหรับพรรคการเมืองของนักศึกษาที่เกิดขึ้นพรรคแรกคือ พรรคพลธรรม⁹ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นตั้งต่อก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เล็กน้อย พรรคนี้ได้กลายเป็นต้นแบบและแรงบันดาลใจให้กับสถาบันการศึกษาอื่นได้ปรับเปลี่ยนตาม (โปรดดูรายชื่อพรรคในตารางที่ 2.1)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁷ คณินันต์ ตั้งใจตรง, “ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2516 – 2519: ศึกษากรณีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย,” (อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า 96-119.

⁸ แสงศานต์, “สภาน้ำโดม : กองหน้าขบวนการนักศึกษาก่อนยุค 14 ตุลาฯ,” *ปวงวารสาร* 12, 2 (มีนาคม - เมษายน 2528): 39.

⁹ พรรคพลธรรมเป็นพรรคการเมืองที่จัดตั้งขึ้นมาจาก *กลุ่มสภาน้ำโดม* ได้ร่วมตัวกับกลุ่มอิสระอื่น ๆ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่น กลุ่มเศรษฐธรรม, กลุ่มนิติศึกษา, กลุ่มผู้หญิง และนักศึกษาหัวก้าวหน้าอื่น ๆ ที่ไม่ได้สังกัดกลุ่ม จัดตั้งเป็นพรรคพลธรรมทำขึ้น และหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ไม่นานนัก การเคลื่อนไหวในนามกลุ่มสภาน้ำโดมก็ได้ยุติบทบาทของตัวเองลงไปและหันมาเคลื่อนไหวในนามพรรคการเมืองของมหาวิทยาลัยแทน

ตารางที่ 2.1 รายชื่อพรคนักศึกษาของแต่ละมหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย	รายชื่อพรรค
เกษตรศาสตร์	รวมพลัง, สามัคคี
ขอนแก่น	พลังมอดินแดง
จุฬาฯ	จุฬาประชาชน, อนุรักษ์จุฬา, อิสราธิปไตย, จามจุรี
ธรรมศาสตร์	แนวประชา, พลังธรรม, ยุงทอง, โดม
เชียงใหม่	แสงเสรี, ชัยพฤกษ์, ประชาธรรม
มหิดล	แนวร่วมมหิดล, ศรีตรัง, ปรัช
รามคำแหง	สังจธรรม, ปฎิรูป, อิสระพิทักษ์ มร.(เสวต)
มศว. ปทุมวัน	บัวประชา
มศว. บางแสน	สานทอง
เทคโนโลยีฯ บางมด	แนวร่วมบางมด
เทคโนโลยีฯ ลาดกระบัง	สันติภาพ
เทคโนโลยีฯ พระนครเหนือ	พลังงาน, หัวก่อ

ที่มา: สงวน นิติยารัมภ์พงศ์, ปุมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 2 “ประสานประชาชน อุทิศเพื่ออุดมการณ์” (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2547), หน้า 356.

สำหรับพรคนักศึกษาแรกของไทยกำเนิดขึ้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นที่แรก นั่นคือ **พรรคพลังธรรม** ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มอิสระสหภาพน้ำโดมกับกลุ่มอื่น ๆ รวมตัวกันตั้งพรรค และได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งเป็นองค์การนักศึกษา โดยมีพิรพล ตรียะเกษม เป็นนายกองค์การในปี 2516 และปีต่อมา วิจิตร ศรีสังข์ เป็นต้น ส่วนมหาวิทยาลัยรามคำแหง พรรคที่ตื่นตัวในประเด็นทางการเมืองมากที่สุด คือ **พรรคสังจธรรม** พรรคนี้เกิดมาจากการรวมตัวของกลุ่มชมรมกิจกรรมที่เคลื่อนไหวทางการเมืองอยู่ก่อนแล้ว อาทิ กลุ่มชมรมคนรุ่นใหม่ กลุ่มพระร่วง และกลุ่มอื่น ๆ รวม 40 กว่ากลุ่ม พรรคสังจธรรมมีจุดยืนทางการเมือง คือ ต้องการต่อต้านเผด็จการทหาร ซึ่งเป็นแนวคิดที่ตรงกันข้ามกับพรรค “อิสระพิทักษ์ มร.(เสวต)” อันมีจุดยืนสนับสนุน ดร.ศักดิ์ ฝาสุขนิรันดร์ และเทิดทูนชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ในการเลือกตั้งครั้งแรกเมื่อต้นปี 2517 นั้น พรรค “อิสระพิทักษ์ มร.(เสวต)” สามารถเอาชนะพรรคสังจธรรมไปได้อย่างขาดลอย ต้องรออีกหนึ่งปีที่พรรคสังจธรรมปรับการทำงาน

ใหม่จนสามารถชนะการเลือกตั้งได้อย่างฉิวเฉียด¹⁰ ส่วนมหาวิทยาลัยมหิดล **พรรคแนวร่วมมหิดล** เกิดจากแกนนำนักกิจกรรมได้รับชัยชนะตั้งแต่ปีแรก 2517 โดยมี เหวง โตจิราการ เป็นผู้นำ¹¹ ส่วนมหาวิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร ได้ตั้ง **พรรคพลัง** ซึ่งก็ได้รับชนะการเลือกตั้ง สำหรับที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ **พรรคประชากรธรรม** ชนะการเลือกตั้งเช่นกัน และใน พ.ศ.2519 จาตุรนต์ ฉายแสง ได้รับเลือกเป็นนายกองค์การนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่¹²

สำหรับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีการจัดตั้ง**พรรคจุฬาประชาชน**ขึ้นโดยกลุ่มนักศึกษาที่มีความคิดก้าวหน้า แต่ใน พ.ศ. 2518 พรรคที่ชนะเลือกตั้งคือพรรคอิสราธิปไตย ซึ่งเป็นพรรคที่แนวคิดทางเมืองอยู่ในฝ่ายกลาง จนในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2519 พรรคจุฬาประชาชนได้รณรงค์แข่งกับพรรคน้องพี่จุฬาซึ่งเป็นพรรคฝ่ายขวา และได้รับชัยชนะเป็นครั้งแรก โดยผลักดันให้เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ขึ้นรับตำแหน่งนายกสโมสร นอกจากนี้ก็คือที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งเป็นที่มั่นของกลุ่มนักศึกษาฝ่ายล้าหลัง พรรคนักศึกษาที่ก้าวหน้าคือ **พรรครวมพลังสามัคคี** ก็ชนะเลือกตั้งเมื่อต้นปี พ.ศ.2519 นอกจากนี้ยังมีการตั้งพรรคนักศึกษาก้าวหน้าในวิทยาลัยครูหลายแห่งและชนะเลือกตั้งเช่นกัน จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าพรรคนักศึกษาฝ่ายก้าวหน้าชนะการเลือกตั้งในทุกมหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2519¹³ เช่นเดียวกับข้อสังเกตของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่กล่าวไว้ว่า

“พรรคนักศึกษาในทุกมหาวิทยาลัยที่เสนอนโยบายต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ ประชาธิปไตยของประชาชน และความเป็นธรรมของสังคม ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งองค์การนักศึกษาด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น แม้กระทั่งในมหาวิทยาลัยที่นักศึกษาเหล่านี้เคยแพ้มาตลอด เช่น จุฬาฯ หรือเกษตรศาสตร์ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงกระแสความเป็นเอกภาพในระดับสูงเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์”¹⁴

พรรคการเมืองของนักศึกษาเป็นส่วนสำคัญที่สร้างพื้นที่ทางการเมืองและหนุนเสริมขบวนการนักศึกษาโดยรวมให้ขยายตัวได้อย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น อีกทั้ง ยังเป็นการจำลองรูปแบบของการเมืองระดับชาติเข้ามาอยู่ในสถาบันการศึกษา ซึ่งการจัดตั้งพรรคการเมืองของนักศึกษามีส่วนช่วย

¹⁰ ศิลา โคมฉาย, *เล่าความจริง ขบวนการนักศึกษารวมคำแห่งยุคต้น 2514-2519* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มิ่งมิตร, 2543), หน้า 79-87.

¹¹ สงวน นิติยารัมภ์พงศ์, *ปูมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 2 “ประสานประชาชน อุทิศเพื่ออุดมการณ์”* (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2547).

¹² สุธัช ยิ้มประเสริฐ, *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: พี. เพรส., 2551).

¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ขบวนการนักศึกษา จาก 14 ถึง 6 ตุลา,” ใน *มหาวิทยาลัย 23 ตุลา* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 145.

ทำให้แนวร่วมระหว่างนักศึกษาที่เป็นกลุ่มอิสระกับนักกิจกรรมที่อยู่ในระบบมหาวิทยาลัยสามารถทำงานไปด้วยกันเพื่อกำหนดทิศทางเป้าหมายในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ซึ่งจะเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้ขบวนการนักศึกษาสามารถขยายตัวอีกทางหนึ่งด้วย

2.2.3 กลุ่มอิสระและชมรมกิจกรรม

กลุ่มอิสระเป็นกลุ่มกิจกรรมที่ตั้งขึ้นอิสระไม่สังกัดมหาวิทยาลัยและไม่ได้รับงบจากมหาวิทยาลัย ส่วนชมรมกิจกรรมหมายถึงกลุ่มกิจกรรมที่สังกัดมหาวิทยาลัยและได้รับงบประมาณจากมหาวิทยาลัย กลุ่มกิจกรรมทั้งสองรูปแบบได้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากหลัง 14 ตุลาคม 2516 เนื่องด้วยการเติบโตของกระแสวัฒนธรรมที่ให้นักศึกษามีบทบาทต่อสังคมผนวกกับการเปิดกว้างของมหาวิทยาลัยต่อการทำกิจกรรม เราจึงได้เห็นความคึกคักในพื้นที่กิจกรรมอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน¹⁵ กลุ่มกิจกรรมเหล่านี้ยังเป็นหน่วยการจัดตั้งทางความคิดทางการเมืองเบื้องต้นอีกด้วย นักศึกษาจำนวนมากสังกัดกลุ่มกิจกรรมและได้เรียนรู้ความคิดทางสังคมการเมืองผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวมถึงเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติอย่างการไปค่ายชนบท เป็นต้น¹⁶

ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 กลุ่มอิสระมีบทบาทค่อนข้างเด่นชัดและสามารถเป็นหนึ่งในตัวแสดงทางการเมืองที่สำคัญได้ ซึ่งต่างกับช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่มักเน้นบทบาทขององค์กรเครือข่ายขนาดใหญ่มากกว่ากลุ่มอิสระขนาดเล็ก ดังนั้น ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 2516 ประชาชนโดยทั่วไปมักจะรู้จักกับกลุ่มอิสระที่สังกัดในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น **ธรรมศาสตร์** มีกลุ่มสภาน้ำโดม, กลุ่มนิติศึกษา, กลุ่มเศรษฐธรรม , ในขณะที่ **จุฬาฯ** มีกลุ่มฟื้นฟูโซดัสใหม่ และชมรมรัฐศึกษา **เกษตรศาสตร์** มีกลุ่มสภากาแฟ **รามคำแหง** มีกลุ่มชมรมคนรุ่นใหม่ กลุ่มนักศึกษาที่มีร่วมตัวกันข้ามสถาบัน เช่น กลุ่มวรรณกรรมเพื่อชีวิต, แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่ เป็นต้น¹⁷ ในขณะที่หลัง

¹⁵ ตัวอย่างเช่น ตึกสันทนาการ ของมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งกลายเป็นพื้นที่สำหรับจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษากลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มผู้ชุมนุมมหิดลได้จัดนิทรรศการวันสตรีสากลที่ได้ตึกสันทนาการ เป็นต้น

¹⁶ ตัวอย่างอื่นๆ เช่น การสัมมนาถึงบทบาทของนักศึกษากับประชาธิปไตย คูใน ชมรมปาฐกถาและไต่อาที สโมสรณิสตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *นิสิตนักศึกษากับประชาธิปไตย : สรุปผลการสัมมนา ณ หาดวนกร จ. ประจวบคีรีขันธ์ วันที่ 8 - 10 ธันวาคม 2516* (กรุงเทพฯ : ชมรมปาฐกถาและไต่อาที สโมสรณิสตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517) อีกกรณีหนึ่งที่นาสนใจคือ การที่รัฐบาลอุดหนุนงบประมาณจำนวนมากให้นักศึกษาได้เข้าร่วมโครงการเรียนรู้ชนบท แต่ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นเพียงช่วยแรกหลัง 14 ตุลาคม 2516 เท่านั้น คูใน ศูนย์ส่งเสริมการเผยแพร่ประชาธิปไตย ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ, *รายงานการประชุมสัมมนาอาจารย์ นักศึกษา อาสาสมัครโครงการกลับสู่ชนบท* (2517)

¹⁷ ม.ร.ว. พททิสาน ชุมพล, “ย้อนระลึกถึง “คนรุ่นใหม่”: กำเนิดขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม 2516 ในบริบทการเมืองไทย,” *อาจารย์สาร* 12, 6 (พฤศจิกายน - ธันวาคม 2528): 61.

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กลุ่มอิสระก่อตัวขึ้นเป็นจำนวนมากกว่าในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม แต่กลับไม่ได้มีชื่อเสียงโดดเด่นเช่นกลุ่มอิสระที่ก่อตั้งขึ้นก่อนหน้านี้ เช่น **ธรรมศาสตร์** มี กิจกรรมนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์, กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, กลุ่มศึกษาชวนา, กลุ่มนักศึกษาพัฒนา **จุฬาฯ** มี กลุ่มศึกษาปัญหาการเมือง, ชมรมหนังสือดาวเรือง **รามคำแหง** กลุ่มรามเสรี, ทัพหน้าราม **เกษตรศาสตร์** กลุ่มนิสิตอาสาพัฒนาชนบท, ชมรมสังคมศาสตร์ **มหาวิทยาลัยเชียงใหม่** แนวร่วม นักศึกษา, ชุมชมวรรณศิลป์ และสโมสรนักศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มนักศึกษาทั่วไปที่ไม่ได้สังกัดมหาวิทยาลัยใดมหาวิทยาลัยหนึ่งเป็นการเฉพาะ เช่น กลุ่มตรุณีเหล็ก, กลุ่มนักศึกษาประชาชน เพื่อพัฒนาชนบท, กลุ่มนิสิตนักศึกษาเพื่อวิชาการ, กลุ่มวิชาการสวนแก้ว, ชมรมหนังสืออิสระ, ชมรม หนังสือแสงจันทร์, ชมรมหนังสือยูงรำแพน ฯลฯ เป็นต้น

แม้ว่าในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม จะปรากฏกลุ่มนักศึกษาอิสระขึ้นเป็นจำนวนมากดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่กลุ่มเหล่านี้มีบทบาทที่ค่อนข้างจำกัดตัวและไม่ได้เคลื่อนไหวทางการเมืองในนามของกลุ่มตนเองอย่างเด่นชัด ดังที่ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ตั้งข้อสังเกตถึงสาเหตุว่าทำไมกลุ่มอิสระเช่น สภาหน้าโดม ที่เคยมีบทบาทในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ถึงหมดบทบาทลงไป เอาไว้ว่า “หลัง 14 ตุลาคม ขบวนการนักศึกษา ไปเล่นการเมืองระดับชาติ ดังนั้น กลุ่มอิสระจึงหมดความหมาย สภาหน้าโดมจะไปลาลายเช่นใดใคร เขาไม่มีใครมาเช่นใดหรอก เพราะต้องเป็นพรรค หรือเป็นศูนย์กลางนิสิต เขาไปรวมกันที่ ศนท. เป็นส่วนใหญ่”¹⁸ หรือจากคำตอบของจรัส ดิษฐาภิรักษ์ หนึ่งในสมาชิกกลุ่มสภาหน้าโดมต่อคำถามที่ว่ากลุ่มพลังการเมืองแบบสภาหน้าโดมจะสามารถฟื้นคืนชีพกลับมาได้อีกหรือไม่ เอาไว้ว่า “ผม (จรัส) คิดว่ากลุ่มแบบสภาหน้าโดมคงจะไม่เกิดขึ้นง่าย ๆ และบางทีอาจจะไม่จำเป็นก็ได้”¹⁹

จากข้อมูลข้างต้นจึงทำให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนบทบาททางการเมืองภายในกลุ่มอิสระที่ก่อตัวขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม กล่าวคือ แม้ว่าหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม จะมีการก่อตัวของกลุ่มอิสระเป็นจำนวนมาก แต่กลุ่มอิสระเหล่านี้กลับไม่ได้แสดงบทบาททางการเมืองในนามของกลุ่มองค์กรอิสระเอง แต่หันไปทำงานทางความคิดเพื่อช่วยสนับสนุนองค์กรนักศึกษาที่มีขนาดใหญ่ เช่น ศนท., อมธ. เป็นต้น โดยปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มองค์กรอิสระนั้นจะค่อย ๆ รวมตัวเป็นเอกภาพทางความคิดขึ้นในเวลาต่อมา

¹⁸ สัมภาษณ์ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ โดย รพีพรรณ สายัณห์ตระกูล ใน “ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ: แต่ 6 ตุลาคม อันเจิบเหงา “รื้อ-เล่า” ประวัติศาสตร์จารุด” (6 ตุลาคม 2557) <https://www.isranews.org/isranews-article/33397-thanet.html> (เข้าถึงเมื่อ 10 มีนาคม 2562)

¹⁹ แสงศานต์, “สภาหน้าโดม: กองหน้าขบวนการนักศึกษาก่อน 14 ตุลาคม,” *ปวงวารสาร* 12, 2 (มีนาคม - เมษายน 2528): 46.

2.2.4 กลุ่มอดีตผู้นำนักศึกษา

กลุ่มอิสระอีกประเภทหนึ่งที่แยกออกมาต่างหาก คือ กลุ่มอิสระที่ตั้งขึ้นมาโดยอดีตผู้นำนักศึกษาที่มีประสบการณ์ทักษะการเคลื่อนไหวทางเมืองมาเป็นผู้นำของกลุ่ม กลุ่มอิสระเช่นนี้มีความโดดเด่นเพราะสามารถรวบรวมผู้เข้าร่วมได้มากระดับหนึ่งและยังสามารถสร้างความสนใจต่อสื่อมวลชนและสร้างผลสะท้อนต่อการเคลื่อนไหวในหลาย ๆ ครั้งได้ กลุ่มอิสระสองกลุ่มที่โดดเด่นได้แก่ สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย (สน.สท.) ซึ่งนำโดย เสกสรรค์ ประเสริฐกุล และ กลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (ปช.ปช.) ซึ่งนำโดย ธีรยุทธ บุญมี กลุ่มทั้งสองนี้ก่อตั้งหลัง 14 ตุลาคม 2516 เล็กน้อย

สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย (สน.สท.) ประกอบด้วยนักศึกษาจากกลุ่มอิสระที่เคยร่วมงานกันมาก่อน เช่น กลุ่มธรรมศาสตร์เสรี กลุ่มรามคำแหงเสรี กลุ่มจุฬาฯ เสรี เป็นต้น กลุ่มนักศึกษาเหล่านี้ (ที่ลงท้ายชื่อกลุ่มว่า เสรี) ที่อยู่ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ มีลักษณะร่วมกันคือ ไม่พอใจในการทำงานของ ศนท. และมีความคิดที่จะรวมตัวกันใหม่ ความมุ่งหวังของการร่วมมือนี้คือการที่จะขยายองค์กรนักศึกษาเพื่อต่อเชื่อมกับการเคลื่อนไหวของประชาชนส่วนอื่น ๆ เพื่อคัดค้านจอมพลถนอมที่อาจจะกลับคืนมาอีกครั้ง สหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทยนำโดยเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ผู้ซึ่งมีส่วนในการนำการเคลื่อนไหวในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งมีความขัดแย้งกับ ศนท. ชุดที่สมบัติ อารังธัญวงศ์ เป็นเลขาธิการ และเห็นว่า ศนท. ชุดนี้กันคนทำงานไว้เฉพาะกลุ่มคนของตนเอง เสกสรรค์ที่เคยเข้าไปช่วยงานฝ่ายประชาสัมพันธ์ของ ศนท. ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2516 จึงถอนตัวและไปตั้งกลุ่มอิสระขึ้นใหม่

ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (ปช.ปช.) เป็นกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนมาจาก กลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ โดยมีธีรยุทธ บุญมีเป็นผู้ประสานงาน กลุ่มประชาชนเพื่อประชาธิปไตยนี้ก่อตั้งขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับสหพันธ์นักศึกษาเสรีแห่งประเทศไทย แต่โครงสร้างและนโยบายของกลุ่มมุ่งเน้นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างสำนักทางการเมืองให้กับประชาชน ดังนั้นบทบาทส่วนใหญ่จึงเน้นไปที่การเข้าร่วมต่อสู้ทางการเมืองกับประชาชนในเรื่องสิทธิต่าง ๆ จัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ความรู้ทางการเมือง และรวมถึงโครงการ “ประชาธิปไตยสัญญา” ที่ออกพูดคุยกับประชาชนในต่างจังหวัด²⁰ ทั้งสองกลุ่มนี้ดำเนินกิจกรรมอย่างโดดเด่นควบคู่ไปกับ ศนท.

กล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ขององค์กรที่ตั้งโดยอดีตผู้นำนักศึกษาทั้งสองนั้น เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนของเครือข่ายหลักของนักศึกษา หรือ ศนท. ที่ความเป็นผู้นำและประสิทธิภาพขององค์กรทำให้ไม่สามารถตอบสนองอย่างเพียงพอต่อสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ อดีตผู้นำนักศึกษาจึงออกมาตั้งกลุ่มเคลื่อนไหวขึ้นเองเพื่อเคลื่อนไหวประเด็นทางสังคมต่าง ๆ

²⁰ คณินนิตย ตั้งใจตรง, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 163 - 165.

ที่ปะทุขึ้นมาจำนวนมาก ซึ่ง ศนท. ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับปัญหานี้อย่างเพียงพอ อาจกล่าวอีกอย่างได้ว่า กลุ่มอดีตนักศึกษาทั้งสองนี้ได้มีส่วนในการปรับทิศทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองให้รัดหน้ายิ่งขึ้นในช่วงที่ ศนท. ยังไม่สามารถแสดงบทบาทนำได้อย่างเต็มที่นั่นเอง

2.2.5 ความเปลี่ยนแปลงขององค์กรนักศึกษา

ถ้าหากนำองค์กรนักศึกษาที่เกี่ยวข้องข้างต้นมาพิจารณาความสัมพันธ์และความเปลี่ยนแปลงร่วมกันในภาพกว้าง เราอาจแบ่งช่วงความเปลี่ยนแปลงได้สามช่วงดังนี้ ระยะที่หนึ่ง ช่วงก่อรูปขบวนการ (ทศวรรษ 2510 ถึง 2516) ระยะที่สอง ช่วงปรับตัว (2516-2518) ระยะที่สาม ช่วงสร้างเอกภาพในขบวนการ (2518-2519)²¹ ความเปลี่ยนแปลงของขบวนการนักศึกษานี้สะท้อนให้เห็นถึงสถานะการรวมตัวและการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งภายใต้ข้อจำกัดแรงกดดันจากการเมืองภายนอกขบวนการ

ตารางที่ 2.2 ความเปลี่ยนแปลงขององค์กรนักศึกษาระดับต่าง ๆ

รูปแบบองค์กร	ช่วงที่หนึ่ง (ก่อน 2516)	ช่วงที่สอง (2516-2518)	ช่วงที่สาม (2518-2519)
ศูนย์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.)	ไม่เน้นงานทางการเมือง (ยกเว้นสมัยธีรยุทธ) ไม่สามารถนำขบวนการนักศึกษาได้	ยังไม่มีเอกภาพขาดผู้นำ	มีความเป็นเอกภาพในองค์กรเครือข่าย
พรรคนักศึกษา	ยังไม่มีพรรคนักศึกษา (ยกเว้น มธ.)	พรรคนักศึกษาขยายตัว แต่พรรคแนวคิดฝ่ายซ้ายหลายแห่งยังไม่ได้รับเลือก	พรรคนักศึกษาฝ่ายซ้ายได้รับเลือกตั้งเป็นองค์กรนักศึกษาแทบทั้งหมด
กลุ่มอิสระและชมรมกิจกรรม	บางกลุ่มอิสระเป็นผู้นำขบวนการ ชมรม	ชมรมด้านสังคมขยายตัวในมหาวิทยาลัยอย่างมาก แต่กลุ่มอิสระไม่ได้รับความสนใจระดับชาติ	

²¹ ยังมีการแบ่งช่วงเวลาอีกหลายแบบซึ่งอาจจะเน้นเกณฑ์แตกต่างกันไป อาทิเช่น สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ขบวนการนักศึกษา จาก 14 ถึง 6 ตุลา,” ใน *มหาวิทยาลัย 23 ตุลา* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 136-147. ซึ่งได้แบ่งช่วงระยะเวลาไว้ 4 ช่วง คือ ระยะที่หนึ่ง นับจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ถึงกรณีนองเลือดที่พลับพลาไชย เมื่อวันที่ 3-4 กรกฎาคม 2517 ระยะที่สอง นับจากกรณีพลับพลาไชยถึงปลายปี 2517 ระยะที่สาม นับจากปลายปี 2517 ถึงปลายปี 2518 และระยะสุดท้าย ตั้งแต่ต้นปี 2519 ถึงกรณีนองเลือด 6 ตุลาคม

รูปแบบองค์กร	ช่วงที่หนึ่ง (ก่อน 2516)	ช่วงที่สอง (2516-2518)	ช่วงที่สาม (2518-2519)
	ด้านสังคมยังจำกัดตัว	เช่นเดิมอีก	
องค์กรของอดีตผู้นำ นักศึกษา	ยังไม่มี	มีบทบาทสำคัญในช่วง ศนท. นำทางการเมือง ไม่ได้	ลดความสำคัญ

สำหรับในช่วงระยะแรก เป็นช่วงก่อตัวรูปขบวนการ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาอาจกล่าวได้ว่าช่วงทศวรรษ 2510 เป็นช่วงที่นักศึกษาค่อย ๆ รื้อฟื้นบทบาททางการเมือง เคลื่อนไหวทางการเมืองผ่านกลุ่มอิสระต่าง ๆ²² ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยช่วงแรก ก่อตั้งยังไม่ได้เคลื่อนไหวในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเมือง จนกระทั่ง พ.ศ. 2515 ที่ธีรยุทธ บุญมี เป็นเลขาธิการ ได้เคลื่อนไหวต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น บทบาทการเมืองของ ศนท. ช่วงนี้ได้ถูกผลักดันเข้าสู่การเมืองผ่านการต่อต้านผู้นำรัฐบาลเผด็จการทหาร แต่ทว่าภาวะการนำของ ศนท. นับว่ายังไม่เด็ดขาด การทำงานประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งองค์กรนักศึกษาอื่น ๆ อาทิ องค์กรนักศึกษาธรรมศาสตร์หรือกลุ่มอิสระ มักจะมีความขัดแย้งกับ ศนท. เสมอ

สำหรับในช่วงที่สอง เป็นช่วงการปรับตัวของขบวนการนักศึกษาท่ามกลางบริบทใหม่ที่เปิดกว้างทางเสรีภาพ ชัยชนะจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ส่งผลให้นักศึกษาได้รับการยอมรับจากสาธารณชน จนนักศึกษากลายเป็นตัวแสดงสำคัญต่อกระบวนการทางการเมือง อาทิ ได้เข้าเป็นหนึ่งในกรรมการแก้ไขปัญหารัฐบาลอยู่หลายครั้ง ขบวนการนักศึกษาในช่วงนี้เผชิญความท้าทายและความขัดแย้งที่ยังแก้ไขไม่ได้ตั้งแต่กรณีเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่สภาวะการนำของ ศนท. ไม่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มอิสระที่เข้าร่วมอยู่หลายกลุ่ม รวมถึงความขัดแย้งระหว่าง ศนท. กับองค์กรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังคงดำเนินอยู่หลัง 14 ตุลาคม 2516 จึงกลายเป็นจุดอ่อนของขบวนการนักศึกษาอย่างสำคัญ

แม้ว่าจะมีเงื่อนไขที่จำเป็น (necessary condition) คือ กระแสความตื่นตัวของนักศึกษาในระดับกว้างแล้ว แต่ยังขาดเงื่อนไขที่เพียงพอ (sufficient condition) นั่นคือ สภาวะของกลุ่มผู้นำที่อยู่ในภายในองค์กร ศนท. ซึ่งยังคงเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดิม ดังนั้น การที่จะก่อเกิดสภาวะใหม่ที่ขบวนการนักศึกษาเป็นเอกภาพกันได้ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนผู้นำที่เหมาะสมใหม่ โดยผ่านการเลือกตั้งตั้งแต่ในระดับองค์กรนักศึกษาของแต่ละมหาวิทยาลัย เพื่อมาคัดเลือกผู้นำของ ศนท. อีกต่อหนึ่ง จะเห็นได้ว่า

²² แสงศานต์, “สภาพหน้าโดม : กองหน้าขบวนการนักศึกษาก่อนยุค 14 ตุลาฯ,” *ปวงวารสาร* 12, 2 (มีนาคม - เมษายน 2528): 45 - 46.

แม้ว่าจะเป็นปัญหาเพียงแค่ผู้นำองค์กร ศนท. แต่แนวทางการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องกระทำผ่านในระดับกว้างเพื่อให้นักศึกษาในแต่ละมหาวิทยาลัยยอมรับผู้นำที่มีความคิดแบบถอนราก

ระยะที่สาม เป็นช่วงที่ขบวนการนักศึกษาเข้าสู่ภาวะสมานฉันท์และเอกภาพได้สำเร็จ จะเห็นได้ว่า ใน พ.ศ. 2518 พรรคนักศึกษาที่มีแนวคิดไปในทางสังคมนิยมได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งองค์การนักศึกษาเป็นส่วนใหญ่ อาทิเช่น ธรรมศาสตร์ รามคำแหง เชียงใหม่ มหิดล มศว.ประสานมิตร ยกเว้นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและเกษตรศาสตร์ ซึ่งจะได้รับเลือกตั้งในปี 2519²³ ในระยะนี้ การเคลื่อนไหวอันแหลมคมทางการเมืองหลายครั้งเป็นไปได้เพราะภาคส่วนของขบวนการมีความคิดที่คล้ายกันแทบทั้งหมดนั่นเอง

การอธิบายถึงพลวัตความเปลี่ยนแปลงภายในขบวนการนักศึกษาตั้งแต่เริ่มก่อตัวจนกระทั่งเกิดเอกภาพขึ้นภายในองค์กรด้วยการที่องค์การนักศึกษาเกือบทุกมหาวิทยาลัยหันมายอมรับความคิดแบบฝ่ายซ้าย สำหรับประเด็นดังกล่าวนี้สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากความเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ อย่างในด้านประเพณีกิจกรรมภายในขบวนการนักศึกษาที่เริ่มมีการก่อตัวของแนวคิดในการปฏิวัติกิจกรรมนักศึกษา และเกิดกรณีต่อต้านจากนักศึกษาที่ไม่เห็นด้วย เช่น การจัดกิจกรรมปีใหม่ใน พ.ศ. 2518 ของสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สจม.) ซึ่งในปี 2518 ทาง สจม. ได้ออกแนวนโยบายที่ต้องการยกเลิกการจัดกิจกรรมงานรื่นเริงในวันปีใหม่ เพราะเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลืองและไม่ได้เป็นกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ให้กับสังคม จึงทำให้กลุ่มนักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์ที่ต้องการให้มีการจัดกิจกรรมวันปีใหม่แบบเดิมออกมาต่อต้านด้วยการเขียนป้ายประท้วง เหตุการณ์ความขัดแย้งดังกล่าวจบลงด้วยการที่ สจม. ยังคงให้มีการจัดกิจกรรมปีใหม่ในรูปแบบเดิมเอาไว้²⁴ ตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่ากระแสความคิดฝ่ายซ้ายยังไม่ได้ก่อตัวและหยั่งรากลึกลงในกระแสของนักศึกษาได้ทั่วถึงมากนัก และ สจม. ซึ่งเป็นองค์กรของนักศึกษาก็ยังไม่ได้มีอำนาจในการต่อรองที่เพียงพอ กรณีเช่นนี้ยังคงเกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยอื่น ๆ อีกเช่นเดียวกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความคิดฝ่ายซ้ายยังไม่ได้มีเสถียรภาพภายในขบวนการนักศึกษา

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวเสริมด้วยว่า ความเปลี่ยนแปลงของนักศึกษาที่มีความคิดฝ่ายซ้ายในแต่ละมหาวิทยาลัยอาจวัดได้ด้วยประเด็นเรื่องการต่อต้านอาวุธหรือระบบโซดัสในแต่ละมหาวิทยาลัย การต่อต้านระบบโซดัสรวมถึงประเพณีรับน้องที่เน้นระบบอาวุธได้เกิดขึ้นก่อน 2516 มหาวิทยาลัยรามคำแหงซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยเปิดเป็นที่แรกที่ไม่มีการรับน้องดังกล่าว ต่อมา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ล้มเลิกระบบนี้ตั้งแต่ช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 โดยจะเรียกนักศึกษาใหม่ว่า “เพื่อนใหม่” แทนคำว่า

²³ คณิงนิตย์ ตั้งใจตรง, เรื่องเดียวกัน, หน้า 166 – 167.

²⁴ “จุฬาฯ ขัดแย้ง จัดลีลาปีใหม่ สโมสรไม่ฟังมติเปิดซัฟฟอว์กันนี้,” *ประชาธิปไตย* (26 ธันวาคม 2517):

“น้องใหม่” ที่มีนัยสำคัญสื่อถึงความเท่าเทียม และในปีถัดมา 2517 องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็จัดการรับเพื่อนใหม่ด้วยการจัดสัมมนาเรื่องปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ จากนั้นปี 2518 ก็จัดงานรับเพื่อนใหม่โดยนำนักศึกษาไปฝึกการใช้แรงงานเพื่อให้รู้จักชีวิตชาวนา สำหรับที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา หรือที่เปลี่ยนชื่อมาเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในปี 2517 และเป็นมหาวิทยาลัยที่มีนิสิตที่เป็นผู้ใหญ่เข้ามาเรียนเป็นจำนวนมากในแต่ละปี ก็ล้มเลิกการจัดรับน้องใหม่เช่นเดียวกัน ส่วนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วงแรกได้ยกเลิกพิธีรับน้องใหม่เป็นบางคณะ เริ่มต้นจากคณะอักษรศาสตร์ ครุศาสตร์ และแพทยศาสตร์ จากนั้นคณะอื่น ๆ ก็ทยอยเลิกรับน้องตามลำดับ จนถึงปี 2519 คณะวิศวกรรมศาสตร์ก็เป็นคณะสุดท้ายที่เลิกงานรับน้อง และในเวลาต่อมา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และขอนแก่นก็เลิกการรับน้องเช่นกัน คงเหลือแต่เพียงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่ยังคงพิธีรับน้องไว้มากที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม ในปี 2519 คณะต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ก็เลิกพิธีรับน้องเช่นกัน คงเหลือแต่เพียงคณะวนศาสตร์ ที่ยังคงเป็นคณะสุดท้ายที่คงประเพณีการรับน้องไว้อย่างเคร่งครัด²⁵

กล่าวโดยสรุป ขบวนการนักศึกษาจำเป็นต้องอาศัยองค์กรและเครือข่ายในการรวบรวมสมาชิกผู้เข้าร่วมให้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน องค์การนักศึกษาหลัง 14 ตุลาคม 2516 ได้เติบโตอย่างก้าวกระโดด ทั้งกลุ่มย่อยชมรมด้านสังคมก็เพิ่มปริมาณอย่างเห็นได้อย่างชัดเจน และพรรคการเมืองของนักศึกษาที่นำเสนอแนวความคิดฝ่ายซ้ายก็เพิ่มขึ้นและได้รับเลือกในองค์การนักศึกษา ดังนั้น เครือข่ายนักศึกษาจึงมีความเข้มแข็งไปด้วย การทำความเข้าใจการขยายตัวทรัพยากรองค์กรช่วยให้เราเห็นว่าขบวนการนักศึกษาโดยรวมนั้นพัฒนาขึ้นได้อย่างไร กระนั้นเราจึงจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบทางทรัพยากรด้านอื่นๆด้วย

2.3 การระดมเงินทุน: ทรัพยากรทางวัตถุ

ตามกรอบการอธิบายของการระดมทรัพยากรกล่าวไว้ว่า ทรัพยากรทางวัตถุ (material resource) อาทิเช่น เงินทุน ทรัพย์สิน สถานที่ เป็นต้น เป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่ทำให้การขับเคลื่อนขบวนการเป็นไปได้อย่างประสบผลสำเร็จ แม้ว่าปัจจัยทรัพยากรทางวัตถุจะไม่ใช่ปัจจัยชี้ขาดที่สำคัญสำหรับการขยายตัวของขบวนการนักศึกษาในระหว่าง 14 ตุลาฯ – 6 ตุลา เพราะผู้เข้าร่วมขบวนการต่างกระตือรือร้นทำตามอุดมการณ์อยู่แล้ว แต่เราจำเป็นต้องพิจารณาในฐานะที่เป็นสิ่งที่ช่วยให้องค์กรนักศึกษาสามารถขยายตัวได้อย่างรวดเร็วและทันต่อความเปลี่ยนแปลงฉับพลัน ตลอดจนช่วยให้การเคลื่อนไหวมีความต่อเนื่องยาวนาน ในหัวข้อนี้ จะอธิบายถึงกิจกรรมที่สัมพันธ์กับการระดมเงินทุนของนักศึกษา โดยจะชี้ให้เห็นว่า นักศึกษาสามารถระดมเงินบริจาคผ่านการเคลื่อนไหวช่วงก่อนและหลัง

²⁵ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, เรื่องเดียวกัน.

14 ตุลาคม 2516 เล็กน้อย ได้จำนวนมหาศาลอันสอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมที่ประชาชนยอมรับให้ขบวนการนักศึกษาเป็นผู้นำในการประท้วงต่อต้านรัฐบาลทหาร และหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ขบวนการนักศึกษาได้รับเงินสนับสนุนจากรัฐบาลซึ่งในแง่หนึ่งช่วยขยายกิจกรรมการเคลื่อนไหวได้กว้างขวางแต่ก็ยังดำเนินภายในกรอบการเคลื่อนไหวที่ค่อนข้างจำกัด สิ่งที่สร้างความโดดเด่นให้กับการระดมเงินทุนในเวลาต่อมาคือการผลิตสิ่งพิมพ์อย่างหนังสือฟ็อกเก็ตบู๊คการเมือง สิ่งนี้ช่วยให้นักศึกษามีอิสระในการหาเงินทุนเมื่อเป้าหมายมีลักษณะถอนรากมากยิ่งขึ้น

ทรัพยากรทางการเงินนับว่าเป็นปัจจัยที่ทำให้องค์กรของนักศึกษาสามารถขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และขยายตัวออกไปได้อย่างกว้างขวาง ทั้งนี้จะเห็นได้จากการที่กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ของนักศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้อาศัยงบประมาณจากแหล่งเงินทุนเพื่อใช้ในการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศนท. ซึ่งเป็นองค์กรศูนย์กลางของนักศึกษา จึงจำเป็นต้องสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร การระดมทุนของ ศนท. ในระยะเริ่มต้นก่อตั้ง ได้อาศัยแหล่งเงินทุนจากการรับบริจาคจากผู้สนับสนุนและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อหารายได้เข้ามาใช้จ่ายในการจัดกิจกรรมภายในองค์กร โดยในระยะแรกงบประมาณในการจัดกิจกรรมของ ศนท. ได้ถูกทุ่มเทไปกับการจัดโครงการเพื่อพัฒนาชนบท เช่น การออกค่ายอาสาลงไปสร้างถาวรวัตถุให้กับหมู่บ้าน หรือกิจกรรมทางด้านพระพุทธศาสนา แต่เมื่อธีรยุทธ บุญมี ได้ก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งเลขาธิการ ศนท. ในปี 2515 งบประมาณของ ศนท. ได้ถูกนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมทางด้านวิชาการมากขึ้น เช่น การจัดนิทรรศการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ได้รับความสนใจทั้งจากนักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไปเป็นอย่างมาก หรือ การรณรงค์ให้ประชาชนใช้ผ้าดิบเพื่อต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น เป็นต้น

กล่าวได้ว่า การรณรงค์หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเหล่านี้ล้วนต้องอาศัยงบประมาณการดำเนินกิจกรรมทั้งสิ้น ดังนั้น จึงทำให้ ศนท. ซึ่งเป็นองค์กรศูนย์กลางและมีแหล่งเงินทุนจึงเป็นองค์กรที่มีศักยภาพในการจัดและดำเนินกิจกรรมขนาดใหญ่ที่จะทำให้สามารถจุดประเด็นการเคลื่อนไหวในระดับประเทศได้ แตกต่างจากกลุ่มองค์กรอิสระอื่น ๆ²⁶ ที่ไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมวลชนและจากมหาวิทยาลัย การจัดกิจกรรมของกลุ่มอิสระจึงเน้นการทำงานทางด้านความคิดที่จำกัดตัวอยู่ในมหาวิทยาลัย เช่น การทำหนังสือ หรือ การจัดเสวนา โดยอาศัยสมาชิกในกลุ่มเป็น

²⁶ กลุ่มอิสระระหว่างมหาวิทยาลัยที่ก่อตัวขึ้นในยุคเริ่มต้นตัวทางการเมือง เช่น **กลุ่มปรีทศน์เสวนา** (2508 – 2511), **ศูนย์กลางนักศึกษาคริสเตียน สะพานหัวช้าง** (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เป็นหนึ่งในนักศึกษาที่สังกัดในกลุ่มนี้) ส่วนกลุ่มอิสระที่ก่อตัวขึ้นในรั้วมหาวิทยาลัยในเวลานั้น เช่น **สภาภาพ** (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน), **กลุ่มเศรษฐธรรม** (คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), **กลุ่มนิติศึกษา** (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), **กลุ่มสภาน้ำโดม** (คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), **กลุ่มฟื้นฟูจิตใจ** (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) เป็นต้น

ผู้ดำเนินการ²⁷ เพราะฉะนั้น ปัจจัยเรื่องแหล่งเงินทุนจึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอิสระในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นเพียงการเคลื่อนไหวทางความคิดกลุ่มเล็ก ๆ ภายในมหาวิทยาลัยเท่านั้น ไม่สามารถจุดประเด็นการเคลื่อนไหวในกว้างขวางได้ และใช้วิธีการที่อาศัยความสามารถของสมาชิกเป็นด้านหลักในการเคลื่อนไหว เช่น การเขียนหนังสือ, การนำเสวนา เป็นต้น²⁸ ในขณะที่กลุ่ม องค์กร สโมสร หรือชมรมที่เป็นทางการในมหาวิทยาลัย และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมหาวิทยาลัยยังคงเป็นองค์กรที่ไม่ได้รับความเชื่อถือจากนักศึกษาที่เริ่มสนใจปัญหาสังคมซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และรู้สึกไม่พอใจกับรูปแบบกิจกรรมของกลุ่ม ชมรม และสโมสรในมหาวิทยาลัยที่มีแต่เรื่องสนุกสนาน ฟุ้งเฟ้อ²⁹ ดังนั้น ทางออกสำหรับนักศึกษาในกลุ่มนี้จึงหันมาจับกลุ่มรวมตัวกันและจัดตั้งเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อพูดคุยในประเด็นที่ตนเองสนใจ

การระดมทุนของขบวนการนักศึกษาในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ มีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปจากช่วงก่อนหน้า 14 ตุลาฯ พอสมควร ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากขนาดและรูปแบบกิจกรรมที่ขบวนการนักศึกษาจัดขึ้น สำหรับ สนท. ซึ่งเป็นองค์กรกลางที่เคลื่อนไหวในนามของนักศึกษาทั้งหมด ได้รับการสนับสนุนทางด้านเงินทุนจากการบริจาคจากประชาชนทั่วไปที่ให้การสนับสนุนกิจกรรมของนักศึกษา ดังปรากฏว่า ประเด็นเรื่องเงินบริจาคของ สนท. ได้กลายมาเป็นประเด็นที่สร้างความเสื่อมเสียให้กับภาพลักษณ์ขององค์กร เมื่อไม่สามารถอธิบายถึงปัญหาทางการเงินได้ ขณะเดียวกัน สนท. ยังได้รับงบประมาณการสนับสนุนจากรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อจัด “โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย”³⁰ ให้กับประชาชนในพื้นที่ชนบท ดังนั้น ช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ สนท. ได้กลายเป็นองค์กรแนวร่วมของรัฐบาลในการเผยแพร่ประชาธิปไตย ซึ่งโครงการดังกล่าวได้จัดกิจกรรมลงพื้นที่ออกสู่ชนบท เพื่อรับฟังปัญหาของชาวบ้าน พร้อมทั้งนำเอาปัญหาที่ได้รับฟังจาก

²⁷ แสงศานต์, “สภาพหน้าโดม: กองหน้าขบวนการนักศึกษาก่อนยุค 14 ตุลาฯ,” *ปวารณสาร* 12, 2 (มีนาคม - เมษายน 2528): 38 - 46.

²⁸ กิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงวิธีการเคลื่อนไหวโดยอาศัยความสามารถของสมาชิกในกลุ่มจะเห็นได้จากกรณีที่สภาพหน้าโดมได้ทำการเคลื่อนไหวในประเด็นเรื่องความฟุ้งเฟ้อในการแข่งขันฟุตบอลประเพณี จุฬา - ธรรมศาสตร์ ด้วยการเขียนวิพากษ์วิจารณ์ด้วยการออก *สารสภาพหน้าโดม* โจมตีการจัดงาน และถือได้ว่าเป็นนิตยสารฉบับปฐมฤกษ์ของกลุ่ม ได้อาศัยมือเขียนบทความ ได้แก่ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, ธิญญา ชุนชฎาธาร, และเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน แสงศานต์, “สภาพหน้าโดม: กองหน้าขบวนการนักศึกษาก่อนยุค 14 ตุลาฯ,” *ปวารณสาร* 12, 2 (มีนาคม - เมษายน 2528): 38 - 46.

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

³⁰ โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย เป็นโครงการที่ สนท. ได้รับงบประมาณสนับสนุนการดำเนินโครงการจากรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อทำหน้าที่ในการเผยแพร่ความรู้เรื่องประชาธิปไตยให้กับประชาชนในพื้นที่ชนบท ดังนั้น จึงมีการจัดตั้งคณะทำงานขึ้นมาดำเนินกิจกรรมดังกล่าวแยกออกมาจากกิจกรรมที่จัดทำตามแผนของ สนท.

ชาวบ้านมารายงานให้กับรัฐบาลทราบ ดังนั้น ศนท. จึงเปรียบเสมือนองค์กรที่เป็นทางการในการติดต่อสื่อสารระหว่างประชาชนในเขตพื้นที่ชนบทกับรัฐบาลอีกทางหนึ่ง โดย ศนท. จะทำหน้าที่ในการรายงานสรุปประเด็นเพื่อผลักดันปัญหาต่าง ๆ ให้เข้าสู่การแก้ไขในระดับประเทศ

นอกจากนี้ กิจกรรมในขอบข่ายของโครงการส่งเสริมฯ ยังประกอบไปด้วยการจัดทำนิตยสารรายปักษ์ ที่มีชื่อว่า “ศูนย์” ซึ่งทำหน้าที่เป็นนิตยสารที่นำเสนอประเด็นปัญหาทางสังคม พร้อมทั้งเปิดเผยข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ออกวางจำหน่ายเป็นช่องทางในการสร้างรายได้ให้กับ ศนท. โดยอาศัยทั้งการจัดจำหน่ายในตลาดหนังสือโดยทั่วไปและวิธีการบอกรับสมาชิก เช่น ในการทำนิตยสารรายปักษ์ได้มีการบอกรับสมาชิกวารสารในอัตราสมาชิก 3 เดือน 20 บาท และ 6 เดือน 40 บาท ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด³¹ ภายใต้โครงการดังกล่าวยังมีการจัดพิมพ์ “หนังสือชุดกระเป๋าศูนย์” ซึ่งจัดพิมพ์หนังสือเพื่อคัดลอกออกวางจำหน่ายในตลาดหนังสือเป็นจำนวนมาก³² สำหรับวิธีการจัดจำหน่ายหนังสือใช้วิธีการจ่ายเงินผ่านการส่งธนาคาและตัวแลกเงิน และจัดส่งหนังสือผ่านทางไปรษณีย์ ซึ่งเป็นวิธีการจัดจำหน่ายหนังสือของนักศึกษาก่อนที่จะมีการจัดตั้งสายส่งของนักศึกษา ซึ่งจะทำให้เกิด “เครือข่ายสิ่งพิมพ์” ภายในขบวนการนักศึกษาด้วยกัน

การจัดจำหน่ายหนังสือก็อาศัยกลไกการตลาดเป็นช่องทางในการหารายได้เพื่อสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่มของตนเองได้กลายเป็นรูปแบบโดยทั่วไปที่ปรากฏในกลุ่มนักศึกษาที่ทำกิจกรรมในช่วงเวลานั้น ดังเช่นการจัดพิมพ์หนังสือ *นาวาว่าด้วยลัทธิสังคมนิยม* ของ กลุ่มกิจกรรมพัฒนาชนบท คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ระบุรายละเอียดไว้ที่ปกด้านในว่า “รายได้

³¹ วิธีการสมัครสมาชิกวารสาร “ศูนย์” และ สั่งซื้อหนังสือชุดกระเป๋าศูนย์ในโครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ใน *ศูนย์ รายปักษ์*, 1, 3 (16 – 28 กุมภาพันธ์ 2517): 46. หรือในกรณีวารสาร *เสียงเยาวชน* ของอนุช อาภาภิรม ก็ใช้วิธีการบอกรับสมาชิกของวารสารในอัตราค่าสมาชิก 1 ปี 60 บาท และ 6 เดือน 30 บาท ทั้งนี้ ผู้จัดทำยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่าวารสารไม่สามารถวางขายในตลาดได้อย่างทั่วถึงทำให้หาซื้อหนังสือได้ค่อนข้างลำบาก เพราะฉะนั้นการสมัครสมาชิกจะช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ *เสียงเยาวชน*, 1, 13 (16 – 30 พฤศจิกายน 2517): 1.

³² ตัวอย่างหนังสือที่จัดพิมพ์โดยฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ของ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากทางรัฐบาล เช่น โจนathan ลิฟวิงสตัน นางนวล ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (แปล), *กวีผู้ต่อสู้เพื่อเสรีภาพ* ของ ทวีปวร, *สัญญาประชาคม* ฌางค์ ฌาค รุสโซ จินดา จินตเสรี (แปลและเรียบเรียง), *คัมภีร์สำหรับผู้ถูกกดขี่* ของ เปาโลว์ แฟร์ จิราภรณ์ ศิริสุพรรณ (แปลและเรียบเรียง), *ประวัติศาสตร์คืออะไร* ของ อี. เอช. คาร์ร จิราภรณ์ ศิริสุพรรณ (แปลและเรียบเรียง), *วรรณกรรมสากล* ของ มุลต์ ราช อนันท์ จิตติน ธรรมชาติ (แปลและเรียบเรียง), *ปฏิบัติการทางวัฒนธรรมเพื่อเสรีภาพ* ของ เปาโลว์ แฟร์ ธาณินทร์ ศาสตาพงษ์ (แปลและเรียบเรียง) เป็นต้น

สมทบทุนงานค่ายอาสาพัฒนา ค่ายรัฐศาสตร์ จุฬาฯ”³³ หรือการจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง *ศิลปวรรณคดีกับชีวิต* ของกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำรายได้ส่วนหนึ่งไปสนับสนุนการจัดนิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรม³⁴ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า กิจกรรมการจัดพิมพ์หนังสือของกลุ่มนักศึกษามีส่วนในการสร้างรายได้ให้กับนักศึกษาเพื่อนำไปทำกิจกรรมต่าง ๆ ต่อไป ตลาดหนังสือตั้งแต่ พ.ศ. 2517 เป็นต้นมาจึงมีความคึกคักและขยายตัวอย่างกว้างขวาง สังเกตได้จากหนังสือของนักศึกษาเกือบทุกเล่มจะมีการระบุตัวแทนจัดจำหน่ายทั้งในรูปแบบของห้างร้านขายหนังสือทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด หรือระบุชื่อบุคคลที่เป็นตัวแทนขายหนังสือในจังหวัดต่าง ๆ เป็นต้น รวมทั้ง การจัดจำหน่ายทางไปรษณีย์ กล่าวได้ว่ากิจกรรมสื่อสิ่งพิมพ์ที่จัดทำโดยนักศึกษาที่ขยายตัวจึงทำให้นักศึกษากลุ่มหนึ่งพัฒนาระบบสายส่งหนังสือของนักศึกษาขึ้นมาเป็นการเฉพาะเพื่อหลีกเลี่ยงการปฏิเสธไม่ยอมรับหนังสือของนักศึกษาไปจำหน่าย³⁵ อย่างไรก็ตาม เราควรเน้นย้ำว่าจุดประสงค์หลักของการจัดจำหน่ายหนังสือในช่วงเวลาดังกล่าวไม่ใช่เพื่อการสร้างรายได้ แต่การจัดทำหนังสือของนักศึกษามีวัตถุประสงค์ที่ต้องการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองเป็นด้านหลัก ดังเช่นในกรณีกลุ่มนิสิตหญิง คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาฯ ได้จัดทำหนังสือเรื่อง *ขบวนการดอกไม้อันบาน* และอธิบายถึงการจัดทำหนังสือเล่มนี้เอาไว้ว่า “ไม่ได้จัดทำขึ้นเพื่อหวังผลกำไร เพียงแค่ต้องการจัดทำหนังสือเพื่อเป็นแนวทางความคิดให้กับผู้หญิงโดยทั่วไป แต่หากการจัดทำหนังสือเล่มนี้จะสามารถทำกำไรได้บ้าง ก็จะนำกำไรส่วนที่ได้ไปใช้เพื่อกิจกรรมอันจะก่อให้เกิด

³³ คณะกรรมการจัดนิทรรศการวิชาการสังคมนิยม คณะรัฐศาสตร์ และคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, *นาวาวัวด้วยลัทธิสังคมนิยม* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2517), ปกใน.

³⁴ บรรจง บรรเจอดศิลป์, *ศิลปวรรณคดีกับชีวิต* (กรุงเทพฯ: กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ, 2517), หน้าแฉ่ง.

³⁵ สุเมธ สุวิทยะเสถียร หนึ่งในแกนนำศึกษารวมคำแห่งที่ถูกลบสถานภาพความเป็นนักศึกษารวมคำแห่งจากกรณีการจัดพิมพ์หนังสือ *มหาวิทยาลัยที่ไม่มีทางออก* และเป็นผู้จัดการวารสาร “ศูนย์” รายปักษ์ ของ ศนท. สุเมธได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า การจัดทำหนังสือของนักศึกษาจะใช้ระบบการจัดจำหน่ายเอง อาศัยความสนิทสนมส่วนตัวกับสำนักพิมพ์และร้านขายหนังสือนำหนังสือไปฝากวางขายที่หน้าร้าน แต่บางร้านก็ปฏิเสธ ขณะเดียวกันการจัดส่งหนังสือไปจำหน่ายยังต่างจังหวัดบางครั้งก็ถูกปฏิเสธจากสายส่งเจ้าประจำที่ผูกขาดการส่งหนังสืออยู่ก่อนแล้ว สุเมธและ ประเดิม ดำรงเจริญ จึงได้จัดตั้งระบบสายส่งของตนเองขึ้น พร้อมทั้งเปิดร้านจำหน่ายหนังสือบริเวณโรงหนังเอเธนส์ ตรงราชเทวี รับหนังสือจากนักศึกษามาจำหน่าย และจัดตั้งสายส่ง “พิราบ” ขึ้นเพื่อกระจายหนังสือไปจำหน่ายยังที่ต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด รวมทั้ง ร้านหนังสือของสุเมธและประเดิมนั้นยังเป็นตัวแทนในการรับหนังสือและวรรณกรรมภาษาต่างประเทศมาจัดจำหน่าย โดยเฉพาะจากประเทศจีน สุเมธได้เล่าต่อไปอีกว่า ร้านของเขาได้ขายหนังสือสรณิพนธ์เหมาเจ๋อตุงที่รับมาจากจีนโดยตรง (สัมภาษณ์ สุเมธ สุวิทยะเสถียร, 24 มกราคม พ.ศ. 2562).

ประโยชน์”³⁶ เพราะฉะนั้น รายได้ที่มาจากการขายหนังสือจึงเป็นผลพลอยได้ที่ทำให้นักศึกษาสามารถมีเงินทุนมาหมุนเวียนในการดำเนินกิจกรรมและทำให้องค์กรของนักศึกษาสามารถดำรงอยู่ได้

อย่างไรก็ตาม นักศึกษาทุกกลุ่มหรือทุกชมรมไม่ได้มีความสามารถในการจัดการรายได้ด้วยตนเองเพื่อดำเนินกิจกรรมของกลุ่มตนเองได้ทุกกลุ่ม ยังมีนักศึกษาบางกลุ่มที่ไม่สามารถหารายได้เข้ามาด้วยตนเอง และพึ่งพาเงินทุนจากมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลางปี 2517 องค์กรบริหารนักศึกษาในมหาวิทยาลัยบางแห่งได้มีนโยบายตัดงบประมาณการสนับสนุนเงินประจำปีของชมรมที่มีลักษณะเป็นชมรมด้านกิจกรรมความบันเทิงและกิจกรรมด้านกีฬา แต่กลับเพิ่มงบประมาณสนับสนุนให้กับชมรมที่เน้นกิจกรรมทางด้านสาธารณะประโยชน์ที่ก่อตัวเพิ่มมากขึ้นเป็นอย่างมากในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ชมรม และองค์กรบริหาร ดังเช่นในกรณีชมรมกีฬาของจุฬาฯ ที่ออกมาแสดงความคิดเห็นสนับสนุน สจม. ให้มีการจัดงานลีลาศปีใหม่ เพื่อเป็นกิจกรรมเฉลิมฉลองวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2518 เพราะชมรมกีฬาฯ ต้องการหารายได้จากการขายบัตรเข้างาน ในขณะที่สภานิสิตฯ และกลุ่มชุมนุมอื่น ๆ มีความเห็นว่าควรยับยั้งการจัดงานปีใหม่เพราะเศรษฐกิจไม่ดี³⁷

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัจจัยทางการเงินมีส่วนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรเป็นอย่างมาก เพราะการสร้างภาพลักษณ์ขององค์กรที่น่าเชื่อถือจำเป็นต้องอาศัยทั้งศักยภาพคน วัตถุ เช่น ที่ตั้งสำนักงานที่มีความแน่นอน อุปกรณ์สำนักงานที่สนับสนุนการปฏิบัติ หรือแม้กระทั่งการออกไปทำข่าวนอกสถานที่ก็จำเป็นต้องมีภาพถ่ายประกอบข่าวในการจัดทำหนังสือพิมพ์ของนักศึกษา ซึ่งหากพิจารณาจากกิจกรรมโดยภาพรวมทั้งหมด กล่าวได้ว่า ภาพลักษณ์ขององค์กรนักศึกษาเช่น ศนท. หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นองค์กรกลางที่ค่อนข้างมีศักยภาพเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การที่ ศนท. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณที่ใช้ในการจัดกิจกรรมภายในองค์กรจากหลากหลายทาง ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับจากรัฐบาลนั้น ทำให้การดำเนินกิจกรรมของ ศนท. ไม่ได้มีอิสระจากรัฐบาลอย่างแท้จริง ในขณะที่กลุ่ม ชุมนุม และองค์กรอิสระอื่น ๆ ที่อาศัยการระดมทุนจากภายนอก ทั้งจากการจัดกิจกรรมและการจัดจำหน่ายหนังสือ สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีอิสระมากกว่า ดังจะเห็นได้ว่ากลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ต่างจัดทำหนังสือเพื่อหารายได้ในการจัดกิจกรรมของกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ กลุ่มชมรมหนังสือแสงจันทร์ การระดมทุนของกลุ่มนักศึกษาด้วยวิธีการต่าง ๆ จึงเป็น

³⁶ ชุมนุมนิสิตหญิงคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, *ชบวนการดอกไม้บาน* (กรุงเทพฯ: เจริญวิทยการพิมพ์, ธันวาคม 2516), คำแถลง.

³⁷ ดูรายละเอียดใน “จุฬาฯ ขัดแย้ง จัดลีลาศปีใหม่ สโมสรไม่ฟังมติ เปิดชักฟอกวันนี้,” *ประชาธิปไตย* (26 ธันวาคม 2517): 1, 12 และ “ส.จ.ม. ยืนยันจัดงานปีใหม่ ไม่ฟังเสียงค้าน,” *ประชาธิปไตย* (27 ธันวาคม 2517): 1, 12.

ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ขบวนการนักศึกษาสามารถดำเนินการเคลื่อนไหวกิจกรรมทางการเมืองได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

2.4 ปัญญาชนและนักกิจกรรม: ทรัพยากรทางมนุษย์

องค์ประกอบที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวใดๆ ก็คือผู้คนที่เข้าร่วมในองค์กรหรือขบวนการ ในที่นี้ หนึ่งในทรัพยากรที่สำคัญก็คือทรัพยากรมนุษย์ (human resource) ที่ช่วยผลักดันให้เกิดการขยายตัวขององค์กรนักศึกษา สำหรับหัวข้อนี้ต้องการที่จะนำเสนอรูปแบบการเปลี่ยนของพฤติกรรมของนักศึกษาทั้งในระดับปัจเจกและระดับองค์กร เช่น ในระดับองค์กร คือ การที่องค์กรมีสำนักงานและที่ตั้งที่ชัดเจน ทำให้เกิดการรวมตัวกันง่ายขึ้น มีแหล่งพักพิง ซึ่งส่วนทำให้การก่อตัวของขบวนการทางสังคมสามารถขยายตัวได้มากขึ้น

2.4.1 นักกิจกรรม

การก่อตัวของนักศึกษาที่มีความสนใจทางการเมืองนั้นได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังที่ประจักษ์ ก้องกีรติได้อธิบายว่าผลจากการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จากระบบมหาวิทยาลัยเปิดมาเป็นมหาวิทยาลัยปิด และจากการเปลี่ยนกฎจากเดิมที่อนุญาตให้นักศึกษาสามารถลงทะเบียนเรียนและซื้อหนังสือไปอ่านได้โดยไม่ต้องเข้าห้องเรียน และกลับมาสอบเพียงอย่างเดียวมาเป็นการกำหนดให้นักศึกษาทุกคนจะต้องเข้าห้องเรียน การปรับเปลี่ยนระเบียบเรื่องการเข้าห้องเรียนนี้ได้ส่งผลทำให้เกิด “ชุมชนมหาวิทยาลัย” ขึ้น³⁸ ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงทำให้พื้นที่ภายในมหาวิทยาลัยมีทั้งนักศึกษาที่มีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดเข้ามาร่วมใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน³⁹ การปรับเปลี่ยนรูปแบบชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยทำให้เกิดนักศึกษาต่างจังหวัดเข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยมากขึ้น ดังนั้นนักศึกษาเหล่านี้จึงจำเป็นต้องห่างไกลจากครอบครัวในต่างจังหวัด และเข้ามาใช้ชีวิตตามลำพังใน

³⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชน ก่อน 14 ตุลาฯ (นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556), หน้า 60 – 61.

³⁹ ข้อมูลจากการศึกษาของประจักษ์ ก้องกีรติ ได้ชี้ให้เห็นว่ามีนักศึกษาจากต่างจังหวัดเข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพิ่มมากขึ้น โดยนักศึกษาต่างจังหวัดที่เข้ามาเรียนในมหาวิทยาลัยนี้จะแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เข้ามาเรียนตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษา เช่น กาญจนี ละอองศรี นักศึกษากลุ่มนี้จะมีความคุ้นเคยกับชีวิตในกรุงเทพฯ เป็นอย่างดี กับนักศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งที่เพิ่งจะเข้ามาศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย นักศึกษาเหล่านี้จะรวมตัวกันและทำกิจกรรมภายในชุมชนที่เป็นภูมิภาคของตนเอง ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประจักษ์ ก้องกีรติ, เรื่องเดียวกัน.

กรุงเทพฯ โดยอาศัยวัด, บ้านญาติ หรือการเช่าที่อยู่อาศัยตามลำพัง ดังจะเห็นได้จากกรณีของจารย์ พงษ์ ทองสินธุ์ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มาเช่าหอพักอยู่ตามลำพัง⁴⁰

รูปแบบการใช้ชีวิตของนักศึกษาที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัดสามารถทำให้นักศึกษาสามารถใช้ชีวิตได้อย่างอิสระจากข้อผูกมัดของครอบครัว นักศึกษาเหล่านี้จึงใช้เวลาในการทำกิจกรรมได้อย่างเต็มที่ ดังเช่นที่ คุณขวัญชีวัน บัวแดง ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “ตนเองได้เข้าไปอยู่หอพักในวิทยาลัยครู และก็ได้มีพันธะทางบ้าน หมายถึงไม่ได้มีครอบครัว พ่อแม่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน เพราะฉะนั้นเราก็ค่อนข้างมีอิสระ ไม่มีข้อผูกมัดทางครอบครัว เวลาที่มีกิจกรรมอะไรเราจึงสามารถเข้าร่วมได้อย่างเต็มที่”⁴¹ อีกทั้งการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของนักศึกษาต่างจังหวัดที่เข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ มีส่วนในการกำหนดให้เกิดลักษณะของการรวมกลุ่มและเช่าบ้านอยู่ด้วยกัน ซึ่งการรวมกลุ่มเหล่านี้จะกลายมาเป็นกลุ่มกิจกรรมและบ้านเช่าจะกลายเป็นสถานที่ทำงานของกลุ่มกิจกรรมไปโดยปริยาย เช่น ชมรมหนังสือแสงจันทร์ ที่มีบ้านแสงจันทร์ เป็นสถานที่ทำงาน หรือกลุ่มยุวชนสยามที่บ้านมะละกอ เป็นสถานที่ทำงานของกลุ่ม นอกจากนี้ การที่กลุ่มมีสถานที่ทำงาน (อาจจะเป็นบ้านเช่าหรือการใช้สถานที่ของโรงเรียน มหาวิทยาลัย) ทำให้เกิดการพบปะกันอย่างต่อเนื่องของนักกิจกรรม อีกทั้ง นักศึกษาที่มีพื้นเพอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ต้องการหลีกเลี่ยงจากปัญหาทางบ้านหรือความเบื่อหน่ายในมหาวิทยาลัยก็จะหันมาใช้ชีวิตอยู่ในสถานที่ทำงานของกลุ่ม ซึ่งได้กลายสภาพเป็นทั้งที่ทำงานและที่อยู่อาศัยไปพร้อมกัน

ด้วยลักษณะวิถีชีวิตดังกล่าวทำให้นักศึกษาที่เข้ามาเช่าหอพักสามารถมีเวลาและอิสระในการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองได้เต็มเวลา แตกต่างกับนักศึกษาที่อาศัยอยู่กับครอบครัวในกรุงเทพฯ เพราะนักศึกษาที่อาศัยอยู่ในครอบครัวจำเป็นจะต้องได้รับอนุญาตจากครอบครัวก่อนจึงจะสามารถทำกิจกรรมได้อย่างเต็มเวลาหรือเข้าร่วมกิจกรรมในเวลาว่างนอกเหนือจากช่วงเวลากลางวันที่เป็นช่วงที่ว่างระหว่างกิจกรรมทางการเรียน ดังจะเห็นว่านักศึกษาที่อาศัยกับครอบครัวต้องหามาตรการหรือวิธีการต่าง ๆ เพื่อที่จะสามารถเข้าร่วมกิจกรรมกับทางมหาวิทยาลัยได้ เช่น การ

⁴⁰ บทสัมภาษณ์ของจินดา ทองสินธุ์ ขณะเข้ามาตามลูกชายในกรุงเทพฯ หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ที่เล่าถึงชีวิตวันเรียนของจารย์พงษ์ว่า “ในช่วงที่เรียนธรรมศาสตร์ ทางบ้านส่งเงินให้เขาใช้เดือนละ 2,000 บาท เป็นค่าเช่าหอพักและค่ากินอยู่ ซึ่งทำให้เขาไม่เดือดร้อนเรื่องเงินมากนัก ยุติ มณีกุล เปรียบเปรยได้อย่างจับใจว่า “หยาดเหงื่อจากการทำสวนและค่าแรงรับจ้างเย็บผ้าของแม่ รวมกับเงินเดือนข้าราชการของพ่อหวังเพียงแลกกับความสำเร็จในการศึกษาของลูกในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า แต่ทุกสิ่งทุกอย่างกลับพังทลายลงอย่างไม่ทันตั้งตัว และเป็นสิ่งตอบแทนที่เจ็บปวดที่สุดในชีวิตของพ่อจินดาและแม่ลิ้ม”” รายละเอียดใน กษิตศ อนันตนาธร “วีรชน 6 ตุลา : จารย์พงษ์ ทองสินธุ์” เข้าถึงได้จาก <https://www.the101.world/jarupong-thongsin/>

⁴¹ บทสัมภาษณ์คุณขวัญชีวัน บัวแดง โดยมูลนิธิ 14 ตุลาฯ (เอกสารยังไม่ได้มีการเผยแพร่).

ต่อรองกับพ่อแม่, การหนีออกจากบ้าน เป็นต้น⁴² กลุ่มนักเรียนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่กลุ่มนิสิตนักศึกษาจัดขึ้น แต่ยังคงมีบทบาทจำกัด ด้วยเหตุผลทั้งในแง่อายุและครอบครัว ดังที่ถุติเล่าว่าเมื่อคราวที่เกิดการประท้วงประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 เมื่อปลายปี 2515 ได้เข้าไปร่วมชุมนุมแต่ไม่สามารถร่วมชุมนุมข้ามคืนกับบรรดานักศึกษาและคนในวงการศึกษาได้ จนกระทั่ง เมื่อทางกลุ่มยุวชนสยามจัดกิจกรรมออกค่ายอาสาซึ่งเป็นกิจกรรมประจำกลุ่มที่มีการจัดขึ้นทุกปี ถุติกก็เริ่มมีปัญหาเกี่ยวกับครอบครัว เธอจำเป็นต้องติดรึ้นกับพ่อแม่ด้วยมาตรการประท้วงต่าง ๆ นานาเพื่อให้พ่อและแม่อนุญาตให้เธอสามารถไปออกค่ายค้างคืนได้ ในขณะที่เพื่อนบางคนของเธอใช้วิธีการหนีไปค่ายเมื่อไม่ได้รับอนุญาตจากทางบ้าน⁴³

นักศึกษาที่มีความสนใจทางการเมืองได้เริ่มทำกิจกรรมร่วมกันตั้งแต่ช่วงก่อน 14 ตุลาฯ เช่น การจัดเสวนา การจับกลุ่มถกเถียงปัญหาการเมือง การรวมกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งรูปแบบกิจกรรมที่เกิดขึ้นค่อนข้างอยู่ในวงจำกัดของกลุ่มนักศึกษาที่มีความสนใจทางการเมืองโดยเฉพาะ ไม่ได้เป็นวัฒนธรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ในขณะที่กลุ่มที่ทุ่มเทกับการศึกษาแนวคิดทางการเมืองหรือกิจกรรมทางการเมืองก็จะมีสถานที่ในการนัดหมาย ประชุม หรือแม้กระทั่งกินนอนอยู่ที่นั้น เช่น สำนักงานกฎหมายธรรมรังสี ซึ่งเป็นสถานที่นัดหมายและแหล่งพบปะของสมาชิกสภาหน้าโดมของธรรมศาสตร์และชมรมคนรุ่นใหม่ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น⁴⁴ อย่างไรก็ตาม หลัง 14 ตุลาฯ ลักษณะของการจัดตั้งกลุ่ม ชุมนุม เพื่อพบปะพูดคุย และเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย ก็ยังคงมีอยู่ แต่มีลักษณะที่ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้งมากขึ้น อีกทั้งขนาดของการจัดกิจกรรมหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็นประจำเกือบทุกวัน และมีขนาดใหญ่ขึ้น ดังจะเห็นได้จากการอธิบายสภาพวิถีชีวิตของกลุ่มชมรมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ว่า

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาววรรณศิลป์ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ มีกิจกรรม มีการเคลื่อนไหวตลอด หอประชุมเล็ก และหอประชุมเอที (A.T.) มีการจัดกิจกรรมกันเกือบทุกวัน โถงหน้าหอประชุมใหญ่ก็เช่นกัน ภายนอกมหาวิทยาลัย เช่น สนามหลวงมักมีการชุมนุมประท้วงหรือเดินประท้วงในประเด็นปัญหาต่าง ๆ เช่นนี้เอง ชุมนุมวรรณศิลป์จึงมีลักษณะเหมือนงาน 7-Eleven มีลักษณะคึกคักตลอดเวลา ที่ทำการชุมนุมที่อยู่ชั้น 2 อาคารโดม ฝั่งที่ติดกับประตูท่าพระจันทร์ (ปัจจุบันเป็นบริเวณอาคารอเนกประสงค์) จะมีอุปกรณ์ยังชีพ ไม่ว่าจะเป็นเตา หม้อ

⁴² ถุติ เริงชัย, *หยดหนึ่งในกระแสดาว* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2539) และ จิระนันท์ พิตรปรีชา, *อีกหนึ่งฟางฝันบนทิวกรมทางของชีวิต* (กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์, 2549).

⁴³ ถุติ เริงชัย, *หยดหนึ่งในกระแสดาว* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2539), หน้า 117.

⁴⁴ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. *ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516* (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร, 2517).

จานขาม ซ้อน ครก สำหรับใช้ห่ออาหารกับข้าวยอดนิยม ก็มีต้มผักกาดขาว ต้มผัก ฯลฯ ขนมหองหวานจะเป็นถั่วเขียวต้มน้ำตาล พี่ ๆ ที่เป็นกรรมการชุมนุมมากกว่าอยู่ที่บ้านหรือหอพักเสีย

อีก

45

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้นจะทำให้เห็นว่าลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนช่วยสนับสนุนให้ขบวนการนักศึกษาพัฒนาไปเป็นขบวนการที่มีความเข้มแข็งมากขึ้น คือ สมาชิกที่ทำการเคลื่อนไหวจะมีลักษณะของการเคลื่อนไหวแบบเต็มเวลา มีการเข้าบ้านอยู่ด้วยกัน เช่น กลุ่มของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล หรือกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ เนื่องจากกลุ่มอิสระต่าง ๆ เหล่านี้จะอาศัยบ้านเช่าเป็นศูนย์กลางของกลุ่ม ในขณะที่กลุ่มนักเรียนที่มีความสนใจในปัญหาสังคมก็ได้มีการรวมตัวกันตามโรงเรียนต่าง ๆ โดยกลุ่มที่มีความโดดเด่นในระดับโรงเรียน คือ กลุ่มยุวชนสยาม ซึ่งได้อาศัยกุฏิของพระมหาเสฐียรพงษ์ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก) ที่วัดทองนพคุณเป็นที่ตั้งสำนักงานและห้องสมุดของกลุ่ม⁴⁶ ต่อมาสมาชิกในกลุ่มยุวชนสยามก็ได้ย้ายไปเช่าบ้านเพื่อทำเป็นสำนักงานของกลุ่มบริเวณใกล้ ๆ สะพานซังฮี้ ไล่แวกเดียวกับบ้านแสงจันทร์ ของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล⁴⁷ ซึ่งกลุ่มนักเรียนเหล่านี้เองที่จะกระจายเข้าไปในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย

ศักยภาพของนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมในองค์กรยังเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่มีส่วนทำให้องค์กรของนักศึกษามีความเข้มแข็ง กล่าวได้ว่า นักศึกษาที่ทำกิจกรรมเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นนักศึกษาที่เรียกได้ว่าเป็น “หัวกะทิ” ของโรงเรียนและมหาวิทยาลัย นักศึกษาเหล่านี้มีศักยภาพทั้งในด้านการเรียนและการทำกิจกรรม ซึ่งความสามารถเฉพาะเหล่านี้มีส่วนอย่างยิ่งในการพัฒนาองค์กร ดังตัวอย่างเช่น ทักษะในการใช้ภาษาอังกฤษสามารถนำมาใช้ในการแปลหนังสือ หรือการสื่อสารพื้นที่สาธารณะในระดับนานาชาติ เป็นต้น ซึ่งนักศึกษาที่มีความสามารถทางภาษาอังกฤษที่ดีก็จะทำหน้าที่ในการแปลหนังสือจากโลกภาษาอังกฤษมาเป็นภาษาไทย ซึ่งทำให้เกิดการกระจายตัวของความรู้ และมีส่วนต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักศึกษา ทำให้ความรู้จากโลกภายนอกไม่ได้จำกัดอยู่แค่เพียงในห้องเรียน หรือความรู้ที่ทันสมัยก็ไม่จำเป็นต้องเรียนจากอาจารย์ในมหาวิทยาลัย แต่สามารถเข้าถึงได้ผ่านการอ่านหนังสือจำนวนมากที่

⁴⁵ นิพนธ์ อภิชนวิทย์, “บางเสี้ยวเวลา บางเหตุการณ์กับวรรณศิลป์,” ใน ชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 50 ปี วรรณศิลป์ธรรมศาสตร์ กิ่งศตวรรษบนเส้นทางวรรณกรรม (กรุงเทพฯ: บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน), 2555), หน้า 62.

⁴⁶ ฤดี เรืองชัย, *หยดหนึ่งในกระแสดาร* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2539), หน้า 114. นอกจากนี้ ฤดียังได้อธิบายเพิ่มเติมไว้อีกว่าหลวงพี่ (พระมหาเสฐียรพงษ์) เคยเรียกพวกเราว่า “เจ็วเจ็วสยาม” สำหรับเหตุที่มาของชื่อนี้ น่าจะเป็นเพราะเวลาที่สมาชิกในกลุ่มเจอกันกันเป็นต้องถกเถียงกันในเรื่องต่าง ๆ อย่างหน้าดำคร่ำเครียด วงใครวงมันระเบ็งเซ็งแซ่

⁴⁷ ฤดี เรืองชัย, *หยดหนึ่งในกระแสดาร* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2539), หน้า 120.

มีการแปลมาจากภาษาอังกฤษ รวมทั้ง เกิดการตั้งคำถามกับระบบการศึกษาและวงการวรรณกรรมตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ดังที่ ชัยสิริ สมุทวณิช ได้อธิบายไว้ว่า

“...อาจารย์, ครู และผู้มีหน้าที่สอนหนังสือซึ่งไม่เคย “ทำการบ้าน” เริ่มหวั่นไหว เพราะลูกศิษย์ลูกหาสามารถอ่านหนังสือประกอบซึ่งมีขายอยู่ทั่วไปตามท้องตลาดได้อย่างกว้างขวาง ช่องว่างก่อน 14 ตุลา ที่อาจารย์มักอมความรู้ไว้กับตำราฝรั่งต่อลูกศิษย์ซึ่งเสียเปรียบในด้านภาษาต่างประเทศเริ่มหมดไป แต่ได้ช่องว่างใหม่เกิดขึ้นแทนที่ นั่นคือ ระหว่างลูกศิษย์ที่อ่านมากศึกษามากและเรียนรู้อย่างชัดเจนขึ้นกับอาจารย์ซึ่งเข้าขามเย็นขามและตามกระแสตื่นตัวไม่ทันเริ่มจะมีมากขึ้นเป็นลำดับ”⁴⁸

นักศึกษาที่ทำกิจกรรมในช่วงหลัง 14 ตุลาฯ นอกจากความสามารถทางวิชาการที่เข้มแข็งแล้ว ยังมีความสามารถทางด้านอื่น ๆ ด้วย เช่น ความสามารถทางด้านการประพันธ์, ความสามารถทางด้านการแสดง, ความสามารถทางด้านศิลปะ, ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้สู่สาธารณะ หรือแม้แต่ความสามารถในการไฮด์ปาร์ก ความสามารถเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นทักษะเฉพาะตัวของแต่ละคนที่น่ามาถ่ายทอดให้กับเพื่อน ๆ ในกลุ่มสมาชิก หรือแม้แต่การแลกเปลี่ยนความสามารถเฉพาะทางระหว่างกลุ่มองค์กรหรือชมรม ซึ่งจะมีรูปแบบการจัดกิจกรรมในลักษณะของความร่วมมือระหว่างองค์กร ดังเช่น เมื่อองค์กรนักศึกษา เช่น อมธ. จัดกิจกรรม ก็จะอาศัยกิจกรรมการแสดงจากชมรมการละคร หรือการปราศรัยจากชมรมวรรณศิลป์ เป็นต้น ซึ่งในกลุ่มและองค์กรระดับย่อยเหล่านี้ได้มีนักศึกษาที่มีความคิดหัวก้าวหน้าสังกัดอยู่เป็นจำนวนมาก และดำเนินกิจกรรมที่สนับสนุนกิจกรรมของนักศึกษาในภาพรวมได้เป็นอย่างดี เมื่อนักศึกษาเหล่านี้ได้เข้ามารวมตัวกันในกลุ่ม ชมรม หรือองค์กรนักศึกษาจึงทำให้กิจกรรมทางการเมืองของนักศึกษาสามารถพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง

2.4.2 ปัญญาชนต่างรุ่น

เกษียร เตชะพีระ ได้นิยามว่านักศึกษาที่ทำกิจกรรมทางการเมืองในช่วงระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และ 6 ตุลาฯ ประกอบด้วยคนจำนวนสองรุ่น คือ “รุ่น 14 ตุลาฯ 2516” และ “รุ่น 6 ตุลาฯ 2519”⁴⁹ ซึ่งนักศึกษาทั้งสองรุ่นนี้มีประสบการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน ซึ่งนักศึกษาทั้งสองรุ่นนี้ได้

⁴⁸ ชัยสิริ สมุทวณิช, “ผลกระทบของจิตร ภูมิศักดิ์ ต่อวงวิชาการ,” *อักษรศาสตร์ปริทัศน์* (พฤษภาคม 2518): 77.

⁴⁹ เกษียร เตชะพีระ, “เส้นทางความคิดของขบวนการนักศึกษาไทยในรอบทศวรรษ 14 ตุลาฯ: การปฏิวัติกระบวนทัศน์ 2 ครั้ง,” *เศรษฐศาสตร์การเมือง* 3, 3 (มกราคม – มีนาคม 2527): 41 – 62.

เข้ามามีบทบาทนำในกิจกรรมทางการเมืองในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน ซึ่งจะมีส่วนในการกำหนดรูปแบบกิจกรรมทางการเมืองและแนวทางในการเคลื่อนไหวทางการเมืองด้วย

นักศึกษาที่เรียกว่า “รุ่น 14 ตุลาฯ 2516” ตามคำนิยามของเกษียรเดชโตขึ้นมาในบริบททางการเมืองยุคเผด็จการ มีประสบการณ์เกี่ยวกับแรงกดดันทางการเมืองภายใต้ยุคเผด็จการที่ชัดเจน ในขณะที่นักศึกษารุ่น 6 ตุลาฯ 2519 คือนักศึกษาที่เติบโตมาจากนักเรียนที่ผ่านเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และมีกลุ่มนักศึกษาในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นแบบอย่าง ดังนั้น นักเรียนรุ่น 6 ตุลาฯ 2519 ซึ่งเป็นกลุ่มที่เข้ามามีบทบาททางการเมืองในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ อย่างกระตือรือร้น ในขณะที่นักศึกษารุ่น 14 ตุลาฯ 2516 อาจจะลดบทบาททางการเมืองของตนเองลงไป และหันไปทำกิจกรรมภายนอกมหาวิทยาลัย เช่น ชีรยุทธ บุญมี หรือไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ในฐานะปัญญาชนที่เป็นแนวร่วมของนักศึกษา เช่น นักข่าว, นักหนังสือพิมพ์ เป็นต้น โดยที่ยังคงมีการทำงานประสานกันหรือเข้าร่วมสนับสนุนกิจกรรมซึ่งกันและกัน

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่แค่เพียงประสบการณ์ที่หล่อหลอมให้นักศึกษาทั้งสองรุ่นมีความคิดที่แตกต่างกัน แต่บริบททางภูมิปัญญาหลัง 14 ตุลาฯ ที่กระแสดังคมนิยมได้เฟื่องฟูขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่เริ่มเข้ามาจัดตั้งทางความคิดกับนักศึกษาช่วงหลัง 14 ตุลาฯ โดยตรง ทั้งในรูปแบบของการจัดตั้งสำนักพิมพ์ของพรรคเพื่อจัดพิมพ์หนังสือที่เผยแพร่อุดมการณ์ของพรรค เช่น สำนักพิมพ์ชมรมหนังสือแสงตะวัน หรือการส่งคนเข้ามาจัดตั้งทางความคิดในกลุ่มขบวนการนักศึกษาโดยตรง วิธีการนี้จะแตกต่างจากการรับรู้แนวคิดของ พคท. ของนักศึกษารุ่น 14 ตุลาฯ ที่มีลักษณะเป็นการจัดตั้งทางไกล คือ การสัมผัสแนวคิดของ พคท. ผ่านหนังสือทั้งหนังสือของพรรคที่แฝงตัวเข้ามาและข้อมูลการเผยแพร่จากรัฐบาล ประกอบกับบริบททางการเมืองที่มีความรุนแรงมากขึ้นนักศึกษาในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ จึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางในการเคลื่อนไหวต่อสู้ ด้วยบริบทเหล่านี้จึงทำให้นักศึกษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถกำหนดสถานการณ์และเลือกวิธีทางในการแก้ไขปัญหาได้ตัดสินใจใช้ความรุนแรงในการเข้าแก้ปัญหาส่วนหนึ่งเป็นเพราะประสบการณ์และความแตกต่างระหว่างรุ่น

รุ่น 6 ตุลาฯ 2519 รุ่นนี้เติบโตขึ้นมาในยุคการปฏิวัติกระบวนทัศน์ครั้งที่หนึ่งระเบิดอย่างรุนแรงทั่วทุกวงการปัญญาวัฒนธรรมและก็ได้มาในยุคที่สายงานการจัดตั้งและความคิดของ พคท. เข้าแพร่ซึมในขบวนการนักศึกษาอย่างทั่วถึง พวกเขาทำหน้าที่คิดบัญชีและประจักษ์บานทางความคิดกับกระบวนทัศน์เผด็จการเพื่อการพัฒนาทุนนิยมแบบพึ่งพาเกาอย่างไม่วิเคราะห์ ใน

กระบวนการรุกรได้กระบวนการทัศน์แก่นี้ พวกเขาตีอาวธกระบวนการทัศน์ที่ (จำต้อง) แข็งแกร่งอย่าง
ยิ่ง เป็นระบบพอสมควรและคงเส้นคงวาพอสมควร⁵⁰

กล่าวได้ว่า นักศึกษาทั้งสองรุ่นเป็นทรัพยากรทางมนุษย์ที่สำคัญในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เพราะนักศึกษาเหล่านี้ได้อาศัยประสบการณ์และความสามารถทางการเมืองของตนเองในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ในขณะที่นักศึกษารุ่น 6 ตุลาฯ ทำหน้าที่ในการขับเคลื่อนกิจกรรมที่ก่อตัวขึ้นภายในมหาวิทยาลัย นักศึกษารุ่น 14 ตุลาฯ ได้หันไปขับเคลื่อนกิจกรรมที่อยู่ภายนอกมหาวิทยาลัย และให้การสนับสนุนซึ่งกัน เช่น การเขียนข่าวสนับสนุนกิจกรรมของนักศึกษา เป็นต้น ซึ่งเป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของขบวนการนักศึกษาในทางอ้อม หรือการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวของนักศึกษา รวมทั้ง สามารถเชื่อมนักศึกษารุ่น 6 ตุลาฯ เข้ากับปัญญาชนในแวดวงวิชาการทางหนังสือพิมพ์อีกด้วย ซึ่งทำให้เกิดแนวร่วมระหว่างนักศึกษาและปัญญาชนได้ในอีกทางหนึ่ง ขณะเดียวกัน การเคลื่อนไหวจัดกิจกรรมภายนอกมหาวิทยาลัยของนักศึกษารุ่น 14 ตุลาฯ นอกจากการแสวงหาฐานมวลชนจากประชาชนโดยทั่วไปแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มนักศึกษาด้วย ปรากฏการณ์เช่นนี้จึงทำให้ขบวนการนักศึกษาและปัญญาชนจึงกลายเป็นขบวนการที่มีความเข้มแข็งและมีบทบาททางการเมืองหลัง 14 ตุลาฯ เป็นอย่างมาก

2.5 สิ่งพิมพ์นักศึกษา: ทรัพยากรทางวัฒนธรรม

การพิมพ์หนังสือเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองอีกรูปแบบหนึ่งที่ขบวนการนักศึกษาให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ภายในกลุ่มนักศึกษาที่มีการรวมตัวกันทุก ๆ กลุ่ม หรือการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองแทบทุกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นการจัดนิทรรศการ, การแข่งขันโต้วาที หรือกิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันสตรีสากล วันกรรมกร นักศึกษาล้วนจัดพิมพ์หนังสือขึ้นมาเพื่อเป็นที่ระลึกในวาระต่าง ๆ เหล่านั้น โดยที่ทุกกลุ่มต่างก็เป็นผู้จัดทำและดำเนินการด้วยตนเอง อีกทั้งกิจกรรมการจัดพิมพ์หนังสือเป็นส่วนงานหนึ่งที่ทุกองค์กรที่นักศึกษาจัดตั้งขึ้นจะต้องมีภาระงานด้านนี้ถูกรับรู้ไว้ และที่สำคัญคือหนังสือที่ออกโดยกลุ่มนักศึกษาในช่วงเวลานี้ล้วนเกี่ยวข้องกับและสัมพันธ์กับความคิดทางการเมืองของกลุ่มตนเองทั้งสิ้น หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นการประกาศจุดยืนทางการเมืองที่ตนเองชื่นชอบและเห็นด้วยกับแนวทางดังกล่าวตามที่ได้จัดพิมพ์หนังสือขึ้นมา

เราอาจกล่าวได้ว่านักศึกษาไม่ได้มองหนังสือเป็นแค่เพียงแหล่งข้อมูลความรู้ทางด้านปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่ยังมองหนังสือในฐานะเครื่องมือเผยแพร่ความรู้และอุดมการณ์ตามเจตจำนงของตนเองด้วย อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการจัดพิมพ์หนังสือในกลุ่มนักศึกษาได้เกิดขึ้นและเติบโตมาก่อน

⁵⁰ เกษียร เตชะพีระ, “เส้นทางความคิดของขบวนการนักศึกษาไทยในรอบทศวรรษ 14 ตุลาฯ : การปฏิวัติกระบวนการทัศน์ 2 ครั้ง,” *เศรษฐศาสตร์การเมือง* 3, 3 (ม.ค. - มี.ค. 2527): 44-45.

หน้านี้แล้ว⁵¹ นักศึกษาเริ่มจัดพิมพ์หนังสือของตนเองตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ซึ่งหนังสือของนักศึกษาได้เริ่มเข้ามามีส่วนเกี่ยวพันหรือให้ความสนใจทางด้านการเมือง จนกระทั่งการปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ใน พ.ศ. 2500 ได้จำกัดบทบาทของนักศึกษาในกิจกรรมทางการเมือง จึงทำให้การจัดพิมพ์หนังสือของนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวเริ่มออกห่างจากความเป็นการเมือง และหันไปให้ความสนใจกับเรื่องบันเทิงเริงรมย์ จนกระทั่ง ประมาณ พ.ศ. 2513 หนังสือได้เริ่มกลับเข้ามามีบทบาทต่อกิจกรรมทางด้านการเมืองของกลุ่มนักศึกษาอีกครั้ง⁵² ทั้งในฐานะเป็นเครื่องมือในการจุดประกายทางความคิดและเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ความรู้ วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ตลอดจนการแสดงจุดยืนทางความคิดที่ก้าวหน้าของนักศึกษาผู้นั้น ดังที่รู้จักกันในนาม “หนังสือเล่มละบาท”⁵³ จากการศึกษา

⁵¹ เทคโนโลยีทางด้านการพิมพ์ได้มีการนำเข้ามาในสังคมไทยโดยมิชชันนารี และกลุ่มชนชั้นนำของสยามได้เรียนรู้เทคโนโลยีการพิมพ์และจำกัดอำนาจความรู้ด้วยการทำการผลิตและเผยแพร่ความรู้กันในหมูชนชั้นนำ จนกระทั่งเทคโนโลยีการพิมพ์ได้เข้ามามีบทบาทในกลุ่มสามัญชน จึงทำให้การพิมพ์ได้ขยายตัวอย่างกว้าง อีกทั้งการก่อตั้งมหาวิทยาลัยจึงทำให้การพิมพ์หนังสือเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางด้านภูมิปัญญาของนักศึกษาไทย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน *สยามพิมพ์การ : ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549) และ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “86 ปีหนังสือนักศึกษา : ชีวประวัติหนุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์,” *วารสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* 5 (มิถุนายน 2543 - พฤษภาคม 2544): 3-6, 27-52.

⁵² ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนว่าการจัดทำหนังสือที่ส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดผลที่ตามมาอย่างไม่คาดฝัน นั่นคือ การพิมพ์บทกลอนที่ว่า “สภาสัตว์ป่าแห่งทุ่งใหญ่ มีมติให้ต่ออายุสัตว์ป่าอีก 1 ปี เนื่องจากสถานการณ์ภายในและภายนอก เป็นที่น่าไว้วางใจ” เป็นการเสียดสีการต่ออายุราชการของจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ลงในหนังสือ *มหาวิทยาลัยที่ไม่มีคำตอบ* ซึ่งจัดทำโดยกลุ่ม ชมรมคนรุ่นใหม่ ซึ่งเป็นการรวมตัวของนักศึกษาในรั้วมหาวิทยาลัยรามคำแหง จนเป็นผลทำให้เกิดการการลอบซื้อนักศึกษารามคำแหงจำนวน 9 คนออกจากสภาพการเป็นนักศึกษา และการจัดพิมพ์หนังสือ *บันทึกกลับจากทุ่งใหญ่* ของ ศนท. และชมรมอนุรักษ์ของนักศึกษาสี่มหาวิทยาลัย ออกมาเคลื่อนไหวเปิดโปงข้อเท็จจริง เรียกร้องให้ลงโทษผู้กระทำผิด ทั้งสองเหตุการณ์เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวรวมตัวกันของนักศึกษาและประชาชนจำนวนมากที่บริเวณอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวของประชาชนก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

⁵³ สำหรับบทบาทของนักศึกษาในการจัดพิมพ์หนังสือ รวมถึงวิธีการต่าง ๆ ในการจัดพิมพ์เพื่อหลบเลี่ยงข้อจำกัดทางการเมืองในยุคเผด็จการทหารสามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน *สยามพิมพ์การ : ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), เสถียร จันทิมาธร, *สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2525), ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “คัมภีร์ที่ไม่ใช่คัมภีร์,” *ฟ้าเดียวกัน* 12,1 (มกราคม - เมษายน 2557): 268 – 281. และ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, *กบฏวรรณกรรม : บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และการเมืองในวรรณกรรม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ, 2556).

ของประจักษ์ ก้องกีรติ อาจกล่าวได้ว่ากระแสการก่อตัวของการทำหนังสือในกลุ่มนักศึกษาเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการฟื้นตัวของขบวนการนักศึกษาในช่วงทศวรรษ 2510⁵⁴

แม้ว่าหนังสือจะมีอิทธิพลต่อนักศึกษามาตั้งแต่มานานก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทั้งในแง่ของการเป็นแรงบันดาลใจในการแสวงหาความรู้และการเผยแพร่ทางความคิด หรือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการก่อตัวของขบวนการนักศึกษาก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ แต่การจัดทำหนังสือในช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ยังคงมีความแตกต่างกันในทั้งแง่ปริมาณ, เนื้อหา, วัตถุประสงค์ในการจัดทำหนังสือ ตลอดจนการจัดจำหน่ายและการเผยแพร่ ซึ่งการจัดทำหนังสือของนักศึกษาระหว่างก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และหลัง 14 ตุลาฯ นั้นจำเป็นต้องพิจารณาทั้งในแง่ของความสืบเนื่องและความเปลี่ยนแปลงที่ก่อตัวขึ้น และหนังสือกลายมาเป็นเครื่องมือหนึ่งที่มีส่วนทำให้ขบวนการนักศึกษาเกิดความคิดสังคมนิยมอย่างถึงรากที่กว้างขวางและลึกซึ้งมากขึ้น

รูปแบบการทำหนังสือได้เปลี่ยนแปลงไปจากวัฒนธรรมการทำหนังสือ “เล่มละบาท” ที่เป็นการผลิตแบบที่เรียกว่า “รายสะดวก” อ่านและขายกันเองภายในรั้วมหาวิทยาลัย มาเป็นรูปแบบการทำหนังสือที่มีความหลากหลายมากขึ้นทั้งในแง่ของการเผยแพร่และการจัดจำหน่าย⁵⁵ ด้วยบรรยากาศทางการเมืองที่เปิดกว้างมากขึ้น ประกอบเข้ากับสำนึกของนักศึกษาที่มองว่าตนเองต้องเข้ามามีส่วนในการรับผิดชอบภาระต่อสังคม อีกทั้งบทบาทของพลังนักศึกษาที่สามารถระดมมวลชนจำนวนมากในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จึงทำให้นักศึกษาพัฒนาการทำหนังสือขึ้นมาเพื่อเป้าหมายและภาระหน้าที่ในการเผยแพร่อุดมการณ์ ประกาศจุดยืน และเป็นเครื่องมือในการสลัดคราบความคิดที่ไม่ถูกต้องออกไปจากสังคม ดังนั้น หนังสือที่ผลิตโดยนักศึกษาในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จึงมีความหมายในเชิงสังคมการเมืองที่กว้างขวางมากกว่าพื้นที่การสื่อสารของนักศึกษา แต่เป็นพื้นที่สำหรับการต่อสู้ใน

⁵⁴ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ* (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2556).

⁵⁵ Osama Akagi ได้รวบรวมรายชื่อพ็อคเก็ตบุ๊กที่จัดพิมพ์ขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวจำนวน 500 รายการ และได้อธิบายว่าการจัดพิมพ์พ็อคเก็ตบุ๊กเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ทั้งในแง่ขนาด ปริมาณ คุณภาพของการจัดพิมพ์และคุณภาพของเนื้อหา ตลอดจนลักษณะของการจัดพิมพ์ที่ไม่มีการเปิดเผยผู้จัดพิมพ์ตามปกติ หรือหากมีการเปิดเผยก็จะพบว่าส่วนใหญ่แล้วหนังสือเหล่านี้ถูกจัดพิมพ์โดย กลุ่ม, ชมรม, สโมสร และศูนย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับนักศึกษาและปัญญาชนทั้งสิ้น ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ Osamu Akagi, “Research Note and Data on “Pocketbook” Publication in Thailand, 1973 – 1976,” *South East Asian Studies*, 16, 3 (December 1978): 473 – 523. อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนคิดว่าหากเราจัดแยกหนังสือที่จัดพิมพ์โดยนักศึกษาลงจริงๆ ออกจากหนังสือที่จัดทำและจัดจำหน่ายโดยสำนักพิมพ์อาชีพ จะช่วยสะท้อนความสนใจและความคิดทางการเมืองของนักศึกษาได้ชัดเจนมากขึ้น ดังปรากฏรายการหนังสือที่จัดพิมพ์โดยนักศึกษาเป็นการเฉพาะได้ใน ภาคผนวก รายชื่อหนังสือที่จัดพิมพ์โดยนักศึกษา

อุดมการณ์ทางการเมืองด้วย รูปแบบของหนังสือที่เผยแพร่จึงมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งในแง่เนื้อหา, ระยะเวลาในการเผยแพร่ และรูปแบบเนื้อหา

รูปแบบของหนังสือที่ผลิตโดยนักศึกษามีทั้งวารสารรายปักษ์, วารสารรายเดือน, วารสารรายสามเดือน, หรือแม้กระทั่งการออกหนังสือพิมพ์ *อริปไตย* ของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งนักศึกษาสามารถจัดทำหนังสือพิมพ์กันเองออกมาขายตามท้องตลาด เป็นทางเลือกแก่ผู้อ่านแข่งกับหนังสือพิมพ์ของมืออาชีพทั้งหลาย แต่รูปแบบที่เป็นที่นิยมมากที่สุดของนักศึกษาตามสถาบันต่าง ๆ สมัยนี้ คือ การจัดพิมพ์หนังสือเพื่อคึกคักออกจำหน่าย⁵⁶ นักศึกษาได้ยกระดับตัวเองกลายเป็นผู้จัดพิมพ์รายใหญ่ในตลาดหนังสือ โดยเฉพาะหนังสือที่มีเนื้อหาทางการเมืองเป็นประเภทหนังสือที่นักศึกษาครองสัดส่วนการผลิตสูงมาก ในมหาวิทยาลัยจะมีกลุ่ม องค์กรที่พิมพ์หนังสือขายอยู่มาก อาทิ กลุ่มพลังโดม, ชมรมโดม - ทักษิณ, กลุ่มธรรมศาสตร์เสรี, ชุมนุมวรรณศิลป์ ในธรรมศาสตร์, ชมรมหนังสือดาวเรือง, แนวร่วมจุฬาฯ, องค์การบริหาร ส.จ.ม. ในจุฬาฯ, ชมรมคนรุ่นใหม่, ทักษิณาราม ในรามคำแหง, ชมรมสังคมศาสตร์, กลุ่มสภากาแฟ ในเกษตรฯ หรือ แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่ ฯลฯ นอกจากนั้น ยังมีชมรมหนังสือแสงจันทร์ ชมรมหนังสือแสงตะวัน ฯลฯ

ลักษณะเฉพาะอีกประการหนึ่งของการพิมพ์หนังสือในยุคหลัง 14 ตุลาฯ คือ การจัดพิมพ์หนังสือโดยสำนักพิมพ์เกิดใหม่จำนวนมาก โดยสำนักพิมพ์ซึ่งทำหน้าที่ในการเผยแพร่หนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวความคิดของฝ่ายซ้ายมีทั้งสำนักพิมพ์ที่เป็นทางการ เช่น กลุ่ม, ชมรม, องค์การนักศึกษาในมหาวิทยาลัย เช่น ชมรมวรรณศิลป์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มีบทบาทค่อนข้างโดดเด่นในการจัดพิมพ์หนังสือที่มีลักษณะเนื้อหาค่อนข้างก้าวหน้า คือ ชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, องค์การนิสิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรือพรรคสังคมนิยมของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ในขณะที่สำนักพิมพ์หน้าใหม่ที่ผลิตออกหนังสือมาประปราย เช่น สำนักพิมพ์ไท-ไทย, สำนักพิมพ์ชมรมแสงดาว, ชมรมหนังสือแสงจันทร์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ลักษณะการจัดพิมพ์หนังสือของสำนักพิมพ์ในรูปแบบหลังนี้เป็นการพิมพ์โดยไม่ได้มีการจดทะเบียนสำนักพิมพ์อย่างถูกต้อง เป็นเพียงการรวมตัวของกลุ่มนักศึกษาที่ต้องการจัดพิมพ์หนังสือ และจะตั้งชื่อสำนักพิมพ์ขึ้นมาโดยไม่มีการจดทะเบียน ซึ่งสำนักพิมพ์ดังกล่าวอาจจะทำหน้าที่แค่เพียงจัดพิมพ์หนังสือเล่มนั้นเพียงเล่มเดียว ส่วนหนังสือเล่มต่อ ๆ ไปก็จะเปลี่ยนชื่อสำนักพิมพ์ใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม⁵⁷ หลังจากนั้นจะนำหนังสือออกไปจำหน่ายเองตามงานนิทรรศการต่าง ๆ, หน้ามหาวิทยาลัย หรือ

⁵⁶ บุญเรือง เนียมหอม, *การวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับการเมืองที่จัดพิมพ์ขึ้นตั้งแต่วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถึงวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2518* (กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิตยศาสตร์ กรมการฝึกหัดครู, 2522), หน้า 64 – 66.

⁵⁷ ข้อมูลเรื่องการจัดตั้งสำนักพิมพ์ในลักษณะนี้ได้จากการสัมภาษณ์ สุธัช ยัมประเสริฐ, 22 กุมภาพันธ์ 2560. และ สัมภาษณ์ สุเมธ สุวิทยะเสถียร, 24 มกราคม พ.ศ. 2562.

ฝากหนังสือวางขายตามร้านหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นเครือข่ายกับนักศึกษา รวมทั้ง การจัดส่งหนังสือให้กับสายส่งที่จัดตั้งขึ้นโดยขบวนการนักศึกษา เช่น สารสยาม, สายส่งพิราบ เป็นต้น⁵⁸

การจัดทำหนังสือของนักศึกษาหลัง 14 ตุลาคม ใช้ระบบการจัดพิมพ์หนังสือผ่านโรงพิมพ์ โดยโรงพิมพ์ที่จัดพิมพ์หนังสือของนักศึกษาอันดับต้น ๆ คือ *เจริญวิทย์การพิมพ์* ซึ่งมี สุวิทย์ เจริญพงษ์ ไซยสาลี เป็นเจ้าของโรงพิมพ์ นักศึกษาส่วนใหญ่จะเล่าว่าโรงพิมพ์อื่น ๆ ส่วนใหญ่จะปฏิเสธที่จะพิมพ์หนังสือของนักศึกษา แต่โรงพิมพ์ของเจริญวิทย์การพิมพ์ หรือ ชื่อที่เรียกสั้น ๆ ว่า “เฮียวิทย์” เป็นโรงพิมพ์ที่รับพิมพ์งานฝ่ายก้าวหน้าเกือบทั้งหมดที่เป็นหนังสือของนักศึกษา สำหรับเงินทุนในการจัดพิมพ์หนังสือเมื่อเข้าสู่โรงพิมพ์แน่นอนว่าจะต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าการจัดพิมพ์หนังสือในช่วงก่อนหน้านี้ ก็จะมีทั้งลักษณะของการรวบรวมเงินทุนกันเองภายในกลุ่มเพื่อเป็นทุนในการจัดพิมพ์, ขอสปอนเซอร์จากร้านค้าต่าง ๆ, หรือแม้กระทั่งการขอค้างค่าจัดพิมพ์ไว้ก่อน เมื่อหนังสือขายได้แล้วจึงจะนำเงินไปจ่ายค่าจัดพิมพ์ ซึ่งแบบอย่างหลังนี้จำเป็นจะต้องอาศัยความสนิทสนมคุ้นเคยและความไว้นื้อเชื่อใจระหว่างกลุ่มนักศึกษาและผู้จัดพิมพ์เป็นอย่างมาก

ลักษณะเนื้อหาของหนังสือที่จัดพิมพ์โดยนักศึกษาในช่วงหลัง 14 ตุลาคม จะมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากช่วงก่อน 14 ตุลาคม เช่นเดียวกัน จากหนังสือเล่มละบาทที่เนื้อหาภายในเล่มเป็นข้อเขียนที่นิสิตนักศึกษาเป็นผู้เขียนด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ แต่เนื้อหาในหนังสือพ็อคเก็ตบุ๊คจะเป็นการรวบรวมข้อเขียนของนักเขียนหรือปัญญาชนมาตีพิมพ์ใหม่ในรูปพ็อคเก็ตบุ๊คมากกว่าการพิมพ์ข้อเขียนของนักศึกษาเอง รูปแบบของเนื้อหาจะมีทั้งการรวบรวมข้อเขียนของปัญญาชนที่เคยตีพิมพ์ก่อนหน้านี้เหตุการณ์ 14 ตุลาคม มาพิมพ์ใหม่ เช่น การรวบรวมงานเขียนของอนุช อภาภิรม ที่เคยตีพิมพ์ใน *ชัยพฤกษ์* และ *ชัยพฤกษ์วิทยาศาสตร์* ระหว่าง พ.ศ. 2515 – 2516 มารวมเล่มและตีพิมพ์ในชื่อใหม่ว่า *โลกทรรศน์เยาวชน*⁵⁹ ซึ่งจัดพิมพ์โดยศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นว่าภายในระยะเวลา 3 ปีนั้นหนังสือเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำถึง 3 ครั้ง⁶⁰

⁵⁸ สัมภาษณ์สุเมธ สุวิทยะเสถียร, 24 มกราคม พ.ศ. 2562.

⁵⁹ อนุช อภาภิรม, *โลกทรรศน์เยาวชน* (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, 2517).

⁶⁰ หนังสือ *โลกทรรศน์เยาวชน* เป็นหนังสือรวบรวมข้อเขียนของ อนุช อภาภิรม ซึ่งได้รับการนำมารวมเล่มและตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2517 โดยศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย และถัดมาใน พ.ศ. 2518 ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งหนึ่ง โดยแผนกเอกสารและสิ่งพิมพ์ ศูนย์สังคมนิทรศน์ ซึ่งระบุไว้ในการจัดพิมพ์ว่าเป็นครั้งที่ 1 แต่ถ้าหากพิจารณาจากประวัติการจัดพิมพ์แล้ว ก่อนหน้าที่ศูนย์สังคมนิทรศน์จะจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ได้ตีพิมพ์มาก่อนแล้วใน พ.ศ. 2517 ต่อมาใน พ.ศ. 2519 ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนและมีการตีพิมพ์ซ้ำอีกครั้งโดยศูนย์สังคมนิทรศน์ หนังสือโลกทรรศน์เยาวชนยังคงได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องแม้หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ดังจะเห็นได้ว่าการนำหนังสือเล่มนี้กลับมาตีพิมพ์อีกครั้งใน พ.ศ. 2522 ภายใต้ชื่อว่า *ตื่นเถิด...เยาวชน* อีกทั้งข้อเขียน

หรือบทความเกี่ยวกับโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *เสียงใหม่* ช่วง พ.ศ. 2518 มาตีพิมพ์ภายใต้ชื่อหนังสือว่า *เสริมทฤษฎี*⁶¹ โดยชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมในการรวบรวมงานเขียนของนักเขียนยุคก่อนหน้ามาตีพิมพ์เป็นหนังสือและได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก คือ หนังสือ *สารแด่นิด*⁶² ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อเขียนของผู้ที่ใช้นามปากกาว่า *ประสาน* ที่เคยตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ *ปิตุภูมิ* *รายปักษ์* มาตีพิมพ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง หนังสือเรื่อง *สารแด่นิด* เป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในหมู่นักศึกษาขณะนั้น ดังจะเห็นได้จากปริมาณของการจัดพิมพ์หนังสือมีถึง 3 ครั้งภายในระยะเวลาสามปีระหว่าง 2516 - 2519⁶³ ทั้งนี้ การนำข้อเขียนต่าง ๆ ที่พูดในเรื่องทำนองเดียวกัน แต่มีการเผยแพร่ตามที่ต่าง ๆ ต่างกรรมต่างวาระมารวมเล่มถือได้ว่าเป็นรูปแบบของหนังสือที่ก่อให้เกิดบุคที่เป็นที่นิยมมากในกลุ่มนักศึกษา ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับต่อแนวคิดที่ปรากฏในข้อเขียนแล้ว ยังเป็นการทำให้แนวคิดที่เคยกระจัดกระจายตามที่ต่าง ๆ มารวมอยู่ในพื้นที่ของหนังสือเล่มเดียวกันถือได้ว่าเป็นรูปแบบการจัดตั้งทางความคิดอีกแบบหนึ่ง แล้วเผยแพร่ออกผ่านหนังสือที่มีการจัดจำหน่ายทั้งในระดับมหาวิทยาลัยและออกสู่ภายนอกด้วยการเผยแพร่ออกไปวางจำหน่ายตามร้านหนังสือต่าง ๆ

สาเหตุที่ทำให้สิ่งพิมพ์ของนักศึกษาหลัง 14 ตุลาฯ เน้นหนักไปที่การนำผลงานของนักเขียนและปัญญาชนมาตีพิมพ์นั้น ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะสถานการณ์การต่อสู้ทางการเมืองรุนแรงยิ่งขึ้นทุกขณะ ประกอบกับนักศึกษาได้บรรลุถึงจิตสำนึกใหม่อีกขั้นหนึ่งที่ก้าวไกลกว่ายุคก่อน 14 ตุลาฯ คือ เกิดจิตสำนึกที่จะเป็นผู้ปฏิวัติสังคม ภายใต้คำขวัญที่ว่า “ประเทศต้องการเอกราช ประชาชาติต้องการปลดแอก ประชาชนต้องการปฏิวัติ” อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะการก้าวขึ้นมามีบทบาททางสังคมการเมืองอย่างรวดเร็วของขบวนการนักศึกษาซึ่งยังคงมีความคิดที่ไม่แจ่มชัดมากนักในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมที่หันมาให้ความสำคัญและตั้งความหวังไว้ที่นักศึกษา และยังไม่ทราบทิศทางที่แน่ชัด ดังนั้น นักศึกษาจึงจำเป็นต้องหยิบยืมเอาทัศนะทางความคิดของนักคิดในยุคก่อนออกมาเผยแพร่และเป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวเพื่อทำงานทางด้านการเมือง หนังสือจึงถูกผลิตขึ้นเพื่อรับใช้การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคม จะทำเช่นนั้นได้หนังสือก็ต้องบรรจุความคิดที่แจ่มชัดทางโลกทัศน์และชีวิตทัศน์

ของอนุชในหนังสือเล่มนี้ก็ได้มีการนำบางส่วนมาตีพิมพ์ลงในหนังสือรับเพื่อนใหม่, ใช้น้องใหม่ ช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ อีกด้วย

⁶¹ ชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, *เสริมทฤษฎี* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย, 2518).

⁶² ประสาน, *สาร..แด่นิด* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปิตุภูมิ, 2500).

⁶³ หนังสือสาร...แด่นิด มีประวัติการจัดพิมพ์ทั้งหมด 5 ครั้ง คือ พิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2500, พิมพ์ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2517, พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2517 โดยกลุ่มตรุณีเหล็ก, พิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2519 และครั้งที่ 5 ใน พ.ศ. 2522.

เพื่อให้ประชาชนที่อ่านเกิดสำนึกทางการเมืองที่ถูกต้อง ไม่มีเวลาและพื้นที่ให้กับความคิดที่สับสน แสวงหา ไม่ชัดเจน ดังที่ อนุช อภาภิรม นักคิดที่มีอิทธิพลมากที่สุดคนหนึ่งต่อนักศึกษาสมัยนั้นได้ชี้ไว้ว่า วรรณกรรมที่ดีต้อง “รับใช้ประชาคมหาชน คือ 1. ชี้แนวทางดัดแปลงโลก 2. ปลุกเร้าให้กำลังใจ 3. ทิ่มแทงศัตรู 4. ยกระดับความตื่นตัวของมวลชน และ 5. เป็นที่ขึ้นชอบของมวลชน”⁶⁴ หรือคำชี้แจงที่ปรากฏในส่วนต้นของหนังสือ *คัมภีร์ของผู้ถูกกดขี่* ซึ่งจัดทำโดยศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยเป็นถ้อยแถลงที่ดูเหมือนจะเป็นการประกาศจุดยืนในการจัดทำหนังสือของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาได้เป็นอย่างดี

สิ่งแรกที่จะต้องกระทำ คือ ขจัดความไม่รู้ ปลุกระดมให้คนในสังคมตระหนักในคุณค่าแห่งความเป็นคน ปลุกระดมสรรพความคิดสรรพกำลังในสังคมช่วยกันปฏิวัติสังคมใหม่ ในการที่จะทำเช่นนี้ได้ เราจำต้องเสนอความคิดต่าง ๆ เสนอทรรศนะที่ถูกต้องให้แก่กันและกัน ขจัดความคิดที่ไม่ถูกต้อง ที่ล้าหลังทิ้งไป แล้วให้มวลชนเป็นผู้ตัดสินใจว่าต้องการแบบไหน

ทางด้านเอกสารและสิ่งพิมพ์ที่เราจะทำได้นั้นมีหลายวิธีด้วยกัน อาทิ เสนอแนวความคิดอันเป็นทฤษฎีใด ๆ หรือเสนอแผนออกมาในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีเป้าหมายสู่ประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังนั้น หนังสือที่ออกไปจากฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ ในโครงการหนังสือ *กระเป๋าศูนย์* จึงเป็นหนังสือที่อยู่ในแนวทางที่กล่าวมาข้างต้น โดยเราจะพยายามสรรหาข้อเขียนที่มีสาระและคุณประโยชน์ออกมาเสนอเป็นลำดับไป⁶⁵

นักศึกษาไม่ได้มองว่าการจัดทำหนังสือเป็นสื่อทางเลือกในการนำเสนอข้อเท็จจริงอีกชุดหนึ่งที่แตกต่างกันไปจากข้อมูลของรัฐบาล แต่นักศึกษาในยุคนี้มองว่าหนังสือคืออาวุธทางความคิดชนิดหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคม เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะสร้างสังคมใหม่ที่ปราศจากการกดขี่ขูดรีด ปราศจากความอยุติธรรม ก็จำเป็นต้องขจัดความไม่รู้ และสื่อสารจุดยืนที่ถูกต้องให้กับสังคมได้รับทราบ หนังสือจึงกลายเป็นเวทีในการสื่อสารความคิดและจุดยืนของนักศึกษาต่อสังคม ซึ่งสังคมในที่นี้เป็นสังคมที่กว้างขวางมากกว่าสังคมในมหาวิทยาลัย แต่เป็นสังคมในระดับกว้างขวางออกไปจากรั้วมหาวิทยาลัย เป็นสังคมระดับประเทศผ่านการพิมพ์ที่เผยแพร่ออกไป นอกจากนี้ ยังมีหนังสือและสิ่งพิมพ์ที่จัดพิมพ์ขึ้นตามวาระโอกาสสำคัญ เช่น งานวันสตรีสากล, งานวันกรรมกร หรือหนังสือประกอบนิทรรศการต่าง ๆ ที่มีการจัดอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งของการจัดพิมพ์หนังสือในวาระโอกาสสำคัญนั้น นอกจากเนื้อหาที่มีลักษณะ

⁶⁴ อนุช อภาภิรม, *ทฤษฎีประวัติศาสตร์และสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: กลุ่มนางนวล, 2522).

⁶⁵ เปาโลว์ แพร์, *คัมภีร์ของผู้ถูกกดขี่*, แปลและเรียบเรียงโดย จิราภรณ์ ศิริสุพรรณ (กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2517), คำชี้แจง.

ก้าวหน้าแล้ว วาระของการจัดพิมพ์หนังสือยังเป็นวาระที่แตกต่างไปจากวาระเดิม ๆ คือ เป็นวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นความพยายามผลักดันเรื่องราวและชีวิตของประชาชนให้กลายมาเป็นวาทกรรมหลักในกระแสสังคม กล่าวได้ว่า กิจกรรมการจัดทำหนังสือของนักศึกษาจะควบคู่กับการจัดนิทรรศการซึ่งเป็นรูปแบบกิจกรรมที่ให้ความรู้กับประชาชนในวงกว้างไม่ได้จำกัดเฉพาะนักศึกษาแต่มีเป้าหมายถึงประชาชนทั่วไป ดังจะเห็นว่าจากตารางต่อไปนี้ที่แสดงให้เห็นความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาของนักศึกษาผ่านการจัดนิทรรศการ

ตาราง 2.3

การจัดนิทรรศการของนักศึกษาระหว่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

วันที่	ชื่อนิทรรศการ	หน่วยงาน
12 - 16 กุมภาพันธ์ 2516	สัปดาห์สงครามอินโดจีน	
23 มกราคม - 5 กุมภาพันธ์ 2517	นิทรรศการจีนแดง	องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
11 - 15 กุมภาพันธ์ 2517	นิทรรศการ สัปดาห์แรงงาน	
2 - 6 มีนาคม 2517	นิทรรศการโซเวียต - รัสเซีย	ชมรมประวัติศาสตร์ วิทยาลัย วิชาการศึกษาประสานมิตร
16 - 22 มิถุนายน 2517	นิทรรศการกลับสู่ชนบท	ศูนย์ส่งเสริมการเผยแพร่ ประชาธิปไตย
16 มิถุนายน 2517	นิทรรศการพลังประชาชน	
10 - 16 กรกฎาคม 2517	นิทรรศการวิชาการสังคมนิยม	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
13 - 19 สิงหาคม 2517	การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม	กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์
สิงหาคม 2517	นิทรรศการผ่าตัดพระพุทธศาสนา	
สิงหาคม 2517	นิทรรศการเพศศึกษา	นิสิตหญิง จุฬา
9 - 13 ตุลาคม 2517	มหกรรมทางการเมือง	
ธันวาคม 2517	วิจารณ์หลักสูตรไทย	ฝ่ายการศึกษา ศูนย์กลาง นักเรียนแห่งประเทศไทย
7 - 13 ธันวาคม 2517	นิทรรศการ โลกที่สาม	ชมรมรัฐศึกษา ส.จ.ม., ฝ่าย วิชาการ อ.ม.ธ., ฝ่าย การศึกษา ส.ม.ม.

วันที่	ชื่อนิทรรศการ	หน่วยงาน
29 ธันวาคม 2517 - 5 มกราคม 2518	ต่อต้านสินค้าต่างชาติ ส่งเสริมสินค้าไทย	ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศ.น.ท.)
4 มกราคม 2518	นิทรรศการวรรณกรรมสำหรับเด็กและวัยรุ่น	
4 มกราคม 2518	นิทรรศการป่าสะอื้น	
30 มกราคม - 3 กุมภาพันธ์ 2518	นิทรรศการโฉมหน้าจีนใหม่	องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
14 กุมภาพันธ์ 2518	ใครฆ่าประชาชน	ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย และ แนวร่วมต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ
21 - 25 กุมภาพันธ์ 2518	นิทรรศการศิลปะวัฒนธรรมทาส	ชุมนุมวรรณศิลป์ อมธ., ฝ่ายวัฒนธรรม อมธ. และ แนวร่วมศิลปินแห่งประเทศไทย
6 - 12 มีนาคม 2518	ข้าแหละ กอ.รมน.	องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
8 มีนาคม 2518	นิทรรศการเนื่องในวันสตรีสากล	
19 มีนาคม 2519	โฉมหน้าการศึกษาไทย	ฝ่ายการศึกษา ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย
1 - 4 พฤษภาคม 2518	วันกรรมกร	
1 - 4 กรกฎาคม 2518	ฐานทัพต้องออกไป อธิปไตยจึงสมบูรณ์	ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย
31 กรกฎาคม - 4 สิงหาคม 2518	ชัยชนะของประชาชนอินโดจีน	ชมรมรัฐศึกษา จุฬาฯ, ชมรมรัฐศึกษา มหิดล, ชมรมรัฐศาสตร์ศึกษา มธ., ชมรมนิติศึกษา มธ.
5 สิงหาคม 2518	รัฐบาลคุกคามเสรีภาพปราบปรามประชาชน	
11 - 14 ตุลาคม 2518	สืบทอดเจตนารมณ์ 14 ตุลา	องค์การนักศึกษา

วันที่	ชื่อนิทรรศการ	หน่วยงาน
		มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
14 ตุลาคม 2518	รำลึกถึงวีรชน 14 ตุลา	
27 พฤศจิกายน 2518	การประชุมผู้นำนักศึกษาเอเชีย บทบาทของสตรีในโลกที่สาม	ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย
พฤศจิกายน 2518	นิทรรศการปัสตริสกาล	มหาวิทยาลัยมหิดล
2519	นิทรรศการ “โฉมหน้าจีนใหม่”	องค์การบริหาร องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
31 ธันวาคม 2518 - 1 มกราคม 2519	ปีใหม่รุ่งอรุณแห่งชัย : สรุบบทเรียน ก้าวรุดหน้า ช่วงชิงเอกราชประชาธิปไตย	องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
10 มกราคม 2519	วันเด็ก	ศูนย์นักเรียน และ อมธ.
1 พฤษภาคม 2519	นิทรรศการทางด้านแรงงาน เนื่องในวันแรงงาน	กลุ่มสหภาพแรงงานแห่งประเทศไทย

ที่มา: ผู้วิจัย

กล่าวได้ว่า สิ่งพิมพ์นักศึกษาที่ขยายตัวเป็นอย่างมากหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมตามแนวคิดการอธิบายเรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เพราะสื่อสิ่งพิมพ์นอกจากจะมีบทบาทในการสร้างรายได้และทำให้องค์กรสามารถเลี้ยงตนเองได้ ในอีกแง่หนึ่งสื่อสิ่งพิมพ์ยังทำหน้าที่เผยแพร่ความคิดทางการเมืองออกไปยังมวลชนส่วนใหญ่ ซึ่งทำให้กลุ่มองค์กรนักศึกษามีกลุ่มมวลชนที่ขยายตัวและได้รับการสนับสนุนจากมวลชนในระดับที่กว้างขวางมากขึ้น เพราะฉะนั้นบทบาทของสื่อสิ่งพิมพ์ในช่วงหลัง 14 ตุลาฯ จึงเป็นทั้งเครื่องมือในการเผยแพร่ความคิด, สร้างภาพลักษณ์ขององค์กร และเป็นแหล่งทรัพยากรในการระดมทุนของนักศึกษาในอีกทางหนึ่งด้วย

2.6 สรุป

ในบทนี้มุ่งวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลให้ขบวนการนักศึกษาที่เริ่มเติบโตขึ้นมาในต้นทศวรรษ 2510 ได้ขยายตัวอย่างก้าวกระโดดในปลายทศวรรษเดียวกัน โดยมุ่งไปพิจารณาที่ทรัพยากรต่าง ๆ ว่าถูกระดมเข้ามาเพื่อสร้างให้ขบวนการเป็นไปได้และเติบโตเข้มแข็งขึ้นได้อย่างไร

ในแง่ทรัพยากรองค์กร จะเห็นได้ว่า ขบวนการนักศึกษาประสบผลสำเร็จในการสร้างองค์กรและเครือข่ายที่เข้มแข็ง จากในช่วงก่อน 2516 ขบวนการนักศึกษามีความคิดริเริ่มในการเคลื่อนไหวทางการเมือง แต่การนำรวมศูนย์ยังขาดประสิทธิภาพอยู่มาก เมื่อพรรคการเมืองนักศึกษาและกลุ่ม

ชมรมด้านสังคมได้ขยายตัวและรับแนวคิดสังคมนิยมฝ่ายซ้าย เครือข่ายขบวนการจึงผนึกกันอย่างแน่นหนาและเข้มแข็ง ในขณะที่การระดมเงินทุนในช่วงแรกมาจากการบริจาคของประชาชนและได้รับเงินจากรัฐบาล แต่สุดท้ายแล้วนักศึกษาที่หาทางเป็นอิสระทางการเงินโดยผลิตสินค้าสิ่งพิมพ์เพื่อหาเงินทุนได้เอง นอกจากนี้แล้ว ขบวนการนักศึกษายังสามารถให้ผู้เข้าร่วมขบวนการอุทิศตนไปมากกว่าเพียงมาชั่วคราวชั่วคราว สมาชิกหลายคนอุทิศการทำกิจกรรมเต็มเวลา เพราะด้วยความคิดเรื่องการออกนอกห้องเรียน ดังนั้นการเคลื่อนไหวของนักศึกษาจึงดำเนินได้อย่างบ่อยครั้งและต่อเนื่อง นอกจากนี้ นักศึกษายังมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมผ่านการผลิตสิ่งพิมพ์อย่างหนังสือฟ็อกเก็ตบูค อันเป็นจุดเด่นของขบวนการเคลื่อนไหวนี้ สิ่งพิมพ์นี้ยังช่วยให้สมาชิกในขบวนการมีความคิดที่เข้ากันได้และยังมีเป้าหมายร่วมกันในแบบสังคมนิยมอีกด้วย กระนั้น การทำความเข้าใจเพียงปัจจัยภายในขบวนการยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายความสำเร็จหรือล้มเหลวของขบวนการ ปัจจัยนอกขบวนการจำต้องได้รับการวิเคราะห์ด้วย ซึ่งจะกล่าวในบทถัดไป

บทที่ 3

การเมืองภายใต้วัฒนธรรมสงครามเย็น: แนวคิดสังคมนิยม

3.1 บทนำ

ประเทศไทยในช่วงกลางถึงปลายทศวรรษ 2510 อยู่ในการเมืองภายใต้แรงดึงเครียดทางอุดมการณ์ช่วงสงครามเย็นระหว่างโลกเสรีกับโลกสังคมนิยม หลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516 การปิดกั้นข่าวสารโดยรัฐบาลเผด็จการทหารพังทลายลง ความคิดอันหลากหลายได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคม ในไม่ช้ากระแสความคิดสังคมนิยมก็ได้รับความสนใจจากนักศึกษาผู้แสวงหา ดูเหมือนว่าสังคมไทยจะแบ่งเขตทางอุดมการณ์ได้เด่นชัด ด้านหนึ่งอยู่กับโลกเสรีซึ่งมีชนชั้นนำไทยร่วมอยู่ด้วย อีกด้านหนึ่งเป็นฝ่ายสังคมนิยมที่มีชนชั้นล่างร่วมกับขบวนการนักศึกษาปัญญาชนร่วมต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรม ช่วงระยะเวลาสามปีระหว่างปี 2516 ถึง 2519 เป็นช่วงเวลาสำคัญที่กระแสความคิดสังคมนิยมเติบโตอย่างถึงที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสความคิดมาร์กซิสต์ที่ได้รับอิทธิพลจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ขบวนการนักศึกษาเรียนรู้และค่อย ๆ ได้รับความคิดจนกระทั่งสามารถสร้างเอกภาพทางความคิดได้อย่างชัดเจนในระยะต่อมา

ในบทนี้ต้องการทำความเข้าใจความคิดสังคมนิยมของขบวนการนักศึกษา ที่หันมารับความคิดสังคมนิยมอย่างชัดเจน ส่วนแรกจะอภิปรายองค์ประกอบความคิดสังคมนิยมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมชนชั้นล่าง การต่อต้านทุนนิยมจักรวรรดินิยม เป็นต้น ต่อมาจะทำความเข้าใจผ่านปฏิสัมพันธ์และอิทธิพลภายนอกขบวนการนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการหันมาใช้วาทกรรมสังคมนิยมของพรรคการเมือง การปรับเปลี่ยนทางการทูตของจีนที่มีผลให้เรื่องเล่าด้านดีของจีนแพร่กระจายในพื้นที่สาธารณะทั่วไป รวมไปถึงแรงบันดาลใจจากประเทศเพื่อนบ้านที่เปลี่ยนเป็นระบอบสังคมนิยม นอกจากนี้ ยังจะอภิปรายกระแสแนวคิดสังคมนิยมต่างๆ หลากหลายแบบ แม้ว่าลัทธิมาร์กซ์แบบพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่อยู่บนฐานเหมาอิดส์ได้เข้าครองพื้นที่ทางความคิดในหมู่ขบวนการนักศึกษาเป็นด้านหลัก ในแง่นี้ การถกเถียงเรื่อง “ลัทธิแก้” ก็เป็นจุดข้ออย่างหนึ่งที่ขบวนการนักศึกษาจะรับความคิดสังคมนิยมแบบหนึ่งแบบเดียว โดยกีดกันแบบอื่นออกไป กระบวนการเข้าสู่ความเป็นซ้ายถอนรากสามารถเข้าใจได้ผ่านประเด็นเหล่านี้

3.2 ความคิดสังคมนิยม

ในส่วนนี้อภิปรายถึงองค์ประกอบของสังคมนิยมที่นักศึกษาได้มีกิจกรรมปฏิบัติการ โดยเห็นว่า มีองค์ประกอบหลายด้าน ประการแรก การเชื่อมประสานกับชนชั้นล่าง ทั้งกรรมกรและชาวนา กิจกรรมที่ขบวนการนักศึกษาได้ร่วมเข้าไปต่อสู้ร่วมกับชนชั้นล่างนี้มีส่วนทำให้ ทฤษฎีสังคมนิยม เป็น

ที่ยอมรับในหมู่พวกเขาได้ง่าย ประการที่สอง การสร้างความรู้สึกร่วมในการต่อต้านจักรวรรดินิยม ความรู้สึกร่วมกันในภูมิภาคอื่น ๆ นี้เชื่อมต่อกันได้ผ่านความคิดเรื่องโลกที่สาม ประการที่สาม ขบวนการเคลื่อนไหวในการสร้างความรู้สึกร่วมในการต่อต้านทุนนิยม ประการที่สี่ การรื้อสร้างความหมายประเพณีไทย และนำเสนอ “วัฒนธรรมประชาชน”

3.2.1 เชื่อมต่อชนชั้นล่างและวัฒนธรรมประชาชน

ลักษณะเด่นที่สุดประการหนึ่งของขบวนการนักศึกษาคือการเข้าร่วมกับชนชั้นล่างทั้งในแง่ประเด็นปัญหาต่าง ๆ และในแง่การร่วมมือในระดับขบวนการการต่อสู้ ความเปลี่ยนแปลงหลังตุลาคม 2516 ทำให้ขบวนการนักศึกษายิ่งขยายตัวและเห็นว่าจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ความจริงจากนอกห้องเรียน สิ่งที่ค้นพบคือชีวิตของกรรมกรและชาวนาเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ กล่าวได้ว่า นักศึกษาปัญญาชนมองอย่างวิพากษ์ต่อตนเองที่ตนมีโอกาสได้เข้าเรียนในสถานศึกษาพิเศษโดยภาษีประชาชน ความคิดเรื่อง “รับใช้ประชาชน” ได้เข้ามาเป็นวาทกรรมสำคัญที่ขับให้นักศึกษามองตนเองว่าภาระหน้าที่ของนักศึกษาไม่ใช่เรียนเพื่อตนเอง แต่รับใช้คนยากจนที่อยู่นอกห้องเรียนต่างหาก ดังสะท้อนให้เห็นได้จากหนังสือ “รำเพยพิชิต” หนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนเทพศิรินทร์ ประจำปีการศึกษา 2517 ซึ่งได้ประกาศจุดยืนที่มีต่อการกิจการรับใช้ประชาชนของนักเรียนไว้ในข้อเขียนที่ชื่อว่า “ภารกิจของเทพศิรินทร์คืออะไร?” เอาไว้ว่า

“เทพศิรินทร์คือสถาบันการศึกษาที่มีเกียรติคุณแห่งหนึ่งเช่นเดียวกับทุก ๆ แห่ง เพราะสร้างขึ้นจากหยาดเหงื่อแรงงานและความเสียสละอันสูงส่งที่จะหาเปรียบมิได้ของมวลประชาชนอันไพศาล

ทุก ๆ สิ่งซึ่งประกอบกันขึ้นจนเป็นเทพศิรินทร์ถิ่นศึกษาแห่งนี้จะมีขึ้นไม่ได้เป็นอันขาด หากปราศจากซึ่งประชาชนเป็นผู้สร้าง คือ ชาวนาชาวไร่ผู้สร้างชีวิต, กรรมกรสร้างโลกและมวลประชาชนจากชนชั้นวงการต่าง ๆ ผู้ซึ่งทำให้เทพศิรินทร์ของเรายังคงความเป็นเทพศิรินทร์อยู่จนกระทั่งทุกวันนี้

สรรพสิ่งทั้งหลายในเทพศิรินทร์ล้วนมาจากประชาชนย่อมเป็นของประชาชนและต้องกลับไปสู่ประชาชน ชีวิตทุกชีวิตเกิดและเติบโตมาจากประชาชน ย่อมเป็นลูกหลานของประชาชนและต้องกลับไปรับใช้ประชาชนผู้มีพระคุณอย่างมากมายล้นด้วยจิตที่เปี่ยมล้นด้วยความกตัญญู¹

¹ รำเพยพิชิต, หนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนเทพศิรินทร์ ประจำปีการศึกษา 2517 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2518), เอกสารไม่ปรากฏเลขหน้า. อย่างไรก็ตาม สำหรับประเด็นเรื่องการสร้างอุดมคติของวัยรุ่นในช่วงนี้ ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวโดยพิจารณาจากหนังสือรุ่นไว้อย่างละเอียดรอบ สามารถดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน

ข้อความดังกล่าวข้างต้นมีความน่าสนใจเป็นอย่างมาก เพราะเป็นข้อเขียนที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์ของนักเรียนที่จัดพิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสำเร็จการศึกษา เพราะฉะนั้น การเขียนข้อความนี้ลงในหนังสืออนุสรณ์จึงเปรียบเสมือนการประกาศเจตนารมณ์ของกลุ่มนักเรียนขณะเดียวกัน ข้อความดังกล่าวก็ยังทำหน้าที่ในการกระตุ้นจิตสำนึกของนักเรียนให้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ที่ต้องออกไปรับใช้ประชาชน เพราะประชาชนผู้ที่ยากลำบากได้เสียสละแรงกายของพวกเขาเพื่อสร้างสถานศึกษาให้กับคนกลุ่มน้อยได้มีโอกาสเข้ามาเรียนอยู่ในสถานศึกษาแห่งนี้

นอกเหนือจากวาทกรรมเรื่อง “การรับใช้ประชาชน” ที่เป็นปัจจัยผลักดันให้ขบวนการนักศึกษาให้ความสนใจต่อเรื่องราวของประชาชน โดยเฉพาะกรรมกรและชาวนาแล้ว ขบวนการนักศึกษายังรับวาทกรรมในการพินิจเรื่องชนชั้น ซึ่งเป็นการมองด้วยกรอบความขัดแย้งเป็นหลัก นั่นคือมองว่าชนชั้นล่างนั้นถูกกดขี่และถูกขูดรีดจากชนชั้นที่เหนือกว่า ดังนั้นทางออกเบื้องต้นคือการสนับสนุนให้พื้นที่ทางการเมืองให้ผู้คนเหล่านี้ได้มีสิทธิมีเสียงในพื้นที่สาธารณะ และเรียกร้องสิทธิที่ควรได้ที่พวกเขาได้ถูกพรากหายไปมาหลายทศวรรษ ซึ่งวาทกรรมที่มองว่าประชาชนถูกกดขี่ขูดรีดก็ได้ปรากฏในข้อเขียนนี้ด้วยเช่นเดียวกัน

พี่น้องเทพศิรินทร์ผู้เป็นลูกหลานของประชาชนย่อมเห็นเป็นที่ประจักษ์ว่า ในสภาพสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นสภาพที่ไม่เป็นธรรม ความยุติธรรมไม่บังเกิดขึ้นแก่ประชาชนคนทุกหย่อม คนยากจนเคราะห์ร้ายกลับถูกซ้ำเติมหนักหน่วงยิ่งขึ้นในขณะที่คนกลุ่มเล็กบางกลุ่มกำลังแสวงสุขอย่างมั่งคั่งโดยไม่แยแสต่อความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนส่วนใหญ่

ประชาชนส่วนใหญ่ผู้มีพระคุณต่อเราอยู่ในฐานะผู้เสียเปรียบ, ยากจนและไร้หลักประกันในชีวิต ชาวนาชาวไร่ผู้ผลิตอาหารเลี้ยงคนทั้งหมด ไม่มีปัจจัยในการผลิต (ที่ดิน, เงินทุนฯ) ของตนเอง ถูกขูดรีดเอาเปรียบในผลผลิตแรงงาน กรรมกรผู้ใช้แรงงาน ทำงานหนักแค่ได้รับค่าแรงทั้งต่ำและขาดสวัสดิการที่เพียงพอ ประชาชนทุกชั้นชนวงการประสบกับภาวะยากลำบากทั้งจากภัยที่กดขี่ภายในประเทศและภัยคุกคามต่อเอกราชประชาธิปไตยของประชาชน

เราซึ่งเป็นลูกหลานของประชาชน กลุ่มเล็กเพียงหยิบมือเดียวเมื่อเทียบกับอีกเป็นจำนวนมากในสังคม ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี ด้วยค่าใช้จ่ายของประชาชนส่วนใหญ่ที่ยากลำบาก ประชาชนเหล่านั้นเสียสละโอกาสนี้ให้แก่เรา ในขณะที่ลูกหลานของเขาเหล่านั้นไม่มีโอกาสเช่นเดียวกับเรา ต้องใช้ชีวิตอย่างลำเค็ญคนแค่นไร้อนาคตและต้องตกอยู่ในสภาพของผู้ถูกกดขี่ในสังคมอยู่ตลอดไป

จึงเป็นภารกิจทางประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่ของเราผู้สำนึกในบุญคุณของประชาชน จะต้องอุทิศตนเพื่อทดแทนบุญคุณและความเสียสละอันล้ำเลิศของประชาชน สามัคคีกันต่อสู้กับภัยที่มาคุกคามทั้งหลาย เพื่อสิทธิ, เสรีภาพ, สันติสุข และชีวิตที่ดีกว่าของประชาชน
จุดยืนของเทพศิรินทร์คือการอยู่เคียงข้างประชาชนและประกาศสงครามกับศัตรูของประชาชน
อยู่ตลอดเวลา

ประชาชนจงเจริญ **เทพศิรินทร์ของประชาชน**²

วัฒนธรรมชนชั้นล่างที่ขบวนการนักศึกษาได้เรียนรู้ได้ก่อรูปกลายเป็นความร่วมมือ ทั้งในเชิงสัญลักษณ์และขบวนการจริงๆ นั่นคือ “สามประสาน” ได้แก่ ขาวนา กรรมกร และนักศึกษา ที่เกิดขึ้นในเดือนพฤษภาคม 2518 สัญลักษณ์นี้เป็นตัวแทนอุดมคติของทั้งในแง่การร่วมมือกับขบวนการของชนชั้นล่าง และยังเป็นการแสดงออกถึงอุดมการณ์สังคมนิยมอย่างชัดเจนอีกด้วย

เราต้องทำความเข้าใจสถานะและตำแหน่งแห่งที่ทางประวัติศาสตร์ของ “สามประสาน” ประการแรก “สามประสาน” ถูกประกาศท่ามกลางบรรยากาศของการปราบปรามจากฝ่ายรัฐ โดยผ่านขบวนการฝ่ายขวา การประกาศต่อสาธารณะเพื่อการรวมตัวเป็นพันธมิตรตามอุดมคติของสังคมนิยมในนาม “สามประสาน” จึงเป็นการท้าทายระบอบรัฐ เมื่อขบวนการฝ่ายขวามุ่งที่จะทำลายและแยกสลายการรวมตัวของขบวนการฝ่ายซ้าย นั่นก็คือ การประกาศ “สามประสาน” อยู่ในช่วงบริบทที่คำขวัญ “ขวาพิฆาตซ้าย” ได้รับการประกาศด้วยเช่นกันนั่นเอง ดังจะเห็นได้ว่า ช่วงเดือนเมษายน 2518 การลอบสังหารเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ ช่วงที่มีการประกาศสามประสาน การชุมนุมของขาวนาเพื่อเรียกร้องต่อรัฐถูกสลายด้วยความรุนแรงและถูกจับกุม

กระนั้นก็ได้หมายความว่า ก่อนหน้าที่จะมีการประกาศพันธมิตร “สามประสาน” แล้วจะไม่เคยมีความร่วมมือระหว่างขาวนา กรรมกร และนักศึกษา มาก่อน ในช่วงก่อนหน้านี้ นักศึกษาก็เข้าร่วมการชุมนุมของขาวนา รวมถึงมีส่วนหนุนช่วยเมื่อสหพันธ์ขาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยก่อตั้งราวเดือน พฤศจิกายน 2517 ดังในแถลงการณ์ฉบับแรกของสหพันธ์ขาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย ส่งถึง “พ่อแม่พี่น้องลูกหลานนักเรียนนิสิตนักศึกษากรรมกรทุกคน” ให้ช่วยสนับสนุนชาวไร่ที่ยากจนเดือดร้อน³

² *รำเพยพิชาล*, หนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนเทพศิรินทร์ ประจำปีการศึกษา 2517 (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2518), เอกสารไม่ปรากฏเลขหน้า.

³ “แถลงการณ์ประวัติศาสตร์: แถลงการณ์ฉบับแรกของสหพันธ์ขาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย,” *อิริปัตย์* 1, 51 (4 - 10 ธันวาคม 2517): 9.

3.2.2 วิพากษ์-ต่อต้านทุนนิยม

การวิพากษ์และต่อต้านทุนนิยมเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดสังคมนิยม เพราะเห็นว่าระบบทุนนิยมนั้นวางอยู่บนเสรีภาพในการชู้ตริตชนชั้นล่าง การวิพากษ์ยังเชื่อมโยงไปในระดับโลกที่จักรวรรดินิยมได้ครอบงำและชู้ตริตประเทศที่ด้อยกำลังกว่า ทำให้ประเทศนั้นยิ่งด้อยพัฒนา เพราะถูกกอบโกยทรัพยากรไปยังประเทศจักรวรรดินิยม ในกรณีของไทยนั้น สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นถูกมองจากขบวนการนักศึกษาว่าเป็นจักรวรรดินิยมสำคัญ การวิพากษ์นี้ยังขยายไปยังเรื่องการบริโภคอีกด้วยเมื่อสินค้าฟุ่มเฟือยหลังไหลเข้ามาในสังคมไทย

3.2.2.1 ต่อต้านทุนนิยม-จักรวรรดินิยม: เปรียบเทียบกรณีญี่ปุ่นและอเมริกา

การต่อต้านจักรวรรดินิยมและทุนนิยมเป็นคุณลักษณะสำคัญของขบวนการนักศึกษาฝ่ายซ้าย จักรวรรดินิยมในสายตาขบวนการนักศึกษานั้น มีอยู่สองประเทศหลักที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย นั่นก็คือ ญี่ปุ่นและอเมริกา ทั้งสองประเทศนี้ถูกต่อต้านจากขบวนการนักศึกษาอย่างแข็งขัน แม้ว่าจะถูกมองว่าเป็นจักรวรรดินิยมเหมือนกัน แต่สิ่งที่ต่างกันก็คือ ประการแรก การวิพากษ์ญี่ปุ่นนั้นจะเน้นในเรื่องการกดขี่ชู้ตริตทางด้านเศรษฐกิจ ในขณะที่การวิพากษ์อเมริกาจะระบุไปทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง นั่นก็คือ กรณีญี่ปุ่นจะเป็นการคัดค้านการนำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือยจากประเทศญี่ปุ่นที่เข้ามาในสังคมไทย ทำให้ไทยเสียดุลทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง แต่สำหรับกรณีอเมริกาแล้วนั้น บริษัทขนาดใหญ่ได้เข้ามาครอบงำทรัพยากร รวมถึงได้เชื่อมโยงอิทธิพลทางการเมืองอย่างการคงฐานทัพในประเทศไทย จักรวรรดินิยมอเมริกาจึงถูกมองทั้งในประเด็นเศรษฐกิจและการเมือง

ตาราง 3.1 เปรียบเทียบวาทกรรมการต่อต้านญี่ปุ่นและอเมริกาของขบวนการนักศึกษา

หัวข้อ	ญี่ปุ่น	อเมริกา
ประเด็นหลัก	เศรษฐกิจ	การเมือง และเศรษฐกิจ
วาทกรรม	เชื่อมโยงกับวาทกรรม เศรษฐกิจชาตินิยม วาทกรรม ความฟุ่มเฟือย	เชื่อมโยงกับวาทกรรม จักรวรรดินิยมที่ครอบงำ การเมืองและเศรษฐกิจ

ที่มา: ผู้วิจัย

ในการตีความต่อต้านญี่ปุ่น การศึกษาของประจักษ์ได้ชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นในช่วงก่อน 14 ตุลาฯ นักศึกษาได้ใช้อุดมการณ์ชาตินิยมเป็นพลังในการขับเคลื่อนขบวนการ⁴ ในขณะที่การศึกษาของอัจฉราพร แสนอาทิตย์ ยังชี้ให้เห็นด้วยว่า ปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญที่

⁴ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ*, หน้า 287 – 307.

ผลักดันการต่อต้านนี้ด้วยเช่นกัน⁵ ปัจจัยทั้งสองประการนี้มีความสำคัญ ซึ่งต่างหนุนช่วยให้การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นเป็นไปได้

นักศึกษาได้ลุกขึ้นมาทำการประท้วงและรณรงค์เรื่องการต่อต้านการทำการค้ากับญี่ปุ่นอีกครั้งในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 เมื่อนายคาคุเออิ ทานากะ นายกรัฐมนตรีของประเทศญี่ปุ่นได้เดินทางมาเยือนประเทศไทยในระหว่างวันที่ 9 - 11 มกราคม พ.ศ. 2517 กล่าวได้ว่า การรวมตัวกันประท้วงของกลุ่มนักศึกษาใน พ.ศ. 2517 นั้นไม่ได้คัดค้านการเดินทางมาเยือนประเทศไทยของนายทานากะ แต่ใช้การประท้วงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงออกว่าประชาชนไทยไม่เห็นด้วยกับการรุกรานทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่ทำให้ไทยต้องเสียเปรียบทางการค้า ดังจะเห็นได้จากโปสเตอร์ประท้วงที่ตีพิมพ์ในช่วงต้นเดือนมกราคม 2517 จะเห็นว่าขบวนการศึกษายังคงผลิตซ้ำประเด็นเรื่องการรุกรานทางเศรษฐกิจของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งนักศึกษาได้แสดงออกถึงความไม่พอใจรูปแบบการทำการค้าของประเทศญี่ปุ่นด้วยการจัดกิจกรรม “สัปดาห์ไม่ซื้อสินค้าญี่ปุ่น” ระหว่างวันที่ 20 - 30 พฤศจิกายน 2515 โดยภาพโปสเตอร์ที่เผยแพร่ใน เดือนมกราคม 2517 เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นถึงลักษณะการกดขี่ขูดรีดทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นที่หนักขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าโปสเตอร์ของกิจกรรมใน พ.ศ. 2515 เด็กญี่ปุ่นหนึ่งคนกำลังขี่คอเด็กไทยซึ่งกำลังอยู่ในท่าวิ่งด้วยสีหน้าที่ไม่ได้มีความสุขนัก ในขณะที่โปสเตอร์ในเดือนมกราคม 2517 มีเด็กญี่ปุ่นถึงสองคนกำลังขี่คอเด็กไทยด้วยท่าทางที่มีเหนือตก โปสเตอร์นี้ชี้ให้เห็นสภาวะที่ย่ำแย่กว่าเดิมเมื่อคราวประท้วงก่อนช่วง 14 ตุลาคม 2516 พร้อมกับการตั้งคำถามว่าแล้วต่อไปประเทศไทยจะเป็นอย่างไร (ดูภาพประกอบที่ 3.1)

ภาพที่ 3.1 ภาพโปสเตอร์การรณรงค์เพื่อต่อต้านจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเนื่องในโอกาสการเดินทางมาเยือนประเทศไทยของนายคาคุเออิ ทานากะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น ระหว่างวันที่ 9 - 11 มกราคม พ.ศ. 2517
ที่มา: อริปัตย์ 1, 2 (9 - 15 มกราคม 2517): 7.

⁵ อัจฉราพร แสนอาทิตย์, “การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น พ.ศ. 2515 - 2527,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557).

วาทกรรมที่ถูกถ่ายทอดในการประท้วงครั้งนี้ คือ การที่นายทุนประเทศญี่ปุ่นได้เข้ามาดำเนินการค้าที่เอารัดเอาเปรียบประเทศไทยโดยการสนับสนุนของรัฐบาลญี่ปุ่น ผลิตสินค้าฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะของใช้ในครัวเรือน เช่น หม้อหุงข้าว โทรทัศน์ วิทยุ เครื่องปรับอากาศ เข้ามาค้าขายในประเทศไทย ทำให้ประเทศไทยเสียเปรียบดุลการค้าให้กับญี่ปุ่น ในการประท้วงของนักศึกษาได้มีการเตรียมรวงข้าวมาเป็นช่อดอกไม้เพื่อนำมามอบให้กับนายทานากะ ทั้งนี้ นายสุนทร อุ่มบางตลาด รองเลขาธิการสหพันธ์นักศึกษาวิทยาลัยศรีปทุม หนึ่งในตัวแทนที่ออกมาประท้วงครั้งนี้ได้บอกว่าสาเหตุที่นำรวงข้าวมามอบให้นายทานากะนั้นก็เพราะต้องการย้ำเตือนนายทานากะว่าประเทศไทยนั้นเป็นประเทศเกษตรกรรม ส่วนญี่ปุ่นเป็นประเทศอุตสาหกรรม ไม่ควรที่จะมามาเอาเปรียบกันมากนัก นอกจากนี้ ยังมีการเผาหุ่นจำลองสินค้าญี่ปุ่น พร้อมกับแผ่นป้ายประท้วงด้วยถ้อยคำรุนแรง เช่น “จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นไปลงนรกเสียเถอะ”, “ไอญี่ปุ่น “มาเฟีย” ทางเศรษฐกิจของเอเชีย”, “สัตว์เศรษฐกิจจิตรอนสันติภาพ”, “ทานากะ ชาตินี้เรารักกันไม่ได้” โดยมีการเขียนข้อความประท้วงทั้งในรูปแบบภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาญี่ปุ่น⁶ นอกจากนี้ นักศึกษาได้เสนอแนวทางในการแก้ไขการเสียดุลการค้าให้กับญี่ปุ่นด้วยการลดปริมาณสินค้าฟุ่มเฟือยในตลาดโดยตั้งกำแพงภาษี ป้องกันการผูกขาดวัตถุดิบของญี่ปุ่น ควบคุมมาตรฐานสินค้า จัดการกับข้าราชการทุจริตไม่ว่าหน้า สนับสนุนการรวมตัวของบริษัทร้านค้าของคนไทยเพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองกับบริษัทร้านค้าของคนไทยเพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองกับบริษัทร้านค้าญี่ปุ่น ควบคุมไปกับการรณรงค์ให้ประชาชนชาวไทยเปลี่ยนค่านิยมในการบริโภคสินค้ามาใช้สินค้าไทย⁷ ในความเห็นของนักศึกษาแล้วการที่นักศึกษา ประชาชนได้ออกมาประท้วงในครั้งนี้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ที่จะช่วยสนับสนุนให้รัฐบาลไทยในการเจรจาต่อรองกับรัฐบาลญี่ปุ่นอีกด้วย

กล่าวได้ว่า นักศึกษาได้ใช้วาทกรรมว่าญี่ปุ่นเป็นชาติจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ ที่เข้ามาผูกขาดและครอบงำเศรษฐกิจไทย สมคบกับนายทุนนายหน้าที่เป็นคนไทยกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศไทยไปอย่างมหาศาล ทำให้ประชาชนคนไทยต้องยากจนอดอยาก พ่อค้าเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นคนไทยต้องล้มละลาย เพราะถูกนายทุนอิทธิพลต่างชาติใช้อิทธิพลผูกขาดและตีตลาดสินค้า เช่นเดียวกับอเมริกาที่เข้ามาขูดรีดทรัพยากรของไทยเพื่อนำไปพัฒนาประเทศของตนเอง⁸ ซึ่งวาทกรรมนี้ได้ถูกใช้เป็นวาทกรรมหลักในการเคลื่อนไหวต่อต้านการเป็นประเทศจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นและอเมริกาคงตลอดระยะเวลา 3 ปี ดังปรากฏว่าในช่วงระหว่างวันที่ 29 ธันวาคม 2518 – 5

⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (หจช.), ก/ป3/2517/8 การศึกษาและสังคม: นายคาคุเออิ ทานากะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเยือนประเทศไทย.

⁷ “โอภาสทอง” ใน หอจดหมายเหตุแห่งชาติ (หจช.), ก/ป3/2517/8 การศึกษาและสังคม: นายคาคุเออิ ทานากะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเยือนประเทศไทย.

⁸ “จัดสัปดาห์ด้านสินค้าต่างชาติ,” *ประชาธิปไตย* (28 ธันวาคม 2518): 1, 16.

มกราคม 2519 อมธ. และฝ่ายเศรษฐกิจ สนท. ได้ร่วมกันจัดงาน “สัปดาห์ต่อต้านสินค้าต่างชาติ ส่งเสริมสินค้าไทย” ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ภาพประกอบที่ 3.2) ซึ่ง นายชวิทย์ โอวาทพงษ์ นายก อมธ. ได้กล่าวว่าการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ได้จัดขึ้นเนื่องในโอกาสครบรอบ 3 ปีแห่งการต่อต้าน สินค้าญี่ปุ่นซึ่งเริ่มรณรงค์มาตั้งแต่ พ.ศ. 2515 ซึ่งปัจจุบันภาวะเศรษฐกิจของประเทศก็ยิ่งตกต่ำลงยิ่ง กว่าเดิม ดุลการค้ายิ่งเสียเปรียบต่างชาติหนักยิ่งกว่าเดิมหลายเท่า⁹ ซึ่งในการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ก็ได้ เพิ่มเนื้อหาในการคัดค้านการเข้ามาดำเนินธุรกิจการค้าของพ่อค้าชาวไต้หวันด้วย¹⁰ (ภาพประกอบที่ 3.3) ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากกรณีโรงงานฮาร์วี่ที่มีเจ้าของกิจการเป็นชาวไต้หวัน และกรรมกรหญิง ในโรงงานดังกล่าวได้ลุกขึ้นมาประท้วงเจ้าของกิจการในเรื่องค่าจ้างและสวัสดิการต่าง ๆ ซึ่งกรณี โรงงานฮาร์วี่ได้มีการประท้วงยืดเยื้อเป็นระยะเวลานาน และระหว่างการประท้วงได้มีการถ่ายทอด เรื่องราวสภาพชีวิตของกรรมกรหญิงในโรงงานออกมาเผยแพร่ต่อสาธารณะ จึงทำให้วาทกรรมเรื่อง การขูดรีดแรงงานถูกขับเน้นให้เห็นเด่นชัดขึ้นจากสภาพจริงเหล่านี้ด้วย¹¹

⁹ “จัดสัปดาห์ด้านสินค้าต่างชาติ,” *ประชาธิปไตย* (28 ธันวาคม 2518): 1, 16.

¹⁰ หนังสือพิมพ์อิสรชนได้รายงานสภาพความเป็นอยู่ของกรรมกรในโรงงานของนายทุนชาวไต้หวัน ซึ่งมี ลักษณะของนายทุนต่างชาติที่ขูดรีดแรงงานกรรมกรเปรียบเสมือนทาสในโรงงาน ใน กรรมกรผู้รักความเป็นธรรม, “การกดขี่ขูดรีดของนายทุนไต้หวัน,” *อิสรชน* 3, 154 (6 – 8 มกราคม 2519): 10.

¹¹ เรื่องราวความยากลำบากของชีวิตกรรมกรถูกถ่ายทอดออกสู่สาธารณะอย่างต่อเนื่องในสื่อสิ่งพิมพ์ของ นักศึกษา ดังเช่นกรณีของน้องเด็กหญิงวัย 14 ปี ที่ทำงานในโรงงานของนายทุนชาวญี่ปุ่น และต้องสูญเสียนิ้วของเธอ จากสภาพความไม่ยุติธรรมของนายจ้างที่กดขี่แรงงาน ซึ่งได้ถูกตีพิมพ์ลงใน “กรรมกร: ชีวิตและร่างกายราคาถูก,” *วารสารสารธรรมสุขสัมพันธ์* ของศูนย์นักศึกษาแพทย์แห่งประเทศไทย ฉบับที่ 4 เดือนธันวาคม และนำมาพิมพ์ซ้ำอีก ครั้งในคอลัมน์สายพานกรรมกร *อิสรชน* 2, 152 (30 ธันวาคม 2518 – 2 มกราคม 2519): 10. การถ่ายทอด เรื่องราวชีวิตจริงของกรรมกรผู้ใช้แรงงานเปรียบเสมือนตัวอย่างที่สามารถเห็นได้จริง ซึ่งมีส่วนทำให้วาทกรรมการกดขี่ขูดรีดของจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจที่ถูกถ่ายทอดโดยนักศึกษามีความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ภาพชีวิต ของกรรมกรหญิงฮาร์วี่ยังได้รับการบันทึกไว้ในรูปแบบภาพยนตร์ ซึ่งมีส่วนทำให้เข้าใจภาพชีวิตและอุดมคติทาง การเมืองของกรรมกรหญิงฮาร์วี่ได้ผ่านภาพเคลื่อนไหว สามารถศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาเรื่องของ กรรมกรหญิงฮาร์วี่ผ่านภาพยนตร์ได้จาก อภิสิทธิ์ ปานอิน, *ด้วยเธอล้วนก็คือคน: กรรมกร โสเภณี และคนขายขบใน ภาพยนตร์ไทย*, (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2566), หน้า 27 – 49.

ภาพที่ 3.2 โปสเตอร์ของศูนย์นิสิตฯ เชิญชวนประชาชนให้เข้าร่วมสัปดาห์รณรงค์ต่อต้านสินค้าต่างชาติ ระหว่างวันที่ 29 ธันวาคม 2518 – 5 มกราคม 2519 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่มา: โปสเตอร์การเมือง จากตุลา 16 ถึงตุลา 19 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Good Old Days, 2539), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

ภาพที่ 3.3 โปสเตอร์ในงานนิทรรศการ “ต่อต้านสินค้าต่างชาติ ส่งเสริมสินค้าไทย”

ที่มา อธิปไตย 2, 150 (23 - 25 ธันวาคม 2518): 1.

นอกจากนี้ สัปดาห์รณรงค์ต่อต้านสินค้าต่างชาติได้จัดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับที่รัฐบาลได้ประกาศขึ้นราคาข้าวสารและน้ำตาล นำไปสู่การประท้วงคัดค้านการขึ้นราคาข้าวสารและน้ำตาลด้วย ซึ่งยิ่งตอกย้ำให้เห็นสภาพความยากแค้นทางเศรษฐกิจและปัญหาการผูกขาดการค้าของกลุ่มนายทุน¹² ซึ่งประเด็นหลักในการประท้วงการคัดค้านการขึ้นราคาข้าวสาร คือ การโจมตีว่าการขึ้นราคาข้าวสารไม่ได้ทำให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น เพราะปริมาณข้าวสารได้ถูกกักตุนไว้ที่นายทุนและพ่อค้าคนกลาง การขึ้นราคาข้าวสารจึงเป็นการตอกย้ำสภาพการกดขี่ขูดรีด สภาพการณ์ของเศรษฐกิจที่บีบคั้นทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจถูกรองรับด้วยสภาพจริงของประชาชน

ในขณะที่การประท้วงอเมริกันนั้นถูกนำเสนอทั้งประเด็นทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ดังจะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวเพื่อขับไล่ฐานทัพอเมริกาออกไปจากประเทศไทยเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2517 ศูนย์กลางนักเรียน 7 แห่ง¹³ได้ออกแถลงการณ์คัดค้านการแทรกแซงของจักรวรรดินิยมอเมริกา ซึ่งในแถลงการณ์ดังกล่าวได้กล่าวว่ นอกจากอเมริกาจะเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทย ซึ่งถือเป็น

¹² “ศูนย์นิสิตฯ ประกาศคัดค้านถึงที่สุด,” *ประชาธิปไตย* (28 ธันวาคม 2518): 1, 16.

¹³ ศูนย์กลางนักเรียน 7 แห่งที่ร่วมกันออกแถลงการณ์คัดค้านการแทรกแซงของจักรวรรดินิยมอเมริกาในครั้งนี้ประกอบด้วย ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย (ศรท.), ศูนย์กลางนักเรียนหนองคาย, ศูนย์กลางนักเรียนนครพนม, ศูนย์กลางนักเรียนนักศึกษานครราชสีมา, ศูนย์กลางนักเรียนสุโขทัย, ศูนย์กลางนักเรียนเพชรบูรณ์ และแนวร่วมนักศึกษาพิษณุโลก

การละเมิดอธิปไตยของไทยแล้วนั้น อเมริกายังได้แทรกแซงทางการเมืองในประเทศไทยด้วยการสนับสนุนการทำรัฐประหารภายในประเทศไทยถึง 5 ครั้ง คือ การรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490, 29 พฤศจิกายน 2494, 16 กันยายน 2500, 30 ตุลาคม 2501 และการรัฐประหารตนเองของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2514 ซึ่งในแถลงการณ์ได้กล่าวว่าการรัฐประหารทุกครั้งดำเนินการโดยหน่วยสืบราชการลับของสหรัฐฯ (ซีไอเอ) ซึ่งเข้ามาในไทยครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2501 ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่ตึกขาวภายในสนามบินอุดร และถือกันว่าเป็นสำนักงานซีไอเอที่ใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์¹⁴

นอกจากนี้ ในแถลงการณ์ดังกล่าวยังกล่าวโจมตีอเมริกาในประเด็นเรื่องเศรษฐกิจด้วย เนื้อหากล่าวว่าจักรพรรดินิยมอเมริกาเข้ามาลงทุนกอบโกยผลกำไรกลับไปยังประเทศตนไม่น้อยกว่า 6,000 ล้านบาท ทั้งนี้ ยังไม่นับตัวเลขจากการค้าแร่เถื่อน ผืนเถื่อน อาวุธเถื่อนอีกปีละหมื่น ๆ ล้านบาท นอกจากนี้ บริษัทแอร่อเมริกายังได้รับสิทธิพิเศษไม่ต้องเสียภาษีขาเข้าปีละถึง 15 ล้านบาทนับตั้งแต่ พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา ดังนั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาจึงคัดค้านการเข้ามาลงทุนของบริษัทอเมริกาในกิจการด้านอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในประเทศ เช่น กรณีบริษัทนอร์ททโรปที่นักศึกษารณรงค์กดดันรัฐบาลให้มีการเพิกถอนกรรมสิทธิ์ในการชุดแร่ของบริษัทดังกล่าว รวมถึง การยื่นจดหมายเปิดผนึกถึงนายป๋วย อึ๊งภากรณ์ ในฐานะที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจของนายกรัฐมนตรีให้จัดการเก็บภาษีกับบริษัทแอร่อเมริกา เพื่อนำมาชดเชยเงินงบประมาณปี 2518 ที่ยังขาดดุลถึงเจ็ดพันล้านบาท¹⁵ ขบวนการนักศึกษาได้ประท้วงต่อต้านโดยได้แสดงรูปแบบการคัดค้านอเมริกาด้วยการผลิตวาทกรรมว่าอเมริกาได้นำเข้าสินค้าที่มอมเมาประชาชน โดยเฉพาะสินค้าฟุ่มเฟือยประเภทเครื่องสำอาง เสื้อผ้า รูปแบบของการกดขี่ของอเมริกาแผ่ร่นมาในรูปแบบของการเผยแพร่วัฒนธรรมวัตถุนิยม และสร้างค่านิยมลุ่มหลงต่อวัตถุให้กับประชาชน

กล่าวได้ว่า วาทกรรมการต่อต้านจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจในกรณีของญี่ปุ่นและอเมริกา ในกรณีของญี่ปุ่นนักศึกษาไม่ได้กล่าวโจมตีรัฐบาลต่อประเด็นที่บริหารนโยบายเศรษฐกิจผิดพลาดจนทำให้ประเทศไทยเสียเปรียบดุลการค้าญี่ปุ่น แต่กลับแสดงออกในแง่ของความเห็นใจและต้องการให้รัฐบาลสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มนายทุนชาวไทยเพื่อที่จะสามารถมีอำนาจในการต่อรองทางการค้ากับญี่ปุ่นได้ โดยเสี่ยงจากการสนับสนุนของนักศึกษาและประชาชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่รัฐบาลสามารถนำไปเป็นเครื่องมือในการเจรจากับญี่ปุ่น แต่ต่างกับในกรณีอเมริกาที่นักศึกษามองว่ารัฐบาลให้ความร่วมมือกับอเมริกาและเปิดโอกาสให้อเมริกาเข้ามาดำเนินการทางเศรษฐกิจที่

¹⁴ “นศ.ประชาชนเคลื่อนไหวครั้งใหญ่เตรียมขับไล่จักรวรรดินิยมอเมริกา,” *อิธิปัตย์* 1, 27 (3 – 9 กรกฎาคม 2517): 1, 16.

¹⁵ “ยื่นหนังสือต่อวงจัดการแอร่อเมริกา,” *อิธิปัตย์* 1, 27 (3 – 9 กรกฎาคม 2517): 1, 16.

เอารัดเอาเปรียบประชาชนไทย รวมทั้งเปิดโอกาสให้อเมริกาเข้ามาแทรกแซงในกิจการภายในของประเทศไทย

3.2.2.3 ต่อต้านบริโภคนิยมผ่านวาทกรรม “ความฟุ่มเฟือย”

ประเด็นหนึ่งที่มักไม่ได้กล่าวถึงกันมากนักเกี่ยวกับการต่อต้านทุนนิยมในช่วงสามปี 2516 - 2519 คือ ปฏิกริยาตอบโต้ด้วยวาทกรรมต่อต้านความฟุ่มเฟือย วาทกรรมนี้เป็นฐานคิดเพื่อตอบสนองต่อวัฒนธรรมการบริโภคในเศรษฐกิจทุนนิยม กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมการบริโภคอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันได้เติบโตขึ้น ในขณะที่ปัญหาเศรษฐกิจ เช่น ค่าครองชีพที่สูงขึ้น การกดขี่ค่าจ้างแรงงาน และปัญหาอื่น ๆ ก็ได้กลายเป็นปัญหาที่สร้างแรงกดดันให้เกิดขึ้นควบคู่กันไป นอกจากนี้ วาทกรรมเรื่องความฟุ่มเฟือยยังสัมพันธ์กับโมทัศน์ทางชนชั้นด้วย วาทกรรมนี้ได้สร้างคู่ตรงข้ามระหว่างค่านิยม หรุษราฟุ่มเฟือย (แบบชนชั้นสูง) กับ ประหยัด (แบบชนชั้นล่าง) ได้ผสมผสานหลายอุดมการณ์ความคิดเข้าด้วยกัน ทั้งความคิดชาตินิยม สังคมนิยม และอื่น ๆ

ในช่วงรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ไทยได้เผชิญกับวิกฤติขาดแคลนน้ำมัน รัฐบาลได้ประกาศให้ประชาชนประหยัด มีการรณรงค์ให้ใช้รถจักรยานในการเดินทางแทนการใช้ยานพาหนะที่ต้องใช้น้ำมัน รัฐบาลมีมาตรการลดเวลาฉายหนังในโรงภาพยนตร์ หากแต่ฝ่ายโรงภาพยนตร์และดารานักแสดงไม่เห็นด้วยจนถึงขั้นประท้วงรัฐบาล กลุ่มนักศึกษาที่เห็นวิกฤติการขาดแคลนพลังงานนี้ก็เห็นไปในทางเดียวกับรัฐบาล และได้แสดงการประท้วงดาราตลกกล่าวว่าเห็นแก่ตัว หนังสือพิมพ์อัมรินทร์ ซึ่งเป็นกระบอกเสียงให้ขบวนการนักศึกษา ได้รณรงค์ประเด็นดังกล่าว โดยแสดงข้อความ “ความหรุหราพาชาติล่ม” และ “เลิกฟุ่มเฟือยหรุหรา เพื่อพัฒนาชาติไทย” ข้อความดังกล่าวนี้เป็นฐานคิดของขบวนการนักศึกษาที่จะใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมต่าง ๆ ของชนชั้นนำ ร่วมกับแนวคิดในการต่อต้านจักรวรรดินิยม ศักดินานิยม และทุนนิยม

ชุดวาทกรรมการบริโภคนิยมนี้ สัมพันธ์กับการต่อต้านการครอบงำทางเศรษฐกิจโดยจักรวรรดินิยม (โดยเฉพาะญี่ปุ่น อเมริกา) ที่สินค้าสมัยใหม่เป็นสินค้าที่เกินความจำเป็น สินค้าฟุ่มเฟือย การเผชิญหน้าในชีวิตประจำวันกับความเป็นสมัยใหม่ผ่านสินค้าเหล่านี้ วาทกรรมการต่อต้านการบริโภคสินค้าฟุ่มเฟือยจึงสอดคล้องกับชุดวาทกรรมต่อต้านจักรวรรดินิยมด้วย โดยมองว่า จักรวรรดินิยมมีส่วนทำให้ผู้คนหลงใหลในความหรุหราฟุ่มเฟือย ส่งผลให้เศรษฐกิจของชาตินั้นขาดดุลทางการค้า การรณรงค์ต่อต้านสินค้าต่างชาติและการสนับสนุนสินค้าไทยก็สัมพันธ์กับชุดวาทกรรมเหล่านี้ด้วย

ตาราง 3.2 องค์ประกอบ ชุดวาทกรรมความฟุ่มเฟือย

สนับสนุน	วิพากษ์
มีแก่นสาร สาระ	ไร้แก่นสาร ไร้สาระ
เพื่อส่วนรวม	เพื่อส่วนตัว เห็นแก่ตัว
บริโภคเพื่อความจำเป็น	บริโภคสิ้นเกิน
วัฒนธรรมคนชั้นล่าง	วัฒนธรรมคนชั้นสูง (และกระฎุมพี)

ที่มา: ผู้วิจัย

ขบวนการนักศึกษามักใช้ชุดวาทกรรมความฟุ่มเฟือยในการมองโลกและวิพากษ์ระบบทุนนิยม ทั้งนี้ วาทกรรมเรื่องความฟุ่มเฟือยอธิบายว่าชนชั้นสูง รวมถึงชนชั้นนายทุนด้วยแสวงหาการบริโภคที่สิ้นเกิน กระทำไปเพียงเพราะเพื่อประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น วัฒนธรรมการบริโภคแบบนี้จึงเสพแต่เพียงเปลือกนอก เป็นวัฒนธรรมที่ไร้สาระ ในทางตรงกันข้าม วัฒนธรรมของชนชั้นล่างนั้นบริโภคตามความจำเป็น และเป็นไปเพื่อส่วนรวม การบริโภคที่ไม่ตามกระแสความฟุ่มเฟือยนี้เป็นสิ่งที่มีสาระ (โปรดดูตาราง 3.2)

3.2.3 ปฏิบัติการรื้อสร้างความหมายประเพณีไทย

ลักษณะเด่นของกระบวนการสร้างความเป็นชายสังคมนิยมได้แก่ ขบวนการนักศึกษาได้รื้อสร้างความหมายของกิจกรรมประเพณีไทยต่าง ๆ การรื้อสร้างไม่เพียงวิพากษ์ลักษณะประเพณีแบบดั้งเดิมที่มีอยู่ แต่ยังได้นำเสนอวัฒนธรรมใหม่ให้กับกิจกรรมประเพณีเหล่านั้นด้วย วิทยานิพนธ์นี้เสนอว่า ขบวนการนักศึกษาได้ประดิษฐ์สร้างประเพณีใหม่ โดยการประยุกต์มโนทัศน์ทางวัฒนธรรมที่พวกเขาถือเอานำมาดัดแปลงปรับประยุกต์ประเพณีเก่าให้กลายเป็น “วัฒนธรรมของประชาชน” งานศึกษาของสุธาชัย ยิ้มประเสริฐได้เสนอว่า “เมื่อปลาย พ.ศ.2519 กระแสการปฏิวัติวัฒนธรรมในขบวนการนักศึกษาได้ครอบคลุมไปถึงการสร้างประเพณีและวัฒนธรรมแบบใหม่ในกรอบเดิม” สุธาชัยได้ยกตัวอย่างคร่าว ๆ ถึงการจัดงานเหล่านี้ อาทิ การจัดงาน “ลอยกระทงรักไทย” ที่ไม่มีการประกวดนางนพมาศ แต่เป็นงานที่แสดงถึง “ความก้าวหน้าของศิลปเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” นอกจากนี้ งาน “ปีใหม่ อรุณแห่งชัย” และงาน “ปีใหม่ชูไท” ซึ่งจัดโดยนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตามลำดับ ก็เน้นการสร้างภาพหวังให้เป็น “ปีแห่งชัยชนะของประชาชน” ส่วนงาน “สงกรานต์เบิกฟ้าประเพณี” ก็ดัดแปลงเพื่อให้ประเพณีนั้นรับใช้ประชาชน สุธาชัยระบุว่า “การเคลื่อนไหวเหล่านี้ได้พลิกโฉมหน้าใหม่ให้แก่วัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นแก่นแกนของสังคมไทยมา

ยาวนาน”¹⁶ อย่างไรก็ตาม สุทธชัยอธิบายถึงประเพณีประดิษฐ์ใหม่ของนักศึกษาไว้อย่างสั้น ๆ เท่านั้น ในส่วนนี้จะอภิปรายต่อยอดจากงานของสุทธชัย โดยชี้ให้เห็นถึงการตีความประเพณีใหม่ของนักศึกษา

ถ้าหากกลาง พ.ศ. 2517 เป็นช่วงที่นักศึกษาเริ่มต้นการรณรงค์การปฏิวัติวัฒนธรรมที่มีลักษณะคัดค้านวัฒนธรรมศักดินาและทุนนิยมตามประเพณีรูปแบบเดิมอย่างถึงรากมากขึ้น ด้วยการนำเสนอแนวทางการวิพากษ์วรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชน และจัดการรณรงค์เรื่อง “การเผาวรรณคดี”¹⁷ ขึ้น ดังนั้น สำหรับในช่วงปลายปี 2518 ต่อต้นปี 2519 ได้มีการสานต่อแนวทางการปฏิวัติวัฒนธรรมด้วยการรื้อสร้างประเพณีไทย เช่น งานลอยกระทง งานปีใหม่ และงานสงกรานต์ การนำเสนอเนื้อหาสาระของประเพณีไทยแบบใหม่จึงเป็นปฏิบัติการเพื่อการปฏิวัติวัฒนธรรมไปอีกขั้นหนึ่ง การปฏิวัตินี้คือการเมืองของการต่อต้านที่มีข้อเสนอการสร้าง “แก่นสาร” ของวัฒนธรรมแบบใหม่ ในแง่นี้ เราจึงเห็นความแตกต่าง ที่การรณรงค์ “เผาวรรณกรรม” ที่เน้นการวิพากษ์ปฏิเสธวัฒนธรรมเก่า แต่การรณรงค์ประเพณีใหม่นี้เน้นปรับเปลี่ยนประดิษฐ์ใหม่มากกว่า

ในส่วนนี้จะขออภิปรายในรายละเอียดถึงนวัตกรรมที่ขบวนการนักศึกษาได้ผลิตสร้างขึ้น

(1) งานลอยกระทง

กิจกรรมงานลอยกระทงในปี 2518 มีชื่อว่า “งานลอยกระทงรักไทย” ฝ่ายวัฒนธรรมของอมธ. ระบุว่า “เพื่อนำงานประเพณีนี้มาใช้ประชาชนให้เป็นวัฒนธรรมของประชาชน” อมธ.กล่าวว่า การจัดกิจกรรมลอยกระทงที่ผ่านมาอันมีเนื้อหา “ไร้สาระ” จึงเห็นความจำเป็นที่จะจัดงานในรูปแบบใหม่ “เป็นบันเทิงที่มีสาระ ส่งเสริมเชิดชูศิลปประเพณีพื้นบ้าน ส่งเสริมความคิดที่ถูกต้อง”¹⁸

¹⁶ สุทธชัย ยัมประเสริฐ, *เมื่ออรุณจะรุ่งฟ้า ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ.2513-2519* (กรุงเทพฯ: อิลลูมินันส์ เอ็ดดิชั่นส์, 2564), หน้า 149 - 150.

¹⁷ “เผาวรรณคดี” เป็นวลีที่นักศึกษานำมาใช้เพื่อกระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีไทย เพราะมองว่าวรรณคดีไทยเป็นแหล่งบ่มเพาะและเผยแพร่วัฒนธรรมศักดินาที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย จุดเริ่มต้นของคำกล่าวนี้น่าจะเริ่มมาจากการรณรงค์ของ ศรท. เพื่อคัดค้านการเรียนการสอนวิชาวรรณคดีในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย จนก่อให้เกิดเป็นกระแสขึ้นในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดี ซึ่งในบางสถาบันการศึกษาได้มีการนำแบบเรียนมาเผาจริง ๆ รวมทั้ง นักวิชาการ นักศึกษา และชุมนุมวรรณศิลป์จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้เข้ามาร่วมการถกเถียงในประเด็นดังกล่าว ทำให้เกิดเป็นประเด็นถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในพื้นที่สาธารณะ อย่างไรก็ตาม เนื้อหาในส่วนนี้จะอธิบายโดยละเอียดอีกครั้งในบทถัดไป โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 4 วรรณกรรมกับการศึกษา

¹⁸ “เชิญชวนประชาชนร่วมร่วาง ธรรมศาสตร์จัดงานลอยกระทง” *อิทธิปัตย์* 2, 137 (7 - 10 พฤศจิกายน 2518): 9.

สำหรับรูปแบบของการจัดกิจกรรมจะประกอบไปด้วย การจัดนิทรรศการแสดงศิลปวัฒนธรรม ประชาชน การประกวดเขียนบทความ การประกวดกระทง การละเล่นพื้นบ้านกลางลาน เช่น ฟันดาบ กิจกรรมรำวง โต๊ะกลอนสด ภาพยนตร์ แข่งเรือ และการเตะตะกร้อ เป็นต้น¹⁹ โดยการจัดงานลอยกระทงในครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มองค์กรการศึกษาในสถาบันต่าง ๆ รวมทั้ง กลุ่มประชาชน เข้ามาร่วมในการจัดงาน

บทบรรณาธิการเรื่อง “ประเพณีวันลอยกระทงให้อดีตรับใช้ปัจจุบัน” ซึ่งเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ *อิทธิปัตย์* ฉบับวันที่ 18 – 20 พฤศจิกายน 2518 ได้อภิปรายการจัดงานลอยกระทงไว้ว่าเป็นรูปแบบประเพณีไทยที่ได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนมาเป็นระยะเวลานาน เพราะประชาชนไทยส่วนใหญ่ซึ่งดำรงชีวิตอยู่ด้วยการกสิกรรม การจัดกิจกรรมลอยกระทงจึงเป็นวันแห่งการสามัคคีของประชาชนที่ผ่านการเหน็ดเหนื่อยจากการเพาะปลูกทำนา ซึ่งชีวิตของพวกเขาต้องผูกพันอยู่กับแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงข้าวให้เจริญเติบโต ดังนั้น การจัดกิจกรรมลอยกระทงจึงเป็นการระลึกถึงบุญคุณของน้ำที่มีต่อการดำรงชีวิต ขณะเดียวกันก็เป็นประเพณีที่ระลึกถึงหยาดเหงื่อแรงงานที่ต้องลำบากตรากตรำในท้องไร่ท้องนามาตลอดฤดูกาลเพาะปลูก อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ได้กล่าวว่ากลุ่มชนชั้นศักดินาก็ได้มีรูปแบบประเพณีลอยกระทงของตนเองเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากชนชั้นศักดินาไม่เคยใช้แรงงานในการผลิตอย่างหนัก จึงทำให้รูปแบบการจัดกิจกรรมลอยกระทงของชนชั้นศักดินาไม่เห็นถึงคุณค่าของการใช้แรงงาน แต่กลับระลึกถึงบุญคุณของแม่น้ำคงคาสวรรค์ของเทวดาฟ้าดินที่ให้พวกเขาขึ้นมาเป็นเจ้า ในขณะที่งานลอยกระทงของประชาชนส่วนใหญ่ระลึกถึงคุณประโยชน์ของแม่น้ำในโลกและหยาดเหงื่อแรงงานของพวกเขา²⁰ จากคำอธิบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นได้ว่าผู้เขียนได้พยายามแยกให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างประเพณีลอยกระทงของชนชั้นศักดินาและประชาชน โดยสอดแทรกเนื้อหาสาระที่มีลักษณะของความเป็นวิทยาศาสตร์ที่ไม่เชื่อมโยงกับหลักการทางด้านความเชื่อในเรื่องการนับถือพระแม่คงคา

นอกจากนี้ ผู้เขียนบทบรรณาธิการยังสรุปเอาไว้ในส่วนท้ายไว้ด้วยว่า ภายใต้สภาพการณ์ที่ประเทศชาติและประชาชนตกอยู่ในความเดือดร้อนจากการรุกรานและครอบงำของอิทธิพลจักรพรรดินิยมต่างชาติ พร้อมด้วยศักดินานิยมและทุนนิยมที่เป็นสมุนรับใช้ ทำให้ประเทศชาติเอกราชอย่างแท้จริง ประชาชนไม่มีประชาธิปไตย ประชาชนจะต้องผลักดันรูปแบบประเพณีลอยกระทงแบบใหม่ที่สอดคล้องกับหลักการของประชาชน โดยขจัดเอาส่วนเสียของวัฒนธรรมประเพณีที่มีลักษณะมอมเมา

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ “ประเพณีวันลอยกระทง ให้อดีตรับใช้ปัจจุบัน,” คอลัมน์บทบรรณาธิการ, *อิทธิปัตย์* 2, 140 (18 - 20 พฤศจิกายน 2518): 4.

แบบศักดินาออกไป ผลักดันให้งานประเพณีลอยกระทงเป็นงานสามัคคีพลังประชาชนทั่วประเทศต่อต้านการข่มขู่คุกคามของจักรพรรดินิยม ศักดินานิยม และทุนนิยมขุนนางให้จงได้²¹

โดยปกติแล้วการจัดกิจกรรมลอยกระทงจะจัดควบคู่กับกิจกรรมการประกวดนางนพมาศ ซึ่งกลายเป็นรูปแบบทางประเพณีที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปี แต่การจัดกิจกรรมลอยกระทงรูปแบบใหม่ ของนักศึกษาได้ตัดการประกวดนางนพมาศออกไป เพราะมองว่านี่คือกิจกรรมที่สนับสนุนการกดขี่ทางเพศ มองผู้หญิงเป็นสินค้า ทั้งนี้ นักศึกษาได้เพิ่มสีสันให้กับวันลอยกระทงด้วยการจัดให้มีการประกวดกระทงและประกวดบทความ โดยหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกกระทงและบทความในครั้งนี้อย่างสะท้อนให้เห็นถึงวาทกรรมในการต่อต้านความฟุ้งเฟ้อ ด้วยการเน้นย้ำว่า กระทงที่จะได้รับการพิจารณาจะมีด้วยกัน 2 ประเภท คือ กระทงประเภทที่แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีและความรักชาติของประชาชนไทยที่ต้องการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม กับประเภทสวยงามที่เน้นในเรื่องการใช้วัสดุที่ประหยัดแต่สามารถทำให้สวยงามได้ นอกจากนี้ การประกวดบทความมีเป้าหมายเพื่อเชิดชูวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยกับส่งเสริมให้มีการแสดงความสามารถในทางสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ต่อประชาชน²²

กล่าวได้ว่า การจัดกิจกรรมลอยกระทงรักไทยเป็นความพยายามนำเสนอรูปแบบปฏิบัติใหม่ทางประเพณีเพื่อต่อต้านวัฒนธรรมศักดินา ดังที่ฝ่ายวัฒนธรรม อมธ. ได้ออกมาแถลงย้ำถึงเจตนารมณ์ในการจัดงานว่า “ภารกิจของคนรุ่นเรานั้น มิใช่มุ่งแต่รักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ หากแต่ต้องสร้างเสริมวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวให้เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนมากที่สุด และกลั่นกรองเอาวัฒนธรรมประเพณีที่ไร้สาระและไม่มีประโยชน์ต่อประชาชนออกไปเสียด้วย”²³

(2) งานวันปีใหม่

กิจกรรมปีใหม่เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่นักศึกษาพยายามสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ในรูปแบบประเพณีเดิม การตั้งคำถามถึงรูปแบบของกิจกรรมปีใหม่ได้เริ่มปรากฏขึ้นพร้อม ๆ กับการขยายตัวของวาทกรรมเรื่องความฟุ้งเฟ้อและลักษณะที่ไร้สาระ หนังสือพิมพ์ *ประชาธิปไตย* ฉบับวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2518 ได้เผยแพร่บทความที่วิพากษ์วิจารณ์การจัดงานเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่ พ.ศ. 2518 ว่ามีลักษณะรูปแบบของกิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของวัฒนธรรมทุนนิยม ซึ่งประกอบไป

²¹ เรื่องเดียวกัน.

²² “ประกวดบทความและกระทง ‘วันลอยกระทงรักไทย,’” *อิทธิปัตย์* 2, 137 (7 – 10 พฤศจิกายน 2518): 3.

²³ “งานลอยกระทงรักไทย ศิลปเพื่อชีวิตร่วมค้ำคัง,” *อิทธิปัตย์* 2, 140 (18 – 20 พฤศจิกายน 2518): 9.

ด้วยลักษณะที่เลวทรามอย่างน้อย 3 ด้าน คือ ไร้สาระ, ฟุ่มเฟือย และเหลวแหลก²⁴ ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายถึงความเลวทรามทั้งสามด้านเอาไว้ว่า

1. **ลักษณะที่ไร้สาระ** งานปีใหม่มักจะมีเป้าหมายเพื่อความสนุกสนานแห่งตนแต่เพียงอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงเพื่อนมนุษย์จำนวนมากที่ต้องทุกข์ระทมขมขื่น หรือไม่คำนึงถึงเนื้อหาสาระว่าจะเป็นการให้สิ่งที่ดีงามแก่ชีวิตหรือมอมเมาจิตใจจนให้หลงใหลใฝ่ฝันในสิ่งสิ่งที่เลือนลอยแต่อย่างใด
2. **ลักษณะที่ฟุ่มเฟือย** เพื่อเป็นการสนองเป้าหมายที่สนุกสนานอย่างไร้สาระดังกล่าว และเป็น การแสดงให้เห็นรสนิยมแบบทุนนิยมที่ชอบฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย งานปีใหม่มักจะจัดตามภัตตาคาร ไนต์คลับหรือโรงแรมอันหรูหรา ติดตามด้วยรายการอาหารราคาแพงอันยาวเหยียด ซึ่งไม่มีทาง จะกินให้หมดด้วยจำนวนคนที่จำกัด สุราต่างประเทศ ของขวัญราคาแพง และที่ขาดไม่ได้คือ วงดนตรีและพลอร์สำหรับลีลาศหรือการ “ด้น” สำหรับหนุ่มสาวใจแตกที่หลงใหลในวัฒนธรรม ของจักรวรรดินิยมอเมริกันอย่างโง่หัวไม่ขึ้น ทั้งนี้หากจะคำนวณค่าใช้จ่ายออกมาเป็นตัวเลข โดยรวมทั้งค่าเครื่องแต่งกายและอื่น ๆ ก็จะเป็นตัวเลขที่น่าตกใจทีเดียว
3. **ลักษณะที่เหลวแหลก** การเน้นความสนุกสนานที่ไร้สาระ มักนำไปสู่การเสพสำราญที่เหลวแหลก เช่น มีการเสพเครื่องมินเมาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนมักทำการทดลองดื่มเหล้า สูบบุหรี่ จนบางครั้งเลยเถิดไปถึงกับลองยาเสพติดต่าง ๆ เป็นต้นว่า กัญชา ผงขาว เหล้าแห่ง ฯลฯ มีการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางเพศที่ไม่ถูกต้อง เช่น การจับคู่เดินรำ หรือ “ด้น” กัน อย่างสุดเหวี่ยง และมีหลายรายที่พากันออกไป “ต่อ” จนถึงบทรสุดท้ายที่โรงแรมด้วยอารมณ์ชั่ววูบ”²⁵

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนบทความนี้ไม่ได้คัดค้านการจัดกิจกรรมวันปีใหม่ และเห็นว่ากิจกรรมวันปีใหม่เป็นสิ่งที่ดีงามเพราะเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นชีวิตใหม่ แต่ควรเป็นชีวิตใหม่ของมวลชนที่ผ่านการต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ อันได้แก่ความไม่เป็นธรรมในสังคมและสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้แก่สังคมมาได้ครบรอบปี เพราะฉะนั้นวันปีใหม่ในความหมายที่แท้จริงของมวลชนจึงควรเป็นวันที่ทำการสรุปบทเรียนการต่อสู้ที่สร้างสรรค์ในรอบปีที่ผ่านมา และทำการยกระดับการต่อสู้ที่จะต้องสานต่อปีถัดไป ปีใหม่ในความหมายนี้จึงไม่ใช่การจัดกิจกรรมรื่นเริง แต่ควรเป็นงานปีใหม่ที่เนื้อหาสาระดีงามในแง่ของการให้สาระที่เป็นประโยชน์แก่สังคม ซึ่งนักศึกษาได้ผ่านประสบการณ์การคัดค้านกิจกรรมปีใหม่ที่ไร้สาระมาตั้งแต่ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังนั้น จากบทเรียนที่ผ่านมาจึงได้มีการจัดงานปีใหม่ในรูปแบบใหม่ที่มีชื่อว่า “ฟ้าใหม่การศึกษา” ซึ่งจัดขึ้นต้อนรับปีใหม่ ระหว่างคืนวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2517 ถึง เช้าวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2518 ณ บริเวณสนามฟุตบอล มหาวิทยาลัยมหิดล²⁶ ซึ่ง

²⁴ ชลาธร, “งานปีใหม่,” *ประชาธิปไตย* (6 มกราคม พ.ศ. 2517): 5.

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

ผู้เขียนบทความมีความเห็นว่านี่คือตัวอย่างในทางปฏิบัติหลังจากที่นักศึกษาได้พยายามต่อสู้คัดค้านกิจกรรมปีใหม่ทีฟุ่มเฟือยในสถาบันการศึกษามาตั้งแต่ก่อน 14 ตุลาฯ แต่ข้อเรียกร้องในขณะนั้นกลับไม่ได้รับความสนใจ²⁷

งานต้อนรับปีใหม่ พ.ศ. 2518 ที่มีชื่อว่า “ฟ้าใหม่การศึกษา” จึงเป็นตัวอย่างของการจัดงานปีใหม่ที่ดีงาม โดยผ่านกิจกรรมในรูปแบบใหม่ เช่น การนำเอารูปแบบของการสัมมนาและอภิปรายมาใช้ในงานปีใหม่ ซึ่งเน้นหนักไปที่การอภิปรายในหัวข้อที่เกี่ยวกับสังคม จัดกิจกรรมสรุปบทเรียนและกำหนดทิศทางการต่อสู้ที่เข้มข้นยิ่งขึ้น รัดกุมยิ่งขึ้น และตรงไปมากขึ้นเพื่อเป็นแนวทางให้เพื่อนเยาวชน นิสิตนักศึกษา และประชาชนในการต่อสู้ ขณะเดียวกันก็สนับสนุนศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามของประชาชน เช่น การนำวงดนตรีที่บรรเลงเพลง “เพื่อชีวิต เพื่อประชาชน” เพื่อมาสร้างความบันเทิงและส่งเสริมจิตใจที่รับใช้ประชาชนของเพื่อนเยาวชนไปพร้อม ๆ กัน รวมทั้ง การนำกิจกรรมความบันเทิงในรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเข้ามาแสดงด้วย เช่น ลำตัด เพื่อสะท้อนภาพสังคมที่ไม่เป็นธรรมและปลุกเร้าจิตใจของเพื่อนเยาวชนและประชาชนให้กล้าต่อสู้กับสังคมที่เลวร้ายและสร้างสรรค์สังคมใหม่ที่มีความเป็นธรรม ขณะเดียวกัน กิจกรรมวันปีใหม่ก็จะต้องมีลักษณะที่เรียบง่ายและประหยัด เพราะไทยเป็นประเทศโลกที่สามที่ด้อยพัฒนา และถูกจักรวรรดินิยมรุกราน และประชาชนส่วนใหญ่ถูกกดขี่ขูดรีดจากชนชั้นปกครองจนต้องอดอยากยากจน การจัดงานปีใหม่ที่มีลักษณะเรียบง่ายและประหยัดเป็นหนทางประการเดียวในปัจจุบันที่จะทำให้สามารถจัดขึ้นได้ในขอบเขตทั่วประเทศ และประชาชนผู้อดอยากยากจนสามารถเข้าร่วมได้มากที่สุด ผู้เขียนบทความเรื่องงานวันปีใหม่ได้แสดงทัศนะว่าจัดงาน “ฟ้าใหม่การศึกษา” คือ โฉมหน้าของงานปีใหม่ที่สอดคล้องกับสังขธรรมและความต้องการที่แท้จริงของประชาชน ซึ่งกิจกรรมในลักษณะนี้จะเป็นปฏิกิริยาที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน นอกจากนี้ นักศึกษาและประชาชนในงานฟ้าใหม่ศึกษายังร่วมกันขับร้องเพลง “ฟ้าใหม่” ของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเป็นบทเพลงที่มีเนื้อหากล่าวถึง ฟ้าใหม่ สังคมใหม่ และชีวิตใหม่ที่เกิดจากการต่อสู้²⁸

กล่าวได้ว่า “ฟ้าใหม่การศึกษา” เป็นการจัดงานปีใหม่รูปแบบใหม่เป็นครั้งแรกของนักศึกษา และเป็นต้นแบบให้กับการจัดงานต้อนรับปีใหม่ใน พ.ศ. 2519 ดังปรากฏว่า อมธ. และ จุฬาฯ ได้จัดกิจกรรมปีใหม่ที่เน้นการสรุปบทเรียนและการถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรมของประชาชน โดยเฉพาะวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งธรรมศาสตร์ได้จัดงานที่ชื่อว่า “ปีใหม่ ก้าวใหม่” และมีคำขวัญของงานว่า “สรุป

²⁷ ผู้เขียนบทความมีความเห็นว่าหากกิจกรรมปีใหม่แบบนี้มีการขยายขอบเขตและปริมาณออกไป พร้อม ๆ กับการต่อสู้ในสังคมแล้ว สักวันหนึ่ง, ในอนาคตอันใกล้นี้ ประชาชนจะได้ฉลองวันปีใหม่ด้วยรูปแบบและเนื้อหาใหม่ในขอบเขตทั่วประเทศ

²⁸ ชลธาร, “งานปีใหม่,” *ประชาธิปไตย* (6 มกราคม พ.ศ. 2517): 5.

บทเรียน ก้าวรุดหน้าช่วงชิงเอกราช ประชาธิปไตย” ในขณะที่ยุฬาย ใช้ชื่อว่า “ปีใหม่ชูไท”²⁹ ซึ่งมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับงานนี้ว่า “ปีใหม่สัมผัสวัฒนธรรมใหม่ในงานปีใหม่ชูไท” จัดโดย ชมรม ชุมชุมพรรค 18 กลุ่ม เพื่อสามัคคีประชาชน พัทธผลประโยชน์ไทย³⁰ ขณะที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์ของ อมธ. ได้แถลงว่าการจัดงานปีใหม่ใน พ.ศ. 2519 เป็นงานรื่นเริงฉลองปีใหม่ สาเหตุที่ประชาชนมีความรื่นเริงเพราะพวกเขามองเห็นอนาคตที่สดใสและได้สรุปบทเรียนความผิดพลาดของการทำงานในรอบปีที่ผ่านมาเปรียบเทียบกับปีก่อน ๆ ทำให้เห็นถึงการพัฒนาเจริญเติบโตของชีวิตใหม่ที่ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ก้าวใหม่ของการดำเนินชีวิต และจุดมุ่งหมายที่สำคัญของการจัดงานปีใหม่ คือ การเผยแพร่ประเพณีใหม่ของการจัดงานปีใหม่³¹

เมื่อพิจารณากิจกรรมการจัดงานต้อนรับปีใหม่ พ.ศ. 2519 ที่จัดขึ้นที่ธรรมศาสตร์และจุฬาย มีรายละเอียดต่างกับการจัดงานต้อนรับปีใหม่ พ.ศ. 2518 ที่มติดลยู่บ้าง รูปแบบการจัดงานปีใหม่ที่มติดลดูเหมือนว่าจะเน้นหนักที่กิจกรรมเสวนาและสรุปบทเรียน และกิจกรรมบันเทิงที่เน้นรูปแบบการนำเสนอบทเพลงเพื่อชีวิตและศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ซึ่งนักศึกษาามองว่าศิลปะพื้นบ้านคือวัฒนธรรมของประชาชนที่แท้จริง และเน้นย้ำเรื่องการจัดงานด้วยความประหยัด ในขณะที่งานปีใหม่ พ.ศ. 2519 ยังคงมีรูปแบบกิจกรรมที่เกี่ยวกับการสรุปบทเรียนของรอบปีที่ผ่านมา แต่มีกิจกรรมที่สนับสนุนความบันเทิงที่หลากหลายมากขึ้น ส่วนการเน้นย้ำในวาทกรรมเรื่องความประหยัดกลับลดน้อยลง แต่ยังคงสอดแทรกเรื่องความประหยัดไว้ในกิจกรรมการประกวดบัตรอยพรปีใหม่ที่เน้นการใช้วัสดุที่เรียบง่าย ดังปรากฏว่ากิจกรรมปีใหม่ซึ่งจัดขึ้นที่ธรรมศาสตร์มีการสรุปบทเรียนการต่อสู้ของขบวนการนักศึกษาใน พ.ศ. 2518 และกำหนดเป้าหมายการต่อสู้ใน พ.ศ. 2519 ว่าประเทศจะต้องมีเอกราชอย่างสมบูรณ์และประชาชนต้องมีประชาธิปไตย ดังนั้น เป้าหมายในการต่อสู้ของนักศึกษาใน พ.ศ. 2519 จึงถูกบรรจุอยู่ในกิจกรรมวันปีใหม่ด้วย พร้อมกันนี้รูปแบบการจัดงานเพื่อความบันเทิงก็มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น ประกวดบัตรอยพรปีใหม่แต่ประชาชน³², การแสดงพื้นเมือง ดนตรี ละคร

²⁹ “ธรรมศาสตร์จัดงานปีใหม่ ประกวดบัตรอยพร เพลง,” *อิศปัตย์* 2, 151 (26 – 29 ธันวาคม 2518): 9. และ “จุฬาย จัด ‘ปีใหม่ชูไท’ คึกคัก หนังสือละลุ, ลูกทุ่ง, มโนห์รา,” *อิศปัตย์* 2, 151 (26 – 29 ธันวาคม 2518): 9. นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* ยังได้โฆษณาเชิญชวนให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมวันปีใหม่ รุ่งอรุณแห่งชัย ที่ธรรมศาสตร์ เพื่อวัฒนธรรมใหม่ เพื่อความดีงามใหม่ *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* 105 (31 ธันวาคม - มกราคม 2519): 28.

³⁰ ภาพข่าวประชาสัมพันธ์งานปีใหม่ชูไท ใน *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* 104 (24 – 31 ธันวาคม 2518): 23.

³¹ “ธรรมศาสตร์จัดงานปีใหม่ ประกวดบัตรอยพร เพลง,” *อิศปัตย์* 2, 151 (26 – 29 ธันวาคม 2518): 9.

³² สำหรับหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกการประกวดบัตรอยพรปีใหม่แต่ประชาชนมีการแบ่งหลักเกณฑ์ในการประกวดออกเป็น 2 ส่วน คือ การประกวดรูปแบบบัตรอยพรปีใหม่ มีรายละเอียด คือ ใช้วัสดุเรียบง่าย กว้างยาวไม่ต่ำกว่า 8 กับ 12 นิ้ว มี 3 รางวัล การพิจารณา คือ หลักเรียบง่าย สวยงาม สื่อความหมายชัดเจน มี

หนังตะลุง ภาพยนตร์, นิทรรศการสรุปการเคลื่อนไหวของประชาชนในรอบปีที่ผ่านมา รวมทั้ง มีการออกรื้อหาทุนขับไล่จักรพรรดินิยม การจัดเลี้ยงอาหารเยาวชนที่ต้องโทษ แจกหนังสือปีใหม่และปฏิทิน³³ ในขณะที่กิจกรรม “ปีใหม่ชู่ไท” ที่จุฬาฯ มีการจัดแสดงดนตรี ละคร การอภิปราย ยอวาทหนังตะลุง มโนห์รา ลูกทุ่ง และจัดฉายภาพยนตร์ ฯลฯ มีกิจกรรมสัมภาษณ์เพ็ญศรี พุ่มชูศรี และรพีพร เกี่ยวกับผลงานในอดีตและโครงการในอนาคต รวมถึงทัศนะและความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุบ้านการเมืองที่มีต่อวงการบันเทิงไทย ส่วนคณะหนังตะลุงที่จะมาร่วมแสดงในงานปีใหม่ชู่ไท คือ หนังตะลุง ประเคียง ระฆังทอง และภาพยนตร์ที่จัดฉายในงานนี้ ได้แก่ ชีวิตประวัติของแมกซิม กอร์กี้ ภาพยนตร์จากจีนแดง เรื่อง สุขสันต์กวางเจา และนิทรรศการต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีการจัดจำหน่ายสินค้าไทยที่ผลิตโดยคนไทยในราคาถูก เพื่อช่วยลดค่าครองชีพในยุคของแพง กล่าวได้ว่า กิจกรรมปีใหม่ใน พ.ศ. 2519 ได้เน้นวาทกรรมในเรื่องความประหยัดน้อยลง แต่สนับสนุนการบริโภคของไทยใช้ของไทย ดังปรากฏว่าในการจัดงานได้มีกิจกรรมนำสินค้าพื้นบ้านมาขายในราคาถูกด้วย³⁴

ภาพที่ 3.4 ส.ค.ส. สวัสดิ์ปีใหม่ พ.ศ. 2519 ที่เผยแพร่ในหนังสือพิมพ์อติปัตย์

ที่มา อติปัตย์ 3, 153 (3 – 5 มกราคม 2519): 1.

เนื้อหาหลักชาติ เป็นประโยชน์ต่อประชาชน บัตรอวยพรทั้งหมดที่ส่งประกวดจะนำมาแสดงในงานปีใหม่ กับ การประกวดคำอวยพรปีใหม่แก่ประชาชน ซึ่งมีหลักเกณฑ์ว่าต้องเป็นคำอวยพรภาษาไทย ถ้าเป็นร้อยแก้วความยาวไม่เกิน 100 คำ ร้อยกรองความยาวไม่เกิน 4 บท แนวทางการพิจารณาเช่นเดียวกับการประกวดบัตรอวยพร ซึ่งมีรางวัลชนะเลิศรางวัลเดียวเท่านั้นที่จะนำมากล่าวอวยพรแก่ประชาชนในเวลาเที่ยงคืน รายละเอียดใน “ธรรมศาสตร์จัดงานปีใหม่ ประกวดบัตรอวยพร เพลง,” อติปัตย์ 2, 151 (26 – 29 ธันวาคม 2518): 9.

³³ “ธรรมศาสตร์จัดงานปีใหม่ ประกวดบัตรอวยพร เพลง,” อติปัตย์ 2, 151 (26 – 29 ธันวาคม 2518): 9.

³⁴ “จุฬาฯ จัด ‘ปีใหม่ชู่ไท’ คึกคัก หนังตะลุง, ลูกทุ่ง, มโนห์รา,” อติปัตย์ 2, 151 (26 – 29 ธันวาคม 2518): 9.

ภาพที่ 3.5 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานปีใหม่ที่ธรรมศาสตร์

ภายใต้คำขวัญว่า “สรุปทเรียน ก้าวรุดหน้า ช่วงชิงเอกราชประชาธิปไตย”

ที่มา: อธิปัตย์ 3, 153 (3 – 5 มกราคม 2519): 9. และ โปสเตอร์การเมือง จากตุลา 16 ถึงตุลา 19 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Good Old Days, 2539), เอกสารไม่มีเลขหน้า.

สาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้รูปแบบกิจกรรมบันเทิงในงานต้อนรับปีใหม่ พ.ศ. 2519 มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น เพราะความตื่นตัวของการผลิตกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรมตามแนวทาง “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” ได้มีการขยายตัวเป็นอย่างมากใน พ.ศ. 2518 มีการตั้งวงดนตรีเพื่อชีวิต คณะละครเพื่อชีวิต ตามมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่าง ๆ อีกทั้งความคิดที่ก้าวหน้าเริ่มเป็นที่ยอมรับในสถาบันการศึกษามากขึ้น จึงทำให้การจัดงานปีใหม่นี้เป็นการเฉลิมฉลองชัยชนะในขั้นหนึ่งที่ผ่านมา และกำหนดก้าวใหม่ในการต่อสู้ของประชาชน เพื่อกระตุ้นว่าถ้านักศึกษาและประชาชนยังคงทำการต่อสู้ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งชัยชนะจะเป็นของฝ่ายประชาชนในที่สุด

แม้ว่ารายละเอียดเนื้อหาทั้งหมดเกี่ยวกับการจัดงานปีใหม่นี้จะไม่ได้รับการเผยแพร่ลงในสื่อสิ่งพิมพ์มากนัก ทำให้การวิเคราะห์ถึงเนื้อหาที่ถูกนำเสนอในการสรุปทเรียนและจุดมุ่งหมายในการต่อสู้เพื่อช่วงชิงเอกราชและประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2519 ของนักศึกษายังคงมีข้อจำกัด อย่างไรก็ตามแต่เมื่อนำเอาจุดมุ่งหมายของการต่อสู้ที่ถูกถ่ายทอดในงานปีใหม่ของนักศึกษามาพิจารณาพร้อมกับข้อเขียนอื่น ๆ ที่ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์อื่น ๆ อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจแนวทางการต่อสู้ของนักศึกษาที่มีการสรุปทเรียนในงานปีใหม่นี้ได้มากขึ้น นั่นคือ หนังสือพิมพ์อธิปัตย์ฉบับวันที่ 3 - 5 มกราคม พ.ศ. 2519 ได้เผยแพร่ข้อเขียนที่เรียกว่า “ท่วงทำนองในการปฏิวัติในปีใหม่” ซึ่งได้วิเคราะห์ถึงปมปัญหาที่ทำให้สังคมไทยยังคงไม่มีเอกราชและประชาธิปไตยอย่างแท้จริงเอาไว้ว่า

จุดมุ่งหมายเอกราชและประชาธิปไตย

จุดมุ่งหมายเพื่อเอกราชและประชาธิปไตยได้รับการยอมรับในขบวนการนักศึกษาและประชาชนอย่างเข้าใจมากขึ้น ขบวนการเริ่มทำความเข้าใจกับปัญหาที่เผชิญหน้า **ประเทศชาติที่ตกอยู่ในสภาพกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา ทางด้านหนึ่ง ประเทศไร้เอกราช เพราะถูกจักรวรรดินิยมอเมริกาเข้าครอบครองในทุกด้านทั้งทางทหาร การเมือง และเศรษฐกิจ**

ทางด้านประชาชนก็ขาดเสียซึ่งสิทธิประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยในที่นี้ หมายถึง ประชาธิปไตยของประชาชนส่วนข้างมากของประเทศ ซึ่งได้แก่พวกชาวนาชาวลาว พวกนี้ยังตกอยู่ในสภาพทาสที่ดิน ไม่มีนาเป็นของตนเอง ต้องเสียค่าเช่าในอัตราสูง จ่ายดอกเบี้ยแพง

สภาพกึ่งศักดินานี้ ปัจจัยการผลิตคือที่ดินของชาวนา ยังไม่ได้รับการปลดปล่อยจากอิทธิพลของเจ้าที่ดิน พลังการผลิตของประชาชนไม่สามารถขยายตัว³⁵

³⁵ ครองชัย, “สรุปความเคลื่อนไหวในรอบปี 2518,” อธิปัตย์ 3, 153 (3 – 5 มกราคม 2519): 7.

จากคำประกาศในข้อเขียนเรื่อง “ท่วงทำนองการปฏิวัติ” ใน พ.ศ. 2519 จะเห็นได้ว่าขบวนการนักศึกษาได้ยอมรับแนวทางการวิเคราะห์สภาพสังคมไทยว่ามีลักษณะที่เรียกว่า “กึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา” ซึ่งหลักการดังกล่าวก็จะนำไปสู่การทำความเข้าใจสภาพปัญหาว่าประเทศไทยไร้เอกราชเพราะถูกจักรวรรดินิยมอเมริกาเข้าครอบครองทางด้านการทหาร การเมือง และเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันชนวนาชาวไร่ในสังคมไทยยังคงมีลักษณะเป็นทาสติดที่ดิน ไม่มีนาเป็นของตนเอง ต้องเสียค่าเช่านาในอัตราสูง จ่ายดอกเบี้ยแพง การกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาว่าถ้าอยากให้สังคมไทยหลุดพ้นจากสภาพดังกล่าว จุดมุ่งหมายและแนวทางการต่อสู้ที่ผ่านมาจึงมีความชัดเจนมากขึ้นว่านักศึกษาและประชาชนเริ่มเรียนรู้ความเป็นจริงจากธาตุแท้ของชนชั้นปกครองที่มุ่งแต่จะใช้กำลังเข้าปราบปราม ลอบสังหารอย่างทารุณโหดร้าย ทำให้ประชาชนเข้าใจความเป็นจริงที่จะต้องตอบโต้ความรุนแรงด้วยความรุนแรง เลิกเพื่อฝันต่อการต่อสู้ในกรอบของกฎหมายหรือแนวทางรัฐสภาอีกต่อไป และการเรียนรู้จากชัยชนะของประชาชนในอินโดจีน ทำให้เห็นหนทางต่อสู้ที่มุ่งยึดอำนาจรัฐด้วยอาวุธ ใช้ชนบทล้อมเมือง และยึดเมืองในที่สุด ได้กลายมาเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับทั้งในทางหลักการและการปฏิบัติมากขึ้น³⁶ ทั้งนี้ ผู้เขียนบทความนี้ยังเรียกร้องให้นักศึกษาดัดแปลงท่วงทำนองในการปฏิวัติ ด้วยการดัดแปลงตนเองท่ามกลางการต่อสู้ เสริมท่วงทำนองที่ปฏิวัติ³⁷ แม้ว่าในบทความนี้จะไม่ได้อ้างอิงแหล่งที่มาของแนวทางการดัดแปลงท่วงทำนองการปฏิวัติ แต่เมื่อพิจารณาจากหลักการต่าง ๆ ก็สะท้อนให้เห็นได้ว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากหลักการปฏิบัติของสมาชิกใน พคท.

การที่หนังสือพิมพ์อริปไตยซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่เป็นตัวแทนของ สนท. ได้นำเสนอบทความนี้ส่วนหนึ่งก็อาจจะพออธิบายได้ว่าแนวทางการต่อสู้ด้วยอาวุธได้ก่อกระแสขึ้นในขบวนการนักศึกษาบางส่วน รวมทั้ง กระแสคิดของนักคิดฝ่ายซ้ายทั้งภายในประเทศ เช่น จิตร ภูมิศักดิ์ และภายนอกประเทศ เช่น เซ กุวารา โฮจิมินห์ เหมาเจ๋อตุง เลนิน และมาร์กซ์ ได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของการปฏิวัติที่ได้รับการยอมรับจากขบวนการนักศึกษาเป็นอย่างสูง ดังปรากฏว่าในปฏิทินปีใหม่ พ.ศ. 2519 ที่หนังสือพิมพ์อริปไตยได้นำมาประชาสัมพันธ์เพื่อจัดจำหน่ายเป็นที่ระลึกในช่วงเทศกาลปีใหม่ได้นำ

³⁶ ครองชัย, “สรุปความเคลื่อนไหวในรอบปี 2518,” *อริปไตย* 3, 153 (3 – 5 มกราคม 2519): 7.

³⁷ หนังสือพิมพ์เอเชียวิเคราะห์ ฉบับต้อนรับปีใหม่ ได้ตั้งชื่อประจำฉบับว่า “ทิศทางการต่อสู้ของไทย” ซึ่งได้เน้นย้ำถึงการสรุปบทเรียนการต่อสู้ของนักศึกษาและประชาชนในรอบปีที่ผ่านมา พร้อมทั้ง นำเสนอบทวิเคราะห์ว่าในปีใหม่นี้ฝ่ายปฏิกริยาจะใช้วิธีการทั้ง ปลอบ, ปราบ และปลอม ในการทำลายแนวร่วมของนักศึกษาและประชาชน การต่อสู้จะมีความแหลมคมขึ้น เพราะฉะนั้นฝ่ายก้าวหน้าจะต้องหมั่นสรุปบทเรียนความเคลื่อนไหว ยึดกุมแนวทางที่ถูกต้องในการเคลื่อนไหวของตน รายละเอียดใน “สรุปความชัดเจนก้าวหน้าต่อไป,” คอลัมน์เอเชียทัศน์ *เอเชียวิเคราะห์* 105 (31 มกราคม 2518 – 6 มกราคม 2519): 2 – 3.

ภาพของบุคคลเหล่านี้มาจัดพิมพ์เป็นปฏิทินปีใหม่ โดยระบุว่า “ขายในราคาสังคมนิยม ไม่กดขี่ขูดรีด” (ภาพประกอบที่ 3.5)

ภาพที่ 3.6 นักคิดฝ่ายซ้ายที่จัดพิมพ์ลงในปฏิทินปีใหม่ พ.ศ. 2519

ที่มา: *อิธิปัตย์* 2, 151 (26 – 29 ธันวาคม 2518): 11. และ *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* 105 (31 มกราคม 2518 – 6 มกราคม 2519): 28.

(3) งานสงกรานต์

งานสงกรานต์ในปี 2519 มีชื่อว่า “สงกรานต์เบิกฟ้าประเพณี” ซึ่งจัดขึ้นโดยองค์กรนักศึกษาจาก 5 มหาวิทยาลัย ได้แก่ รามคำแหง, จุฬาฯ, มหิดล, เกษตร และธรรมศาสตร์ ทั้งนี้ นักศึกษาได้ประกาศเป้าหมายของการจัดงานเอาไว้ว่าเป็นการพิทักษ์วัฒนธรรมประชาชน³⁸ ตามคำอธิบายของนิทรรศการการจัดงานสงกรานต์ถูกตีความด้วยมโนทัศน์ทางชนชั้น ระบุว่า “ประเพณีในสังคมที่มีชนชั้นมีที่มาสองแห่ง คือ ไม่มาจากชนชั้นปกครองก็มาจากประชาชน”³⁹ ส่วนแรก ประเพณีของชนชั้นปกครอง “มีลักษณะครอบงำ เช่น ส่งเสริมทัศนะล้าหลัง มอมเมาด้วยพิธีกรรมไสยศาสตร์” ต่างกับประเพณีฝ่ายประชาชน “มักผูกพันกับการทำมาหากิน เช่น การกำหนดเวลาประเพณีสงกรานต์ก็เริ่มเมื่อต้นฤดูฝน เพราะการเพาะปลูกต้องอาศัยฝนฟ้าเป็นสำคัญเป็นตัวกำหนดชีวิตของประชาชน เดือนห้าเป็นเดือนเริ่มต้นฤดูฝน เท่ากับเป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่ คือปีใหม่นั้นเอง” จะเห็นได้ว่า การตีความประเพณีสงกรานต์ก็เช่นเดียวกับกรณีลอยกระทง ที่เสนอการมองประเพณีผ่านทัศนะชนชั้น และได้ประดิษฐ์สร้าง “แก่นสาร” วัฒนธรรมของประชาชนขึ้นมาใหม่⁴⁰

³⁸ “5 สถาบันจัดงานสงกรานต์พิทักษ์วัฒนธรรมประชาชน,” *อิธิปัตย์* 3, 178 (13 – 15 เมษายน 2519): 4.

³⁹ “สงกรานต์เบิกฟ้าประเพณี” คอลัมน์ จับเข้าเวกกันซื้อชื่อ, *อิธิปัตย์* 3, 178 (13 – 15 เมษายน 2519): 9.

⁴⁰ นอกจากนี้ ยังระบุว่า “ส่วนประกอบของประเพณีสงกรานต์มีสามส่วนคือ ส่วนแรก คือการละเล่นต่าง ๆ เช่น เล่นลูกช่วงพวงมาลัย มอญซ่อนผ้า เล่นสาดน้ำรดน้ำ เน้นความสามัคคีเป็นหลัก ส่วนที่สอง ปรับปรุงการดำเนินชีวิตใหม่ เช่น กวาดบ้านถูกรื้อเรือน รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ที่นับถือ เตรียมตัวเตรียมใจทำงานสร้างชีวิตใหม่ ส่วนที่สาม แสดงความใฝ่ฝันถึงชีวิตใหม่ที่ดียิ่ง โดยการทำบุญ ตักบาตร ปลอยนก ปลอยปลา ขอพรจากผู้ใหญ่ แสดงถึงความใฝ่ฝันชีวิตที่ดีกว่า ทำมาหากินได้ผลดีกว่าเดิม”

การตีความนี้ยังเห็นว่า ประเพณีสงกรานต์ในขณะนั้นเปลี่ยนไป “ในทางเสื่อมทราม” และ “มอมเมา” ประการแรก “ส่งเสริมไสยศาสตร์ เช่น ทำพิธีให้รุ่งรังใหญ่ การทำนายนาคให้น้ำ ซึ่งกลุ่ม ศักดินาใช้เป็นช่องทางที่จะปกปิดความผิดของตนเอง เช่น เมื่อประชาชนถูกขูดรีดจนอดอยากก็อ้างว่าเป็นเพราะฝนฟ้าธรรมชาติอย่างเดียว เป็นเพราะนาคให้น้ำน้อย” ประการที่สอง “ส่งเสริมการกดขี่ทางเพศ ที่โด่งดังมากคือ การประกวตเทพิวิสุทธกษัตริย์ กดคุณค่าของสตรีให้กลายเป็นเครื่องบำรุงบำเรออารมณ์ คนที่ผ่านการประกวตเทพิสงกรานต์ที่จะถูกผลักดันให้ประกวตขออ่อนต่อไปรวมทั้งการ ยั่วกามารมณ์แบบอื่น ๆ” ประการที่สาม “ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว เช่น ขว้างปากกันด้วยถุ่นน้ำแข็ง สนุกสนานบนความทุกข์ยากของผู้อื่น เกิดสงกรานต์เลือดอยู่ทุกปี ตรงกันข้ามกับประเพณีอันดีงามของประชาชนที่มุ่งสร้างความสามัคคี” ตามการตีความนี้ วัฒนธรรมมอมเมาดังกล่าวล้วนมีที่มาจากฝ่ายชนชั้นปกครองทั้งสิ้น ทั้งจากศักดินาและวัฒนธรรมจักรพรรดินิยม⁴¹

ประเพณีประดิษฐ์ใหม่ของสงกรานต์นี้ได้เสนอแนวทางที่ถูกต้องและสอดคล้องกับ “เนื้อแท้” ของงานสงกรานต์ซึ่งเป็นการบันเทิงเพื่อสามัคคีประชาชนและเป็นการเริ่มต้นแห่งการเพาะปลูกใหม่ เริ่มต้นช่วยเหลือกันทำไร่ไถนา แต่ในสภาพความเป็นจริงทุกวันนี้ชาวนาไม่มีที่นา อีกด้านหนึ่ง จักรพรรดินิยมก็เข้ามากดขี่ขูดรีดคนไทยอย่างแสนสาหัส ฉะนั้น ความสามัคคีจึงต้องมุ่งที่การ แก้ปัญหาเหล่านี้” การตีความทางการเมืองก็มีลักษณะเช่นเดียวกับกรณีปีใหม่ โดยมองว่า “สงกรานต์ คือปีใหม่ของไทย คือการเริ่มต้นชีวิตใหม่ของประชาชน ชีวิตใหม่จะมีขึ้นได้ ต้องกำจัดความเลวร้ายใน ชีวิตเก่า ๆ ให้หมดสิ้นเสียก่อน สามัคคีกันต่อสู้เพื่อเอกราชประชาธิปไตย ขับไล่จักรพรรดินิยมและ ลูกสมุนของมัน ชีวิตใหม่ที่สดใสจึงจะปรากฏเป็นจริง”⁴² กล่าวได้ว่า การรื้อสร้างประเพณีไทยได้ กระทำผ่านกรณีลอยกระทงและสงกรานต์อย่างโดดเด่น และยังได้สร้างความเป็นการเมืองรวมถึงใส่ ความหมายวัฒนธรรมประชาชนให้กับประเพณีดังกล่าวด้วย

ในบทนำหนังสือพิมพ์ อธิปัตย์ ได้แสดงทัศนะว่าเมื่อต้องเผชิญกับ “วัฒนธรรมอันต่ำทราม จากประเทศจักรวรรดินิยม” การที่จะทำลายวัฒนธรรมดังกล่าว “คนรุ่นใหม่จำเป็นต้อง มองหา แนวทางวัฒนธรรมใหม่เพื่อทดแทนความว่างเปล่าของวัฒนธรรมล้าหลัง การสร้างวัฒนธรรมใหม่ จะต้องคำนึงในขั้นต้นว่าวัฒนธรรมใหม่นี้มีเป้าหมายและผลประโยชน์อยู่ที่ไหน เราจะไม่อาจเลียง คำตอบได้ว่าคือ “ประชาชน” ตราบใดที่เรามองเห็นเป้าหมายของวัฒนธรรมว่าอยู่ที่ประชาชน การ สร้างวัฒนธรรมใหม่ก็คือ วัฒนธรรมที่รับใช้ประชาชนนั่นเอง มิใช่วัฒนธรรมการกดขี่ขูดรีดของชน ชั้นสูงหรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ต้องเป็นวัฒนธรรมที่รับใช้ประชาชนผู้ทุกข์ยากส่วน

⁴¹ เนื้อหาในส่วนนี้ผู้เขียนคอลัมน์ได้ชี้แจงว่าเรียบเรียงมาจากข้อมูลในนิทรรศการ “สงกรานต์เบิกฟ้า ประเพณี” คอลัมน์ จัปเข้าเว้ากันซื้อซื้อ, อธิปัตย์ 3, 178 (13 - 15 เมษายน 2519): 9.

⁴² “สงกรานต์เบิกฟ้าประเพณี,” คอลัมน์ จัปเข้าเว้ากันซื้อซื้อ, อธิปัตย์ 3, 178 (13 - 15 เมษายน 2519): 9.

ใหญ่ของประเทศ”⁴³ กรณีการรื้อสร้างประเพณีใหม่นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างวัฒนธรรมประชาชน

การจัดกิจกรรมสงกรานต์ ใน พ.ศ. 2519 จึงเป็นการนำรูปแบบประเพณีเก่าของไทย แต่มีเนื้อหาสาระของกิจกรรมที่เน้นการถ่ายทอดสภาพชีวิตของประชาชน ดังปรากฏว่าองค์การนักศึกษาจากมหาวิทยาลัย 5 สถาบัน ซึ่งประกอบด้วย มหาวิทยาลัยรามคำแหง จุฬาฯ มหิดล เกษตรศาสตร์ และธรรมศาสตร์ ได้ร่วมกันจัดงานวันสงกรานต์ขึ้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยใช้ชื่อว่า “งานสงกรานต์พิทักษ์วัฒนธรรมประชาชน” ทั้งนี้คณะผู้จัดงานได้แถลงเป้าหมายในการจัดงานไว้ 3 ประการ คือ **หนึ่ง** เพื่อพิทักษ์และเชิดชูวัฒนธรรมที่งดงามของประชาชนให้ยั่งยืนสืบไปทั้งวัฒนธรรมประจำชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น **สอง** เพื่อเสริมสร้างและเสนอเนื้อหาที่ถูกต้องในการจัดงานสงกรานต์ให้แพร่ขยายไปในหมู่ประชาชน และ **สาม** เป็นการคัดค้านวัฒนธรรมที่ไร้สาระและไม่เป็นประโยชน์อันเกิดจากอิทธิพลของต่างชาติ เพื่อให้สอดคล้องกับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมไทยในปัจจุบัน ดังนั้น เนื้อหาสาระที่มุ่งนำเสนอในงานสงกรานต์ในครั้งนี้จึงเป็นการถ่ายทอดสภาพชีวิตของประชาชน ส่งเสริมจิตใจที่เสียสละ เพื่อแสดงถึงความสามัคคี ความรักชาติของประชาชนไทย ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบของศิลปะพื้นเมือง และการละเล่นต่าง ๆ ที่เป็นของประชาชนไทยอย่างแท้จริง⁴⁴ กล่าวได้ว่า ในมุมมองของนักศึกษากิจกรรมประเพณีที่สะท้อนวิถีชีวิตของประชาชน ที่ไม่ใช่ชนชั้นนำ เป็นเนื้อหาสำคัญในทางวัฒนธรรมที่ต้องได้รับการสืบทอดและทำให้กลายมาเป็นเนื้อหาหลักในการจัดกิจกรรมในรูปแบบประเพณีวัฒนธรรม

3.3 ความหมายสังคมนิยม จีนแดง และปฏิวัติอินโดจีน

3.3.1 พรหมแดนความหมายสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์

คำอธิบายหลักมักกล่าวว่า ฝ่ายขบวนการนักศึกษาเป็นฝ่ายซ้ายสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ ซึ่งตรงข้ามกับรัฐที่ต่อต้านลัทธิสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ ในความเป็นจริงนั้น มีความซับซ้อนมากกว่านี้มากกว่าที่จะกล่าวว่าเห็นด้วยหรือต่อต้านอย่างง่าย ๆ ในหัวข้อนี้จะชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนที่ว่าทกรมสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ได้กลายเป็นศัพท์แสงที่ได้รับความนิยมในวาทกรรมสาธารณะ

รัฐบาลศึกษาได้ใช้คำว่า “สังคมนิยมแบบอ่อน ๆ” ในนโยบายของเขาเพื่อแสดงให้เห็นถึงความชอบธรรมการบริหารปกครอง ในมุมมองของขบวนการนักศึกษาที่ต่อต้านผู้มีอำนาจนั้น ก็มองว่าคำแถลงดังกล่าวนี้เป็นเพียงการสร้างภาพเสียมากกว่า และยังทำการบิดเบือนความหมายของคำว่า

⁴³ “แนวรบด้านวัฒนธรรม,” คอลัมน์บทบรรณาธิการ, *อิทธิปัตย์* 1, 35 (21 - 27 สิงหาคม 2517): 4.

⁴⁴ “5 สถาบันจัดงานสงกรานต์พิทักษ์วัฒนธรรมประชาชน,” *อิทธิปัตย์* 3, 178 (13 - 15 เมษายน พ.ศ. 2519): 4.

สังคมนิยมไปเสียอีก แต่ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การที่รัฐบาลกล่าวว่าจะดำเนินนโยบายสังคมนิยมนั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าวาทกรรมสังคมนิยมมีความชอบธรรมระดับหนึ่ง (ไม่ว่าจะบิดความหมายไปก็ตามที) เพราะฉะนั้น การที่รัฐบาลคึกฤทธิ์นำคำนี้มาใช้ในการนิยามลักษณะนโยบายของตนก็เพื่อทำให้เห็นว่ารัฐบาลของคึกฤทธิ์เป็นรัฐบาลที่ทำเพื่อประชาชน

กระแสที่พรรคการเมืองกระแสหลักโอบรับวาทกรรมสังคมนิยมเอาไว้ได้สะท้อนผ่านข้อเขียนวิพากษ์วิจารณ์ในหน้าหนังสือพิมพ์ด้วย ในช่วงราวกลางปี 2517 สื่อสิ่งพิมพ์ได้นำเสนอความหมายและแนวคิดทางการเมืองแบบสังคมนิยม ซึ่งหนังสือพิมพ์อริปไตย ฉบับวันที่ 22 - 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2517 ได้สำรวจความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ เกี่ยวกับแนวคิดสังคมนิยมไว้ในคอลัมน์ “ตลาดแห่งทัศนะ: ไทยกับสังคมนิยม” ได้กล่าวว่า “ขณะนี้สังคมนิยมกำลังเป็นคำที่เราได้ยินกันเสมอ ๆ แนวความคิดสังคมนิยมได้รับการกล่าวถึงเป็นอันมากและปรากฏว่ามีกลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมืองบางกลุ่มประกาศว่า กลุ่มของตนมีนโยบายแบบสังคมนิยม ทำให้บางที่เราอยากทราบว่าคนอื่นเขาคิดอย่างไรเกี่ยวกับสังคมนิยม” อริปไตยจึงได้สัมภาษณ์บุคคลผู้มีชื่อเสียงต่าง ๆ จำนวนหนึ่งเพื่อสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมนิยม⁴⁵ ส่วนอีกบทความหนึ่งวิจารณ์ในช่วงต้นปี 2518 ระบุว่า “ขอให้ท่านผู้ย่อยแย้งแพ้นั้นการเป็นสังคมนิยมกัน ได้โปรดพิจารณาและอย่าได้อ้างตัวเองเป็นสังคมนิยมแก่ ๆ อ่อน ๆ กันอยู่เลย เพราะตามความเป็นจริงในขณะนี้ต่างก็ยังเป็นสังคมนิยมกันได้ในแค่แบบไทย ๆ แบบปฏิกริยาสังคมนิยมกันเท่านั้น”⁴⁶ แม้ว่าบทความนี้แสดงการประชดประชันต่อกระแสวาทกรรมสังคมนิยมที่ดูเหมือนผสมผสานกับความเป็นไทย แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่า วาทกรรมสังคมนิยมได้รับความนิยมจนเป็น “แพ้นั้น” นั่นเอง

แม้ว่าคำว่าสังคมนิยมจะได้รับความนิยมที่คนพูดได้ทั่วไป แต่ฝ่ายรัฐก็ขีดเส้นพรมแดนอันศักดิ์สิทธิ์ไว้ที่ “คอมมิวนิสต์” ในช่วงที่กระแสฝ่ายซ้ายเติบโต พร้อมทั้งประเทศเพื่อนบ้านได้กลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ไปหลายประเทศในช่วงปี 2518 นั้น เส้นพรมแดนที่อนุญาตให้ “สังคมนิยม” คงอยู่เริ่มตื้นตัน เมื่อฝ่ายขวาเห็นว่า สังคมนิยมก็เท่ากับคอมมิวนิสต์

⁴⁵ “ตลาดแห่งทัศนะ: ไทยกับสังคมนิยม,” *อริปไตย* 1, 21 (22 - 28 พฤษภาคม 2518): 14.

⁴⁶ อุดุลย์ ภาณุตานนท์, “สังคมนิยม: ปฏิกริยาสังคมนิยม” *ประชาธิปไตย* (8 มีนาคม 2518): 5.

ภาพที่ 3.7 การตุนล้อการเมืองเกี่ยวกับการนิยามความหมายแนวคิดสังคมนิยม ของ กอ.รมน.

ที่มา: เสียงใหม่ (3 มกราคม 2518): 7.

การตุนล้อเลียนการเมืองได้นำเสนอภาพการใส่ความของ กอ.รมน.ที่ป้ายสีให้พรรคแนวสังคมนิยมซึ่งกำลังหาเสียงเลือกตั้งอยู่นั้นเป็นคอมมิวนิสต์โดยแปะป้ายรูปค้อนเคียวเอาไว้ การเป็นคอมมิวนิสต์นั้นเป็นสิ่งที่ต้องห้ามในสังคมไทยเพราะจะถือว่าทำลายชาติไทย อุดมการณ์สังคมนิยมจึงมีพื้นที่อยู่ในสังคมไทย ในขณะที่คอมมิวนิสต์เป็นสิ่งที่ต้องห้ามผิดกฎหมาย ในสายตาฝ่ายความมั่นคงมองสองสิ่งนี้เป็นสิ่งเดียวกัน ไม่ว่าจะกรณีการจัดกิจกรรมมหรหรรคมการเมืองที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในเดือนตุลาคม 2517 ก็มีผู้นำโปสเตอร์ค้อนเคียวมาติดที่นิทรรศการ จนผู้จัดต้องแสดงตัวว่าไม่ใช่โปสเตอร์ของผู้จัดงาน หรือแม้กระทั่งการต่อต้านการกลับมาไทยของจอมพลถนอมในช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ไม่นานนัก ก็ผู้นำป้าย “แนวร่วม พคท.” ไปติดไว้แถวบริเวณที่ชุมนุม ผู้จัดการชุมนุมต้องมาปฏิเสธว่าเป็นป้ายของผู้ไม่หวังดี การทำให้วาทกรรมสังคมนิยมไม่มีที่อยู่ในพื้นที่สาธารณะ เห็นได้จากคำขวัญที่ว่า สังคมนิยมทุกชนิดคือคอมมิวนิสต์ ในแง่นี้คือการปิดกั้นความคิดฝ่ายซ้ายทุกรูปแบบ

3.3.2 จินตนาการและการปฏิบัติวัฒนธรรม

การนำเสนอภาพลักษณ์จินตนาการและการปฏิบัติวัฒนธรรม ที่มาจากทั้งฝ่ายขบวนการนักศึกษาและจากฝ่ายชนชั้นนำเอง ทั้งสองกรณีนี้มีจุดร่วมกันประการหนึ่งที่น่าเสนอภาพลักษณ์ที่ดีของจีน

3.3.2.1 นิทรรศการจีนแดง⁴⁷

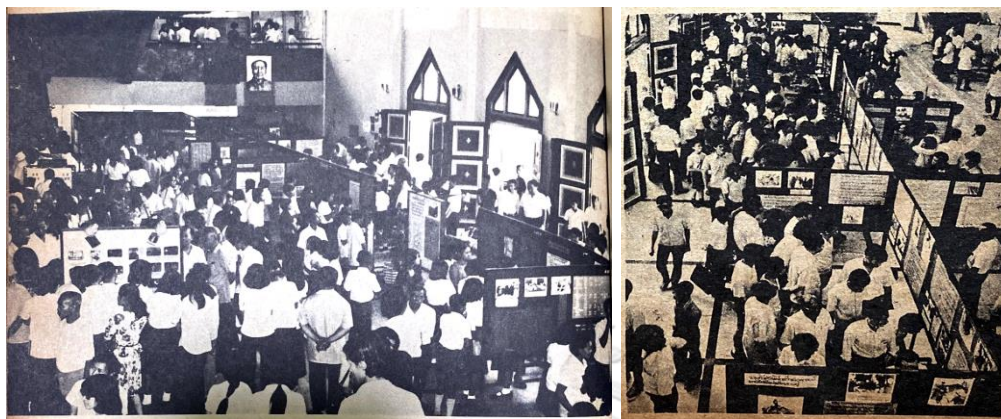
“นิทรรศการจีนแดง” เป็นนิทรรศการที่จัดขึ้นเพื่อนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศจีนแดง หรือที่มีความเข้าใจกันอย่างกว้างขวางว่าหมายถึงประเทศจีนคอมมิวนิสต์ โดยจัดขึ้นที่หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.) กล่าวได้ว่า นิทรรศการในครั้งนี้เป็นนิทรรศการใหญ่ครั้งแรกที่จัดขึ้นโดยกลุ่มนักศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ อีกทั้งยังเป็นครั้งแรกที่เรื่องราวเกี่ยวกับประเทศจีนคอมมิวนิสต์ได้ถูกนำเสนอในพื้นที่สาธารณะ หลังจากเป็นประเทศต้องห้ามมานานกว่า 20 ปี การจัดกิจกรรมในครั้งนี้นักศึกษาได้วางแผนเอาไว้ว่าจะจัดเป็นระยะเวลา 1 สัปดาห์ คือ ระหว่างวันที่ 23 – 29 มกราคม 2517 แต่ปรากฏว่าจำนวนของผู้เข้าชมนิทรรศการมีเป็นจำนวนมากจึงทำให้ผู้จัดงานขยายระยะเวลาการจัดแสดงนิทรรศการออกไปอีกหนึ่งสัปดาห์

กิจกรรมที่ถูกจัดขึ้นในนิทรรศการครั้งนี้ ประกอบไปด้วย บอร์ดนิทรรศการที่เขียนด้วยลายมือ พร้อมภาพประกอบเรื่องราว เนื้อหาเกี่ยวกับประวัติบุคคลสำคัญของจีนแดง, แนวความคิดของบุคคลสำคัญของลัทธิคอมมิวนิสต์ และเรื่องราวเกี่ยวกับจีนในด้านต่าง ๆ เช่น ปัญหาการเมือง การปกครอง การศึกษา การแพทย์ เศรษฐกิจ การกีฬา ความสัมพันธ์และนโยบายต่างประเทศ นอกจากนี้ นักศึกษายังจัดให้มีรายการเสวนาเกี่ยวกับจีนแดงในมุมมองต่าง ๆ เป็นประจำทุกวันตลอดการจัดนิทรรศการ โดยเชิญบุคคลที่มีชื่อเสียงมาร่วมพูดคุยในวงเสวนา ซึ่งสามารถสร้างความสนใจให้กับผู้คนได้เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังมีการเปิดฉายหนังภาพยนตร์จีนแดงที่สะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตของผู้คนในประเทศจีนคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นสิ่งลึกลับเป็นอย่างมากในสังคม ซึ่งเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้เข้าชม เพราะการจัดฉายภาพยนตร์จีนแดงยังคงเป็นสิ่งต้องห้ามในสังคมไทยเนื่องจากกฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์

กล่าวได้ว่า การจัดแสดงนิทรรศการในครั้งนี้ได้นำเสนอภาพจีนแดงที่แตกต่างไปจากการรับรู้ในอดีตที่จีนแดงถูกสร้างภาพเป็นปีศาจ ดังปรากฏว่า ภาพเหมา เจ๋อตง ขนาดใหญ่ และ ธงชาติของจีนแดงถูกติดตั้งไว้ในระดับที่สูงกว่าสายตาของผู้เข้าร่วมงานและสามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจน (ภาพประกอบที่ 3.8) ซึ่งภาพเหมาและธงชาติถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนจิตวิญญาณการปฏิวัติของประชาชนชาวจีน อีกทั้งเนื้อหาในนิทรรศการยังได้นำเสนอเรื่องราวของจีนแดงและแนวคิดของพรรคคอมมิวนิสต์ในทุก ๆ ด้านในแง่บวก ไม่ว่าจะเป็นนโยบายทางการเมือง ศิลปกรรม วรรณกรรม การปกครอง การเกษตร การสาธารณสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาพสไลด์สาธิตการฝังเข็ม ซึ่งเป็น

⁴⁷ หัวข้อย่อนี้ได้สรุปและใช้ข้อมูลส่วนหนึ่งจากบทความของผู้เขียนเอง ดูใน Chantana Chainaken and Wasana Wongsurawat, “The ‘Red China’ Exhibition, Socialism, and Thai Student Activism in 1974, (October 3, 2022). Available at SSRN: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4235767>.

เทคโนโลยีทางการแพทย์ที่ชาวจีนภาคภูมิใจเป็นอย่างมาก รวมทั้ง นโยบายในการแก้ไขปัญหาสาธารณสุขในเขตพื้นที่ชนบทที่ชื่อว่าโครงการ “หมอเท้าเปล่า” (Barefoot Doctor)⁴⁸ ซึ่งมีส่วนช่วยให้ประชาชนในพื้นที่ชนบทห่างไกลสามารถเข้าถึงการรักษาทางการแพทย์เบื้องต้นได้ ซึ่งเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ยังไม่เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางในสังคมไทยมาก่อน

ภาพที่ 3.8 – 3.9 ภาพบรรยากาศผู้เข้าขมนิทรรศการจีนแดงที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ระหว่างวันที่ 23 มกราคม – 5 กุมภาพันธ์ 2517

ที่มา : จรัส รัตนวรรณ, *นิทรรศการจีนแดง* (กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต, 2517), หน้า 2 – 3.

เมื่อพิจารณาจากภาพในหนังสือประมวลภาพกิจกรรมเนื่องในการการจัดนิทรรศการจีนแดง จะพบว่าผู้เข้าขมนิทรรศการไม่ได้จำกัดอยู่แค่เพียงนักศึกษา แต่ยังประกอบไปด้วยประชาชนทั่วไป ซึ่งบางคนได้นำบุตรหลานมาร่วมขมนิทรรศการด้วย นอกจากนี้ นักเรียน นักศึกษา ที่เข้าขมนิทรรศการ ยังได้มีการคัดลอกข้อความต่าง ๆ ที่ตนเองประทับใจจากบอร์ดนิทรรศการเอาไว้ด้วย⁴⁹ ปรากฏการณ์นี้จึงสามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่าประชาชนทั่วไปก็เริ่มหันมาสนใจเรื่องราวของประเทศจีนแดงไม่ใช่นักศึกษาเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ข้อน่าสังเกตประการหนึ่งที่น่าจะมีส่วนทำให้มีประชาชนทั่วไปเข้าขมนิทรรศการเป็นจำนวนมาก เพราะวันแรกของการจัดนิทรรศการตรงกับวันตรุษจีน ซึ่งโดยปกติ

⁴⁸ “หมอเท้าเปล่า” คือ ระบบการรักษาพยาบาลขั้นพื้นฐานทั่วประเทศที่ถูกคิดค้นขึ้นในช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรม ระหว่าง ค.ศ. 1968 – 1981 ต่อมาองค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้หมอเท้าเปล่าเป็นต้นแบบของการมีสุขภาพดีสำหรับทุกคนใน ค.ศ. 1978 โปรดดูรายละเอียดใน Chumjuan Nancy Wei, “Barefoot Doctors: The Legacy of Chairman Mao’s Healthcare,” in Chunjuan Nancy Wei and Darryl E. Brock (Editor, Contributor), *Mr. Science and Chairman Mao’s Cultural Revolution: Science and Technology in Modern China*, (United States: Lexington Book, 2014).

⁴⁹ ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของนักเรียนขณะเข้าขมนิทรรศการนี้ปรากฏอยู่ในจดหมายรายงานการเข้าร่วมสังเกตการณ์การจัดนิทรรศการจีนแดงของฝ่ายรัฐบาลที่ได้เข้าไปร่วมขมนิทรรศการ และได้รายงานสถานการณ์ให้รัฐบาลทราบ

แล้วประชาชนที่มีเชื้อสายจีนจะถือเอาช่วงเวลานี้เป็นหยุด ดังนั้น เมื่อนักศึกษาจัดนิทรรศการจีนแดง ในช่วงเวลานี้จึงมีความเป็นไปได้ว่าคนไทยเชื้อสายจีนที่ไม่มีโอกาสได้รับรู้เรื่องราวความเป็นไปของ สังคมจีนมาเป็นระยะเวลานานต้องการจะทราบเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประเทศจีน คอมมิวนิสต์

ควรกล่าวไว้ด้วยว่าการจัดนิทรรศการในครั้งนี้จัดขึ้นในขณะที่ประเทศยังไม่ได้ประกาศยกเลิกกฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ดังนั้น เมื่อเนื้อหาในนิทรรศการได้ถูกเผยแพร่ออกไปจึงทำให้เกิดกระแส วิชาการวิจารณ์ว่าเป็นการนำเสนอเฉพาะแง่มุมที่ดีของจีนเท่านั้น และถูกโจมตีว่าเป็นการเผยแพร่ลัทธิ สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตาม พืชรพล ตรีเยเกษม นายก อมธ. ได้ออกมายืนยันว่าการจัด นิทรรศการในครั้งนี้เป็นความตั้งใจที่ต้องการเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับประเทศจีนแดงและ ไม่มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์แต่อย่างใด อีกทั้ง ข้อมูล ภาพถ่าย เอกสารและ ภาพยนตร์ก็ได้รับความอนุเคราะห์มาจากผู้ที่เคยเดินทางไปเยือนจีนแดง และหน่วยงานราชการ เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กระทรวงการต่างประเทศ ยูซีเอส องค์การโอเคเฟ และฟิล์ม ภาพยนตร์ก็ได้ยืมมาจาก พล.ต.ท. ชุมพล โลหะชาละ อย่างไรก็ตาม สมาชิกรัฐบาลและกลุ่มผู้นำทหาร มีปฏิกริยาต่อการจัดนิทรรศการในครั้งนี้แตกต่างกันออกไป เช่น ประจวบ สุนทรางกูร เห็นว่าการจัด นิทรรศการของนักศึกษาในครั้งนี้เป็นการให้ความรู้ในทางวิชาการแก่นักศึกษาและครู ในขณะที่อารีย์ การิบุตร เห็นว่า เป็นกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม เพราะผิดกฎหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์ แต่ให้ตำรวจตรวจ ตราอย่างใกล้ชิด ถ้ามีอะไรที่ไม่ถูกต้องก็ให้ใช้แนวทางการตักเตือนแทนการใช้ความรุนแรง ส่วนนาย พ่วง สุวรรณรัตน์ เห็นว่าการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ผิดกฎหมายคอมมิวนิสต์ แต่การที่นักศึกษาสามารถ จัดนิทรรศการในครั้งนี้ได้เป็นเพราะนโยบายในปัจจุบัน หรือแม้กระทั่งสัญญา ธรรมศักดิ์ ก็มีความเห็น ต่อการจัดนิทรรศการว่าเป็นเพียงการให้ความรู้ทางการศึกษาจึงสามารถจัดได้ ท้ายที่สุดได้มีการนำ เรื่องการจัดนิทรรศการจีนแดงเข้าเป็นสาระในประชุมคณะรัฐมนตรี ซึ่งก็มีการลงมติว่าการจัด นิทรรศการจีนแดงไม่ผิดกฎหมายคอมมิวนิสต์ อีกทั้ง ข้อมูลสำหรับการจัดนิทรรศการก็เป็นข้อมูลที่ ได้มาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐและบางส่วนก็สามารถหาอ่านได้จากห้องสมุดทั่วไป

แต่ในหนึ่งกระแสวิชาการที่น่าสนใจและมีลักษณะย้อนแย้งกลับมาจากหนังสือพิมพ์ *อิทธิปัตย์* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่จัดพิมพ์ขึ้นในนามของ ศนท. จึงเปรียบเสมือนตัวสื่อสิ่งพิมพ์ที่เป็น ตัวแทนทางความคิดจากฝั่งนักศึกษา อิทธิปัตย์ตีพิมพ์ข้อเขียนที่ลงความเห็นว่าย อมธ. ได้เผยแพร่แนวคิด สังคมนิยมคอมมิวนิสต์โดยอ้างว่าเผยแพร่ความรู้วิชาการ โดยพาดหัวข่าวว่า “นิทรรศการจีนแดงความ จริงใจที่แฝงเร้น”⁵⁰ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์นี้คงไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจแต่อย่างใด เมื่อ

⁵⁰ เสนอ สามัญบุตร, “นิทรรศการจีนแดง: ความจริง (ใจ) ที่แฝงเร้น,” *อิทธิปัตย์* 1, 5 (30 มกราคม – 5 กุมภาพันธ์ 2517): 2.

พิจารณาจากกองบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ *อริปัตย์* ในระยะแรกเป็นนักศึกษาที่มีแนวคิดโน้มเอียงไปในทางสนับสนุนแนวทางเสรีนิยม ดังปรากฏว่า เมื่อพิจารณาการรายงานข่าวอื่น ๆ ที่ปรากฏในอริปัตย์ระยะหกเดือนแรกจะมีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์กลุ่มอิสระว่าจัดกิจกรรมไม่เหมาะสมอยู่อย่างสม่ำเสมอ จนกระทั่งกลางเดือนกรกฎาคม 2517 อริปัตย์ได้มีการเปลี่ยนแปลงกองบรรณาธิการทั้งหมด จึงทำให้อริปัตย์ในระยะหลังนี้นำเสนอข่าวสารของนักศึกษาด้วยแง่มุมที่สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นโดยกลุ่มนักศึกษาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอิสระหรือองค์กรนักศึกษาทั้งในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าปฏิกิริยาต่อการจัดนิทรรศการในฝ่ายรัฐบาลมีความเห็นที่แตกต่างกันอยู่บ้าง แต่สิ่งหนึ่งที่ดูเหมือนจะสอดคล้องกันคือการดำเนินการกับนักศึกษา ทั้งนี้ ถ้าหากอธิบายด้วยมุมมองทางการเมืองภายในอาจจะสามารถวิเคราะห์ได้ว่าบทบาทของขบวนการนักศึกษาที่เพิ่มสูงขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทำให้รัฐบาลต้องดำเนินการด้วยท่าทีที่ละมุนละม่อมมากขึ้น อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจะพบว่าช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิดกระแสเรียกร้องให้มีการเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนแดง และปรับปรุงทางการค้าขึ้นภายในรัฐบาล⁵¹ ซึ่งมุมมองต่อปัญหาในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้สะท้อนให้เห็นจากเวทีสัมมนา ซึ่งเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งจัดขึ้นในนิทรรศการครั้งนี้ นักศึกษาได้เชิญบุคคลต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงมาร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นบรรยากาศภายในกลุ่มชนชั้นนำเองที่เริ่มมีการปรับท่าทีต่อจีนแดงด้วยเช่นเดียวกัน

ด้วยบริบทที่เปลี่ยนแปลง คือ ไทยเริ่มดำเนินนโยบายที่ต้องการหันมาคืนดีกับจีนแดง และความสนใจที่มีต่อจีนแดงที่เพิ่มขึ้น ทำให้หนังสือเกี่ยวกับจีนแดงได้รับความนิยมมากขึ้นตามไปด้วย ในนิทรรศการครั้งนี้ยังได้มีการจัดพิมพ์ *ปรัชญานิพนธ์เหมาเจอตุง* ที่จัดพิมพ์โดยองค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ออกมาจำหน่ายด้วย และหลังจากนิทรรศการสิ้นสุด ปรากฏที่ปิดกั้นการรับรู้เกี่ยวกับเรื่องจีนแดงก็ได้พังทลายลง เพราะหนังสือเกี่ยวกับจีนแดงได้ทยอยออกสู่ตลาดหนังสือทั้งหนังสือที่จัดพิมพ์โดยหนังสือและจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์อื่น ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับผู้ศึกษา ส่วนหนึ่งเพื่อตอบสนองต่อปริมาณผู้อ่านที่มีมากขึ้น

ตาราง 3.3

หนังสือเกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาชนจีนที่จัดพิมพ์โดยองค์การนักศึกษา ช่วง 2516 - 2519

⁵¹ ในงานของอาสา คำภา ได้อธิบายบทบาทในด้านนี้ของประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ที่พยายามผลักดันนโยบายทางการค้ากับจีนแดงตั้งแต่ พ.ศ. 2514

ปี	ชื่อหนังสือ	ผู้จัดพิมพ์	ผู้เขียน แปล
2516	จีน: แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล	ฝ่ายวิชาการ ส.จ.ม.	
กุมภาพันธ์ 2517	วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับนิทรรศการจีน แดง	องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
2518	นักศึกษาจีน : แนวหน้าขบวนการ ปฏิวัติสังคม	พรรคพลังธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	เทอด ชงธรรม และวรรณนา พระประเสริฐ (แปลและ เรียบเรียง)
2517	เศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยแผน ใหม่	สถานศึกษา สถาบัน เทคโนโลยีพระจอมเกล้า ธนบุรี	ศาสตราจารย์ เส้นจ้อยหยวน
2517	ว่าด้วยลัทธิประชาธิปไตยแผนใหม่	กลุ่มนิสิตนักศึกษาเพื่อ วิชาการ	เหมาเจ๋อตง
2517	คอมฯ จีนแดง-รัสเซีย	กลุ่มนักศึกษา-ประชาชน เพื่อพัฒนาชนบท	สุรัฐ โรจนาวรรณ
2517	15 ปี ในสาธารณรัฐประชาชนจีน	วรรณศิลป์	เจ.เอส.ฮอว์น แปลโดย เกษม วงศ์ ประดิษฐ์
2517	ปรัชญานิพนธ์ประธานเหมาเจ๋อตง	องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
2517	ขบวนการปฏิวัติ	กลุ่มศึกษาขบวนการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	เหมาเจ๋อตง
2518	จีนกับการปฏิวัติทางการศึกษา	กลุ่มรากแก้ว	ปีเตอร์ มาคเกอร์ แปลโดย น้ำค้าง
2518	คติพจน์ประธานเหมาเจ๋อตง	ชมรมหนังสือวังแก้ว	
2519	โฉมหน้าจีนใหม่	องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
?	คติพจน์ เหมาเจ๋อตง	ชมรมหนังสือก้าวหน้า	
?	ความคิดของเหมา เจ๋อ ตุง	กลุ่มนักศึกษา-ประชาชน เพื่อพัฒนาชนบท	สุรัฐ โรจนาวรรณ
?	การปกครองของจีนแดง	กลุ่มนักศึกษา-ประชาชน เพื่อพัฒนาชนบท	สุรัฐ โรจนาวรรณ

ที่มา: ผู้วิจัย

หนังสือเกี่ยวกับเรื่องจีนแดงที่จัดพิมพ์โดยนักศึกษาในระยะแรกนั้นแปลมาจากหนังสือภาษาอังกฤษ ดังจะเห็นได้ว่า หนังสือ จีน: แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอด (พฤศจิกายน 2516) ที่

จัดพิมพ์ขึ้นโดยฝ่ายวิชาการ ส.จ.ม. ใช้ต้นฉบับภาษาอังกฤษที่อยู่ในห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ แต่ต่อมาการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับเรื่องจีนแดงมีความกว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศที่ได้มีการแปลต้นฉบับงานเขียนในภาษาจีนมาเป็นภาษาไทยโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สรรนิพนธ์เหมาเจอตุง นวนิยายจีนต่าง ๆ เช่น ผู้หญิงผมขาว, นายแพทย์นอร์แมน เบทูน ซึ่งหนังสือที่ถูกนำมาแปลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นวรรณกรรมที่ก่อตัวขึ้นในยุคปฏิวัติวัฒนธรรมในจีน จึงมีลักษณะของการกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมืองของประชาชนทั้งสิ้น

นอกจากนี้ สำนักพิมพ์อื่น ๆ ทั้งที่เป็นแนวร่วมของขบวนการนักศึกษาและไม่ได้เป็นแนวร่วมก็ได้ทยอยจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับจีนแดง เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดหนังสือที่มีความต้องการอยากรู้เรื่องราวภายในประเทศจีนคอมมิวนิสต์ ดังนั้น หนังสือที่เกี่ยวกับแนวคิด ชีวิตประวัติของผู้นำ โดยเฉพาะเหมาเจอตุง ได้ไหลทะลักเข้าสู่ตลาดหนังสือ รวมทั้ง หนังสือท่องเที่ยวต่าง ๆ ก็ได้ทยอยจัดพิมพ์เรื่องราวเกี่ยวประเทศจีน กระบวนการเหล่านี้จึงทำให้เรื่องราวของจีนไม่ใช่ดินแดนที่เป็นความลับอีกต่อไป ซึ่งปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้จึงมีส่วนสนับสนุนรัฐบาลให้ทบทวนนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกับจีน ทั้งนี้ จึงอาจจะกล่าวได้ว่าการจัดนิทรรศการจีนแดงเป็นต้นทางสำหรับการกล่าวเรื่องจีนในพื้นสาธารณะได้แม้ว่าจะมีกฎหมายคอมมิวนิสต์

ตาราง 3.4

หนังสือเกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาชนจีนที่จัดพิมพ์โดยองค์กรต่าง ๆ ช่วง 2516 - 2519

ปี	ชื่อหนังสือ	องค์กรจัดพิมพ์	ผู้เขียน
มกราคม 2517	เหมาเจอตุง เหมาผู้สร้างเหมา	มหาราชกูร์	
2517	การปฏิวัติของจีน	กองบรรณาธิการ สังคมศาสตร์ปริทัศน์	
2517	จีนคอมมิวนิสต์: เรื่องของการต่อสู้บนผืนแผ่นดินใหญ่	โรงพิมพ์เจริญธรรม	สนอง วิริยะผล
2517	คำคม เมาเซตุง: ชีวิตและงานปฏิวัติ	สำนักพิมพ์บรรณาคาร	อ.ปากกล้า
สิงหาคม 2518	เหมา เจอตุง ผู้นำจีนใหม่	ชมรมหนังสือแสงตะวัน	
กรกฎาคม 2518	ความเป็นจริงในสาธารณรัฐประชาชนจีน	สำนักงานนิติธุรกิจการ พรรค แนวร่วมสังคมนิยม	ทองปักษ์ เพียงเกษ
2518	รวมเรื่องสั้นปฏิวัติของสาธารณรัฐประชาชนจีน	สำนักพิมพ์ประชาชน	
2519	เมื่อจีนตื่นจากหลับ	สำนักพิมพ์ดวงกมล	เปียร์เรอ ฟิตเตอร์ แบล โดย อุไทย พิณฑุ โยธิน

ปี	ชื่อหนังสือ	องค์กรจัดพิมพ์	ผู้เขียน
เมษายน 2519	รับใช้ประชาชน ด้วยวิถีชีวิต	สำนักพิมพ์สัญญา	แปลโดย นิธิ และ นพคุณ
2518 (2515)	เดินทัพทางไกลไปกับประธานเหมา	นิตยสารเอเชีย	หนังสือต้องห้าม

กิจกรรมที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งที่ถูกจัดขึ้นในนิทรรศการจีนแดง คือ การฉายภาพยนตร์ที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับจีนคอมมิวนิสต์ ซึ่งนักศึกษาได้ให้ข้อมูลกับหนังสือพิมพ์ว่าได้ฟิล์มภาพยนตร์เหล่านี้มาจาก ชุมพล โลหะชาละ ประชาชนและนักศึกษาจำนวนมากได้เข้ารับชมภาพยนตร์จีนแดงด้วยความสนใจใคร่รู้ ซึ่งปรากฏว่าเมื่อนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เห็นว่านักศึกษาธรรมศาสตร์สามารถนำภาพยนตร์จีนแดงมาจัดฉายได้ จึงเกิดความคิดที่จะนำเอาภาพยนตร์จีนแดงมาฉายในเกษตรฯ เพื่อเป็นการหารายได้สำหรับการจัดกิจกรรมของชมรม อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้สั่งห้ามมิให้นักศึกษาเกษตรฯ จัดฉายภาพยนตร์จีนแดง โดยบอกว่าภาพยนตร์ที่นักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรฯ จะนำมาจัดฉายมีเนื้อหาที่เผยแพร่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ตาม เหตุผลที่รัฐบาลใช้ในการสั่งห้ามการฉายภาพยนตร์ในเกษตรฯ อาจจะไม่ใช่อะไรที่จริงทั้งหมด เพราะเมื่อตรวจสอบแล้วพบว่าภาพยนตร์เรื่อง “ไชน่า” (China) ที่จะจัดฉายในเกษตรฯ ถูกถ่ายทำขึ้นโดย ไมเคิลแอนเจโล อันโตนิโอนิ (Michelangelo Antonioni) ผู้สร้างภาพยนตร์ชาวอิตาลี และเป็นภาพยนตร์ที่ทางการจีนประกาศสั่งห้ามเพราะนำเสนอภาพจีนในแง่ลบ⁵² ในขณะที่ภาพยนตร์ที่จัดฉายที่ธรรมศาสตร์เป็นภาพยนตร์ที่ชุมพล โลหะชาละ ได้รับมาจากรัฐบาลจีนและนักศึกษาได้ไปยืมฟิล์มภาพยนตร์มาจากชุมพลเพื่อมาจัดฉายที่ธรรมศาสตร์ นอกจากนี้ ยังมีเสียงสะท้อนจากนิสิตจุฬาฯ คนหนึ่งที่มีโอกาสได้เข้ารับชมภาพยนตร์จีนแดงทั้งที่ธรรมศาสตร์และเกษตรฯ ได้แสดงทัศนะว่า ภาพยนตร์จีนแดงที่มีการจัดฉายทั้งสองมหาวิทยาลัยมีเนื้อหาที่แตกต่างกัน โดยภาพยนตร์จีนแดงที่ธรรมศาสตร์จัดฉายได้ให้ภาพสังคมจีนที่สงบ ประชาชนยิ้มแย้ม และมีความก้าวหน้าทางด้านการแพทย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำภาพเทคนิคการฝังเข็มเพื่อช่วยบรรเทาความเจ็บปวดจากการผ่าตัด ในขณะที่ภาพยนตร์จีนแดงที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์นำมาฉายประชาชนที่อาศัยในประเทศจีนกลับมีสีหน้าเป็นทุกข์ อดอยาก และไม่มีความสุข จากกรณีนี้จึงทำให้เห็นความย้อนแย้งที่เกิดจากการให้เหตุผลเรื่องการฉายภาพยนตร์จีนแดงของรัฐบาลได้ว่าเหตุผลที่แท้จริงของการสั่งห้ามมิให้มีการฉายภาพยนตร์จีนแดงที่เกษตรฯ นั้นไม่ได้มาจากนโยบายความมั่นคงแต่เป็นเพราะปัญหาในเรื่องนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

กล่าวได้ว่า การจัดนิทรรศการจีนแดงในครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นกระแสความสนใจต่อเรื่องจีนแดงทั้งจากประชาชน นักเรียน และนักศึกษา เนื่องจากปริมาณของผู้เข้าชมนิทรรศการที่มีการประเมินว่าจำนวนมากถึงประมาณ 25,000 คน นักศึกษายังได้ทำแบบสอบถามเพื่อสำรวจความ

⁵² “ได้หวั่นจะฉาย ‘ไชน่า’ ทาง ที.วี. หลายสถานี,” *ประชาธิปไตย* (19 กุมภาพันธ์ 2517): 7.

ในหัวข้อที่แล้ว ได้อภิปรายถึงความกระตือรือร้นของขบวนการนักศึกษาที่จะเรียนรู้ความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ของการปฏิวัติในจีน การนำเสนอภาพลักษณ์สังคมจีนก่อนที่จะมีการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ทางการทูตไทย-จีนนั้น นักศึกษาปัญญาชนได้ริเริ่มมาก่อนแล้ว สำหรับในหัวข้อนี้จะมุ่งเน้นการกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อมีการปรับปรุงความสัมพันธ์ทางการทูต แม้ว่าจะคง พ.ร.บ. ป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ รัฐไทยอนุญาตให้คนไทยสามารถเดินทางเพื่อไปศึกษาดูงานในจีนได้ ด้วยวัตถุประสงค์ทางการทูต

ในส่วนนี้เสนอว่า ความเปลี่ยนแปลงทางการทูตระหว่างไทยจีนได้สร้างผลกระทบต่อการนำเสนอภาพลักษณ์สังคมจีนจากมุมมองไทยด้วย และผลกระทบนี้ไม่ใช่เพียงแค่ผู้สนับสนุนขบวนการฝ่ายซ้ายสังคมนิยมเป็นผู้สร้าง หากแต่ผู้ที่ไม่ได้นับได้ว่าสังกัดอุดมการณ์สังคมนิยมก็มีส่วนด้วยเช่นกัน รวมถึงเจ้าหน้าที่รัฐ กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในขณะที่ขบวนการฝ่ายซ้ายสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงที่มีการปฏิวัติวัฒนธรรมของจีนเป็นต้นแบบ ฝ่ายชนชั้นนำบางส่วนและกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ ก็ชื่นชมและนำเสนอภาพลักษณ์สังคมจีนในการปฏิวัติวัฒนธรรมภายใต้การตีความของตนด้วยเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเราจะกล่าวถึงจุดร่วมที่ทั้งฝ่ายขบวนการฝ่ายซ้ายสังคมนิยมกับฝ่ายชนชั้นนำหรือกลุ่มทางสังคมอื่น ๆ มองการปฏิวัติวัฒนธรรมในแง่บวกก็ตาม แต่ก็กล่าวได้ว่ามีความแตกต่างกันบางประการสำหรับฝ่ายซ้ายนั้นจุดเน้นจะอยู่ที่สนับสนุนความเปลี่ยนแปลงของสังคม ในขณะที่ฝ่ายชนชั้นนำและกลุ่มทางสังคมจะเน้นไปที่การมองปฏิวัติวัฒนธรรมในฐานะการสร้างระเบียบของสังคม ที่ทำให้บ้านเมืองมีระเบียบ เป็นต้น

หัวข้อนี้จะยกตัวอย่างบางกรณีสำคัญที่คณะเดินทางไปเยี่ยมชมประเทศจีน ได้แก่ คณะแพทย์ 16 คน ระหว่างวันที่ 7 - 27 เมษายน 2517, ส.ส.จากพรรคการเมืองต่าง ๆ จำนวน 30 คน (นำโดย ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์) ระหว่างวันที่ 7 - 17 มิถุนายน 2518, นักวิชาการจากสถาบันเอเชียศึกษา (นำโดย เขียน อีรวิทย์) ได้เดินทางไประหว่างวันที่ 5 - 27 เมษายน 2519 และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาหญิง (สส.หญิง 7 คน และ สว. หญิง 6 คน) เดินทางไประหว่างวันที่ 10 - 18 กรกฎาคม 2519 กรณีการเดินทางไปเยือนประเทศจีนแดงจากที่ยกตัวอย่างมานี้กล่าวได้ว่าเป็นกรณีเด่น ๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม ด้วยบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เริ่มมีการปรับเปลี่ยนนโยบายจึงทำให้มีบุคคลหลายกลุ่มได้มีโอกาสเดินทางไปเยือนจีนแดงด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งอาจจะยังมีคณะเดินทางอื่น ๆ นอกเหนือจากที่กล่าวมานี้ด้วย

สำหรับคณะแพทย์ที่เดินทางไปเยี่ยมชมประเทศจีนระหว่างวันที่ 7 - 27 เมษายน 2517 ทั้งนี้ นายแพทย์อุดม โปะะเกษษณะ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข กล่าวว่า คณะแพทย์ไทยที่เดินทางไปเยี่ยมประเทศจีนให้ความเห็นว่าการแพทย์ด้านชนบทของจีนกระจายได้ทั่วถึงมากกว่า

ประเทศไทย⁵³ แพทย์หญิง ตระหนักจิต หะริณสูตร รองคณบดีคณะอายุรศาสตร์เขตร้อน มหาวิทยาลัยมหิดล หนึ่งในคณะแพทย์ที่เดินทางไปเยือนจีนแดงได้กล่าวอย่างประทับใจว่า ประชาชนได้ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐในการควบคุมโรคติดต่อเป็นอย่างดี ทำให้ไม่มีโรคระบาดภายในประเทศ อีกทั้งเธอไม่เห็นสุนัขตามถนนแม้แต่ตัวเดียว โดยรวมประชาชนมีอนามัยที่สมบูรณ์มาก เธอให้ความเห็นต่อว่า ระเบียบแบบแผนในด้านการสาธารณสุขของจีนควรจะนำมาใช้ในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี เพราะนักวิชาการเหล่านี้ไม่เกี่ยวกับลัทธิการเมือง⁵⁴ เช่นเดียวกับ นายแพทย์หทัย ชิตานนท์ เขียนบทความเรื่อง “แพทย์เท้าเปล่า” ลงหน้าหนังสือพิมพ์⁵⁵ และต่อมาก็ได้จัดพิมพ์หนังสือ 21 วันในเมืองจีน เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวของประเทศจีนคอมมิวนิสต์ และได้กล่าวไว้ว่า “สิ่งที่น่าสนใจและน่าพิศวงที่ผู้เขียนได้พบเห็นในประเทศจีน ซึ่งผิดแปลกไปจากที่อื่น ก็คือ ชีวิต, จิตใจ, พฤติกรรม และค่านิยมของประชาชน สิ่งเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อโลกเราทั้งโลก”⁵⁶

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภาหญิง ซึ่งเดินทางไปในช่วงกรกฎาคม 2519 ก็นำประสบการณ์การเดินทางเยี่ยมชมมาพูดนำเสนอต่อสาธารณะด้วยเช่นกัน คุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ สมาชิกวุฒิสภาและนายกสภาสตรีแห่งชาติ กล่าวบรรยายความประทับใจในเรื่องการศึกษา ระบบการศึกษาที่จีนสามารถปั้นเด็กตั้งแต่เล็กจนกระทั่งโต รัฐบาลเอาใจใส่มาก เมื่อคลอดลูกก็มีสถานอนุบาลของรัฐรับเลี้ยงอย่างเสมอภาคกัน “การแสดงออกของเด็กน่ารักมาก มีการร้องเพลงยกย่องประธานเหมา โจมตีศัตรู โจมตินายทุน สอนให้รักชาติ” แต่คุณหญิงสุภัทรากล่าวเพิ่มเติมด้วยว่า “เราจะทำอย่างเขาไม่ได้หรอก เด็กของเขาเท่าเทียมกันตั้งแต่เกิด” นอกจากนี้ คุณหญิงสุภัทราซึ่งมีความสนใจในประเด็นเรื่องความเสมอภาคระหว่างชายหญิงยังได้เล่าถึงประเด็นดังกล่าวเอาไว้ว่า ในสังคมจีนมีความเสมอภาคระหว่างชายหญิงที่เท่ากันหมด ทางการเงินได้ยืนยันเรื่องนี้ ไม่ว่าในโรงงานอุตสาหกรรมหรือหน่วยงานใด ๆ จะมีผู้หญิงทำงานร่วมกับผู้ชายในสภาพประชาชน⁵⁷ ส่วนคุณหญิงบัวเขียว รัชศิริ ส.ส.พรรคชาติไทย กล่าวว่า สิ่งที่จะนำมาปรับปรุงสังคมไทยก็คือเรื่องช่องว่างระหว่างคนมีกับคนจน จะต้องให้คนรวยเสียสละมากกว่านี้ และให้สวัสดิการแก่คนจนให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ และเร่งให้รัฐบาลตั้งโรงเรียนให้ทั่วถึงในชนบท เวลานี้ในประเทศจีนไม่มีโจรและไม่มีโสเภณีเลย นายผณิตรา ภัคเกษม ส.ส.เชียงใหม่ พรรคประชาธิปัตย์ กล่าวว่าสิ่งที่ประทับใจมากคือความพยายาม

⁵³ ข่าวพาณิชย์ 3 พฤษภาคม 2517.

⁵⁴ สยามรัฐ 9 พฤษภาคม 2517.

⁵⁵ ไทยรัฐ 5 พฤษภาคม 2517.

⁵⁶ หทัย ชิตานนท์, 21 วันในเมืองจีน, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ธันวาคม 2517), คำนำผู้เขียน.

⁵⁷ คุณหญิงสุภัทรายังกล่าวด้วยว่า “ลัทธิคอมมิวนิสต์ไม่เหมาะกับเมืองไทยของเรา อยู่อย่างนี้ดีแล้ว ถ้าเอาอย่างจะยุ่งแน่ ๆ คำว่าปลดแอก ปลุกระดมมวลชน ที่บ้านเราเอามาจากจีนนี่เอง เขาจะทำอะไรกันแต่ละที่ก็ต้องมีการปลุกระดมมวลชนกันตลอดเวลา เขาพูดกันเป็นของธรรมดาแล้วค่ะ”

อดทน อดกลั้น และความเฉลียวฉลาด สิ่งที่ยากนำมาเป็นตัวอย่างกับสังคมไทยก็คือการเกษตร โดยเฉพาะการชลประทานเพราะไทยเป็นประเทศเกษตรเหมือนกัน⁵⁸

ควรกล่าวด้วยว่า สื่อสิ่งพิมพ์ที่เขียนบรรยายถึงจีนหลังการปฏิวัติผ่านประสบการณ์ที่พบเห็นด้วยสายตาตนเองนั้น ได้เพิ่มจำนวนขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 หนังสือดังกล่าวจึงไม่ใช่เป็นเพียงการเล่าลัทธิการเมืองหรือประวัติศาสตร์ หากแต่เป็นการถ่ายทอดสภาพสังคมจริงที่พวกเขาพบเห็น ในระยะแรกหลัง 14 ตุลาคม 2516 ไม่นานนัก หนังสือพิมพ์ *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* และ *มหาสารวัตร* ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ที่นำเสนอแนวคิดสังคมนิยมอย่างเด่นชัด ได้นำเสนอคอลัมน์เกี่ยวกับบทความแปลประสบการณ์ที่พบเห็นในจีน และได้พิมพ์รวมเล่มต่อมาไม่นานนัก อาทิ *จดหมายจากเมืองจีน เล่ม 1 และ เล่ม 2* ของ ทอง น้ำป่าว⁵⁹ กระนั้นหนังสือเหล่านั้นยังไม่ใช่มาจากเรื่องเล่าจากประสบการณ์ของคนไทย จนเมื่อมีการอนุญาตให้คนไทยเดินทางไปจีนได้มากขึ้น หนังสือที่คนไทยเขียนก็เริ่มตีพิมพ์ออกมา เช่น *ไปเมืองจีน* ของ ชลอ วนะภูติ⁶⁰, *21 วันในประเทศจีน* ของ นายแพทย์หทัย ชิตานนท์⁶¹ และ *เพื่อนเก่าเพื่อนใหม่* ของ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์⁶² ในช่วงระยะสั้น ๆ นี้ หนังสือเล่าประสบการณ์ที่พบเห็นจีนจึงเป็นลักษณะเด่นของยุคสมัย และกล่าวได้ว่าเรื่องราวของประเทศจีนที่ถูกถ่ายทอดโดยคนละบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นบันทึกสื่อสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับประเทศจีน

⁵⁸ “จีนแดงในสายตา ส.ส.หญิง” *ประชาธิปไตย* (25 กรกฎาคม 2519): 1. 12. แม้ว่า ส.ส.หญิง และ ส.ว.หญิงจะกล่าวชื่นชมจีน แต่มองว่าระบบการปกครองแตกต่างกัน ไม่ได้เหมาะกับประเทศไทย ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “ต่างเห็นว่าจีนเหมาะที่จะใช้รูปแบบการปกครองของเขา เพราะเขามีประชากรมากกว่าเราถึง 800 ล้านคน ถ้าเขาไม่จัดการแบบนี้คนรวยจะรวยขึ้น ในขณะที่คนจนจะจนลง และก็ต้องอดตาย นอกจากนี้ ในอดีตของจีน คนจนถูกคนรวยใช้เยี่ยงทาส เพราะฉะนั้น เขาจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง และมองในแง่ของคนจีนแล้ว เวลานี้คนส่วนใหญ่มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นมากกว่าเก่า และคนของเขาพอใจ แต่จะมาเทียบทางวัดอยู่กับประเทศไทยไม่ได้ เพราะพื้นฐานคนละอย่างกัน”

⁵⁹ ทอง น้ำป่าว, *จดหมายจากเมืองจีน* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คนหนุ่ม, 2517) เป็นการรวบรวมข้อเขียนจากคอลัมน์ “ลมตะวันตก” ในหนังสือพิมพ์ *มหาสารวัตร* เป็นการนำเสนอภาพจีนในยุคปฏิวัติวัฒนธรรมที่มีการเผยแพร่ในสังคมช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516.

⁶⁰ ชลอ วนะภูติ, *ไปเมืองจีน* (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

⁶¹ หทัย ชิตานนท์, *21 วันในประเทศจีน* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2517).

⁶² วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, *เพื่อนเก่าเพื่อนใหม่* (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2518). เขียนบอกเล่าประสบการณ์การเดินทางไปเยือนประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2517 ในฐานะผู้อำนวยการโรงงานกระสอบ กระทรวงการคลัง

คอมมิวนิสต์ก่อนที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพฯ จะมาทำหน้าที่สำคัญทางการทูต และเขียนเรื่องเล่าเกี่ยวกับจีนผ่านพระราชนิพนธ์ของพระองค์ในเวลาต่อมา⁶³

นิทรรศการจีนแดงและข้อเขียนการเดินทางไปประเทศจีนมีส่วนช่วยให้สังคมได้รู้จักจีนแดง และทำให้สังคมเกิดความคุ้นเคยกับภาพลักษณ์ของจีนแบบใหม่หลังจากที่ถูกปิดกั้นจากสังคมไทยมา มากกว่าทศวรรษ ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดการรับรู้เกี่ยวกับแนวคิดคอมมิวนิสต์จีนไปพร้อม ๆ กันด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้แนวคิดคอมมิวนิสต์มีพื้นที่ที่ถูกกล่าวถึงในทางสาธารณะของสังคมไทยได้

3.3.3 ปฏิวัติอินโดจีน

ขบวนการนักศึกษามีการตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงในอินโดจีนอย่างกระตือรือร้น อันที่จริงแล้ว ท่าทีต่อความเปลี่ยนแปลงในแถบประเทศเพื่อนบ้านมีความชัดเจนมากกว่าประเทศจีนที่อยู่ไกลออกไป ตรงกันข้ามกับจุดยืนของรัฐบาล ที่ให้ความสำคัญกับการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนที่ดีขึ้น แต่ความสัมพันธ์กับประเทศในแถบอินโดจีนกลับแย่ลงไป

พวงทอง ภาวครพันธุ์ ตีความเชิงเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่ไทยมองจีนกับสิ่งที่ไทยมองเวียดนามว่าเป็น “โจรกลับใจ” ในกรณีจีนกับ “โจรเหิมเกริม” ในกรณีเวียดนาม⁶⁴ ในขณะที่ไทยคัดค้านการทูตกับจีน อันนำมาสู่การลดความกังวลต่อการที่จีนจะสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ความสัมพันธ์ทางการทูตของไทยต่อเวียดนามกลับแย่ลงเพราะความกลัวต่อการปฏิวัติสังคมนิยมที่อาจส่งผลกระทบต่อไทยได้ ในแง่นี้ ผู้วิจัยจึงเสนอต่อไปว่า การปฏิวัติอินโดจีนใน พ.ศ. 2518 ได้สร้างความตระหนกและความไม่มั่นคงต่อชนชั้นนำ ประเทศเพื่อนบ้านที่รอบล้อมไทยเป็นสิ่งที่ไม่น่าไว้วางใจในเรื่องคอมมิวนิสต์ ในขณะที่ไทยค่อนข้างมีความปลอดภัยของจีนที่จะไม่สนับสนุนหรือเกี่ยวข้องกับขบวนการคอมมิวนิสต์ในไทย ดังนั้น เราจึงเห็นความอิทธิพลที่เล็ดลอดได้ว่า ในขณะที่รัฐไทยผลิตภาพลักษณ์ที่ดีและก้าวหน้าของคอมมิวนิสต์จีนเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีทางการทูต แต่รัฐไทยกลับผลิตความกลัวและเลวร้ายให้กับประเทศเพื่อนบ้านที่ได้เปลี่ยนเป็นระบอบคอมมิวนิสต์

เราจะเห็นได้ว่า ในช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 นักศึกษาได้เข้าร่วมกับกระแสต่อต้านสงครามเวียดนาม อันเป็นกระแสใหญ่ที่แพร่ไปยังหลายประเทศเพื่อต่อต้านนโยบายรุกรานของประเทศ

⁶³ พระองค์ทรงมีพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องจีนจำนวนมาก หนังสือ “ย่าแค้นมังกร” ตีพิมพ์เมื่อปี 2524 เป็นหนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องจีนเล่มแรกในคราววาระการเสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างเป็นทางการครั้งแรก โปรดดู Wasana Wongsurawat, “Disturbing the inequality of PRC influence on the position of ethnic Chinese in Thailand in the New Era,” in Lee Lai To ed., *Chinese People’s Diplomacy and Developmental Relations with East Asia: Trends in the Xi Jinping Era* (New York: Routledge, 2021), pp. 146-161.

⁶⁴ พวงทอง ภาวครพันธุ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

สหรัฐอเมริกา ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ 2516 สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดงาน “สัปดาห์เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสงครามอินโดจีน” ต่อมาช่วงปลายเดือนเมษายนต่อต้านพฤษภาคม 2516 สโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่จัดงาน “สันติภาพอินโดจีน” จุดร่วมกันของการจัดงานเหล่านี้คือต้องการให้สหรัฐถอนฐานทัพ รวมถึงชี้ให้เห็นถึงปัญหาของสงครามอินโดจีนที่เกี่ยวข้องถึงประเทศไทย⁶⁵ เช่นเดียวกันหนังสือ *สงครามอินโดจีน* โดย เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ซึ่งเขียนเพื่อผู้อ่านในวงกว้างได้ระบุไว้ว่า “กรณีสงครามอินโดจีนซึ่งลุกลามอยู่เพียงพื้นรั้วบ้านของประเทศไทยเรา การที่ชาวไทยต้องได้รับผลกระทบนานาประเภทจากสงครามอันเรื้อรังนับเป็นหลักฐานอย่างดีที่จะยืนยันถึงพันธะและสิทธิของคนไทยทั้งมวลในการศึกษาเรื่องราวของสงครามดังกล่าว”⁶⁶ หลัง 14 ตุลาคม 2516 แม้ว่ากระแสต่อต้านสงครามเวียดนามลดลงไปแล้ว แต่กระแสต่อต้านสหรัฐอเมริกายังดำเนินต่อไปด้วยเพราะสหรัฐอเมริกายังไม่ถอนฐานทัพออกจากประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ ในขณะที่ก่อน 14 ตุลาคม 2516 จุดเน้นอยู่ที่การต่อต้านสงคราม แต่หลัง 14 ตุลาคม 2516 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อย่างเข้าปี 2518 กระแสความคิดเริ่มเห็นว่า การคัดค้านสงครามจะต้องเป็นไปอย่างมีเงื่อนไข คือมุ่งคัดค้านสงครามของจักรวรรดินิยมผู้รุกราน แต่สำหรับผู้ถูกรุกรานนั้น สงครามปลดแอกเป็นสิ่งจำเป็น

ในช่วงกลางปี 2518 ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คือประเทศรอบข้างไทยสามารถปฏิบัติเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ได้สำเร็จ ได้แก่ กัมพูชา (17 เมษายน 2518) เวียดนาม (30 เมษายน 2518) และลาว (2 ธันวาคม 2518) ในช่วงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ได้สร้างความหวังให้กับประเทศอื่น ๆ รวมถึงไทยว่าการปฏิวัติสังคมนิยมมีความเป็นไปได้ ขบวนการนักศึกษาได้แสดงท่าทีต่อการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ด้วยการออกแถลงการณ์แสดงความยินดีกับรัฐบาลสามัคคีประชาชาติกัมพูชาในนามของ สนท. ซึ่งทาง สนท. ได้แถลงต่อผู้สื่อข่าวว่า ภายหลังจากที่รัฐบาลสามัคคีประชาชาติแห่งกัมพูชาได้บรรลุชัยและทางรัฐบาลไทยได้ให้คำรับรองแล้ว คณะกรรมการของ สนท. ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จึงได้ร่วมประชุมกันเพื่อพิจารณาถึงเรื่องนี้ และได้ลงมติเห็นพ้องกันว่าทาง สนท. ควรส่งโทรเลขไปแสดงความยินดีกับรัฐบาลสามัคคีประชาชาติแห่งกัมพูชา ซึ่งมีใจความว่า “ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยขอแสดงความยินดีต่อประชาชนชาวกัมพูชาที่ต่อสู้จนได้รับสันติภาพ ซึ่งแสดงถึงชัยชนะครั้งยิ่งใหญ่ของประชาชาติอินโดจีน” นอกจากนี้ทาง สนท. ยังเห็นว่ารัฐบาลไทยควรจะต้องเปิดสัมพันธ์ไมตรีกับรัฐบาล

⁶⁵ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *เรื่องเดียวกัน*.

⁶⁶ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, *สงครามอินโดจีน* (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือแสงจันทร์ 2516).

สามัคคีประชาชาติแห่งกัมพูชาโดยเร็วที่สุด เพื่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนเขมรกับประชาชนชาวไทย จะได้รับความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นไปอีกด้วย⁶⁷

ช่วงเดือนกรกฎาคม - สิงหาคม 2518 มีการจัดนิทรรศการ “ชัยชนะของประชาชนอินโดจีน” ณ หอประชุมใหญ่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดย ชมรมรัฐศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ชมรมรัฐศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ชมรมรัฐศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, และ ชมรมนิติศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นิทรรศการได้ระบุถึงวัตถุประสงค์ไว้สามประการ คือ หนึ่ง ชี้ภัยร้ายของการครอบงำและการแทรกแซงจักรพรรดินิยมอเมริกา สอง สรุบทบทเรียนการต่อสู้ของประชาชนอินโดจีน และสาม ส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศไทยกับกลุ่มประเทศอินโดจีน

นิทรรศการในครั้งนี้ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับสงคราม (ผ่านวลีที่มักกล่าวกันก่อนหน้าว่า คัดค้านสงคราม) ในหนังสือประกอบนิทรรศการไว้ว่า “สงครามเกิดขึ้นมากมายหลายครั้งตลอดระยะเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์ คนทั่วไปมักเข้าใจว่า สงครามเป็นสิ่งที่จะต้องคัดค้าน เพราะเป็นเรื่องโหดร้ายทารุณ เนื่องจากไม่มีการจำแนกสงครามอย่างแจ่มชัด สงครามเป็นกิจกรรมทางสังคม และเกิดขึ้นภายในสังคม ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายปกครองส่วนน้อย ได้กดขี่ขูดรีดอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ (เป็นผู้เลี้ยงดูของสังคม แต่กลับได้รับผลตอบแทนเพียงเล็กน้อย) เมื่อสังคมแบ่งเป็นสองชนชั้น ชนชั้นหนึ่งกดขี่อีกชนชั้นหนึ่ง สงครามจึงมีสองรูปแบบ คือ สงครามของผู้กดขี่กับสงครามของผู้ถูกกดขี่” และกล่าวต่อไปว่า “สงครามของผู้ถูกกดขี่ หมายถึง สงครามผู้ถูกกดขี่เป็นผู้กระทำขึ้นแก่ผู้ที่กดขี่ตนเป็นสำคัญ เป็นสงครามที่คัดค้านต่อต้านการกดขี่ขูดรีดแบบต่าง ๆ สงครามของผู้ถูกกดขี่จึงเป็นสงครามประชาชน เป็นสงครามปลดแอก สงครามเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเมื่อใดที่สังคมยังแบ่งคนออกเป็นชนชั้น สงครามที่ผู้ถูกกดขี่กระทำต่อผู้กดขี่ก็ยิ่งเกิดขึ้นอยู่ต่อไป เราสามารถทำลายสงครามทั้งปวงได้ก็ต่อเมื่อเราสามารถทำลายการกดขี่ทางชนชั้นภายในสังคม”

แน่นอนสงครามเป็นเรื่องทารุณโหดร้าย แต่ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แสดงแจ้งชัดว่า ฝ่ายที่กำหนดเงื่อนไขให้เกิดสงคราม คือฝ่ายผู้กดขี่ และมีแต่ฝ่ายผู้กดขี่เท่านั้นที่พร้อมจะใช้ความโหดร้ายทารุณทั้งปวง ในการทำสงครามรุกรานเพื่อดำรงสถานะอันได้เปรียบของตนไว้ต่อไป

⁶⁷ “ศูนย์นิสิตฯ แสดงความยินดีกับเขมรแดง,” *เสียงใหม่* (20 เมษายน 2518): 1, 12. นอกจากนี้ ในกรณีของประเทศลาว พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทยและพรรคแนวร่วมสังคมนิยม ได้มีโทรเลขไปถึงรัฐบาลชั่วคราวแห่งชาติของพระราชาอาณาจักรลาว เพื่อแสดงความยินดีเนื่องในโอกาสที่ประชาชนลาวในแขวงและเทศบาลนครเวียงจันทน์ได้ลุกฮือขึ้นยึดอำนาจได้ผลสำเร็จ เมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2518 และขอแสดงความยินดีในชัยชนะของประชาชนลาวในแขวง และเทศบาลนครเวียงจันทน์และประชาชนลาวทั่วประเทศ ซึ่งข้อมูลดังกล่าวได้รับการเปิดเผยจากนายทองปัทม์ เพ็ญเกษ ส.ส.ขอนแก่น พรรคแนวร่วมสังคมนิยม ต่อผู้สื่อข่าวของหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2518 ตูรายละเอียดยใน “สังคมนิยมโทรเลขอินทิลาว ‘จัดตั้งระบอบใหม่’,” *เสียงใหม่* (28 เมษายน 2518): 2, 11.

สงครามรุกรานจึงเป็นสงครามที่ไม่เป็นธรรม ในทางตรงกันข้าม สงครามประชาชนเป็นสงครามที่คัดค้านการกดขี่ขูดรีด เป็นสงครามที่คัดค้านสงคราม จึงเป็นสงครามที่เป็นธรรม การคัดค้านสงคราม ต้องคัดค้านอย่างถูกต้อง นั่นก็คือต้องคัดค้านสงครามรุกราน หากคัดค้านสงครามประชาชนก็เท่ากับอยู่ฝ่ายผู้กดขี่ขูดรีด เห็นด้วยกับการกดขี่ขูดรีด สงครามอินโดจีนเป็นสงครามที่ทำลายการกดขี่ทั้งปวง เป็นสงครามอันเป็นธรรม เป็นสงครามที่จะผลักดันประวัติศาสตร์มนุษยชาติให้รุดหน้าไป นั่นคือทำให้สังคมมนุษย์ก้าวหน้ายกระดับจากสังคมแบบหนึ่งขึ้นไปสู่สังคมอีกแบบหนึ่ง เป็นสังคมปฏิวัติ “ประชาชนอินโดจีนจงเจริญ สงครามประชาชนจงเจริญ”⁶⁸

นอกจากนี้ รวี โคมพระจันทร์ เขียนบทกวี “อินโดจีน ชัยโย” เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2518 ส่วนหนึ่งของบทกวีกล่าวไว้ว่า

ชัย ชัย ประกาศครั้น	ครองโครม
จักรวรรดินิยมโง่	จอดม้วย
สงครามประชาโหม	กระหน่ำ หนักรา
บารบอริด้วย	เลือดน้ำ แรงตน ⁶⁹

บทกวีนี้ได้บอกย้ำว่าหากประชาชนกล้าลุกขึ้นสู้ ก็สามารถเอาชนะศัตรูที่ยิ่งใหญ่ได้ และการต่อสู้ของประชาชนในอินโดจีน ได้ให้บทเรียนอย่างเป็นรูปธรรมไว้ว่า เพื่อให้ได้รับชัยชนะมีเอกราชอย่างแท้จริง จำเป็นจะต้องอยู่ภายใต้การนำขององค์กรที่มีอุดมการณ์การต่อสู้ระยะยาว นั่นก็คือ การต่อสู้ปฏิวัติสังคม ทำลายการกดขี่ทางชนชั้น มิฉะนั้น อาจจะล้มเหลวไม่ได้รับเอกราชดังอีกหลายประเทศที่เป็นประเทศกำลังพัฒนาที่ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของจักรวรรดินิยม นอกจากนี้ บทกวีนี้ยังได้แย้งทฤษฎีโดมิโนที่ให้ภาพเลวร้ายของกลุ่มประเทศสังคมนิยม: “ขณะนี้ได้มีประชากรประมาณหนึ่งในสามของโลกกำลังก้าวมุ่งสู่จุดหมายปลายทางนั้นแล้วอย่างมีชีวิตชีวา ด้วยเหตุนี้ชัยชนะของประชาชนอินโดจีนจึงเป็นเรื่องดีไม่ใช่เรื่องที่น่ากลัวดังที่จักรพรรดินิยมอเมริกาवादไว้ตามทฤษฎี ‘โดมิโน’ แต่อย่างใด” หนังสือเล่มนี้ได้ระบุว่า ประชาชนได้เข้าร่วมการปฏิวัติต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกามากขึ้นเรื่อย ๆ ชัยชนะของประชาชนก็จะแพร่ลามไปยังประเทศอื่น ๆ อันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และ “หนทางสายนี้ในวันจะมีคนเข้าร่วมเดินมากมายยิ่งขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป และประชาชนไทยก็จะเดินร่วมขบวนไปบนถนนสายนี้อย่างแน่นอน”⁷⁰

⁶⁸ เอกสารประกอบนิทรรศการชัยชนะของประชาชนอินโดจีน (กรุงเทพฯ: ชมรมรัฐศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 251.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน.

ความคิดเช่นนี้คล้ายกับความคิดหนังสือ *ลัทธิสังคมนิยมกับสังคมนิยม* เขียนโดย วิ ไอ เลนิน ที่กล่าวถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง แต่การแปลฉบับพิมพ์ภาษาไทยนั้น ได้กลับมาอ่านข้อความคิดของเลนินใหม่ในบริบทเฉพาะ ข้อความที่ผู้แปลได้คัดมาไว้ที่ปกหลังนั้น ได้สะท้อนถึงประเด็นและจุดยืนที่ควรจะมีต่อสงคราม ดังนี้

“ท่าทีของชาวสังคมนิยมต่อสงครามนั้น ชาวสังคมนิยมได้ประณามสงครามระหว่างประชาชาติต่าง ๆ เสมอว่า ป่าเถื่อนและโหดร้าย แต่ท่าทีต่อสงครามของเราแตกต่างกับท่าทีของ นักสันตินิยมชนชั้นนายทุน (ผู้สนับสนุนและผู้เสนอให้มีสันติภาพ) และของพวกอนาธิปไตยโดยรากฐาน ชาวสังคมนิยมจำแนกออกกระหว่างสงครามที่เป็นธรรม กับ สงครามที่ไม่เป็นธรรม สงครามที่กระทำเพื่อรุกรานและเข้ายึดครองประเทศอื่น เป็นสงครามของ ผู้รุกราน ที่ไม่ชอบธรรม และต้องคัดค้านจนถึงที่สุด สงครามที่ดำเนินไปเพื่อ “พิทักษ์ปิตุภูมิ” และเพื่อ “ป้องกันตัว” มิให้ผู้อื่นเข้าครอบงำและครองความเป็นเจ้า เป็นสงครามเป็นธรรมที่ต้องสนับสนุนและหนุนช่วย และชาวสังคมนิยมทุกคน ก็จะเอาใจเข้าข้างชัยชนะของรัฐที่ถูกกดขี่ ที่เป็นเมืองขึ้น ที่ไม่ได้รับความเสมอภาค และคัดค้านประเทศมหาอำนาจที่กดขี่ ที่เป็นเจ้าทาสปล้นสะดมผู้อื่น”⁷¹

3.4 ความไม่หลากหลายของความคิดสังคมนิยม

ในขณะที่กล่าวได้ว่า แนวความคิดของสังคมนิยมแบบต่าง ๆ ได้ไหลเวียนสู่พื้นที่สาธารณะของขบวนการเคลื่อนไหว ทว่าความคิดสังคมนิยมที่นำเสนอโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยซึ่งมีฐานความคิดหลักมาจากลัทธิเหมาอิสต์นั้น ได้เป็นกระแสความคิดหลักท่ามกลางแนวความคิดสังคมนิยมอื่น ๆ อาทิ แนวความคิดสังคมนิยมแบบโซเวียต แนวความคิดพุทธสังคมนิยม รวมถึงแนวความคิดมาร์กซิสต์ตะวันตก ก็เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ในหัวข้อนี้ จะอธิบายกระแสความคิดสังคมนิยมแบบอื่น ๆ นอกเหนือจากแบบลัทธิมาร์กซ์แบบพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และจะแสดงให้เห็นว่าแนวความคิดเหล่านี้ไม่สามารถมีพื้นที่ที่เป็นกระแสใหญ่ได้อย่างไร

ประจักษ์ ก้องกีรติ ได้จำแนกกระแสคิดหรือวาทกรรมในช่วงทศวรรษก่อนตุลาคม 2516 ได้จำแนกกระแสวาทกรรมเป็นสี่แบบ ได้แก่ ความคิดซ้ายใหม่ ความคิดชาตินิยม ซึ่งมีฐานมาจากบริบทการต่อต้านสงครามเวียดนาม ความคิดซ้ายที่รื้อฟื้นจากนักคิดในอดีตยุคทศวรรษ 2490 และสุดท้ายความคิดกษัตริย์นิยมประชาธิปไตย (โดยเฉพาะรัชกาลที่ 7) กระแสคิดเหล่านี้ก่อตัวเพาะบ่มมาระยะเวลาหนึ่งก่อนที่จะปรากฏตัวในการประท้วงใหญ่เมื่อ 14 ตุลาคม 2516⁷²

⁷¹ วิ. ไอ. เลนิน, แปลโดย อู๋ยาม ศศิธร, *ลัทธิสังคมนิยมกับสังคมนิยม* (กรุงเทพฯ: มิตรสาส์น, ม.ป.ท.).

⁷² ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ* (นนทบุรี: ฟาติกัน, 2556).

ในขณะที่ธิดากานต์ ศรีนารา นำเสนอความเปลี่ยนแปลงของกระแสคิดในช่วงทศวรรษหลังการล่มสลายลงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเมื่อ 2524 แนวความคิดต่าง ๆ ได้แบ่งบานสะพรั่งออกจากหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ ลัทธิมาร์กคลาสสิก ลัทธิทรอตสกี ลัทธิมาร์กตะวันตก ทฤษฎีพึ่งพา วัฒนธรรมชุมชน และประชาธิปไตยรัฐสภา⁷³ กระแสความคิดที่หลากหลายเหล่านี้ได้เปิดขึ้นเมื่อกระแสความคิดซ้ายแบบ พคท.ได้เสื่อมลงไป แม้เราจะทราบว่ากระแสความคิดซ้ายที่มีอิทธิพลของ พคท. ได้เข้ามายึดกุมความคิดของขบวนการนักศึกษาคราวหลังตุลาคม 2516 ก็ตามที แต่คำถามก็คือ ในช่วงระหว่างนั้นมีกระแสความคิดแบบอื่น ๆ หรือไม่ อย่างไร ในหัวข้อนี้ จะอภิปรายความคิดต่าง ๆ ได้แก่ ลัทธิเหมาอีสต์ ของ พคท. สังคมนิยมจากโซเวียต วาทกรรมพุทธผสมคอมมิวนิสต์ ลัทธิมาร์กซ์แบบต่าง ๆ และความคิดประชาธิปไตยแบบรัฐสภา แม้ว่าจะมีความสังคมนิยมหลากหลายแบบในช่วงนี้ แต่อันที่จริงแล้ว ความคิดสังคมนิยมตามแบบ พคท. มีอิทธิพลสูงมากกว่าความคิดอื่น ๆ หรือกล่าวได้ว่า เป็นความ(ไม่)หลากหลายของความคิดสังคมนิยมนั่นเอง

3.4.1 ลัทธิเหมาอีสต์ ของ พคท.

พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หรือ พคท. ได้ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2485 ด้วยการสนับสนุนจากสมาชิกและผู้ปฏิบัติงานพรรคคอมมิวนิสต์จีนและเวียดนาม นอกจากนี้ สมาชิกส่วนใหญ่ของ พคท. ในระยะเริ่มต้นส่วนใหญ่แล้วเป็นลูกหลานชาวจีน และสมาชิกของ พคท. ยังได้รับการสนับสนุนจากพรรคคอมมิวนิสต์จีน (พคจ.) ในด้านการศึกษาด้วย ดังปรากฏว่าสมาชิกระดับสูงของ พคท. มีโอกาสได้เข้าศึกษาในโรงเรียนทางการเมืองจีน พคท. จึงได้รับอิทธิพลทางความคิดจากพคจ. และได้ปรากฏงานเขียนเล่มแรกของสมาชิก พคท. ที่ประยุกต์ใช้ลัทธิคอมมิวนิสต์สายจีนในการวิพากษ์ประวัติศาสตร์ไทย คือ *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* (2493) โดยอรุณ พรหมชมพู (อุดม สีสุวรรณ)⁷⁴ นอกจากนี้ การศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของลัทธิมาร์กซ์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเรื่อง “Marxism in Thai Historical Studies” ของ แครก เจ. เรย์โนลด์ส (Craig J. Reynolds) และ ลิซา ฮอง (Lysa Hong) ได้ระบุว่าการวิเคราะห์สังคมไทยเป็นแบบกึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา ของ อุดม สีสุวรรณ ได้รับ

⁷³ ธิดากานต์ ศรีนารา, “ความคิดทางการเมืองของ ‘ปัญญาชนฝ่ายค้าน’ ภายหลังการตกต่ำของกระแสความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2524 – 2534,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

⁷⁴ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “วิพากษ์ลัทธิมาร์กซ์ในโฉมหน้าศักดินาไทยของจิตร ภูมิศักดิ์,” *ฟ้าเดียวกัน* 19, 1 (มกราคม - มิถุนายน 2564): 162.

อิทธิพลทางความคิดจากแนวทางการวิเคราะห์ของเหมาในงานที่ชื่อว่า “การปฏิวัติของจีนและพรรคคอมมิวนิสต์จีน”⁷⁵

อุดมได้อธิบายว่าสังคมไทยมีลักษณะกึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา เพราะลักษณะทางเศรษฐกิจแบบธรรมชาติที่ตัวเองใช้เองในสมัยศักดินาได้ถูกทำลายลงไปแล้ว แต่ลักษณะของการกดขี่ขูดรีดแบบศักดินาที่ชนชั้นเจ้าที่ดินได้ปฏิบัติต่อชาวนายังคงดำรงอยู่ และกลุ่มศักดินาเดิมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ได้ร่วมมือกับกลุ่มนายทุนนายหน้าขูดรีดประชาชนในรูปแบบของดอกเบี้ยอย่างหนัก ลักษณะการขูดรีดแบบศักดินาและกึ่งศักดินาดังที่ได้กล่าวมามีอิทธิพลเหนือชีวิตและความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของประชาชนชาวไทย⁷⁶ กลุ่มนายทุนและศักดินาได้ร่วมมือกับจักรพรรดินิยมในการเปิดโอกาสให้จักรพรรดินิยมหลายประเทศเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากประชาชนชาวไทย ด้วยสภาพเช่นนี้จึงทำให้ประชาชนชาวไทยถูกกดขี่ถึง 3 ด้าน คือ จากจักรพรรดินิยม จากชนชั้นที่ดินใหญ่ และจากชนชั้นนายทุนใหญ่ อุดมเสนอว่าหนทางเดียวที่จะทำให้ประชาชนไทยหลุดพ้นจากการกดขี่ขูดรีดคือโค่นอิทธิพลของจักรพรรดินิยมและกวาดล้างศักดินาที่เหลือเดน นอกจากนี้ อุดมได้สรุปบทเรียนการต่อสู้ของประชาชนจีนโดยการนำของเหมาเจ๋อตุงมาเป็นแนวทางสำหรับการต่อสู้ของประชาชนชาวไทย⁷⁷

คำอธิบายจาก *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* ได้เป็นต้นแบบให้กับการวิเคราะห์ลักษณะสังคมไทยให้กับ พท. จนถึงช่วงต้นทศวรรษ 2520⁷⁸ และอิทธิพลความคิดดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้เผยแพร่เข้ามาในขบวนการนักศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังสะท้อนให้เห็นได้จากการจัดพิมพ์หนังสือ *โฉมหน้าศักดินาไทย* ของจิตร ภูมิศักดิ์ ถึง 4 ครั้งภายในระยะเวลา 3 ปี ได้แก่ กรกฎาคม 2517, ธันวาคม 2517, กรกฎาคม 2518 และช่วงต้นปี 2519 โดยชมรมหนังสือแสงตะวันซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งของ พท. กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์สังคมไทยว่ามีลักษณะแบบกึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา มีอิทธิพลอย่างสูงต่อขบวนการนักศึกษา ดังปรากฏว่าข้อเขียนจำนวนมากในหนังสือพิมพ์ *อิสรียุค* และหนังสืออนุสรณ์ของนักศึกษาได้ขนานรับแนวคิดนี้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์สังคมไทย ซึ่งจะมีส่วนอย่างสำคัญต่อการกำหนดแนวทางการต่อสู้ของขบวนการนักศึกษา

กล่าวได้ว่า อิทธิพลจากแนวทางการวิเคราะห์สังคมไทยตามแนวคิดทฤษฎีกึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินาของ พท. มีส่วนอย่างสำคัญต่อการวิเคราะห์ว่าปัญหาใจกลางของสังคมไทยอยู่ที่กลุ่มศักดินา ชนชั้นนายทุน ที่ร่วมมือกับจักรวรรดินิยมในการกดขี่ขูดรีดประชาชน ดังนั้น ถ้าหากต้องการขจัดลักษณะการกดขี่ขูดรีดประชาชนให้หมดสิ้นไป ก็จำเป็นจะต้องขจัดกลุ่มคนเหล่านี้ออกไป การวิเคราะห์

⁷⁵ Craig J. Reynolds and Lysa Hong, “Marxism in Thai Historical Studies,” *The Journal of Asian Studies* Vol. 43, No. 1 (November 1983): pp. 77 – 104.

⁷⁶ อรรถ พรหมชมพู, *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* (มปท.: สำนักพิมพ์อุดมธรรม, 2493), หน้า 296.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 299 – 300.

⁷⁸ Craig J. Reynolds and Lysa Hong, *Ibid.*

ลักษณะปัญหาของสังคมไทยด้วยแนวทางนี้จึงนำไปสู่การกำหนดแนวทางการต่อสู้เพื่อขจัดปัญหาดังกล่าว สำหรับยุทธศาสตร์ในการต่อสู้ของ พคท. ที่เผยแพร่ในขบวนการนักศึกษา คือ การที่เรียกร้องให้นักศึกษาเข้าร่วมการต่อสู้กับประชาชนในพื้นที่ชนบท และใช้ชนบทล้อมเมืองในที่สุด พคท. เห็นว่าการต่อสู้ในแนวทางนี้เท่านั้นถึงจะเรียกได้ว่าเป็นการต่อสู้ตามแนวทางของประชาชนอย่างแท้จริง การลุกขึ้นสู้ในเมืองที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ไม่ใช่แนวทางที่ถูกต้องอย่างไรก็ตาม ในช่วงที่สถานการณ์ทางการเมืองมีความรุนแรงมากขึ้นจากการที่นักศึกษา ผู้นำชาวนา และนักการเมืองฝ่ายสังคมนิยม ถูกลอบสังหารอย่างต่อเนื่อง นักศึกษาจึงเริ่มยอมรับว่าเป็นยุทธวิธีการต่อสู้ที่ถูกนำเสนอโดย พคท.

อิทธิพลความคิดเหมาอีส์ต์แบบ พคท. ยังได้กล่าวถึงมิติการต่อสู้ทางวัฒนธรรมด้วย ตามแนวคิดของ พคท. มองว่าการต่อสู้ตามแนวทางของประชาชนจะสำเร็จลงไม่ได้ถ้าหากสังคมยังไม่มี การเปลี่ยนค่านิยมหลักของสังคมให้สอดคล้องกับค่านิยมของประชาชนชนชั้นล่างที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้น แนวคิดเรื่องศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ซึ่งถูกนำเสนอโดยสมาชิกของ พคท. เช่น (บรรจง บรรเจอดศิลป์) อุดม สีสุวรรณ, นายผี (อัศนี พลจันทร) และ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ถูกนำมากลับมาตีพิมพ์ใหม่หลายครั้งในช่วงระหว่างสามปีระหว่าง 2516 – 2519 แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนอธิบายว่าศิลปะคือการผลิตกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสะท้อนความชัดเจนในทางสร้างสรรค์ที่ได้รับจากการต่อสู้ของชีวิต รวมทั้ง ในสังคมที่มีความขัดแย้งแตกหักทางชนชั้น งานศิลปะก็จะต้องมีความขัดแย้งต่อสู้ขึ้นแตกหักเช่นนี้เสมอไป มีแต่เพียงในสังคมที่ปราศจากความขัดแย้งระหว่างชนชั้นเท่านั้นศิลปะจึงจะปราศจากความขัดแย้งขึ้นแตกหัก⁷⁹

แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน เป็นแนวทางหลักของขบวนการนักศึกษาที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิพากษ์วิจารณ์วิพากษ์เครื่องมือในการปลูกฝังค่านิยมทางวัฒนธรรมของชนชั้นนำในทุก ๆ มิติ เช่น การศึกษา ศิลปะ วรรณกรรม นอกจากนี้ ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ยังเป็นเครื่องมือในการพอล้างความคิดเก่าแบบศักดินาให้หมดสิ้นไปด้วย รวมทั้ง สะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตที่แท้จริงของประชาชน และงานศิลปะที่ดียังต้องทำหน้าที่ในชี้นำหนทางที่ถูกต้องให้ประชาชนด้วย กล่าวได้ว่า แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้ในการวิพากษ์วิจารณ์ค่านิยมทางวัฒนธรรมของชนชั้นศักดินา เพื่อให้ผู้อ่านมีโลกทัศน์หรือหลักการมองโลกได้ถูกต้อง

จากแนวทางการวิเคราะห์สังคมไทยว่ามีลักษณะ “กึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา” และ “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” นำไปสู่การกำหนดหลักการปฏิบัติตัวที่สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวที่เรียกว่า โลกทัศน์ชีวิตทัศน์ ซึ่งตามแนวคิดโลกทัศน์คือหลักการมองโลกภายนอก และการมองดูประวัติศาสตร์มนุษย์ หากว่าไม่เข้าใจโลกและไม่เข้าใจประวัติศาสตร์มนุษย์อย่างถูกต้องแล้ว ก็เกิด

⁷⁹ ทิปร, ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หนังสือ, 2515), หน้า 130 – 133.

ความเข้าใจที่ผิดพลาดและทุกอย่างก็จะผิดพลาดตามไปด้วย⁸⁰ และถ้าหากผู้ปฏิบัติงานมีโลกทัศน์ที่ถูกต้องก็จะสามารถแยกแยะมิตรและศัตรูได้ ซึ่งจะนำไปสู่หลักการปฏิบัติในการเปลี่ยนแปลงตนเองที่เรียกว่าชีวทัศน์ ที่มุ่งให้ผู้ปฏิบัติงานปรับปรุงตัวเองให้มีค่านิยมแบบชนชั้นผู้ถูกกดขี่ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงานหลักของสังคม และเป็นหลักการขจัดความคิดที่มีลักษณะการกดขี่ทางชนชั้นของผู้ปฏิบัติงานที่ได้รับการปลูกฝังมาจากวัฒนธรรมศักดินา⁸¹ กล่าวได้ว่า แนวทางเรียกร้องดัดแปลงตนเองทั้งการมองโลกภายนอกและการพิจารณาตนเอง เป็นหลักปฏิบัติที่แพร่หลายในหมู่ผู้ปฏิบัติงานในพรรค และหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ แนวคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวทัศน์ถูกนำมาเผยแพร่ภายในขบวนการนักศึกษา⁸²

แนวคิดและหลักการปฏิบัติดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ได้เข้ามามีอิทธิพลทางความคิดภายในขบวนการนักศึกษาเป็นอย่างมากตั้งแต่ช่วงปลาย พ.ศ. 2517 และเป็นปัจจัยผลักดันให้ขบวนการนิสิตนักศึกษาผลิตกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีลักษณะคัดค้านศักดินิยมทุนนิยม และจักรวรรดินิยม ซึ่งได้กลายมาเป็นกระแสดิดหลักที่มีอิทธิพลต่อขบวนการนักศึกษาหลัง 14 ตุลาฯ เป็นอย่างมาก

3.4.1 โซเวียต-รัสเซีย

นิทรรศการโซเวียต-รัสเซีย⁸³ จัดขึ้นโดยชมรมประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ระหว่างวันที่ 2 - 6 มีนาคม 2517 ที่บริเวณท้องสนามหลวงวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร การจัดนิทรรศการนี้มีขึ้นหลังจากนิทรรศการจีนแดงเพียง 1 สัปดาห์ ในขณะที่นิทรรศการจีนแดงเป็นที่รู้จักของสาธารณชนในระดับกว้าง นิทรรศการโซเวียต - รัสเซียกลับเป็นที่รู้จักหรืออยู่ในกระแสรับรู้ของสาธารณชนน้อยกว่ามาก สำนักพิมพ์สยามกรรมากรได้จัดพิมพ์หนังสือที่ชื่อว่า *รู้จักกับสหภาพโซเวียต* ซึ่งเป็นการนำเนื้อหาในนิทรรศการมาจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือเล่ม

แม้ว่าหนังสือเล่มนี้จะไม่ได้ออกจัดพิมพ์โดยองค์กรของนักศึกษาซึ่งเป็นผู้จัดนิทรรศการในครั้งนี้โดยตรง แต่การจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ทำให้ทราบถึงเนื้อหารายละเอียดที่ถูกนำเสนอในนิทรรศการ เนื้อหาในภาพรวมนั้นเป็นการให้ข้อมูลที่เป็นลักษณะทั่วไป ทั้งขนาด ลักษณะภูมิประเทศ จำนวนประชากร รวมถึง ศิลปวัฒนธรรม เช่น ระบายปลายเท้า และรูปแบบการปกครองของสหภาพโซเวียต รวมถึงประวัติศาสตร์ของรัสเซีย - โซเวียตโดยสังเขป แต่เนื้อหาส่วนใหญ่ของนิทรรศการได้เน้นหนัก

⁸⁰ สุวัฒน์ ศรีวิจิตร, “ปัญหาโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่ถูกต้องของเยาวชน,” ใน ชูธง หนังสือประกอบนิทรรศการ ‘สถานักเรียนเพื่อประชาชน’ เนื่องในมหกรรมการเมือง 14 ตุลา (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, 2517), หน้า 17 – 39.

⁸¹ เรื่องเดียวกัน.

⁸² สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง*, หน้า 63 – 166.

⁸³ ประเสริฐ เลิศยะโล, วิรุณ ตั้งเจริญ, จรัญ เรืองจินดา, เสถียร ชื่นบาน, ณรงค์ อภิรัฐฤทธิกุล และ สุวิทย์ สารวัตร, *รู้จักกับสหภาพโซเวียต* (กรุงเทพฯ: สยามกรรมากร, 2517).

ไปที่การเผยแพร่วลีสำคัญของ วี.ไอ.เลนิน เช่น “ว่าด้วยการต่อสู้ระหว่างชนชั้น” “ว่าด้วยนายทุน” จาก หนังสือเรื่อง *รัฐกับการปฏิวัติ* (2515)⁸⁴ รวมทั้ง นำเสนอถึงนโยบายต่าง ๆ ของสหภาพโซเวียต โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาทางการศึกษา ซึ่งได้พัฒนาขึ้นตามแนวทางของลัทธิมาร์กซ์ - เลนิน ซึ่งเนื้อหาในนิทรรศการค่อนข้างให้พื้นที่กับการอธิบายเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการศึกษาของรัสเซียและสหภาพโซเวียต ซึ่งข้อมูลที่ถูกนำเสนอในนิทรรศการนั้นเป็นไปในลักษณะของการให้ข้อมูลเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างมากกว่าเขียนเพื่อยกย่องระบบการศึกษาของยุคใดยุคหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาที่น่าสนใจประการหนึ่งที่ถูกนำเสนอในนิทรรศการครั้งนี้ คือ การนำบทความของ เสถียร พันธรัชนี เรื่อง “พุทธศาสนากับรัสเซีย: การเยื่อมเยื่อนเพื่อมิตรภาพ” มาเผยแพร่ด้วย ซึ่งในบทความนี้ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่รัชกาลที่ 5 ที่ได้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับรัสเซีย และได้เชิญลามะของรัสเซียเดินทางมายังประเทศไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรภาพที่ดีอันมีพุทธศาสนาเป็นรากฐาน และเนื้อหาในบทความนี้ยังได้ระบุว่าลามะที่กล่าวถึงนี้เป็นลามะกลุ่มเดียวกันกับดาไลลามะประมุขของทิเบต ซึ่งต่อมาได้หนีจีนแดงไปอยู่ทิเบต และต่อมาเมื่อจีนแดงเข้าปกครองทิเบตก็ได้ยกย่องให้ศิษย์ของดาไลลามะขึ้นเป็นประมุข “ฟุน” อยู่ภายใต้การควบคุมของจีน แต่ต่อมาก็ถูกจับกุมขังและโบยด้วยหวาย “จีนแดงปกครองทิเบตด้วยการทำลายปูชนียวัตถุพุทธสถานและด้วยการประหารเชื้อชาติมาเป็นเวลา 6 ปี ความสูญเสียแห่งพุทธศาสนาในทิเบตก็เกิดขึ้นแต่เวลานั้น”⁸⁵ กล่าวได้ว่า เนื้อหาในส่วนนี้มีส่วนในการตอกย้ำความเชื่อที่มีต่อจีนแดงสังคมไทยมาเป็นเวลานานว่าจีนคอมมิวนิสต์ทำลายศาสนา ในขณะที่เนื้อหาในบทความนี้ก็พยายามแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างไทยและรัสเซียมาเป็นระยะเวลานานรวมถึงความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาด้วย ซึ่งทำให้ตีความได้ว่าโซเวียตสนับสนุนให้มีศาสนา ในขณะที่จีนทำลายศาสนา แม่ว่านักศึกษาผู้จัดงานจะไม่ได้ชี้แจงข้อเท็จจริงใด ๆ เกี่ยวกับเนื้อหาส่วนนี้ แต่การนำข้อมูลส่วนนี้มาเผยแพร่ก็เท่ากับว่าเป็นการตอกย้ำภาพลักษณ์ในด้านลบของจีนแดงที่รัฐไทยได้ผลิตขึ้นมาเป็นเวลานาน

นอกจากนี้ ขมรมประวัติศาสตร์ มศว. ในฐานะผู้จัดนิทรรศการครั้งนี้ ยังได้จัดพิมพ์หนังสือประกอบการจัดนิทรรศการในครั้งนี้ด้วย คือ หนังสือเรื่อง *รัฐ* โดย วี. ไอ. เลนิน ซึ่งแปลโดย อิสระประชาธรรม ทั้งนี้ผู้จัดนิทรรศการได้อธิบายว่าเดิมทีทางคณะกรรมการจัดงานต้องการให้จัดพิมพ์ “รัฐธรรมนูญของสหภาพโซเวียต” และ “คำประกาศคอมมิวนิสต์” ของ คาร์ล มาร์ก แต่ด้วยอุปสรรค

⁸⁴ *รัฐและการปฏิวัติ* ของ วี.ไอ. เลนิน ยังได้รับการจัดพิมพ์อีกหลายครั้งในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เช่น ฉบับพิมพ์ปี 2517 โดย ขมรมหนังสือแสงจันทร์ ฉบับพิมพ์ปี 2518 โดย แนวหน้าจุฬา

⁸⁵ เสถียร พันธรัชนี, “พุทธศาสนากับรัสเซีย: การเยื่อมเยื่อนเพื่อมิตรภาพ,” ใน ประเสริฐ เลิศยะโล, วิรุณ ตั้งเจริญ, จรัญ เรืองจินดา, เสถียร ชื่นบาน, ณรงค์ อุปริพุทธิกุล และ สุวิทย์ สารวัตร, *รู้จักกับสหภาพโซเวียต* (กรุงเทพฯ: สยามกรรณกร, 2517), หน้า 74 – 83.

ทางด้านเงินทุนและระยะเวลากระชั้นชิดเกินไป จึงเปลี่ยนมาจัดพิมพ์ “วิวัฒนาการรัฐ” ที่บรรยายโดย วี. ไอ. เลนิน รัฐบุรุษผู้ยิ่งใหญ่แทน⁸⁶

แม้ว่าเนื้อหาของนิทรรศการในครั้งนี้พยายามนำเสนอข้อมูลของประเทศสหภาพโซเวียตในรูปแบบที่เป็นความรู้เชิงวิชาการ แต่การนำเสนอเนื้อหาที่มีทัศนะชื่นชมต่อระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ถูกนำเสนอในคำบรรยายของชาวรัสเซียท่านหนึ่ง ซึ่งผู้จัดทำหนังสืออธิบายว่าไม่สามารถระบุชื่อผู้บรรยายได้ เนื่องจากไม่สามารถจดจำชื่อได้ ในบทบรรยายนี้มีทัศนะที่ยกย่องการปฏิวัติของสหภาพโซเวียตเป็นอย่างมาก โดยเห็นว่าการปฏิวัติทำให้พลเมืองของสหภาพโซเวียตทุกคนมีสิทธิที่จะรับการศึกษาฟรี รวมทั้งการศึกษาขั้นสูงทุกประเภท และพลเมืองทุกคนจะได้รับบริการทางการแพทย์ฟรี รวมทั้ง รัฐธรรมนูญของสหภาพโซเวียตยังได้ให้หลักประกันแก่พลเมืองในเรื่องการเลี้ยงดูเมื่อชราภาพ เจ็บป่วย หรือไม่สามารถทำงานได้ และความสำเร็จในการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำเร็จในการบุกเบิกทางด้านอวกาศ ซึ่งผู้บรรยายสรุปว่า “การปฏิวัติทำให้มวลชนดำเนินชีวิตใหม่อย่างสุขสมบูรณ์ เป็นศักราชแห่งชัยชนะ เป็นจุดเริ่มต้นของมนุษยชาติ และเป็นการเปลี่ยนระบบสังคมจากทุนนิยม และแสดงให้เห็นทั่วโลกประจักษ์แจ้งถึงแนวทางนำเข้าสู่สังคมนิยมใหม่”⁸⁷ ในขณะที่ผู้บรรยายอีกท่านที่ถูกรับเชิญมากล่าวถึง “ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย – รัสเซีย” ซึ่งผู้จัดพิมพ์หนังสือได้อธิบายเพียงว่า “ผู้บรรยายเป็นเจ้าหน้าที่การทูตคนหนึ่ง” เพียงเท่านั้น⁸⁸ เนื้อหาจึงเน้นการบรรยายความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยและรัสเซียในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งไม่มีเนื้อหารัสเซียในช่วงที่เป็นประเทศคอมมิวนิสต์เลย

กล่าวได้ว่า การจัดนิทรรศการโซเวียต-รัสเซีย เป็นนิทรรศการเกี่ยวกับเรื่องราวของประเทศสหภาพโซเวียตเพียงครั้งเดียวที่จัดขึ้นโดยกลุ่มนักศึกษาในช่วงระยะเวลา 3 ปี ระหว่าง 14 ตุลาคม – 6 ตุลาคม เมื่อเปรียบกับการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับจีนแดง เนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องราวของประเทศจีนหลังการปฏิวัติและเปลี่ยนแปลงประเทศเป็นประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์กลับถูกนำเสนอในทางชื่นชมมากกว่าความสำเร็จของประเทศสหภาพโซเวียตภายหลังการปฏิวัติ ขณะเดียวกัน ประวัติของเลนิน รวมทั้ง ข้อเขียนต่าง ๆ ของเลนิน กลับได้รับความนิยมและถูกนำมาเผยแพร่ทั้งในหนังสือ นิทรรศการ และกิจกรรมต่าง ๆ ของนักศึกษาอย่างต่อเนื่อง เช่นเดียวกับผลงานของแมกซิม กอร์กี้ นักเขียนชื่อดังชาวรัสเซียก็ได้รับความนิยมเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม การจัดนิทรรศการในครั้งนี้ของชมรมประวัติศาสตร์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจของประวัติศาสตร์ประเทศคอมมิวนิสต์นอกเหนือจากจีน

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 121 - 136.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 121 - 136.

ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของประชาชนบางส่วนที่รู้สึกหวาดกลัวจีนแต่รู้สึกเป็นมิตรกับสหภาพโซเวียต ทั้งนี้ ผู้วิจัยไม่สามารถยืนยันได้ว่าคณะกรรมการจัดงาน ซึ่งเป็นนักศึกษามีทัศนคติต่อเรื่องนี้อย่างไร แต่สำนักพิมพ์สยามกรรมาการซึ่งเป็นหน่วยงานที่นำเอาเนื้อหาในนิทรรศการมาจัดพิมพ์นั้นมีจุดยืนที่ต้องการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาต่อต้านชนชั้นนำทหารต่อต้านอเมริกา แต่วิพากษ์วิจารณ์จีนแดง ดังปรากฏว่าในบทหน้าที่เขียนโดยกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์สยามกรรมาการกล่าวถึงคุณูปการของขบวนการนักศึกษาในฐานะผู้เสียสละแรงกายแรงใจเพื่อชาติ และยังวิพากษ์วิจารณ์อดีตรัฐบาลทหารที่กล่าวหานักศึกษาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ บทความเปรียบเทียบกับรัฐบาลทหารนั้นไม่ได้ทำประโยชน์เพื่อประเทศชาติ แต่นักศึกษาเสียสละความสุขส่วนตัว เสียสละชีวิตเพื่อประเทศชาติ ขณะเดียวกันก็กล่าวในทำนองเสียดลว่าจีนคอมมิวนิสต์เป็นผู้สนับสนุน ผกค. ในประเทศไทย และการจัดนิทรรศการจีนแดงที่ธรรมศาสตร์ ทำให้เห็นแล้วว่า “กฎหมายรัฐธรรมนูญของจีนแดงเป็นแต่เพียง ‘คำประกาศปราบดาภิเษกของเมาเซตุงเท่านั้น คนที่สงสัยว่าจีนแดงคงจะดีและศรีวิไล ก็หมดศรัทธาในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบใหม่ไปเอง” และกล่าวชื่นชมต่อรัสเซียว่าเป็นประเทศที่มีความหวังดีต่อประเทศไทย

“และที่เราสนับสนุนนิทรรศการรัสเซียครั้งนี้ นอกจากเพื่อให้คนเข้าใจคนแล้ว เราเห็นอยู่กับตามาตั้งแต่เริ่มรู้จักคิด และคิดว่าอเมริกาหนุนทหารราชย์ให้กดขี่พวกเรา และชนเอาผลประโยชน์ไปจากเรามากเท่าที่จะทำได้ แต่รัสเซียไม่เคยกระทำเช่นนั้นเลย เราจึงเห็นคุณธรรมและศีลธรรมของคนรัสเซียเด่นชัด เขาไม่เคยมองเพื่อนในมิตรประเทศอย่างเหยียดหยาม

ระหว่างจีนแดงกับรัสเซีย ถ้าดูจากกฎหมายรัฐธรรมนูญ, วัฒนธรรม, และภูมิศาสตร์ เราเชื่อว่ารัสเซียมีความหวังดีต่อเรามากกว่า”⁸⁹

จะเห็นได้ว่าบทนำหนังสือแสดงจุดยืนตนเองที่สอดคล้องกับกระแสความขัดแย้งระหว่างจีนกับโซเวียตในขณะนั้น บทนำยังระบุอีกด้วยว่ามีวัตถุประสงค์ “เพื่อให้คานอำนาจระหว่างประเทศอย่าให้เรตกเป็นเครื่องมือของมหาอำนาจใดโดยเฉพาะ และให้เราได้มีอธิปไตยบนแผ่นดินไทยนี้อย่างสมบูรณ์” ต่อมาเมื่อ พคท. ได้เข้ามามีบทบาททางความคิดต่อขบวนการนักศึกษามากขึ้น และเกิดวิกฤตการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจีนและโซเวียตจึงทำให้เนื้อหาในหนังสือพิมพ์อติปัตย์มักมีกล่าวโจมตีโซเวียตอยู่เสมอ และมองว่าจีนจะต้องเป็นผู้นำของประเทศโลกที่สามในการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยผู้กดขี่ของโลก อย่างไรก็ตาม การจัดนิทรรศการโซเวียต - รัสเซียในครั้งนี้ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจของนักศึกษาบางส่วนที่มีต่อประวัติศาสตร์การปฏิวัติในสหภาพโซเวียต

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9 – 10.

3.4.2 พุทธกับคอมมิวนิสต์

วิราวรรณ นฤปิตี อธิบายถึงกระแสการตีความพุทธศาสนาใหม่ที่ผสมผสานกับแนวคิดมาร์กซิสต์ในช่วงทศวรรษ 2490 การใช้ “ไวยากรณ์พุทธศาสนา” มาอธิบายความคิดมาร์กซิสต์ โดยเฉพาะในนิตยสารอักษรสาส์น⁹⁰ หากเปรียบเทียบกับยุคสมัยปี 2516 แล้ว วาทกรรมความคิดสังคมนิยมจะมีน้ำเสียงที่ต่างกับยุคทศวรรษ 2490 ในแง่ที่ความคิดสังคมนิยมมาร์กซิสต์ใน พ.ศ. 2516 โดยภาพรวมมักละทิ้งรูปแบบการอธิบายแบบมาร์กซิสต์ด้วย “ไวยากรณ์พุทธศาสนา” กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ปัญญาชนยุค 14 ตุลาคม 2516 ได้รับมรดกทางความคิดของปัญญาชนยุคทศวรรษ 2490 มาไม่น้อย แต่เราจะพบว่า พื้นที่ทางภูมิปัญญา-วาทกรรมของพุทธศาสนาและมาร์กซิสต์ช่วงทศวรรษ 2590 ได้ตกทอดมายังช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 มาไม่มากนัก ด้วยบททางทฤษฎีสำคัญถ้าไม่ได้มาจากจิตร ภูมิศักดิ์ ก็ถูกแปลขึ้นใหม่จำนวนมาก งานเขียนของปรีดี พนมยงค์ แบบภาษาแบบพุทธก็ไม่จับใจ ขบวนการนักศึกษา

ลักษณะไวยากรณ์พุทธศาสนานี้อาจพบหลัง 14 ตุลาคม 2516 บ้าง อาทิเช่น ข้อเขียนของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล กลุ่มอาจารย์สาร แต่นับได้ว่ายังถือเป็นส่วนน้อยในหมู่นักคิดนักศึกษา กล่าวได้ว่า การลดทอนไวยากรณ์พุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการประกอบสร้างวาทกรรมถอนรากที่จิตร ภูมิศักดิ์ มีส่วนสำคัญ ที่ถูกเน้นด้านการลดทอนไวยากรณ์พุทธศาสนาในแนวคิดมาร์กซิสต์

ในแง่นี้ วาทกรรมแบบพุทธแบบราชการที่สร้างคู่ตรงข้ามกับคอมมิวนิสต์จึงมีบทบาทครอบงำในด้านหลัก ขบวนการนักศึกษาเสนอวาทกรรมวิพากษ์พุทธศาสนา (ที่การวิพากษ์ ไม่ใช่ล้มล้าง) การไถ่มาร์กซิสต์แบบไวยากรณ์พุทธศาสนานี้เอง จึงไม่มีพื้นที่กลางในการเชื่อมระหว่างแนวคิดพุทธกับมาร์กซิสต์ และพุทธแบบราชการจึงเข้าครองพื้นที่ไปได้

ความคิดพุทธศาสนาได้ปรากฏในขบวนการนักศึกษาอยู่บ้าง อาทิ ชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์ และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อเดือนกรกฎาคม 2519 ได้จัดตีพิมพ์ซ้ำหนังสือ อุดมธรรมของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ คำนวาระว่า “ในปัจจุบันสมัย บ้านเมืองตกอยู่ในสภาวะแห่งความรุนแรง, การทำลายล้าง, การฉ้อฉล, การข่มเหงเบียดเบียน, ตลอดจนการประหัตประหารถึงแก่ชีวิต จึงเห็นชอบด้วยที่จะพิมพ์หนังสือ อุดมธรรม เพื่อเร่งระดมธรรมมาประพาดปฏิบัติเป็นการด่วน”⁹¹ หากแต่ตัวอย่างที่ยกมานี้ยังเป็นส่วนน้อยในช่วงเวลา 2516-2519

⁹⁰ วิราวรรณ นฤปิตี, “‘คอมมิวนิสต์’ ในทัศนะของปัญญาชนพุทธสมัยใหม่: ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของกระบวนการกลายเป็นพุทธสมัยใหม่ในประเทศไทยปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึง 25,” (วิทยานิพนธ์ดุขฎิบัณฑิตประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2565).

⁹¹ กุหลาบ สายประดิษฐ์, *อุดมธรรม* (กรุงเทพฯ: ชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี ธรรมศาสตร์, 2519).

3.4.3 มาร์กซิสต์แบบต่าง ๆ

แม้ว่าหลัง 14 ตุลา จะเป็นช่วงที่ลัทธิสังคมนิยมเฟื่องฟู แต่กรอบความคิดลัทธิสังคมนิยมนั้น จำกัดตามแบบ พคท. เสียเป็นส่วนใหญ่ งานที่อภิปรายลัทธิมาร์กซ์แบบอื่น ๆ นอก พคท. มีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เป็นที่นิยมนัก อาทิ หนังสือ *นาวาวาด้วยลัทธิสังคมนิยม* เป็นหนังสือรวมบทความเกี่ยวกับทัศนะต่อสังคมนิยมในแบบต่าง ๆ⁹² จัดพิมพ์โดยคณะกรรมการจัดนิทรรศการวิชาการสังคมนิยม คณะรัฐศาสตร์และคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย งานนี้ได้รวบรวมแนวคิดสังคมนิยมหลากหลายแบบ ได้แก่ “ว่าด้วยสารัตถสังคมนิยมมาร์กซิสต์” โดยสุรพงษ์ ชัยนาม “แนวการตีความลัทธิมาร์กซิสต์ที่สำคัญ ๆ” โดย ตะวันฉาย ชุมสาย ณ อยุธยา “อุดมการณ์สังคมนิยมประชาธิปไตย” โดย ไผ่ตริ อึ้งภากรณ์ และอีกหลายบทความ ซึ่งมีลักษณะเป็นวิชาการค่อนข้างสูง ต่างกับลัทธิมาร์กซ์ที่รับใช้ขบวนการฝ่ายซ้ายในตอนนั้น ดังนั้น บทวิจารณ์ต่อหนังสือเล่มนี้ จึงกล่าวว่า “จะเห็นได้ว่าหนังสือนาวาวาด้วยลัทธิสังคมนิยม ซึ่งนักวิชาการมองใต้อย่างหลายร่วมกันเขียนขึ้นมา แท้ที่จริงก็คือสายสินค้าเก่าๆ ทั้ง “สังคมนิยมแบบจอมปลอม” หรือ “สังคมนิยมประชาธิปไตย” หรือศัพท์ใหม่ที่นักการเมืองกำหนดขึ้นมาว่า “สังคมนิยมแบบอ่อน ๆ” นั่นเอง ทั้งนี้ก็เพื่อมอมเมาประชาชน เพื่อเป็นผลทางการเมืองที่ต้องการแสวงหาอำนาจเพื่อกดขี่ขูดรีดประชาชนต่อไป”⁹³ ลัทธิสังคมนิยมสำหรับผู้สมานตามแนวคิด พคท. ก็จึงเป็นลัทธิสังคมนิยมจอมปลอมนั่นเอง

3.4.4 ประชาธิปไตยรัฐสภา

ธิดานต์ ศรีนารา อภิปรายถึงกระแสความคิด “ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา” ที่ฟูเฟื่องในช่วงการฟื้นฟูทางการเมืองในช่วงทศวรรษ 2520 ที่ต้องการให้ระบอบรัฐสภามีความแข็งแกร่งและลดบทบาทกองทัพในเวทีรัฐสภาลงไป⁹⁴ กระนั้น การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 ก็นับว่าเป็นการฟื้นฟูประชาธิปไตยที่มีศูนย์กลางรัฐสภาอีกครั้งหนึ่งนับจากการโดยยับยั้งโดยการรัฐประหารมานับทศวรรษตั้งแต่ 2500 ที่ทหารทำลายพรรคการเมือง นักการเมือง และรัฐสภาในแบบปกติไปสิ้น การเรียกร้องรัฐธรรมนูญอันนำมาสู่การชุมนุมครั้งใหญ่เมื่อปี 2516 สะท้อนให้เห็นถึง

⁹² คณะกรรมการจัดนิทรรศการวิชาการสังคมนิยม คณะรัฐศาสตร์ และ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, *นาวาวาด้วยลัทธิสังคมนิยม* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพิมล, 2517).

⁹³ กระแสงาน, “นาวาวาด้วยลัทธิสังคมนิยม สังคมวิทยาสตวรรษ,” ตอนที่ 1 และ 2, คอลัมน์วิจารณ์, *เสียงใหม่* 1, 258 (26 มีนาคม 2518): 5. และ *เสียงใหม่* 1, 259 (27 มีนาคม 2518): 5.

⁹⁴ ธิดานต์ ศรีนารา, “ความคิดทางการเมืองของ ‘ปัญญาชนฝ่ายค้าน’ ภายหลังการตกต่ำของกระแสความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2524 – 2534,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

กระแสความต้องการประชาธิปไตยที่ให้บทบาทรัฐสภาเป็นตัวแทนอำนาจ ถ้าหากทศวรรษ 2520 เป็นช่วงกระแสประชาธิปไตยรัฐสภาเติบโตอย่างเห็นได้ชัดเจน ช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 ใหม่ก็อาจเรียกได้ว่าเป็นหน่ออ่อนของกระแสประชาธิปไตยก็ได้ กระนั้น แนวทางกระแสนี้ไม่อาจมีอายุยืนยาว ทั้งเนื่องด้วยโดยตัวโครงสร้างของรัฐเองที่ฝ่ายทหารและความมั่นคงยังสามารถเข้ามาแสดงบทบาทในการแทรกแซงทางการเมืองได้ และเสริมด้วยเหตุผลเชิงอุดมการณ์ทางการเมืองที่ฝ่ายรัฐตระหนักถึงภัยความมั่นคง ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาจึงไม่อาจตอบโจทย์ความไว้วางใจสำหรับผู้มีอำนาจรัฐได้

สำหรับขบวนการนักศึกษา การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ การเลือกตั้งนั้น เป็นกระแสร่วมกันในช่วงแรก แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อหลัง 2516 สังคมไทยอย่างน้อยที่สุดก็กลายเป็น “สังคมเปิด” ในความหมายที่เปิดโอกาสให้คนในสังคมนำเสนอปัญหาในพื้นที่สาธารณะ ประเด็นปัญหาสังคมการเมืองในเรื่องต่าง ๆ ที่ไม่สามารถอภิปรายได้ในทศวรรษก่อนหน้าได้ถูกจุดประเด็นขึ้นจนรัฐบาลไม่ทันตั้งตัวรับมือได้ทันทั้งที่ อุดมคติของขบวนการศึกษาก็คาดหวังมากขึ้น เพราะไม่ใช่แค่ต้องการแก้ปัญหาทางการเมือง (รัฐสภาและการเลือกตั้ง) แต่ต้องการความยุติธรรมทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย การเข้าร่วมกับชนชั้นล่างในการเคลื่อนไหวเรียกร้องจึงเสมือนเป็น “ห้องเรียน” ของพวกเขา คู่ปะทะหลักจึงเป็นนักการเมือง ส.ส. ผู้มีอำนาจในรัฐสภา

ควรกล่าวด้วยว่า ความคาดหวังกับรัฐสภาในการแก้ไขปัญหานั้น มีทั้งส่วนที่คาดหวัง และส่วนที่สิ้นหวัง ส่วนที่คาดหวังก็คือ พรรคการเมืองแนวสังคมนิยมได้รับเลือกตั้งด้วย ได้แก่ พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย พรรคแนวร่วมสังคมนิยม พรรคการเมืองเหล่านี้เป็นพันธมิตรกับขบวนการนักศึกษาและชนชั้นล่างในการเสนอกฎหมายที่มีความเป็นประชาธิปไตยและความยุติธรรมทางสังคมมากขึ้น อาทิ เสนอให้ยกเลิก พ.ร.บ. ป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พรรคการเมืองฝ่ายซ้ายนี้ถูกต่อต้านและนักการเมืองฝ่ายซ้ายถูกลอบสังหาร กรณีเด่นชัดที่สุดคือ บุญสนอง บุญโยทยาน การใช้ความรุนแรงจากฝ่ายรัฐเช่นนี้ทำให้ความหวังต่อระบอบรัฐสภาเริ่มเสื่อมลงมากยิ่งขึ้น ประกอบกับผู้มีความอำนาจในรัฐบาลมักแก้ปัญหาโดยใช้ความรุนแรงกับการชุมนุมประท้วง การเลือกตั้งในแต่ละครั้งก็ไม่อาจได้ผู้ที่มีจุดยืนเห็นใจชนชั้นล่าง ดังนั้น ขบวนการนักศึกษาจึงเริ่มเห็นว่า รัฐสภาไม่ใช่ทางออกในการแก้ไขปัญหา แต่ทางออกของพวกเขาคือการร่วมมือกับขบวนการทางสังคมในการกดดันรัฐ และมากไปกว่านั้น ทางออกคือการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนระบอบรัฐไปเลย

ในช่วงปี 2519 บทนำของอติปัทย์ เรื่อง “ยุคทมิฬ” กล่าวไว้ว่า “การยับยั้งความรุนแรงและความตายดังกล่าวในยุคทมิฬ จะอาศัยความยุติธรรมทางกฎหมาย อาศัยการร้องขอหรือการยอมจำนนต่อชนชั้นปกครองโดยดุชฎีก์หาไม่ มีแต่ต้องใช้ความรุนแรงในการปฏิวัติที่พิชิตความรุนแรงที่

ปฏิกิริยา แก่ปัญหาที่ต้นเหตุด้วยการทำลายอำนาจรัฐที่ปราบปรามกดขี่ประชาชนที่หิบบิ้นความรุนแรงและความตายให้แก่ประชาชนก่อนเท่านั้น จึงจะสิ้นสุดยุคทมิฬลงได้”⁹⁵

บทความ “ระบบประชาธิปไตยรัฐสภา” ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์อิปัตย์ในช่วงเดือนธันวาคม 2517 ก็สะท้อนความเปลี่ยนแปลงกระแสแนวคิดประชาธิปไตยรัฐสภาดังที่ระบุไว้ว่า

“ที่เป็นเช่นนี้เพราะโดยเนื้อแท้ระบบรัฐสภาก็คือ เครื่องมือของชนชั้นนายทุนชุดรีดสำหรับพิทักษ์รักษาโครงสร้างแบบสังคมคนกินคน ประชาธิปไตยซึ่งดูเหมือนเกิดขึ้นภายใต้ระบบนี้ที่แท้คือประชาธิปไตยของชนชั้นนายทุนชุดรีด หากเราย้อนมองประวัติศาสตร์การเมืองของประเทศที่นักรัฐศาสตร์กระหม่อมที่เรียกว่าแม่บทประชาธิปไตยอย่างเช่นฝรั่งเศส อังกฤษ เราจะเห็นได้ชัดว่าชนชั้นนายทุนชุดรีดสร้างระบบรัฐสภาขึ้นมารองรับผลประโยชน์ของตนอย่างไร การปฏิวัติประชาธิปไตยของกระหม่อมที่คณะราษฎรได้ลอกเลียนระบบรัฐสภาแบบตะวันตกมาอย่างเต็มที่เพื่อเอื้อโอกาสให้ชนชั้นนายทุนชุดรีดมีอำนาจบนซากเดนของสังคมศักดินาที่พังพินาศ”⁹⁶

3.5 ลัทธิแก้และความคิดถอนราก

เมื่อความเปลี่ยนแปลงที่ความคิดสังคมนิยมมีลักษณะถอนรากมากขึ้น ประเด็นเรื่อง “ลัทธิแก้” จึงกำเนิดมาด้วย การกล่าวหาว่าเป็นลัทธิแก้กันนั้น เป็นการสร้างความบริสุทธิ์ถูกต้องให้กับแนวคิดใดแนวคิดหนึ่งในขณะที่ก็กัดกันแนวคิดที่ถูกกล่าวหาออกไป การกล่าวหานี้ไม่ใช่เพียงแค่การประเมินแต่ยังเป็นการให้คุณค่าต่อความถูกต้องของแนวคิดอีกด้วย

ในช่วงราวตั้งแต่ปี 2518 กระแสวาทกรรมสังคมนิยมได้แพร่หลายในขบวนการนักศึกษามากยิ่งขึ้นอันกล่าวได้ว่าเป็นความคิดหลักของขบวนการ ในขณะที่การเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งในและระหว่างประเทศก็เข้มข้นขึ้นด้วย ภายในประเทศ ขบวนการนักศึกษามีความเป็นหนึ่งเดียวมากยิ่งขึ้นทั้งในแง่ความคิดและการจัดตั้ง แต่ขบวนการฝ่ายขวาเพื่อต่อต้านขบวนการนักศึกษาก็เติบโตมากยิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน ภายนอกประเทศ สหรัฐอเมริกาเริ่มแสดงออกว่าจะถอนตัวจากภูมิภาคอินโดจีนและถอนฐานทัพจากไทย ส่วนประเทศในแถบอินโดจีนหลายประเทศสามารถปฏิวัติสังคมนิยมได้สำเร็จภายใต้สภาวะแวดล้อมเช่นนี้ วาทกรรมซ้ายสังคมนิยมของขบวนการมีลักษณะถอนรากมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ การถกเถียงถึงแนวทางความคิดสังคมนิยมเริ่มมีลักษณะกำหนดแบบแผนถูก - ผิดชัดเจน กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ คำว่า ลัทธิแก้ ได้ถูกกล่าวถึงอย่างแพร่หลายเพื่อกำหนดตัวแบบของสังคมนิยมในแบบที่ต้องการ ในแง่นี้ จึงได้มีการเสนอความคิดเพื่อวิพากษ์แนวทางที่ใช้ประโยชน์จากรัฐสภาแนวทางรัฐสภาจึงถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ไม่เพียงพอเป็นสิ่งที่มิประโยชน์กับนายทุนและฝ่ายขวาที่ร่วมมือ

⁹⁵ “ยุคทมิฬ,” อิปัตย์ 3, 173 (26 - 29 มีนาคม 2519): 3. [สะกดตามต้นฉบับ].

⁹⁶ ศาสตราจารย์ วิสุทธิวิทยา, “ระบบประชาธิปไตยรัฐสภา,” อิปัตย์, 1, 51 (4 - 10 ธันวาคม 2517): 7. [สะกดตามต้นฉบับ].

กับจักรวรรดินิยมอเมริกาเท่านั้น ทิศทางที่ควรจะเป็นสำหรับขบวนการนักศึกษา ก็คือ การปฏิวัติสังคมนิยม ไม่ใช่แนวทางสันติแบบรัฐสภา

ประการแรก ประเด็นเรื่อง “ลัทธิแก้” ได้กลายมาเป็นประเด็นสำคัญในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งกระแสต่อต้านคัดค้านลัทธิแก้ (“anti-revisionism”) นั้นเป็นคำที่ใช้ในหมู่มลัทธิมาร์กซ์ เพื่อกล่าววิพากษ์ความคิดที่ดัดแปลงแก้ไขและละทิ้งหลักการพื้นฐานของทฤษฎีและปฏิบัติต่อการปฏิวัติ แต่คำดังกล่าวมีความหมายเฉพาะเจาะจงเมื่อ ครุสชอฟขึ้นมาเป็นประธานาธิบดีของสหภาพโซเวียตในทศวรรษ 2490⁹⁷ คำดังกล่าวนี้ใช้ในเชิงลบเพื่อกล่าววิพากษ์ประณามครุสชอฟ ที่ได้เสนอเปลี่ยนแปลงแนวคิดมาร์กซ์ - เลนิน ให้ประนีประนอมกับทุนนิยมมากยิ่งขึ้น รวมถึงการดำรงอยู่อย่างสันติกับชีวอำนาจของสหรัฐอเมริกา

ในบริบทของไทย ประเด็นเรื่องลัทธิแก้ได้รับการกล่าวถึงมากยิ่งขึ้นหลัง 14 ตุลาคม 2516 ดังที่ทวิ หมื่นนิกร เขียนไว้เมื่อ 2519 ว่า “คำว่า ลัทธิแก้ ได้แพร่หลายในหมู่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชน ฝ่ายก้าวหน้า มาเป็นเวลาสัก 2-3 ปี แล้ว คือ หลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม 2516 มาไม่นานนัก”⁹⁸ ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้เขียนอธิบายถึงที่มาที่ไปของความคิดในเรื่องนี้ในระดับสากล⁹⁹ ข้อเขียนของเขาที่เขียนในช่วงต้นปี 2519 นั้นแสดงตนว่าไม่เห็นด้วยกับการใช้คำว่า “ลัทธิแก้” เพื่อใช้ “ประณามผู้รักความเป็นธรรมที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์” ปรีดีกล่าวกรณีไทยที่ใช้คำนี้ว่า

ในประเทศไทยมีผู้ใช้คำว่า “ลัทธิแก้ไทย” ประณามคนไทยผู้รักความเป็นธรรมนั้น ผมขอให้ท่านทั้งหลายพิจารณาเอกสารที่แพร่หลายในประเทศภายหลัง 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ก็จะทราบความเป็นมาของเรื่องนี้ว่า ขณะแรก ปรากฏว่าสมาชิกบางคนของพรรคหนึ่งในประเทศไทยได้มีความเห็นแตกแยกกับสมาชิกของอีกส่วนหนึ่งของพรรคนั้น ต่างฝ่ายต่างโจมตีกัน คือฝ่ายหนึ่งหาว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็น “ลัทธิแก้ไทย” และเป็น “หลิวเซ้าตีไทย” อีกฝ่ายหนึ่งโจมตีที่กล่าวหาว่านั่นว่าเป็น “ลัทธิคัมภีร์” การขัดแย้งกันภายในพรรคนั้นเป็นเรื่องธรรมดาของทุกๆ พรรค แต่ทว่าบางคนในฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนั้นได้ขยายวงประณามผู้รักความเป็นธรรมที่ไม่ใช่สมาชิกแห่งพรรคของตน¹⁰⁰

⁹⁷ “Anti-Revisionism and the Anti-Revisionist Movement” access <https://www.marxists.org/history/ero/what.htm> (access 5 April 6, 2020)

⁹⁸ คำนำ โดย ทวิ หมื่นนิกร ใน ปรีดี พนมยงค์, ที่เขาเรียกกันว่า “ลัทธิแก้” นั้นหมายความว่าอะไร; และ, ความเป็นมาแห่งลัทธิ “รีวิชันนิสึม,” (กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 2519).

⁹⁹ ปรีดี พนมยงค์, ที่เขาเรียกกันว่า “ลัทธิแก้” นั้นหมายความว่าอะไร; และ, ความเป็นมาแห่งลัทธิ “รีวิชันนิสึม” (กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 2519).

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

ปรีดีเห็นว่า การกล่าวว่าเป็นลัทธิแก้ไยนั้น เป็น “การเหวี่ยงแหคลุมผู้ก้าวหน้าและผู้รักความเป็นธรรมที่ไม่เกี่ยวกับสมาชิกพรรคนั้น อันเป็นวิธีการที่พรรคมาร์กซ์-เลนินแท้จริง รวมทั้งพรรคคอมมิวนิสต์จีนภายใต้การนำของเหมาเจ๋อตงไม่เคยทำเช่นนั้น” การแสดงทัศนะที่ไม่เห็นด้วยของปรีดีในช่วงต้นปี 2519 นั้นก็แสดงให้เห็นว่าในขบวนการฝ่ายซ้ายได้ใช้คำนี้อย่างแพร่หลายไปแล้ว การแพร่หลายคำว่าลัทธิแก้ไยในหมู่ขบวนการนักศึกษานี้ ควรได้รับการอธิบายถึงร่องรอยว่ามีความเป็นมาอย่างไร

ร่องรอยบางประการอาจดูได้จากการถกเถียงถึงลัทธิมาร์กซ์ ในช่วงราวเดือนพฤศจิกายน 2517 สหพันธ์นิสิตนักศึกษาอีสานแห่งประเทศไทย จัดพิมพ์หนังสือ “โต้! น. ชญานุตม์ วิวัฒนาการมาร์กซิสต์” (เขียนโดย “ดำรง สัจธรรม” – นามปากกา) ใจความสำคัญการเขียนได้ก็คือ หนังสือของ น. ชญานุตม์ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์นั้น มีลักษณะคำอธิบายที่เป็น “ลัทธิแก้ไย” ที่ให้น้ำหนักไปในทางวิพากษ์สตาลินในแง่ลบและกล่าวถึงครูชอฟในแง่บวก ดังผู้วิจารณ์ได้กล่าวว่าหนังสือเล่มนี้ “เริ่มต้นด้วยการยกคำขวัญของเคทสกี ซึ่งเป็นฝ่ายลัทธิแก้ไย และจบในบทชุดสุดท้ายด้วยครูชอฟ ซึ่งเป็นลัทธิแก้ไยด้วยเหมือนกัน” และวิพากษ์ว่าหนังสือดังกล่าว “พยายามบิดเบือนประวัติศาสตร์และแนวทางต่อสู้ของชนชั้นกรรมาชีพที่ต่อสู้เพื่อการปลดปล่อยอย่างน่าละอายที่สุด”¹⁰¹ การโต้แย้งดังกล่าวนี้เป็นไปตามกระแสสากลตามจุดยืนแบบจีนที่วิพากษ์โซเวียต

ไม่เพียงแต่การถกเถียงตามแนวคิดเท่านั้น แต่กระแสนี้ยังสำคัญในแง่ของความหวาดระแวงเรื่องการแทรกแซงของฝ่ายตรงข้ามเพื่อมาสร้างความสับสนทางความคิด ดังการใช้คำว่า “ซ้ายปลอม” โดยที่อาจเห็นได้จากข้อเขียนในหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ *เอเชีย* ในช่วงเดือนตุลาคม 2518 ซึ่งได้กล่าวถึงเจตนารมณ์ 14 ตุลาคม และชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องระแวดระวังผู้ที่หวังมาแทรกแซงขบวนการต่อสู้ โดยชี้ว่า จักรวรรดิอเมริกันนั้นไม่เพียงจัดตั้งขบวนการฝ่ายขวามาต่อต้านการเคลื่อนไหว แต่ยังได้ส่งคนที่ “ทรยศต่ออุดมการณ์อันสูงส่งหันไปร่วมมือกับศัตรูของประชาชน” และ “พยายามจะจัดตั้งขบวนการซ้ายปลอมมาหลอกลวงประชาชนที่ก้าวหน้า พยายามเผยแพร่ทฤษฎีที่คล้ายปฏิกิริยา แต่จริงๆ แล้วเป็นปฏิรูปและปฏิกิริยา ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความไขว่เขวสับสนภายในขบวนการประชาชน เพื่อจะได้บรรลุจุดประสงค์ในการแยกสลายพลังประชาชนในที่สุด การเคลื่อนไหวแบบซ้ายปลอมนี้นับว่ามีพิษร้ายยิ่งกว่าการเคลื่อนไหวของพวกขวาจัด เพราะเป็นการโจมตีฝ่ายก้าวหน้าทางความคิด เปรียบเสมือนการตีป้อมค่ายจากภายใน ซึ่งย่อมจะให้ผลดีกว่าการโจมตี

¹⁰¹ ดำรง สัจธรรม (นามปากกา), *โต้! น. ชญานุตม์ วิวัฒนาการมาร์กซิสต์* (กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาอีสานแห่งประเทศไทย, 2518).

จากภายนอก ด้วยเหตุนี้ประชาชนฝ่ายก้าวหน้าจึงต้องเพิ่มความระมัดระวัง อย่าได้ตกหลุมพรางของ ศัตรูเป็นอันขาด”¹⁰²

ในทางเดียวกัน องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดพิมพ์ *ศึกษา 14 ตุลา และวิพากษ์หลิวส้าวฉีไทย* เขียนโดย “ดรุณใหม่” ได้กล่าวถึงลัทธิแก้ผ่านกรณีของ หลิวส้าวฉี ผู้ที่ได้รับการกล่าวหาว่าเผยแพร่ลัทธิแก้ในจีน ซึ่งเดินตามรอยความคิดของครุสชอฟ หนังสือเล่มนี้ได้ใช้ลัทธิแก้แบบ หลิวส้าวฉีเป็นข้อวิพากษ์ เพื่อสื่อสารกับขบวนการนักศึกษาว่า ไม่ควรมีลักษณะวีรชนเอกชน แต่ต้องรับใช้มวลชน จึงจะเป็น “นักปฏิวัติที่แท้” นอกจากนี้ ต้องลดการคิดหรือให้เหตุผลเชิงผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ควรเป็นผลประโยชน์ส่วนรวม เข้าจัดตั้งด้วยทัศนะเพื่อผลประโยชน์ของมวลชน และมีโลกทัศน์แบบชนชั้นกรรมาชีพที่เน้นเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้น ทั้งหมดนี้ ต้องระวังความคิดแบบลัทธิแก้ที่ทำให้แนวทางการปฏิบัติไขว้เขวไป”¹⁰³

ประการที่สอง อีกแนวโน้มหนึ่งอันนำไปสู่กระบวนการทำให้เป็นซ้ายสังคมนิยมแบบถอนราก คือ การลดทอนความสำคัญของการเมืองแบบรัฐสภา ในบริบทไทยนั้น พรรคการเมืองที่แสดงตัวว่ามีอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ไม่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นได้ อย่างดีที่สุดคืออุดมการณ์สังคมนิยมเท่านั้น ดังนั้น ตั้งแต่ช่วงหลังปี 2516 ความคิดสังคมนิยมได้แพร่กระจายไปทั่วสังคมนิยม พรรคการเมืองสังคมนิยมได้เกิดขึ้นมาเพื่อผลักดันนโยบายสังคมนิยมผ่านการเมืองแบบรัฐสภาในช่วงที่การเมืองแบบรัฐสภาเพิ่งเริ่มตั้งตัวได้หลัง 2516 ไม่นานนัก แต่ดูเหมือนว่าพรรคการเมืองเหล่านี้ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก (ด้วยเพราะการโจมตีของฝ่ายขวาด้วยวาทกรรมชาติศาสน์กษัตริย์)

ราวปลายปี 2518 ที่สถานการณ์ที่ขบวนการนักศึกษาและขบวนการอื่นๆ ตื่นตัวเป็นอย่างมาก อัสนี พลจันทร์ ในนามปากกา “อุทิศ ประสานสภา” ได้เขียนหนังสือ *ได้ลัทธิแก้ไทย วิจาร์ณแห่งวิจาร์ณ* เมื่อเดือนกันยายน 2518 การวิวาทะนี้เพื่อตอบโต้ ผิน บัวอ่อน ในนามปากกา “อำนาจ ยุทธวิวัฒน์” ผู้ซึ่งผลิตข้อเขียนเพื่อชี้นำขบวนการนักศึกษา มาอย่างต่อเนื่อง อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ ได้เขียน

¹⁰² “เจตนารมณ์ 14 ตุลาคม จักต้องปรากฏเป็นจริง,” *เอเชียวิเคราะห์* 94 (14 - 20 ตุลาคม 2518):

3.

¹⁰³ ดรุณใหม่ (นามแฝง), *ศึกษา 14 ตุลา และวิพากษ์หลิวส้าวฉีไทย* (กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518). นอกจากนี้ มีการตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับประเด็นเรื่องลัทธิแก้ เช่น *ลัทธิเลนินกับลัทธิแก้สมัยใหม่* (กรุงเทพฯ: ชมรม 13, ม.ป.ป.). หรือหนังสือ *วิพากษ์ลัทธิแก้* (ไม่มีชื่อผู้เขียน) ซึ่งเป็นหนังสือต้องห้าม กล่าวถึงโซเวียต นอกจากนี้ น่าสนใจว่า คำว่าลัทธิแก้ ได้ถูกนำมาใช้ในเรื่องอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน อาทิ บทความของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เรื่อง “ลัทธิแก้ในพุทธศาสนา” ได้ใช้คำนี้เพื่อหมายถึงการนำไสยศาสตร์เข้ามาในพุทธศาสนา ดูใน *อักษรศาสตร์พิจารณา* 3, 9 - 10 (กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2519): 29 - 32.

บทความ “สถานการณ์และภาระหน้าที่ของนักเรียน นิสิต นักศึกษา”¹⁰⁴ เพื่อวิพากษ์วิจารณ์และเสนอแนะแนวทางต่อขบวนการนักศึกษาที่กำลังเผชิญกับกระแสตกต่ำต่อเหตุการณ์พลับพลาไชย (กรกฎาคม 2517) บทความนี้เผยแพร่ต้นเดือนสิงหาคม 2517 และได้ถูกสำเนาแพร่กระจายไปยังขบวนการศึกษาในระดับภูมิภาคด้วย ผินเสนอหลักการคำขวัญ “มีเหตุผล มีประโยชน์ และมีขอบเขต” เพื่อชี้ว่าขบวนการนักศึกษาไม่ควรแสดงตนซ้ายเกินไปจนทำลายแนวร่วม ขบวนการศึกษานั้นละเมิดหลักการที่ขยายกำลังก้าวหน้า ดังนั้น “การเสนอคำขวัญ ยึดอำนาจรัฐ จับอาวุธต่อสู้ และเสนอปัญหาโค่นล้มชนชั้นขูดรีดอย่างง่าย ๆ และพร่ำเพรื่อ การจัดทำสิ่งพิมพ์ที่มุ่งรับใช้กำลังที่ก้าวหน้านั้น เป็นเหตุให้ความห่างเหินห่างระหว่างกำลังที่ก้าวหน้ากับกำลังที่เป็นกลางอันกว้างไพศาล นับวันแต่จะมากยิ่งขึ้นทุกที”

อัศนีเห็นแย้งกับผิน โดยตีความว่าข้อเสนอให้มีขอบเขตนั้นทำให้การต่อสู้อยู่แต่ในกรอบของชนชั้นปกครองปฏิกิริยา สำหรับประเด็นนี้ อัศนีตีความว่า เป็นการจำกัดกรอบให้สู้แต่ในทางรัฐสภาและแนวคิดการเมืองแบบรัฐสภานั้นไม่เพียงพอต่อสถานการณ์ในขณะนั้นอีกต่อไปแล้ว หากแต่ในขณะนั้นเป็นกระแสวิพากษ์วิจารณ์การปฏิวัติ ดังที่เขากล่าวว่า “ประชาชนได้ปฏิเสธ การเลือกตั้งจอมพลอาน ปุริสธะ รัฐธรรมนูญพระราช ปุริสธะ รัฐสภาของพวกขูดรีด” อัศนีตั้งคำถามว่า รัฐสภาที่เราใฝ่ฝันกันมาช้านานนักแล้วนั้น อันที่จริง เป็นรัฐสภาของใคร? เขาชี้ว่า รัฐสภานั้น เป็นเครื่องมือของ “ชนชั้นเจ้าที่ดินใหญ่ นายทุนใหญ่” ซึ่งรับใช้ผลประโยชน์ของ “จักรพรรดินิยม ศักดินานิยมและทุนนิยมขุนนางนายหน้า” ดังนั้น รัฐสภาไม่สามารถถูกใช้เพื่อต่อรองอำนาจกับฝ่าย “ปฏิกิริยา” ได้ และพรรคฝ่ายซ้ายที่สู้ในรัฐสภาก็ไม่มีอำนาจต่อรองเลย แนวทางรัฐสภาจึงเป็นแนวทางลัทธิเก่าและเป็นเรื่องอันตรายดังที่อัศนีกล่าวไว้ว่า “ในปัจจุบัน พวกลัทธิฉวยโอกาสเอียงขวาหรือพวกลัทธิแก้สมัยใหม่ เป็นอันตรายที่สำคัญยิ่ง การแสดงออกของพวกนี้ก็คือลัทธิยอมจำนน ลัทธิปฏิรูป ลัทธิรัฐสภา ลัทธิการต่อสู้อย่างสันติหรือการผ่านอย่างสันติ นั่นคือได้อำนาจรัฐด้วยสันติวิธี พวกนี้ทำลายหลักการพื้นฐานที่สุดของการปฏิวัติเสีย”

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เดือนตุลาคม 2518 หนังสือ *ศึกษา 14 ตุลา และวิพากษ์หลัวล้าวม้าไทย* (เขียนโดย ดร.ณใหม่) ซึ่งจัดพิมพ์โดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ได้กล่าวในลักษณะที่คล้ายกัน โดยระบุว่าในปัจจุบันนั้น เราจะเลือกปฏิวัติหรือคัดค้านการปฏิวัติ สำหรับแนวทางลัทธิเก่านั้นเป็นแนวทางต่อต้านการปฏิวัตินั่นเอง

¹⁰⁴ อานาจ ยุทธวิวัฒน์ (ผิน บัวอ่อน), “สถานการณ์และภาระหน้าที่ของนักเรียน นิสิต นักศึกษา” พิมพ์ซ้ำใน *ปล้นทฤษฎี* โดย อานาจ ยุทธวิวัฒน์ (ผิน บัวอ่อน), (กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาชาวปักษ์ใต้แห่งประเทศไทย, พฤศจิกายน 2517).

ลักษณะที่เด่นชัดของพวกลัทธิแก้ คือ ปฏิเสธสังฆธรรมของชนชั้นกรรมาชีพ คัดค้านการต่อสู้ของประชาชนในชนบท ส่งเสริมแนวทางต่อสู้อย่างสันติ หนทางรัฐสภา ลัทธิปฏิรูป และลัทธิถูกกฎหมาย ตลอดเวลาแห่งการปฏิวัติ พวกเขายพยายามทำทุกวิถีทางที่จะบ่อนทำลายการปฏิวัติ ทำการปฏิวัติหลอก ๆ แต่คัดค้านจริง ๆ ต่อสู้หลอก ๆ แต่ยอมจำนนจริง ๆ เมื่อมีโอกาสก็จะผละจากการปฏิวัติ ยอมตนเป็นสมุนของจักรพรรดินิยม ศักดินานิยมและทุนนิยมขุนนาง มาคัดค้านและต่อสู้กับประชาชนที่เดินแนวทางปฏิวัติ¹⁰⁵

และระบุต่อไปว่า ดังนั้น การได้อำนาจอธิปไตยของประชาชนไม่ใช่เรื่องง่าย ด้วยวิธีการสันติวิธีอย่างแนวทางรัฐสภา แนวทางแบบปฏิรูป หรือถูกกฎหมาย แต่เป็นการต่อสู้จริงใจอย่างเอาเป็นเอาตาย ไม่ประนีประนอม หากใครปฏิเสธความจริงข้อนี้ก็เท่ากับว่าปฏิเสธการปฏิวัติ

นอกจากทัศนคติที่ไม่สนับสนุนแนวทางรัฐสภา แนวโน้มอีกประการคือการเห็นถึงความเป็นไปได้ของการปฏิวัติสังคมนิยมในไทยอันสัมพันธ์กับบริบทที่ประเทศรอบข้างได้เปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นสังคมนิยม กระแสดังกล่าวจึงเกื้อหนุนให้ความหวังของขบวนการนักศึกษาที่จะปฏิวัติไปสู่สังคมนิยมไม่ไกลความเป็นจริง

กล่าวโดยสรุป กระแสความคิดของขบวนการนักศึกษาต่อสังคมนิยมโน้มไปในทางซ้ายถอยรากลึกยิ่งขึ้น เราอาจพิจารณาได้จากแนวทางสังคมนิยมเริ่มถูกกำหนดไปในทิศทางปฏิวัติ และเริ่มปฏิเสธวิถีทางผ่านรัฐสภาการเลือกตั้ง ซึ่งถูกมองว่าเป็นแนวทางของนายทุนและถูกควบคุมโดยฝ่ายปฏิกิริยา กระแสคิดสังคมนิยมที่มีลักษณะซ้ายแบบถอยรากลึกเรียกร้องให้ขบวนการนักศึกษาเห็นด้วยกับแนวทางการต่อสู้แบบปฏิวัติ อันสอดคล้องกับประเทศข้างเคียงในอินโดจีนที่สามารถยึดอำนาจรัฐและสถาปนารัฐคอมมิวนิสต์ได้ ด้วยกระแสที่เข้มข้นขึ้นเช่นนี้ คำว่า ลัทธิแก้ ได้ถูกใช้เพื่อวิพากษ์แนวทางใดก็ตามที่ไม่สนับสนุนให้มีการต่อสู้เพื่อการปฏิวัติสังคมนิยม

3.6 สรุป

บทนี้อภิปรายถึงความคิดและวาทกรรมสังคมนิยมที่แพร่กระจายอยู่ในหมู่ขบวนการนักศึกษา กรอบการมองปัญหาสังคมการเมืองมีลักษณะถอยรากลึกมากขึ้นเมื่ออิทธิพลของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเข้าครอบงำขบวนการนักศึกษา คำขวัญที่สำคัญก็คือการเรียกร้องเอกราช ประชาธิปไตย และความเป็นธรรมทางสังคม เราจะเห็นได้ว่าขบวนการศึกษามักใช้ชุดคำขวัญนี้เป็นแบบในการมองโลกและเป้าหมายยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวทางการเมือง คุณลักษณะสำคัญของขบวนการได้แก่การเชื่อมต่อขบวนการชนชั้นล่างในนาม “สามประสาน” เมื่อกลางปี 2518 การต่อต้านทุนนิยม

¹⁰⁵ ดร.ณใหม่ (นามแฝง), ศึกษา 14 ตุลา และวิพากษ์ทลิวส้าวดีไทย (กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518).

จักรวรรดินิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งญี่ปุ่นและอเมริกา การต่อต้านบริโภคนิยม รวมไปถึงการรื้อสร้างประเพณีไทยเพื่อสร้างค่านิยมใหม่ในนามวัฒนธรรมประชาชนด้วย

กระนั้นทีเดียว วาทกรรมสังคมนิยมใช้ว่าจะถูกต่อต้านแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ในบริบทที่รัฐบาลต้องการตอบสนองความนิยมต่อการประท้วงของทั้งชาวนาและกรรมกร คำว่าสังคมนิยมอ่อน ๆ ถูกใช้โดยพรรคการเมืองที่ไม่ใช่ฝ่ายซ้าย ความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศระหว่างไทยกับจีน ทำให้เห็นพรรคการเมืองที่นำเสนอลัทธิมาร์กซ์แบบจีนสามารถเกิดขึ้นได้ มีหน้าทำการเดินทางไปเยี่ยมชมประเทศจีนในทางการทูตจากกลุ่มชนชั้นนำก็มีส่วนในการผลิตภาพลักษณ์อันดีงามของจีนอีกด้วย แต่นี่เป็นความแตกต่างกับประเทศเพื่อนบ้านซึ่งได้ปฏิวัติเปลี่ยนเป็นประเทศสังคมนิยมในช่วงเวลาที่ขบวนการนักศึกษาไทยขยายตัวเติบโตสูงที่สุด ในขณะที่จีนดูเป็นมิตรต่อไทย ประเทศเพื่อนบ้านอินโดจีนกลับเป็นวายร้ายที่น่ากลัว

ความคิดสังคมนิยมในช่วง 2516 - 2519 แม้ว่าจะมีหลากหลาย แต่กระแสหลักกลับเป็นความคิดลัทธิมาร์กซ์แบบ พคท. และกระแสคิดซ้ายแบบพคท. นี้เองที่ได้เบียดขับพื้นที่ทางความคิดอื่นให้เป็นกระแสรอง สะท้อนให้เห็นลักษณะถึงรากของขบวนการมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเด็น “ลัทธิแก้” เริ่มกลายมาเป็นที่ถกเถียงในช่วงกลางปี 2518 แนวคิดที่ไม่ใช่ลัทธิมาร์กซ์แบบพคท. ในฐานะยุทธศาสตร์ปาล้อมเมืองก็ถูกจัดประเภทเป็นลัทธิแก้ไป

บทที่ 4

วรรณกรรมกับการศึกษา

4.1 บทนำ

ในบทนี้ต้องการแสดงให้เห็นว่าการขยายตัวของแนวคิด “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน” ได้กลายมาเป็นแนวคิดสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการเคลื่อนไหวเพื่อการปฏิรูปการศึกษาของขบวนการนักศึกษา การเติบโตขึ้นของแนวคิดวรรณกรรมเพื่อชีวิต ทำให้เกิดกระแสรื้อฟื้นงานเขียนนักคิดและปัญญาชนในทศวรรษ 2490 ซึ่งการรื้อฟื้นนี้ไม่ได้กระทำแค่การศึกษาความคิดของพวกเขาเหล่านั้น แต่ยังสืบค้นและนำเรื่องราวชีวิตประวัติส่วนตัวของพวกเขาที่กลายเป็นสิ่งลึกลับในสังคมไทยกลับมาเผยแพร่ในสังคมอีกครั้งหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตประวัติของ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่ได้กลายมาเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญให้กับคนหนุ่มสาวในฐานะวีรชนของคนรุ่นใหม่

เนื้อหาในบทนี้อธิบายถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นโดยนักเรียนและนักศึกษา เพื่อสะท้อนว่าในการรับเอาแนวคิดวรรณกรรมเพื่อชีวิตวรรณกรรมเพื่อประชาชนเข้ามาในขบวนการ นักศึกษาไม่ได้แค่เพียงทำหน้าที่ในการผลิตงานเขียนตามแนวคิดนี้เท่านั้น แต่ยังได้มีการปรับประยุกต์ใช้แนวคิดไปในกิจกรรมภาคปฏิบัติเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมืองให้กับนักเรียน นักศึกษา และประชาชน กล่าวได้ว่า วิธีการที่นักเรียนนักศึกษานำมาใช้ คือ การเปิดโปงแง่มุมใหม่ที่ไม่เคยถูกกล่าวถึงในสังคมเพื่อทำให้เกิดกระแสการถกเถียงกันในพื้นที่สาธารณะ และใช้กระแสการวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมเป็นพลังกดดันรัฐบาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอีกต่อหนึ่ง ดังเช่นในกรณีการรณรงค์เรื่อง “การเผาวรรณคดี” และ “ข้าแหละหลักสูตร” ที่สำคัญคือการต่อสู้ในมิติวัฒนธรรมยังเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการต่อสู้ในทางการเมืองด้วย เพราะขบวนการนักศึกษาเชื่อว่าระบบการศึกษาของประชาชนจะก่อตัวขึ้นได้ จะต้องมีการเมืองที่เป็นของประชาชน การต่อสู้ในช่วงเวลานี้จึงเป็นการกดดันรัฐบาลและสร้างจิตสำนึกทางการเมืองที่ถูกต้องเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ถึงราก

4.2 ฝ่ายซ้ายยุค 2490 ในมิติวรรณกรรม

4.2.1 แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน

แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนก่อตัวขึ้นในช่วงที่กระแสคิดฝ่ายซ้ายเติบโตขึ้นในช่วงทศวรรษ 2490 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่อุตสาหกรรมสิ่งพิมพ์ในสังคมไทยกำลังขยายตัวทั้งในรูปแบบนิตยสาร วรรณกรรม หนังสือพิมพ์ ทำให้เกิดวัฒนธรรมการอ่านเกิดขึ้นในกลุ่มชนชั้นกลาง และในช่วงเวลาเดียวกันนี้เหล่านักเขียนก็ได้เข้าร่วมการต่อสู้เพื่อทำให้นักเขียนวรรณกรรมกลายเป็นนักเขียน

อาชีพ ทำให้เกิดการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในพื้นที่สาธารณะต่อประเด็นดังกล่าว¹ และกลุ่มนักเขียนฝ่ายซ้ายก็ได้เข้าร่วมการถกเถียงนี้ด้วย ซึ่งทำให้เวทีของการถกเถียงกลายเป็นแหล่งในการผลิตและเผยแพร่ทางความคิดของแนวคิดนี้ อย่างไรก็ตาม แนวคิดศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน ถูกนำเสนออย่างต่อเนื่องในวารสารอักษรสาส์น ของ สุภา สิริमानนท์ แนวคิดเรื่องศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชนเรียกร้องให้นักเขียนตระหนักในบทบาทของตนเองในฐานะนักเขียนที่ยืนเคียงข้างประชาชน ดังนั้น งานเขียนที่ดีในทัศนะนี้จึงต้องเป็นงานเขียนที่สะท้อนชีวิตของประชาชน ในขณะที่หลัง 14 ตุลาคม นักศึกษาได้ใช้แนวคิดศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน เป็นอุดมการณ์หลักในการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อขจัดวัฒนธรรมทุนนิยมและวัฒนธรรมศักดินาอย่างถึงราก

การรื้อฟื้นความทรงจำของนักคิดนักเขียนในทศวรรษ 2490 ของนักศึกษาในช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ทำให้นักศึกษาได้รู้จักกับแนวคิดเรื่อง “ศิลปวรรณคดีเพื่อชีวิต ศิลปวรรณคดีเพื่อประชาชน” ซึ่งได้กลายมาเป็นแนวคิดสำคัญสำหรับการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการปฏิวัติทางสังคมในมิติทางวัฒนธรรม อันเป็นผลทำให้เกิดกระแสการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อการเปลี่ยนแปลงความคิดทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวเพื่อปฏิรูปการศึกษาเป็นปฏิบัติการทางการเมืองที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดเรื่องศิลปวรรณคดีเพื่อชีวิต ศิลปวรรณคดีเพื่อประชาชนได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ขบวนการนักศึกษารับแนวคิดศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชนมาเป็นแนวทางในการต่อสู้ทางการเมืองอย่างตรงไปตรงมา โดยปราศจากการถกเถียงโต้แย้งเพื่อยืนยันความชอบธรรมของแนวคิดศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน แต่เป็นการตีความแนวคิดนี้ให้กลายมาภาคปฏิบัติการของเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อขจัดวัฒนธรรมศักดินาและทุนนิยม ขอบข่ายของแนวคิดศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชนถูกตีความออกไปอย่างกว้างขวางมาก ทั้งแวดวงวรรณกรรม จิตรกรรม ดนตรี นาฏศิลป์ ศิลปะการละคร แต่วงการวรรณกรรมได้กลายมาเป็นกระแสใหญ่ที่สุดที่สะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้เพื่อคัดค้านวัฒนธรรมศักดินา และก่อตัวเป็นแนวทางในการวิพากษ์วรรณกรรมที่เรียกว่า “วรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชน” ซึ่งพุ่งเป้าไปที่การโจมตีวรรณคดีคลาสสิกว่าเป็นต้นตอของการเผยแพร่วัฒนธรรมศักดินา และมอมเมาให้ประชาชนหลงชื่นชมต่อวัฒนธรรมดังกล่าว จึงก่อให้เกิดปฏิบัติการการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการ “เผาวรรณคดีไทย” และนำไปสู่การเรียกร้องให้ถอดวิชาวรรณคดีไทยออกจากหลักสูตรการเรียนการสอน

ขบวนการนักเรียนนักศึกษาได้ศึกษามผลงานที่เป็นต้นกำเนิดของแนวคิดศิลปเพื่อชีวิตศิลปเพื่อประชาชนมาตั้งแต่ช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ดังปรากฏว่า หนังสือ *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อ*

¹ Thanapol Limapichart, “Literature for Life: The Context and Conditions of Its Emergence in Thailand, 1940s-50s,” *Asiatic* Vol.5 No.2 (December 2011): 40-60.

ประชาชน ของ ทีปกร ได้รับการตีพิมพ์แบบรวมเล่มเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2515 โดยกลุ่มนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ธรรมเกียรติ กันอริ กล่าวว่านี่เป็นทิศทางใหม่ของการจัดพิมพ์หนังสือและการเปลี่ยนแปลงความสนใจของการจัดพิมพ์หนังสือของนักศึกษา จนกระทั่ง หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ หนังสือที่เป็นต้นกำเนิดของแนวคิดที่ได้รับการนำกลับมาตีพิมพ์ซ้ำอย่างต่อเนื่อง หรือกล่าวให้เฉพาะเจาะจงลงไปได้ว่าหลังการจัดนิทรรศการ 14 ตุลาฯ กับการต่อสู้ทางวรรณกรรม งานเขียนเกี่ยวกับวรรณกรรมเพื่อชีวิตได้เติบโตเฟื่องฟูขึ้นเป็นอย่างมาก ดังปรากฏข้อมูลการตีพิมพ์ซ้ำดังในตารางด้านล่างนี้

ตาราง 4.1

งานเขียนด้านการวิพากษ์ศิลปวรรณคดีของนักคิดหัวก้าวหน้าในช่วงทศวรรษ 2490

ที่ถูกนำกลับมาตีพิมพ์ใหม่ระหว่าง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – 6 ตุลาคม 2519

ชื่อเรื่อง (ปีพิมพ์ครั้งแรก)	ผู้แต่ง/แปล	ประเภทงาน	แหล่งที่พิมพ์ซ้ำ
กวีการเมือง	จิตร ภูมิศักดิ์	รวมบทกวีและวรรณคดีวิจารณ์	แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่ (พฤษภาคม, 2517)
ศิลปวรรณคดีกับชีวิต	บรรจง บรรเจอดศิลป์ (อุดม ศรีสุวรรณ)	หนังสือ	กลุ่มผู้ทฤษฎีธรรมศาสตร์, พิมพ์ครั้งแรก (สิงหาคม 2517)
ทีปกร: บทวิเคราะห์วรรณกรรมศักดิ์นา	ทีปกร (จิตร ภูมิศักดิ์)	หนังสือ	ชมรมหนังสือแสงตะวัน ตุลาคม 2517 มีนาคม 2518 มีนาคม 2519
ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน (2500)	ทีปกร (จิตร ภูมิศักดิ์)	หนังสือ	พรรคพลังธรรม มธ. (ธันวาคม 2517) ชมรมโดมทักษิณ (พ.ศ. 2517)
ข้อคิดจากวรรณคดี	อินทรายุทธ์ (อัศนี พลจันทร)	หนังสือ	ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย (ธันวาคม 2517) (เมษายน 2518)
บทวิพากษ์ว่าด้วยศิลปวัฒนธรรมของจิตร ภูมิศักดิ์	ศิลป์ พัทธกษณ	หนังสือ	ฝ่ายศิลป-วัฒนธรรม, สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ธันวาคม 2517)

ภายหลังการเสียชีวิตของนิสิตได้ปรากฏข้อเขียนจำนวนมากที่ระลึกถึงบทบาทของนิสิต ซึ่งหนึ่งในบทบาทสำคัญของนิสิตนอกเหนือจากการเป็นนักข่าวคนสำคัญของสำนักพิมพ์อริปไตย ก็คือบทบาทในการจัดพิมพ์หนังสือในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชมรมหนังสือแสงตะวัน การเสียชีวิตของเขาจึงทำให้เกิดความวิตกกังวลว่าภารกิจการจัดทำหนังสือซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของงานปฎิบัติจะหยุดชะงักลงไป แม้ว่าข้อความในการไว้อาลัยต่อการจากไปของนิสิตจะไม่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของเขากับ พคท. แต่อย่างน้อยการเปิดเผยข้อมูลว่านิสิตเป็นสมาชิกผู้ปฏิบัติงานคนหนึ่งของชมรมหนังสือแสงตะวันก็ทำให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างนิสิตกับ พคท. ผ่านทางชมรมหนังสือแสงตะวัน ด้วยเหตุนี้บทบาทของนิสิตในการรื้อฟื้นงานเขียนประเพณีวรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชนก็อาจจะได้รับการสนับสนุนจาก พคท. ด้วย

นอกเหนือจากบทบาทของผู้เผยแพร่งานเขียนที่เป็นต้นทางทางความคิดของแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนแล้ว การทำให้แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางนั้นเกิดจากการขยายตัวของสำนักพิมพ์ และองค์กรอิสระต่าง ๆ ของนักศึกษา ดังปรากฏว่าหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้เกิดสำนักพิมพ์ตั้งใหม่ขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น ปุณชน โคมฉาย และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ของนักศึกษาก็ได้ผลิตซ้ำข้อเขียนเหล่านี้ทั้งในรูปแบบหนังสือ การตัดตอนข้อความบางส่วนประกอบหนังสือ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การกลับมาของแนวคิดของปัญญาชนฝ่ายซ้ายที่ปรากฏในขบวนการนักศึกษา ไม่ได้กลับมาแค่เพียงแนวคิด แต่ยังทำให้นักศึกษามีความตื่นตัวและสนใจต่อชีวิตประวัติส่วนตัวของพวกเขาเหล่านั้นด้วย ดังปรากฏว่านักศึกษาจำนวนหนึ่งได้มีโอกาสรู้จักกับปัญญาชนฝ่ายซ้าย ทำให้พวกเขาได้มีโอกาสรับรู้เรื่องในอดีต และนำเรื่องราวเหล่านั้นกลับมาตีพิมพ์ในหนังสือของนักศึกษาจึงทำให้เกิดการรื้อฟื้นชีวิตประวัติของปัญญาชนเหล่านั้นด้วย ซึ่งหนึ่งในนั้นก็คือ จิตร ภูมิศักดิ์

4.2.3 คินซีพจิตร ภูมิศักดิ์

การรื้อฟื้นงานของจิตรและการเปิดตัวตนของจิตรเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้มีการนำเอาแนวคิดวรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชนมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการปฏิบัติ อีกทั้งยังเป็นปฏิบัติที่ต้องการรื้อถอนวัฒนธรรมที่เข้มข้นมากขึ้น กระบวนการรื้อฟื้นงานของจิตรนั้นน่าจะเกิดมาก่อนหน้านี้จากการที่ไปพบงานของจิตรในห้องสมุด และจากบุคคลที่รู้จักกับจิตรมาก่อนหน้านี้ แต่กระบวนการที่เปิดเผยว่านามปากกาของผลงานต่าง ๆ ที่เป็นที่ยื่นชมของนักศึกษาเป็นคนคนเดียวกันคือ จิตร ภูมิศักดิ์

เรื่องราวของจิตร ภูมิศักดิ์ ได้หายสาบสูญไปจากสังคมไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2501 ด้วยสถานการณ์การกวาดล้างฝ่ายตรงข้ามทางการเมืองอย่างเข้มข้นของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ชื่อและผลงานของ

จิตรแพทจะไม่กลายเป็นที่รู้จักในช่วงต้นทศวรรษ 2510 การฟื้นคืนชีพของจิตรหลัง 14 ตุลาคม เป็นการรื้อฟื้นผลงานของจิตรขึ้นมาอีกครั้ง และเรื่องราวของจิตรได้ถูกเชื่อมโยงกับกระบวนการสร้างวีรชนต้นแบบให้กับขบวนการนักศึกษา แม้ว่านักศึกษาที่มีความสนใจทางการเมืองจะรู้จักหรือเคยได้ยินชื่อจิตร ภูมิศักดิ์ มาก่อน แต่ก็ยังอยู่ในแวดวงที่จำกัด การทำให้จิตรกลายเป็นที่รู้จักในแวดวงที่กว้างขวางมากขึ้นนั้นเริ่มต้นขึ้นในช่วงครึ่งหลังของ พ.ศ. 2517 กล่าวได้ว่า ช่วงเวลาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคมเกิดภาวะที่เรียกว่า “ความอิหลัทธิเหลือ” ที่จะพูดเรื่องคอมมิวนิสต์ แม้ว่าจะมีบรรยากาศของความเป็นประชาธิปไตย แต่สิ่งที่เรียกว่าคอมมิวนิสต์ยังคงมีข้อกังขาเพราะยังมีกฎหมายคอมมิวนิสต์ควบคุมอยู่ อย่างไรก็ตาม นักศึกษาได้แสดงความกล้าหาญชาญชัยด้วยการจัดนิทรรศการจินตนาการ ซึ่งนิทรรศการครั้งนี้อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการเผยแพร่แนวคิดคอมมิวนิสต์ของจีนด้วยอีกทางหนึ่ง แม้ว่านักศึกษาจะอ้างอิงว่าเป็นการให้ความรู้ทางวิชาการก็ตาม (รายละเอียดดังที่กล่าวไว้ในหัวข้อ 3.3.2) จากสภาพการณ์ดังกล่าวจึงทำให้เกิดการขยายความกล้าหาญในการพูดถึงประเด็นคอมมิวนิสต์จากการนำเสนอประเด็นคอมมิวนิสต์ในต่างประเทศ มาเป็นการพูดถึงเรื่องคอมมิวนิสต์ภายในประเทศ ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นการเปิดเผยข้อมูลของพรรคคอมมิวนิสต์ในอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งช่วงเวลาที่อิหลัทธิเหลือในการเปิดเผยเรื่องจิตรนี้ทำให้นักศึกษามีโอกาสเรียนรู้ชีวิตและความคิดทางการเมืองของจิตร และในท้ายที่สุดจิตรก็ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของแรงบันดาลใจแก่การปฏิบัติของนักศึกษา

กล่าวได้ว่า นักศึกษาที่สนใจทำกิจกรรมนอกห้องเรียนก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เริ่มรู้จักกับผลงานของจิตรก่อนหน้าที่จะรู้จักตัวตนที่แท้จริงของเขา² เนื่องจากการพยายามรื้อฟื้นอดีตของนักคิดฝ่ายซ้ายช่วงทศวรรษ 2490 ของขบวนการนักศึกษา ทำให้นักศึกษาจำนวนหนึ่งได้พบกับหนังสือที่ซุกซ่อนอยู่ในห้องสมุดและนักศึกษาอีกส่วนหนึ่งที่มีโอกาสรู้จักกับนักคิดนักเขียนในทศวรรษ 2490

² ในช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม “โคลงสรรเสริญเกียรติกรุงเทพมหานครยุคพัฒนา” ซึ่งเป็นบทกวีที่โดดเด่นที่สุดของจิตรบทหนึ่ง ซึ่งเขาได้ประพันธ์ขึ้นใน พ.ศ. 2507 และเผยแพร่ลงในหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย ต่อมาบางส่วนของบทกวีบทนี้ได้มีบทบาทเพื่อในการระดมปลุกเร้าพลังใจและพลังกายของมวลชน จนเป็นผลให้เผด็จการทหารต้องเดินทางออกนอกประเทศ และมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในประเทศไทย เมื่อครั้งที่นิสิต นักศึกษา นักเรียน และประชาชน ชุมนุมกันเรียกร้องรัฐธรรมนูญและให้ปล่อยตัวผู้เรียกร้อง 13 คน เมื่อเดือนตุลาคม 2516 หรือในกรณีวารสาร *รวมพลัง* ของ ศรท. ที่จัดพิมพ์ในเดือนพฤศจิกายน 2516 ได้มีการนำข้อเขียนของสมชาย ปรึกษาเจริญ มาตีพิมพ์ไว้ในวารสารเพื่อวิพากษ์วิจารณ์การศึกษาในระบบทุนนิยม “การศึกษาในยุคทุนนิยมเป็นการศึกษาที่ *เสรี* แต่เป็นเสรีที่อยู่ภายใต้ระบบการค้า การศึกษาคือการค้าโดยตรง ผู้ที่มีเงินเท่านั้นจึงจะสามารถซื้อการศึกษาได้” *รวมพลัง* ฉบับที่ 3 (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, 2516), หน้า 10.

โดยตรง ทำให้เกิดการนำผลงานของนักคิดในช่วงทศวรรษ 2490 กลับมาพิมพ์ใหม่อีกครั้ง³ รวมถึงการจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน* ของกลุ่มหนังสือ (กลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) เมื่อ พ.ศ. 2515 ด้วยเช่นเดียวกัน⁴ ผลงานชิ้นนี้ของจิตรถูกเขียนขึ้นภายใต้นามปากกาว่า ทิปกร ด้วยเหตุนี้ ทิปกร จึงเป็นชื่อที่ถูกกล่าวถึงในฐานะเจ้าของผลงานที่เสนอแนวทางการวิพากษ์วรรณกรรมแนวใหม่⁵ อย่างไรก็ตาม ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ กล่าวว่าในช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้มีนักศึกษาจำนวนหนึ่งทราบว่าทิปกรคือนามปากกาหนึ่งของจิตร แต่เป็นการรับรู้ที่ค่อนข้างจำกัดจำเขี่ยมาก ๆ เพราะชูศักดิ์ได้ประเมินการรับรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของตัวจิตรผ่านความทรงจำของเขา และพบว่าเขา (ชูศักดิ์) ซึ่งเป็นนักศึกษา? ไม่ทราบเลยว่าทิปกรคือนามปากกาหนึ่งของจิตร ภูมิศักดิ์⁶

อย่างไรก็ตาม เมื่อสำรวจประวัติการจัดพิมพ์หนังสือของจิตร ภูมิศักดิ์ พบว่านักศึกษารู้จักผลงานของเขาในนามปากกาต่าง ๆ ก่อนที่จะรู้จักตัวตนของเขา หรือการใช้บทกวีของเขาเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น โคลงสรรเสริญเกียรติกรุงเทพมหานครยุคพัฒนา เพลงมาร์ชกรรมกร แต่การเปิดเผยและเผยแพร่เรื่องราวชีวิตประวัติส่วนตัวของจิตร ภูมิศักดิ์ออกสู่สาธารณะในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดพิมพ์เป็นหนังสือ การจัดนิทรรศการ การจัดเสวนา เพิ่งจะเริ่มต้นขึ้นในช่วงกลาง พ.ศ. 2517 หรือประมาณเกือบ 1 ปีหลังจากเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังรายละเอียดในตารางด้านล่างนี้

³ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ* (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2556), บทที่ 2 การก่อตัวทางสังคมของนักศึกษาและเครือข่ายวาทกรรมของปัญญาชน.

⁴ ทิปกร (จิตร ภูมิศักดิ์), *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน* (นครหลวง: สำนักพิมพ์หนังสือ, 2515). เดิมทีหนังสือเล่มนี้ถูกจัดพิมพ์ออกเป็น 2 ภาค คือ หนังสือ *ศิลปเพื่อชีวิต* พิมพ์โดยสำนักพิมพ์เทวเวศม์ เมื่อ พ.ศ. 2500 และ *ศิลปเพื่อประชาชน* พิมพ์เป็นบทความขนาดยาวในหนังสือเอื้องฟ้า เมื่อ พ.ศ. 2500 เช่นเดียวกัน ต่อมาสำนักพิมพ์หนังสือได้นำมาพิมพ์รวมทั้งสองภาคเข้าไว้ด้วยกันในเล่มเดียวเมื่อ พ.ศ. 2515 ซึ่งถือได้ว่าเป็นการจัดพิมพ์แบบรวมเล่มเป็นครั้งแรก แต่บางครั้งมีการนับว่าการจัดพิมพ์ของสำนักพิมพ์หนังสือเป็นการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 ของข้อเขียนทั้งสองชิ้นนี้

⁵ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์ มองว่า *ศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชน* เป็นการเปิดแนวรบด้านวรรณกรรมศึกษาและวรรณกรรมวิจารณ์ โดยในงานชิ้นนี้ได้อาศัยความเชี่ยวชาญและรอบรู้อย่างลึกซึ้งทางด้านภาษาและวรรณกรรมไทยของจิตร รวมทั้งจิตรนำทฤษฎีวรรณกรรมแนวมาร์กซิสต์มาใช้วิเคราะห์และตีแผ่วรรณคดีไทยในอดีตได้อย่างหนักแน่น

⁶ ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์, “จิตร ภูมิศักดิ์ ในความทรงจำของใครและอย่างไร,” ใน *จิตร ภูมิศักดิ์ ความทรงจำและคนรุ่นใหม่*, สุทธชัย ยัมประเสริฐ (บรรณาธิการ), (กรุงเทพฯ: พี. เพรส., 2557), หน้า 36-37.

ตาราง 4.2 งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับจิตร ภูมิศักดิ์ ระหว่าง พ.ศ. 2516 - 2519

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง	ผู้เขียน	แหล่งที่พิมพ์
2515	ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน	ทีปกร	สำนักพิมพ์หนังสือ, 2515 ฉบับรวมเล่มครั้งที่ 1
1 ธันวาคม 2515	เรื่องชีวิตอันสั้นของทีปกร	ชูเกียรติ อุทกะพันธุ์	วิทยาสาร 23, 45 (1 ธันวาคม 2515)
มีนาคม 2516	ทีปกร: ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อ ประชาชน	เฉลิม อยู่เวียงชัย	สังคมศาสตร์ปริทัศน์ (มีนาคม 2516) (บทความ ในวารสาร)
เมษายน 2516	แต่ทีปกร	วรรณธร เทพฤทัย	สังคมศาสตร์ปริทัศน์ (เมษายน 2516)
มิถุนายน 2517	ศิลปินของประชาชน	ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร, อวยพร มลิณทางกูร	อักษรศาสตร์วิจารณ์ 2, 1 (มิถุนายน 2517) (บทความในวารสาร)
มิถุนายน 2517	ทีปกร: กวีการเมือง	ทองใบ ทองเปาด์	คอมมิวนิสต์ลาดยาว, สำนักพิมพ์คนหนุ่ม, 2517 (หนังสือ)
กรกฎาคม 2517	โฉมหน้าศักดินาไทย	สมสมัย ศรีศุทรพรหม	สภาหน้าโดม มธ., สภา กาแฟ มก., แนวร่วม นักศึกษาเชียงใหม่, ชมรม คนรุ่นใหม่ มร. (พิมพ์ครั้งที่ 2) ⁷
มิถุนายน - กรกฎาคม 2517	โฉมหน้าศักดินาไทย	สุชาติ ชูแสง	ปช.ปช. 1, 3 (มิถุนายน - กรกฎาคม 2517): 37 - 39.
กรกฎาคม 2517	วิจารณ์หนังสือ: โฉมหน้าศักดินาไทย	คำอ่อน ธรรมพิทักษ์	อธิปัตย์ 1, 27 (3 - 9 กรกฎาคม 2517): 10.
11 สิงหาคม 2517	แนะนำ - กวีการเมือง ก่อนอ่านกวี ของเขา	สาหร่าย	เสียงใหม่ 11 สิงหาคม 2517: 5 (คอลัมน์ใน หนังสือพิมพ์)
12 สิงหาคม 2517	หนังสือกวีการเมือง	กวีการเมือง	แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่

⁷ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสืออนิธศาสตร์ ฉบับบรรณารักษ์ใหม่ พ.ศ. 2500

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง	ผู้เขียน	แหล่งที่พิมพ์
12 สิงหาคม 2517	นิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ		
17 สิงหาคม 2517	จิตร ภูมิศักดิ์ คนของมวลชน	ธรรมรักษ์ สิรินิมิตรกุล	เสียงใหม่ 17 สิงหาคม 2517: 5 (คอลัมน์ในหนังสือพิมพ์)
18 สิงหาคม 2517	ชีวิตและการต่อสู้ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ และ ทิปกร	ทองใบ ทองเปาว์, นิตยา นาฎยะสุนทร, เสถียร จันทิมาธร, ชลธิรา กลัดอยู่, และสุธีร์ คุปตารักษ์	กิจกรรมเสวนาในนิทรรศการการการต่อสู้ทางวรรณกรรมฯ
กันยายน 2517	จากนายผีถึงจิตร ภูมิศักดิ์	ธงชัย สุรการ	อธิปัตย์ (กันยายน 2517) คอลัมน์ในหนังสือพิมพ์)
11 กันยายน 2517	สัมภาษณ์เรื่อง “แนวความคิดของจิตร ภูมิศักดิ์”	สมาคมสังคมนิยมแห่งประเทศไทย	
กันยายน 2517	โฉมหน้าศักดินาไทยในสายตาของจิตร ภูมิศักดิ์	ธรรมเกียรติ กันอริ	สังคมนิยมปริทัศน์ (กันยายน 2517) (บทความในวารสาร)
14 ตุลาคม 2517	จิตร ภูมิศักดิ์: นักรบของคนรุ่นใหม่	พิมพ์ไชนาม “โครงการหนังสือเล่มของสังคมนิยมปริทัศน์”	สังคมนิยมปริทัศน์ จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายเนื่องในวาระพิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชน 14 ตุลาคม 2517
18 ตุลาคม 2517	หนังสือ/งานและชีวิตของ จิตร ภูมิศักดิ์ บนเส้นทางการเปลี่ยนแปลง	สาหร่าย	เสียงใหม่ (คอลัมน์ในหนังสือพิมพ์)
ตุลาคม 2517	ร้อยกรองของจิตร ภูมิศักดิ์	ชลธิรา กลัดอยู่	นิตยสารประชาชน ของ อ.ม.ธ. (ตุลาคม 2517)
ตุลาคม 2517	บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินาของจิตร ภูมิศักดิ์: ทิปกร ศิลปินนักรบของประชาชน	ทิปกร	ชมรมหนังสือแสงตะวัน, ตุลาคม 2517
ธันวาคม 2517	โฉมหน้าศักดินาไทย	สมสมัย ศรีสุพรรณ	ชมรมหนังสือแสงตะวัน, ธันวาคม 2517
ธันวาคม 2517	ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน	ทิปกร	พรรคพลังธรรม, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517 (ฉบับพิมพ์รวมครั้งที่

วัน เดือน ปี	ชื่อเรื่อง	ผู้เขียน	แหล่งที่พิมพ์
			2)
2517	ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน	ทีปกร	ชมรมโดมทักษิณ, 2517 (ฉบับพิมพ์รวมเล่มครั้งที่ 3)
4 มกราคม 2518	วัฒนธรรม/นักรบคนรุ่นใหม่ การ ประเมินค่าของจิตร ภูมิศักดิ์ ⁸	ตัดตอนมาจากข้อเขียน ใน <i>เอเชียวิเคราะห์</i> 53 (2 – 8 มกราคม 2518):	<i>เสียงใหม่</i> 1, 179 (4 มกราคม 2518): 5. (คอลัมน์ในหนังสือพิมพ์)
7 มกราคม 2518	กีดกันงานจิตร ภูมิศักดิ์ ในจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย		<i>เสียงใหม่</i> 1, 182 (7 มกราคม 2518): 5.
มีนาคม 2518	บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินาของ จิตร ภูมิศักดิ์: ทีปกร ศิลปินนักรบของ ประชาชน	ทีปกร	ชมรมหนังสือแสงตะวัน, มีนาคม 2518
กรกฎาคม 2518	โฉมหน้าศักดินาไทย	สมสมัย ศรีสุพรรณ	ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2518
2519	โฉมหน้าศักดินาไทย	สมสมัย ศรีสุพรรณ	ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2519
มีนาคม 2519	บทวิเคราะห์วรรณกรรมยุคศักดินา ของจิตร ภูมิศักดิ์: ทีปกร ศิลปินนักรบ ของประชาชน	ทีปกร	ชมรมหนังสือแสงตะวัน, มีนาคม 2519

ที่มา: ผู้วิจัย

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ มีเพียงหนังสือ *ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน* เท่านั้นที่ได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือออกเผยแพร่ และมีบทความจำนวน 2 ชิ้นที่เขียนถึงจิตรซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการตีพิมพ์ คือ *วิทยาสาร* (1 ธันวาคม 2515) และ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (มีนาคม 2516) ซึ่งบทความในวารสารทั้งสองฉบับได้จัดวางเรื่องราวของจิตรไว้ในส่วนของคอลัมน์แนะนำหนังสือ อย่างไรก็ตาม บทความในนิตยสารทั้งสองฉบับได้เขียนไว้เพียงสั้น ๆ ว่า ทีปกร คือ จิตร ภูมิศักดิ์ โดยที่ไม่ได้เน้นย้ำถึงชีวประวัติส่วนตัวของเขา แต่ให้ความสำคัญเนื้อหาความคิดของ

⁸ หนังสือพิมพ์เสียงใหม่ได้ระบุว่าข้อความที่ปรากฏในคอลัมน์นี้เป็นเนื้อหาที่ตัดตอนมาจากหนังสือพิมพ์ “เอเชีย” รายสัปดาห์ ฉบับที่กำลังวางแผงอยู่ซึ่งได้เสนอบทวิเคราะห์การประเมินค่าของ จิตร ภูมิศักดิ์ ไว้อย่างน่าสนใจ ด้วยเหตุนี้ “เสียงใหม่” จึงขอถือโอกาสตัดตอนเนื้อหาบางส่วนมาเพื่อให้ได้ทราบและพิจารณากับการประเมิน ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้พยายามสืบหาหนังสือพิมพ์ “เอเชีย” ฉบับที่ 53 (2 – 8 มกราคม 2518) ซึ่งเป็นฉบับที่ลงตีพิมพ์เนื้อหาฉบับเต็มของบทความชิ้นนี้ แต่ไม่สามารถค้นพบหนังสือพิมพ์เอเชียฉบับดังกล่าว ดังนั้น ผู้วิจัยจึงไม่ได้ระบุบทความชิ้นนี้ที่หนังสือพิมพ์เสียงใหม่อ้างถึงไว้ในตารางนี้

ที่ปรกที่ปรากฏในหนังสือ และทิศทางความเปลี่ยนแปลงของกระแสความสนใจของนักเรียนนักศึกษา ที่นำหนังสือเล่มนี้ออกมาตีพิมพ์มากกว่า ทั้งนี้ เราไม่อาจประเมินได้ว่าการจัดพิมพ์หนังสือและการเปิดเผยข้อมูลว่า ที่ปรก คือ จิตรในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้สร้างผลกระทบต่อการรับรู้ของนักเรียน นักศึกษา มากน้อยขนาดไหน แต่กระแสการเชิดชูจิตรและทำให้จิตรกลายเป็น “วีรชนปฏิวัติ” เริ่มต้นขึ้นในช่วงครึ่งหลังของปี 2517 เมื่อหนังสือ *โฉมหน้าศักดินาไทย* ถูกนำกลับมาตีพิมพ์ซ้ำเป็นครั้งที่สองในเดือนกรกฎาคม 2517 ซึ่งแนวทางการวิเคราะห์สังคมไทยที่ปรากฏในหนังสือโฉมหน้าศักดินาไทยได้สร้างผลสะท้อนทางความคิดให้กับขบวนการนักศึกษา และเป็นช่วงเวลาคาบเกี่ยวกับการเปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของจิตรในฐานะนักปฏิวัติ และนามปากกาต่าง ๆ ของเขา

ประจักษ์ ก้องกีรติ เสนอไว้ว่าข้อเขียนและวรรณกรรมที่ปรับประยุกต์ลัทธิมาร์กซ์มาใช้ของนักคิดนักเขียนในช่วงทศวรรษ 2490 ไม่ได้มีสถานะความเป็นหนังสือต้องห้ามที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากกฎหมาย แต่มาจากความหวาดกลัวต่ออำนาจแบบสมบูรณาญาสิทธิของคณะปฏิวัติที่มีจอมพลสฤษดิ์เป็นผู้นำของเหล่านักเขียนและปัญญาชนสาธารณะ ซึ่งได้หลังการปฏิวัติได้หลบหลีกตัวเองออกไปจากพื้นที่ของการเขียนและการวิจารณ์รัฐบาล หรือที่ประจักษ์เรียกสภาวะแบบนี้ว่า “สังคมเซ็นเซอร์ตัวเอง”⁹ ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เรื่องราวของพวกเขาและข้อเขียนแนวทางวิพากษ์สังคมการเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิมาร์กซ์ของพวกเขาจึงสูญหายไปจากตลาดหนังสือในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย การหันกลับมารื้อฟื้นงานเขียนของนักคิดนักเขียนในช่วงทศวรรษ 2490 อาจจะเป็นการค้นพบโดยบังเอิญของนักศึกษาหัวก้าวหน้าในยุคต่อมา ดังเช่นในกรณีหนังสือ *ศิลป์เพื่อชีวิต ศิลป์เพื่อประชาชน* ของที่ปรก ฉบับที่มีการนำกลับมาพิมพ์ใหม่ใน พ.ศ. 2515 ก็ถูกค้นพบโดยบังเอิญในห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนำกลับมาตีพิมพ์ใหม่¹⁰ เราอาจกล่าวได้ว่า การจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้เป็นแรงกระตุ้นให้นักคิด นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ ปัญญาชนสาธารณะ และมีตรสหายของจิตรที่เคยเก็บตัวเงียบหลังการปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์เริ่มออกมาพูดถึงจิตรมากขึ้น แต่ก็ยังไม่ได้เป็นกระแสที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางมากนัก สาเหตุส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะความไม่มั่นใจต่อบรรยากาศทางการเมืองจึงทำให้ไม่กล้าพูดถึงจิตรในฐานะนักปฏิวัติและคอมมิวนิสต์อย่างเปิดเผย

⁹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ* (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, 2556), หน้า 323 – 329.

¹⁰ กลุ่มนักศึกษาที่ได้คัดเลือกหนังสือเล่มนี้ได้เขียนแถลงไว้ในส่วนต้นว่า พบฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2500 ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แล้วนำมาจัดพิมพ์โดยพลการ เนื่องจากเป็นระยะเวลานานถึง 15 ปี จึงยากที่จะตามหาผู้เขียนหรือเจ้าของลิขสิทธิ์

บรรยากาศของความไม่มั่นใจที่จะพูดถึงจิตรอย่างเปิดเผยสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนจาก บทความเรื่อง “ศิลปินของประชาชน”¹¹ ของ ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร และอวยพร มลิณทางกูร ที่ตีพิมพ์ลงในวารสาร*อักษรศาสตร์วิจารณ์* ฉบับเดือนมิถุนายน 2517 เนื้อหาในบทความเป็นการ วิเคราะห์และเชื่อมโยงนามปากกาหลากหลายนามจากเรื่องสั้น บทกวี รวมถึงข้อเขียนต่าง ๆ ที่กำลัง อยู่ในความสนใจของนักศึกษาถูกประพันธ์ขึ้นจากนักประพันธ์คนเดียวกัน และอธิบายให้เห็นว่าที่ปรกร ได้ปฏิบัติภารกิจในฐานะ “ศิลปินของประชาชน”¹² ผ่านข้อเขียน บทกวี บทเพลง นวนิยาย เรื่องสั้น และอื่น ๆ ตามเจตนารมณ์ของเขาที่ต้องการ “ต่อสู้ให้ประชาชนได้มีพื้นที่ในประวัติศาสตร์ศิลป์” แม้ว่าผู้เขียนจะเน้นลักษณะความเป็นวิชาการและมีวัตถุประสงค์เบื้องต้นที่ต้องการศึกษาผลงานของผู้ บุกเบิกวรรณกรรมวิจารณ์แบบ “ศิลป์เพื่อประชาชน” แต่ในทางกลับกันบทความนี้ได้สะท้อนให้เห็น ถึงความสามารถทางภาษาและวรรณคดีของทีปรกร อีกทั้งผลงานของทีปรกรก็ยังบรรจุด้วยอุดมการณ์ที่ เด่นชัดที่ต้องการสะท้อนให้เห็นชีวิตของประชาชนผ่านงานศิลปวรรณกรรมด้วยภาษาและวิธีการ นำเสนอที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว¹³ กล่าวได้ว่า ความสำคัญของบทความนี้คือการเปิดเผยนามปากกา ต่าง ๆ ที่ทีปรกรใช้ ซึ่งในช่วงเวลานั้นสังคมยังมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้น้อยมาก และยังคงเป็นเรื่อง ลึกลับที่ยังคงน่าหวาดกลัวในสังคมไทย แต่ความลึกลับน่าค้นหาเหล่านี้อยู่เป็นแรงกระตุ้นให้กับ นักศึกษาในการหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับทีปรกรพร้อมกับการแสวงหาผลงานของเขา และทำให้ทีปรกร กลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ เนื้อหาในส่วนท้ายของบทความยังได้มีการเปิดเผยชีวประวัติ ส่วนตัวทั้งวันเดือนปีเกิด ชีวิตวัยเยาว์ และการศึกษาของนักประพันธ์ผู้นั้นแต่กลับไม่เปิดเผยชื่อเสียง เรียงนามของเขา เนื้อหาในบทความจะใช้สรรพนามว่า “เขา” เพื่อแทนตัวตนของนักประพันธ์ผู้นั้น และในส่วนเนื้อหาชีวประวัติที่ต้องมีการระบุชื่อเสียงเรียงนามลงไป ผู้เขียนได้เลือกใช้วิธีการปิดบังชื่อ ของเขาไว้ภายใต้ข้อความหนาที่บ บทความยังระบุอีกด้วยว่าเขาเป็นคอมมิวนิสต์ พร้อมทั้ง ระบุสาเหตุของการเสียชีวิตของเขาในเชิงประชดประชันว่าถ้าเป็นทางเหตุทางด้านกฎหมายก็เพราะ

¹¹ ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร และอวยพร มลิณทางกูร, “ศิลปินของประชาชน,” *อักษรศาสตร์ วิจารณ์* 2, 1 (มิถุนายน 2517): 6 - 31.

¹² “ศิลปินของประชาชน” ตามแนวคิดของทีปรกรจะต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติ 3 ข้อ คือ 1) สะท้อน ภาพชีวิตจริงของประชาชนอันได้แก่ ขาวนา กรรมกร ผู้ไร้ความหวัง สตรี เยาวชน และความขัดแย้งของสังคม 2) แสดงคุณค่าของประชาชนในด้านการทำงาน 3) แสดงให้เห็นโลกทรรศน์ของประชาชนที่แนบแน่นอยู่บนพื้นฐานทาง มนุษยธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม

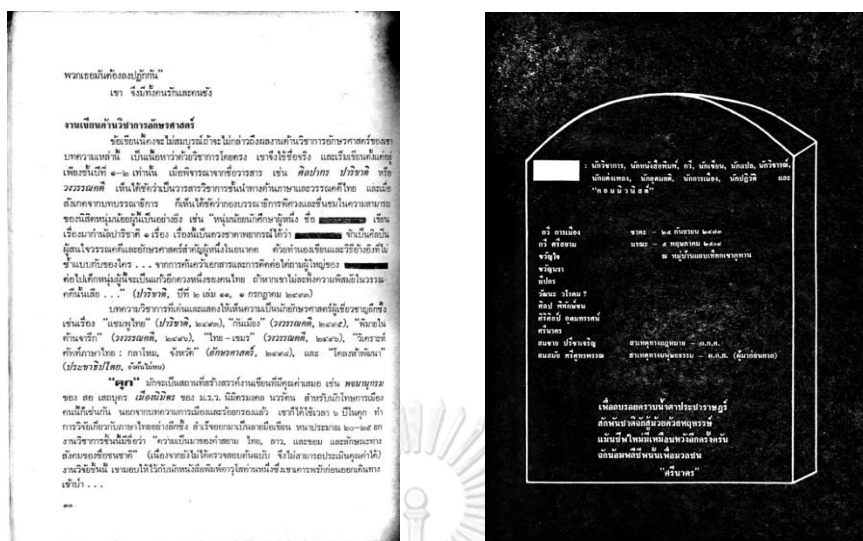
¹³ สุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโสให้สัมภาษณ์ว่าลักษณะการใช้คำง่าย ๆ สั้น ๆ สื่อความเข้าใจได้ อย่างตรงไปตรงมา แต่สื่อความรู้สึกได้อย่างรุนแรงด้วยอิทธิพลของเสียงและจังหวะเช่นนี้ เป็นลักษณะเฉพาะตัวของ “กวี ศรีสยาม” ยากที่จะหาผู้ใดมาทดแทนได้และเนื่องจากเคยร่วมทำงานหนังสือพิมพ์มาด้วยกัน จึงยืนยันได้อย่าง แน่ชัดว่า “กวี ศรีสยาม” ทีปรกร เป็นบุคคลคนเดียวกัน

เขาเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ (ผ.ก.ค.) แต่ถ้าเป็นสาเหตุทางด้านมนุษยธรรมนั้นเป็นเพราะเขาเป็น
ผู้มาก่อนกาล (ผ.ก.ก.) ดังรายละเอียดในภาพที่ 4.2¹⁴ ซึ่งเรื่องราวและชีวิตของจิตรจะกลายมาเป็นแรง
บันดาลใจให้กับเยาวชนคนหนุ่มสาว และนักศึกษาที่เริ่มมีความคิดปฏิวัติหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ
อย่างไรก็ตาม อีกประมาณ 4 เดือนต่อมาบทความชิ้นเดียวกันนี้ได้ถูกนำมาตีพิมพ์ใหม่อีกครั้งโดยที่ไม่
มีการเซ็นเซอร์เนื้อหาในส่วนของประวัติส่วนตัวของทีปกรอีกต่อไป (จะกล่าวถึงรายละเอียดอีกครั้ง
ในประเด็นถัดไป)

¹⁴ ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร และอวยพร มลิณทางกูร, “ศิลปินของประชาชน,” *อักษรศาสตร์
พิจารณา* 2, 1 (มิถุนายน 2517): 6 - 31. งานเขียนของชลธิราไม่น่าเสียงของการชื่นชมความคิดและผลงานของจิตร
และให้ความรู้สึกที่ประนีประนอมกับค่านิยมแบบความคิดเก่า ดังจะเห็นได้จากบางข้อความที่ว่า “ส่วนงานเขียนที่
แสดงโลกทรรศน์ทางด้านวัฒนธรรมนั้น มีทั้งที่เป็นบทความ และร้อยกรอง บางบทก็ได้เสนอให้ปฏิวัติวัฒนธรรมบาง
ด้าน ซึ่งยากอย่างยิ่งที่คนรุ่นเก่าจะยอมรับได้ ผู้เขียน (ชลธิรา) เองก็มีความเข้าใจและเห็นใจที่คนรุ่นเก่าเป็นปฏิกิริยา
ทางความคิด (เท่านั้น) ต่อทีปกร เพราะวัฒนธรรมบางอย่างก็เป็นสิ่งที่ฝังรากลึกหลายร้อยปี ไม่อาจจะเปลี่ยนแปลง
ทัศนคติต่าง ๆ ได้ในระยะเวลานี้สั้น ๆ อย่างไรก็ตาม หากติดตามผลงานของทีปกรให้ครบถ้วนทุกชิ้น ทำความรู้จักทีปกร
ให้ครบทุกนามปากกา เราก็จะพบว่า ทัศนะเกี่ยวกับวัฒนธรรมบางประการมีค่าอย่างยิ่ง และแสดงให้เห็นความรู้จัก
อดีตอย่างลึกซึ้ง ความเต็มใจในวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย โดยเฉพาะทางด้านดนตรีไทย (เดิม) อย่างแทบไม่น่าเชื่อว่า
เป็นไปได้ เช่น ในคอลัมน์ “ชีวิตและศิลป์” ของหนังสือพิมพ์สารเสรี ทีปกรในนามปากกา “สมชาย ปรีชาเจริญ”
กราดเกรี้ยวรุนแรงกับศิลปวัฒนธรรมตะวันตกโดยเฉพาะของอเมริกัน ขณะเดียวกันก็เสนอแนะให้ผู้อ่านรู้จักและ
ซาบซึ้งเพลงพื้นบ้านของไทย โดยชี้ให้เห็นว่าเป็นศิลป์เพื่อชีวิตโดยแท้ เพราะสะท้อนภาพชีวิตประจำวัน เช่น ชีวิต
การทำงาน การขับกล่อมลูกน้อย การพลัดรักอย่างสุภาพ และการชื่นชมธรรมชาติอย่างบริสุทธิ์ใจ เขามีความเห็น
ว่าประชาชน คือ ผู้สร้างดนตรี ศิลปินเป็นแต่เพียงผู้เรียบเรียงขึ้นใหม่อย่างซื่อสัตย์ ที่สำคัญก็คือ ทีปกรวิจวณและ
เรียกร้องอย่างจริงจังและจริงจังว่า เพลงพื้นบ้านเหล่านี้จะนำมาดัดแปลงเป็นเพลงสากล เพื่อให้เข้าถึงประชาชน
ในยุคปัจจุบันมากขึ้น เช่น เพลงเขมรตำข้าวเปลือก เขมรกำโปง ลาวสาวกระตูกก็ เขมรพายเรือ ฯลฯ”

ลักษณะการทำงานที่น่ายกย่องประการหนึ่งก็คือ ทีปกร จะไม่เพียงแต่ติและเสนอแนะเท่านั้น แต่จะ
พยายามลงมือทำตามที่ตนเสนอแนะด้วยตนเอง ในเรื่องของการชี้แนะให้เห็นคุณค่าของเพลงพื้นบ้านก็เช่นเดียวกัน
ด้วยนามปากกา ขวัญใจ ซึ่งทำหน้าที่ประจำคอลัมน์ “จากสมอง” ในสารเสรี ราว พ.ศ. 2501 ทีปกรก็ได้ทดลองใช้
ลีลาของเพลงพื้นบ้านมาดัดแปลงแต่งเป็นร้อยกรอง ที่มีรูปแบบแปลกใหม่ คล้ายกลอนเปล่า มีท่วงทำนองง่าย ๆ ซ้ำ
และย้ำแบบเพลงพื้นบ้าน ใช้คำสั้น ๆ กระชับด้วยเนื้อความ แต่แน่นด้วยอุดมการณ์อันสูงส่งและกว้างไกล เพื่อ
ธำรงสันติภาพของมวลชน มีวิธีแต่งที่ใช้สัญลักษณ์อย่างง่าย ๆ สื่อความหมายตรงไปตรงมา แต่มีพลังแห่งความรู้สึก
เสียสละ สมัยครุสमानสามัคคี อย่างท่วมอันและเต็มคำ นับเป็นงานชิ้นเอกชิ้นหนึ่งที่ทีปกรผสมผสานวัฒนธรรมเดิมกับ
สัญลักษณ์สากล และความรู้สึกร่วมของมนุษยชาติ ได้กลมกลืนเป็นอย่างยิ่ง รายละเอียดใน “ศิลปินของประชาชน”
หน้า 22 - 23.

ภาพที่ 4.1 ชื่อ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่ถูกปกปิด ในบทความ “ศิลปินของประชาชน”

ที่มา: ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร และอวยพร มลิณทางกูร, “ศิลปินของประชาชน,” *อักษรศาสตร์พิจารณ์* 2, 1 (มิถุนายน 2517): 30 - 31.

จากหลักฐานข้างต้นทำให้สันนิษฐานได้ว่าผู้เขียนบทความทั้งสามท่านรู้จักตัวตนของทิปกร แต่เลือกที่จะปิดบังชื่อและนามสกุลจริงของเขา เพราะยังไม่มั่นใจว่าการพูดถึงบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์จะสามารถกล่าวถึงได้อย่างเปิดเผยมากนักขนาดไหน อีกทั้ง การปิดชื่อยังสามารถหลบเลี่ยงข้อกล่าวหาว่าผู้เขียนมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคอมมิวนิสต์ได้อีกด้วย แม้ว่ากรกล่าวถึงจิตรจะมีความเสี่ยงที่จะถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์¹⁵ แต่ผู้เขียนก็ได้เน้นย้ำว่าทิปกรเป็นผู้บุกเบิกวรรณกรรมวิจารณ์แบบ “ศิลปินเพื่อชีวิต ศิลปินเพื่อประชาชน” ซึ่งเป็นแนวคิดที่กำลังเป็นที่สนใจของนักศึกษา และปฏิเสธไม่ได้ว่าเขาเป็นผู้มีความสามารถทางภาษาอย่างหาตัวจับได้ยาก และสมควรแก่การศึกษา เรื่องที่ควรได้รับการเชิดชู สาหร่ายเขียนไว้ในเสียงใหม่ว่าผู้เขียนบทความนี้มีความกล้าหาญมาก รวมทั้ง ที่ผู้เขียนได้บรรยายไว้ในบทความเหมือนหนึ่งคำสารภาพของข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูลเอาไว้ว่า

¹⁵ ในเวลาต่อมา สาหร่าย นามปากกาของคอมมิวนิสต์ท่านหนึ่งของหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ได้เขียนเอาไว้ในคอลัมน์ของเขาว่า “หากผู้ใดต้องการรู้จักกับกวีการเมืองอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น อาจจะหาอ่านได้จาก อักษรศาสตร์พิจารณ์ ฉบับก่อนหน้าฉบับความรัก อันเป็นฉบับที่เน้นวรรณกรรมกับการเมืองมากเป็นพิเศษ **อักษรศาสตร์พิจารณ์** เล่มนั้น เขียนถึงชีวิตและงานของ กวีการเมือง อย่างไม่กลัวว่าจะถูกป้ายสีแดงจากนักอนุรักษวรรคตี่รุนแรงเก่า” (เน้นโดยผู้เขียน) ดูรายละเอียดใน “สาหร่าย”, “แนะนำ - กวีการเมืองก่อนอ่านบทกวีของเขา,” คอลัมน์ หนังสือ / และคนเขียน / กวีการเมือง, *เสียงใหม่* 1, 73 (11 สิงหาคม 2517): 5.

“ชื่อและชีวประวัติของ เขา ดูเหมือนจะเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชนวนการปฏิบัติทั่วไป แต่สำหรับเรา [ผู้เขียน] การสืบทราบชีวประวัติของเขาเป็นเรื่องไม่่ง่ายนัก เพราะผู้รู้จักเกือบทุกคน ไม่ว่า จะเป็นประเภทใกล้ชิดสนิทสนมหรือประเภทห่างเหิน ยังคงหวาดระแวงภัยอยู่ (อันที่จริง อาจจะใช้สำนวนที่คนรุ่นใหม่นิยมว่า ‘ยังคงอยู่ในอาณาจักรแห่งความหวาดกลัว’) จึง จำต้องสารภาพไว้ในที่นี้ว่า ข้อมูลที่ได้มาอย่างยากเย็นต่อไปนี้ ได้มาจากการสืบเสาะบ้าง สัมภาษณ์บ้าง โดยที่ผู้ให้ข้อมูลบางท่านก็รู้ตัวและบางท่านก็ไม่รู้ตัว แต่การสรุปข้อมูลได้ พยายามตรวจสอบและวิเคราะห์จากหลายกระแส จนแน่ใจว่าเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้พอสมควร”¹⁶

ถึงแม้ว่าการเอ่ยถึงจิตรจะยังคงอยู่ใน “อาณาจักรของความหวาดกลัว” ตามคำที่ผู้เขียน บทความพยายามนิยามความรู้สึกของการเอ่ยถึงจิตรในสมัยนั้น แต่ผู้เขียนเล็งเห็นว่าแนววิจารณ์วรรณกรรมแบบ “ศิลป์เพื่อประชาชน” กำลังอยู่ในความนิยมของคนรุ่นใหม่นั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ควรจะมีการทำความรู้จักกับนักวิจารณ์ผู้ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกการวิจารณ์แนวทางนี้ในเมืองไทย¹⁷ บทความชิ้นนี้จึงเป็นงานเขียนชิ้นแรกที่เปิดเผยชีวิตและประวัติส่วนตัวของทีปกรโดยตรง รวมถึงการยอมรับว่าจิตรเป็นนักปฏิวัติ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับ พคท. และยังเป็นการจัดพิมพ์ลงบนสิ่งพิมพ์ที่มีสถานะเป็นสิ่งพิมพ์ของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีขอบข่ายของผู้อ่านอยู่ที่นักศึกษาเป็นหลัก อีกทั้งยังเขียนขึ้น โดยอาจารย์ซึ่งนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายนักศึกษาในเวลานั้น

¹⁶ ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร และอวยพร มลิณทางกูร, “ศิลปินของประชาชน,” *อักษรศาสตร์พิวิจารณ์* 2, 1 (มิถุนายน 2517): 25.

¹⁷ บทความชิ้นนี้เน้นย้ำว่าการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับนักบุกเบิกวรรณกรรมวิจารณ์แบบ “ศิลป์เพื่อประชาชน” เป็นการศึกษาเพื่อประโยชน์ทางวิชาการเท่านั้น การเน้นย้ำในลักษณะดังกล่าวนี้ดูเหมือนว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติโดยทั่วไปของบทความวิชาการที่พยายามบอกกล่าวจุดประสงค์การศึกษาของตนเองให้ผู้อ่านได้รับทราบ แต่เมื่อพิจารณาบทความนี้ที่ตีพิมพ์ขึ้นในบริบทที่ความหวาดกลัวภัยคอมมิวนิสต์ยังคงคุกรุ่นอยู่ จึงทำให้สามารถตีความได้ว่าผู้เขียนเองก็มีความกังวลใจอยู่ไม่น้อยในการเอ่ยถึงบุคคลที่ได้รับการตีตราจากภาครัฐว่าเป็นคอมมิวนิสต์ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าแนวทางการวิจารณ์วรรณกรรมของเขาได้ขยายขอบเขตความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมวิจารณ์ในทางวิชาการด้วยเช่นเดียวกัน อีกทั้งการอ้างอิงความเป็นวิชาการก็เป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะสามารถหลีกเลี่ยงจากข้อกล่าวหาว่าเป็นการโฆษณาชวนเชื่อให้กับแนวคิดคอมมิวนิสต์ ดังที่ผู้เขียนอธิบายไว้ในบทความว่า “เรา [ผู้เขียนบทความ] มิได้เห็นด้วยกับข้อความทั้งหมดของทีปกร นักวรรณคดีและท่านผู้อ่านอีกจำนวนไม่น้อยก็อาจจะไม่เห็นด้วยกับทีปกรในบางประเด็นหรือหลายประเด็น ทั้งนี้เพราะมีจุดยืนแตกต่างกันบ้าง มีอุดมการณ์ต่างกันบ้าง หรือมีวิถีทางในการทำงานต่างกันบ้าง แต่ทีปกรก็ได้ทำให้เรายอมรับด้วยความจริงใจว่า พศนคติข้อประณาม และข้อเรียกร้องของทีปกรไม่เลื่อนลอยเช่นนักวิจารณ์คนอื่น ๆ ที่อยู่ในสกุลเดียวกัน เขามีได้ ‘ค่ากราด’ แต่เพียงอย่างเดียว นอกจากจะใช้เหตุผลหลักฐานและข้อมูลสนับสนุนแล้ว ทีปกรยังได้ให้ข้อเสนอแนะพร้อมทั้งตัวอย่างประกอบอย่างแจ่มชัดว่าศิลปินของประชาชนมีหน้าที่อย่างไรบ้าง” ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร และอวยพร มลิณทางกูร, “ศิลปินของประชาชน,” *อักษรศาสตร์พิวิจารณ์* 2, 1 (มิถุนายน 2517): 6.

อย่างไรก็ตาม มีข้อที่น่าสังเกตว่าในช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับการตีพิมพ์บทความเรื่อง “ศิลปินของประชาชน” สำนักพิมพ์คนหนุ่มได้จัดพิมพ์หนังสือ *คอมมิวนิสต์ลาดยาว* ของ ทองใบ ทองเปาว์ ในเดือนมิถุนายน 2517 เช่นเดียวกัน โดยที่เรื่องราวของจิตรเป็นส่วนหนึ่งของบันทึกความทรงจำของทองใบ ขณะที่อยู่ในคุกลาดยาว ภายในหนังสือเล่มนี้ได้มีเนื้อหาหนึ่งบทที่เขียนถึงจิตร ภูมิศักดิ์ และเปิดเผยนามปากกาต่าง ๆ ที่จิตรใช้ในงานเขียนต่าง ๆ ของเขา โดยที่ไม่มีการปิดบังชื่อจริงและนามสกุลจริงของจิตร และยังกล่าวถึงจิตรอย่างเปิดเผยในเนื้อหาส่วนต่าง ๆ ที่เค้าได้เล่าประสบการณ์ขณะที่ใช้ชีวิตอยู่ในคุกลาดยาว ซึ่งเนื้อหาส่วนนั้นได้สะท้อนให้เห็นบุคลิกและลักษณะนิสัยของจิตรที่เป็นนักต่อสู้ได้เป็นอย่างดี หนังสือเล่มนี้ไม่ได้มีเนื้อหากล่าวถึงจิตรโดยตรง แต่บอกเล่าเรื่องราวของจิตรในฐานะนักโทษการเมืองคนหนึ่งที่ใช้ชีวิตอยู่ในคุกลาดยาว และจากการสำรวจคอลัมน์แนะนำหนังสือของสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งของนักศึกษาและหนังสือพิมพ์ทั่วไปพบว่าการกล่าวถึงหนังสือเล่มนี้ค่อนข้างน้อย อาจจะเป็นเพราะว่าราคาหนังสือที่ค่อนข้างแพง คือ ราคาเล่มละ 35 บาท จึงทำให้มีผู้อ่านที่เข้าถึงหนังสือเล่มนี้ได้น้อยลง แต่หนังสือเล่มนี้จะกลับมาอยู่ในกระแสความสนใจของนักศึกษาอีกครั้งหนึ่งเมื่อทองใบ ทองเปาว์ ผู้เขียนคอมมิวนิสต์ลาดยาวได้เป็นส่วนหนึ่งของผู้ที่เปิดเผยเรื่องราวของจิตรในงานนิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ที่จัดขึ้นในหอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กล่าวได้ว่า งานนิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้เปิดเผยชื่อและนามสกุลที่แท้จริงของจิตร ภูมิศักดิ์ รวมถึง การเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตการต่อสู้ของจิตร เท่าที่มีข้อมูลปรากฏทำให้ทราบว่าในงานนิทรรศการได้มีการจัดแสดงงานและชีวิตของ กวีการเมือง อย่างค่อนข้างละเอียดเป็นแผนกต่างหากใกล้เคียงกับงานและชีวิตการต่อสู้ของกุหลาบ สายประดิษฐ์¹⁸ ซึ่งต่อมาหนังสือพิมพ์ *เสียงใหม่* และ *อิทธิปัตย์* เป็นแนวร่วมที่สำคัญในการประชาสัมพันธ์เรื่องราวของจิตร ภูมิศักดิ์อย่างต่อเนื่อง เนื้อหาส่วนสำคัญที่จิตรได้รับการยกย่องเชิดชูช่วงชีวิตของการต่อสู้ในฐานะนักปฏิวัติ ซึ่งประวัติชีวิตของจิตรได้สร้างต้นแบบแนวทางการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากหลักปฏิบัติของเยาวชนที่ดีที่ได้รับการอบรมสั่งสอนจากระบบค่านิยมหลักของสังคมไทย ซึ่งในหนังสือพิมพ์ *เสียงใหม่* ฉบับวันที่ 17 สิงหาคม 2517 ได้เริ่มประชาสัมพันธ์ชีวิตของจิตร ภูมิศักดิ์ในฐานะ “คนของมวลชน” และสะท้อนให้เห็นว่าการจัดนิทรรศการในครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อเปิดเผยนักวรรณกรรมที่สมควรได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างตามแนวคิด “ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน”

งานนิทรรศการวรรณกรรมกับเหตุการณ์สิบสี่ตุลาที่ธรรมศาสตร์นั้น การได้รู้จักกับชีวิตการต่อสู้ของคนของประชาชนอย่าง จิตร ภูมิศักดิ์ บรรจง บรรเจิดศิลป์ ศรีบูรพา ฯลฯ ก็นับว่าคุ้มค่าเต็ม

¹⁸ “สาหร่าย”, “แนะนำ - กวีการเมืองก่อนอ่านบทกวีของเขา,” คอลัมน์ หนังสือ / และคนเขียน / กวีการเมือง, *เสียงใหม่* 1, 73 (11 สิงหาคม 2517): 5.

ทีแล้ว ขนชั้นปกครองปฏิกิริยาผู้นิยมเผด็จการ จะไม่ยอมเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รู้จักคนของเขาหรอก เขากลัวประกายไฟของประชาชนผู้ถูกกดขี่จะพวยพุ่งรุ่งโรจน์¹⁹

นอกจากนี้ ก่อนการจัดนิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เพียง 1 วัน หนังสือพิมพ์เสียงใหม่ได้เขียนแนะนำ กวีการเมือง ในคอลัมน์ หนังสือ/และคนเขียน / กวีการเมือง โดยไม่ได้เปิดเผยชื่อและนามสกุลจริงของกวีการเมือง แต่ตั้งคำถามให้อ่านสงสัยว่า *กวีการเมืองคือใคร?* และยกเอาคำโปรยในปกหลังของหนังสือ *รวมบทกวีและงานวิจารณ์ศิลปวรรณคดีของกวีการเมือง* (สิงหาคม 2517) ที่บอกว่า “กวีการเมืองเป็นนามปากกาของนักปฏิวัติที่ยอดเยี่ยมท่านหนึ่ง ซึ่งใช้นามปากกาอื่น ๆ อีกหลายนาม เช่น กวีศรีสยาม, ศรีนคร, ทิปกร, สมสมัย, ศรีสุทพรพรรณ, ขวัญนรา และสมชาย ปรีชาเจริญ” นอกจากนี้ เสียงใหม่ยังได้เปิดเผยให้เห็นถึงความสับสนเกี่ยวกับผู้ประพันธ์บทกวีเรื่อง “เปิบข้าวทศคราวคำ” ซึ่งเป็นที่นิยมในขบวนการนักศึกษาและเป็นบทกวีอีกบทหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา กวีบทนี้ตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในหนังสือรับน้องใหม่ของมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ศิริราช ซึ่ง วิชัย โชควิวัฒน์ เป็นบรรณากรโดยลงชื่อ เปลื้อง วรรณศรี เป็นผู้ประพันธ์ เพราะวิชัยจำมาจากการท่องของไขแสง สุกใส²⁰ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นของ เปลื้อง วรรณศรี เช่นเดียวกัน²¹ แต่เมื่อมีการเปรียบเทียบลายฉลุและท่วงทำนองการเขียนประกอบกับคำยืนยันจากผู้ที่ใกล้ชิดกวีการเมืองระหว่างถูกคุมขังอยู่ในลาดยาวทำให้ผู้เขียนสรุปว่ากวีบทนี้เป็นผลงานของกวีการเมือง²²

¹⁹ ธรรมรักษ์ สิรินิมิตรกุล, “จิตร ภูมิศักดิ์ คนของมวลชน,” *เสียงใหม่* 1, 79 (17 สิงหาคม 2517): 5.

²⁰ ไขแสง สุกใส เป็นหนึ่งในนักโทษการเมืองที่ถูกคุมขังในคุกลาดยาวพร้อมกับจิตร ภูมิศักดิ์

²¹ “สาหร่าย”, “แนะนำ - กวีการเมืองก่อนอ่านบทกวีของเขา,” คอลัมน์ หนังสือ / และคนเขียน / กวีการเมือง, *เสียงใหม่* 1, 73 (11 สิงหาคม 2517): 5.

²² “สาหร่าย”, “แนะนำ - กวีการเมืองก่อนอ่านบทกวีของเขา,” คอลัมน์ หนังสือ / และคนเขียน / กวีการเมือง, *เสียงใหม่* 1, 73 (11 สิงหาคม 2517): 5. อภิเชษฐ์ นาคเลขา ได้เขียนเล่าไว้ใน “ความล้มเหลวของแพทยศาสตร์ศึกษา” ว่า “แต่เดิมนักศึกษาแพทย์ซึ่งมีผลการเรียนในชั้นมัธยมดีเด่นระดับหัวกะทิ แต่เมื่อเข้าศึกษาแพทย์กลับจมอยู่กับโลกแคบ ๆ ของตนเอง ไม่ยอมจะรับรู้หรือมีส่วนร่วมในการต่อสู้เรียกร้องเพื่อความเป็นธรรมของผู้ถูกกดขี่ ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์อันเป็นที่ชวนสลดใจเมื่อปี พ.ศ. 2512 ที่คณะแพทยศาสตร์ศิริราช วิชัย โชควิวัฒน์ น.ส.พ. ปี 4 ในขณะนั้นเป็นบรรณากรในการจัดทำหนังสือรับน้องใหม่ศิริราช ได้ปฏิรูปการจัดทำละทิ้งความฟุ้งเฟ้อและรูปแบบกิจกรรม การเต้นรำ ฯลฯ ซึ่งกระทำซ้ำซากแบบไร้จุดหมายมานาน โดยเปลี่ยนเป็นรูปและข้อความที่สะท้อนภาพชีวิตของชนกลุ่มใหญ่ของประเทศที่ถูกกดขี่ ได้แก่ กรรมกรในสลัม ขาวนาขาวไร่ เขาได้ชี้ให้เห็นถึงภาระหน้าที่ของแพทย์ที่พึงมีต่อสังคมและประเทศชาติได้ชัดเจนที่สุด นับได้ว่าเป็นดอกไม้ดอกแรกที่บานอยู่ในโรงเรียนแพทย์เก่าคร่ำครึอวิชากาแห่งนี้ ในตอนหนึ่งเขาได้สรุปของขาวนาพร้อมกับบทกวีของ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่กำลังโด่งดังที่สุดในขณะนั้น และเขาจำมาจากการท่องด้วยปากของอดีต ส.ส. ไขแสง สุกใส ผลก็คือ ดอกไม้บาน

ข้อมูลส่วนตัวของทีปกรที่ได้รับการเปิดเผยในบทความเรื่อง “ศิลปินของประชาชน” จะเน้นไปที่ช่วงชีวิตของทีปกรในขณะที่เป็นนิสิตที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ เมื่อ พ.ศ. 2500 และบอกเล่าประวัติครอบครัวและการศึกษาในวัยเด็กไว้เพียงสั้น ๆ ฉากและชีวิตของจิตรในขณะที่เป็นนิสิตคณะอักษรฯ ที่ถูกขบขันมากที่สุดในบทความ คือ บทบาทของเขาในฐานะสารณียกรของมหาวิทยาลัยซึ่งมีหน้าที่ในการจัดทำหนังสือมหาวิทยาลัย ฉบับ 23 ตุลาคม ซึ่งมีรูปแบบและเนื้อหาที่แหวกแนวไปจากจารีตการจัดทำหนังสือเล่มนี้ในปีก่อน ๆ จากกรณีดังกล่าวจึงทำให้จิตรถูกพิพากษาลงทัณฑ์ด้วยการโยนบกจากนักศึกษาคนหนึ่ง²³ และจุฬาฯ มีคำสั่งให้พักการเรียน นอกจากนี้ เนื้อหาในบทความยังเผยให้เห็นถึงบุคคลที่มีส่วนต่อการพัฒนาความคิดทางการเมืองของจิตรนอกเหนือไปจากตัวของเขาเองที่เป็นผู้คิดมากอ่านมากจึงทำให้สามารถพัฒนาความคิดของตนเองได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งเขาก็ได้สัมผัสกับผู้มีความคิดทางการเมืองก้าวหน้าในยุคนั้นผ่านการทำงานด้านหนังสือพิมพ์ เช่น สุภาศิริมานนท์ และได้รับอิทธิพลทางการเมืองการวิจารณ์วรรณคดีโดยตรงจาก “อินทราวุธ” (อัศนี พลจันทร) อย่างไรก็ตาม บทความชิ้นนี้น่าจะเป็นการเปิดเผยข้อมูลด้านประวัติส่วนตัวของจิตรที่ละเอียดที่สุดแล้วในช่วงเวลานั้น

“ผู้ที่เขาเคารพรักท่านหนึ่งกล่าวว่า เขาไม่เคยแสดงอาการหรืออารมณ์เคียดแค้นใคร จริงใจ ยึดมั่นในอุดมการณ์ทั้งทางความคิดและการดำรงชีวิต ไม่ขอรับเงินใครแม้ว่าจะอยู่ในฐานะลำบากเพียงไร มักแต่งตัวตามสบาย ชอบสวมเสื้อม่อฮ่อม เป็นคนขยันมาก รักการค้นคว้าวิจัย เมื่อยังไม่มีปัญหาการเมืองมีพื้นฐานทางจิตใจที่รักสนุก ร้องเพลงได้และเล่นดนตรีไทยเก่ง คี้มเหล้าบ้าง แต่ไม่ติด ความคิดก้าวหน้าล้ำยุคทำให้บางคนเห็นว่าหัวท้าว บางคนก็เห็นว่าก้าวร้าว เมื่อเทียบกับใครจะต้องเอาชนะให้ได้ด้วยเหตุผลและหลักการ เขาไม่ต้องการสะสมสิ่งใดนอกจากปัญญา และเพราะความไม่เห่อเหิมทะเยอทะยาน ทำให้คิดว่าตนเองอยู่ชนบทได้”²⁴

กล่าวได้ว่า เรื่องราวชีวิตส่วนตัวของจิตร ภูมิศักดิ์มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อนักศึกษา เพราะการเผยแพร่ชีวิตของจิตรสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ที่เริ่มมีการกล่าวถึงและเรียกร้องให้นักศึกษาปฏิบัติตามแนวคิดนี้ การเผยแพร่ชีวิตส่วนตัวของจิตรจึงสะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดนี้มีผู้ที่สามารถปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน และนักเรียนนักศึกษาควรจะใช้จิตรเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิต ดังที่แคน สาลิกา เล่าเอาไว้ว่าเมื่อได้อ่านชีวประวัติของจิตรทำให้เขารู้สึกว่าอยากจะดำเนินชีวิต

ดognั้นหวิดจะโดนปลิดและขี้ลังด้วยกลุ่มชนที่ไม่ยอมปลดปล่อยตนเอง หนังสือที่ดีเยี่ยมเล่มนี้จำนวนมากถูกขนไปเผาและด่าอย่างสาหัสเสียเทเสีย ตัวเขาเองถูกกลั่นแกล้งนานาประการ”

²³ จิตรนับเป็นนิสิตคนแรกที่ถูกโยนบก

²⁴ ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร และอวยพร มลิณทางกูร, “ศิลปินของประชาชน,” *อักษรศาสตร์* พิจารณ์ 2, 1 (มิถุนายน 2517): 29.

ตามรอยจิตร นอกจากนี้ วัฒน์ วรรณยางกูร เล่าว่าได้มีการสืบค้นผลงานของจิตรออกมาเผยแพร่ และ วงกรรมาชนยังได้แกะโน้ตเพลงหลายเพลงจากหนังสือคอมมิวนิสต์ลาดยาวของทองใบ ทองเปาด์ ออกมาขับร้องเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2517 ทำให้จิตรกลายเป็น “วีรบุรุษหลังจากเสียชีวิตไปแล้วเป็นสิบปี”²⁵

ภาพชีวิตจิตรในฐานะนักต่อสู้และนักปฏิวัติจึงเปรียบเสมือนการพิสูจน์ให้เห็นว่ามีบุคคลที่สามารถปฏิบัติตัวได้ตามแนวคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ และสอดคล้องกับวาทกรรมเรื่องการรับใช้สังคมที่เป็นที่พูดถึงมาก่อนหน้านี้

4.3 นิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ

นักศึกษาได้นำแนวคิดวรรณกรรมเพื่อชีวิตวรรณกรรมเพื่อประชาชนมาใช้เป็นแนวคิดหลักในการวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม แนวคิดนี้ถูกนำมาใช้จำแนกประเภทของงานเขียนและวรรณกรรมในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ มาเป็นเกณฑ์ในการจำแนกว่าข้อเขียนลักษณะใดเป็นข้อเขียนที่ดี และ ข้อเขียนในลักษณะใดเป็นข้อเขียนที่เข้าข่ายวรรณกรรมน้ำเน่า ซึ่งนักศึกษาควรทำหน้าที่ชี้แนะให้แก่ประชาชนสามารถแยกแยะได้ว่าหนังสือประเภทใดเป็นหนังสือที่ควรค่าแก่การศึกษาหาความรู้ ซึ่งในท้ายที่สุด หนังสือที่ไม่มีประโยชน์ต่อแนวทางการต่อสู้ของประชาชนจะต้องถูกจัดให้หมดสิ้นไป ดังนั้น การจัดนิทรรศการ “การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ” จึงเป็นกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อสร้างบรรทัดฐานวรรณกรรมใหม่ต่อกลุ่มผู้อ่านตามแนวคิดวรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชน รวมทั้ง เคลื่อนไหวเรียกร้องให้นักเขียนต้องทำหน้าที่ในการผลิตวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นสภาพที่แท้จริงของประชาชนที่ปรากฏในสังคมด้วย ด้วยการนำเสนอภาพนักเขียนตัวอย่างที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นนักเขียนในแนวทางมวลชน เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์ อัศนี พลจันทร จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นต้น ซึ่งนักเขียนก็ต้องทำหน้าที่ในการผลิตงานเขียนออกมาเพื่อยึดกุมจิตสำนึกของประชาชนในตลาดหนังสือ²⁶ ซึ่งกระบวนการนี้นักศึกษามองว่าเป็นขั้นตอนหนึ่งของการต่อสู้ทางการเมือง เพราะจะทำให้ประชาชนสามารถแยกแยะวรรณกรรมที่ดีออกจากวรรณกรรมน้ำเน่าได้ และจะมีส่วนต่อการก่อรัฐกิจสำนึกทางการเมืองของประชาชนได้อีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้

²⁵ วีรศักดิ์ จันทร์สองแสง, “จิตรในความทรงจำ,” *สารคดี* 20, 231 (พฤษภาคม 2547), หน้า 147 อ้างใน วิลลา วิลัยทอง, “ต้นทะเลกาล” ของจิตร ภูมิศักดิ์ และผู้ต้องขังการเมือง, (กรุงเทพฯ: มติชน, 2556), หน้า 26.

²⁶ อย่างไรก็ตาม หนังสือพิมพ์อัมรินทร์ได้วิพากษ์วิจารณ์การจัดทำหนังสือด้วยว่าควรจะมีการจัดทำรูปเล่มให้สวยงามน่าดึงดูดใจต่อผู้อ่าน ในขั้นตอนของการใช้แนวทางนี้ในการต่อสู้ขณะที่มวลชนยังไม่สามารถยึดกุมอำนาจรัฐได้

การเปิดเผยตัวตนของจิตร ภูมิศักดิ์ ในนิทรรศการครั้งนี้ยังมีส่วนสำคัญในการจุดกระแสการรณรงค์เรื่อง “การเคารพวรรณคดี” ในเวลาต่อมาอีกด้วย

นิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมฯ จัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระหว่างวันที่ 12 – 19 สิงหาคม 2517 โดย ชุมนุมวรรณศิลป์ อมธ. และกลุ่มผู้หนีภัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวได้ว่าการจัดนิทรรศการครั้งนี้เปรียบเสมือนการเปิดตัวของนักวรรณกรรมเพื่อประชาชนอย่างเป็นระบบและการสถาปนาแนวคิดเรื่องวรรณกรรมเพื่อชีวิตวรรณกรรมเพื่อประชาชนให้เป็นที่ปรากฏแก่สาธารณชนที่กว้างขวางไปกว่ากลุ่มนักศึกษา นอกจากนี้ นิตยสาร *ปิฎก* ซึ่งได้จัดทำรายงานเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับการจัดนิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมฯ และสรุปว่าการจัดนิทรรศการได้สะท้อนให้เป็นอย่างยิ่งคงเป็นยุคทองของขบวนการนักศึกษา²⁷ เพราะในขณะที่ยังคงเฉยเมยต่อการต่อสู้ทางวรรณกรรมของประชาชน นักศึกษากลับเป็นฝ่ายหิบบรรณกรรมประชาชนขึ้นมาวิเคราะห์เผยแพร่อย่างเป็นระบบ²⁸ จนอาจจะสามารถกล่าวได้ว่านิทรรศการครั้งนี้เป็นการสถาปนาและเปิดเผยนักคิดนักเขียนตามแนวคิดวรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชนก็เป็นได้²⁹

นิทรรศการได้วิเคราะห์เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ที่ผู้อ่านควรเลือกซื้ออ่าน คือ หนังสือพิมพ์ที่นำเสนอเนื้อหาสาระทางการเมืองมากกว่าหนังสือพิมพ์ที่ลงเฉพาะข่าวอาชญากรรม ข่าวดารา และข่าวที่ปลอดภัยจากการถูกเพ่งเล็ง ซึ่งหนังสือพิมพ์รุ่นเก่าที่มีความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นคือหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ เพราะได้เพิ่มพื้นที่กับข่าวการเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะมีการเพิ่มสัดส่วนเนื้อหาให้กับปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน และให้ความเป็นธรรมกับขบวนการที่ก้าวหน้า เช่น ขบวนการนักศึกษาในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ไทยรัฐก็ยังคงมีลักษณะเป็นหนังสือพิมพ์น้ำเน่าปนน้ำดี เพราะการจัดทำหนังสือยังคงมีลักษณะไร้เป้าหมาย โดยจะมอบหมายให้แต่ละผู้เขียนแต่ละคนรับผิดชอบการเขียนตัวเองในแต่ละหน้าหรือแต่ละคอลัมน์ ทำให้ผู้เขียนบางคนที่มีลักษณะล้าหลังเนื้อหาข่าวก็จะสะท้อนออกมาในแนวทางนั้น ดังจะเห็นได้จากคอลัมน์ข่าวสังคมในไทยรัฐที่มักเสนอข่าวของพวกปฏิกิริยาเต็มตัว และมีรสนิยมต่ำ ชอบเอารูปโป๊มาลง ส่วนหนังสือพิมพ์เดลินิวส์นั้นยืน

²⁷ นายกาพย์ (ผู้รายงาน), “มหวรรณกรรมธรรมศาสตร์ งานวรรณกรรม 2490 – 2500,” *อิปัตย์* 1, 35 (21 – 27 สิงหาคม 2517): 8 – 9. การจัดนิทรรศการในครั้งนี้ได้จัดขึ้นท่ามกลางเสียงวิพากษ์วิจารณ์นักเรียนนักศึกษาต่อบทบาททางการเมือง หลังจากทีภาพลักษณ์ของนักศึกษาในกรณีเหตุการณ์จลาจลที่พลับพลาไชยในเดือนกรกฎาคม 2517 ถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่ก่อให้เกิดความวุ่นวาย ทำให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่านักเรียนนักศึกษาควรจะต้องกลับเข้าห้องเรียนได้แล้ว

²⁸ “รายงานเชิงวิเคราะห์นิทรรศการ ‘การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลา,’” *ปิฎก* 1, 1 (28 สิงหาคม 2516): 48 – 49.

²⁹ “รายงานเชิงวิเคราะห์นิทรรศการ ‘การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลา,’” *ปิฎก* 1, 1 (28 สิงหาคม 2516): 48 – 49.

หยัดที่จะต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนน้อยกว่าไทยรัฐ มีความกล้าเสี่ยงที่จะตีพิมพ์เรื่องการเมืองน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้บริหารหนังสือพิมพ์คุณสนธิ เอกชัยเข้าไปเป็นสมาชิกของสภานิติบัญญัติแห่งชาติก็ได้มีทัศนคติเปลี่ยนไปยืนข้างชนชั้นปกครองมากขึ้น ในขณะที่หนังสือพิมพ์อื่น ๆ เช่น สยามรัฐ บ้านเมือง ไทยเดลี รายวันบันเทิง เป็นหนังสือพิมพ์ของพวกเขาปฏิบัติกริยา สำหรับหนังสือพิมพ์ที่จัดขึ้นทำใหม่และอยู่ในเกณฑ์ดี คือ ประชาธิปไตย เนื่องจากมีคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาและอุดมการณ์เข้าไปทำงาน อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยก็ยังมีเจ้าของเป็นกลุ่มนายทุน จึงทำให้ดำเนินนโยบายแบบเสรี ไม่มีเป้าหมายอย่างแท้จริง ต่างกับหนังสือพิมพ์ เสี่ยงใหม่ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์รุ่นใหม่เหมือนกัน แต่มีแนวทางที่ยืนหยัดเคียงข้างประชาชนมากที่สุด แม้ว่าเนื้อหาในด้านในจะมีความเสรีนิยมแทรกอยู่บ้าง แต่ก็นำเสนอข่าวที่ให้ความเป็นธรรมแก่สังคม³⁰

สิ่งพิมพ์อีกประเภทหนึ่งที่ถูกนำมาวิพากษ์วิจารณ์ในนิทรรศการครั้งนี้ คือ นิตยสาร เนื้อหาภายในนิทรรศการได้ทำการจัดแบ่งประเภทของนิตยสารออกเป็น 2 ประเภท คือ นิตยสารที่นำเสนอข่าวสารทางด้านการเมือง และนิตยสารที่มีลักษณะมอมเมา อย่างไรก็ตาม นิตยสารที่นำเสนอข่าวสารทางด้านการเมืองก็ไม่ได้มีลักษณะที่สอดคล้องกับแนวทางของมวลชนทุกฉบับ ซึ่งข้อมูลจากนิทรรศการได้นำเสนอว่า นิตยสารที่นำเสนอข่าวสารและมีลักษณะเอียงข้างประชาชน ได้แก่ มหาสารภูธร เอเชียวิเคราะหฺข่าว เป็นนิตยสารที่อยู่แถวหน้าสุดที่ยืนหยัดเพื่อประชาชน สำหรับนิตยสารที่นำเสนอข่าวสารทางการเมืองแต่มีลักษณะเอียงข้างจักรพรรดินิยม นายทุน และเจ้าขุนมูลนาย ได้แก่ สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ และประชาชาติรายสัปดาห์ นอกจากนี้ ยังมีนิตยสารที่อยู่ในข่ายการมอมเมาความคิดของประชาชน เช่น นิตยสารนวนิยายเรีงรมย์ เช่น บางกอก, สกุลไทย, จักรวาล, ฟ้ามืองไทย นิตยสารไป่เปลือย ธุรกิฉบับเทิง รวมทั้ง นิตยสารประเภทไสยศาสตร์ พระเครื่อง และโหราศาสตร์ ซึ่งมีนิตยสารประเภทหลังนี้มีปริมาณเยอะขึ้นในตลาดหนังสือ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่าสภาพสังคมของไทยยังเน่าเฟะ และประชาชนยังคงแสวงหาคำตอบในการดำเนินชีวิต³¹

นอกจากนี้ คณะผู้จัดงานยังได้จัดกิจกรรมอื่น ๆ ประกอบการจัดนิทรรศการในครั้งนี้ ได้แก่ การจัดฉายภาพยนตร์ ได้แก่ ภาพยนตร์เรื่อง 14 ตุลาฯ, ชีวิตประวัติของแมกซิม กอร์กี้, อนุทินเลนิน, ข่าแล้วเผา การแสดงละคร เรื่อง อุบัติเหตุในห้องสี่เหลี่ยมสีแดง และการจัดแสดงดนตรีเพื่อชีวิตและดนตรีลูกทุ่ง รวมทั้ง การจัดเสวนาอภิปรายเกี่ยวกับมุมมองทางด้านวรรณกรรมในมิติต่าง ๆ เช่น จุดยืนและอนาคตของหนังสือพิมพ์เมืองไทย, หนังสือแปลกับการเปลี่ยนแปลงสังคม, วรรณกรรมกับการปฏิวัติ และชีวิตการต่อสู้ของศรีบูรพาและทีปกร³² เป็นที่น่าเสียดายว่าข้อมูลเกี่ยวกับการจัดเสวนา

³⁰ “หนังสือพิมพ์รายวันหลัง 14 ตุลาคม,” *อิธิปัตย์* 1, 35 (21 – 27 สิงหาคม 2517): 5.

³¹ “นิตยสารหลัง 14 ตุลาคม,” *อิธิปัตย์* 1, 35 (21 – 27 สิงหาคม 2517): 8.

³² “ปฏิทินนิทรรศการวรรณกรรม,” *อิธิปัตย์* 1, 34 (14 – 24 สิงหาคม 2517): 11.

วงต่าง ๆ ในนิทรรศการครั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานในรูปแบบของการจัดบันทึก แต่ *ปิตุภูมิ* ได้ประเมินว่า นิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้สะท้อนให้เห็นข้อเท็จจริงว่านักศึกษาสามารถแยกแยะประชาชนและศัตรูของประชาชนออกจากกันอย่างเด่นชัด และข้อเท็จจริงเกี่ยวกับตัวนักเขียนที่ยืนหยัดเคียงข้างประชาชน ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์สิทธิของประชาชน แม้ว่าตัวจะตายหรือตัวจะไม่ได้อยู่ในแผ่นดินไทย ประชาชนก็พร้อมที่จะกล่าวขวัญถึงพร้อมที่จะนำผลงานที่ดีเลิศออกมาเผยแพร่ศึกษา นักเขียนเช่นนี้เมื่อมีชีวิตอยู่ประชาชนก็รักใคร่ เมื่อเสียสละชีวิตไปแล้วก็ยังมีชีวิตทางความคิดอยู่ในดวงใจของประชาชน³³

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าวรรณกรรมจะต้องทำหน้าที่รับใช้ประชาชน นำเสนอข่าวสารและเรื่องราวที่ยืนหยัดเคียงข้างประชาชน รวมทั้ง ทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงหนึ่งในการต่อต้านวัฒนธรรมศักดินาและจักรวรรดินิยม โดยไม่มีการถกเถียงหรือวิพากษ์วิจารณ์ถึงข้อบกพร่องของแนวคิดดังกล่าว ซึ่งแนวทางการวิเคราะห์ตามแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ได้ถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในทุกมิติทางด้านวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรม ศิลปะ จิตรกรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี ละคร ฯลฯ ซึ่งตามแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนมองว่าแขนงของศาสตร์ต่าง ๆ เหล่านี้ถูกนับรวมอยู่ในขอบข่ายของสิ่งที่เรียกศิลปะ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกของประชาชน อย่างไรก็ตาม ขบวนการนักศึกษามองว่างานเขียนหรือวรรณกรรมเป็นองค์ประกอบหลักในการสื่อความหมายในการสร้างจิตสำนึกของประชาชน ดังนั้น การเคลื่อนไหวในมิติทางด้านวรรณกรรมจึงเป็นกระแสการเคลื่อนไหวในการปลุกจิตสำนึกทางการเมืองที่ใหญ่ที่สุด และเกิดเป็นแนวคิดทางด้านวรรณกรรมที่เรียกว่า “วรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชน” ซึ่งเชื่อว่าวรรณกรรมจะต้องทำหน้าที่ในการถ่ายทอดสภาพชีวิตที่แท้จริงของประชาชนส่วนใหญ่ และกระตุ้นให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกการเมืองในด้านที่ประชาชนกำลังถูกกดขี่และเอารัดเอาเปรียบจากชนชั้นนำ

4.4 “เฝ้าวรรณคดี”

ดังที่ได้กล่าวมาในหัวข้อก่อนหน้านี้ว่าศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ได้เริ่มเข้ามามีบทบาททางความคิดของนักศึกษาตั้งแต่ช่วงก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เมื่อมีการค้นพบศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนในห้องสมุดธรรมศาสตร์และนำมาจัดพิมพ์ใหม่ใน พ.ศ. 2515 สำหรับกระแสความนิยมที่มีต่อหนังสือเล่มนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวยังไม่เป็นที่แน่ชัดนัก แต่การประเมินจากข้อมูลต่าง ๆ ทำให้ทราบว่านักศึกษาจำนวนหนึ่งที่มีความก้าวหน้าทางความคิดได้มีโอกาสอ่านและศึกษา

³³ “รายงานเชิงวิเคราะห์นิทรรศการ ‘การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ,’” *ปิตุภูมิ* 1, 1 (28 สิงหาคม 2516): 53.

ความคิดของหนังสือเล่มนี้มาเป็นอย่างดีจนทำให้เกิดความประทับใจและนำไปสู่การตัดสินใจนำหนังสือเล่มนี้มาเข้าสู่กระบวนการจัดพิมพ์เพื่อจำหน่ายแจก

การชูประเด็นเรื่องการเฝ้าวรรณคดีได้ก่อตัวขึ้นหลังจากแนวคิด “วรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชน” ได้ก่อตัวและกลายเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางทั้งในกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ และในกลุ่มประชาชนทั่วไป กล่าวอย่างถึงที่สุด คือ หลังการจัดนิทรรศการ การต่อสู้ของวรรณกรรมในงานมหกรรมวรรณกรรมที่ธรรมศาสตร์ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ และนำไปสู่ประเด็นการถกเถียงต่าง ๆ ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เรื่องวรรณคดีขึ้นในพื้นที่สาธารณะ ทั้งประเด็นที่ว่าเป็นการเฝ้าจริง ๆ หรือเป็นเพียงแค่วาทศิลป์ที่ใช้สำหรับการเปรียบเทียบ หรือแนวทางการเรียนการสอนของวรรณคดีเหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบันหรือไม่³⁴

ควรกล่าวไว้ด้วยว่าแนวคิดเรื่องวรรณกรรมวิจารณ์ได้ก่อตัวขึ้นตั้งแต่ก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ โดยเริ่มต้นจากอาจารย์ที่สอนนิเวศวรรณกรรมรุ่นใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากโลกตะวันตกได้เริ่มพยายามผลักดันให้เกิดการปรับปรุงแนวทางการเรียนการสอนนิเวศวรรณคดีที่เน้นการวิพากษ์วิจารณ์ มากกว่าการเรียนการสอนที่เน้นการท่องจำและทำความเข้าใจเฉพาะคำศัพท์และอรรถรสทางด้านวรรณศิลป์เพียงอย่างเดียว³⁵ แต่กระแสเหล่านั้นก็จำกัดตัวอยู่แค่เพียงการปรับปรุงกิจกรรมด้านการเรียนการสอนวรรณกรรม

ขบวนการนักศึกษาเริ่มนำเสนอประเด็นเรื่องการเฝ้าวรรณคดีขึ้นเป็นครั้งแรกในบทความเรื่อง “วรรณคดีไทย วรรณคดีของใคร” โดย สัตต ภูมิภักดิ์³⁶ และเผยแพร่ลงในวารสารของ ศรท. ฉบับ *รวมพลัง* ซึ่งเป็นวารสารรายสัปดาห์ที่จัดทำและจำหน่ายโดยศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย

³⁴ ตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นว่าประเด็นนี้ได้รับความสนใจในพื้นที่สาธารณะและมีการเข้าร่วมตอบสนองอย่างฉับพลัน คือ กรณีของชลธิรา กลัดอยู่ ที่เปลี่ยนบทบาทในฐานะงานสัมมนาของครูจาก “การวิจารณ์และการประเมินคุณค่าวรรณคดีไทย” มาเป็น “การสนองตอบปฏิกิริยาของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อวรรณคดีไทย” เพื่อเข้าร่วมการถกเถียงในประเด็นดังกล่าวนี้ ดูรายละเอียดใน ชลธิรา กลัดอยู่, “การบรรยายเรื่อง ‘การสนองตอบปฏิกิริยาของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อวรรณคดีไทย’,” *อักษรศาสตร์พิจารณ์*, 2, 3 (สิงหาคม 2517): 19 – 38.

³⁵ มีวารสาร วรรณกรรมเพื่อชีวิต และ อักษรศาสตร์พิจารณ์ ที่นำเสนองานเขียนแนววรรณกรรมวิพากษ์วิจารณ์ นอกจากนี้ ยังมีการจัดสัมมนาเรื่อง “การสอนนิเวศวรรณกรรมปัจจุบัน” ในเดือนพฤษภาคม 2516 ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก่อนหน้าที่จะมีการจัดสัมมนาเรื่อง “การสอนภาษาไทย” ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมีการจัดตั้งชุมนุมวรรณศิลป์ขึ้นในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

³⁶ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า สัตต ภูมิภักดิ์ ไม่ใช่ชื่อและนามสกุลจริง ๆ ของผู้เขียน เพราะจากการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้เขียนภายใต้ชื่อและนามสกุลดังกล่าวปรากฏว่าไม่มีข้อมูลอื่น ๆ เกี่ยวกับผู้เขียนเลย นอกจากพบว่ามีชื่อเขียนจำนวนหนึ่งที่เขียนและเผยแพร่ลงในหนังสืออนุสรณ์ หนังสือพิมพ์ และเอกสารอื่น ๆ ที่จัดพิมพ์โดยกลุ่มหรือองค์กรของนักศึกษาภายใต้ชื่อ สัตต ภูมิภักดิ์ เช่น “บทบาทของการศึกษา: กตขีและมอมเมา” ใน *สมานมิตร* 17 ฉบับสืบ (กรุงเทพฯ: หนังสือประจำปีโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย พุทธศักราช 2517, 2518),

ไทย³⁷ ในบทความชิ้นนี้ได้ตั้งคำถามกับคุณค่าของวรรณคดีไทย และการเรียนการสอนวรรณคดีไทย ชั้นเรียน โดยในส่วนท้ายของบทความได้เสนอให้การเรียนการสอนในรายวิชาวรรณคดีมีลักษณะของการตั้งคำถามและวิเคราะห์เจาะลึกเนื้อหาในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ ไม่ใช่การเรียนที่เน้นเฉพาะคำศัพท์และอรรถสททาวรรณศิลป์เท่านั้น สันตติมองว่า

การเรียนการสอนวิชาวรรณคดีด้วยลักษณะวิพากษ์วิจารณ์จะทำให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียนเพราะเนื้อหาในวรรณคดีจะเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นการกดขี่ข่มเหงในสังคมศักดินาได้เป็นอย่างดี ซึ่งขั้นตอนนี้จะป็นเงื่อนไขแรกที่จะนำไปสู่การเฝ้าตำราวรรณคดีทั้งปไปในอนาคตและเริ่มต้นการเรียนวรรณคดีที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริง³⁸

อย่างไรก็ตาม เสียงเรียกร้องให้มีการปรับปรุงวิชาวรรณคดีไทยในแบบเรียนเริ่มปรากฏในสื่อหนังสือพิมพ์อีกครั้งเมื่อหนังสือพิมพ์ *สยามรัฐ* ได้ตีพิมพ์ข้อเขียนเรื่อง “วรรณคดีไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์สร้างทัศนคติล้าหลังให้แก่เยาวชนในระบบประชาธิปไตย” ของ ถาวร บุญวัฒน์ ซึ่งเป็นผู้อ่านจากทางบ้าน ถาวรเสนอว่าสภาพการณ์ทางการเมืองของไทยในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นประชาธิปไตย แต่การจะปลูกฝังแนวคิดประชาธิปไตยให้มั่นคงนั้นจำเป็นต้องสร้างความเข้าใจต่อแนวคิดนี้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งวิธีการที่ดีที่สุดคือการปลูกฝังแนวคิดประชาธิปไตยให้กับเยาวชนผ่านทางแบบเรียน แต่แบบเรียนของเยาวชนในระบบการศึกษาของไทยยังคงล้าหลังและไม่สนับสนุนให้เกิดความคิดประชาธิปไตย โดยเฉพาะแบบเรียนในรายวิชาวรรณคดีไทย ถาวรได้เรียกร้องว่ากระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัยควรจรรีบเร่งแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรที่เกี่ยวกับวรรณคดี และทางที่ดีที่สุดคือการยกเลิกหนังสือวรรณคดีบางเรื่องในหลักสูตรการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา เช่น อิเหนา พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง รามเกียรติ์ พระลอ ตลอดจนนิราศต่าง ๆ และบรรจุเรื่องที่โดยนักเขียนรุ่นใหม่ลงไป เช่น บางเรื่องของ น.ม.ส. พระยาอุปกิตศิลปสาร แสงทอง มาลัย ชูพินิจ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เสนีย์ เสาวพงศ์ มนัส

³⁷ สัตตัต ปฎิมากรรม, “วรรณคดีไทย วรรณคดีของใคร,” ใน *รวมพลัง ฉบับที่ 3* (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, 2516). ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทยได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2515 มีกรรมการบริหารที่เป็นอิสระจาก ศนท. แต่ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองกับ ศนท. พร้อมกับนำเสนอประเด็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองของตนเอง และรับแนวทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองของ ศนท. ไปพร้อม ๆ กันด้วย ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่า ศรท. ในฐานะแนวร่วมทางอุดมการณ์ของขบวนการนักศึกษาหลัง 14 ตุลา เป็นนักเรียนนักศึกษากลุ่มแรกที่น่าเสนอประเด็นนี้ การจัดทำหนังสือและวารสารเป็นพันธกิจอย่างหนึ่งของ ศรท. ซึ่ง ศรท. ไม่ได้มีการตั้งชื่อวารสารเป็นการเฉพาะ แต่จะเปลี่ยนชื่อวารสารไปตามแต่ละฉบับ เช่น ฉบับที่ 1 *กต กต กต*, ฉบับที่ 2 *สู่: เพื่ออิสรภาพทางปัญญา*, ฉบับที่ 3 *รวมพลัง* เป็นต้น

³⁸ สัตตัต ปฎิมากรรม, “วรรณคดีไทย วรรณคดีของใคร,” ใน *รวมพลัง ฉบับที่ 3* (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, 2516), หน้า 24.

จรรยา และอิศรา อมันตกุล เป็นต้น³⁹ จะเห็นได้ว่าข้อเขียนของถาวรที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์สยามรัฐได้มีการเรียกร้องให้ยกเลิกแบบเรียนวรรณคดีออกไปจากหลักสูตรการศึกษา ถาวรมองว่าวรรณคดีไทยที่บรรจุอยู่ในแบบเรียนปัจจุบันนั้นมีลักษณะที่ล้าหลัง แต่ความล้าหลังในความหมายของถาวรคือการที่วรรณคดีเหล่านี้ไม่ได้สนับสนุนแนวคิดประชาธิปไตย โดยที่ถาวรไม่ได้มุ่งโจมตีหรืออธิบายว่าวรรณคดีไทยเป็นแหล่งในการบ่มเพาะหรือปลูกฝังค่านิยมแบบศักดินา และเป็นการปลูกฝังวัฒนธรรมการกดขี่ขูดรีด แม้ว่าข้อเขียนของถาวรจะเป็นเพียงการแนะนำให้ถอดถอนวรรณคดีบางเรื่องออกจากแบบเรียน และไม่ได้เสนอถึงขั้นให้มีการเผาทำลายแบบเรียนในรายวิชาวรรณคดีไทย แต่ผลจากการตีพิมพ์ข้อเขียนของถาวรทำให้เกิดวิวาทะเรื่องแบบเรียนวรรณคดีไทยต่อมา

สยามรัฐ ฉบับวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2517 ได้พิมพ์ข้อเขียนจากมัทนี รัตตินิ ผู้อ่านทางบ้านที่ส่งมาแสดงความไม่เห็นด้วยกับความคิดเรื่องการยกเลิกตำราเรียนวิชาวรรณคดีไทยบางเรื่องของถาวร แต่เห็นว่าหลักสูตรวรรณคดีไทยควรจะรวบรวมผลงานของนักเขียนไทยที่ดีเด่นทุกสมัย โดยเฉพาะนักเขียนสมัยใหม่ซึ่งใกล้ชิดเด็กเพื่อให้ได้เห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของสังคม ระบบค่านิยม ความคิด และศิลปการแสดงออกทางวรรณศิลป์ของคนไทยสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เยาวชนไทยได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบรรพบุรุษและตนเองอย่างลึกซึ้งมากขึ้น มัทนีมองว่าเป้าหมายของการเรียนการสอนในหลักสูตรวิชาวรรณคดีไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังแนวคิดประชาธิปไตย แต่เป็นการสืบทอดมรดกทางด้านศิลปวัฒนธรรมประจำชาติไทยเอาไว้ ถ้าหากต้องการจะปลูกฝังเรื่องประชาธิปไตยให้กับเยาวชนก็ควรจะสอดแทรกอยู่ในรายวิชาอื่น ๆ ในหลักสูตรการศึกษา เช่น วิชาหน้าที่พลเมือง เป็นต้น⁴⁰ ซึ่งต่อมานิตยสาร สตรีสาร ได้สรุปความคิดเห็นเรื่องการเรียนการสอนวิชาวรรณคดีของทั้งสองท่านมาลงตีพิมพ์ไว้ในคอลัมน์รายงานมิตรภาษาและหนังสือ พร้อมทั้งเสนอว่าควรจะมีการเปิดเวทีอภิปรายในประเด็นดังกล่าวอย่างจริงจัง และยังแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักสูตรการเรียนการสอนวรรณคดีว่าไม่ควรพิจารณาเฉพาะตัวเนื้อหา แต่ควรพิจารณาด้วยว่าผู้มีหน้าที่สอนวรรณคดีนั้นมีความเข้าใจจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนวิชาวรรณคดีหรือไม่ และมองว่า “วรรณคดีไม่ว่าสมัยใด ไม่มีถูกผิดในตัวเอง คนที่ศึกษาวรรณคดีจะตีความให้เป็นคุณหรือเป็นโทษย่อมขึ้นกับพื้นฐานเฉพาะตน หากจะสกัดกั้นวรรณคดีเก่ามิให้ปรากฏก็เท่ากับปิดประตูเสรีภาพประชาธิปไตยเหมือนกัน”⁴¹

³⁹ ถาวร บุญปวัฒน์, “วรรณคดีไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์สร้างทัศนคติล้าหลังให้แก่เยาวชนในระบอบประชาธิปไตย,” *สยามรัฐ* (31 ธันวาคม 2516): 7.

⁴⁰ มัทนี รัตตินิ, “จะศึกษาวรรณคดีหรือประชาธิปไตยกันแน่,” *สยามรัฐ* (4 มกราคม 2517): 7.

⁴¹ ‘มอด’, “ปกิณกะคดี: ความคิดสองกระแสเกี่ยวกับวรรณคดี,” คอลัมน์รายงานมิตรภาษา-หนังสือ *สตรีสาร* 26, 42 (27 มกราคม 2517): 13-14, 127.

หลังจากข้อเขียนเหล่านี้ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ออกไป ประเด็นเรื่องการเพาวรรณคดียังไม่ได้ถูกกล่าวถึงในพื้นที่สาธารณะมากนัก รวมทั้ง ประเด็นของการใช้คำว่า “การเผา” ก็ยังไม่ถูกรณรงค์ให้กลายเป็นวาทศิลป์ที่สำคัญของการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม การรณรงค์เรื่องเพาวรรณคดีก่อตัวขึ้นและขยายตัวอย่างกว้างขวางหลังจากการจัดนิทรรศการการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ในเดือนสิงหาคม 2517 และติดตามมาด้วยการตีพิมพ์คอลัมน์พิเศษเรื่อง “วรรณคดีไทยจะเผาหรือไม่!” ในวารสาร *ปิตุภูมิ* ฉบับวันที่ 18 กันยายน 2517⁴² ทำให้เกิดประเด็นถกเถียงขึ้นอย่างกว้างขวางขึ้นในหน้าหนังสือพิมพ์ว่าคำว่า “เผา” ในบทสัมภาษณ์ของธงชัยนั้นสื่อถึงการเพาวรรณคดีจริง ๆ หรือเป็นเพียงการเปรียบเปรยเพื่อรณรงค์ให้ยกเลิกการเรียนการสอนวิชาวรรณคดีออกไปจากหลักสูตรการเรียนการสอนในชั้นเรียน

อย่างไรก็ตาม หลังจากการเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้นักเรียน นักศึกษา ทั้งในพื้นที่กรุงเทพฯ และต่างจังหวัดหันมาจัดกิจกรรมเสวนา นิทรรศการ และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีเป็นจำนวนมาก โดยกลุ่มผู้จัดกิจกรรมนั้นมีทั้งกลุ่มอาจารย์ นักศึกษา ที่จัดเสวนาขึ้นเพื่อปกป้องคุณค่าของการเรียนการสอนวรรณคดี กลุ่มอาจารย์และนักศึกษาที่เป็นแนวร่วมของขบวนการนักศึกษาแต่ไม่เห็นด้วยถ้าจะมีการเพาวรรณคดีจริง ๆ เพื่อเป้าหมายของการทำลายजनसैनซक แต่เห็นว่าวิชาวรรณคดีควรจะมีการทบทวนการเรียนการสอนเสียใหม่ และกลุ่มที่สนับสนุนและเห็นด้วยถ้าจะมีการเพาวรรณคดีจริง ๆ

วารสารอักษรศาสตร์พิจารณา ฉบับเดือนสิงหาคม 2517 นำเสนอประเด็นเรื่องวรรณคดีเป็นประเด็นหลักของวารสาร โดยตั้งชื่อวารสารอักษรศาสตร์พิจารณาฉบับนี้ว่าฉบับวรรณกรรมไทย: ยาขมหรือยาหวาน? การนำเสนอเรื่องวรรณกรรมเป็นประเด็นหลักของวารสารก็เพื่อตอบสนองต่อการถกเถียงเรื่องคุณค่าวรรณคดีไทยที่กำลังเป็นที่ถกเถียงกันในสื่อสาธารณะอย่างกว้างขวาง ดูเหมือนว่าแนวคิดของวารสารอักษรศาสตร์พิจารณาต่อประเด็นปัญหาเรื่องคุณค่าของวรรณคดีเห็นว่าควรจะต้องปฏิรูประบบการเรียนการสอนในวิชาวรรณคดีที่เน้นการวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นและควรมีการปรับปรุงแบบเรียนวรรณคดีไทยให้มีเนื้อหาที่ทันสมัยและเหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ปัจจุบัน⁴³

นอกจากนี้ คอลัมน์แผงหนังสือ ใน หนังสือพิมพ์อิติปัตย์ ได้รายงานข่าวว่าระหว่างอาทิตย์ที่ผ่านมาการถกเถียงเรื่องสาระ “วรรณคดีไทย” เป็นเรื่องที่เกรียวกราวพอสมควรเพื่อให้สะใจกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ “อักษรศาสตร์พิจารณา” ฉบับเดือนสิงหาคมได้เสนอเรื่อง “วรรณคดีไทย: ยาขม

⁴² “วรรณคดีไทยจะเผาหรือไม่!” *ปิตุภูมิ* 1, 4 (18 กันยายน 2517): 10 – 18.

⁴³ “วรรณกรรมไทย: กระบอกเสียงของลัทธิการเมือง?”, *บทบรรณาธิการ อักษรศาสตร์พิจารณา* 2, 3 (สิงหาคม 2517): 3.

หรือยาหวาน?” และเพื่อให้ศีกคักไม่ให้รู้สึกเหงา “ปิตุภูมิ” ฉบับล่าสุดก็พาดหน้า “เผาวรรณคดีไทย” และหากเพื่อน “แผงหนังสือ” สนใจเรื่องนี้และยังตัดสินใจไม่ถ่วงววรรณคดีควรมีลักษณะอย่างไรก็ใคร่ขอเสนอแนะให้อ่าน “ศิลปวรรณคดีกับชีวิต” ของ “บรรจง บรรเจอดศิลป์” ที่จัดพิมพ์โดยกลุ่มผู้หนังสือธรรมศาสตร์⁴⁴

ปรากฏการณ์การวิพากษ์วิจารณ์คุณค่าของวรรณคดีไทยทำให้เกิดกระแสเรียกร้องให้มีการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนในรายวิชาวรรณคดี ไปจนถึงกระทั่งเห็นว่าควรจะทำลายซึ่งอาจจะตีความได้ว่าเป็นการยกเลิกการเรียนวิชาวรรณคดีออกจากหลักสูตรการศึกษาและบรรจุนววรรณกรรมร่วมสมัยที่เน้นประชาชนเข้าไปแทนที่ อย่างไรก็ตาม ชลธิรา กลัดอยู่ ได้ตีพิมพ์บทความที่มาจาก การบรรยายเรื่อง “การสนองตอบปฏิกิริยาของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อวรรณคดีไทย” ในงานประชุมสัมมนาอาจารย์ผู้สอนวิชาภาษาไทยของสถานศึกษาฝึกหัดครู เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2517 ซึ่งจัดโดยกระทรวงศึกษาธิการ ชลธิราได้เขียนเล่าไว้ในบทความว่าเดิมทีได้รับมอบหมายให้มาบรรยายในหัวข้อเรื่อง “การวิจารณ์และการประเมินคุณค่าวรรณคดีไทย” แต่ได้ชลธิราได้ขอเปลี่ยนหัวข้อการบรรยายมาเป็นเรื่อง “การสนองตอบปฏิกิริยาของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อวรรณคดีไทย” ซึ่งชลธิราได้อธิบายว่าการบรรยายในครั้งนี้มีเป้าหมายต้องการให้ครูอาจารย์ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องเรื่อง การเรียนการสอนวรรณคดีไทย ควรจะทำการอย่างไรกับการที่คนรุ่นใหม่มีปฏิกิริยาต่อวรรณคดีไทย ซึ่งจุดยืนของชลธิรานั้นต้องการให้มีการศึกษาวรรณคดีไทยในเชิงวิพากษ์วิจารณ์และยังเห็นว่าวรรณคดีไทยเป็นสิ่งที่มีความควรแก่การศึกษาทำความเข้าใจ แต่ควรจะมีการปรับปรุงการเรียนการสอนในรายวิชานี้⁴⁵

กล่าวได้ว่าหลังจากนิทรรศการ “การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ” การจัดกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น นิทรรศการ เสวนาอภิปราย ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมถูกจัดขึ้นอย่างกว้างขวางทั้งในพื้นที่กรุงเทพและต่างจังหวัด ทั้งในระดับโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ดังปรากฏว่าชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดสัมมนาในหัวข้อเรื่อง “กบฏวรรณกรรม” ระหว่างวันที่ 20 – 22 ธันวาคม 2517 ที่น้ำตกสามหลั่น จังหวัดสระบุรี จุดมุ่งหมายเน้นบทบาทการต่อสู้ทางวรรณกรรมกับการเปลี่ยนแปลงสังคม เปรียบเทียบวรรณกรรมนำเนากับวรรณกรรมเพื่อชีวิต หากเหตุผลว่าทำไมต้องเป็นการ “เผา” วรรณคดี รวมทั้ง วิเคราะห์บทบาทของผู้สร้างวรรณกรรม นอกจากนี้ ชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังชี้แจงว่าการสัมมนาครั้งนี้ ไม่ได้ให้นักเขียนอาชีพไปร่วมด้วยเพราะนักเขียนอาชีพไม่ค่อยมีเวลาว่าง และบางคนก็ไม่กล้าที่จะมาร่วมรายการ ทั้งนี้

⁴⁴ “แผงหนังสือ,” *อติปัตย์* 1, 39 (18 – 24 กันยายน 2517): 11.

⁴⁵ ชลธิรา กลัดอยู่, “การบรรยาย เรื่อง ‘การสนองตอบปฏิกิริยาของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อวรรณคดีไทย’,” *อักษรศาสตร์วิจารณ์* 2, 3 (สิงหาคม 2517): 19 – 38.

กิจกรรมในครั้งนี้มีผู้ร่วมสัมมนาที่เป็นสมาชิกชุมนุม อาจารย์ และผู้สนใจทั้งสิ้นประมาณ 80 คน ผู้สนใจที่จะร่วมสัมมนาหรือให้ความอนุเคราะห์ทางด้านการเงินติดต่อได้ที่ชุมนุม ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ได้ย้าว่า “งานครั้งนี้เป็นการสัมมนาเพื่อหาแนวทางที่ถูกต้องของวรรณศิลป์ซึ่งจะต่อยอดความเชื่อมั่นแก่ผู้สร้างวรรณกรรมยิ่งขึ้น”⁴⁶

อย่างไรก็ตาม การประเมินผลกระทบกระเทือนของการเสนอยุทธศาสตร์เรื่องการ “เผาวรรณคดี” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการหรือสร้างทางวัฒนธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของ ขบวนการนักศึกษานั้นไม่มีหลักฐานที่สามารถประเมินผลในทางปฏิบัติได้อย่างแน่ชัด แต่มีหลักฐานจากการรายงานข่าวหนังสือพิมพ์ว่ามีนักเรียนจากโรงเรียนต่าง ๆ จำนวนหนึ่งถูกทางโรงเรียนลงโทษ ด้วยระบบความรุนแรงที่แตกต่างกันอันมีสาเหตุมาจากว่านักเรียนเหล่านั้นได้จัดกิจกรรมการ วิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีขึ้นในโรงเรียน ทั้งในรูปแบบของการจัดกลุ่มเสวนา จัดนิทรรศการ และจัดทำ หนังสือ⁴⁷ หลักฐานเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นปฏิกิริยาตอบสนองของนักเรียนในโรงเรียนต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี หลังจากการมีการนำเสนอเรื่อง “การเผาวรรณคดี” ออกสู่พื้นที่สาธารณะ และนำมาสู่ มาตรการตอบโต้ของทางโรงเรียนและภาครัฐในรูปแบบไม่แข็งและไม่อ่อน เพื่อยับยั้งความคิดนี้ไม่ให้ ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ส่วนหนึ่งเพราะโรงเรียนและครูเองก็มีความตระหนักว่าวิชาวรรณคดี เป็นวิชาที่นักเรียนส่วนใหญ่รู้สึกเบื่อหน่าย และมองไม่เห็นประโยชน์จากการเรียนการสอนในวิชานี้

นอกเหนือจากปฏิกิริยาตอบสนองต่อกิจกรรมการรณรงค์เรื่องการเผาวรรณคดีของนักเรียน นิสิตนักศึกษาแล้ว หนังสือพิมพ์จำนวนมากได้ให้ความสนใจและเข้าร่วมการถกเถียงในประเด็น ดังกล่าวนี้ด้วย เช่น “เผาวรรณคดี: ไม่ใช่เรื่องพูดเล่น”⁴⁸ โรงเรียนบางส่วนได้มีการใช้มาตรการในการ

⁴⁶ “วรรณศิลป์ มธ. สัมมนา กบฏวรรณกรรม,” *อิทธิปัตย์* (18 – 24 ธันวาคม 2517): 11.

⁴⁷ ข่าวในหนังสือพิมพ์*อิทธิปัตย์* และ *เสียงใหม่* พบว่ามีกรายงานข่าวว่านักเรียนจาก โรงเรียนสวนกุหลาบ วิทยาลัย โรงเรียนทวีธาภิเศก ถูกทำทัณฑ์บนเพราะจัดกิจกรรมวิพากษ์วรรณคดีขึ้นในโรงเรียน ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน “โจมตีวรรณคดีถูกทัณฑ์บน ผู้ปกครองยกกฎกระทรวงโต้,” *อิทธิปัตย์* 2, 57 (29 มกราคม – 4 กุมภาพันธ์ 2518): 3, “ความในใจของป้อม,” *อิทธิปัตย์* 1, 50 (27 พฤศจิกายน – 3 ธันวาคม 2517): 3. หรือในกรณีวิทยาลัยครู อุตรธานี ได้จัดกิจกรรม “เผาหลักสูตรครู” ซึ่งเน้นหนักไปที่การโจมตีการเรียนการสอนวิชาวรรณคดีและวิชา ภาษาอังกฤษ โดยในช่วงท้ายของกิจกรรมมีการเผาหนังสือภาษาอังกฤษระดับ ป.กศ. ต้น และของวิชาเอกอังกฤษ ป.กศ.สูง เผาหนังสือวรรณคดีที่ใช้เป็นแบบเรียน ป.กศ. เช่น อิลราษคำฉันท์, ลิลิตพระลอ, ตำราเรียนอื่น ๆ บางวิชา พร้อมกับเผาหุ่น ซีไอเอ, ตีตโปสเตอร์ขับไล่ฐานทัพอเมริกา ดูรายละเอียดใน “เผาดำราครู ป.กศ. ว่ามอมเมาผู้เรียน ,” *อิทธิปัตย์* 2, 56 (8 – 14 มกราคม 2518): 1, 16.นอกจากนี้ยังมีนักเรียนอีกจำนวนหนึ่งถูกทำทัณฑ์บนเพราะจัด กิจกรรมหรือจัดพิมพ์หนังสือที่มีเนื้อหาค่อนข้างรุนแรงในสายตาของผู้บริหารโรงเรียน เช่น “พิมพ์หนังสือด้าน ต่างชาติ ครูสั่งรับ ‘ทำทัณฑ์บน’” *อิทธิปัตย์* 2, 57 (29 มกราคม – 4 กุมภาพันธ์ 2518): 3.

⁴⁸ ประพันธ์ ดอกไม้, “เผาวรรณคดี: ไม่ใช่เรื่องพูดเล่น,” *อิทธิปัตย์* 2, 57 (29 มกราคม – 4 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

ลงโทษนักเรียนที่จัดกิจกรรมวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีในโรงเรียนแล้ว อาจารย์และนักศึกษาบางส่วนได้จัดกิจกรรมเกี่ยวกับวรรณคดีไทยขึ้นเช่นเดียวกัน แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เห็นคุณค่าและเกิดความสนใจในวิชาวรรณคดี ดังเช่นในกรณีของแผนกวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดการอภิปรายในหัวข้อเรื่อง “วรรณคดีให้อะไรแก่สังคม” ในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2518 โดยมีการระบุให้นักศึกษาชั้นปีที่ 1 ทุกคนเข้าฟังการอภิปรายเพื่อจะได้นำเนื้อหาในการอภิปรายไปทำข้อสอบในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2518 จากกรณีนี้ทำให้นักศึกษาปี 1 ของธรรมศาสตร์มองว่าเป็นการบีบบังคับให้นักศึกษาเข้าฟังการอภิปรายโดยใช้คะแนนสอบมาเป็นเครื่องมือในการหลอกล่อนนักศึกษา นักศึกษาชั้นปีที่ 1 จึงได้ประท้วงด้วยการนัดหยุดสอบ และออกแถลงการณ์คัดค้านลักษณะ “เผด็จการทางความคิด” ของอาจารย์ ซึ่งเนื้อหาในแถลงการณ์ได้ระบุว่า การอภิปรายในครั้งนี้มีลักษณะไม่ชอบธรรม เพราะเป็นการยึดเยียดความคิดที่ไม่ถูกต้องโดยเอาคะแนนเป็นเครื่องล่อ อีกทั้งเนื้อหาในการอภิปรายก็ยังมี การบิดเบือนความหมายของคำว่า “ศักดินา” และ “ชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมไทย” และไม่เปิดโอกาสให้นักศึกษาสามารถซักถามได้อย่างเสรี ในแถลงการณ์ฉบับนี้นักศึกษาปี 1 ยังมีการเรียกร้องให้มีการยกเลิกการจัดสอบวิชาภาษาไทยที่จะจัดขึ้นในวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2518 และให้มีการจัดตั้งกรรมการสอบสวนถึงเจตนาของการจัดอภิปรายในครั้งนี้ ผลปรากฏว่าได้มีการประชุมปรึกษากันในกลุ่มคณาจารย์และท้ายที่สุดได้มีประกาศคำสั่งจากคณบดีคณะศิลปศาสตร์ให้งดการสอบวิชาภาษาไทยในวันและเวลาดังกล่าว แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าสุดท้ายแล้วได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาสอบสวนในกรณีดังกล่าวนี้ตามข้อเรียกร้องของนักศึกษาหรือไม่⁴⁹

กล่าวได้ว่า ปรากฏการณ์ของคณาจารย์ที่ต้องการปกป้องคุณค่าของการเรียนการสอนในวิชาวรรณคดีไทยไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในพื้นที่กรุงเทพฯ เท่านั้น แต่ยังกระจายตัวไปยังพื้นที่ต่างจังหวัดด้วย ดังปรากฏว่าในโรงเรียนและวิทยาลัยต่างจังหวัดก็ได้มีการจัดกิจกรรมในลักษณะที่ต้องการเผยแพร่แนวคิดเรื่องคุณค่าในการเรียนวรรณคดีไทย เช่น วิทยาลัยครูนครสวรรค์จัดนิทรรศการ “วรรณคดี” และได้จัดให้มีการอภิปรายในหัวข้อ “วรรณคดีกับสังคมปัจจุบัน” เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรม⁵⁰ จาก

⁴⁹ หนังสือพิมพ์อริยปตย์ได้รายงานว่าผู้อภิปรายในหัวข้อเรื่อง “วรรณคดีให้อะไรแก่สังคมไทย” ได้แก่ ศาสตราจารย์เต็มสิริ บุญยสิงห์, ดร.วิภา เสนานันท์, รงค์ วงษ์สวรรค์ (หนุ่ม), ทมยันตี (วิมล กล่อมเสฐียร) และนางสังจรรย์ สิงห์ผลิน ซึ่งเป็นทั้งผู้ดำเนินการอภิปราย, อาจารย์หัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ [สะกดตามต้นฉบับ] ตูรายละเอียดยกใน “ปี 1 ธรรมศาสตร์งดสอบค้าน จ.เผด็จการ,” *อริยปตย์* 2, 63 (21 – 25 กุมภาพันธ์ 2518): 1, 12.

⁵⁰ ชมรมศิลปกรรม วิทยาลัยครูนครสวรรค์ จัดนิทรรศการวรรณคดี ระหว่างวันที่ 27 – 31 มกราคม 2518 โดยในวันที่ 30 มกราคม 2518 มีการจัดอภิปรายในหัวข้อ “วรรณคดีกับสังคมปัจจุบัน” การจัดงานนี้มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาวรรณคดีในแง่ของการปฏิรูป เพื่อให้เกิดความสนใจในสังคมวรรณคดีไทยยิ่งขึ้น *อริยปตย์* 2, 58 (29 มกราคม – 4 กุมภาพันธ์ 2518): 3.

กรณีต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงปฏิริยาสืบเนื่องจากการจุดกระแสวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีของกลุ่ม ศรท. จึงทำให้เกิดกระแสการปกป้องการเรียนการสอนในวิชาวรรณคดีไทย รวมทั้งปฏิริยาโต้กลับจากนักศึกษาที่ไม่เห็นด้วย

อย่างไรก็ดี ความสำคัญของการรณรงค์เรื่อง “เผาวรรณคดี” คือการทำให้ วรรณคดี ถูกตั้งคำถามและนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ รวมทั้งการเชื่อมโยงวรรณคดีเข้ากับการเผยแพร่ค่านิยมแบบศักดินายิ่งทำให้การเคลื่อนไหวเรื่องการปฏิรูปหลักสูตรและระบบการศึกษาของไทยมีความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะขบวนการนักศึกษามองว่าระบบการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการกล่อมเกลาคณาภครัฐ การที่รัฐต้องการปลูกฝังค่านิยมชนิดใดค่านิยมชนิดนั้นจะถูกสอดแทรกอยู่ในระบบการศึกษาซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากหลักสูตรการเรียนการสอนวรรณคดีและประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษาปัจจุบันนี้ ถึงแม้ว่าการเคลื่อนไหวในประเด็นเรื่อง “วรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชน” จะเกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2490 แต่การนำแนวคิด “วรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชน” ที่ก่อตัวขึ้นในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ มีความแตกต่างจากในทศวรรษ 2490 ในแง่ที่ว่า การสถาปนาแนวคิดเรื่องวรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชนในทศวรรษ 2490 ก่อตัวขึ้นในแวดวงศิลปวรรณคดีเพื่อทำให้วรรณกรรมมีความสอดคล้องกับเป้าหมายในการปฏิบัติงาน ของ พคท. และมีส่วนในการช่วยหนุนเสริมการปฏิบัติงานของ พคท. ตามเป้าหมายของการดึงมวลชนจากทุกชนชั้นเข้ามาร่วมในขบวนการปฏิวัติ ในขณะที่แนววรรณกรรมเพื่อชีวิต วรรณกรรมเพื่อประชาชนในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการรื้อสร้างสังคมใหม่ และนำไปสู่การเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อถอนทำลายระบบค่านิยมเก่าที่ฝังแน่นอยู่ในระบบการศึกษาของไทยผ่านการเรียนการสอนวรรณคดีในแบบเรียนของไทย ซึ่งวิธีการนี้จะแตกต่างกับประเทศที่มีการปฏิวัติโดยพรรคคอมมิวนิสต์ที่สามารถวางมาตรฐานค่านิยมของสังคมแบบใหม่ได้ผ่านโครงสร้างส่วนบน ในขณะที่การปฏิรูปสังคมไทยไม่สามารถถูกกำหนดได้จากโครงสร้างส่วนบน แต่จำเป็นต้องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมจากส่วนล่างเพื่อทำให้เกิดแรงกระเพื่อมและสะท้อนไปถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างส่วนบนได้ในท้ายที่สุด

ประเด็นเรื่องการเผาวรรณคดีได้ถูกปลูกเร้าให้มีการพูดถึงกันอย่างกว้างขวางอีกครั้ง เมื่อเกิดกรณีการเผาหนังสือสมานมิตร' 17 ฉบับ คีกร ทำให้เกิดการตั้งคำถามว่าสามารถ “เผาหนังสือนักเรียน” ได้ แต่ห้าม “การเผาวรรณคดี”⁵¹ ซึ่งได้มีผู้อ่านจากทางบ้านได้เขียนจดหมายมาแสดงความคิดเห็นว่าจากกรณีนี้ทำให้เห็นลักษณะการกดขี่ภายในโรงเรียน ดังจะเห็นได้จากกรณีที่นักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยถูกไล่ออกจากโรงเรียนโดยไม่ได้รับใบสุทธิเพราะเอียงครุในเรื่องวรรณคดี และครูได้กล่าวหาว่านักเรียนต้องการล้มล้างวรรณคดี ซึ่งหมายถึงต้องการล้มล้างสถาบันกษัตริย์ด้วย

⁵¹ “อย่าเผาวรรณคดี เผาหนังสือนักเรียนได้,” *อิทธิปัตย์* 1, 49 (20 – 26 พฤศจิกายน 2517): 3.

นักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยถูกไล่ออกจากโรงเรียนและไม่มีโอกาสสอบเข้าสู่วิทยาลัยให้กับนักเรียน สำหรับสาเหตุในการไล่นักเรียนออกนั้นทางโรงเรียนอธิบายว่าเพราะนักเรียนมีความประพฤติไม่เรียบร้อยและมีพฤติกรรมเข้าเรียนสายเป็นประจำ แต่งตัวไม่เรียบร้อย เผยแพร่ลัทธิอุบาทว์ ทำให้โรงเรียนเสียชื่อเสียง จึงจำเป็นต้องตักเตือนและลงโทษ แต่นายภาคภูมิ ศรีสถาน ได้เปิดเผยถึงสาเหตุที่ถูกไล่ออกเพราะเสียงอาจารย์เรื่องวรรณคดีทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่นายภาคภูมิเป็นรองประธานชุมนุมภาษาไทย และร่วมจัดนิทรรศการวิจารณ์แบบเรียนวรรณคดี จึงถูกอาจารย์กล่าวหาในห้องเรียนว่าจะเฝ้าวรรณคดี จะล้มล้างศักดิ์นา ซึ่งอาจารย์ตีความต่อไปว่าเท่ากับล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์และเป็นคอมมิวนิสต์ เพราะเอาหนังสือประเภทวรรณกรรมมวลชนมาขายหาเงินเข้าชุมนุมภาษาไทยโดยได้รับอนุญาตจากอาจารย์เรียบร้อยแล้ว⁵²

ประเด็นเรื่องการเฝ้าวรรณกรรมยังคงเป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง ทั้งในแง่ความหมายของการใช้คำว่า “เฝ้าวรรณกรรม” ซึ่งทำให้ตีความได้ว่าเป็นการนำเอาวรรณคดีมาวางกองร่วมกันและเผาจริง หรือเพียงแค่เปรียบเทียบ แต่ที่แน่ ๆ คือ ทำให้การปฏิรูปหลักสูตรการเรียนการสอนวรรณคดีไทยในโรงเรียนถูกพูดถึงกันอย่างกว้างขวาง มีผู้ที่ออกมาแสดงความคิดเห็นตอบโต้กลุ่มที่วิพากษ์วิจารณ์ว่านักเรียนนักศึกษาต้องการจะเฝ้าวรรณคดีจริง ๆ โดยให้ความเห็นว่า การรณรงค์เรื่องการเฝ้าวรรณคดีไม่ได้หมายถึงการเผาจริง ๆ แต่เป็นการกระตุ้นให้สังคมออกมาถกเถียงและกล่าวถึงปัญหาที่เกาะแน่นอยู่ในระบบการศึกษาของไทย อย่างไรก็ตาม เมื่อประเด็นเรื่องปัญหาในการเรียนการสอนวรรณคดีถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง ศรท. ได้ขยายประเด็นจากการวิพากษ์วิจารณ์เพียงวิชาวรรณคดี ไปรณรงค์เรื่องการ “ฆ่าเหล่าหลักสูตร” ด้วย

แม้ว่าประเด็นเรื่องการเฝ้าวรรณคดีจะไม่ได้มีการสรุปถึงเจตนาที่แน่ชัดออกมาว่าสุดท้ายแล้วนักเรียนนักศึกษาต้องการให้มีการเฝ้าวรรณคดีจริง ๆ หรือเป็นแค่เพียงการเปรียบเทียบ แต่ได้มีนักเรียนนักศึกษาบางส่วนได้รับเอาแนวคิดไปเป็นปฏิบัติการจริง ๆ ดังปรากฏว่ามีนักศึกษาจากวิทยาลัยครูได้นำแบบเรียนวิชาวรรณคดีและภาษาอังกฤษมาเผาไฟ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้เห็นถึงการคัดค้านต่อแนวทางการจัดการศึกษาของไทย⁵³

อย่างไรก็ตาม ฝ่ายรัฐบาลได้มีความพยายามในการลดแรงเสียดทานจากกระแสเรียกร้องให้มีการปรับปรุงเนื้อหาการเรียนการสอนในรายวิชาวรรณคดีไทย ดังมีรายงานข่าวว่า นายเกรียง กิริติกร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์อริยปิตยว่า “กรมวิชาการกำลังพิจารณาเรื่อง ‘วรรณกรรมเพื่อชีวิต’ เพื่อบรรจุเข้าในหลักสูตรภาษาไทย”⁵⁴ นอกจากนี้ ความหวาดระแวงว่า

⁵² “สวนกุหลาบค้านเผด็จการใน ร.ร.” *อริยปิตย* 1, 48 (13 – 19 พฤศจิกายน 2517): 1, 16.

⁵³ “เผาดำรารครู ป.กศ. ว่ามอมเมาผู้เรียน,” *อริยปิตย* 2, 56 (8 – 14 มกราคม 2518): 1.

⁵⁴ “รมต. ศึกษา วรรณกรรมเพื่อชีวิตกำลังพิจารณา,” *อริยปิตย* 1, 41 (2 – 8 ตุลาคม 2517): 1, 16.

จะมีนักเรียน นักศึกษา ลูกขึ้นมาเผาทำลายหนังสือวรรณคดีจริง ๆ ได้ก่อตัวขึ้นเช่นเดียวกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการรายงานข่าวว่าคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและหอสมุดแห่งชาติ ท่าवासกรี ได้มีการกวาดค้นผู้ที่พกพากล่องไม้ขีดไฟหรือไฟแช็คติดตัวเข้าไป และเก็บหนังสือวรรณคดีไว้ด้วยความระมัดระวังมากขึ้น⁵⁵

4.5 การชำแหละหลักสูตร

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น การรณรงค์เรื่องการเผาวรรณกรรมทำให้เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์การเรียนการสอนในวิชาวรรณคดี ทำให้เกิดการเชื่อมโยงไปถึงหลักสูตรการเรียนการสอนในระบบการศึกษาของไทยว่ามีลักษณะที่รับใช้ชนชั้นนายทุนและพวกศักดินา เพราะชนชั้นศักดินาและนายทุนเป็นผู้ออกแบบระบบการศึกษาของไทย หลักสูตรการศึกษาของไทยจึงมีลักษณะของการมอมเมาเยาวชนให้กลายเป็นคนที่มีลักษณะยอมจำนนและไม่ตั้งคำถามต่อสภาพการดำเนินชีวิตของตนเอง การศึกษาจึงเปรียบเสมือนเครื่องมือของชนชั้นนำในการกล่อมเกลายาวชนที่จะกลายมาเป็นอนาคตของชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จาก “บทนำ” ในหนังสือ ชำแหละหลักสูตร

การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในหลาย ๆ อย่างของโครงสร้างสังคม ในการหล่อหลอมเปลี่ยนแปลงเยาวชนและประชาชนให้มีจิตใจสำนึกต่อสังคม ในสังคมที่มีชนชั้นทุกสิ่งทุกอย่างถูกประทับตราไว้ด้วยชนชั้นที่แน่นอนชนชั้นหนึ่ง การศึกษาก็เช่นเดียวกัน ในเมื่อปัจจุบันอำนาจรัฐตกเป็นของกลุ่มขุนศึกและศักดินา สนับสนุนใช้จักรพรรดินิยมอเมริกา การศึกษาก็ตกเป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองที่สร้างขึ้นมารับใช้พวกมัน⁵⁶

จากข้อความข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลทางความคิดเรื่อง “การกดขี่ทางชนชั้น” ที่ปรากฏในสิ่งพิมพ์ที่ถูกผลิตขึ้นโดยนักศึกษา และสะท้อนให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการกดขี่ทางชนชั้นมาเป็นแนวทางในการวิพากษ์วิจารณ์หลักสูตรการศึกษา และด้วยทัศนะดังกล่าวจึงทำให้มีการอธิบายความหมายของการศึกษาว่าเป็นการเรียนรู้อรรถรรวมชาติ เพื่อที่จะพัฒนาพลังการผลิตของมนุษย์ให้รุดหน้า ดังนั้น การศึกษาของมนุษย์จึงพัฒนาไปควบคู่กับวิวัฒนาการทางการผลิต การพัฒนาของพลังการผลิตเป็นมูลเหตุสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางการผลิต และนำไปสู่ความขัดแย้งทางชนชั้น ระบบการศึกษาของมนุษย์ก็ถูกพัฒนาขึ้นวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ และสามารถแบ่งการศึกษาได้ออกเป็น 2 ประเภท คือ การศึกษาของชนชั้นกดขี่ และการศึกษาของผู้ถูกกดขี่ และด้วยวิวัฒนาการทางสังคมทำให้ชนชั้นผู้กดขี่ได้เข้ายึดกุมปัจจัยการผลิต

⁵⁵ “แผงหนังสือ” *อิปัตย์* (6 – 12 พฤศจิกายน 2517): 12.

⁵⁶ ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, “ชำแหละหลักสูตร” *เอกสารประกอบการจัดนิทรรศการโฉมหน้าใหม่ของการศึกษา* (กรุงเทพฯ: เกษมการพิมพ์, 2518), บทนำ.

และกลายเป็นบุคคลที่กำหนดรูปแบบสังคมต่าง ๆ ระบบการศึกษาเองก็เป็นหนึ่งสถาบันทางสังคมที่ถูกกลุ่มชนชั้นผู้กดขี่ยึดกุมอำนาจไว้ ดังนั้น หลักสูตรการศึกษาที่ถูกออกแบบโดยกลุ่มชนชั้นกดขี่จึงเป็นการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนเป็นบุคคลที่มีลักษณะจำยอม ไม่ตั้งคำถามต่อสภาพชีวิตที่เป็นอยู่ สภาพเช่นนี้จึงทำให้ลักษณะการกดขี่ขูดรีดยังสามารถดำรงอยู่ได้ ในขณะที่การศึกษาสำหรับผู้กดขี่นั้นเติบโตเรียนรู้ขึ้นมาจากการใช้งานหนัก ในช่วงเวลาการศึกษาของผู้ถูกกดขี่ยังไม่ปรากฏเป็นเนื้อหา ของแบบเรียนสำหรับเยาวชนอย่างแท้จริง ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเปิดโปงให้ประชาชนตระหนักถึง ลักษณะการกดขี่ที่ปรากฏในหลักสูตรการศึกษา⁵⁷

กล่าวได้ว่า หนังสือ *ข้าแหละหลักสูตร* เป็นเอกสารสำคัญที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดของ ขบวนการนักศึกษา เพราะเป็นเอกสารที่จัดทำขึ้นในนามของ ศรท. ซึ่งเป็นกลุ่มนักเรียนที่เป็นผู้สัมผัส กับหลักสูตรการเรียนการสอนด้วยตนเอง ดังนั้น การจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้จึงทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับ วงการการศึกษามีโอกาสได้รับฟังเสียงที่มาจากผู้ใช้หลักสูตรโดยตรง อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มนี้ก็ถูก วิเคราะห์ว่ายังคงมีความไม่รัดกุมเพียงพอ รวมถึงถูกตั้งคำถามว่าการจัดทำหนังสือเล่มนี้เป็นผลงานของ ศูนย์นักเรียนโดยตรงหรือไม่ หรือเป็นผลงานของบุคคลที่จัดทำขึ้นในนามของ ศรท.⁵⁸

แม้ว่าเราจะไม่ทราบข้อมูลที่ชัดเจนว่าสุดท้ายแล้วเนื้อหาที่ปรากฏใน หนังสือ *ข้าแหละ หลักสูตร* ถูกจัดทำขึ้นโดยใคร แต่อย่างน้อยการที่ ศรท. จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นก็ย่อมแสดง เจตนารมณ์ส่วนหนึ่งว่ายอมรับข้อวิเคราะห์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือ ดังที่ ผู้จัดทำได้เขียนไว้ในบทนำ ว่าต้องการให้หนังสือเล่มนี้เป็น “การเผยแพร่ความคิดในการวิพากษ์วิจารณ์หลักสูตรของไทยเราให้ กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาให้รับใช้ประชาชน”⁵⁹ ทั้งนี้ ผู้จัดทำยังยอมรับด้วยว่าเนื้อหาในหนังสือยังคงมีข้อผิดพลาดหลายประการ และยังเป็นการวิเคราะห์ที่ ไม่รอบด้านเพราะผู้จัดทำยังคงขาดประสบการณ์ แต่อย่างไรก็ตาม การจัดพิมพ์ในหนังสือเล่มนี้จะมี ส่วนในการช่วยกระตุ้นให้สังคมเกิดการตั้งคำถามกับหลักสูตรการเรียนการสอนและนำไปสู่การ วิพากษ์วิจารณ์หลักสูตรต่อไป⁶⁰ ดังนั้น เนื้อหาของหนังสือจึงประกอบไปด้วยข้อวิจารณ์ของนักเรียนที่ มีต่อปรัชญาการศึกษา ระบบโรงเรียน และการวิพากษ์รายวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตร ซึ่งผู้จัดทำใช้คำว่า

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3 – 11.

⁵⁸ สุวิมล รุ่งเจริญ, “ข้าแหละหลักสูตร เอกสารประกอบนิทรรศการ ‘โฉมหน้าการศึกษาไทย’,” คอลัมน์ แนะนำหนังสือ, *อักษรศาสตร์ปริทัศน์* 3, 4 (กันยายน 2518): 106 – 107. สุวิมลได้ขึ้นต้นบทความนี้ว่า “หนังสือ เล่มนี้คงทำให้คนจำนวนไม่น้อยรู้สึก ‘ช็อค’ เพราะตั้งแต่หน้าแรก จนหน้าสุดท้าย ล้วนแต่เป็นการนำหลักสูตรมา ข้าแหละกันจริง ๆ อย่างถึงพริกถึงขิง”

⁵⁹ ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, *ข้าแหละหลักสูตร*, เอกสารประกอบนิทรรศการโฉมหน้าการศึกษา ไทย, (กรุงเทพฯ: เกษมการพิมพ์, 2518), คำแถลงในการจัดพิมพ์.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

“การชำแหละหลักสูตร” เป็นรายวิชา ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศีลธรรม วรรณคดี คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ พร้อมทั้งข้อเสนอแนะต่อเนื้อหาแบบใหม่ ในรายวิชาต่าง ๆ ที่นักเรียนต้องการให้ปรากฏในหนังสือแบบเรียน

กล่าวได้ว่า ผู้จัดทำแสดงให้เห็นว่าวิวัฒนาการทางสังคมในลักษณะชนชั้นมีส่วนต่อการ กำหนดแนวทางการจัดการศึกษา ซึ่งระบบการศึกษาที่ผ่านมาในสังคมไทยนั้นถูกกำหนดขึ้นโดยชนชั้น ศักดินา และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 นักศึกษาได้วิเคราะห์ว่าเป็นเพียงการ เปลี่ยนแปลงผู้กดขี่ขูดรีดประชาชนเท่านั้น คือ เปลี่ยนจากพวกศักดินา เจ้าที่ดิน มาเป็นพวกขุนศึก ขุนนาง นายทุนนายหน้า ถึงแม้ว่าคณะราษฎรจะให้ความสำคัญกับเรื่องการศึกษาจนกระทั่งกำหนดให้เป็น หนึ่งในหลัก 6 ประการ แต่เนื่องจากคณะราษฎรไม่ได้เป็นกลุ่มตัวแทนผลประโยชน์ของประชาชนจึง ไม่สอดคล้องกับแนวทางของประชาชน และได้ร่วมมือกับจักรวรรดินิยมอเมริกาซึ่งเริ่มนโยบายการ แทรกแซงประเทศแบบใหม่ด้วยการเข้ามาเป็นองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือในการจัดตั้งระบบการศึกษา ของไทยแทนการใช้กำลังอาวุธ ด้วยเหตุนี้ ปรัชญาการศึกษาที่ปรากฏในช่วงนี้จึงปลูกฝังทัศนคติแบบ เจ้าคนนายคน เน้นการอบรมสั่งสอนให้คนส่วนน้อยขึ้นต่อคนส่วนใหญ่ ทำให้ผู้เรียนเกิดจิตสำนึกแบบ ตัวใครตัวมัน มือใครยาวสาวได้สาวเอา และสอนให้ยอมจำนนต่อประเทศมหาอำนาจ ทั้งนี้ ผู้จัดทำได้ เสนอว่าปรัชญาการศึกษาแบบใหม่ที่ถูกต้องควรมีแนวทางที่คัดค้านความคิดดังกล่าว

ในด้านที่หนึ่ง คัดค้านการสอนให้เป็นเจ้าคนนายคน ต้องสอนให้คนส่วนน้อยขึ้นต่อคน ส่วนใหญ่ นั่นคือ การเรียนการสอนแบบประชาธิปไตย คือ ต้องมีประชาธิปไตยในห้องเรียนและ ในโรงเรียน

ในด้านที่สอง คัดค้านการเรียนการสอนแบบตัวใครตัวมัน ต้องสอนให้คนมีความสำนึก ทางการเมืองและสังคม ให้ออกไปรับใช้สังคม คือ รับใช้ประชาชน แทนที่จะศึกษาเพื่อตัวเอง นอกจากนั้น ก็มีความเคลื่อนไหวที่จะทำการศึกษาเพื่อชาวชนบทมากขึ้น

ในด้านที่สาม คัดค้านการตกอยู่ในการครอบงำของต่างชาติ ต้องสอนให้รักในความเป็นเอกราชของชาติ ทั้งทางเศรษฐกิจและทางการเมือง ไม่ต้องพึ่งพาต่างชาติไม่ให้ใครมาตั้งฐาน ทပ်ตั้งเช่นทุกวันนี้⁶¹

วิชาที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ในหนังสือชำแหละหลักสูตรประกอบด้วย วิชาประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศีลธรรม วรรณคดี คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภาษาต่างประเทศ ซึ่งทุก รายวิชาจะมีลักษณะร่วมในการวิจารณ์ คือ

1. มอมเมาเยาวชนให้มึนชาทางการเมือง เน้นให้เรียนไปเพื่อกดขี่ประชาชน

⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

2. ไม่เป็นประชาธิปไตย กีดกันการแสดงออก และขัดขวางการทำงานของนักเรียน พยายามปราบปรามนักเรียนที่ลุกขึ้นมาเรียกร้องความเป็นธรรม

3. ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงทางสังคม เรียนไปแล้วไม่สามารถนำมาปรับใช้ ประชาชนได้ มีแต่เรียนไปเพื่อรับใช้ชนชั้นปกครอง

4. ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ เน้นให้เชื่อถือเรื่องโชคชะตาราศี ปลุกฝังทัศนียภาพจำนนไม่กล้าลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรม

ความจำเป็นอย่างยิ่งจึงเป็นภาระหน้าที่ของประชาชนที่ต้องลุกขึ้นมาต่อสู้ เรียกร้อง และสร้างระบบการศึกษาที่เป็นไปเพื่อประชาชน แต่ในเมื่ออำนาจรัฐยังไม่ตกเป็นของประชาชน แนนอนระบบการศึกษาที่เป็นของประชาชนย่อมไม่ได้รับการเหลียวแลจากชนชั้นปกครอง มีแต่ต่อสู้ช่วงชิงอำนาจรัฐมาเป็นของประชาชนเท่านั้น ระบบการศึกษาที่เป็นของประชาชนจึงจะเกิดขึ้น มีหนทางเดียว ทางอื่นเป็นไม่มี⁶²

อย่างไรก็ตาม แนวทางที่ผู้จัดทำใช้สำหรับการวิพากษ์วิจารณ์หลักสูตรในหนังสือเล่มนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่มีอิทธิพลต่อขบวนการนักเรียนได้ในอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้น การทำความเข้าใจถึงเนื้อหาหลักสูตรการเรียนการสอนที่ ศรท. เสนอขึ้นในเล่มนี้ จึงมีส่วนทำให้เข้าใจความคิดของกลุ่มนักเรียนในมุมมองต่าง ๆ เป้าหมายหลักคือ การขจัดอิทธิพลของวัฒนธรรมคึกคักดินาและจักรวรรดินิยมออกไปจากหลักสูตรการศึกษา ศรท. ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เคลื่อนไหวและจัดทำเอกสารฉบับนี้จึงได้ให้ความเห็นต่อวิชาต่าง ๆ ทุกหลายวิชาในหลักสูตรการศึกษา เพื่อให้เห็นภาพรวมของหนังสือเล่มนี้ทั้งหมดจึงจำเป็นต้องอภิปรายถึงความเห็นของ ศรท. ที่มีต่อรายวิชาต่าง ๆ ดังนี้

วิชาประวัติศาสตร์ การสอนในวิชาประวัติศาสตร์ซึ่งมีเนื้อหาสอนให้ยกย่องชนกลุ่มน้อยขึ้นมาเป็นวีรบุรุษ ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วไม่ใช่วีรบุรุษของประชาชน อีกทั้งการเรียนการสอนเกี่ยวกับสภาพสังคมไทยก็เป็นการสะท้อนภาพของเจ้าขุนมูลนายเท่านั้น หรือแม้แต่การอธิบายว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่ไม่มีทาส ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงไพร่ฟ้าหน้าใสก็คือทาสนั่นเอง แต่คำอธิบายในวิชาประวัติศาสตร์กลับหลีกเลี่ยงการบอกว่าประชาชนถูกกดขี่ ถูกกดโกง⁶³

ในขณะที่วิชาภูมิศาสตร์นั้นถูกมองว่าสอนในสิ่งที่ไม่ทำให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง นักเรียนเรียนแล้วไม่สามารถนำเอาความรู้เหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เพราะเนื้อหาไม่นำเสนอเรื่องราวของลักษณะภูมิศาสตร์ในต่างภูมิภาค เช่น เด็กที่เรียนอยู่ในภาคเหนือแต่กลับต้องเรียนวิชาที่เกี่ยวกับการขุดแร่ของภาคใต้ ซึ่งเมื่อเรียนไปแล้วก็ยังไม่เคยเห็นเหมืองแร่ และไม่สามารถนำเอาความรู้ไปต่อยอดเพื่อการดำรงชีวิตได้

⁶² เรื่องเดียวกัน.

⁶³ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากนี้ วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ก็มุ่งอบรมสั่งสอนให้นักเรียนออกมารับใช้ชนชั้น ศักดินา แต่ไม่ได้มีการสอนเลยว่าเงินที่นำมาใช้ในการพัฒนาระบบการศึกษา ทั้งโรงเรียน เงินเดือนครู เป็นส่วนหนึ่งของรายได้ของประชากรทั้งประเทศ ซึ่งหมายรวมถึงกรรมกร ชาวนา ผู้ใช้แรงงานที่ยังคงลำบากอยู่ในพื้นที่ห่างไกล แต่ต้องเสียสละเงินภาษีของพวกเขาเพื่อมาค้ำจุนระบบการศึกษา แต่ระบบ การศึกษากลับไม่ได้อบรมสั่งสอนให้เยาวชน ซึ่งถือเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคม เมื่อจบการศึกษาออกไป แล้วจะต้องมุ่งไปรับใช้ประชาชน ผู้ที่เสียสละแรงงานเพื่อค้ำจุนประเทศเอาไว้

ลักษณะการวิพากษ์วิจารณ์อีกประการหนึ่ง คือ มองว่าการจัดการศึกษาของไทยมีเนื้อหาที่ไม่ ตอบสนองต่อการพัฒนาสังคมไทย เช่น วิชาคณิตศาสตร์แม้ที่เปลี่ยนไปใหม่เป็นโมเดิร์นแมทแล้วก็ตาม เป็นคณิตศาสตร์ที่รับใช้สังคมคอมพิวเตอร์ สังคมอุตสาหกรรมที่เมืองไทยยังไม่ได้เป็น พวกนี้เป็น หลักสูตรที่เราไปลอกเลียนมาจากอเมริกา บางคนอาจเถียงว่า ไม่ดีหรือที่เราจะได้เรียนวิชาชั้นสูงถึง ขนาดนั้น ทักษะที่มองเช่นนี้เป็นทักษะที่ผิด⁶⁴ เช่นเดียวกับการวิพากษ์วิจารณ์การเรียนการสอนวิชา แพทย์ของสังคมไทย ที่เน้นการรักษาโรคที่พบในสังคมไทยน้อย เป็นต้น ด้วยเหตุที่ลักษณะเนื้อหาของ การเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับลักษณะของสังคมไทย เช่น สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่ การเรียนการสอนเน้นด้านอุตสาหกรรม จึงทำให้คนไทยที่สำเร็จการศึกษาไปทำงานเมืองนอก หรือ จำกัดการทำงานอยู่เฉพาะในเมืองหลวง เพราะสิ่งที่เรียนมาไม่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติในสังคมไทยได้ ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตรหมอหรือหลักสูตรอะไรก็แล้วแต่ ล้วนแล้วแต่เป็นหลักสูตรที่ใช้ในเมืองนอกทั้งนั้น

กล่าวได้ว่า การรณรงค์ให้มีการปฏิวัติหลักสูตรการศึกษาของ ศรท. เป็นกระแสการกดดันทาง สังคมที่สำคัญกระแสหนึ่ง ทำให้กระทรวงศึกษาธิการออกมายอมรับว่าเนื้อหาบางอย่างที่ปรากฏอยู่ใน แบบเรียนมีความล้าสมัย ซึ่งทางกระทรวงศึกษาฯ จะมีการทบทวนเนื้อหาในหลักสูตรแบบเรียนเพื่อให้ มีความทันสมัยกับสถานการณ์ปัจจุบัน หรือการออกมากล่าวจะทบทวนให้นำเอาวรรณกรรมเพื่อชีวิต เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนในวิชาวรรณกรรมไทย เป็นต้น

ในการแสดงออกของนักเรียนที่มีต่อกระทรวงศึกษาธิการหรือที่เรียกว่าจุดบอดของ กระทรวงศึกษาธิการ 9 ประการนั้น ยอมรับว่ามีหลายประการที่เป็นความจริง และ กระทรวงศึกษาธิการก็ได้เร่งปรับปรุงปฏิรูปการศึกษาอยู่ เป็นต้น ว่าการกระจายอำนาจ การ ปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียน ซึ่งยอมรับว่าบางอย่างค่อนข้างจะล้าสมัย แต่ก็ยังมีอีกบาง ประการที่เด็กนักเรียนยังเข้าใจผิด เกี่ยวกับหน้าที่ สิทธิ และเสรีภาพภายในขอบเขตของสังคมที่ ตนสังกัดอยู่ กล่าวคือ ในการจัดแสดงนิทรรศการในโรงเรียนนั้น ครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ของ โรงเรียนนั้น ๆ ย่อมจะต้องรับผิดชอบ เพราะเป็นสถานที่ของตน การที่จะไม่ยอมให้ครูใหญ่หรือ

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

อาจารย์ใหญ่เข้าไปดูแลเลยนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ฉะนั้น จึงเป็นบทเรียนที่ครูอาจารย์จะต้องทำ
ความเข้าใจกับเด็กนักเรียน เกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพภายในขอบเขตให้ถูกต้อง⁶⁵

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการกล่าวต่อไปด้วยว่ามีเรื่องที่ทำให้ความสะเทือนใจให้อย่าง
หนึ่งระหว่างงานนิทรรศการที่ผ่านมา กล่าวคือกระทรวงศึกษาธิการนั้นพยายามที่จะอบรมสั่งสอนเด็ก
ให้รู้จักบุคคลที่ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติและสังคม ไม่ว่าจะอยู่ในระดับชั้นใดก็ตาม แม้แต่กวาด
ถนน ตำรวจ ทหารก็ดี ต่างก็ทำประโยชน์ให้กับชาติทั้งนั้น กระทรวงศึกษาธิการไม่ต้องการให้เด็ก
แสดงความดูถูกหรือเหยียดหยามบุคคลไม่ว่าจะในอาชีพใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ได้ทราบมาว่าระหว่างการ
แสดงนิทรรศการมีการกล่าวประณามผู้ใหญ่ เช่น นายกรัฐมนตรี เป็นต้น ซึ่งการกล่าวโจมตีบุคคลต่าง ๆ
นี้ไม่อยู่ในวิสัยของเด็กนักเรียนที่ดีที่จะพึงกระทำ กระทรวงศึกษาธิการพยายามให้การอบรมสั่งสอนถึง
บุคคลต่าง ๆ ที่ทำประโยชน์ให้กับชาติ⁶⁶

อย่างไรก็ตาม การรณรงค์เรื่องการฆ่าและหลักรัฐธรรมนูญทำให้นักเรียนนักศึกษาในสถาบันต่าง ๆ
จัดกิจกรรมในลักษณะเดียวกันนี้ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ทำให้เกิดการยอมรับในหลักการ
เบื้องต้นว่าระบบการศึกษาเป็นปมเพาะวัฒนธรรมศักดินาและทุนนิยมให้กับประชาชน ถ้าต้องการ
ขจัดวัฒนธรรมศักดินาอย่างถึงรากก็จำเป็นต้องปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ ดังนั้น การเคลื่อนไหวเพื่อ
ปฏิรูประบบการศึกษาจึงกลายมาเป็นประเด็นการเคลื่อนไหวทางการที่สำคัญ และสะท้อนให้เห็น
ลักษณะทางความคิดที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างทางสังคมอย่างถึงรากผ่านการเคลื่อนไหว
ในกิจกรรมต่าง ๆ ดังนั้น ถ้าหากนักศึกษาต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างถึงรากก็
จำเป็นต้องยกระดับการต่อสู้เรียกร้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลาที่อำนาจรัฐยังไม่ได้เป็นของ
ประชาชนอย่างแท้จริง ระบบการศึกษาที่เป็นของประชาชนอย่างแท้จริงจะเกิดขึ้นได้เมื่อประชาชน
สามารถยึดอำนาจรัฐได้ และประชาชนเป็นผู้ออกแบบการศึกษาของตนเอง ไม่ใช่เป็นการศึกษาที่ถูก
กำหนดโดยชนชั้นนำ

4.6 สรุป

การแพร่กระจายของแนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนได้กลายมาเป็นแนวคิดสำคัญที่
อยู่เบื้องหลังปฏิบัติการการเคลื่อนไหวต่อสู้ในทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา อย่างไรก็ตาม
นักเรียนและนักศึกษารับเอาแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้โดยไม่ได้มีลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ถึงจุดเด่นจุด
ด้อยของแนวคิดดังกล่าว ทั้งนี้ นักศึกษาได้ตีความแนวคิดนี้ว่าเป็นแนวคิดที่สำคัญที่จะถูกนำมาใช้ในการ
การต่อสู้เพื่อการปฏิวัติทางสังคมอย่างถึงราก เพราะนักศึกษาเห็นว่าการต่อสู้ทางการเมืองก็เป็น

⁶⁵ “รมต. ศึกษา วรรณกรรมเพื่อชีวิตกำลังพิจารณา,” *อิทธิปัตย์* 1, 41 (2 – 8 ตุลาคม 2517): 1, 16.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน.

หนทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ถ้าเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองแล้วทางจิตสำนึกของประชาชนยังคงเหมือนเดิม การต่อสู้ก็ไม่สามารถสำเร็จลงได้ ดังเช่น ในกรณีการปฏิวัติ 2475 ที่เป็นเพียงการเปลี่ยนตัวผู้นำประเทศมาเป็นชนชั้นนายทุนเท่านั้น แต่ในการปฏิวัติครั้งนั้นไม่ได้มีการสร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องในสังคม เพราะฉะนั้นนักศึกษาจึงมีการรณรงค์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากผ่านปฏิบัติทางการเมืองในรูปแบบของการให้การศึกษาความรู้กับสังคมในมุมมองที่ไม่ปรากฏในรูปแบบเรียน พร้อม ๆ กับการรณรงค์ให้มีการปฏิวัติระบบการศึกษาไทย เพราะเห็นว่าการศึกษาคือแหล่งบ่มเพาะค่านิยมที่สำคัญของสังคม และชนชั้นนำใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการกล่อมเกล่าประชาชน ด้วยจิตสำนึกทางการเมืองที่ก่อตัวขึ้นจึงทำให้นักศึกษาแปรเปลี่ยนจากแนวคิดออกมาเป็นปฏิบัติการทางการเมือง คือ การเผาวรรณคดี และการฆ่าเหล่าหลักสูตร เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ต่อระบบการศึกษา และทำให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ในสังคม อันจะกลายมาเป็นแรงกดดันให้ก่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในรัฐบาลและในรูปการณ์จิตสำนึกของมวลชนส่วนใหญ่ด้วย

บทที่ 5

ขบวนการนักศึกษาหญิงกับการเคลื่อนไหวแนวคิดสิทธิสตรี

5.1 บทนำ

ประวัติศาสตร์สตรีไทย ก็คือความชัดเจนในการต่อสู้ทางสังคมของสตรี ซึ่งแน่นอนที่สุดการต่อสู้ทุกยุคทุกสมัยของสตรีไทยย่อมจะดำเนินอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์อันแน่นอนของสังคมนั้น คือการต่อสู้ทางชนชั้น และดำเนินไปพร้อมกับการคลี่คลายขยายตัวของเผ่าพันธุ์ไทยเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติไทย

วิจารณ์ แดนสูงเนิน, *ประวัติศาสตร์สตรีไทย* (2519), หน้า (1)

ปัญหาเรื่องการกดขี่ทางเพศเป็นแนวทางหนึ่งที่เป็นประเด็นการต่อสู้ภายในขบวนการนักศึกษา และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดกลุ่มนักศึกษาหญิงที่จะมีบทบาทในการเคลื่อนไหวเรียกร้องเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงร่วมกับกรรมกร และองค์กรนักศึกษาในกลุ่มอื่น ๆ กล่าวได้ว่า ลักษณะใหม่ของขบวนการผู้หญิงในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ก็คือ ทศนะวิพากษ์เกี่ยวกับพื้นที่ของผู้หญิงนั้นส่งเสียงโดยนักศึกษาผู้หญิงเอง และนักศึกษาผู้หญิงนี้รวมตัวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ส่งเสียงวิพากษ์ในประเด็นชนชั้นซึ่งเชื่อมโยงกับเพศสภาพ วาทกรรมวิพากษ์นี้สร้างจุดยืนกลุ่มของตนที่ยืนเคียงคู่กับชนชั้นล่าง และแยกตนเองออกจากกลุ่มผู้หญิงอื่น ๆ ที่เป็นชนชั้นสูง กระบวนการการทำให้เป็นชายมากขึ้นเห็นได้จากทศนะทางชนชั้นที่เคลื่อนไหวสนับสนุนขบวนการกรรมกรหญิง รวมถึงการวิพากษ์สัญลักษณ์ตัวแทนที่ปฏิเสธความสวยงามที่ให้ผู้ชายเชยชม กระนั้น ความปรารถนาให้พื้นที่ของผู้หญิงแบ่งบานในขบวนการนั้น ก็พบกับข้อจำกัดผ่านการวิพากษ์ในประเด็น “ชีวิตทัศน์” อย่างต่อเนื่องผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ การเติบโตของพื้นที่วาทกรรมและขบวนการผู้หญิงเป็นฐานสำคัญต่อขบวนการผู้หญิงในทศวรรษ 2520 ที่เป็นจุดแบ่งบานเติบโตขององค์กรผู้หญิงจำนวนมาก

งานศึกษาที่ผ่านมาของ จิตติมา พรอรุณ อธิบายว่า การเรียกร้องสิทธิสตรีตามแนวความคิดเสรีนิยม มุ่งให้ความสำคัญในเรื่องความเสมอภาคทางเพศ โดยกระทำการเคลื่อนไหวต่อสู้ผ่านทางนิติบัญญัติเพราะเห็นว่าความเสมอภาคระหว่างเพศเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยสมบูรณ์ โดยไม่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ การเมืองพื้นฐานของสังคมทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย อีกทั้งอำนาจนิติบัญญัติเป็นรูปแบบที่ชัดเจนที่สุดในการกำหนดฐานะและบทบาทสตรี อำนาจนิติบัญญัติเป็นตัวการทำให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี อำนาจนิติบัญญัติเป็นตัวการกำหนดความรับผิดชอบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ

และโอกาสทางสังคมที่เป็นของหญิงและชายที่ต่างกัน การต่อสู้แบบเสรีนิยมเป็นการประยุกต์เอาหลักการเสรีนิยม นั่นคือ เสมอภาค ยุติธรรม และเสรีภาพมาใช้ในการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรี²⁸⁸

การเรียกร้องสิทธิสตรีตามแนวความคิดสังคมนิยม มุ่งประเด็นความสำคัญไปที่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและค่านิยมของสังคม ที่สร้างความไม่เสมอภาคระหว่างเพศ โดยเห็นว่า การแก้ไขกฎหมายเพียงด้านเดียว ยังไม่เพียงพอเพราะสิ่งที่ทำให้สตรีต้องเสียเปรียบฝ่ายชายนั้นมีต้นเหตุมาจากโครงสร้างของสังคมวัฒนธรรม ค่านิยมที่ปลูกฝังจิตสำนึกการเอาตัวเอาเปรียบสตรี ดังนั้น การที่จะทำให้หญิงและชายมีความเสมอภาคกันได้ จึงควรเริ่มที่การมุ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมให้เอื้อต่อความเสมอภาค ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกกดขี่สตรี โดยการร่วมมือกันของสตรีทุกชนชั้นเพื่อต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมให้แก่สตรีและปลดปล่อยสตรีเพศจากการเลือกปฏิบัติไม่ว่าในแง่ใดหรือในระดับใดของสังคม กลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบมาร์กซิสต์ ซึ่งมองว่าการกดขี่สตรีเพศเกิดจากการกดขี่ทางชนชั้นของสังคมที่มีชนชั้น สังคมที่มีความเสมอภาคและเท่าเทียมกันคือสังคมที่ไม่มีชนชั้น ซึ่งความเสมอภาคและเท่าเทียมกันนี้ไม่เลือกที่จะเป็นหญิงหรือชาย ดังนั้น การปลดปล่อยสตรีจากการถูกกดขี่จึงเป็นส่วนหนึ่งของการปลดปล่อยทางชนชั้น

5.2 การก่อตัว เครือข่าย และกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาหญิง

นักศึกษาหญิงได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางการเมืองหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทั้งนี้ กลุ่มนักศึกษาหญิงได้เริ่มปรากฏบทบาทในการต่อสู้ทางการเมืองตั้งแต่ก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จนกระทั่ง เกิดการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงขึ้นในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จึงทำให้บทบาทของกลุ่มนักศึกษาหญิงปรากฏชัดขึ้น และเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมืองต่าง ๆ ร่วมกับหน่วยงานและองค์กรของนักศึกษา พร้อมทั้งสนับสนุนให้ผู้หญิงเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง และติดตามข่าวสารบ้านเมือง กิจกรรมในระยะแรกเป็นกิจกรรมที่เน้นประโยชน์สาธารณะและกิจกรรมของผู้หญิง จนกระทั่งความคิดในเรื่องการต่อต้านวัฒนธรรมศักดินานิยม ทุนนิยม และจักรวรรดินิยม ขยายตัวอย่างกว้างขวาง การเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้หญิงก็ได้เข้าร่วมการรณรงค์ในประเด็นทางการเมืองที่สอดคล้องกับการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา อีกทั้ง เมื่อแนวคิดโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ได้แพร่หลายภายในกลุ่มขบวนการนักศึกษา ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ได้ปรากฏชัดเจนมากที่สุดใน

²⁸⁸ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 – 2519,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538).

ประเด็นเรื่องผู้หญิง²⁸⁹ เพราะอิทธิพลจากแนวคิดโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ และความคิดในเรื่องการต่อต้านวัฒนธรรมศักดินาทำให้นักศึกษาหญิงเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงมุมมองที่มีต่อตัวเอง รวมทั้ง มุมมองที่มีต่อปรากฏการณ์ทางสังคมการเมืองรอบตัว รวมถึงเรียกร้องให้เพศชายในขบวนการนักศึกษาคัดแปลงชีวิตทัศน์ทางเพศให้สอดคล้องกับโลกทัศน์ทางการเมืองด้วย ซึ่งจะนำมาสู่การถกเถียงเรื่อง “ปัญหาชีวิตทัศน์โลกทัศน์ในเรื่องความรัก” ที่เกิดการถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง เนื้อหาในส่วนนี้ต้องการอธิบายให้เห็นถึงการก่อตัวของขบวนการนักศึกษาหญิง ซึ่งเป็นขบวนการหนึ่งที่แยกตัวออกมาจากขบวนการนักศึกษา แต่ก็เคลื่อนไหวทางการเมืองในประเด็นที่สอดคล้องกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษา

5.2.1 การก่อตัวของขบวนการนักศึกษาหญิง

นักศึกษาหญิง คือ กลุ่มเยาวชนที่มีโอกาสเข้าศึกษาในระบบโรงเรียนและมหาวิทยาลัย ซึ่งก่อตัวขึ้นมาจากการขยายตัวของระบบมหาวิทยาลัยในช่วงทศวรรษ 2510 และการขยายตัวของเศรษฐกิจทำให้เกิดความต้องการแรงงานหญิงในตลาดแรงงานเพิ่มมากขึ้น ผู้หญิงมีโอกาสมากขึ้นในการทำงานนอกบ้านเพราะเกิดอาชีพใหม่ ๆ ที่ไม่ได้จำกัดตัวอยู่เฉพาะอาชีพครู พยาบาล หรือ แพทย์ อย่างเช่นในอดีต ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้จึงเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้าสู่ระบบการศึกษามากขึ้นทั้งการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยและหลักสูตรการอบรมวิชาชีพระยะสั้น ดังนั้น ในช่วงปลายทศวรรษ 2510 จำนวนผู้หญิงที่อยู่ในระบบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยจึงมีสัดส่วนที่มากพอที่จะก่อตัวเป็นกลุ่มทางสังคมการเมืองได้

บทบาทของนักศึกษาหญิงในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังปรากฏภาพของนักเรียนนักศึกษาหญิงเป็นแนวหน้าในการอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ขณะเคลื่อนไหวขบวนนักศึกษาประชาชนออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไปยังอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย หรือแม้กระทั่งในช่วงระหว่างการประชุมชุมนุมของนักศึกษาและประชาชน นักศึกษาหญิงได้เข้าไปมีบทบาทในการรับผิดชอบภาระงานต่าง ๆ เช่น หน่วยปฐมพยาบาล หน่วยเสบียง หรือถือธงชาติหน้าขบวน เป็นต้น²⁹⁰ นักศึกษาหญิงจำนวนหนึ่งได้กลายเป็นผู้ที่มีบทบาทโดดเด่นจนกระทั่งเป็นที่รู้จักและกล่าวขวัญถึงของประชาชนทั่วไป อาทิเช่น เสาวนีย์ ลิ้มมา

²⁸⁹ สุวัฒน์ ศรีวิจิตร, “ปัญหาโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่ถูกต้องของเยาวชน,” ใน *โฉมฉาย รับเพื่อนใหม่* หนังสือที่ระลึกเนื่องในงานปฐมนิเทศนักศึกษาใหม่ ประจำปีการศึกษา 2518 (กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518).

²⁹⁰ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, *ปูมประวัติศาสตร์มติดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 2 ประสานประชาชน อุทิศตนเพื่ออุดมการณ์ (14 ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519)*, (กรุงเทพฯ: บริษัท อัลฟ่า มิเลเนียม จำกัด, 2547), หน้า 132 – 135.

นนท์ ในฐานะดาวไฮปาร์คที่มีลีลาการพูดที่เป็นเอกลักษณ์จนสามารถสะกดใจผู้เข้าร่วมชุมนุมจนไม่รู้สึกรอยากจะกลับบ้าน²⁹¹ หรือบทบาทของจิระนันท์ พิตรปรีชา นักศึกษาหญิงจากรั้วจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เข้ามามีบทบาทนำในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ภายในขบวนการ และหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ สิ้นสุดลงบทบาทของเธอในด้านนี้ก็ได้รับการกล่าวขวัญถึงเป็นอย่างมาก กล่าวได้ว่า บทบาทของนักศึกษาหญิงในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้ก่อตัวเป็นกระแสการชื่นชมนักศึกษาหญิงและเป็นแรงบันดาลใจให้กับนักศึกษาหญิงคนอื่น ๆ ในการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองหรือหันมาสนใจประเด็นต่าง ๆ ในการวิพากษ์วิจารณ์สังคม กล่าวได้ว่า หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ บทบาทของนักศึกษาหญิงในทางการเมืองได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ดังปรากฏว่า นิตยสารสตรีได้หันมาให้ความสนใจกับบทบาทของพวกเธอและนำเสนอภาพลักษณ์ของนักศึกษาหญิงที่มีความอ่อนหวานสดใสด้วยแต่งกายในชุดนักศึกษาและอยู่ในบรรยากาศที่แวดล้อมด้วยตึกอาคารภายในรั้วมหาวิทยาลัย แต่มีลักษณะของเยาวชนรุ่นใหม่ที่เราจริงเราจึงต่อความเคลื่อนไหวของบ้านเมือง รู้จักใช้ความรู้ความคิดเข้ามามีส่วนแก้ปัญหาในระดับชาติเคียงบ่าเคียงไหล่กับ ‘ผู้ใหญ่’ รวมทั้งความคิดริเริ่มในการเปลี่ยนค่านิยมที่มีต่อผู้หญิง นอกจากนี้ ความคิดของพวกเธอสะท้อนให้เห็นความสามารถที่เหนือกว่าบุรุษบางคนด้วย²⁹²

²⁹¹ สุชีลา ตันชัยนันท์ ได้เล่าไว้ว่าเธอประทับใจบทบาทการไฮปาร์คของเสาวนีย์ ลิ้มมานนท์ ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เป็นอย่างมาก เพราะเสาวนีย์เป็นนักพูดที่มีลักษณะเฉพาะตัวและสามารถสะกดผู้เข้าร่วมการชุมนุมจนไม่รู้สึกรอยากกลับบ้าน แม้แต่พ่อของเธอ (สุชีลา) ถึงกับเอ่ยปากชมว่า “ผู้หญิงคนนี้อดจริง ๆ” ดูใน สุชีลา ตันชัยนันท์, *เปิดบันทึกนักโทษหญิง 6 ตุลา* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519), หน้า 56. สุชีลา ตันชัยนันท์ เป็นหนึ่งใน 18 คนของแกนนำนักศึกษาที่ถูกจับกุมคุมขังในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ในช่วงระหว่างที่เธอเป็นนักศึกษาได้เป็นผู้ที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในหลายด้าน ทั้งในฐานะประธานกลุ่มผู้หญิง ธรรมศาสตร์ ใน พ.ศ. 2517, ผู้ประสานงานของกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน, ประธานในที่ประชุมของการประชุมสมาพันธ์นักศึกษาแห่งประเทศไทย และรองเลขาธิการฝ่ายวิเทศสัมพันธ์ของศูนย์กลางนักศึกษาแห่งประเทศไทย (ศนท.) ซึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้ายที่เธอรับผิดชอบก่อนจะเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ และถูกจับกุมคุมขังร่วมกับเพื่อน ๆ อีก 17 คนเป็นระยะเวลาเกินกว่า 2 ปี

²⁹² นิตยสารสกุลไทย ฉบับวันที่ 5 ธันวาคม 2516 ได้นำภาพของเสาวนีย์ ลิ้มมานนท์ และจิระนันท์ พิตรปรีชา สองนักศึกษาหญิงจากรั้วมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งกลายเป็นที่กล่าวขวัญถึงจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ มาขึ้นปกนิตยสาร อย่างไรก็ตาม ความน่าสนใจของการขึ้นปกนิตยสารในครั้งนี้มีด้วยกันหลายประการ *ประการแรก* คือ นิตยสารนำภาพของนักศึกษามาขึ้นปกนิตยสารในวันที่ 5 ธันวาคม 2516 ซึ่งโดยปกติแล้วตามธรรมเนียมปฏิบัติของนิตยสารโดยทั่วไปจะนำภาพพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาขึ้นปกนิตยสารเพื่อร่วมเฉลิมฉลองเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา แม้ว่านิตยสารจะประกาศว่า นิตยสารสกุลไทยฉบับหน้าจะเป็นฉบับพิเศษเป็นปกพระบรมฉายาลักษณ์เนื่องในศุภวาระมงคลเฉลิมพระชนมพรรษาก็ตาม แต่ปรากฏการณ์ในลักษณะเช่นนี้ก็ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยนัก *ประการที่สอง* นิตยสารสกุลไทยได้นำภาพลักษณ์ของนักศึกษาหญิงทั้งสองท่านมาเชื่อมโยงกับวาทกรรมของฝ่ายอนุรักษนิยม ด้วยการเขียนอธิบาย

จากข้อมูลข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นว่าก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้มีนักศึกษาหญิงจำนวนหนึ่งที่มีสำนึกในทางการเมืองและเริ่มเข้าร่วมการเคลื่อนไหวต่อสู้ในประเด็นทางการเมืองร่วมกับผู้ชายกระจายตัวอยู่ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ กลุ่มนักศึกษาหญิงเหล่านี้ได้เริ่มจับกลุ่มรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมผู้หญิงทั้งในรูปแบบของการจัดเสวนากลุ่มเพื่อถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาผู้หญิง ในรูปแบบการจัดอภิปรายสนทนา ปาฐกถา และจัดศึกษาทางวิชาการ หรือการจัดกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ เช่น การเข้าไปสอนหนังสือให้กับเด็กในสลัมและบ้านปากเกร็ด รับบริจาคเสื้อผ้าให้สลัม หรือกิจกรรมเผยแพร่ความรู้เรื่องผู้หญิงแก่สาธารณะ เช่น ทำหนังสือบอร์ด และจัดทำหนังสือประจำกลุ่ม เป็นต้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่นักศึกษาได้มีโอกาสเข้าไปรับรู้สภาพปัญหาและเห็นภาพชีวิตของประชาชนที่แตกต่างไปจากสิ่งที่ตนเองรับรู้ทำให้นักศึกษาได้เห็นถึงสภาพจริงของปัญหาและนำไปสู่ประเด็นถกเถียงคิดวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาเหล่านี้ (ซึ่งในท้ายที่สุดการเคลื่อนไหวของนักศึกษาหญิงได้รับอิทธิพลจากแนวคิดมาร์กซิสต์ ทำให้เกิดการวิเคราะห์สภาพของผู้หญิงที่ถูกกดขี่ว่าเกิดจากสภาพสังคมการเมืองในโลกทุนนิยม และวัฒนธรรมศักดินาที่ติดแน่นอยู่ในสังคมไทย) เป็นที่น่าเสียดายว่าการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของนักศึกษาหญิงช่วงเวลานี้มีค่อนข้างจำกัดและกระจัดกระจายเป็นอย่างมาก ดังนั้น การศึกษาในแง่ของประวัติการก่อตั้งกลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จึงทำให้ขาดข้อมูลหลักฐานที่จะทำให้เห็นภาพพัฒนาการของกลุ่มผู้หญิงและการสร้างเครือข่ายข้ามมหาวิทยาลัยของกลุ่มผู้หญิงได้ไม่สมบูรณ์นัก ทั้งนี้ ประวัติการก่อตัวของกลุ่มผู้หญิงที่ค่อนข้างมีข้อมูลที่แน่ชัดและถูกกล่าวถึงในเอกสารและการสัมภาษณ์ในวาระต่าง ๆ มากที่สุดคือ กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ ดังนั้น การกล่าวถึงประวัติการก่อตั้งกลุ่ม การขยายตัวของกลุ่ม ตลอดจนการสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้หญิงมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จึงเน้นหนักไปที่บทบาทของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์เป็นหลัก

แม้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการก่อตั้งกลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จะมีอยู่อย่างจำกัด แต่จากร่องรอยหลักฐานที่ปรากฏพบว่าก่อนหน้าเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงขึ้นแล้วในมหาวิทยาลัยอย่างน้อย 4 แห่ง คือ กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, กลุ่มนิสิตหญิงคณะวิทยาศาสตร์

ประกอบภาพว่า “ผู้นำเยาวชนเหล่านี้เข้าใจดีว่าควรจะทำอย่างไรต่อไปกับหน้าที่ของ “ตน” และหน้าที่ของ “สังคม” เมื่อถึงเวลาเรียนก็เรียน เมื่อถึงเวลาร่วมกันคิดก็คิด และเผชิญปัญหา ... อะไรก็ตาม ทุกคนย่อมยอมรับว่ายึดเหนี่ยวประชากรทั้งชาติ คือ พระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตาม เมื่อวิเคราะห์ภาพลักษณะของนักศึกษาที่ปรากฏในนิตยสารสกุลไทยร่วมกับบทความอื่น ๆ ที่ได้รับการตีพิมพ์จะพบว่านิตยสารสกุลไทยค่อนข้างมีความกังวลใจต่อประเด็นเรื่องสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังสะท้อนให้เห็นได้จากการลงจดหมายเปิดผนึกของผู้เขียนจากทางบ้านที่ประณามผู้ที่แสดงความไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ด้วยถ้อยคำที่ค่อนข้างรุนแรง หรือการดักเตือนนักศึกษาที่เขียนมาเรียกร้องให้นำเสนอเรื่องราวชีวิตของผู้นำนักศึกษาอื่น ๆ เช่น ธีรยุทธ บุญมี ด้วยน้ำเสียงเสียดสีและสั่งสอน เป็นต้น

จุฬาฯ, กลุ่มนิสิตหญิง อมก. เกษตรศาสตร์ และกลุ่มนิสิตหญิงรามคำแหง โดยกลุ่มผู้หญิงที่จัดตั้งขึ้นในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จะมีวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งกลุ่มที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ การกระตุ้นให้นิสิตหญิงเกิดสำนึกและตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสังคมการเมือง และได้รวมตัวกันเพื่อพูดคุยถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาเรื่องผู้หญิงในสังคมไทย รวมทั้งการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผู้หญิงด้วย จากหลักฐานที่สำรวจได้พบว่ากลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์เป็นกลุ่มที่มีความคิดทางการเมืองค่อนข้างก้าวหน้า มีรูปแบบกิจกรรมที่เน้นทั้งกิจกรรมสาธารณประโยชน์และกิจกรรมพัฒนาทางด้านความคิดการเมือง²⁹³ และในเวลาต่อมากลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์จะมีบทบาทอย่างสำคัญในการก่อตั้งกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มผู้หญิงจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

สำหรับกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์เริ่มก่อตัวขึ้นจากกลุ่มนักศึกษาหญิงคณะศิลปศาสตร์กลุ่มหนึ่งเข้าทำงานในคณะกรรมการนักศึกษาคณะ และได้เสนอให้มีโครงการกลุ่มผู้หญิงศิลปศาสตร์เป็นหนึ่งในหลาย ๆ โครงการของคณะกรรมการคณะฯ²⁹⁴ โดยมีแกนนำสำคัญ คือ นิรมล พงธามาร²⁹⁵ ในระยะแรกของการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงศิลปศาสตร์มีวัตถุประสงค์เบื้องต้นเพื่อให้เกิดการตื่นตัวในหมู่นักศึกษาหญิงในการพัฒนาตัวเอง และศึกษาปัญหาของผู้หญิงที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ ช่วยเหลือสังคมและรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ดังนั้น กิจกรรมของกลุ่มผู้หญิงศิลปศาสตร์จึงเป็นการจัดอภิปรายเกี่ยวกับผู้หญิงในหัวข้อต่าง ๆ เช่น สวัสดิภาพสตรีในปัจจุบัน เพื่อสะท้อนปัญหาความไม่ปลอดภัยของผู้หญิงในสังคม รวมทั้งการจัดทำหนังสือชื่อ *เล็บ*²⁹⁶ โดยมีเนื้อหาแสดงถึงความไม่เป็น

²⁹³ จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับประวัติการก่อตั้งกลุ่มผู้หญิงของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ผู้วิจัยพบว่ามีเพียงกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์เท่านั้นที่ได้มีการบันทึกเรื่องราวของกลุ่มไว้ในรูปแบบบทความที่มีชื่อว่า “พัฒนาการของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์,” *เสียงสตรี* 1 (มกราคม 2522): 18 – 21. แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าผู้วิจัยไม่สามารถค้นพบบทความฉบับเต็มขึ้นนี้ได้ นอกจากนี้ เรื่องของกลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็ได้มีการบอกเล่ากระจายไปตามแต่ละมหาวิทยาลัย และสอดแทรกอยู่ในหนังสือ นิตยสาร สื่อออนไลน์ต่าง ๆ โดยไม่ได้มีการรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ

²⁹⁴ สุชีลา ตันชัยนันท์, *เปิดบันทึกนักโทษหญิง 6 ตุลา* (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2546), หน้า 60 – 61. สุชีลา ตันชัยนันท์ เล่าว่าการเข้าเรียนที่โรงเรียนสตรีมหาพฤฒารามทำให้มีโอกาสเจอเพื่อนใหม่ ๆ ซึ่งต่อมาได้กลายมาเป็นเพื่อนในกลุ่มทำกิจกรรมของผู้หญิงธรรมศาสตร์ด้วย เช่น ดารณี จิตจาตุรนต์ กสมา กิตตินราธร เป็นต้น

²⁹⁵ นักหนังสือพิมพ์แห่งค่ายสยามรัฐและนักเขียน หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เธอยังมีบทบาทในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของสตรี โดยได้เป็นกองบรรณาธิการของนิตยสารเสียงสตรี ซึ่งเป็นนิตยสารที่สะท้อนเสียงของผู้หญิงออกสู่สาธารณะหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ กล่าวได้ว่านิตยสารเสียงสตรีเป็นพื้นที่ของการรวมตัวของนักศึกษาที่เคยเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงและกลุ่มผู้หญิงที่เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีตามแนวทางกฎหมาย เช่น กลุ่มบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย

²⁹⁶ กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, *เล็บ*, (ม.ป.พ.: ม.ป.ท., 2515). เล็บเป็นวารสารขนาด A4 มีความยาวจำนวน 56 หน้า ความน่าสนใจของวารสารฉบับนี้นอกจากการเป็นสิ่งพิมพ์ประจำกลุ่ม แต่คือการใช้ภาพของผู้หญิงที่

ธรรมในสังคมที่ผู้หญิงได้รับ และการต่อสู้ของขบวนการสิทธิสตรีในต่างประเทศด้วย ต่อมาใน พ.ศ. 2515 กลุ่มผู้หญิงศิลปศาสตร์ได้มีสมาชิกจากคณะต่าง ๆ มาเข้าร่วมกิจกรรมด้วย และมาจากทุกคณะของมหาวิทยาลัย จึงมีการเปลี่ยนชื่อเป็นกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ และจัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่มอิสระเช่นเดียวกับกลุ่มสภาน้ำโดม ด้วยวัตถุประสงค์เดิมคือเพื่อให้เกิดความเสมอภาคระหว่างชายหญิงในสังคม กิจกรรมส่วนใหญ่ของกลุ่มยังคงเน้นไปที่การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เช่น การจัดกลุ่มศึกษาปัญหาทำแท้ง ปัญหาโสเภณี ทำการรณรงค์ต่อต้านการประกวดนางสาวไทยในงานวชิราวุธานุสรณ์ การเข้าร่วมสัมมนาค่ายอาสาพัฒนาชนบททั่วประเทศที่จังหวัดขอนแก่น และเชียงใหม่ ฯลฯ²⁹⁷

กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์เป็นแนวร่วมสำคัญของขบวนการนักศึกษาทั้งในช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังจะเห็นได้ว่า ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ได้เข้าร่วมในกิจกรรมการต่อต้านสินค้าญี่ปุ่นที่ สนท. ได้ริเริ่มขึ้นมา รวมทั้ง กิจกรรมด้านการเมืองอื่น ๆ ที่จัดโดยกลุ่มต่าง ๆ ของนักศึกษา กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ก็เข้าร่วมด้วยแทบทั้งสิ้น ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์จึงเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการนักศึกษาที่เติบโตขึ้นมาตั้งแต่ช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ควบคู่ไปกับการพัฒนาความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิง ดังจะเห็นได้จากสิ่งพิมพ์เล่มแรกของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ที่มีชื่อว่า เล็บ (2515) ที่สะท้อนให้เห็นความตื่นตัวในสำนึกทางการเมืองในเรื่องการกดขี่ทางเพศของนักศึกษากลุ่มนี้เป็นอย่างมาก ประกอบกับการเข้าร่วมในการศึกษาปัญหาเรื่องผู้หญิงทำให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่แท้จริง นำไปสู่การแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหา หนึ่งในนั้นก็คือการหันกลับไปศึกษางานเขียนของนักคิดนักเขียนมาร์กซิสต์ในทศวรรษ 2490 โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเขียนเรื่อง ฐานะสตรีตามที่เข้ามาใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แต่งกายทะมัดทะแมงด้วยเสื้อเชิ้ตและกางเกงยีนส์กำลังเดินขบวนพร้อมชูสองนิ้ว สะท้อนให้เห็นบุคลิกของผู้หญิงยุคใหม่ที่เข้ามามีส่วนร่วมในแสดงความคิดเห็นต่อกิจกรรมทางการเมือง ส่วนปกด้านหลังเป็นภาพผู้หญิง 4 คนแต่งกายด้วยเสื้อผ้ารัดรูปกำลังชูมือและป็นขึ้นเหนือศีรษะซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าป็นและเล็บมือคืออาวุธในการต่อสู้ของผู้หญิงดังสโลแกนที่ถูกนำเสนอในหนังสือว่า “เล็บปลดปล่อยความคิด คุณปลดปล่อยตัวเอง”

²⁹⁷ พ.ศ. 2516 กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ได้จัดพิมพ์หนังสือ หญิง ซึ่งเป็นหนังสือที่ได้นำเสนอข้อเขียนของนักเขียน นักหนังสือพิมพ์ทั้งรุ่นเก่าในช่วงทศวรรษ 2490 เช่น “ฐานะสตรีตามที่เข้ามาในประวัติศาสตร์” ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ “ตื่นเถิดสตรีไทย” ของ ทวีปาร นักหนังสือพิมพ์ร่วมสมัย เช่น “ผู้หญิงไม่มีกลุ่ม” ของ สนทะเล (เสริมศรี เอกชัย) “ทางที่เราจะเดินไป” ของ สำเริง คำพะอู “เธอสิงอยู่ในทุก ๆ ที่อันเป็นชีวิต” ของ นิต นรารักษ์ เป็นต้น ในส่วนท้ายของหนังสือได้มีการจัดทำปฏิทินรายงานการประชุมของกลุ่มผู้หญิง ซึ่งบันทึกกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นโดยกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ นอกจากนี้ ในส่วนปกหลังของหนังสือได้นำเสนอบทกวีเรื่อง “แม่จำ....เราชนะแล้ว”

ประวัติศาสตร์ ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์²⁹⁸ และ อดีต ปัจจุบัน อนาคต ของสตรีไทย ที่เขียนโดย จิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งแพร่หลายอย่างมากหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ และใช้เป็นเอกสารศึกษาสำคัญในกลุ่ม ผู้หญิงของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทำให้ได้รับอิทธิพลทางความคิดว่าเรื่องการกดขี่ทางเพศเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาเรื่องการกดขี่ทางชนชั้น

หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ นักศึกษาหญิงได้มีการจัดตั้งกลุ่มในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เพื่อขยาย บทบาทของผู้หญิง และพัฒนาองค์กรแนวร่วมของผู้หญิงขึ้น เช่นในกรณีกลุ่มผู้หญิงมหิดลก่อตั้งขึ้น ในช่วงประมาณกลางปี 2518 โดยผู้ที่มีบทบาทในช่วงของการก่อตั้งกลุ่มประกอบด้วย เนตรนภา โก ไชยวรรธนุมาศ, ยุพา ตั้งสัจจพจน์, พรณี จันทรมังคละศรี เป็นต้น ทั้งนี้ เนตรนภา ได้ให้ข้อมูล เบื้องต้นว่าหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เธอได้เข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ในกลุ่มพยาบาลเพื่อมวลชน มีหน้าที่ หลักในการจัดอบรมเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับหลักการปฐมพยาบาลเบื้องต้นให้กับกรรมการตามโรงงาน ต่าง ๆ และเมื่อกรรมการมีการชุมนุมประท้วงเรียกร้องสิทธิในเรื่องต่าง ๆ ก็จะติดตามออกไปช่วยดูแล ในการปฐมพยาบาลเบื้องต้นให้กับผู้ชุมนุม ซึ่งการเข้าไปร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้มีโอกาสได้ รู้จักกับเพื่อน ๆ นักศึกษาหญิงจากมหาวิทยาลัยอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สุชีลา ตันชัยนันท์ สมาชิก ของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำในการต่อสู้กับนายทุนที่กดขี่ ช่มเหงให้กับกรรมการ พวกเธอจึงได้มีโอกาสปรึกษาหารือกันถึงการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงในมหิดล ซึ่งใน ขณะนั้นกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ จุฬาฯ เกษตรศาสตร์ และรามคำแหง กำลังเคลื่อนไหวเนื่องในวันที่ 8 มีนาคม วันสตรีสากล เนตรนภาจึงได้นำเรื่องการจัดตั้งกลุ่มไปปรึกษากับน้อง ๆ ในมหิดลขึ้น²⁹⁹ โดย กิจกรรมหลักของกลุ่มผู้หญิง คือ การเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนการต่อสู้ของนักศึกษากลุ่มต่าง ๆ และการ จัดการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาของผู้หญิง เช่น การถูกกดขี่เอาเปรียบต่าง ๆ และในช่วงที่แนวคิดโลกทัศน์ ชีวทัศน์เข้ามามีอิทธิพลต่อขบวนการนักศึกษา กลุ่มผู้หญิงมหิดลก็ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ความคิดและท่าทีที่ไม่ถูกต้องต่อผู้หญิงที่ดำรงอยู่ในกลุ่มนักกิจกรรมด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน กลุ่มนักศึกษาชาย³⁰⁰ ซึ่งแนวคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวทัศน์ได้กลายมาเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันเป็น อย่างมากในกลุ่มนักศึกษา จนกระทั่งนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มนักศึกษาด้วยกันเอง ซึ่งปัญหานี้ ก็ได้เกิดขึ้นภายในกลุ่มนักกิจกรรมที่มหิดลเช่นเดียวกัน

²⁹⁸ งานเขียนชิ้นนี้ถูกนำมาตีพิมพ์อยู่ในหนังสือเรื่อง *ผู้หญิง* ซึ่งเป็นสิ่งพิมพ์ลำดับที่ 2 จากสิ่งพิมพ์ที่สามารถ รวบรวมได้ของกลุ่มผู้ธรรมศาสตร์ในช่วงกลางปี 2516 ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่างานเขียนของปัญญาชนนักคิดใน ทศวรรษ 2490 เริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อการอธิบายลักษณะการกดขี่ทางเพศด้วยแนวคิดมาร์กซิสต์

²⁹⁹ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, *ปุมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 2 ประสานประชาชน อุทิศตน เพื่ออุดมการณ์ (14 ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519)* (กรุงเทพฯ: บริษัท อัลฟ่า มิเลเนียม จำกัด, 2547), หน้า 134 – 135.

³⁰⁰ เรื่องเดียวกัน.

แม้ว่าข้อมูลเกี่ยวกับการก่อตั้งกลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยอื่น ๆ จะมีการกล่าวถึงไว้ค่อนข้างจำกัด แต่จากหลักฐานที่รวบรวมได้พบว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงขึ้นแล้ว เช่น กลุ่มผู้หญิงเชียงใหม่ กลุ่มผู้หญิงขอนแก่น นอกจากนี้ กลุ่มนักศึกษาหญิงที่ค่อนข้างมีบทบาทต่อกิจกรรมเรื่องผู้หญิง แต่มักไม่ถูกกล่าวถึง คือ กลุ่มแนวร่วมนักศึกษาครู ซึ่งสัดส่วนของผู้หญิงที่เข้าเรียนครูจะมีมากกว่าผู้ชาย โดยกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้จะมีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกับนักศึกษากลุ่มอื่น ๆ รวมทั้ง เมื่อมีการประกาศจัดตั้งแนวร่วม 3 ประสาน นักศึกษาเหล่านี้ก็ได้เข้าร่วมการต่อสู้กับกรรมกรและชาวนา ในแง่บทบาททางด้านความคิดกลุ่มนักศึกษาหญิงตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็ได้มีการพัฒนาความคิดทางการเมืองของกลุ่มตนเองขึ้นผ่านการจัดเสวนาถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาเรื่องผู้หญิง ซึ่งแนวคิดหลักที่ได้รับการยอมรับในกลุ่มผู้หญิงทุกมหาวิทยาลัย คือ ปัญหาเรื่องผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาเรื่องชนชั้น การที่ผู้หญิงถูกกดขี่ข่มเหงไม่ได้เกิดขึ้นโดยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แต่เป็นวิวัฒนาการที่ก่อตัวขึ้นในสังคมทุนนิยมและวัฒนธรรมศักดินา ถ้าผู้หญิงอยากจะปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากการถูกกดขี่ก็จะต้องเข้าร่วมกับประชาชนส่วนอื่น ๆ เพื่อต่อสู้และขจัดปัญหาทางชนชั้น ซึ่งการวิเคราะห์ปัญหาเรื่องผู้หญิงในทิศทางนี้จึงนำไปสู่การกำหนดบทบาทของนักศึกษาหญิงและทิศทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มผู้หญิงของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ด้วย ต่อมากลุ่มผู้หญิงจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้มีการพัฒนารูปแบบองค์กรที่เป็นความร่วมมือระหว่างผู้หญิงข้ามสถาบัน หรือที่รู้จักในนามกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน

กลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน ได้ประกาศการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการในวันที่ 8 มีนาคม 2518 และการจัดตั้งกลุ่มความร่วมมือระหว่างกลุ่มผู้หญิงข้ามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ยังเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลองเนื่องในวันที่ 8 มีนาคม วันสตรีสากล และได้กำหนดคำขวัญปฏิบัติการของกลุ่มว่า “สตรีเสมอภาค สร้างสรรค์”³⁰¹ ซึ่งคำขวัญนี้ก็จะปรากฏในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ด้วย จากการตั้งชื่อกลุ่มว่าผู้หญิง 10 สถาบันจึงทำให้พอสันนิษฐานได้ว่าในระยะแรกสมาชิกของกลุ่มมาจากกลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จำนวน 10 แห่ง แต่ต่อมาจำนวนสมาชิกของกลุ่มจึงเพิ่มขึ้น ดังปรากฏว่าในการประชุมสัมมนาสมาชิกของกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบันในวันที่ 8 มิถุนายน 2518 สมาชิกของกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน ประกอบด้วย กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, จุฬาฯ, รามคำแหง, เกษตรศาสตร์, มหิดล, ขอนแก่น, วิทยาลัยครูโคราช, วิทยาลัยครูดุสิต, วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, วิทยาลัยครูจันทร์เกษม และวิทยาลัยวิชาการประสานมิตร ในการประชุมครั้งนี้ได้มีมติให้กลุ่มผู้หญิง 10 สถาบันเป็นองค์กรความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยที่มีลักษณะถาวร และมี

³⁰¹ สุชีลา ตันชัยนันท์ เป็นผู้ประสานงานของกลุ่ม กลุ่มผู้หญิง 10 สถาบันได้มีการรณรงค์ให้สตรีไทยตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ที่มีต่อตนเองและประเทศชาติ และกลุ่มผู้หญิงยังได้รณรงค์ให้วันที่ 8 มีนาคมของทุกปีเป็นวัน สตรีสากล มีการกำหนดคำขวัญปฏิบัติการของกลุ่มผู้หญิงสถาบันต่าง ๆ ว่า “สตรี เสมอภาค สร้างสรรค์”

คณะกรรมการกลางที่มาจากตัวแทนของกลุ่มผู้หญิงในแต่ละมหาวิทยาลัย เป้าหมายหลักของกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน คือ เพื่อกำหนดทิศทางการต่อสู้ของสตรีที่ถูกต้องและเป็นการต่อสู้ที่รวมศูนย์ไม่สะเปะสะปะไปคนละทิศละทาง ซึ่งนโยบายหลักที่กำหนดขึ้นโดยกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบันจะถูกนำไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติงานของกลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ต่อไป³⁰² ดังที่ประภาศรี ธีรสุนทรากุล ประธานกลุ่มผู้หญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2518 ในนามตัวแทนของกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน กล่าวถึงทิศทางการต่อสู้ของกลุ่มผู้หญิงว่าในระยะแรก ๆ ของการต่อสู้ของกลุ่มผู้หญิงนั้นอาจจะเน้นทางด้านนักศึกษา ก่อน แต่ในอนาคตกลุ่มผู้หญิงจะต้องเข้าร่วมการต่อสู้กับกรรมกรและผู้ใช้แรงงาน สตรีอื่น ๆ อย่างแน่นอน ซึ่งในสถานการณ์ร่วมสมัยที่กรรมกรหญิงจากโรงงานทอผ้าได้มีการนัดหยุดงานเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในเรื่องค่าแรงและสวัสดิการก็มีนักศึกษาหญิงบางส่วนได้เข้าไปมีบทบาทในการร่วมต่อสู้กับกรรมกรหญิงเหล่านั้นด้วย แม้ว่าภารกิจของกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบันจะเน้นการเคลื่อนไหวในกลุ่มนักศึกษาหญิงและผู้ใช้แรงงานสตรีในโรงงาน แต่ประภาศรีได้เน้นย้ำว่า “เป้าหมายหลักของกลุ่ม คือ การต่อสู้เพื่อให้ประเทศมีเอกราชประชาธิปไตย และการปลุกจิตสำนึกของสตรีให้ลุกขึ้นมาต่อสู้ทางการเมือง สร้างสรรค์โลกใหม่ จะต้องทำให้การต่อสู้ในการยกฐานะของสตรีให้สัมพันธ์กับการต่อสู้ทางการเมืองให้จงได้”³⁰³

กล่าวได้ว่า ขบวนการนักศึกษาหญิงได้พัฒนาทั้งรูปแบบองค์กรและความคิดทางการเมืองขึ้นมาควบคู่กับขบวนการนักศึกษากลุ่มอื่น ๆ โดยกลุ่มนักศึกษาหญิงจะเน้นการเคลื่อนไหวต่อประเด็นการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผู้หญิงเป็นด้านหลัก โดยเริ่มต้นจากการรณรงค์ให้ผู้หญิงตระหนักถึงบทบาทของตนเองในการเข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่งทำให้การก่อตัวของกลุ่มนักศึกษาหญิงในระยะแรกมีลักษณะร่วมทางความคิดกับกลุ่มสตรีที่มีแนวคิดเสรีนิยมซึ่งได้ก่อตัวขึ้นและทำการเรียกร้องสิทธิของผู้หญิงทางด้านกฎหมายมาก่อนหน้านี้แล้ว อย่างไรก็ตาม อิทธิพลจากการวิเคราะห์ว่าประวัติศาสตร์การกดขี่ทางเพศของสตรีเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การต่อสู้ทางชนชั้น และการกดขี่ทางเพศก็เป็นลักษณะโดยทั่วไปที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมศักดินา ดังสะท้อนให้เห็นจากแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณคดีล้วนมีส่วนในการหล่อหลอมความคิดของผู้หญิงทั้งสิ้น ดังนั้น ทิศทางการต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่มผู้หญิงจึงค่อย ๆ ปรากฏแนวทางที่ชัดเจนขึ้น และแยกการเคลื่อนไหวของตนเองออกจากแนวทางการต่อสู้ของกลุ่มผู้หญิงที่มีแนวคิดสังคมนิยม ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้หญิงในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กรเครือข่ายของนักศึกษาหญิงและแนวร่วม

³⁰² “กลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน ผนึกกำลังปลุกสตรีไทยให้ตื่นตัวการเมือง,” *ประชาธิปไตย* (13 มิถุนายน 2518): 10.

³⁰³ เรื่องเดียวกัน.

ของขบวนการนักศึกษาจึงได้ทำหน้าที่ปลุกกระตือรือร้นความคิดทางการเมืองเพื่อสนับสนุนแนวทางการต่อสู้ของนักศึกษาซึ่งเป็นแนวทางการต่อสู้หลักของนักศึกษาทั้งหมด

5.2.2 สิ่งพิมพ์ของขบวนการนักศึกษาหญิง

การจัดทำหนังสือเป็นพันธกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งของกลุ่มนักศึกษาหญิง นักศึกษาใช้หนังสือเป็นทั้งเครื่องมือในการสื่อสารทางความคิดกับสังคมในวงกว้าง รวมทั้ง คาดหวังให้ผู้อ่านสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการอ่านหนังสือไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาของผู้หญิงในสังคมไทยและสามารถนำไปสรุปเป็นแนวทางการต่อสู้ได้ ซึ่งเจตนารมณ์ของการจัดทำหนังสือในประการหลังนี้ได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในหนังสือเรื่อง *เคียงข้างกันสร้างสรรคโลก* หนังสือที่ “ทัพหน้าราม” จัดพิมพ์ขึ้นเนื่องในวันสตรีสากล พ.ศ. 2519 ได้ประกาศไว้ว่า

“เราหวังว่าหนังสือ ‘เคียงข้างกันสร้างสรรคโลก’ เล่มนี้จะช่วยให้สตรีได้มองเห็นความเป็นจริงอย่างน้อยสองประการ คือ ข้อหนึ่งใช้หนังสือเป็นเครื่องมือในการสำรวจสภาพความเป็นจริงอันร้ายกาจที่สตรีได้ประสบในสังคมคนกินคนเช่นปัจจุบัน อีกด้านหนึ่งอาศัยความชัดเจนดังกล่าวนี้สรุปแนวทางการต่อสู้ที่สัมพันธ์กับความเป็นจริงออกมา แล้วในที่สุดทั้งบุรุษและสตรีสามัคคีกันก้าวพร้อม ๆ กันไปบน ‘หนทางแห่งความเสมอภาคสร้างสรรค์’ อย่างแท้จริง”³⁰⁴

ความคิดที่ก้าวหน้าของนักศึกษาหญิงได้ปรากฏออกมาในรูปแบบของสื่อสิ่งพิมพ์เป็นครั้งแรกในนิตยสารของกลุ่มนักศึกษาหญิงธรรมศาสตร์ ที่มีชื่อว่า “เล็บ” (2515) พร้อมกับวลีสั้น ๆ ต่อท้ายว่า “เล็บปลดปล่อยความคิด คุณปลดปล่อยตัวเอง” ซึ่งการตั้งชื่อหนังสือว่าเล็บน่าจะสื่อถึงเล็บมือของผู้หญิง แต่น่าเสียดายว่ากลุ่มผู้หญิงไม่ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าทำไมจึงใช้เล็บเพื่อสื่อถึงการต่อสู้และปลดปล่อยผู้หญิง แต่วลีที่ว่า “คุณปลดปล่อยตัวเอง” ค่อนข้างมีความหมายที่ชัดเจนในตัวเอง คือ การกระตุ้นให้ผู้หญิงตระหนักในสิทธิหน้าที่ทางการเมืองของตนเองเพื่อปลดปล่อยผู้หญิงเอง อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มนี้ถูกกล่าวถึงว่าเป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสะท้อนลักษณะที่ก้าวหน้าของกลุ่มผู้หญิงเป็นอย่างมาก แต่หากพิจารณาเนื้อหาทั้งเล่มกลับพบว่าการนำเสนอประเด็นเรื่องผู้หญิงในหนังสือเล่มนี้เป็นการเรียกร้องสิทธิสตรีให้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในเรื่องสังคมการเมือง และปฏิเสธว่าความอ่อนแอของผู้หญิงเป็นเพราะสรีระร่างกายแต่กำเนิด แต่มองว่าผู้หญิงสามารถทำสิ่ง ๆ ได้เช่นเดียวกับผู้ชาย หากได้รับการฝึกฝนและการอบรมสั่งสอนเช่นเดียวกับผู้ชาย ด้วยมุมมองในลักษณะนี้จึงทำให้ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากสังคมการเมือง เนื้อหาที่หนังสือเล่มนี้นำเสนอจึงเป็นการเรียกร้องสิทธิสตรีที่

³⁰⁴ แสงเสรี, *เคียงข้างกันสร้างสรรคโลก* (กรุงเทพฯ: ทัพหน้าราม, 2519), คำนำ.

ผู้หญิงถูกลิดรอนไปเพราะความคิดเรื่องการกดขี่ทางเพศในสังคมชายเป็นใหญ่³⁰⁵ แต่ยังไม่ได้มีการวิเคราะห์ว่าปัญหาการกดขี่ทางเพศเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาการกดขี่ทางชนชั้น

กล่าวได้ว่า การเรียกร้องสิทธิสตรีที่ปรากฏในนิตยสารเลิบบมีลักษณะร่วมกับข้อเรียกร้องขององค์กรสิทธิสตรีกลุ่มต่าง ๆ ที่มีแนวคิดเสรีนิยมและก่อตัวขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้ว อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ปัญหาเรื่องสิทธิสตรีตามแนวทางที่กล่าวมาข้างต้นได้ทำให้การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีได้รับการสนับสนุนมากขึ้น รวมทั้ง มีส่วนในการกระตุ้นจิตสำนึกให้ผู้หญิงตระหนักถึงคุณค่าในตัวเอง แต่คำอธิบายในลักษณะนี้ไม่ใช่วาทกรรมหลักที่ได้รับจากขบวนการนักศึกษาหญิง คำอธิบายหลักเกี่ยวกับปัญหาเรื่องการกดขี่ทางเพศที่ได้รับการยอมรับในกลุ่มขบวนการนักศึกษา คือ การอธิบายปัญหาการกดขี่ทางเพศที่เชื่อมโยงกับปัญหาการกดขี่ทางชนชั้น และหากจะปลดปล่อยผู้หญิงออกจากกรกดขี่ทางเพศจำเป็นต้องขจัดปัญหาเรื่องชนชั้นให้หมดไปจากสังคม ซึ่งทิศทางการอธิบายปัญหาเรื่องผู้หญิงในลักษณะนี้ได้เริ่มปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในนิตยสาร *ทางเลือก* (มกราคม 2517)³⁰⁶ ซึ่งเป็นนิตยสารที่ผลิตขึ้นโดยกลุ่มนักศึกษาหญิงธรรมศาสตร์ ซึ่งการวิเคราะห์ในแนวทางนี้จะกลายมาเป็นวาทกรรมหลักที่ถูกพูดถึงในสื่อสิ่งพิมพ์และกิจกรรมทางการเมืองของนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ รวมทั้ง สื่อสิ่งพิมพ์และกิจกรรมอื่น ๆ ของขบวนการนักศึกษาที่อธิบายปัญหาเรื่องผู้หญิงในแนวทางนี้ เพราะฉะนั้น การพิจารณาความคิดที่ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ของขบวนการนักศึกษาหญิงจึงมีส่วนทำให้เข้าใจพัฒนาการทางความคิดของนักศึกษาหญิงได้ ซึ่งสามารถพิจารณาได้จากข้อมูลในตารางด้านล่างนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

³⁰⁵ “ด้วยเหตุที่ผู้ชายมีอำนาจครอบงำทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองสังคม จึงเป็นผู้กำหนดค่านิยม กฎเกณฑ์ ประเพณี ซึ่งประกอบกันเป็นวัฒนธรรมไปในตัว ทำให้ผู้หญิงส่วนมากแม้จะได้รับการศึกษาทั้งทางตรงและทางอ้อม ขึ้นมาบ้างแล้ว มองไม่เห็นว่าคุณค่าของตัวเองถูกกดขี่กัน ถูกกลืนสิทธิเสมอภาคเท่าไร เพราะเชื่อตามที่ผู้ชายบอกให้เชื่อว่าเป็นผู้หญิงก็ต้องทำตัวให้เป็น ‘ผู้หญิง’ หรือพูดง่าย ๆ ก็คือเป็นผู้ตามที่สงบเสถียรนั่นเอง” ข้อความนี้เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการวิเคราะห์ปัญหาเรื่องการกดขี่สตรีที่ปรากฏในหนังสือเรื่อง *เลิบบ* ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน *เลิบบ* (กรุงเทพฯ: กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, 2515).

³⁰⁶ ทัทพนารามได้กล่าวว่า การจัดทำหนังสือ *เลิบบ* (2515) และ *ทางเลือก* (มกราคม 2517) เปรียบเสมือนคำประกาศของสตรียุคใหม่และการต่อสู้ในแนวทางใหม่ที่เอาจริงเอาจัง ในปี 2517 และปี 2518 พวกเธอได้ร่วมกันเคลื่อนไหวเคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษอย่างไม่ย่อท้อ ดุราลัยละเอียดเพิ่มเติมใน *แสงเสรี, เคียงข้างกันสร้างสรรค์โลก* (กรุงเทพฯ: ทัทพนาราม, 2519).

ตาราง 5.1

หนังสือที่จัดพิมพ์โดยกลุ่มนักศึกษาหญิงของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ

ชื่อหนังสือ	ประเภท	ผู้จัดพิมพ์ กลุ่ม องค์กร
เล็บ (2515)	รวมบทความ	กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์
หญิง (มกราคม 2516) * ฐานะสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์ ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์	รวมบทความ	กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์
สู่: เพื่อสตรี (2516) * อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย ของ สมชาย ปรีชาเจริญ * คาดว่าจัดพิมพ์ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ เพียงเล็กน้อย	รวมบทความ	ชุมนุมนิสิตหญิง อมก. และ ฝ่ายวิชาการ อมก.
ขบวนการดอกไม้บาน (ธันวาคม 2516)	รวมบทความ	ชุมนุมนิสิตหญิงคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ทางเลือก (ปลายเดือนมกราคม 2517)	รวมบทความ	กลุ่มผู้หญิงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
8 มีนาคม วันสตรีสากล (มีนาคม 2517)	รวมบทความ	กลุ่มผู้หญิงจุฬาฯ กลุ่มผู้หญิงรามคำแหง กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์
ศิลปวรรณคดีกับชีวิต (ตุลาคม 2517)	หนังสือ	กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์
โลกที่สี่ (มกราคม 2518) * จัดพิมพ์เนื่องในวันสตรีสากล	หนังสือ	กลุ่มผู้หญิงจุฬาฯ และ ฝ่ายวิชาการ สจม.
เคียงข้างกันสร้างสรรค์โลก (2519)	รวมบทความ	ทัพหน้าราม
ฐานะและบทบาทสตรีสากล (2519)	รวมบทความ	กลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน

ที่มา: รวบรวมโดยผู้เขียนจากห้องสมุดของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ห้องสมุดปรีดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) เอกสารส่วนบุคคลของคุณณชิต สร้อยเพชร และตลาดหนังสือเก่าในระบบออนไลน์

จากการพิจารณาข้อเขียนเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงของกลุ่มนักศึกษาหญิงจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ จะพบว่าได้รับอิทธิพลทางความคิดจากงานเขียนเรื่อง “ฐานะสตรีตามที่เป็นมาในประวัติศาสตร์” ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ และ “อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของสตรีไทย” ของ สมชาย ปรีชาเจริญ (จิตร ภูมิศักดิ์) ซึ่งได้วิเคราะห์สภาพและบทบาทของผู้หญิงตามแนวทางสังคมนิยมมาร์กซิสต์ ดังจะเห็นได้ว่านักศึกษาเริ่มรู้จักและนำข้อเขียนทั้งสองชิ้นมาตีพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือที่จัดทำขึ้นตั้งแต่ พ.ศ.

2515 แม้ว่าจะมีการจัดตั้งกลุ่มผู้หญิงขึ้นในหลายมหาวิทยาลัย แต่จากการพิจารณาสิ่งพิมพ์ของนักศึกษาทำให้พบว่ากลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์เป็นกลุ่มที่มีความคิดทางการเมืองก้าวหน้ากว่ากลุ่มอื่น ดังสะท้อนให้เห็นได้จากการจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง *เล็บ* (2515) เพื่อปลุกกระตือรือร้นให้มีความตระหนักถึงคุณค่าและศักยภาพของตนเอง

นอกจากนี้ การจัดพิมพ์หนังสือไม่ใช่เป็นแค่เพียงหนังสือที่นำเสนอความคิดทางการเมืองหรือเพิ่มความรู้แต่ยังมุ่งหวังให้เป็นคู่มือสำหรับผู้ปฏิบัติงานใช้เป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวต่อสู้ ดังที่ในบทนำของหนังสือ *เคียงข้างกันสร้างสรรคโลก* ของ แสงเสรี ที่จัดพิมพ์โดยกลุ่มทพหน้ารามได้เขียนอธิบายเอาไว้ว่า

นับแต่กุหลาบ สายประดิษฐ์ สมชาย ปรีชาเจริญ ได้ศึกษาค้นคว้ากระบวนการต่อสู้ของสตรีทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทั้งสภาพปัจจุบันและในประวัติศาสตร์ การค้นคว้าเหล่านั้นเป็นเสมือนพื้นฐานอันดียิ่งสำหรับนักเขียนนักค้นคว้าตลอดจนบรรดาผู้ปฏิบัติงานเคลื่อนไหวในกลุ่มสตรี เพื่อยกระดับสตรีให้ทัดเทียมชายในสังคม คนรุ่นหลังต่อมาโดยเฉพาะในด้านนักเขียนต่างสืบทอดภารกิจในการต่อสู้กันอย่างเข้มแข็ง ไม่เพียงแต่จะในหมู่ของบุรุษที่มีจิตสำนึกและพยายามปลดปล่อยความคิดอันล้าหลังของตนเองเท่านั้น ในระยะหลังจากการเข้าร่วมการต่อสู้ จากการเข้าร่วมสัมผัสปัญหาด้วยสองมือของตนเอง สตรีรุ่นใหม่ได้ช่วยกันทำงานให้ปรากฏออกมาอย่างมากมาย ทั้งในรูปของการสำรวจและในรูปของการวิเคราะห์³⁰⁷

5.2.3 มองตัวเอง ผู้หญิงเก่ง ดอกไม้

ขบวนการนักศึกษายอมรับผู้หญิงเป็นแรงงานที่สำคัญในวงจรการผลิต รวมทั้งประชากรที่เป็นเพศหญิงก็มีจำนวนมากพอ ๆ กับเพศชาย แต่ประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาได้กีดกันผู้หญิงออกไปจากสังคมการเมือง เพราะฉะนั้นในขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลงสังคมเพื่อจัดการกีดกันทางชนชั้นก็จำเป็นต้องจัดลักษณะการกีดกันทางเพศที่แฝงเร้นอยู่ในรูปแบบประเพณีและค่านิยมที่มีต่อผู้หญิง ซึ่งขั้นตอนที่จะทำให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการต่อสู้ทางการเมืองได้นั้นจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นจิตสำนึกและทำให้ผู้หญิงตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในการเปลี่ยนแปลงสังคมเคียงคู่กับผู้ชาย

บทบาทในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาหญิงได้รับการยอมรับเพิ่มขึ้น และนักศึกษาหญิงได้พัฒนากลุ่มผู้หญิงขึ้นเพื่อทำหน้าที่สนับสนุนบทบาทของนักศึกษาหญิงให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้ง ส่งเสริมให้นักศึกษาหญิงเปลี่ยนค่านิยมทางสังคมที่ไม่ถูกต้อง นักศึกษาหญิงได้เริ่มต้นรณรงค์ให้นักศึกษาเกิดจิตสำนึกทางการเมือง

³⁰⁷ แสงเสรี, *เคียงข้างกันสร้างสรรคโลก* (กรุงเทพฯ: ทพหน้าราม, 2519), คำนำ.

และเปลี่ยนค่านิยมของนักศึกษาด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การจัดสัมมนา การจัดกลุ่มอภิปรายขนาดเล็ก การจัดนิทรรศการ หรือการจัดพิมพ์หนังสือ ดังนั้น หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ข้อเขียนที่เกี่ยวกับการปลุกจิตสำนึกของผู้หญิงจึงได้ถูกผลิตและเผยแพร่ออกมาเป็นจำนวนมากทั้งที่ผลิตจากเพศชายและเพศหญิง ทั้งในรูปบทความ กลอนเปล่า บทกวี บทละคร เรื่องสั้น

การกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมืองของนักศึกษาหญิงเริ่มปรากฏขึ้นในหนังสือ นิตยสาร และสื่อหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งเวทีในการเผยแพร่ข้อเขียนเหล่านี้ ได้แก่ หนังสือที่จัดพิมพ์โดยกลุ่มนักศึกษาหญิง, หนังสือและหนังสืออนุสรณ์ที่จัดพิมพ์โดยกลุ่ม องค์กร และหน่วยงานของนักศึกษา โดยเนื้อหาส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตซ้ำข้อเขียนเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงที่ปรากฏมาแล้วในสิ่งพิมพ์อื่น ๆ และหนังสือพิมพ์ ซึ่งเวทีที่นักศึกษาใช้ในการนำเสนอความคิดเรื่องผู้หญิงจะปรากฏอยู่ในคอลัมน์ต่าง ๆ ของหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับ คือ ประชาธิปไตย เสียงใหม่ และอิปติย์ การนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับผู้หญิงจะมีเนื้อหาที่ประกอบด้วยกัน 3 ส่วน คือ หนึ่ง การนำบทความของปัญญาชนที่เขียนเกี่ยวกับทศวรรษ 2490 มาพิมพ์ซ้ำ สอง ข้อเขียน บทกวี และงานแปลเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงที่ผลิตขึ้นโดยกลุ่มนักศึกษาหญิง และสาม ข้อเขียนเกี่ยวกับผู้หญิงที่ผลิตขึ้นโดยนักศึกษาชาย

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเนื้อหาโดยภาพรวมทั้งหมดจะพบว่าวิธีการในการกระตุ้นจิตสำนึกของผู้หญิงที่ถูกนำเสนอในข้อเขียนต่าง ๆ ของนักศึกษา คือ การกระตุ้นให้นักศึกษาตระหนักว่าสภาพการกดขี่ทางเพศที่ผู้หญิงกำลังเผชิญอยู่นั้นไม่ใช่สิ่งที่ดำรงอยู่โดยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากวิวัฒนาการทางสังคม ซึ่งผู้โยงความเป็นหญิงเข้ากับจารีตประเพณีต่าง ๆ และสร้างคำอธิบายต่อลักษณะความเป็นหญิงเพื่อให้ผู้หญิงเกิดความรู้สึกยอมจำนน เคยชินกับรูปแบบประเพณีดังกล่าว จนละเลยที่จะตั้งคำถามกับสิ่งต่าง ๆ ดังนั้น ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงที่ถูกถ่ายทอดในขบวนการนักศึกษาจึงเป็นการอธิบายเพื่อแสดงให้เห็นว่าต้นตอสาเหตุที่แท้จริงของการกดขี่ทางเพศ

นักศึกษาได้พยายามแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงถูกวัฒนธรรมประเพณีในสังคมหล่อหลอมด้วยการปลูกฝังค่านิยมของการเป็นแม่ที่ดี ภรรยาที่ดี และลูกสาวที่ดี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้พันธนาการพวกเธอให้ใช้ชีวิตอยู่กับบ้าน ดังนั้น การกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมืองของผู้หญิงในการพยายามเปลี่ยนมุมมองเรื่องงานบ้าน ความสวยของผู้หญิง การแต่งกาย ความรัก ครอบครัว โดยที่อธิบายว่า ลักษณะความหญิงแบบใหม่ไม่จำเป็นต้องผูกโยงตัวเองไว้กับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าข้อเขียนต่าง ๆ พุ่งเป้าไปที่การโจมตีประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ว่าเกิดขึ้นมาจากวัฒนธรรมศักดินา ที่ต้องการทำให้ผู้หญิงกลายเป็นทาสในเรือนเบี้ย แต่ข้อเขียนต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องผู้หญิงที่ปรากฏในขบวนการนักศึกษาไม่ได้ให้ภาพที่ชัดเจนมากนัก แต่ให้เหตุผลว่าผู้หญิงแบบใหม่ แม้จะไม่ได้เป็นคนที่น่ารักของครอบครัวแต่เธอจะเป็นที่รักของประชาชนทั่วประเทศ เธอจะมีความสุขที่แสดงออกให้เห็นผ่านการปฏิบัติต่อประชาชนไม่ใช่เกิดจากการแต่งเติมเสริมแต่งด้วยเครื่องสำอาง

กล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวของนักศึกษาหญิงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการขบขันบทบาทของผู้หญิงในฐานะแม่และเมีย แต่กลับมองว่าค่านิยมที่อบรมให้ผู้หญิงต้องประพฤติปฏิบัติตัวในฐานะแม่และเมียที่ตื้นเขินเป็นสิ่งอุดร้งความเจริญก้าวหน้าของผู้หญิง และทำให้ผู้หญิงแยกตัวเองออกจากความสนใจทางด้านการเมือง ประเด็นสังคม มุ่งความสนใจไปที่เรื่องครอบครัวโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม นักศึกษายังไม่ได้เสนอทางออกต่อปัญหาเรื่องงานบ้าน

ทุกวันนี้สตรีได้แบกรับภาระไว้ครึ่งโลก แต่โลกที่ผู้หญิงแบกรับไว้เป็นโลกที่เย็นชืด น่าเบื่อหน่าย เป็นโลกที่ต่ำต้อยน้อยหน้า โลกที่เลื่อนลอยไร้สาระ โลกของงานหนักที่ไม่มีใครเหลียวแล โลกแห่งงานบ้านที่จุจกจิและมีแต่ถูกจ้องจับผิด การจะปลดปล่อยสตรีให้พ้นจากโลกที่ไม่พึงปรารถนานี้ไม่ใช่ทำได้ด้วยการเอาคนอื่นมาแบกรับแทน หากอยู่ที่การสร้างโลกใหม่ที่สดใสด เป็นธรรม มีชีวิตชีวาขึ้นมาทั้งโลก เพื่อว่าจะได้ไม่มีใครต้องทนทุกข์อย่างที่เคยเป็น³⁰⁸

นอกจากนี้ แนวทางในการวิพากษ์เรื่องผู้หญิงในขบวนการนักศึกษายังปรากฏการต่อต้านวัฒนธรรมจักรพรรดินิยมอเมริกาด้วย ดังจะเห็นได้ว่า ขบวนการนักศึกษาได้มีการรณรงค์เรื่องความสวยในรูปแบบใหม่ เพราะมองว่าความสวยที่ผู้หญิงต้องตกแต่งด้วยเครื่องสำอางเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการกดขี่ในสังคมจักรพรรดินิยม และผู้หญิงจำเป็นต้องรักสวยรักงามเพื่อจะผูกมัดสามีไม่ให้ไปมีภรรยาน้อย ซึ่งวิธีคิดแบบนี้ทำให้ผู้หญิงไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง

“ค่านิยมที่ระบบทุนนิยมมอบให้แก่สตรี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสังคมนายทุนสอนให้ผู้หญิงเป็นอะไร ความเป็นผู้หญิงนั้นมองกันอย่างเผิน ๆ แล้วรู้สึกว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ เป็นเรื่องเกิดขึ้นตั้งแต่ดั้งเดิม และจะคงอยู่เช่นนี้ตลอดไป เช่น ผู้หญิงต้องรักสวยรักงาม ต้องรักบ้านรักครอบครัว ต้องเลี้ยงดูลูก”³⁰⁹

ข้อความดังกล่าวข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของความคิดที่ทำให้ผู้หญิงและนักศึกษาหญิงตระหนักว่าลักษณะความเป็นหญิงที่เชื่อมโยงคุณค่าของผู้หญิงไว้กับเรื่องความสวยความงาม การดูแลครอบครัว และการเลี้ยงดูลูก ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่สังคมสร้างและกำหนดบทบาทของผู้หญิงขึ้นมา กล่าวได้ว่า สภาพสังคมในอดีตผู้หญิงและผู้ชายมีความเท่าเทียมกันตั้งแต่กำเนิด แต่ด้วยวิวัฒนาการทางสังคมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น และผู้ชายเป็นผู้ที่กำหนดค่านิยมต่าง ๆ ของสังคมจึงทำให้ผู้หญิงถูกกีดกันออกจากสังคมการเมือง และสร้างความชอบธรรมให้กับลักษณะ

³⁰⁸ “วันสตรีสากล,” *ประชาธิปไตย* (8 มีนาคม 2518): 4.

³⁰⁹ แสงเสรี “ค่านิยมที่ระบบทุนนิยมมอบให้แก่สตรี,” ใน *เคียงข้างกันสร้างสรรค์โลก*, (กรุงเทพฯ: ททัพนาราม, 2519), หน้า 1 – 15.

ความเป็นชายที่เข้มแข็งด้วยการอธิบายว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอบบบางเพราะสรีระร่างกายแต่กำเนิด

ความบอบบางของผู้หญิงเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่นักศึกษามองว่าเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น โดยแท้จริงแล้วผู้หญิงไม่ได้มีลักษณะบอบบางโดยธรรมชาติ การอธิบายว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอบบบางด้วยสรีระร่างกายแต่กำเนิดได้นำไปสู่การกำหนดบทบาทของผู้หญิงในทางสังคมให้ทำหน้าที่แม่บ้าน ภรรยา ลูกสาว ที่จะต้องอยู่ในความคุ้มครองของเพศชาย ค่านิยมเรื่องความอ่อนแอของผู้หญิงยังส่งผลไปถึงการกำหนดบทบาทของผู้หญิงว่าสามารถดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่าชาย มุมมองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอจึงทำให้มีการนิยามอัตลักษณ์ของผู้หญิงว่าเปรียบเสมือนดอกไม้ เพื่อสะท้อนลักษณะของความอ่อนแอ บอบบาง น่าทะนุถนอม และต้องการการปกป้องอยู่เสมอ นักศึกษามองว่าความคิดเหล่านี้เป็นมายาคติที่ถูกสร้างขึ้นในสังคมศักดินา โดยแฝงเร้นลักษณะการกดขี่ทางเพศไว้ในรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณีที่ผู้หญิงควรประพฤติปฏิบัติในฐานะแม่ เมีย และลูกสาว ซึ่งทำให้ผู้หญิงเกิดความรู้สึกเคยชินกับสภาพดังกล่าวจนคิดว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและไม่ต้องคำถามกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้

ขบวนการนักศึกษาได้กระตุ้นให้ผู้หญิงและนักศึกษาหญิงตระหนักในคุณค่าของตนเองด้วยการอธิบายว่าลักษณะความเป็นหญิงที่เป็นเพศที่อ่อนแอเป็นค่านิยมที่ถูกสร้างขึ้นจากวิวัฒนาการทางสังคมการเมืองที่ถูกกำหนดโดยเพศชาย เพราะโดยเนื้อแท้ของผู้หญิงมีความเข้มแข็งมากเท่ากับผู้ชาย หากได้รับการศึกษาและการฝึกฝนเช่นเดียวกับผู้ชาย งานเขียนบางชิ้นได้มีการโต้แย้งลักษณะความแตกต่างของสรีระร่างกายด้วยว่าเพราะหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนยังคงเน้นให้ผู้หญิงเรียนวิชาการบ้านการเรือน ในขณะที่ผู้ชายมีโอกาสเรียนวิชาช่างไม้ ซึ่งทำให้ผู้ชายมีโอกาสพัฒนาทักษะและกล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย แต่ผู้หญิงกลับได้รับการอบรมสั่งสอนให้เป็นแม่บ้านแม่เรือนตามคตินิยมเก่าของสังคม หรือแม้แต่ในระดับมหาวิทยาลัยก็ปรากฏว่านักศึกษาหญิงมักจะทำให้ความสนใจกับการเรียนคณะอักษรศาสตร์มากกว่าคณะอื่น ๆ เพราะค่านิยมที่มองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่บอบบางใช้กำลังแรงงานหนัก ๆ แบบผู้ชายไม่ได้ ซึ่งประเด็นนี้จะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ขบวนการนักเรียนและนักศึกษาที่เรียกร้องให้มีการปฏิวัติการศึกษาได้กล่าวอ้างถึงด้วย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 4 การศึกษาและวรรณกรรม)

คุณค่าความเป็นหญิงแบบใหม่ที่ถูกนิยามขึ้นในขบวนการนักศึกษา คือ การเชื่อมโยงคุณค่าความเป็นหญิงเข้ากับคุณค่าในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่ทำแล้วเกิดประโยชน์แก่ประชาชน ปฏิเสธค่านิยมของความเป็นหญิงในรูปแบบเดิมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องครอบครัวเป็นอันดับแรก แต่กลับกระตุ้นให้ผู้หญิงตระหนักในคุณค่าของตนเองด้วยการอธิบายว่าผู้หญิงในรูปแบบใหม่เป็นผู้หญิงที่เป็นตัวของตัวเอง ใช้ชีวิตของตนเองอย่างมีเหตุผลและเป็นอิสระ มีความเข้าใจโลก เข้าใจสังคม และ

เข้าใจตัวเอง และรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วยการทำงานเพื่อตัวเองและสังคมส่วนรวมในที่สุด³¹⁰ กล่าวได้ว่า ความคิดเรื่องความเป็นหญิงในรูปแบบใหม่นี้ได้ก่อตัวขึ้นในสังคมไทย

อย่างไรก็ตาม เมื่อ จิระนันท์ พิตรปรีชา เขียนบทกวีเรื่อง “อหังการแห่งดอกไม้”³¹¹ เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของผู้หญิงให้ตระหนักในคุณค่าของตนเอง เธอได้เปรียบเทียบผู้หญิงเป็นดอกไม้ที่มีหนามแหลมเพื่อสะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงไม่ใช่เพศที่อ่อนแอ ดังบทกวีด้านล่างนี้

“สตรีมีสองมือ	มันยึดถือในแก่นสาร
เกลียวเอ็นจักเป็นงาน	มิใช่ร่านหลงแพร่พรรณ
สตรีมีสองตีน	ไว้ป้ายปันความไฝฝัน
ยืนหยัดอยู่ร่วมกัน	มิหมายมั่นกินแรงใคร
สตรีมีดวงตา	เพื่อเสาะหาชีวิตใหม่
มองโลกอย่างกว้างไกล	มิใช่คอยชะม้อยชวน
สตรีมีดวงใจ	เป็นดวงไฟมีผันผวน
สร้างสมพลังมวล	ด้วยเธอล้วนก็คือคน
สตรีมีชีวิต	ล้างรอยผิดด้วยเหตุผล
คุณค่าเสรีชน	มิใช่ปรนการามรณ์
ดอกไม้มีหนามแหลม	มิใช่แยมคอยคนชม
บานไว้เพื่อสะสม	ความอุดมแห่งแผ่นดิน” ³¹²

เมื่อบทกวีนี้ถูกเผยแพร่ออกไปทำให้จิระนันท์ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักศึกษาภายในขบวนการอย่างมาก เพราะการที่จิระนันท์ยังคงเปรียบเทียบผู้หญิงเป็นดอกไม้ คือ การที่ยังไม่สามารถขัดเกลาคิดแบบศักดินาให้หมดไปได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นดอกไม้ที่มีหนามแหลมก็ตาม ในช่วงเวลาใกล้เคียงได้มีบทกวีที่อธิบายว่าผู้หญิงก็คือคน ไม่ใช่ดอกไม้ ซึ่งเป็นการปฏิเสธการใช้สัญลักษณ์ดอกไม้แทนผู้หญิง และปฏิเสธการแบ่งความเป็นหญิงและความเป็นชายด้วยค่านิยมทางวัฒนธรรมผ่านบทกวีเรื่อง “ฉันเป็นคน” ของ กัลยา (นามแฝง) ปฏิเสธการใช้ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์เพื่อเป็นภาพตัวแทนของผู้หญิง นอกจากนี้ ในการเคลื่อนไหวประท้วงของกรรมกรหญิงฮาร์วาก็ยังได้มีการแสดงละครเรื่อง “ฉันไม่อยากเป็นดอกไม้” ระหว่างการประท้วงอีกด้วย

³¹⁰ ทศนีย์ รมิตานนท์, “มาเป็นผู้หญิง ‘แบบใหม่’ กันเถอะ,” *ประชาธิปไตย ฉบับพิเศษ: ผู้หญิง* (8 มีนาคม 2518): 1.

³¹¹ จิระนันท์ พิตรปรีชา, “อหังการของดอกไม้,” *ประชาธิปไตย* (4 พฤศจิกายน 2516): 4.

³¹² เรื่องเดียวกัน.

“ฉันเป็นคน

ฉันมิใช่ดอกไม้

ฉันเป็นคน

มีความรู้สึกสัมผัส

มีวิญญาณการต่อสู้

แข็งแกร่งเช่นเดียวกับเธอ

ฉันเป็นคน

เพราะฉันมองเห็น

ฉันเจ็บปวด

ฉันทรมาณ

ฉันรู้สึก

ฉันมีวิญญาณ

ฉันมิใช่ดอกไม้

โปรดบอกกันให้ทั่ว

จงเข้าใจกัน

ฉันจะบอกเธอ

เมื่อเธอสู้ ฉันสู้

เมื่อเธอเหนื่อย ฉันเข้มแข็ง

เมื่อเธอล้ม ฉันจะพาเธอลุก

เมื่อเธอวิ่ง ฉันจะชูธงนำหน้า

โอ้ เวลาข้างหน้า

จะได้พิสูจน์ว่า

ฉันคือผู้เดินหน้า

เสมอมา เคียงไหล่เธอ”³¹³

แม้ว่าผู้เขียนกวีบทนี้จะไม่ได้เปิดเผยอย่างชัดเจนว่าข้อเขียนของเธอเขียนขึ้นเพื่อตอบโต้บทกวีเรื่องอหังการแห่งดอกไม้ แต่คำอธิบายว่า ผู้หญิงก็คือคน ไม่ใช่ช้างเท้าหลังหรือเท้าหน้า แต่เป็นคนที่สามารถปฏิบัติงานทุกอย่างได้เช่นเดียวกับผู้ชายกลายเป็นแนวคิดหลักในขบวนการ ดังปรากฏว่า เมื่อมีการจัดแสดงละครเพื่อเป็นกิจกรรมหนึ่งระหว่างการประชุม ก็ปรากฏว่ามีการแสดงละครเรื่อง “ผู้หญิงก็คือคน” กล่าวได้ว่า วิวาทะเรื่อง “ฉันมิใช่ดอกไม้” ก่อให้เกิดเป็นกระแสวิพากษ์วิจารณ์ที่กว้างขวางมากขึ้น เมื่อกระแสโลกทัศน์ชีวิตทัศน์ได้ถูกนำมาใช้เป็นหลักการปฏิบัติภายในขบวนการ

³¹³ กัลยา (นามแฝง), “ฉันเป็นคน,” *อนุสารวรรณศิลป์* (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2516.).

นักศึกษา หากนักศึกษาคนไหนไม่สามารถปฏิบัติตามหลักการที่ปรากฏในแนวคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวิตศัน ก็จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในรูปแบบของการวิพากษ์วิจารณ์กันเองภายในขบวนการ และต่อมามีการออกมาเขียนวิพากษ์วิจารณ์ในสื่อสาธารณะด้วย ดังเช่นในกรณีของจิระนันท์ที่ได้เขียนกวีเกี่ยวกับผู้หญิงและเปรียบเทียบผู้หญิงว่าเป็น “ดอกไม้ที่มีหนามแหลม” ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักว่า จิระนันท์ยังไม่สามารถจัดค่านิยมแบบศักดินาออกไปจากความคิดได้

ภาพผู้หญิงสมัยใหม่ตามที่สะท้อนที่ถูกต้องของขบวนการนักศึกษาจึงไม่ใช่ภาพของผู้หญิงที่พยายามปรับปรุงตนเองเพื่อตอบสนองความก้าวหน้าทางสังคมของเพศชาย หรือการขบขันบทบาทของการเป็นแม่และเมียตามค่านิยมหลักของสังคมไทย แต่เป็นภาพของผู้หญิงสมัยใหม่ที่ปรับเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และชีวิตศันของตนเองเพื่อการเป็นนักปฏิวัติที่พร้อมจะเข้าร่วมการต่อสู้กับขบวนการของมวลชนทั้งเพศหญิงและเพศชาย ดังนั้น ผู้หญิงสมัยใหม่ตามแนวคิดนี้จึงต้องเป็นผู้ที่มีมุมมองต่อโลกภายนอกด้วยความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ สามารถประมวลความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันและอนาคตได้ รวมถึง การที่สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ได้จากการติดตามศึกษาและเข้าร่วมในการปฏิบัติทางสังคม ด้วยบุคลิกลักษณะของผู้หญิงสมัยใหม่ในลักษณะเช่นนี้จึงจะสามารถเป็นแรงที่สำคัญที่จะผลานกับแรงของชายในการสร้างสรรค์สังคมที่เป็นธรรม นอกจากนี้ ขบวนการนักศึกษายังนำเสนอแบบแผนทางพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสมสำหรับผู้หญิงสมัยใหม่ผ่านภาพวิถีชีวิตของผู้หญิงที่ซื้อกรณีเอาไว้ว่า

กรณีได้เห็นแล้ว สาวสมัยใหม่ที่แท้จริงในสังคมที่ก้าวหน้า เธอเหล่านั้นแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่เรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ แต่รัดกุมและสุภาพ รูปร่างของเธอแข็งแรง ดวงตาเป็นประกาย ผมตัดสั้นหรือรวบอย่างเรียบร้อย เพื่อสะดวกแก่การเคลื่อนไหวใช้แรงงาน ใบหน้าของเธอเหล่านั้นไม่ได้แต่งแต้มเครื่องสำอางใด ๆ ที่เป็นของฟุ่มเฟือยที่จะทำให้ประเทศของเธอต้องตกเป็นทาสเศรษฐกิจของต่างชาติ เธอสง่าและคล่องแคล่ว มีท่าทางอ่อนน้อมถ่อมตน รับประทานอาหารด้วยน้ำใจจริงที่แห่งใดมีความทุกข์ยาก เธอจะเลือกไปทีนั้นอย่างไม่เกี่ยงงอน เธอกล้าคิดกล้าทำและกล้าต่อสู้ให้ได้สิทธิอันชอบธรรมมาเป็นของประชาชนส่วนใหญ่ กรณีได้ตระหนักแล้วว่าความรักของสาวสมัยใหม่ในสังคมคนกินคนนั้น เป็นความรักที่คับแคบ เป็นความรักส่วนตัวและไม่ยั่งยืน ความรักของสาวสมัยใหม่ที่แท้จริงต้องแผ่ขยายมาเป็นความรักทางชนชั้น รักผู้ใช้แรงงาน ต่อสู้ร่วมกับผู้ใช้แรงงาน เคียดแค้นกับผู้กดขี่เอารัดเอาเปรียบผู้ใช้แรงงาน ชายคนรักของเธอก็จะต้องมีความรักที่แผ่ขยายเช่นเดียวกับเธอด้วย³¹⁴

³¹⁴ “อย่างไรคือสิ่งที่เรียกว่าสาวสมัยใหม่,” ใน *เคียงข้างกันสร้างสรรค์โลก*, (กรุงเทพฯ: ทพหน้าราม, 2519), หน้า 30.

5.4 การจัดงานสตรีสากล

วันสตรี (Women's Day) ถือกำเนิดขึ้นในอเมริกาเหนือในปี 2452 (ค.ศ. 1909) เมื่อผู้หญิงจำนวน 15,000 คนได้ออกมาเดินขบวนต่อสู้เพื่อเรียกร้องให้นายจ้างลดเวลาการทำงานลงเหลือวันละ 8 ชั่วโมง การเพิ่มค่าแรง และสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งของผู้หญิง จนต่อมาพรรคสังคมนิยมแห่งอเมริกาได้ประกาศให้มีวันสตรีแห่งชาติเป็นครั้งแรก ต่อมาวันสตรีได้กลายเป็นวันสตรีสากลเมื่อคลารา เซทกิน (Clara Zetkin) นักการเมืองหญิงชาวเยอรมันได้เสนอแนวคิดเรื่องวันสตรีสากลต่อที่ประชุมนานาชาติของผู้หญิง จนกระทั่งองค์การสหประชาชาติได้ประกาศรับรองให้วันสตรีสากลเป็นวันสำคัญประจำปีของโลกใน พ.ศ. 2518 (โดยกำหนดให้วันที่ 8 มีนาคมของทุกปีเป็นวันหยุดราชการเพื่อเฉลิมฉลอง) และยังประกาศให้ พ.ศ. 2518 เป็นปีสตรีระหว่างประเทศ (International Women Year) ทำให้กลุ่มองค์กรทุกภาคส่วนในหลายประเทศทั่วโลกที่เป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติมีความตื่นตัวต่อเรื่องสิทธิความเท่าเทียมทางเพศของผู้หญิง จัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่กระตุ้นจิตสำนึกเรื่องความเท่าเทียมทางเพศและกระตุ้นให้ผู้หญิงตระหนักในสิทธิของตนเอง อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของวันที่ 8 มีนาคมในทางสากลจึงไม่ใช่แค่เพียงวันที่เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นการต่อสู้เพื่อความเท่าเทียมระหว่างเพศแต่ยังเชื่อมโยงกับการต่อสู้เพื่อสิทธิความเท่าเทียมของผู้ใช้แรงงานด้วย เพราะจุดเริ่มต้นของการเฉลิมฉลองในวันนี้เป็นสัญลักษณ์ของการเรียกร้องความเป็นธรรมของกรรมกรหญิง³¹⁵

³¹⁵ กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, กลุ่มผู้หญิงรามคำแหง และกลุ่มผู้หญิงจุฬาฯ, 8 มีนาคม วันสตรีสากล (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517). ในหน้าคำแถลงของหนังสือเล่มนี้ได้ชี้แจงไว้ว่า “สิ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของสตรีทั่วโลกก็คือข่าวสารต่าง ๆ ดังนั้นหนังสือ ‘8 มีนาคม วันสตรีสากล’ เล่มนี้จึงมีวัตถุประสงค์เน้นให้เห็นถึงสภาพทั่ว ๆ ไปของสตรี คำนิยมผิด ๆ ที่ระบบทุนนิยมได้มอบให้สตรี ต้องการที่จะกระตุ้นให้สตรีมีความสำนึกถึงภาระหน้าที่ของตนที่มีต่อสังคม นอกจากนั้นจะแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ของสตรีในการเรียกร้องความเป็นธรรมต่าง ๆ ในสังคม” นอกจากนี้ ผู้จัดทำยังระบุอีกว่า “การจัดนิทรรศการครั้งนี้ อาจจะไม่ครอบคลุมเนื้อหาต่าง ๆ ได้หมด ทุกแง่มุมของปัญหาที่เกิดกับสตรีทั่วโลก แต่จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงสภาพทั่ว ๆ ไปในวงกว้างที่เกี่ยวกับสตรีอันจะเป็นแนวทางในการเลือกทางเดินใหม่ที่ถูกต้อง และเป็นพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคมที่ถูกเอารัดเอาเปรียบที่ไม่เป็นธรรม” เป็นที่น่าเสียดายว่าจากหลักฐานที่ค้นพบไม่มีการให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดนิทรรศการในครั้งนี้ แต่อย่างน้อยจากข้อความในคำแถลงก็พอจะทำให้ทราบได้ว่ากลุ่มนักศึกษาหญิงจาก 3 สถาบันได้มีการจัดนิทรรศการเนื่องในวันสตรีสากล ในช่วงต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2517 เพราะคำแถลงได้ระบุวันที่ว่า “3 มีนาคม 2517” และคุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ ยังบริจาคเงินสนับสนุนการจัดนิทรรศการเป็นเงิน 1,000 บาทอีกด้วย จากข้อมูลในส่วนนี้สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของคุณหญิงสุภัทรา สิงหลกะ ใน พ.ศ. 2538 ที่บอกว่า “ไม่ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับนักศึกษา แต่ก็สนับสนุนนักศึกษาให้เคลื่อนไหวเรื่องผู้หญิง แต่ไม่ได้เข้าร่วม” ดูใน จิตติมา พรอรุณ , เรื่องเดียวกัน.

ในกรณีของประเทศไทยนั้นการเริ่มต้นเฉลิมฉลองในวันสตรีสากลเริ่มต้นขึ้นเมื่อไหร่ยังไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด³¹⁶ แต่กลุ่มนักศึกษาหญิงได้ให้ความสำคัญของวันนี้ในต้นปี 2517 และใช้วันสตรีสากลเป็นสัญลักษณ์สำหรับการต่อสู้ของผู้ใช้แรงงานที่เป็นสตรีและชนชั้นผู้ถูกกดขี่ กลุ่มผู้หญิงจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ได้ตกลงร่วมกันในหลักการที่จะรณรงค์ด้านความเสมอภาค สิทธิเสรีภาพของสตรีในทางที่ถูกที่ควร โดยยึดเอาวันที่ 8 มีนาคม ซึ่งเป็นวันสตรีสากลในการเผยแพร่ความรู้และข้อคิดต่าง ๆ สำหรับผู้หญิงปัจจุบัน³¹⁷ กลุ่มนักศึกษาหญิงเริ่มเผยแพร่ข้อเขียนเกี่ยวกับสตรีตามหนังสือและนิตยสารต่าง ๆ และทยอยจัดพิมพ์ออกมา จนกระทั่งในวันที่ 8 มีนาคม 2517 กลุ่มผู้หญิงจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รามคำแหง และจุฬาฯ ได้ร่วมกันจัดพิมพ์หนังสือเพื่อเฉลิมฉลองเนื่องในวันสตรีสากล โดยตั้งชื่อหนังสือว่า “8 มีนาคม วันสตรีสากล”³¹⁸ กล่าวได้ว่า การให้ความสำคัญของวันสตรีสากลของกลุ่มนักศึกษาหญิงในครั้งนี้ได้สะท้อนให้เห็นลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก นับได้ว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การต่อสู้ของสตรีไทยที่ได้เชิดชูวันสตรีสากลขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์เพื่อเชื่อมโยงการต่อสู้ของสตรีเข้ากับการต่อสู้ของสตรีทั่วโลก ประการที่สอง เป็นครั้งแรกที่นักศึกษาหญิงได้ประกาศเชื่อมโยงความคิดเรื่องการกดขี่ทางเพศและการกดขี่ทางชนชั้นเข้าด้วยกันออกสู่สาธารณะ ซึ่งการประกาศจุดยืนทางความคิดในประการหลังนี้จะมีส่วนต่อการกำหนดแนวทางการต่อสู้ของขบวนการนักศึกษาหญิงเพื่อแยกให้เห็นถึงความแตกต่างของจุดยืนในการต่อสู้ที่ต่างไปจากแนวทางของขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิสตรีตามแนวทางเสรีนิยม

แม้ว่าวันที่ 8 มีนาคม 2517 จะถูกให้ความสำคัญจากขบวนการนักศึกษาหญิง แต่ไม่ได้หมายความว่าความคิดนี้ได้รับการยอมรับและแพร่หลายโดยทั่วกันในกลุ่มขบวนการนักศึกษาทั้งหมด ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นได้จากการที่หนังสือพิมพ์อัมรินทร์ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ที่จัดทำขึ้นในนามของ ศนท. ได้ร่วมเฉลิมฉลองเนื่องในวันที่ 8 มีนาคมด้วยการจัดทำคอลัมน์พิเศษที่ชื่อว่า “8 มีนาคม วัน

³¹⁶ จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับวันสตรีสากลในสังคมไทยที่ผ่านมาพบว่ากลุ่มนักศึกษาหญิงน่าจะเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่ได้นำเสนอความหมายของวันสตรีสากลในสังคมไทย แม้ว่าจะก่อนหน้านี้จะมีขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิสตรีมาก่อนหน้านี้ แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีการเชิดชูหรือเฉลิมฉลองเนื่องในวันสตรีสากล หรือแม้กระทั่งกลุ่มปัญญาชนฝ่ายซ้ายในช่วงทศวรรษ 2490 ที่ได้นำเสนอแนวคิดสังคมนิยมมาร์กซิสต์เข้ามาในสังคมไทยผ่านนิตยสารอักษรสาส์น และได้นำเสนอประเด็นเรื่องการกดขี่ทางเพศของสตรีก็ไม่ปรากฏข้อมูลว่ามีการกล่าวถึงวันสตรีสากลในฐานะสัญลักษณ์ของการต่อสู้ของผู้ใช้แรงงานหญิงมาก่อน

³¹⁷ สมใจ สมอุรา, “สตรีถูกกดขี่ตลอดเวลา,” *วิทยาสาร* 25, 25 (1 กุมภาพันธ์ 2517) อ้างถึงอีกครั้งใน *กฎแห่งมหาทวาร* หน้า 272.

³¹⁸ จากหลักฐานเท่าที่สำรวจได้เกี่ยวกับวันสตรีสากลในสังคมไทยอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นครั้งแรกที่เริ่มมีการเฉลิมฉลองเนื่องในวันสตรีสากลขึ้นในสังคมไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่าขบวนการนักศึกษาได้เชื่อมโยงเรื่องผู้หญิงเข้ากับการกดขี่ทางชนชั้นและการกดขี่ทางเพศ

สตรีนานาชาติ” กล่าวได้ว่า ทั้งนักศึกษาหญิงจาก 3 มหาวิทยาลัยที่กล่าวมาข้างต้นและอภิปัตย์ในนามของสื่อสิ่งพิมพ์ที่เป็นตัวแทนของนักศึกษาทั้งประเทศต่างก็ร่วมเฉลิมฉลองวันสตรีสากลผ่านสิ่งพิมพ์ของตนเอง แต่การนิยามความหมายผ่านการเรียกชื่อวันที่ 8 มีนาคม ของทั้งสองกลุ่มนี้มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยยะสำคัญ ในขณะที่กลุ่มนักศึกษาหญิงจาก 3 มหาวิทยาลัยเรียกวันนี้ว่าเป็นวันสตรีสากล และได้ชูคำขวัญเพื่อปลุกใจเนื่องในวันนี้ว่า “8 วันสตรีสากล แต่สตรีผู้ถูกกดขี่ทั่วโลก” และ “สตรีทั่วโลกจงสามัคคีกัน ผลักดันกงล้อแห่งประวัติศาสตร์ให้รุดไปข้างหน้า”³¹⁹ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าคำว่า “สากล” ที่กลุ่มนักศึกษาหญิงจาก 3 สถาบันนำมาใช้เรียกวันที่ 8 มีนาคมนั้นต้องการจะสื่อความหมายถึงลักษณะความเป็นสากลของผู้หญิงทั่วโลกที่เป็นผู้ใช้แรงงานและผู้ที่ถูกกดขี่ทั้งหญิงและชาย ต่อมาความหมายในลักษณะนี้ก็จะถูกผลิตซ้ำในหนังสือของนักเรียนนักศึกษาที่ผลิตขึ้นในนามกลุ่มและองค์กรของนักศึกษาอื่น ๆ จนกลายเป็นวาทกรรมหลักของขบวนการต่อสู้ผู้หญิงที่ถูกผลิตขึ้นโดยกลุ่มนักศึกษา ในขณะที่ “วันสตรีนานาชาติ” ที่ถูกเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์อภิปัตย์กลับสื่อถึงผู้หญิงที่มีความหลากหลายเชื้อชาติ บุคลิกภาพ และวัฒนธรรม อีกทั้ง สุนทรี วีระไพศาล ผู้รับผิดชอบการเขียนกลับใช้พื้นที่ในคอลัมน์นี้เพื่อคัดค้านขบวนการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพของผู้หญิง ดังข้อความที่เธอเขียนทิ้งท้ายเอาไว้ว่า “สมควรแล้วหรือที่พวกสตรีไทยจะนำเรื่องสิทธิเสรีภาพของสตรีมาเสนอให้รัฐบาลพิจารณา และชักชวนให้สตรีไทยปฏิบัติตนเอง เพื่อให้มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมสามีทุกประการในขณะที่ ถ้าคิดพักเรื่องนี้ไว้ก่อน แล้วอดใจจนกว่าบ้านเมืองจะสงบเรียบร้อยคงจะดีกว่าด้วยประการทั้งปวงเป็นแน่ ๆ ที่เดียว”³²⁰

นอกจากนี้ เมื่อเทียบสัดส่วนเนื้อหาของการนำเสนอเกี่ยวกับผู้หญิงเนื่องในวันสตรีสากลที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์อภิปัตย์และกลุ่มนักศึกษาหญิงจาก 3 มหาวิทยาลัย พบว่า อภิปัตย์ได้ให้พื้นที่เพียง 1 หน้าของหนังสือพิมพ์ และมีน้ำเสียงในเชิงตักเตือนว่าการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิสตรีในช่วงเวลายังไม่ใช่เวลาที่เหมาะสม อีกทั้ง ยังมีการจัดแบ่งประเภทของผู้หญิงออกเป็น 3 ประเภทจากงานเขียนของนักเขียนยุคใหม่ที่ผลิตงานเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการกระบวนกรเรียกร้องสิทธิสตรี ซึ่งมุมมองของผู้เขียนต่อการจัดแบ่งผู้หญิงทั้ง 3 ประเภทนั้นมีทิศทางที่มองผู้หญิงในแง่ลบ ด้วยการจัดแบ่งประเภทของผู้หญิงโดยใช้พฤติกรรมที่ไม่ดีของผู้ชายเป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยก³²¹ ซึ่งสุนทรีได้

³¹⁹ กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, กลุ่มผู้หญิงรามคำแหง และกลุ่มผู้หญิงจุฬาฯ, 8 มีนาคม วันสตรีสากล (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517).

³²⁰ สุนทรี วีระไพศาล, “8 มีนาคม วันสตรีนานาชาติ,” อภิปัตย์ (6 – 12 มีนาคม 2517): 9.

³²¹ สุนทรี วีระไพศาล ได้อธิบายผู้หญิงว่ามี 3 ประเภท คือ **สตรีพวกที่ 1** เชื่อว่า สตรีควรประพฤติตนเหมือนบุรุษทุกประการ ด้วยความคิดนี้พวกเธอจึงพากันนิยมรับลักษณะการแสดงออกและคุณค่าอันน่านิยมของบุรุษมาใช้ในการเรียนและทำงานจนเกิดความรู้สึกว่าต้องแข่งขันกับผู้ชายทุกด้าน ส่วนเรื่องความรัก พวกเธอเชื่อว่าเมื่อผู้ชายมีเสรีภาพในการร่วมหลับนอนกับใครก็ได้ พวกเธอก็ควรมีสิทธิเสรีภาพอย่างนั้นบ้างได้เช่นกัน **สตรีพวกที่ 2**

ตีความการเรียกร้องสิทธิของผู้หญิงด้วยความหมายที่คับแคบว่าผู้หญิงต้องการมีสิทธิในการประพณีปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างที่ผู้ชายกระทำ ในขณะที่กลุ่มนักศึกษาหญิงจาก 3 สถาบันได้มีการจัดนิทรรศการเนื่องในวันสตรีสากล เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในพื้นที่ต่าง ๆ ในต่างประเทศ และกระตุ้นให้ผู้หญิงตระหนักในบทบาทและมองเห็นความสำคัญของตนเอง อีกทั้งการนำเสนอเรื่องราวการต่อสู้ของผู้หญิงในพื้นที่ต่าง ๆ ก็ยังเป็นแรงบันดาลใจให้กับผู้หญิงในสังคมไทย และทำให้ผู้หญิงไทยหันกลับมาทบทวนบทบาทและแนวทางการต่อสู้ของตนเองด้วย นอกจากนี้ การจัดนิทรรศการและการจัดพิมพ์หนังสือเนื่องในวันสตรีสากลยังเป็นครั้งแรกที่นักศึกษาเริ่มนำเสนอคำอธิบายที่เชื่อมโยงการต่อสู้ของผู้หญิงเข้ากับประเด็นเรื่องชนชั้นออกเผยแพร่สู่สาธารณะ³²²

จากกรณีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความไม่มีเอกภาพทางความคิดในขบวนการนักศึกษา เหตุผลส่วนหนึ่งมาจากปัจจัยในเรื่องความไม่มีเอกภาพทางความคิดภายในกลุ่มขบวนการนักศึกษา และบรรณาธิการของอภิปัยในระยะหกเดือนแรก (มกราคม 2517 - มิถุนายน 2517) เป็นกลุ่มที่ค่อนข้างมีความคิดแบบอนุรักษนิยม³²³ ดังนั้น ข้อเขียนต่าง ๆ ที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์อภิปัยระยะนี้จึงมี

ต้องการเป็นตัวของตัวเอง ด้วยการพยายามหาทางหลุดพ้นออกมาจากสังคมและประเพณีออกมาให้ได้ พวกเธอต้องการออกจากบ้าน เร่ร่อน ไปแสวงหาสิทธิเสรีภาพตามใจชอบเป็นกลุ่ม ๆ พวกเธอพยายามทำตัวคล้ายผู้ชายด้วยการนิยมแสดงความรักต่อผู้หญิงด้วยกัน ซึ่งวิธีนี้มีผู้ตั้งชื่อว่า พวกเลสเบียน นั่นเอง ส่วนอีกพวกหนึ่งนิยมดื่มเหล้าและสูบบุหรี่จัดเท่าผู้ชาย แถมแสดงอาการเก่งกว่าผู้ชายด้วยการทำร้ายตัวเองให้เจ็บปวดมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จิตแพทย์ลงความเห็นว่าเป็นการกระทำของคนที่เป็นโรคจิตชนิดหนึ่ง **สตรีพวกที่ 3** ต้องการปฏิบัติตนตามแบบฉบับของความเป็นมนุษย์ธรรมดา ๆ ที่ต้องใช้สามัญสำนึกและเหตุผลในการตัดสินใจต่าง ๆ พวกเธอต้องการยึดมั่นในศีลธรรม และอยู่ในกรอบประเพณีดั้งเดิมก็จริง แต่พวกเธอก็ต้องการมีสิทธิเสรีภาพด้วย ดังนั้น พวกเธอจึงมักกระทำตนเป็นคนสองหน้า คือ ปฏิบัติหน้าที่เป็นแม่บ้านที่ดีพร้อมแต่อาจจะกลับมีชู้ หรือโกหกสามีเป็นไฟ เพื่อหนีไปเที่ยวหรือต้องการใช้ของราคาแพง ก็แอบซื้อแล้วหลอกว่ามีผู้นำมาฝากัน เป็นต้น การกระทำของเธอเข้าทำนองเรียกร้องสิทธิเสรีภาพด้วยองคิสา และเอาน้ำเย็นเข้าลูบ เพื่อให้ได้สิ่งที่ตนต้องการนั่นเอง

³²² ทั้งนี้ กลุ่มผู้หญิงที่เข้าร่วมการเฉลิมฉลองวันสตรีสากลในเดือนมีนาคม 2517 มีทั้งกลุ่มสตรีชนชั้นสูงและกลุ่มนักศึกษา โดยในระยะแรกของการเริ่มต้นการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสตรีสากลกลุ่มองค์กรที่เรียกร้องสิทธิสตรีและกลุ่มนักศึกษาหญิงได้มีการจัดกิจกรรมร่วมกันทั้งกิจกรรมในรูปแบบเชิงเวทีวิชาการ กิจกรรมสาธารณะประโยชน์ และอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงวันสตรีสากลในปีได้นำเสนอเนื้อหาของการเฉลิมฉลองเอาไว้ที่เรื่องสิทธิของผู้หญิงเท่านั้น

³²³ สุเมธ สุวิทย์เสถียร หนึ่งในนักศึกษารามคำแหง 9 คนที่ถูกคัดเลือกออกจากมหาวิทยาลัยเนื่องจากการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการต่ออายุราชการของจอมพลถนอม กิตติขจร และ จอมพลประภาส จารุเสถียร ได้ให้สัมภาษณ์ในกรณีดังกล่าวเอาไว้ว่า “การจัดทำหนังสือพิมพ์อภิปัยในช่วงแรกเป็นคนละทีมกับในช่วงหลัง ทีมแรกมีแนวคิดแบบอนุรักษนิยม เป็นพวกลูกหลานนายทุน” ซึ่งเมื่อพิจารณาประกอบกับการนำเสนอข่าวและประเด็นต่าง ๆ ในระยะหกเดือนแรก คือ ระหว่างเดือนมกราคม 2517 - มิถุนายน 2517 พบว่ามีความแตกต่างกับอภิปัยในเวลา

ความคิดที่โน้มเอียงไปในทางสนับสนุนแนวทางจารีตประเพณีของสังคมไทยที่มีอยู่แต่เดิม และ วิชาพิจารณาถึงลักษณะที่ก้าวร้าวของขบวนการนักศึกษาบางกลุ่ม³²⁴ อีกทั้ง เครือข่ายของผู้เขียนที่มีการนำเสนอในอภิปรัชญาระยะนี้ก็มีความคิดเห็นแบบอนุรักษ์นิยม ดังเช่น สุนทร วิระไพศาล ผู้เขียนคอลัมน์พิเศษเนื่องในวันที่ 8 มีนาคม เป็นต้น ต่อมาองค์กรผู้หญิงที่มีแนวคิดเสรีนิยมก็เรียกวันที่ 8 มีนาคมว่า “วันสตรีนานาชาติ” และมีแนวทางการจัดงานเฉลิมฉลองเนื่องในวันที่ 8 มีนาคม ในแนวทางที่แตกต่างจากขบวนการนักศึกษาหญิง

การให้ความสำคัญกับวันสตรีสากลเริ่มมีการรณรงค์ให้ผู้หญิงตระหนักในสิทธิของตนเองอย่างกว้างขวางมากขึ้นในช่วงเดือนมีนาคม 2518 ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่องค์กรสหประชาชาติได้ประกาศให้วันที่ 8 มีนาคม เป็นวันสตรีสากลของโลก และประกาศให้ พ.ศ. 2518 เป็น “ปีสตรีระหว่างประเทศ” สื่อสิ่งพิมพ์เกือบทุกภาคส่วนได้หันมาให้ความสำคัญกับวันที่ 8 มีนาคมในฐานะที่เป็นวันที่สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับสิทธิและบทบาทของผู้หญิงในทางสังคมการเมือง เช่น หนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยได้ประกาศแถลงการณ์นโยบายของหนังสือพิมพ์ว่าจะเพิ่มเนื้อหาสาระให้ผู้อ่านที่เป็นเพศหญิงซึ่งสนใจเนื้อหาสาระอีกหลายอย่างที่ไม่เหมือนเพศชาย และมุ่งเน้นประเด็นความบันเทิงที่ผู้หญิงชอบโดยถือนโยบายว่าจะไม่ล้าสมองผู้อ่านที่เป็นหญิง ใครจะเชื่ออะไร ทำอะไร นุ่งอะไร ย่อมมีเสรีภาพที่จะทำได้เสมอ³²⁵ นอกจากนี้ กลุ่มองค์กรสตรีผู้หญิงที่มีแนวคิดเสรีนิยมภายใต้การนำขององค์กรผู้หญิง เช่น สภาสตรีแห่งชาติ สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย ได้จัดงานเฉลิมฉลองเนื่องในวันสตรีนานาชาติที่บริเวณสวนอัมพร โดยรูปแบบกิจกรรมประกอบไปด้วยกิจกรรมการออก

ต่อมาค่อนข้างมาก และวันที่ 1 กรกฎาคม 2517 หนังสือพิมพ์อภิปรัชญาได้ประกาศเปลี่ยนทีมงานบรรณาธิการใหม่ทั้งหมด พร้อมกับประกาศจุดยืนของอภิปรัชญาว่าจะยืนเคียงข้างประชาชน

³²⁴ หนังสือพิมพ์อภิปรัชญาได้แสดงความคิดเห็นวิชาพิจารณา อมธ. ที่จัดนิทรรศการจีนแดง และมองว่าอมธ. เผยแพร่ความคิดสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ แต่อ้างว่าเป็นการจัดนิทรรศการในเชิงวิชาการ

³²⁵ “แถลงการณ์ นโยบาย น.ส.พ. ประชาธิปไตย ‘ฉบับผู้หญิง’,” *ประชาธิปไตย ฉบับพิเศษ: ผู้หญิง* (1 มีนาคม 2518): 3. กล่าวได้ว่าหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยเป็นหนังสือพิมพ์ที่เน้นการนำเสนอข่าวสารสาระทางการเมือง เช่น การเคลื่อนไหวของรัฐบาล สถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ ความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจภายในประเทศ และกิจกรรมทางการเมืองสังคมของกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ การที่หนังสือพิมพ์ประกาศนโยบายที่จะเพิ่มพื้นที่สำหรับผู้หญิงได้สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงเริ่มเข้ามามีพื้นที่สื่อสิ่งพิมพ์ที่อยู่นอกเหนือวงการของสื่อสิ่งพิมพ์ของผู้หญิง อย่างไรก็ตาม เนื้อหาสาระ ความสนใจ และรสนิยมในการดำเนินชีวิตของผู้หญิงที่ถูกนำเสนอในหนังสือประชาธิปไตยจะมีเนื้อหาสาระที่แตกต่างจากเนื้อหาสาระที่นำเสนอในคอลัมน์สื่อสิ่งพิมพ์ของนักศึกษาที่มุ่งกล่อมเกลาผู้หญิงให้มีลักษณะความเป็นหญิงตามแนวทางสังคมนิยม

ร้าน การเดินขบวนของผู้หญิงที่แต่งตัวสวยงาม และกิจกรรมความบันเทิง หรือกลุ่มส่งเสริมสถานภาพสตรีจัดอภิปรายเรื่อง “ผลดีผลเสียของผู้หญิงทำงานนอกบ้าน” เป็นต้น³²⁶

กลุ่มนักศึกษาหญิงที่ได้รับเริ่มการจัดกิจกรรมเนื่องในวันสตรีสากลตั้งแต่ พ.ศ. 2517 ได้ขยายขอบเขตการปฏิบัติงานที่อยู่นอกเหนือมหาวิทยาลัย ในแง่ของพัฒนาการด้านความคิดทางการเมือง กลุ่มนักศึกษาหญิงได้รับอิทธิพลทางความคิดจากงานเขียนเกี่ยวกับสตรีของจิตร ภูมิศักดิ์, กุหลาบ สายประดิษฐ์ และอัศนี พลจันทร เป็นอย่างมาก ประกอบกับอิทธิพลจากแนวคิดศิลปเพื่อชีวิต ศิลปเพื่อประชาชนที่เติบโตเป็นกระแสคิดหลักในขบวนการนักศึกษาตั้งแต่กลาง พ.ศ. 2517 ได้อธิบายว่าการกดขี่สตรีเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมศักดินา

ในขณะที่การเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาในวันสตรีสากล พ.ศ. 2518 ยังคงรณรงค์ให้สตรีตระหนักถึงบทบาทของผู้หญิงในทางสังคมและกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ในวาระวันสตรีสากล พ.ศ. 2518 ขบวนการนักศึกษาได้เชื่อมโยงแนวคิดเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้นกับการต่อสู้ทางเพศให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น นั่นคือ การปฏิเสธแนวทางการต่อสู้ทางกฎหมาย พร้อมทั้งอธิบายว่ากลุ่มสตรีที่ต่อสู้เพื่อปฏิรูปกฎหมายไม่ได้ทำการต่อสู้เพื่อสตรีส่วนใหญ่ของประเทศ เพราะกลุ่มผู้หญิงที่ต่อสู้ตามแนวทางกฎหมายในท้ายที่สุดแล้วยังคงมีลักษณะทางชนชั้นที่ยึดแน่นอยู่ และการปฏิรูปทางด้านกฎหมายไม่ได้เปลี่ยนแปลงค่านิยมการกดขี่ทางเพศที่ฝังแน่นอยู่ในสังคมไทย เช่น การอธิบายว่างานบ้านเป็นเรื่องของผู้หญิง ผู้หญิงจะต้องเป็นเพศที่อ่อนแอและอยู่ในความดูแลของผู้ชายเท่านั้น การกระตุ้นให้ผู้หญิงปฏิวัติความคิดที่มีต่อบทบาทหน้าที่ของตนเองที่ถูกปลูกฝังมากับสังคมศักดินาได้ถูกเคลื่อนไหวควบคู่ไปกับกระแสเรียกร้องให้มีการปฏิวัติทางวัฒนธรรมในด้านอื่น ๆ ดังที่มีการอภิปรายไว้ในบทความต่าง ๆ

การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาเนื่องในวันสตรีสากล พ.ศ. 2518 ได้มีการประกาศจัดตั้งกลุ่มผู้หญิง 10 สถาบันขึ้นเพื่อผนึกกำลังในการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้ร่วมกับเพศหญิงที่ถูกกดขี่และขบวนการต่อสู้เพื่อปลดแอกทางชนชั้น การรวมตัวของนักศึกษาหญิงจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้ง 10 แห่งสะท้อนให้เห็นกระแสความตื่นตัวของนักศึกษาหญิงต่อปัญหาทางการเมืองที่กว้างขวางมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เนื้อหาสาระสำคัญที่ถูกเคลื่อนไหวเนื่องในวันสตรีสากล พ.ศ. 2518 ในสื่อสิ่งพิมพ์ของนักศึกษากลับเน้นหนักต่อการตอบสนองต่อปัญหาเรื่องความรักภายในขบวนการนักศึกษา และการปฏิเสธว่าการต่อสู้เพื่อสิทธิของผู้หญิงในทางกฎหมายนั้นไม่ใช่วิธีการที่ถูกต้อง

³²⁶ กลุ่มส่งเสริมสถานภาพสตรี เป็นหน่วยงานหนึ่งที่พัฒนามาจากกลุ่มบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย ซึ่งมีคุณหญิงนิษฐา วิเชียรเจริญ เป็นประธาน และ วรรณมา คชเสนี นายกสมาคมเลขาธิการสตรีแห่งประเทศไทย เป็นประธานในการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2518 หนังสือพิมพ์ประชาธิปไตยได้รายงานผลการจัดอภิปรายเรื่อง “ผลดีผลเสียของผู้หญิงทำงานนอกบ้าน” ซึ่งผู้อภิปรายส่วนใหญ่ในกิจกรรมนี้ต่างสนับสนุนให้ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น ดูรายละเอียดใน ประชาธิปไตย (5 มีนาคม 2518): 10.

กล่าวได้ว่าในวันสตรีสากล พ.ศ. 2518 ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่องการต่อสู้ของผู้หญิงที่แตกต่างไปจากเดิม การจัดพิมพ์หนังสือหรือคอลัมน์เพื่อการเฉลิมฉลองเนื่องในวันนี้ได้แยกตัวและกิจกรรมของตนเองออกจากกิจกรรมของกลุ่มสตรีชนชั้นสูง อีกทั้งยังได้เผยแพร่ว่าทกรรมเพื่อโจมตีกลุ่มสตรีชนชั้นสูงอีกด้วย และว่าทกรรมนี้ได้แพร่หลายในกลุ่มนักศึกษา ดังสะท้อนให้เห็นได้จากหนังสือที่จัดทำขึ้นเนื่องในวันปฐมนิเทศของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ปีการศึกษา 2518 ได้ผลิตซ้ำว่าทกรรมนี้ โดยการจัดพิมพ์บทความขนาดสั้นเรื่อง “เธอคือดวงตะวันแดง” เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของหนังสือ เนื้อหาในบทความนี้ได้กล่าวชื่นชมผู้หญิงที่ใช้แรงงานว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตและเป็นบุคคลที่น่าชื่นชม แตกต่างจากสตรีอีกประเภทหนึ่งซึ่งเป็นคนส่วนข้างน้อย สตรีประเภทนี้จะใช้ชีวิตโดยเสเพลสุขไปวันหนึ่ง ๆ มีชีวิตอยู่กับความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ตั้งวงซุบซิบนินทาผู้อื่น มีพฤติกรรมชอบเที่ยวเตร่และยึดติดกับความสวยงามของเรือนร่าง รวมทั้งกลุ่มสตรีชนชั้นสูงหรือที่นักศึกษามักจะเรียกว่า “กลุ่มพวกคุณหญิงคุณนาย” ที่ออกมาทำกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ก็ไม่ใช่สตรีที่น่ายกย่อง แต่กลับเห็นว่า “สตรีส่วนข้างน้อยเช่นนี้แหละที่ก่อกวนประวัติศาสตร์จะต้องบดขยี้จนแหลกละเอียดไปด้วยกัน”³²⁷ ซึ่งความคิดในเรื่องการต่อสู้ทางชนชั้นของนักศึกษาจะค่อย ๆ ถูกพัฒนาเพิ่มขึ้นพร้อม ๆ กับการวิพากษ์วิจารณ์กิจกรรมในลักษณะสังคมสงเคราะห์ของกลุ่มสตรีชั้นสูงว่าไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาแต่กลับเป็นการพวยพือปัญหาการกดขี่ทางเพศให้ยืดเยื้อยาวนานต่อไปอีก³²⁸ เมื่อว่าทกรรมในลักษณะนี้ขยายตัวออกไปกว้างขวางมากขึ้นทำให้กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มนักศึกษาหญิงในมหาวิทยาลัยเริ่มมีแนวโน้มที่แยกตัวออกจากกิจกรรมในรูปแบบของกลุ่มสตรีชั้นสูง และเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มผู้หญิงผู้ด้อยโอกาส ผู้ใช้แรงงานตามบริษัทห้างร้านและโรงงานต่าง ๆ รวมทั้งการนำเอาเรื่องราวของพวกเธอเหล่านี้มาเผยแพร่ให้สังคมได้รับทราบ

วันที่ 8 มีนาคม 2519 นักศึกษาได้จัดงานเฉลิมฉลองเนื่องในวันสตรีสากล แต่เนื้อหาของกิจกรรมได้กล่าวถึงการขับไล่ฐานทัพอเมริกา เนื่องจากช่วงเวลานี้นักศึกษาทุกกลุ่มได้ร่วมมือกันรณรงค์ให้มีการถอนทัพอเมริกาออกไปให้หมดภายในวันที่ 20 มีนาคม 2519 ดังนั้น เนื้อหาสาระของกิจกรรมวันสตรีสากลจึงสอดแทรกประเด็นเรื่องการขับไล่ฐานทัพอเมริกาเอาไว้ด้วย ดังนั้น วันสตรีสากลในมุมมองของขบวนการนักศึกษาจึงเป็นวันที่เป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิของผู้หญิงที่ใช้แรงงานและยังเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้เพื่อขจัดลักษณะทางชนชั้นอีกด้วย ซึ่งเหตุการณ์นี้เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มนักศึกษาหญิงไม่ได้เป็นขบวนการที่แยกตัวอย่างเป็น

³²⁷ “เธอคือดวงตะวันแดง,” *โฉมฉาย รับเพื่อนใหม่* หนังสือเนื่องในวันปฐมนิเทศของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 (กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518), หน้า 106 – 107.

³²⁸ แสงเสรี, “เคียงข้างกันสร้างสรรค์โลก,” (กรุงเทพฯ: ทิวทัศน์, 2519), คำนำ.

อิสระจากการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษากลุ่มอื่น ๆ แต่ได้มีการสอดประสานร่วมมือกันเพื่อแสดงให้เห็นว่าปัญหาทุกปัญหาในสังคมมีรากฐานมาจากพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมในระบอบสังคมแบบกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินาของไทย

กล่าวได้ว่า กลุ่มนักศึกษาหญิงได้เป็นกลุ่มผู้หญิงกลุ่มแรกที่ใช้วันที่ 8 มีนาคม วันสตรีสากล เพื่อรณรงค์ให้ผู้หญิงตระหนักในบทบาทของตนเอง แม้ว่าในระยะเริ่มต้นกลุ่มผู้หญิงอาจจะยังไม่ได้เชิดชูบทบาทของกรรมกรหญิงมากนัก ทั้ง ๆ ที่ต้นกำเนิดของความคิดเรื่องวันสตรีสากลมีความเชื่อมโยงกับการต่อสู้ทางชนชั้นและการต่อสู้เพื่อขจัดความแตกต่างระหว่างเพศ อย่างไรก็ตาม เมื่อองค์การสหประชาชาติประกาศให้วันที่ 8 มีนาคม เป็นวันสตรีสากลของคนทั้งโลก และยังได้ประกาศให้ พ.ศ. 2518 เป็นปีแห่งสตรีสากล พร้อมทั้งสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนเข้าร่วมรณรงค์เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของผู้หญิง องค์กรอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับผู้หญิงได้เข้าร่วมรณรงค์นี้ แต่ก็ยังเน้นไปที่บทบาทของผู้หญิงโดยทั่วไป ไม่ได้เน้นบทบาทของกรรมกรหญิง ในขณะที่กลุ่มนักศึกษาหญิงได้หันมาขบขันบทบาทของกรรมกรหญิง และเชิดชูกรรมกรหญิงว่าเป็นผู้ค้าจนโลก เป็นผู้หญิงที่สวຍจากการใช้แรงงานหนัก อย่างไรก็ตาม แนวทางการต่อสู้ของผู้หญิงที่ปรากฏในขบวนการมองว่าการต่อสู้เพื่อขจัดความแตกต่างระหว่างเพศจะต้องนำไปขึ้นต่อการต่อสู้ทางชนชั้น เพราะฉะนั้น การเคลื่อนไหวของนักศึกษาหญิงจึงยังมีบทบาทในการสนับสนุนการต่อสู้ทางชนชั้น ดังปรากฏว่า ในวันสตรีสากล พ.ศ. 2519 กลุ่มนักศึกษาหญิงได้จัดกิจกรรมเนื่องในวันสตรีสากล แต่เนื้อหาของกิจกรรมเน้นไปที่การขับไล่อเมริกาออกไปจากประเทศ ทั้งนี้เพราะ ในช่วงเวลาดังกล่าวขบวนการนักศึกษากำลังรณรงค์เรื่องการถอนทัพอเมริกาออกไปจากประเทศ โดยได้มีการขีดเส้นตายว่าวันที่ 20 มีนาคม 2519 จะต้องไม่มีฐานทัพอเมริกาในประเทศไทย ดังนั้น 8 มีนาคม วันสตรีสากลใน พ.ศ. 2519 จึงถูกปรับรูปแบบกิจกรรมให้มีเนื้อหาสอดคล้องกับประเด็นหลักของการต่อสู้ทางการเมืองของนักศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว

5.5 วิวาทะความรักเสรีในขบวนการ

ประเด็น “รักเสรี” ได้กลายเป็นประเด็นถกเถียงอย่างจริงจังในช่วงต้นปี 2518 ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในขบวนการ ท่ามกลางความคิดเกี่ยวกับชีวิตศรัณ ก้าวหน้าซึ่งได้กลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ภายในขบวนการเคลื่อนไหว ข้อเรียกร้องบทบาทของผู้หญิงจึงไม่ใช่เพียงพุ่งเป้าไปที่ชนชั้นนำผู้กดขี่เท่านั้น แต่ยังมุ่งไปยังสมาชิกภายในขบวนการด้วย ประเด็น “รักเสรี” กล่าวถึงครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ *เสียงใหม่* และต่อมาไปยังหนังสือพิมพ์ *อิทธิปัตย์* ซึ่งหนังสือพิมพ์ทั้งสองเป็นหนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษา

งานศึกษาที่ผ่านมาในเรื่องความรักของขบวนการฝ่ายซ้ายไทยได้แก่ *รักและการปฏิวัติ* โดยธิดานต์ ศรีนารา ที่ได้เสนอประวัติศาสตร์ความคิดเกี่ยวกับความรักซึ่งเป็นเรื่องส่วนตัวที่ผสมกับ

ทักษะการเปลี่ยนแปลงโลกซึ่งเป็นเรื่องส่วนรวม³²⁹ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะงานนี้จะเป็นงานเขียนที่อภิปรายทักษะความรักในขบวนการฝ่ายซ้ายได้อย่างกว้างขวาง แต่งานดังกล่าวยังไม่ได้มีการกล่าวถึงประเด็นเรื่องการ “วิวาทะ” ในเรื่องความรักเสรีในขบวนการ การเคลื่อนไหวทางความคิดด้วยการ “วิวาทะ” นี้เองทำให้เราเห็นความไม่ลงรอย การแลกเปลี่ยน และจุดยืนตัวตนที่พิเศษมีส่วนสำคัญในการกำหนดทักษะ ในส่วนนี้จะเน้นใช้หลักฐานบทความที่นักศึกษาปัญญาชนเขียนลงหนังสือพิมพ์เพื่อโต้เถียงกันเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ทางการเมืองในขบวนการ พร้อมทั้งพยายามเสนอทางออก

บทความที่จุดกระแสการวิวาทะเรื่องความรักเสรีในขบวนการนักศึกษา ก็คือบทความของ “กระแสดล” เรื่อง “นักต่อสู้จอมปลอม” ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เสียงใหม่เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2518³³⁰ ผู้เขียนบทความเล่าถึงประสบการณ์ของตนเองที่มีต่อผู้ชายคนหนึ่ง ผู้ซึ่งเข้าใจปัญหาการกดขี่ของประชาชนและเข้าใจเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ชายคนนั้นผู้ซึ่งมีบทบาทในสังคมก็ได้คบผู้หญิงหลาย ๆ คนในคราวเดียวกัน “กระแสดล” กล่าวว่า “เขาใช้ปัญหาโลกทัศน์นั้นหลอกหลวงผู้หญิงจำนวนมากว่าเขาเป็นคนที่ก้าวหน้า น่าศรัทธา เชื่อมมั่นต่ออุดมการณ์ที่จะสู้เพื่อประชาชน เพื่อหลอกล่อให้ผู้หญิงตายใจว่า คนของประชาชนที่พำนักถึงการกดขี่ขูดรีดจะหวนกลับมากดขี่ขูดรีดเธอได้อย่างไรกัน” ผู้เขียนบทความเล่าประสบการณ์ของเธอต่อว่า ผู้ชายคนนั้นแกัดัวกับเธอและผู้หญิงอีกหลายคนที่คบด้วยว่า เขาเป็นคนที่มีความปัญหาในครอบครัว ทำให้เขาต้องแสวงหาความอบอุ่นที่พึงพอใจ “ทำไมเขาจะติดต่อกับผู้หญิงเหล่านั้นไม่ได้หรือ ในเมื่อมันเป็นความจริงใจของอารมณ์ส่วนตัวของเขาเอง ซึ่งไม่สร้างความเดือดร้อนให้ใครและเขาก็ยังร่วมต่อสู้เพื่อทำลายการกดขี่ทางชนชั้นอยู่” ผู้เขียนบทความเล่า

“กระแสดล” เห็นว่า “คนของประชาชนที่แท้จริงซึ่งมิใช่พวกฉวยโอกาสทางเพศมุ่งจะแสวงหากำไรจากสังคมเก่า จากคุณค่าเก่า ๆ ของสังคมที่มักจะนิยมยกย่องผู้ชายที่สามารถหลอกหลวงผู้หญิงได้หลายคนว่าเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม เขาคงจะคิดว่าเขาก็แน่วพอดูนะ ที่ผู้หญิงหลายคนชมชอบนั้น แต่คนของประชาชนจะไม่เป็นเช่นนั้นอย่างแน่นอน คนที่เกลียดชังการกดขี่จะชมชอบการกดขี่ได้อย่างไร เขาจะเป็นได้เพียงนักต่อสู้จอมปลอมเท่านั้น” ผู้เขียนได้เสนอทางออกไปว่า ให้คนนั้นกลับใจเสียใหม่ ถ้าเขายังมีโลกทัศน์ไม่ชัดใจ เพื่อให้เขาเข้าใจว่าสิ่งที่ทำอยู่คือการกดขี่ ถ้าเขายอมรับข้อผิดพลาดทำไปด้วยความ “หลงผิด” มิใช่การฉวยโอกาสแล้ว ก็จะได้รับอภัยกลับมาเป็นคนของประชาชน

³²⁹ ธิกานต์ ศรีนารา, รักและการปฏิวัติ: การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยความรักของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทยยุคสงครามเย็น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2564).

³³⁰ กระแสดล, “นักต่อสู้จอมปลอม,” คอลัมน์ เวทีผู้หญิง, เสียงใหม่ (9 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

ต่อมาผู้ใช้นามปากกา “เพื่อนคนหนึ่ง”³³¹ อภิปรายปัญหาเรื่องความรักเสรีว่า อันที่จริงรักเสรีเป็นเนื้อแท้เป็นความรักในระบบทุนนิยม อันเป็นความรักที่ “ฉกฉวยกำไรจากเพศตรงข้ามที่เกิดขึ้นมาในโลกของทุนนิยม” ด้วยเพราะผู้คน “มีโรคความหึงหวงและชดเชยอารมณ์ส่วนนี้ด้วยกามารมณ์” ต่างกับความรักในสังคมใหม่ที่แวดล้อมด้วยประชาชน ชีวิตมีคุณค่าที่ได้รับใช้ประชาชน ผู้เขียนบทความนี้ชี้ว่าความรักที่ถูกต้องต้องเป็น “ความรักที่ดำเนินไปบนทางรับใช้มวลชน เป็นมิตรภาพบนความเสมอภาค” แต่ความรักต่อเพศตรงข้ามเพื่อผ่อนคลายอารมณ์เหงาว่าเท่านั้นเป็นความรักที่ไม่ถูกต้อง ดังนั้น ผู้เขียนเสนอว่า “ศัตรูไม่ได้อยู่ภายนอกเท่านั้น ศัตรูยังมีอยู่ในขบวนการและในความคิดของบุคคลด้วย” และการต่อสู้ทางความคิดเป็นสิ่งจำเป็น อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า เราต่างเติบโตมาในสังคมเก่า เราจึงไม่ควรถือเอาประเด็นการวิจารณ์เรื่องรักเสรี “เป็นข้อตำหนิเพื่อนที่ปฏิบัติตนตามทัศนะที่ผิดพลาดแล้ว” เพราะไม่เกิดผลดีแก่ส่วนรวมและไม่ได้แก้ปัญหาให้กับคนในขบวนการได้ ผู้เขียนกล่าวต่อว่า

เพื่อนที่รัก โปรดใช้ทำที่อันอบอุ่นระหว่างเพื่อนต่อเพื่อนทำการวิจารณ์และร่วมหาทางแก้ไข ปัญหาอย่างจริงจัง จุดมุ่งหมายคือค้นหาศัตรูของมวลชนที่แฝงมาในรูปต่าง ๆ และทำลายศัตรูเสีย สำหรับเพื่อนที่มีทัศนะผิดพลาดและได้รับการวิจารณ์ แล้วการแก้ไขและปรับปรุงตัวเองอย่างถูกต้องไม่มีความเสียหายอะไร การทำลายซากเดนของจักรวรรดินิยม นั้น เป็นหน้าที่ที่ต้องอาศัยความตื่นตัวของตัวเองไปกระทำ การปกปักรักษาและยินยอมให้ศัตรูแฝงเร้นและเติบโตขึ้น ไม่เพียงแต่จะทำลายผู้นั้นเท่านั้น ยังจะเป็นการทำลายกลุ่มและสังคมด้วย นี่จึงเป็นการเสียหายที่แท้จริง

จากนั้น การวิวาทะก็เริ่มที่จะต้อยอดขึ้นไป ผู้เขียนในนามปากกา “สายลมใต้กระแสนล”³³² ซึ่งเป็นการใช้นามปากกาเพื่อโต้วิวาทะกับ “กระแสนล” อย่างชัดเจน เขียนลงหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ เสนอว่า

ทำไมชายผู้นี้จึงถูกมองในฝ่ายโลกธรรมด้านเดียวหรือว่าเป็นค่านิยมที่ต้องคอยเพ่งเล็งหนุ่มสาวที่คบกันว่าจะต้องมีความสัมพันธ์ทางโลกธรรมเป็นใหญ่ หรือว่ามีพยานหลักฐานอย่างแจ่มชัดว่า ชายผู้นี้ได้กระทำการเช่นนั้นจริงแต่ถ้าสรุปจากการที่ชายผู้นี้ได้ไปให้ความสนทนากับเพศสตรีหลายคนในกลุ่มผู้ร่วมงาน แล้วคิดว่าชายผู้นี้คงจะกระทำการอย่างนี้แล้วละก็เป็นข้อสรุปที่ไม่ถูกต้องนัก เพราะชายผู้นี้อาจเกิดความสนใจที่จะศึกษาร่วมกันกับเพศตรงข้ามโดยแลกเปลี่ยนทัศนะและประสบการณ์ต่าง ๆ ในด้านความรัก (คือคุณธรรมเพื่อมวลชน) จากเพศ

³³¹ เพื่อนคนหนึ่ง, “ปัญหาความรัก,” คอลัมน์ เวทีผู้หญิง, *เสียงใหม่* (14 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

³³² สายลมใต้กระแสนล, “น่านาทัศนะจากชาย การกดขี่ทางเพศ กรณีรักเสรี,” *เสียงใหม่* (20 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

สตรีก็อาจเป็นได้อันจะเป็นทางหนึ่งที่ทุกคนจะได้ร่วมกันพัฒนาความคิดและการกระทำให้อยู่
นอกเหนือทัศนคติที่ครอบงำจิตใจ

ฉะนั้น ก่อนที่จะวิเคราะห์ปัญหาโลกทัศน์ของชายผู้นี้แล้วสรุปอะไรง่ายเกินไปควรจะได้เข้าใจ
ให้ลึกซึ้งถึงจิตใจของเขาเสียก่อนว่า เขามีจุดมุ่งหมายอะไรที่ได้กระทำเช่นนั้น ไม่ใช่ว่าจะสรุปจากการ
กระทำภายนอกของชายผู้นี้ แล้วก็เผยแพร่ข้อสรุปไปทั่วกลุ่มผู้ร่วมงาน อันจะทำให้เขาถูกโดดเดี่ยว
ออกจากขบวนการอย่างงั้น และไม่รู้สาเหตุในการกระทำของเขา ว่าบกพร่องอย่างไร ซึ่งต้องสูญเสีย
กำลังคนไปหนึ่งคนด้วยความเข้าใจผิดเพราะมองจุดหมายปลายทางโลกธรรมเป็นข้อสรุปที่ใหญ่

กล่าวได้ว่า การวิวาทะเรื่องรักเสรีภายในขบวนการนักศึกษาได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้น
ภายในขบวนการ โดยกลุ่มผู้หญิงภายใต้การนำของ กระแสชล ซึ่งเป็นนามปากกาของ กัญญา ลีลาสัย
เรียกร้องให้ผู้ชายในขบวนการขจัดความคิดแบบวัฒนธรรมศักดินาออกไปให้หมด เพราะแนวคิดแบบ
นี้มีส่วนในการกำหนดพฤติกรรมกับผู้ร่วมปฏิบัติงานที่เป็นผู้หญิง อย่างไรก็ตาม นักศึกษาบางกลุ่มกลับ
เห็นว่าเรื่องยังคงเป็นปัญหารองในขบวนการ เป้าหมายหลักคือการต่อสู้เพื่อขจัดปัญหาทางการเมือง
ดังนั้น นักศึกษาหญิงไม่ควรจุดกระแสประเด็นเรื่องนี้ขึ้นมาภายในขบวนการ เพราะจะทำให้เกิดความ
แตกแยกขึ้นภายในขบวนการ และทำให้สูญเสียแนวร่วมของนักศึกษาที่มีเจตนาทางการเมืองที่ดี แต่
อาจจะยังไม่สามารถขัดเกลาคิดในเชิงชีวิตทัศน์ได้ทั้งหมด แม้ว่าประเด็นเรื่องรักเสรียังคงเป็น
ปัญหาใหญ่ที่ปรากฏในขบวนการนักศึกษา แต่ก็ได้มีการเสนอว่า ปัญหาสำคัญ ที่ถูกสะท้อนผ่าน
ปัญหาเรื่องรักเสรี คือ ปัญหาเรื่องท่าทีการวิพากษ์วิจารณ์ต่อเพื่อนร่วมงาน ได้มีการเสนอกว่ากลุ่ม
ผู้หญิงควรปรับท่าทีในการวิพากษ์วิจารณ์ต่อประเด็นเรื่องรักเสรีที่ละมุนละม่อมมากกว่านี้ เพราะ
เพื่อนร่วมงานเป็นมิตรที่อาจจะยังไม่ตื่นตัวทางการเมืองในทุกมิติ แต่ไม่ใช่ศัตรู ดังนั้น สิ่งสำคัญที่ควร
ปฏิบัติต่อกันคือการให้คำแนะนำและให้การศึกษาต่อพวกเขา ในขณะที่เพื่อนนักศึกษาชายเองก็ควร
จะหันมาศึกษาปัญหาชีวิตทัศน์ของตัวเองให้มากขึ้น และยอมรับว่าตนเองยังคงมีข้อผิดพลาด และ
พร้อมที่จะแก้ไข สิ่งเหล่านี้จะสามารถทำให้ขบวนการต่อสู้ดำเนินต่อไปได้ เพราะขบวนการต่อสู้
ต้องการความร่วมมือจากทั้งเพศชายและเพศหญิง

5.6 สรุป

ขบวนการนักศึกษาหญิงได้จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ทางการเมืองของขบวนการ
นักศึกษา และมีบทบาทในการกระตุ้นจิตสำนึกให้นักศึกษาหญิงเข้าร่วมต่อสู้ทางการเมือง กล่าวได้ว่า
นักศึกษาได้อิทธิพลทางความคิดจากงานเขียนของกุหลาบ สายประดิษฐ์ และจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งได้
อธิบายว่าสภาพการกดขี่ของผู้หญิงที่เป็นอยู่นั้นไม่ได้เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แต่เกิดขึ้นจากการสร้างของ
สังคมที่แฝงเร้นมาในรูปแบบประเพณีที่กล่อมเกลาให้ผู้หญิงเป็นลูกสาวที่ดี ภรรยาที่ดี และแม่ที่ดี

ภาวการณ์เหล่านี้จึงทำให้ชีวิตของผู้หญิงผูกพันอยู่กับบ้าน และถอยห่างออกจากสังคมการเมือง ผู้ชายจึงกลายเป็นผู้มีบทบาทหลักในทางการเมือง หากผู้หญิงต้องการจัดความคิดเหล่านี้ออกไป ก็ต้องออกมาทำการต่อสู้ และเข้าร่วมการต่อสู้ในการจัดลักษณะทางชนชั้นกับเพศชาย กรรมกร และชาวนา

วิธีการที่นักศึกษาหญิงใช้ในการเคลื่อนไหว คือ การผลิตซ้ำคำอธิบายเรื่องผู้หญิงเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกทางการเมือง พร้อมทั้ง คัดค้านรูปแบบประเพณีต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้หญิงถอยห่างจากการเมือง เช่น การรณรงค์เพื่อสร้างคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับผู้หญิง การปฏิเสธคำอธิบายว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ พร้อมทั้งกระตุ้นให้ผู้หญิงตระหนักว่าผู้หญิงเป็นเพศที่สามารถทำอะไรก็ได้หากตั้งใจจะทำอย่างใดก็ตาม แนวคิดที่ปรากฏในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของนักศึกษาหญิงจึงมีลักษณะของการคัดค้านวัฒนธรรมศักดินาและทุนนิยม เพราะนักศึกษามองว่าความวัฒนธรรมของชนชั้นศักดินาและนายทุน มีลักษณะของการกดขี่ทางเพศแฝงเร้นอยู่

บทที่ 6

การรับมือวาทกรรมทางการเมือง “ชาติ ศาสนา กษัตริย์”

6.1 บทนำ

ในช่วงสมัยการเมืองมวชน 2516-2519 อุดมการณ์ของรัฐ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” อันเป็นคำขวัญที่ได้ยินบ่อยครั้ง ถูกนำมาใช้ในการเคลื่อนไหวในวาทกรรมทางการเมือง ขบวนการนักศึกษาในฐานะขบวนการต่อต้านรัฐถูกกล่าวหาโจมตีด้วยวาทกรรมนี้จากรัฐและขบวนการฝ่ายขวาอนุรักษ์นิยมอย่างชัดเจน กล่าวได้ว่าในช่วงเวลาสามปีระหว่าง 2516-2519 นี้เป็นช่วงเวลาที่ว่าทกรรม “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ได้ถูกใช้ในการทางการเมืองมากที่สุดครั้งหนึ่ง วาทกรรม “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ไม่ใช่แค่เพียงกล่าวเพื่อยืนยันอุดมการณ์หลักของชาติเท่านั้น แต่ยังใช้เป็นเครื่องมือในการโจมตีฝ่ายตรงข้ามด้วย เพราะเป็นคำขวัญอันศักดิ์สิทธิ์ที่ละเมิดมิได้ ผู้ถูกกล่าวหาว่าละเมิดอุดมการณ์หลักของชาติจึงสูญเสียความชอบธรรมทางการเมือง คำถามก็คือขบวนการนักศึกษาและประชาชนที่เคลื่อนไหวต่อต้านรัฐจะรับมือและตอบโต้อย่างไรเมื่อถูกกล่าวหา ขบวนการนักศึกษาจะนำเสนอชุดวาทกรรมอะไรเพื่อโต้กลับต่อการถูกโจมตีโดยฝ่ายขวา

ดังนั้น การทำความเข้าใจการใช้วาทกรรมนี้ในทางการเมือง รวมไปถึงความพยายามในการรับมือและการตอบโต้วาทกรรมดังกล่าวจึงเป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจขบวนการนักศึกษา กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า การที่ทำความเข้าใจกระบวนการทำให้ขบวนการลักษณะที่ถอนรากมากขึ้นนั้น จำเป็นที่จะต้องเข้าใจการรับมือตอบโต้ต่อวาทกรรมทางการเมืองอันศักดิ์สิทธิ์ ขบวนการนักศึกษาได้นำเสนอชุดวาทกรรมที่ถูกมองว่าเป็นด้านตรงข้ามของวาทกรรมทางการเมืองของรัฐ ชุดวาทกรรมนี้มีเพื่อสร้างทางเลือกที่ตรงกันข้าม (และก่อกวน) กับวาทกรรมรัฐ อย่างไรก็ตาม ในบทนี้พยายามชี้ให้เห็นในรายละเอียดว่า การท้าทายต่อวาทกรรมรัฐในแต่ละด้าน (ชาติ ศาสนา กษัตริย์) มีรายละเอียดการเน้นแตกต่างกัน การให้ความสำคัญไม่ได้เท่ากันในแต่ละด้าน และวาทกรรมต่อต้านไม่ได้ตรงข้ามกับวาทกรรมรัฐไปเสียทุกอย่าง บางเรื่องก็ยังมีจุดร่วมกับวาทกรรมรัฐ ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นข้อจำกัดของยุคสมัย สำหรับบทนี้จะเริ่มจากการกล่าวถึงความเป็นมาโดยย่อของอุดมการณ์ของรัฐ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ก่อน และจากนั้นจะถกเถียงในแต่ละด้านว่าขบวนการนักศึกษาได้สร้างวาทกรรมต่อต้านและตอบโต้ต่อวาทกรรมหลักของรัฐอย่างไรบ้าง

6.2 วาทกรรมทางการเมืองของรัฐ “ชาติ ศาสนา กษัตริย์”

ความเป็นมา คำขวัญ “ชาติ ศาสนา กษัตริย์” กำเนิดในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจมาจากสถาบันกษัตริย์ของอังกฤษ คำขวัญนี้ต่อมาได้เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง ที่ทั้งสามสถาบันได้ขึ้นต่อ

กันกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียว ในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คำขวัญนี้ได้รับการปรับปรุงเป็น “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ” ความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงนัยสำคัญของความเปลี่ยนแปลงการเน้นย้ำให้รัฐธรรมนูญขึ้นมามีความสำคัญเทียบเท่ากับสถาบันอื่น ๆ แต่ในอีกด้านหนึ่ง การเพิ่มองค์ประกอบรัฐธรรมนูญเข้าไปในคำขวัญเดิมนี้นี้ ก็ชี้ให้เห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงระบอบก็ยังมิชอบเขตจำกัด องค์ประกอบเดิมยังคงอยู่ เพียงแต่อยู่ร่วมกับองค์ประกอบใหม่ “รัฐธรรมนูญ” เท่านั้น หลังการเสื่อมลงและสิ้นสุดของคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ การเน้นย้ำถึงสถาบันดั้งเดิมก็กลับคืนมาอย่างชัดเจนอีกครั้ง คำขวัญแบบคณะราษฎรจึงหายไปจากพื้นที่สาธารณะโดยสิ้นเชิง และคำขวัญ “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” ก็หวนกลับคืนมาได้รับการเน้นย้ำอยู่เสมอ

งานศึกษาของตามไท ดิลกวิทยรัตน์ เรื่อง “‘คอมมิวนิสต์’ ในการเมืองไทย” ชี้ให้เห็นถึงภาพลักษณ์ “คอมมิวนิสต์” ที่ถูกผลิตขึ้นเปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย ในช่วงปลายยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น คอมมิวนิสต์ถูกสร้างภาพลักษณ์ให้เป็น “บุคคลผู้คิดโค่นล้มสถาบันกษัตริย์และนำพาประเทศไปสู่หายนะ” ดังเช่นที่เกิดขึ้นแล้วในรัสเซีย ต่อมาในสมัยคณะราษฎร ภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง แต่ค่อนข้างจำกัดอยู่ในเฉพาะหมู่สมาชิกฝ่ายอนุรักษนิยม และเป้าหมายของการใช้ภาพลักษณ์นี้ก็ยังคงจำกัดอยู่ที่ปรีดี พนมยงค์ หลังสงครามโลกครั้งที่สอง จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่เคยไม่เห็นด้วยกับการนำภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์มาใช้ต่อสู้ กลับนำเอาภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์มาทำการผลิตซ้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในทางการเมืองเสียเอง ในยุคนี้นี้ ภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ในความหมายคุกคามจากประเทศคอมมิวนิสต์ อย่างเช่นจีนหรือรัสเซีย ได้เริ่มก่อตัวขึ้นมาภายใต้บริบทการต่อสู้ในช่วงสงครามเย็น จอมพล ป. ได้ใช้ภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ในการจัดการปราบปรามบุคคลที่เห็นว่าเป็นศัตรู อาทิ กลุ่มคนจีนที่เป็นอันตรายต่อระบอบเศรษฐกิจของไทย รวมถึงนักการเมืองฝ่ายซ้าย (พวกฟ้องปรีดี พนมยงค์) อย่างไรก็ตาม งานศึกษานี้ประเมินว่า การใช้ภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ในสมัยจอมพล ป. ไม่ค่อยประสบความสำเร็จมากนัก เหตุผลส่วนหนึ่งก็คือความพยายามที่จอมพล ป. ในการลดอำนาจและบทบาทของสถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ในสังคมไทย ก็ยังทำให้ภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ในยุคนี้นี้ไม่มีพลังทำให้ประชาชนเชื่อถือได้มากพอ พลังความเข้มข้นของการสร้างภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์จะเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจนในยุคสมัยถัดมาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ควบคุมความเห็นสาธารณะได้อย่างเด็ดขาด การกิจในการฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์ของจอมพลสฤษดิ์มีส่วนอย่างยิ่งที่ทำให้ภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ในยุคนี้นี้มีความหมายในแง่ที่เป็นศัตรูกับอุดมการณ์รัฐ “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” อย่างชัดเจน จอมพลสฤษดิ์ได้ใช้ภาพลักษณ์คอมมิวนิสต์ในฐานะศัตรูต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มาเป็นเครื่องมือในการปราบปรามศัตรูทางการเมืองอย่างราบคาบและมี

ประสิทธิภาพมากกว่ายุคใดก่อนหน้านี้³³³ แม้ว่าพลังกดดันรัฐหลังการลุกขึ้นสู้ของประชาชนในเหตุการณ์ตุลาคม 2516 เพื่อลดทอนอำนาจฝ่ายทหารและฝ่ายความมั่นคงลงไป แต่พลังอนุรักษ์นิยมดังกล่าวฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ไม่ซ้ำในรูปการณ์ของขบวนการเคลื่อนไหวที่มีอุดมการณ์ฝ่ายขวา ในครั้งนี้ข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ถูกใช้มากกว่าครั้งใด ผู้มีอำนาจรัฐบาลเองก็ไม่สามารถควบคุมขบวนการเหล่านี้ได้ทั้งหมด หรือบางบุคคลในรัฐบาลเองก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์เสียด้วยซ้ำ ในยุคนี้ วาทกรรมชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ในฐานะอุดมการณ์รัฐถูกใช้ต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างมากที่สุดครั้งหนึ่ง จนถึงจุดสูงสุดในการปราบปรามสังหารหมู่และรัฐประหารในวันที่ 6 ตุลาคม 2519

ธานินทร์ กรัยวิเชียร แสดงปาฐกถาเรื่อง “คอมมิวนิสต์ในประเทศไทย” ในช่วงปลายปี 2517 จากการเชิญของกลุ่มฟื้นฟูชาติไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ธานินทร์กล่าวว่า เรามีเหตุผลที่จะต้องกลัวคอมมิวนิสต์ เพราะว่าคอมมิวนิสต์จะดำเนินการทุกวิถีทางในการครองโลก สำหรับในประเทศไทยนั้นคอมมิวนิสต์จะทำลายล้างระบบกษัตริย์ ศาสนา และเสรีภาพของประชาชนโดยสิ้นเชิง เขากล่าวอีกว่า พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยแทรกซึมในประเทศไทยมากกว่า 30 ปีแล้ว มีสมาชิก 2,000 กว่าคน กองกำลังติดอาวุธประมาณ 6,000 คน คอมมิวนิสต์ดำเนินการเป็นขั้นตอนโดยยุยงปลุกปั่นให้กรรมกร ชวนาเดินขบวน โจมตีนายทุนอย่างรุนแรง เรียกร้องเสรีให้ได้มากที่สุดเพื่อทำลายประชาธิปไตย คอมมิวนิสต์ใช้นักศึกษาหัวรุนแรงเป็นเครื่องมือให้การสนับสนุนด้านกำลังเงิน จัดนิทรรศการ ออกไปเผยแพร่ประชาธิปไตย จัดตั้งศูนย์ชมรมต่างๆ ชักชวนพระสงฆ์ออกไปเดินขบวน ขำแหละ พระพุทธศาสนาและวรรณคดี เป็นต้น³³⁴

ความศักดิ์สิทธิ์ของวาทกรรมชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ก็สร้างอันตรายได้แม้แต่เพียงคำพูด หากคำพูดนั้นทำให้เข้าใจว่าไปละเมิดความศักดิ์สิทธิ์ของอุดมการณ์รัฐ อย่างในกรณีที่เกิดกรณีเลาห์โพโรจน์ อดีตเลขาธิการท. แฉลงกรณีที่หนังสือพิมพ์เดลีเมล์และทีวีสีช่อง 9 เมื่อเดือนกรกฎาคม 2519 กล่าวโจมตีเขา ซึ่งระบุว่ากรณีเลาห์พูดว่า ประชาชนในขบประมาณไปเลี้ยงสถาบันทั้งสาม (หมายถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์) โดยเปล่าประโยชน์ และว่าขอให้ประชาชนสนับสนุนผู้ต่อสู้ในป่าเขาในกรณีกรณีเลาห์ปฏิเสธว่าไม่เคยพูดข้อความดังกล่าว เขากล่าวว่าสิ่งที่เขาพูดมีแต่การวิพากษ์พวกที่แอบอ้างเอาสามสถาบันมากล่าวโจมตีใส่ร้ายป้ายสีผู้อื่น และกล่าวยืนยันว่าตลอดเวลาหนึ่งปีที่ทำงาน

³³³ ตามไท ดิลกวิทยรัตน์, “‘คอมมิวนิสต์’ ในการเมืองไทย,” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544).

³³⁴ *ประชาธิปไตย* (16 ธันวาคม 2517) “คอมมิวนิสต์: เครื่องมือที่ใช้ได้ตลอดเวลา,” *ประชาธิปไตย* (18 ธันวาคม 2517): 4. รายงานข่าวว่า กลุ่มฟื้นฟูชาติไทย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดนิทรรศการฟื้นฟูชาติไทย ระหว่างวันที่ 9 – 15 ธันวาคม พ.ศ. 2517 และในวันเสาร์ที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2517 ได้เชิญนายธานินทร์ กรัยวิเชียร มาปาฐกถา เรื่อง คอมมิวนิสต์ในประเทศไทย ที่ห้องประชุมคณะสังคมศาสตร์

มานั้น ได้พูดแต่เรื่องประชาชน รัฐบาล และการปกครองเท่านั้น³³⁵ การที่เกรียงกมลต้องออกมาแก้ต่างว่ามีความเข้าใจผิดต่อคำพูดของเขาไปนั้นแสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของอุดมการณ์รัฐที่พยายามใช้เป็นเครื่องมือในการลงทัณฑ์ผู้ที่ถูกเห็นว่าพยายามที่จะคุกคามอำนาจของรัฐ

ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ไม่นานนัก คำกล่าวหนึ่งที่รู้จักกันดีที่พระกิตติวุฒโฒกล่าวว่า ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บาปนั้น ก็ใช้วาทกรรมรัฐในนามชาติ ศาสน์ กษัตริย์เช่นเดียวกัน ดังที่พระกิตติวุฒโฒกล่าวไว้ว่า การฆ่าฝ่ายซ้ายนั้น.. “อันนั้นอาตมาก็เห็นว่าควรจะทำ คนไทยแม้จะนับถือพุทธก็ควรจะทำ แต่ก็ไม่ใช่ถือว่าเป็นการฆ่าคนเพราะว่าใครก็ตามที่ทำลายชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มันไม่ใช่คนสมบูรณ์ คือต้องตั้งใจ [ว่า] เราไม่ได้ฆ่าคน แต่ฆ่ามาร ซึ่งเป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคน... การฆ่าคนหนึ่งเพื่อรักษาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ไว้ ถือว่าเป็นบุญกุศล...เหมือนเราฆ่าปลาแกงใส่บาตรพระ”³³⁶

6.3 วาทกรรมวิพากษ์ชาตินิยมทางการ

วาทกรรมสำคัญที่สุดประการหนึ่งคือวาทกรรมชาตินิยม การตีความต่อเรื่องชาติตามแบบที่ได้รับมาจากรัฐ และตามแบบที่ได้มาจากขบวนการนักศึกษามีความแตกต่างกัน งานศึกษาของโสภา ชนะมูล เสนอว่านักคิดหัวก้าวหน้าในยุคทศวรรษ 2490 นำเสนอวาทกรรม “เอกราชของชาติ” และ “ศัตรูของชาติ” ในการวิพากษ์นโยบายต่างประเทศที่เรียกร้องความเป็นกลาง ไม่เอียงไปข้างสหรัฐอเมริกา³³⁷ มรดกวาทกรรมการวิพากษ์นี้ได้ส่งต่อไปให้ปัญญาชนรุ่นหลัง เมื่อการรื้อฟื้นนักคิดยุค 2490 เกิดขึ้น รวมถึงการเมืองสงครามเวียดนามได้ทวีความเข้มข้นยิ่งขึ้น

ตาราง 6.1 องค์ประกอบของชาตินิยมราชการเทียบกับชาตินิยมนักศึกษาประชาชน

องค์ประกอบ	ชาตินิยมราชการ	ชาตินิยมนักศึกษาประชาชน
ภารกิจ	รักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติ	รักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติ
ผู้นำ	รัฐบาลทหาร	นักศึกษาและปัญญาชน
พันธมิตร	สหรัฐอเมริกา	เพื่อนบ้านและกลุ่มประเทศเป็นกลาง
ศัตรู	ภัยคุกคามคอมมิวนิสต์จีนและเพื่อนบ้าน	สหรัฐอเมริกา
ผู้ทรยศ	ผู้ที่หลงผิดไปนับถือลัทธิคอมมิวนิสต์	รัฐบาลทหารที่สมคบกับสหรัฐฯ

ที่มา: ประจักษ์ ก้องกีรติ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 306.

³³⁵ “เกรียงกมล ทำพิธีจุดธูปคำกล่าวหาหมิ่นสถาบัน,” *ประชาธิปไตย* (6 กรกฎาคม 2519): 1, 12.

³³⁶ คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงศ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2559), หน้า 267.

³³⁷ โสภา ชนะมูล, “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า (กรุงเทพฯ: มติชน 2550).

ประจักษ์ได้สรุปเปรียบเทียบกระแสชาตินิยมสองแบบ ได้แก่ ชาตินิยมทางการเมืองที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ กับ ชาตินิยมนักศึกษาประชาชนที่ต่อต้านจักรวรรดินิยมอเมริกา ประจักษ์ได้แยกแยะองค์ประกอบของกระแสชาตินิยมทั้งสองแบบ ทั้งในประเด็นภารกิจ ผู้นำ พันธมิตร ศัตรู ผู้ทรยศ ที่มีความแตกต่างกัน แต่ที่มียุทธศาสตร์เหมือนกันก็คือภารกิจในการรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติ ประเด็นดังกล่าวนี้ ประจักษ์ชี้ว่าวาทกรรมชาตินิยมนักศึกษาประชาชนได้หยิบยืมข้อมูลจากชาตินิยมทางการเมือง เพื่อสร้างกระแสต่อต้าน³³⁸

จากแบบแผนโครงสร้างองค์ประกอบทางวาทกรรมที่ประจักษ์ได้นำเสนอในช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 จะพบว่า โดยรวมแล้วชุดวาทกรรมยังคงมีความต่อเนื่องมาถึงช่วงหลังปี 2516 เพียงแต่มีความเข้มข้นที่มากยิ่งขึ้นอันเนื่องมาจากการประท้วงในประเด็นเอกราชในเรื่องการถอนฐานทัพทวีความเข้มข้นตามไปด้วย รวมถึงการขับเคลื่อนวาทกรรมชาตินิยมไม่ใช่มาจากเพียงรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังมาจากขบวนการฝ่ายขวาที่กระจายตัวเพื่อชนกับขบวนการฝ่ายซ้ายเป็นการเฉพาะ การปะทะทั้งวาทกรรมชาตินิยมจึงดุเดือดและแหลมคม มากพอที่จะสังหารกัน

งานศึกษาของเกษียร เตชะพีระ ได้วิเคราะห์เปรียบเทียบประเด็นต่างๆ ระหว่างฝ่ายขวากับฝ่ายซ้าย ในฐานะการชนกันของอุดมการณ์ชาตินิยมสองแบบ คือ ระหว่าง “ราชาชาตินิยม” กับ “ชาตินิยมประชาชน” (โปรดดูตารางที่ 6.2)³³⁹ เขาได้มองผ่านสามประเด็นด้วยกันได้แก่ เอกราช ประชาธิปไตย และความเป็นธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นประเด็นคำขวัญของฝ่ายซ้าย ในแง่เอกราชนั้นสำหรับฝ่ายซ้ายต้องมีให้ครบทุกมิติ ไม่ใช่เพียงแต่มีเพียงแค่งูหมาย เอกราชถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยม จึงจำเป็นต้องต่อต้านโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ส่วนในมุมมองของฝ่ายขวานั้นจะต้องรักษาเอกราชให้ปลอดภัยจากจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์ นั่นคือจีน เวียดนาม และโซเวียต ในประเด็นประชาธิปไตยนั้น ฝ่ายซ้ายเน้นอำนาจของชนชั้นล่าง (แต่ให้น้ำหนักสถาบันรัฐสภา การเลือกตั้งค่อนข้างน้อย) ส่วนฝ่ายขวาเห็นว่าประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอ่อนแอเกินไปที่จะยับยั้งป้องกันคอมมิวนิสต์ จึงระงับประชาธิปไตยไว้ก่อน นำมาสู่การอ้างรักษาระบอบที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขแต่ไม่เป็นประชาธิปไตย โดยความมั่นคงเป็นประเด็นสำคัญหลัก ในมิติความเป็นธรรมทางสังคมนั้น ฝ่ายซ้ายมุ่งเน้นการสร้างความสะดวกทางเศรษฐกิจ ด้วยการโอน

³³⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ, และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ (นนทบุรี: ฟาเดียวก้น, 2556).

³³⁹ เกษียร เตชะพีระ "การเมืองไทยจาก 14 ตุลาฯ - 6 ตุลาฯ: สองชาตินิยมชนกัน" ใน มติชนสุดสัปดาห์, 22, 1156 (14 - 20 ตุลาคม 2545): 30; 22, 1157 (21 - 27 ตุลาคม 2545): 38-39; 22, 1158 (28 ตุลาคม - พฤศจิกายน 2545): 43. และต่อมาเผยแพร่ที่ เกษียร เตชะพีระ, "การเมืองไทยจาก 14 - 6 ตุลาฯ: สองชาตินิยมชนกัน" เว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน (21 ธันวาคม 2550) <http://midnightuniv.tumrai.com/midnight2544/0009999486.html>

ปัจจัยการผลิตหลักเป็นของชาติ ตามแบบสังคมนิยม ส่วนฝ่ายขวามองว่าความไม่เสมอภาคเป็นสิ่งที่
เป็นธรรมชาติของมนุษย์ แต่สามารถสร้างความเป็นธรรมได้โดยผู้มั่งมีแบ่งปันอุปถัมภ์แก่ผู้ยากไร้ กล่าว
โดยสรุป เกษียรประมวลให้เห็นถึงลักษณะชาติในฐานะชุมชนจินตกรรม ตามคำนิยามของเบเนดิกส์ แอน
เดอร์สันว่า ชาติสำหรับฝ่ายซ้ายจึงมีคุณลักษณะที่เป็นความเสมอภาค ประชาธิปไตย และนิยม
ประชาชน ในขณะที่มุมมองต่อชาติของฝ่ายขวานั้นตรงกันข้าม มีลักษณะที่มีความแตกต่างไม่เสมอ
ภาค เน้นการอุปถัมภ์ เน้นชนชั้นนำและคนดี

ตาราง 6.2 เปรียบเทียบชาตินิยมฝ่ายซ้ายกับชาตินิยมฝ่ายขวาในช่วง 2516 - 2519

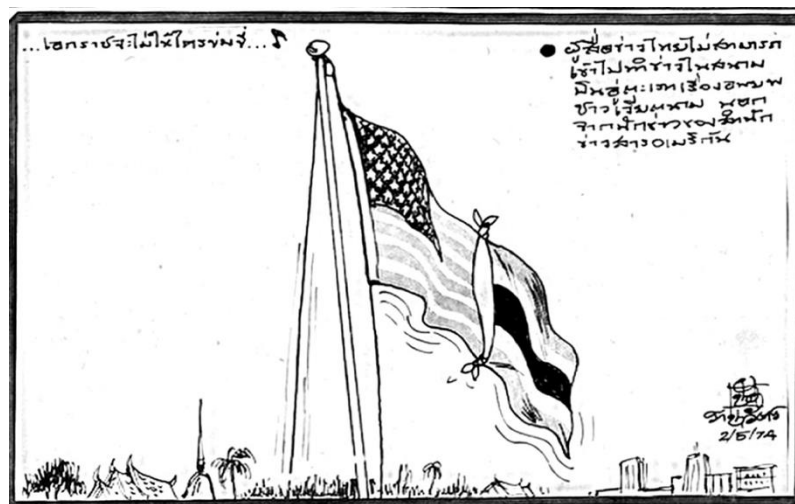
ประเด็น	ฝ่ายซ้าย	ฝ่ายขวา
เอกราช	ต้องมีทุกด้าน ไม่แต่ในนามตาม กฎหมาย,ต่อต้านจักรวรรดินิยม- ทุนนิยม ก่อนอื่นคืออเมริกา ญี่ปุ่น	ต่อต้านจักรวรรดินิยมคอมมิวนิสต์ ได้แก่ จีน เวียดนาม และโซเวียต
ประชาธิปไตย	เน้นเนื้อหาอำนาจคนชั้นล่าง กรรมกร ชาวนา, ไม่เน้นรูปแบบ สถาบันรัฐสภา การเลือกตั้ง และ พรรคการเมือง ฯลฯ	ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็น ประมุขขณะนั้นอ่อนแอเกินไป เปิดช่องให้เกิดความ วุ่นวายและคอมมิวนิสต์แทรกแซง ป้องกัน คอมมิวนิสต์ไม่ได้ จำต้องธำรงรักษาระบอบที่มี พระมหากษัตริย์เป็นประมุขแม้จะยังไม่เป็น ประชาธิปไตยไว้ก่อน เพื่อความมั่นคง
ความเป็นธรรม ทางสังคม	มุ่งหมายความเสมอภาคทาง เศรษฐกิจ ด้วยการโอนปัจจัยการ ผลิตหลักเช่นที่ดิน, อุตสาหกรรม ขนาดใหญ่ เป็นของชาติ เพื่อสร้าง ระบอบประชาธิปไตยแผนใหม่ขึ้น และมุ่งสู่สังคมนิยมแบบจีน	ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจสังคมเป็นธรรมดา ธรรมชาติของมนุษย์ ขจัดอย่างไรก็ไม่หมด ไม่ควรไป ฝืน, ความเป็นธรรมเกิดขึ้นได้แม้คนเราจะไม่เสมอ ภาค โดยผู้มั่งมีเจือจานแบ่งปันเกื้อกูลอุปถัมภ์ผู้ ยากไร้ขาดแคลน
ชาติหรือชุมชน ในจินตนา กรรม	เสมอภาค, เป็นประชาธิปไตย, และ นิยมประชาชน	แม้จะแตกต่างหล่อมล้าแต่อุปถัมภ์เกื้อกูลกัน, ประชาชนอาจไม่เป็นใหญ่ในแผ่นดิน แต่ที่สำคัญคนดี ต้องมีอำนาจ ยิ่งคนดีมีอำนาจเด็ดขาดก็ยิ่งดี, และ เน้นชนชั้นนำ

ที่มา: เกษียร เตชะพีระ, เรื่องเดียวกัน.

ความคิดชาตินิยมต่อต้านอเมริกายังเห็นได้ผ่านการตุนล้อเลียนอีกด้วย ดังตัวอย่างที่โจมตี
นักข่าวสหรัฐอเมริกาที่มีอภิสิทธิ์เข้าไปในสนามบินอู่ตะเภา โดยนักข่าวอื่น ๆ ไม่สามารถเข้าไปได้ การ
วิพากษ์นี้อยู่บนฐานคิดว่าชนชั้นนำไทยได้ร่วมมือกับอเมริกาสมคบคิดให้อเมริกามาตั้งฐานทัพในไทย
การตุนล้อเลียนลักษณะชาติในการล้อเลียนเพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงอำนาจอธิปไตยของไทยถูกอเมริกาบาง
การ ดังข้อความเนื้อเพลงชาติไทยที่ว่า “...เอกราชจะไม่ให้ใครข่มขี่...” สื่อให้เห็นถึงวาทกรรมเอกราช

ที่ฝ่ายต่อต้านอเมริกานำมาใช้เพื่อวิพากษ์การรุกรานของอเมริกา (โปรดดูภาพที่ 6.1)³⁴⁰ นอกจากนี้ยังมีกรณีการตุนล้อเลียนการเมืองขบวนการนพลที่ประกาศคำขวัญ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” การตุนนี้ได้เพิ่มเติมวงเล็บไปว่า “และสหรัฐอเมริกา” สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ป่าวประกาศอุดมการณ์ว่ารักชาตินั้น ก็รักอเมริกาด้วย (ดูภาพที่ 6.2)

ภาพที่ 6.1 การตุนล้อเลียนสหรัฐอเมริกา

ที่มา: ไทยรัฐ (3 พฤษภาคม 2517)

ภาพที่ 6.2 การตุนล้อเลียนการเมืองขบวนการนพล

ที่มา: อธิปไตย 3, 158 (20 - 22 มกราคม 2519): 11.

³⁴⁰ ข้อความ “ผู้สื่อข่าวไทยไม่สามารถเข้าไปทำข่าวในสนามบินอยู่ตะเภารื่องอพยพชาวเวียดนาม นอกจากนักข่าวของสำนักข่าวสารอเมริกัน”

วาทกรรมชาตินิยมยังปรากฏให้เห็นในแถลงการณ์ต่างๆ ของนักศึกษา กรณีที่น่าสนใจหนึ่งก็คือ การเคลื่อนไหวต่อต้านฐานทัพเมื่อ 20 มีนาคม 2519 ซึ่งได้นำเสนอการแบ่งข้างแบบใหม่ ไม่ใช่แบบ ฝ่ายซ้ายกับฝ่ายขวา แต่เป็นฝ่าย “รักชาติ” กับฝ่าย “ขายชาติ” การนิยามดังกล่าวนี้เป็นการโต้กลับ ของขบวนการนักศึกษาที่ใช้พลังชาตินิยม

เจตนารมณ์ 20 มีนาคม

นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีต่างประเทศและผู้บัญชาการทหารสูงสุด ออกมาชี้แจงเรื่อง การให้สหรัฐถอนกำลังและฐานทัพออกจากประเทศไทย

การที่คนสำคัญของรัฐบาลต้องออกมาออกโรงเองพร้อมกับขอโทษสหรัฐอยู่ในที่เช่นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า สหรัฐมีบทบาทต่อความเป็นความตายของรัฐบาลอย่างยิ่ง รวมทั้งทำให้เกิด ความแตกแยก แยกตื้น เสียขวัญกันในหมู่ประชาชนไม่น้อย เพราะบทบาทของสหรัฐมีมาก ไม่ใช่ การครอบงำและแทรกแซงทางทหาร ทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังคลุมไปถึงเศรษฐกิจ การศึกษา สังคมและทางวัฒนธรรมด้วย

การเคลื่อนไหวคัดค้านอิทธิพลของสหรัฐจึงไม่ใช่การกระทำของฝ่ายซ้ายหรือขวาอย่าง ที่มีคนพยายามบิดเบือน แต่เป็นเรื่องของการต่อสู้เพื่อเอกราช เพื่ออธิปไตยของไทย เป็นสิ่งที่ พิสูจน์ให้เห็นว่าใครรักชาติ ใครขายชาติ

ประชาชนไทยที่รักชาติได้ต่อสู้เพื่อเอกราชมาตลอด ถูกจับกุม ถูกประหารก็มาก แต่ไม่มีใครหยุดยั้งได้ ถ้าหากนิสิตนักศึกษาประชาชนไม่ประกาศเจตนารมณ์สู้เพื่อเอกราช ประกาศ ความเป็นไทยในวันที่ 20 มีนาคม ขยายชาติบางคนก็อาจจะคุกเข่าอ่อนวอนอย่างไรศักดิ์ศรีให้ ทหารอเมริกันอยู่ต่อ

เจตนารมณ์ 20 มีนาคม 4 คัดค้าน 4 สนับสนุน ถูกประกาศด้วยเลือดเนื้อและชีวิตของคน ไทยที่รักชาติ คนไทยอีกมากมายจะต่อสู้ต่อไปเพื่อยืนยันเจตนารมณ์ 20 มีนาคม³⁴¹

นอกจากนี้ การต่อต้านอเมริกาในข้อเรียกร้องให้ถอนฐานทัพนั้นมีกรณีที่น่าสนใจก็คือ การ เคลื่อนไหวเรียกร้องในวันชาติอเมริกา 4 กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันที่อเมริกาได้รับเอกราช จะเห็นได้ว่า ขบวนการนักศึกษาใช้วาระโอกาสนี้เพื่อเรียกร้อง เอกราช เสรีภาพ ดังที่สหรัฐอเมริกาเคยได้รับมาแล้ว

³⁴¹ “เจตนารมณ์ 20 มีนาคม,” *อิทธิพล* 3, 201 (20 - 22 กรกฎาคม 2519): 1.

ตาราง 6.3 ปัญหาและทางออกในเรื่องเอกราชและอธิปไตยในมุมมองของขบวนการนักศึกษา

มิติ	ประเด็นปัญหาสำคัญ	ทางออก
ด้านการเมือง	ฐานทัพอเมริกัน	ขับไล่ฐานทัพอเมริกัน
ด้านเศรษฐกิจ	สัมปทานเหมืองเทมโก้ สินค้าญี่ปุ่น	เอามาเป็นของไทย ซื้อสินค้าไทย
ด้านวัฒนธรรม	หลักสูตรการศึกษาที่ต่างชาติ จักรวรรดินิยมครอบงำ	เปลี่ยนรื้อหลักสูตร

ที่มา: ผู้วิจัย

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่จะมีเพียงกรณีการประท้วงฐานทัพอเมริกาเพียงอย่างเดียว หากเราพิจารณามิติต่างๆ ได้แก่ ด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ต่อประเด็นปัญหาสำคัญต่างๆ เราพบว่า ปัญหาเรื่อง “เอกราช” มีอยู่ในทุกมิติ ในด้านการเมืองก็เห็นอย่างชัดเจนว่า ประเด็นเรื่องฐานทัพอเมริกันที่เข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศไทยเป็นประเด็นที่เด่นที่สุดและสำคัญที่สุดต่ออธิปไตยของชาติไทย ขบวนการนักศึกษาเสนอทางออกต่อเรื่องนี้โดยตรงไปตรงมาก็คือให้อเมริกาถอนฐานทัพออกไปโดยเร็วที่สุด ส่วนมิติด้านเศรษฐกิจนั้น บริษัทอเมริกันเข้ามาครอบงำทรัพยากรของชาติไทย โดยเฉพาะเหมืองแร่เทมโก้ ส่วนสินค้าญี่ปุ่นก็หลังไหลเข้ามาในสังคมไทยจนประเทศเสียดุลการค้าต่อเนื่องหลายปี ทางออกต่อปัญหานี้ อาทิเช่น นำสัมปทานกลับมาเป็นของไทย รณรงค์ซื้อสินค้าไทย เป็นต้น ส่วนด้านวัฒนธรรมนั้น ประเด็นเรื่องความคิดที่แฝงฝังอยู่ในหลักสูตรการศึกษาเป็นประเด็นที่สำคัญ อย่างกรณีหลักสูตรการแพทย์อเมริกันเป็นประเด็นที่กล่าวถึงกันมากเพราะได้ผลิตแพทย์ที่ตอบสนองต่อตัวเอง (หมายถึงวัฒนธรรมอเมริกันทำให้เห็นแก่ตัว) ทางออกก็คือความพยายามในการปฏิรูปการศึกษาเปลี่ยนรื้อหลักสูตร

6.4 วาทกรรมวิพากษ์ศาสนา

เกษียร เตชะพีระ นำเสนอทัศนะฝ่ายซ้ายว่า “ฝ่ายซ้ายถือว่าความคิดจิตสำนึกของมนุษย์ย่อมพัฒนาผ่านขั้นต่างๆ ในประวัติศาสตร์จากการนับถือผีและสิ่งเร้นลับอาถรรพ์ - ตำนานเทพปกรณัม - ศาสนา - ปรัชญา - วิทยาศาสตร์เป็นระดับสูงสุด, และถือว่าลัทธิมาร์กซิสต์-คอมมิวนิสต์ ก็เป็นความคิดวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง กล่าวคือ เป็นวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับสังคมที่พัฒนาถึงขั้นสูงสุดในปัจจุบัน, ดังนั้นจึงวิพากษ์ศาสนาว่าเป็นผีของประชาชน หมายความว่าด้านหนึ่งศาสนามีคุณช่วยบรรเทาปวดทางใจพอให้คนเราทนอยู่ในโลกที่ปรวนแปร ดูไร้เหตุไร้ผลและพลการนี้ได้ แต่อีกด้านหนึ่ง

ก็มีโทษที่มอมเมา ไม่เจาะลึกถึงเหตุผลและความจริงแบบวิทยาศาสตร์, ในอนาคต เชื่อว่าศาสนาจะพ้นยุคหมดสมัย ผู้คนจะหมดศรัทธาเลิกเชื่อไปเองเมื่อถึงสังคมอุดมคติ”³⁴²

งานเขียนวิพากษ์ศาสนาสามารถเห็นได้จากงานเขียนจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการวาดภาพให้ศาสนามีความสัมพันธ์กับระบอบการเมือง กล่าวคือ เมื่อสังคมอยู่ในระบอบศักดินา ศาสนาก็รับใช้โครงสร้างระบอบศักดินานั้น สุชาติ ชูแสง ได้สรุปและอธิบายได้มิติศาสนาในงานของจิตร ภูมิศักดิ์ได้อย่างน่าสนใจว่า “ก่อนที่กวีราชสำนักจะรจนาวรรณกรรมเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ต้องสดุดีบุญญาบารมีของสมมุติเทพอันเป็นเจ้าที่ดินใหญ่ ชมความงามความอุดมสมบูรณ์ของพระนคร ในขณะที่ยกย่องสดุดีชนชั้นปกครองว่าเป็นเทวดาจุติลงมาเกิด ก็เหยียบประชาชนลงเป็นไพร่เป็นทาสพลก พร้อมทั้งเผยแพร่ความคิดที่เป็นไสยศาสตร์ มอมเมาประชาชนให้ยอมจำนนรับสภาพไม่ต่อสู้ ทั้งการศึกษาและศาสนาก็ล้วนมุ่งเพื่อเป็นเครื่องมือของชนชั้นปกครองในการกดขี่เอารัดเอาเปรียบประชาชน ให้มองเห็นเจ้าขุนมูลนายเป็นชนชั้นสูง ให้เจียมตัวเป็นคนชั้นต่ำ ศาสนาเองทำหน้าที่ในการอบรมบ่มเพาะคนให้นึกถึงแต่กรรมเก่าพรหมลิขิต ให้เคารพยำเกรงชนชั้นศักดินา”³⁴³

กรอบคิดดังกล่าวเป็นฐานของวาทกรรมวิพากษ์ทางศาสนา ซึ่งในทางปฏิบัติวาทกรรมวิพากษ์ไม่ได้เรียกร้องถึงขั้นให้มีการเลิกนับถือศาสนา แต่ทัศนะวิพากษ์ได้ชี้ให้เห็นถึงภัยจากการยอมรับความเชื่อทางศาสนาที่ไปลดทอนความคิดสังคมนิยม โดยเฉพาะความคิดเรื่องบุญกรรม ความเชื่อเหนือธรรมชาติ ในแง่นี้ คำศัพท์ส่วนใหญ่ที่วาทกรรมวิพากษ์ศาสนาใช้ก็คือ “ไสยศาสตร์” (แทนที่จะเป็น “ศาสนา” ที่เป็นการวิพากษ์โดยรวมเกินไป) ที่มีความเชื่อที่ไร้เหตุไร้ผล อยู่ตรงข้ามกับ “วิทยาศาสตร์” ที่มีเหตุผล

นักศึกษาได้ผลิิตวาทกรรมเรื่องการต่อต้านไสยศาสตร์ผสมผสานกับการต่อต้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นด้วย ดังจะเห็นได้ว่าเอกสารประกอบนิทรรศการ วรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้จัดประเภทหนังสือสำหรับเด็กไว้ว่า “สำหรับการกระตุ้นแนวโน้มส่วนใหญ่เป็นการถ่ายทอดจากหนังสือญี่ปุ่นซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ อภินิหาร นับว่าเป็นอันตรายต่อความคิดเยาวชนอย่างยิ่ง เพราะทำให้เยาวชนเห็นญี่ปุ่นดี เก่งพิเศษเช่นนี้ เยาวชนไทยก็ถูกครอบงำทางความคิดแน่นหนาขึ้น”³⁴⁴ เป็นที่น่าสนใจว่าวิธีการวิพากษ์ในลักษณะนี้ได้มุ่งไปที่อำนาจครอบงำของสื่อวัฒนธรรมญี่ปุ่นด้วยเช่นกัน หนังสือหรือการ์ตูนญี่ปุ่นที่แสดงพลังอภินิหารก็ถูกมองว่ามีด้านที่เป็นไสยศาสตร์ด้วย

³⁴² เกษียร เตชะพีระ, “การเมืองไทยจาก 14 - 6 ตุลาฯ: สองชาตินิยมชนกัน” เว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน (21 ธันวาคม 2550) <http://midnightuniv.tumrai.com/midnight2544/0009999486.html>

³⁴³ สุชาติ ชูแสง, “โฉมหน้าศักดินาไทย ของสมสมัย ศรีสุพรรณ” ปช.ปช. 1, 3 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2517) ตีพิมพ์ซ้ำใน จิตร ภูมิศักดิ์, *นักรบของคนรุ่นใหม่* (สังคมศาสตร์ปริทัศน์, 2517), หน้า 326-334.

³⁴⁴ “นิตยสารหลัง 14 ตุลาคม” *อริปไตย* 1, 35 (21 - 27 สิงหาคม 2517): 8.

บทความอีกชิ้นหนึ่งอภิปรายถึงความแตกต่างระหว่างวิทยาศาสตร์กับไสยศาสตร์ที่สัมพันธ์กับความคิดทางการเมืองที่ก้าวหน้ากับล้าหลัง³⁴⁵ บทความนี้เขียนในช่วงต้นปี 2519 เห็นว่าขบวนการฝ่ายขวาที่โดดเด่นอยู่ในขณะนั้นมีอยู่สององค์กร คือ กระทิงแดงและนวพล แม้ว่าทั้งสององค์กรนี้จะมี ความแตกต่างกันในทางรูปแบบ แต่ทั้งสององค์กรมีความเหมือนกันในด้านเนื้อหา นั่นก็คือ “งมாயอยู่ กับคาถา สามสัปดาห์ว่า ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้ง ๆ ที่บางทีพวกเขาเหล่านี้ไม่เคยมีความรู้ไม่เคยศึกษากันเลยว่า ชาติที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างไร ศาสนาที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างไร” ผู้เขียนบทความนี้ชี้ว่า

“อย่างนี้ทางศาสนาพุทธเรียกว่าเป็นผู้ที่งมายอยู่ในอวิชชา ไม่รู้จักศึกษาใคร่ตรองให้ถ่องแท้เสียก่อนที่จะเชื่อ ความคิดของกลุ่มเหล่านี้จึงเป็นความคิดที่เชื่อว่าทุกสิ่งต้องหยุดนิ่งอยู่กับที่ ไม่มีเปลี่ยนแปลง อันเป็นความคิดแบบไสยศาสตร์ ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะไม่มีเหตุผล เป็นความคิดแบบล้าหลัง เพราะไม่ต้องการให้สังคมมนุษย์พัฒนาไปสู่โลกที่ดีกว่า สู่สังคมที่ดีกว่าที่รอเบื้องหน้า”³⁴⁶

ประเด็นเรื่องความคิดไสยศาสตร์และไม่เป็นวิทยาศาสตร์นั้นมาจากกรณีที่ขบวนการนวพลได้ทำกิจกรรมถวายสัตย์สาบานว่าจะยึดมั่นอยู่กับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ที่ลานพระบรมรูปทรงม้า ผู้เขียนบทความสะท้อนถึงกิจกรรมทางศาสนาไว้ว่า “พิธีการสวดวันนั้นไม่น่าที่จะเชื่อว่าคนที่อยู่ในยุคสมัยนี้แล้วยังงมายกันอย่างนั้น มีการสวดคาถา สวดอะไรกันสารพัด คนสวดก็ต้องทำตัวสั่นเทา เหมือนกับผีเข้า คงต้องการให้คนที่เข้าร่วมมองเห็นความขลัง นั้นมันความคิดไสยศาสตร์ชัดๆ” ผู้เขียนเห็นว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความล้าหลัง เพราะโลกก้าวหน้าขึ้นทุกวัน และการนำความลึกลับมาใช้ข่มขู่คนก็ไม่ใช่วิธีง่ายแล้วในสังคมสมัยใหม่ ดังนั้น ความก้าวหน้าคือวิทยาศาสตร์ และความล้าหลังคือไสยศาสตร์

การวิพากษ์ศาสนายังจัดทำผ่านการวิพากษ์แบบเรียนอีกด้วย ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย ฝ่ายการศึกษา ตีพิมพ์บทวิพากษ์เรื่อง “ชำแหละแบบเรียนศีลธรรม”³⁴⁷ บทวิพากษ์มองว่าศาสนาถูกบิดเบือนโดยชนชั้นปกครอง: “เนื้อแท้ของพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำของชาติไทยเรานั้นมีเนื้อแท้ที่ดี สอนให้คนทำดี และไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เพื่อความสงบสุขร่วมกัน แต่จากการที่กาลเวลาผ่านไป ศาสนาก็ถูกชนชั้นปกครองในยุคสมัยต่างๆ บิดเบือนมาใช้เป็นเครื่องมือของตนเอง

³⁴⁵ เลียง ปลักคนตาย (นามแฝง) “ระหว่างก้าวหน้ากับล้าหลัง ระหว่างวิทยาศาสตร์กับไสยศาสตร์,” *อิทธิปัตย์* 3, 158 (20 - 22 มกราคม 2519): 4.

³⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

³⁴⁷ ฝ่ายการศึกษา ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, “ชำแหละแบบเรียนศีลธรรม,” *เสียงใหม่* (26 มีนาคม 2518): 10.

พยายามสอดแทรกสิ่งต่างๆ ลงไป เช่น ไสยศาสตร์ บุญทำกรรมแต่ง และสภาพที่ถูกบิดเบือนต่างๆ ได้สะท้อนออกมาให้เราเห็นในแบบเรียนศีลธรรมปัจจุบัน”³⁴⁸

บทวิพากษ์นี้ชี้ว่าแบบเรียนในขณะนั้นได้นำเสนอเรื่องการทำความดีเป็นเรื่องปัจเจก แต่ปิดบังเรื่องการต่อสู้เพื่อคนชั้นล่าง บทวิจารณ์นี้ยอมรับว่า “โดยเนื้อแท้ของการทำดีตามหลักพุทธศาสนาแล้วสอนให้มนุษย์ทำความดี โดยต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนกดขี่ขูดรีดกัน ให้ช่วยเหลือคนส่วนใหญ่ในสังคม ช่วยเหลือกรรมกรชาวนา ผู้ทุกข์ยากจากการกดขี่ขูดรีด” แต่ในทางตรงกันข้ามแบบเรียนศีลธรรม “กลับบิดเบือนการทำความดี ให้เป็นการทำดีเพื่อตนเองอย่างเดียว” ตัวอย่างเช่น การสวดมนต์ภาวนา การทำบุญ บทวิพากษ์ศาสนานี้ชี้ว่า การทำความดีมักทำเพื่อตนเอง แต่ไม่เคยสอนให้เข้าร่วมการต่อสู้เพื่อความชอบธรรมในสังคมอย่างแท้จริง ถึงแม้ว่าจะมีการทำดีเพื่อคนอื่นก็จะไปในลักษณะสังคมสงเคราะห์ อาทิเช่น การให้ทานแจกของ ซึ่งวิธีการแบบนี้เป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอะไรขึ้นมา “เพราะไม่ได้สอนให้เข้าร่วมการต่อสู้กับประชาชนให้พ้นจากการกดขี่ขูดรีด จากนายทุน ขุนศึก ศักดินา จักรพรรดินิยม” นอกจากนี้ แบบเรียนยังนำเสนอไปว่า “ผลของการทำชั่วจะตามมาเอง เช่น พบอุบัติเหตุหรือว่าตกนรก” โดยไม่ชี้ให้เห็นถึงความจริงไปว่าคนที่ทำชั่วเบียดเบียนกดขี่ขูดรีดผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ย่อมได้รับผลตอบแทนจากประชาชน โดยสรุป แบบเรียนศีลธรรมนี้เสนอมุมมองชนชั้นปกครองที่นำศาสนามาใช้เพื่อลดทอนการมองความขัดแย้งทางชนชั้นและการแก้ปัญหาทางชนชั้น

น่าสนใจว่า กรณีการปะทะกันระหว่างวิทยาศาสตร์กับไสยศาสตร์ยังได้รับการจับตาจากหนังสือพิมพ์อีกด้วย กรณีหนึ่งคือพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่จัดในคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งดำเนินการโดยอาจารย์สอนวิทยาศาสตร์ แผนกชีววิทยา³⁴⁹ ขวาระบุว่า คณะวิทยาศาสตร์นี้มีการฉายภาพยนตร์เรื่องการปราบผี การรตน้ำมันต์ และการฉายสไลด์ เกี่ยวกับการปรากฏตัวของวิญญาณ ขวาระบุต่อว่า รายการนี้เป็นรายการพิเศษที่จัดกับรายการสัมนาของนักศึกษาปริญญาโท คณะผู้จัดก็คือบรรดาอาจารย์ผู้หลงใหลในไสยศาสตร์ทั้งหลายซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอดีตอาจารย์หัวหน้าแผนกชีววิทยา ดร.คลุ้ม วัชโรบล ผู้คลั่งไคล้เรื่องนี้มากเป็นพิเศษ ขวาระให้ความเห็นว่า นี่เป็นการบิดเบือนศาสนาพุทธอย่างมาก และยังโจมตีการต่อสู้ของชาวนาที่ลุกฮือขึ้นต่อสู้เหล่านายทุนต่าง ๆ ว่าเป็นการฝืนกฎแห่งกรรม รายการนี้มีผู้เข้าชมและฟังอย่างมากหน้าหลายตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์จากแผนกชีววิทยาแทบทุกคนเลยทีเดียว ยิ่งไปกว่านั้น ตามบอร์ดต่าง ๆ ที่มีไว้สำหรับติดประกาศ และบทความทางวิชาการของคณะก็เต็มไปด้วยโปสเตอร์ประกาศเกียรติคุณของพระปลุกเสกรุ่นต่าง ๆ (ซึ่งได้บอกราคาขายไว้อีกด้วย) จากสำนักต่างๆ และวัด ซึ่งมีผลประโยชน์

³⁴⁸ เรื่องเดียวกัน.

³⁴⁹ *ประชาธิปไตย* (9 ธันวาคม 2517): 5.

ร่วมกับอาจารย์หลายแห่งโดยเฉพาะสำนักปัฐมวรค์ นักศึกษาปริญญาโทให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์อีกว่า มีการบวงสรวงเทวดานานาชนิดอยู่เป็นประจำอีกด้วย

ในคอลัมน์ “เวทีคนหนุ่มสาว” ของหนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย มีผู้เขียนเพื่อตอบโต้กับเหตุการณ์กรณีคณะวิทยาศาสตร์นี้ โดยเรียกร้องให้กวาดล้างขบวนการไสยศาสตร์³⁵⁰ ผู้เขียนชี้ประเด็นไปว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่ยังล้าหลัง เหตุที่เขากล่าวเช่นนั้นก็เพราะว่าไม่ว่าการแสดงออกด้านการศึกษา ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ศิลปะวรรณคดี “ด้านหลักของสิ่งเหล่านี้ยังเป็นอิทธิพลของการสืบทอดวัฒนธรรมในสังคมเก่า อันเป็นวัฒนธรรมแบบเจ้าขุนมูลนายที่มีไสยศาสตร์เป็นแกนใหญ่ทางความคิด” ผู้เขียนบทความมองว่าการปฏิวัติ 2475 เปลี่ยนแปลงด้านการปกครองเท่านั้น แต่ทางด้านเศรษฐกิจชนชั้นนายยังคงครองที่ดินมหาศาล ทางด้านวัฒนธรรมก็ยังไม่เคยมีความที่จะสร้างวัฒนธรรมใหม่ อันเป็นวัฒนธรรมในสังคมประชาธิปไตย กระทรวงศึกษาก็ยังคงใช้เนื้อหาแบบเรียนแบบเก่า โดยเฉพาะแบบเรียนประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย เยาวชนถูกบังคับให้เรียนอุดมคติและอุดมการณ์ของเจ้าหญิงเจ้าชายในวรรณคดีที่มีไสยศาสตร์เป็นศาสตร์อันยิ่งใหญ่ที่ฝากชีวิตไว้กับความลึกลับไว้กับเทวดาฟ้าดิน ไว้กับชาติหน้าชาติก่อนที่ไม่มีทางพิสูจน์ได้ ดังนั้น เมื่อเยาวชนเติบโตขึ้นมา ไสยศาสตร์จึงฝังอยู่ในสายเลือด จึงอย่าได้แปลกใจที่คณะวิทยาศาสตร์ก็มีไสยศาสตร์ด้วย บทความนี้ยังกล่าวด้วยว่า “แม้แต่ในวงการศาสนา ก็ไม่เคยมีการเคลื่อนไหวเพื่อแยกพุทธศาสนาออกจากไสยศาสตร์อันไร้เหตุผล” พระสงฆ์นั้นแทนที่จะสืบศาสนาก็กลายเป็่นนักเล่นแร่แปรธาตุ มีการเช่าพระเครื่องแสดงอภินิหารกัน ในตอนนี้ ไสยศาสตร์ได้ “กำเริบเลิ่บสานถึงกับเข้าไปยึดครองอยู่ในคณะวิทยาศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชักนำให้คนส่วนหนึ่งหมกมุ่นกับการทรงเจ้าเข้าผี แทนที่จะศึกษาสภาพต่างๆ ในท่วงทำนองแบบวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุที่มีผล” บทความนี้ยังได้โยงประเด็นไสยศาสตร์เข้ากับฉายภาพใหญ่ของพัฒนาการทางสังคมว่า

ในสังคมสมัยก่อนที่เจ้าขุนมูลนายส่วนน้อยเป็นใหญ่อยู่เหนือไพร่ฟ้าส่วนใหญ่ ประชาชนของเจ้าของมูลนายใช้ความคิดไสยศาสตร์มอมเมาประชาชนส่วนใหญ่ให้ยอมจำนนรับสภาพไม่ต่อสู้ให้เชื่อว่าคนเป็นใหญ่เป็นโต และเสพสุขอย่างสบาย เพราะฟ้ากำหนดมาเช่นนั้น เพราะเป็นเทพจุติลงมาจากสรวงสวรรค์ ส่วนคนประเภทเอาหลังสู้ฟ้าเอาหน้าสู้ดิน เพราะชาติก่อนทำกรรมไม่ดีไว้มาก พรหมจึงลิขิตให้เป็นเช่นนี้ ความคิดไสยศาสตร์เหล่านี้จะหมดสิ้นลงเมื่อประเทศเปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตย สามารถกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ แต่มันก็ยังไม่หมดไป เช่นเดียวกับประชาธิปไตยก็ยังไม่ตกไปถึงประชาชนส่วนใหญ่อย่างแท้จริง ประชาชนจะต้องช่วยกันกำจัดความคิดไสยศาสตร์ สร้างความคิดวิทยาศาสตร์ สร้างลักษณะประชาธิปไตย ความมีเสรีจึงจะเป็นของประชาชนอย่างแท้จริง³⁵¹

³⁵⁰ วิจิต สมบูรณ์กิจ, “กวาดล้างขบวนการไสยศาสตร์,” *ประชาธิปไตย* (11 ธันวาคม 2517): 5.

³⁵¹ เรื่องเดียวกัน.

การเคลื่อนไหววิจารณ์ศาสนากรณีหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ การจัดนิทรรศการเรื่อง “ผ่าตัดพุทธศาสนา” โดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.) ระหว่างวันที่ 26 สิงหาคม ถึง 1 กันยายน 2517 การจัดนิทรรศการนี้มีเป้าหมายเพื่อเสนอแนวทางการศึกษาพุทธศาสนาแนวใหม่ รวมทั้งจะแยกพุทธศาสนาออกจากความเชื่อไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และศาสนาอื่น ๆ ที่ปะปนอยู่กับศาสนาพุทธ เพื่อให้ประชาชนเรียนรู้และเข้าใจหลักธรรมของตนเอง³⁵² ผู้จัดนิทรรศการ “ผ่าตัดพุทธศาสนา” ได้แสดงจุดยืนการวิพากษ์ด้วยจุดยืนพุทธแบบปฏิรูปดังกล่าวว่า

“เข้าๆ เราเห็นพระภิกษุห่มผ้าเหลืองออกบิณฑบาต นั่นคือตัวพุทธใช่หรือไม่? บางครั้งเราเห็นพระภิกษุรับนิมนต์ไปตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่บ้าง ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ปลุกเสกลงยันต์บ้าง นั่นคือตัวพุทธใช่หรือไม่? บ่อยครั้งเราได้ยินข่าวเล่าลือเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธรูปวัดนั้น วัดนี้ นั่นคือตัวพุทธใช่หรือไม่? เราเกือบแยกไม่ออกแล้วว่าอะไรคือพุทธ อะไรคือลัทธิประเพณีอื่นที่แปลกปลอมเข้ามา เปรียบเหมือนเกิดเนื้องอกขึ้นในพุทธศาสนา เราจำต้องผ่าเอาเนื้องอกเหล่านี้ออกไป เพื่อจะได้เข้าถึงจุดมุ่งหมายที่แท้จริงของศาสนาพุทธเสียที”³⁵³

นิทรรศการนำเสนอการวิพากษ์สิ่งที่ผู้จัดคิดว่าเป็น “แปลก” ไม่ใช่ “แก่น” ของพุทธศาสนา สิ่งที่นิทรรศการต่อต้าน ได้แก่ พิธีกรรมต่าง ๆ อย่างการโล่น้ำมนต์ พระเกจิอาจารย์ที่เสกยันต์ หรือของขลัง รวมถึงพระเครื่องด้วย กิจกรรมที่กล่าวมาสามารถเห็นได้ทั่วไปตามหน้าหนังสือพิมพ์ ผู้จัดนิทรรศการนำข่าวต่างๆ เหล่านี้มาติดบอร์ดพร้อมเขียนคำวิพากษ์วิจารณ์เสียดสี

งานนิทรรศการนี้ยังได้จัดให้มีวงเสวนาหลายหัวข้อ อาทิ “เมืองไทยเป็นเมืองพุทธจริงหรือ?” “เคล็ดลับในการทำลายพระพุทธรูปศาสนา” “ปฏิวัติตนเองตามหลักพุทธศาสนา” “พุทธศาสนากับการพัฒนาประเทศ” “พระสงฆ์ควรอยู่การเมืองหรือไม่” วิทยากรผู้เข้าร่วมวงเสวนาก็มีทั้งพระสงฆ์ นักวิชาการที่รู้เรื่องพุทธศาสนามาพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์ โดยภาพรวมการอภิปรายวงเสวนานี้อยู่ในกรอบเนื้อหาที่ต้องการปรับปรุงปฏิรูปให้พุทธศาสนาดีขึ้น ข้อสังเกตที่น่าสนใจก็คือแทบไม่มีร่องรอยภาษาการวิพากษ์แบบมาร์กซิสต์เลย นั่นก็เพราะส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมงานนี้เป็นนักกิจกรรมที่อยู่แวดวงพุทธศาสนาเชิงวิพากษ์มากกว่านักกิจกรรมเคลื่อนไหวการเมืองทั่วไป

การจัดงานครั้งนี้ได้เสียงตอบรับทั้งสนับสนุนและคัดค้าน เสียงคัดค้านหนึ่งมองว่า นำเสนอแต่ด้านไม่ดี ทำให้ไม่กล่าวถึงด้านดีบ้าง “คงมีเวลาแต่ความชั่ว ความปองร้ายต่อสิ่งที่จะขัดกับลัทธิของเขาเท่านั้นหรือ นั่นหรือชนชั้นปัญญาชน”³⁵⁴ เสียงคัดค้านอีกเสียงหนึ่งมาจาก “เหล่าอาตมาภาพ

³⁵² “อมธ. จัดสัปดาห์ผ่าตัดพุทธศาสนา,” *เสียงใหม่* 1, 75 (13 สิงหาคม 2517): 10.

³⁵³ เรื่องเดียวกัน.

³⁵⁴ ฝ่ายวิชาการ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, *ผ่าตัดพุทธศาสนา* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ห้องภาพสุวรรณ, ตุลาคม 2517), หน้า 123.

คณะสงฆ์ไทย” ออกแถลงการณ์ปกป้องพุทธศาสนา โดยมองว่าไม่ควรโจมตีพุทธศาสนาซึ่งเป็นคำสอนพุทธเจ้า ดังนั้น ไม่ควรจะเป็น “สัปดาห์ฆาตักพุทธศาสนา” แต่ควรเป็น “สัปดาห์ฆาตักพุทธศาสนิกชน” มากกว่า แถลงการณ์เห็นว่านิสิตนักศึกษามุ่งจะเหยียดหยามคำสอนและทำลายพุทธศาสนา³⁵⁵ อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าคำว่า “ฆาตัก” นั้นจะเป็นคำที่ดูรุนแรงในสายตาพุทธศาสนิกชนทั้งๆ ที่อันที่จริง เนื้อหาการวิพากษ์นั้นอยู่ในกรอบพุทธศาสนาแบบปฏิรูป ดังที่เสียงสนับสนุนหนึ่งกล่าวว่า

“ชาวพุทธในปัจจุบันนับถือพุทธศาสนาจนกระทั่งไม่รู้ว่พุทธศาสนาคืออะไรกันแน่ จึงควรมีการฆาตักหรือ ‘สังคายนา’ กันเสียบ้าง ถึงแม้ว่าการฆาตักครั้งนี้จะมีการ ‘เจ็บ’ กันบ้างก็ต้องทำเพื่อการอยู่รอดของพุทธศาสนา เพื่อความสะอาดของพระสงฆ์ไทย [...] ช่วยกันทำลายกาฬากศาสนาเพื่อให้พุทธศาสนาบริสุทธิ์”³⁵⁶

โดยสรุป วาทกรรมวิพากษ์ศาสนา (ในที่นี้คือศาสนาพุทธ) มุ่งเน้นไปที่วิธีคิดหรือวัฒนธรรมที่ปลดทอนการต่อสู้ทางชนชั้น ทศณะนี้เห็นว่าศาสนาเป็นเครื่องมือในการครอบงำที่มีมาตั้งแต่ระบอบศักดินาและตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน วาทกรรมวิพากษ์จึงชี้ให้เห็นถึงความคิดวัฒนธรรมที่ครอบงำที่อาจจะไปดับความขัดแย้งทางชนชั้นที่เกิดขึ้นในสังคม กระนั้น ชุดวาทกรรมดังกล่าวมักอยู่บนคู่ตรงข้ามระหว่าง โสยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ ที่ด้านหนึ่งหมายถึง ความเชื่อเหนือธรรมชาติที่ไร้เหตุผล ในขณะที่อีกด้านหนึ่งคือความมีเหตุผล กรอบการมองเช่นนี้อันที่จริงแล้วก็มีส่วนร่วมกับพุทธศาสนา ปัญญาชนด้วยเช่นกันที่เห็นถึงแก่นแท้ของศาสนาพุทธเป็นปรัชญา มีเหตุผล ไม่ใช่ความเชื่อเหนือธรรมชาติ

6.5 วาทกรรมวิพากษ์สถาบันกษัตริย์

ประเด็นเรื่องสถาบันกษัตริย์ ซึ่งเป็นหนึ่งในแกนหลักทางอุดมการณ์ของ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” เป็นเรื่องหนึ่งที่สำคัญในช่วงปี 2516 - 2519 ขบวนการนักศึกษาถูกกล่าวหาโจมตีด้วยประเด็นสถาบันกษัตริย์จากฝ่ายขวาอยู่หลายครั้งในช่วงเวลาดังกล่าว เกษียร เตชะพีระ อธิบายคุณลักษณะทางความคิดของฝ่ายซ้ายช่วงนี้ในประเด็นเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไว้ว่า ประการแรกมองว่าคำว่า “ศักดินา” มาจากกรอบคิดทฤษฎีมาร์กซิสต์

ฝ่ายซ้ายใช้คำว่า “ศักดินา” เป็นสามัญนามเรียกการปกครองในระบอบราชาธิปไตยทั่วไป โดยที่ศัพท์คำนี้มาจากชื่อเรียกสังคมชั้นที่ ๓ ในทฤษฎีวัตถุนิยมประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์-คอมมิวนิสต์

³⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

³⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

ว่าด้วยพัฒนาการของสังคมมนุษย์ ๕ ขั้นตอน (คอมมูนูปกาล -> ครองทาส -> ศักดินา -> ทุนนิยม -> คอมมิวนิสต์), การเลือกใช้ศัพท์คำนี้เรียกระบบราชาธิปไตยไทย จึงเท่ากับจับการปกครองรวมทั้งบรรดาสถาบันและประเพณีแห่งระบอบนั้น ใส่เข้าไปในวิถีสันตนาการทางประวัติศาสตร์ของสังคมมนุษย์ทั่วไปในกรอบทฤษฎีดังกล่าว ซึ่งย่อมจะต้องมีอันคลี่คลายไปตามตรรกะแห่งทฤษฎี

ประการที่สอง เกษียรยังเสนอการประเมินด้วยว่า “ฝ่ายซ้ายมักวิพากษ์ศักดินาในอดีต (ตามครรลองงานยอदनียมเรื่อง "โฉมหน้าที่แท้จริงของศักดินาไทยในปัจจุบัน" ของจิตร ภูมิศักดิ์) แต่เงียบต่อปัจจุบันเพราะตระหนักถึงพื้นฐานอันแน่นหนาของวัฒนธรรมการเมืองอนุรักษนิยม - กษัตริย์นิยมในหมู่คนไทยร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม เมื่อสำรวจดูวิสัยทัศน์สังคมอุดมคติในอนาคต ก็ไม่มีที่ทางชัดเจนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์”³⁵⁷ เกษียรมองว่า ฝ่ายซ้ายให้มโนทัศน์ศักดินาในการอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ แต่ด้วยมโนทัศน์นี้เองมักเน้นไปที่การวิพากษ์อดีตมากกว่าปัจจุบัน (ในขณะนั้น) เนื่องด้วยสถานะบารมีของสถาบันกษัตริย์

ข้อประเมินของเกษียรน่าสนใจตรงที่ ประการแรก มโนทัศน์ “ศักดินา” ที่แพร่กระจายอีกครั้งหลังตุลาคม 2516 นั้นหมายถึงอย่างใดกันแน่ สำหรับคำถามนี้ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นต่อไปว่า คำว่าศักดินาถูกนำมาใช้ในหลายความหมาย และด้วยความกว้างขวางของความหมายนี้เอง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พอมิที่ทางในพื้นที่สาธารณะได้บ้าง ประเด็นนี้สัมพันธ์กับประเด็นที่เกษียรระบุไว้ว่า แทบไม่มีการวิพากษ์สถาบันกษัตริย์ร่วมสมัย ในส่วนนี้จะกล่าวอภิปรายต่อไปว่า การที่มโนทัศน์ศักดินามีหลายความหมายนั้นเอง ทำให้สามารถเลี่ยงหรือเจียบต่อการวิพากษ์สถาบันกษัตริย์ได้อย่างไร อีกทั้งจะพยายามชี้ให้เห็นเสริมต่อจากเกษียรด้วยว่า วาทกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นองค์สถาบันกษัตริย์ร่วมสมัยนั้น อยู่ในขอบข่ายประเด็นที่ไม่ต้องการให้สถาบันกษัตริย์ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองมากกว่าที่จะมุ่งเน้นไปวิพากษ์สถานะของสถาบันกษัตริย์โดยตรง

งานศึกษาของธิดานต์ ศรีนารา ได้ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลการมองโลกโดยทฤษฎีกึ่งเมืองขึ้นกึ่งศักดินา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ทฤษฎีนี้กำหนดกระบวนการทัศน์ในการวิพากษ์ทั้ง “จักรวรรดินิยม” และ “ศักดินา” เมื่อเกิดวิกฤติศรัทธาต่อพคท. ในช่วงทศวรรษ 2520 และ 2530 จึงเหลือแต่ประเด็น “ทุนนิยม - จักรวรรดินิยม” อย่างเดียวในการวิพากษ์โจมตี ส่วนประเด็น “ศักดินา” นั้นจางหายไป จึงทำให้ประเด็นการวิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์ในทศวรรษหลัง

³⁵⁷ เกษียร เตชะพีระ, "การเมืองไทยจาก 14 - 6 ตุลาฯ: สองขาคินิยมชนกัน" เว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน (21 ธันวาคม 2550) <http://midnightuniv.tumrai.com/midnight2544/0009999486.html>

6 ตุลาคม 2519 โดย พคท. ไม่ถูกกล่าวถึงมากนัก³⁵⁸ จากแนวทางการวิเคราะห์ดังกล่าวมางานศึกษาของธิดานต์จึงตีความว่าในช่วงระหว่างที่ทฤษฎีการเมืองขึ้นถึงศักดินามีอิทธิพล วาทกรรมวิพากษ์สถาบันกษัตริย์ก็น่าจะมีมากตามไปด้วย ข้อสรุปนี้ถูกต้องบางส่วน อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปนี้อาจจะไม่ถูกต้องตามข้อเท็จจริงมากนัก โดยเนื้อหาในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นว่า อันที่จริงแล้วกระแสวาทกรรมเชิงวิพากษ์ต่อสถาบันกษัตริย์ในช่วงระหว่าง 14 ตุลาฯ – 6 ตุลาฯ มีอย่างจำกัดมาก และส่วนมากนั้นจะกล่าวอภิปรายเรื่องการไม่ต้องการให้ใช้สถาบันกษัตริย์เป็นเครื่องมือมากกว่า

ในประเด็นนี้ เกษียร เตชะพีระ กล่าวว่า “ฝ่ายซ้ายมักวิพากษ์ศักดินาในอดีตโดยอิงงานเรื่องโฉมหน้าศักดินาไทยในปัจจุบัน ของจิตร ภูมิศักดิ์ แต่ฝ่ายซ้ายสมัยนั้นเจียบต่อปัจจุบัน (ขณะนั้น) เพราะตระหนักถึงพันธุมิอันแน่นหนาของวัฒนธรรมการเมืองอนุรักษนิยม - กษัตริย์นิยม ในหมู่คนไทยร่วมสมัย ซึ่งนั่นก็คือ ไม่พูด เมื่อสำรวจดูสังคมอุดมคติของฝ่ายซ้ายก็จะพบว่าไม่มีที่ทางชัดเจนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์แต่อย่างใด”³⁵⁹ กล่าวได้ว่า ด้วยเพราะสถานะพระราชอำนาจนำของสถาบันกษัตริย์ (หรือ สถานะ “เหนือการเมือง”) วาทกรรมวิพากษ์ต่อสถาบันกษัตริย์นั้นจึงแทบไม่มีที่ทางในพื้นที่สาธารณะ แม้กระทั่งวาทกรรมที่มาจากฝ่ายซ้ายเองก็ไม่ได้มุ่งไปที่การวิพากษ์สถาบันกษัตริย์เป็นการเฉพาะเลย ไม่ว่าจะด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

สิ่งที่ฝ่ายขวามักใช้โจมตีก็คือ การกล่าวหาขบวนการนักศึกษาหรือฝ่ายซ้ายว่า “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ” การโจมตีดังกล่าวทรงพลัง เพราะผู้ถูกกล่าวหาต้องตั้งรับ ในที่นี้เสนอว่า การตอบสนองของขบวนการนักศึกษาต่อการกล่าวหาว่า “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ” นี้ ทำได้เพียงขึ้นตั้งรับ คือการวิจารณ์ผู้กล่าวหาว่า ไม่ควรนำสถาบันกษัตริย์มายุ่งการเมือง การผลิตวาทกรรมวิพากษ์จึงอยู่ในขั้นที่ต้องการให้สถาบันกษัตริย์ “เหนือการเมือง” ในความหมายที่ว่า “ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง” และ “อยู่ในที่สูงส่ง” วาทกรรมวิพากษ์จึงพุ่งเป้าไปที่ผู้นำเอาสถาบันกษัตริย์ไปกล่าวอ้างโจมตีคนอื่น แต่วาทกรรมวิพากษ์นั้นไม่เคยได้ตั้งคำถามต่อสถานะของสถาบันกษัตริย์เลย³⁶⁰ ในแง่นี้ เราจะเห็นถึงข้อจำกัดของวาทกรรมวิพากษ์ในช่วงเวลานั้น

วัฒนธรรมคลั่งไคล้เจ้า (hyper - royalism) ยังเห็นได้จากกรณีการสั่งห้ามเผยแพร่หนังสืออนุสรณ์ที่จัดทำโดยนิสิตคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ข้อกล่าวหาระบุว่า หนังสือ

³⁵⁸ ธิดานต์ ศรีนารา, “ความคิดทางการเมืองของ ‘ปัญญาชนฝ่ายค้าน’ ภายหลังการตกต่ำของกระแสความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย พ.ศ.2524-2534,” (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555).

³⁵⁹ “คำต่อคำ เกษียร เตชะพีระ: ทำความเข้าใจ 6 ตุลา อุดมการณ์ซ้าย-ขวายุคนั้นเป็นอย่างไร” *ประชาไท* (4 ตุลาคม 2563) <https://prachatai.com/journal/2020/10/89812> (เข้าถึงเมื่อ 14 กันยายน 2565).

³⁶⁰ เราจะเข้าใจความต่างได้มากขึ้น หากนำไปเปรียบเทียบกับยุคสมัยหลัง 2475 หรือยุคสมัยการเรียกร้องการปฏิรูปสถาบันกษัตริย์ 2562

อนุสรณ์เล่มปี 2517 นี้ นำรูปของรัชกาลที่ 9 รูปใหญ่ลงไว้ในหน้ากลางของเล่ม และมีรูปสลับกับรูปกรรมกรและชาวนา รูปของรัฐมนตรี นายทหาร นายพลข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ อาจารย์จุฬาฯ ให้เหตุผลที่ไม่ยอมให้เผยแพร่ว่า “การเอารูปในหลวงฯ ไว้หน้ากลางเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ การนำเอารูปชาวนากรรมกร มาลงไว้ด้วยเป็นการไม่เหมาะสม” เนื้อหาข้างล่างได้สัมภาษณ์นักคิดคนหนึ่งซึ่งไม่เห็นด้วยกับห้ามเผยแพร่ กล่าวว่า “การนำรูปในหลวงมาไว้ตรงกลางเล่มไม่เห็นจะหมิ่นฯ ที่ตรงไหน เป็นเพียงเทคนิคในการจัดรูปเล่ม การลงรูปชาวนา กรรมกร ก็เพื่อให้คนเกิดความรู้สึกว่าในสังคมที่เราอยู่ยังมีเพื่อนร่วมสังคมที่ทุกข์ยากและนิสิต ที่เรียนด้วยภาษีของบุคคลเหล่านี้ เพื่อไม่ให้คนหลงลืมตนและรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ไม่คิดว่าการทำเช่นนี้ จะเป็นการเสียหายถึงกับต้องห้ามเผยแพร่ การห้ามด้วยเหตุผลเพียงเท่านี้ ควรจะหนีไม่พ้นการวิจารณ์ของคนภายนอกว่า สังคมจุฬาเป็นสังคมศักดินา” นิสิตนี้ยังคาดเดาเหตุผลที่ห้ามเผยแพร่ว่า ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการผลักดันของกรรมการเชียร์ภายในคณะ เพราะในเล่มมีการวิจารณ์ระบบซีเนียร์ที่อยู่ด้วย ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้มีความไม่พอใจเป็นอันมาก³⁶¹

ในช่วงใกล้ถึงวาระครบรอบหนึ่งปี 14 ตุลาฯ ในเดือนตุลาคม 2517 ขบวนการนักศึกษาได้เผชิญกับกระแสต่อต้านจากขบวนการฝ่ายขวาที่เพิ่งปรากฏตัวขึ้นมา หนึ่งในข้อกล่าวหาสำคัญคือหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ “ศูนย์พิทักษ์ความมั่นคงแห่งชาติ” ซึ่งอ้างว่าประกอบด้วย 16 กลุ่ม ออกแถลงการณ์สนับสนุนศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะที่ได้กล่าวหา ศนท. ก่อนหน้านั้นแล้ว ข้อกล่าวหาระบุว่า นิทรรศการมีลัทธิทางการเมืองและมีการล้มพระมหากษัตริย์ ประเด็นที่ศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะกล่าวก็คือ ทางผู้จัดงานมหกรรมทางการเมืองได้พยายามบิดเบือนงานไปในรูปแบบอื่น โดยมีเบื้องหลังเพื่อต้องการประณามรัฐบาลและหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ด้วยการเจตนาวาดการ์ตูนภาพล้อโปสเตอร์เป็นรูปคนใส่แว่นตานั่งบนเก้าอี้มือถือปากกาขนนก เขียนคำว่า รายชื่อสมาชิกสมัชชาแห่งชาติ มี มรว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กำลังทำท่าดึงเชือกเหมือนกำลังจะเปิดม่านอยู่ด้านข้าง ๆ (ดูภาพประกอบที่ 6.4 ซ้าย) สุชาติ ประไพหอม ตัวแทนจากศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะ กล่าวว่า เมื่อเขาเห็นภาพนี้จึงได้ออกแถลงการณ์ฉบับที่สอง มีใจความว่า “ศูนย์กลางนักเรียนอาชีวศึกษาแห่งประเทศไทยขอแถลงการณ์ให้ทราบว่าทางศูนย์ฯ มีนโยบายสนับสนุนการกระทำต่าง ๆ ของประชาชนตามครรลองประชาธิปไตย เพื่อระบอบประชาธิปไตย หากกลุ่มใดคณะใดมีการกระทำส่อไปในทางยุยงส่งเสริมให้มีการล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือมอมเมาลัทธิต่าง ๆ ให้ประชาชนหลงผิด เพื่อก่อให้เกิดความไม่สงบแก่บ้านเมือง ทางศูนย์กลางนักเรียนอาชีวศึกษาแห่งประเทศไทยขอประกาศให้ทราบว่าทางศูนย์ฯ จะขัดขวางตามแต่กรณี”

³⁶¹ “อาจารย์จุฬาห้ามเผยแพร่หนังสืออนุสรณ์ประจำปีศวะ,” *เสียงใหม่* 1, 100 (7 กันยายน 2517): 1-2.

นายสุชาติกล่าวด้วยว่า “เทวดาในรูปการ์ตูนลื้อนี้ ต้องหมายถึงองค์พระประมุขของชาติ ซึ่งนับว่าผู้วาดต้องการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพอย่างแน่นอน” นอกจากนี้ เขายังกล่าวอีกว่า ทางศูนย์ฯ ได้สืบมาว่า มีการจัดแสดงละครเรื่องห้าแผ่นดิน โดยมีเนื้อเรื่องแบ่งเป็นห้ายุค ได้แก่ ยุคสังคมคอมมิวนิสต์บุพกาล ยุคสังคมทาส ยุคสังคมศักดินา ยุคสังคมทุนนิยมและยุคสังคมคอมมิวนิสต์ เขาจึงสรุปว่ามีเนื้อหามอมเมาปลูกปั่นให้ประชาชนคิดล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์³⁶²

กรณีรูปกลายเป็นปัญหาที่ถูกกล่าวหาว่าโปสเตอร์ได้ล้อเลียนพระมหากษัตริย์ (ดูภาพประกอบที่ 6.4) ได้นำมาวิเคราะห์ชี้แจงในบทความ “วิเคราะห์ “ศูนย์พิทักษ์ความมั่นคงแห่งชาติ”³⁶³ โดยชี้ว่ารูปเทวดาที่ใส่ชฎานั้นไม่ใช่รัชกาลที่ 9 แต่เป็นคิกฤติ ปราโมช บทความนี้นำมาจากหนังสือพิมพ์มหาสารกั (ฉบับ 22 - 29 ธันวาคม 2516) มาเปรียบเทียบชี้ให้เป็นเลยว่า โปสเตอร์ได้ลอกแบบภาพปกมากอย่างไร อันที่จริงแล้ว การตูนล้อเลียนคิกฤติที่มักวาดเป็นคนที่ใส่ชฎาเป็นสิ่งที่เจออยู่ทั่วไปในการตูนล้อเลียนการเมืองโดยนักเขียนการ์ตูนหลายคนจากหลากหลายหนังสือพิมพ์

ภาพที่ 6.3 ภาพเปรียบเทียบภาพวาดโปสเตอร์
ในงานมหรกรรมการเมืองกับหน้าปกหนังสือพิมพ์มหาสารกั

ที่มา: เสียงใหม่/ 1, 144 (21 ตุลาคม 2517): 7.

³⁶² “อาชีวะเตือนมหรกรรมการเมือง หมิ่นในหลวงมอมเมาประชาชน,” *เสียงใหม่*/ 1, 134 (11 ตุลาคม 2517): 1 – 2.

³⁶³ ประสาน วาทีทอง, “วิเคราะห์ “ศูนย์พิทักษ์ความมั่นคงแห่งชาติ,” *เสียงใหม่*/ 1, 144 (21 ตุลาคม 2517): 7.

นอกจากนี้แล้ว ในงานมหกรรมการเมืองนี้ก็ถูกโจมตีในประเด็นเรื่องละครเรื่อง “ห้าแผ่นดิน” ด้วย ผู้เกี่ยวข้องกล่าวว่า ละครเรื่องนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์โลก อันเป็นจุดเด่นของวิวัฒนาการสังคม โดยเน้นให้เห็นบทเรียนจากประวัติศาสตร์ในฝรั่งเศสและรัสเซีย ละครเรื่องนี้เขียนโดยอ้างอิงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และไม่เกี่ยวกับเรื่องราวในไทยเลย ทางคณะกรรมการจัดงานจะทำการตีพิมพ์ละครเรื่องนี้ออกมาเผยแพร่ เพื่อให้ทางสาธารณชนได้พิจารณาว่า เนื้อหาละครจะมีการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพหรือไม่³⁶⁴ อย่างไรก็ตาม สุดท้ายแล้ว เรายังไม่เห็นบทละครได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่สาธารณะแต่อย่างใด

ประเด็นเรื่องสถาบันกษัตริย์ที่กลายเป็นประเด็นใหญ่ประเด็นหนึ่งก็คือ กรณีกลอนจาก “ถึงชาวฟ้า จากข้าชาวดิน” ซึ่งตีพิมพ์ในวารสาร *ประชากรธรรม ฉบับสังเคราะห์* ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 1 – 15 กรกฎาคม 2516 หน้า 7 (โดยมีภาพชาวเขาและดอกฝิ่นประกอบ)³⁶⁵ ซึ่งนายประเดิม ดำรงเจริญ นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ ชั้นปีที่ 4 เป็นบรรณาธิการผู้พิมพ์โฆษณาของวารสารได้ถูกกล่าวหาในข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเพราะตีพิมพ์บทกลอนดังกล่าว ตัวบทกลอน “ถึงชาวฟ้า จากข้าชาวดิน” ของวารสารฉบับนี้ มีข้อความเต็มดังนี้

ชาวเอ๋ยชาวเขา	เจ้าอยู่สูงสง่า
เจ้าอยู่สูงบนฟ้า	แต่ข้าอยู่บนดิน
เจ้าอยู่สูงเสียดฟ้า	เจ้าข้าชายฉิ่น
ชุดพลอยชายกิน	ชนเผ่าชนกัญชา
จึงบ่ค่อยอดอยาก	บ่สิมากปัญหา
เพราะเจ้ามีเทวดา	คอยมาเยี่ยมมาเยือน
เอาว้าวมาแจก	แบกแกะมาสู่
หาหมูให้เลี้ยง	เซอะ! หาเสียงเทวดา
ชาวเอ๋ยชาวเขา	เจ้ารู้หรือเปล่า
ข้านี้ลำบาก	ข้านี้ทนทุกข์ยาก
อดอยากมานาน	ข้าบ่เคยฝันไผ่
สิยิ่งใหญ่คือเจ้า	คอยพินอบพิเทา
จากเหล่าเทวดา	ทั้งอยู่ต่ำกว่าเจ้า
บ่มีเขาสูงใหญ่	ปลูกฝิ่นก็บ่ได้
พลอยเพชรไขร์ก็บ่มี	อีกทั้งถูกกดขี่

³⁶⁴ “พิมพ์ 5 แผ่นดินออกเผยแพร่,” *เสียงใหม่* 1, 139 (16 ตุลาคม 2517): 5.

³⁶⁵ แนวร่วมนักกฎหมายเพื่อประชาชน กลุ่มนักศึกษากฎหมายรุ่นใหม่, *ถึงชาวฟ้า... จากข้าชาวดิน รายละเอียดประวัติศาสตร์คดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ*, (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2518). หน้า (1).

ต้องทำนาใช้หนี้

เจ้าข้าฟ้าเจ้าข้าเขา

ว่าเหตุไฉนจึงปม

กฎหมายคนระยำ

ช่วยบอกเหล่าเทวดาที่

ความยุติธรรมกับชาวดิน

อันที่จริงแล้ว ข้อเขียนชิ้นดังกล่าวนี้ได้ตีพิมพ์เป็นเวลานานหลายเดือนโดยไม่มีปัญหาใดจนกระทั่งต้นเดือนตุลาคม 2517 ช่วงที่ศูนย์นิสิตและกลุ่มนักศึกษาเรียกร้องให้แก้ไขร่างรัฐธรรมนูญในช่วงเวลานี้เองที่ นายเรวัต มานะจิตร นักศึกษารามคำแหง สังกัดพรรคศิษย์พิทักษ์ ได้ร่วมมือกับนายณรงค์ชัย วรตมนุกุล นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พรรคพิทักษ์ธรรม ได้ทำหนังสือแจ้งความต่ออธิการบดีกรมตำรวจให้ดำเนินการกับผู้รับผิดชอบในการนำกลอนดังกล่าวมาลงพิมพ์ เพราะเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพและเรียกร้องให้ดำเนินคดีกับประเดิม ดำรงเจริญ โดยกล่าวหาว่า “เทวดา” ในบทกลอนหมายถึงองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9³⁶⁶

ต่อมาองค์กรของนักศึกษากลุ่มต่าง ๆ ได้ร่วมมือกันจัดกิจกรรมสวดติวธรรม 14 ตุลาคมเนื่องในวาระครบรอบ 1 ปีเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ โดยใช้ชื่อกิจกรรมว่า “มหกรรมการเมือง” กิจกรรมดังกล่าวจัดขึ้นที่หอประชุมใหญ่ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และพรรคสังคมนิยม มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้เป็นส่วนหนึ่งในการร่วมจัดงานครั้งนี้ด้วย ปรากฏว่ามีนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกกลุ่มหนึ่งได้จัดกิจกรรมต่อต้านงานมหกรรมการเมือง และได้จัดนิทรรศการที่ชื่อว่า “ผ่าตัดมหกรรมการเมือง” ขึ้นมาแข่งและต่อต้าน นักศึกษากลุ่มนี้ได้เอาบทกลอน “ถึงข้าฟ้า จากข้าชาวดิน” บางส่วนไปปิดไว้ที่กำแพงมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกล่าวหานักศึกษาที่จัดมหกรรมการเมืองสวดติวธรรม 14 ตุลาคมว่า หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จากนั้นหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับวันที่ 27 กันยายน 2517 ได้ถ่ายภาพโปสเตอร์ที่นักศึกษากลุ่มต่อต้านนำไปปิดประกาศที่กำแพง และเขียนข่าวพาดหัวว่า “นักศึกษา มธ. ปิดป้ายโจมตีผู้เขียนกลอนลงวารสารหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ”³⁶⁷ หลังจากนั้น ประยูร จรรย์วณิช นักเขียนการ์ตูนล้อเลียนการเมืองลงหนังสือพิมพ์ ได้นำภาพและบทกลอนบางส่วนนี้ไปเขียนเป็นการต่อนเรียกร้องให้ดำเนินคดี สุดท้ายแล้วคดีนี้ศาลตัดสินยกฟ้องคดีนี้ คำว่าเทวดาไม่ได้หมายถึงองค์กษัตริย์³⁶⁸

จากกรณีการเกิดเหตุในคดีหนังสือพิมพ์ประชาธรรมนี้ บทนำของหนังสือพิมพ์มหาสารคาม ซึ่ง เป็นหนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนความคิดสังคมนิยมที่โดดเด่นเล่มหนึ่งได้ตอบสนองต่อกรณีดังกล่าว

³⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า (6) – (7).

³⁶⁷ “นักศึกษา มธ. ปิดป้ายโจมตีผู้เขียนกลอนลงวารสารหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ,” สยามรัฐ (27 กันยายน 2517): 1.

³⁶⁸ แนวร่วมนักกฎหมายเพื่อประชาชน กลุ่มนักศึกษากฎหมายรุ่นใหม่, ถึงข้าฟ้า... จากข้าชาวดิน (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การ, 2518), ไม่มีเลขหน้า.

บทความเรื่อง “แผน ‘ป้ายสีน้ำเงิน’ จะต้องพ่ายแพ้” เสนอถึงภาพการใช้ข้อกล่าวหาในกรณีอื่น ๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการที่มีผู้คัดค้านรัฐธรรมนูญว่าไม่เคารพต่อหลักการประชาธิปไตย ก็จะถูกประณามว่า “ไม่จงรักภักดีต่อในหลวง” หรือถ้ามีใครคัดค้านว่ารัฐธรรมนูญไม่เคารพต่อหลักเอกราช คนนั้นจะถูกประณามว่า “ไม่จงรักภักดีต่อในหลวง” หรือใครพูดถึงการปฏิวัติใหญ่ฝรั่งเศสและการปฏิวัติเดือนกุมภาพันธ์ของนายทุนรัสเซีย เขาจะถูกประณามว่า “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ” แม้กระทั่งการดูแคลนสิทธิการเมืองที่เสียสละสิทธิ ก็ถูกกล่าวหาว่า “หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ” บทความนี้กล่าวอภิปรายในหลายกรณีที่ทำให้ประเด็นสถาบันกษัตริย์ถูกใช้ทางการเมืองโดยฝ่ายตรงข้ามว่า

ใครบ้างเล่าอยู่เบื้องหลังกรณีดังกล่าวนี้ ? บ้างก็เป็นกลุ่มการเมืองที่กำลังหาเสียงอยู่ เขาไม่มีนโยบายอะไรที่จะดึงดูดความศรัทธาจากประชาชนได้ ก็จำเป็นต้องดึงเอาสถาบันกษัตริย์ลงมาเป็นเครื่องมือหาเสียง บ้างก็เป็นกลุ่มข้าราชการที่แสวงหาอำนาจ เขายังขาดคุณสมบัติบางประการที่จะก้าวข้ามหัวคนเก่าคนแก่ไป ฉะนั้นเขาจึงจำเป็นต้องอ้างกระแสรับสั่งของในหลวงอย่างพร่ำเพรื่อ เพื่อให้เขาสามารถปั่นปั่นได้ราชการขึ้นไปสู่ขั้นสูงสุดในเวลาอันรวดเร็ว บ้างก็เป็นสมุหนายกรัฐมนตรีที่ต้องการฟื้นอำนาจเมื่อปีเศษ ๆ ก่อนหน้านี้ พวกเขาเป็นตัวละครแพร่ข่าวอื้อฉาวเกี่ยวกับวังหลวงอยู่แท้ ๆ มาช่วงนี้เขากลับเป็นพวกนิยมกษัตริย์ยิ่งกว่าขุนนางเก่าและเชื้อพระวงศ์ไปเสียได้ บ้างก็เป็นนักศึกษาที่พยายามจะขึ้นมาคุมอำนาจบริหารในมหาวิทยาลัย เขาไม่มีนโยบายที่สามารถดึงดูดความศรัทธาจากนักศึกษา จึงเอาสถาบันกษัตริย์ขึ้นมาเป็นเครื่องมือแสวงหาประโยชน์

นักเชิงลึกลับเหล่านี้รู้ตัวหรือเปล่าว่าท่านกำลังทำอะไรอยู่ ? พวกท่านกำลังใส่ไคล้สถาบันกษัตริย์ว่าสนับสนุนหลักการที่ไม่เป็นเอกราชและไม่เป็นประชาธิปไตยในกฎหมายรัฐธรรมนูญ พวกท่านกำลังใส่ไคล้สถาบันกษัตริย์ว่า ต้องการปิดหูปิดตาปิดปากประชาชน แม้กระทั่งจะพูดจะเขียนเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สากล เช่นการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสก็ไม่อาจทำได้ พวกท่านกำลังใส่ไคล้สถาบันกษัตริย์ว่าไม่สนับสนุนให้กรรมกรเรียกร้องค่าแรงที่เป็นธรรม ไม่สนับสนุนให้ชาวนาต่อสู้เพื่อปฏิรูปที่ดิน และไม่สนับสนุนกิจกรรมอันชอบธรรมของนักเรียน นิสิต นักศึกษา พวกท่านเคารพสถาบันกษัตริย์ หรือพวกท่านค้าขายสถาบันกษัตริย์?³⁶⁹

บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงความย้อนแย้งในตัวเองที่กลับกลายเป็นว่าการกระทำโจมตีด้วยข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองนั้น ได้ทำให้สถาบันกษัตริย์ถูกมองเชื่อมโยงว่ามีจุดยืนที่อยู่ตรงกันข้ามกับประเด็นที่ขบวนการทางสังคมการเมืองเรียกร้องกันอยู่ ซึ่งการกระทำในลักษณะเช่นนี้ของผู้ที่อ้างตนเองว่ารักสถาบันกษัตริย์ถือได้ว่าเป็นอันตรายและเป็นการทำลายสถาบันกษัตริย์

³⁶⁹ “แผน ‘ป้ายสีน้ำเงิน’ จะต้องพ่ายแพ้,” *มหาสารวัตร* 176 (19 – 26 ตุลาคม 2517): 3.

กล่าวได้ว่า นักศึกษารับมือกับข้อกล่าวหาว่ามีการกระทำที่หมิ่นพระบรมเดชานุภาพด้วยการวิพากษ์วิจารณ์ผู้นำเอาสถาบันกษัตริย์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อโจมตีคู่ต่อสู้ว่าเป็นผู้กำลังทำลายสถาบันกษัตริย์ ทศณะดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ *เสียงใหม่* อยู่เป็นระยะ ดังปรากฏว่าเมื่อศึกฤทธิ์อ้างถึงสาเหตุที่จำเป็นต้องล้มพระราชบัญญัติยัตติทรัพย์สามทราซ เพราะเกรงว่าจะสร้างศัตรูให้ในหลวง³⁷⁰ บทบรรณาธิการของ *เสียงใหม่* ได้แสดงความเห็นวิพากษ์วิจารณ์ต่อกรณีนี้ว่านักการเมืองได้พยายามดึงพระมหากษัตริย์มาเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อการไต่เต้าของตนเอง เช่น เมื่อทราซยัตติทรัพย์ไปแย่งอำนาจการปกครองจากประชาชนก็อ้างว่าทำไปเพื่อสถาบันกษัตริย์ และนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นักการเมืองก็มักจะดึงเอาสถาบันกษัตริย์ลงมาข้องเกี่ยวกับการเมืองทั้ง ๆ ที่รัฐธรรมนูญได้ระบุให้สถาบันกษัตริย์มีอำนาจเหนือการเมืองโดยสิ้นเชิง เช่น กรณีสวรรคตเมื่อปี 2489, การรัฐประหารเมื่อปี 2500 บทความนี้ได้กล่าวในเชิงประชดประชันผู้มีพฤติกรรมดังกล่าวว่าเป็นการแสดงออกราวกับเป็นผู้จงรักภักดีอย่างสิ้นเหลือ ดังมีใจความว่า

“พฤติกรรมเช่นนี้โดยโฉมหน้าที่แสดงออกราวกับเป็นการจงรักภักดีอย่างสิ้นเหลือ แต่เนื้อแท้แล้วก็มิเจตนาที่จะใช้สถาบันกษัตริย์จัดฝ่ายตรงข้ามและเป็นหนทางไต่เต้าเพื่อความยิ่งใหญ่ของตนและบริษัทบริวารของตน จึงควรที่ประชาชนผู้มีความจงรักภักดีอย่างแท้จริงทั้งมวลจะต้องช่วยกันเปิดโปงและป้องกัน ก่อนที่นักการเมืองฉวยโอกาสเหล่านี้จะทำให้สถาบันกษัตริย์อันสูงส่งต้องพลอยแปดเปื้อนไปกับความทะเยอทะยานส่วนตัวของพวกเขา”³⁷¹

วาทกรรมเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ที่ปรากฏในขบวนการนักศึกษาได้เน้นย้ำว่าพระมหากษัตริย์มีสถานะอยู่เหนือการเมือง และเป็นที่สักการบูชาของประชาชนชาวไทยเป็นอย่างยิ่ง และพระมหากษัตริย์ได้ดำรงตนอยู่เหนือการเมือง ดังสะท้อนให้เห็นได้จากการที่พระองค์ได้ให้พระราชกระแสรับสั่งไม่เห็นด้วยกับกฎหมายบางมาตราที่ดึงเอาสถาบันกษัตริย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองในรัฐธรรมนูญฉบับที่กำลังร่างอยู่³⁷² จากกรณีดังกล่าวนี้ผู้เขียนบทบรรณาธิการเสียงใหม่ได้ตีความว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวตักเตือนต่อผู้ที่พยายามดึงเอาสถาบันกษัตริย์มาเป็นเครื่องมือทางการเมือง และยังระบุอีกด้วยว่ากระแสนี้แสดงว่าไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่สวดคล้องกับความรู้สึกและเสียงเรียกร้องต้องการของบรรดาพสกนิกรที่จงรักภักดีต่อพระองค์³⁷³

³⁷⁰ “ระบุกฎที่อิงในหลวง หาเสียงให้ตัวเอง อ้างที่ต้องล้ม พรบ. ยัตติทรัพย์ฯ เพราะเกรงจะเกิดราชศัตรู,” *เสียงใหม่* (21 สิงหาคม 2517): 1, 12.

³⁷¹ “การฉวยโอกาสของนักการเมือง,” *เสียงใหม่* (22 สิงหาคม 2517): 6.

³⁷² “สถาบันพระมหากษัตริย์กับการเมือง,” *เสียงใหม่* (9 ตุลาคม 2517): 6.

³⁷³ เรืองเดียวกัน.

ในช่วงที่การเมืองเต็มไปด้วยความขัดแย้ง นับแต่มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเดือนมิถุนายน 2475 เป็นลำดับมา ด้านหนึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะเหนือการเมือง แต่อีกด้านหนึ่ง นักการเมืองจำนวนบางกลุ่มก็พยายามดึงเอาสถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นเครื่องมือของตน เพื่อที่จะยกฐานะของตนให้เป็นที่ไว้วางใจของประชาชนบ้างเพื่อที่จะกำจัดการเมืองของ ตนบ้าง การทำลายฝ่ายตรงกันข้ามทางการเมืองจึงมิใช่ด้วยการป้ายสีแดงเพียงอย่างเดียว แต่ ด้วยการโยนข้อหา “หมิ่นพระบรมราชานุภาพ” ไปให้ ก็อาจทำให้นาคตทางการเมืองและชีวิต ทั้งชีวิตของคนผู้นั้นต้องแตกดับลงได้เช่นกัน

กระแสนี้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวข้างต้น นอกจากเป็นสัญญาณบอกถึง บรรดาสมาชิกสภานิติบัญญัติทั้งหลายแล้ว ยังเท่ากับเป็นเครื่องเตือนบรรดาผู้ที่หวังดึงเอา สถาบันพระมหากษัตริย์มาเป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของตนอีกด้วย การ แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นเป็นสิ่งที่ควรยกย่องแต่ถ้าเป็นการแสดงความจงรักภักดีด้วยเจตนาที่จะทำลายฝ่ายตรงกันข้ามทางการเมืองของตนแล้ว ความเลวของ คน ๆ นั้นก็ไม่น้อยไปกว่าผู้มั่งร้ายและหวังทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์เลยแม้แต่น้อย บุคคลที่มีพฤติกรรมชั่วร้ายเช่นนี้สมควรจะเรียกว่า “กาฬการาชบัลลังก์” เป็นเหมาะที่สุด³⁷⁴

เช่นเดียวกับในกรณีนักศึกษาและแนวร่วมนักศึกษาประชาชนอีก 13 กลุ่มที่ร่วมจัดงาน มหกรรมการเมืองเพื่อเป็นการรำลึกถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ถูกกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และเนื้อหาในนิทรรศการเป็นการเผยแพร่ลัทธิทางการเมือง บทบรรณาธิการในหนังสือพิมพ์ *เสียงใหม่* ได้แสดงความคิดเห็นเพื่อตอบโต้ต่อกรณีดังกล่าวด้วยการแสดงความคิดเห็นว่าแทนที่จะเป็นการใส่ร้าย ป้ายสีว่าเป็นคอมมิวนิสต์เหมือนเช่นในอดีต แต่ตอนนี้นักกลับนำเอาข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพเพื่อ มาใส่ร้ายป้ายสีฝ่ายตรงข้ามทางการเมือง การกระทำในลักษณะเช่นนี้เป็นการดึงสถาบันกษัตริย์เพื่อ มาหาผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งเป็นการไม่บังควรเป็นอย่างยิ่ง³⁷⁵

โมโนทัศน์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์อีกประการหนึ่งก็คือ “ศักดิ์นา” แน่นอนว่า คำนี้ เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในช่วงนั้นก็เพราะหนังสือ “โฉมหน้าศักดินาไทย” ของจิตร ภูมิศักดิ์ ความหมายของคำว่า “ศักดินา” นั้น จิตรได้ให้นิยามไว้ว่า อำนาจในการครอบครองที่ดิน ซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญในการทำไร่และการทำนาอันเป็นอาชีพหลักของประชาชนในยุคหนึ่ง” และดังนั้นระบบ การผลิตแบบศักดินาก็จึงเป็นระบบการผลิตที่พัวพันอยู่กับที่ดิน ส่วนรูปแบบการปกครองของสังคม ศักดินาเป็นการปกครองระบอบ “ราชาธิปไตย” หรือ “สมบูรณาญาสิทธิราชย์”³⁷⁶

การรับมือเกี่ยวกับประเด็นเรื่องสถาบันกษัตริย์ของนักศึกษา ยังเกี่ยวข้องกับการให้ตีความ นิยามความหมายของคำว่า “ศักดิ์นา” ดังในกรณีคดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพจากการตีพิมพ์บท

³⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

³⁷⁵ “ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์,” *เสียงใหม่* (12 ตุลาคม 2517): 6.

³⁷⁶ จิตร ภูมิศักดิ์, *โฉมหน้าศักดินาไทย* (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2550).

กลอน “ถึงชาวฟ้าจากชาวดิน” ปฏิกริยาจากองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงก็มีท่าทีโหมตีเอาผิดประเดิม ดำรงเจริญ ในฐานะบรรณาธิการ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงแถลงว่า ตำรวจสามารถดำเนินการตามกฎหมายได้เลย องค์การไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งที่จะรอฟังความคิดเห็นจากผู้นำนักศึกษา และเชื่อว่านักศึกษาจะไม่มีการรวมพลังคัดค้านการดำเนินงานในเรื่องนี้ของทางตำรวจอย่างแน่นอนเพราะองค์กษัตริย์เป็นที่เคารพสักการะของปวงชนชาวไทย หากผู้ใดทูลเกล้าถวายฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษ องค์การนักศึกษา มร. จะค้าน เพราะว่าผู้นั้นมีเจตนาอื่นแอบแฝงอยู่ เพื่อป้องกันมิให้เกิดเหตุร้ายแรงเช่นนี้อีก องค์การนักศึกษา มร. ได้เปิดเผยว่า “ขณะนี้ทางศูนย์นิติฯ ได้ให้นายไพฑูรย์ จิตตา กับนายวิศิษฐ์ เป็นผู้ควบคุมบทความและการใช้ถ้อยคำในหนังสือของศูนย์ ซึ่งห้ามใช้คำพูดที่ว่า ศักดินา จักรวรรดินิยม และข้อความในทำนองเดียวกันนี้ เป็นต้น อีกทั้งจะห้ามตีพิมพ์ข้อความที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์อีกด้วย”³⁷⁷

พินิจ จารุสมบัติ รองเลขาธิการฝ่ายการเมือง ศนท. ได้ออกมาตอบโต้องค์การนักศึกษาของมหาวิทยาลัยรามคำแหงด้วยการประกาศว่านักศึกษามีเสรีภาพที่ใช้คำว่า “ศักดินา” และ “จักรวรรดินิยม” กับข้อเขียนที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์อิตีปัตย์ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของ ศนท. และกล่าวด้วยว่า คำว่า “ศักดินา” ไม่ได้มีความหมายกระทบกระเทือนก้าวร้าวถึงบุคคลหรือสถาบันใด เพราะคำนี้ถ้าแปลออกมาแล้วก็หมายถึงการครอบครองที่ดินในสมัยก่อน³⁷⁸ เราจะเห็นได้ว่าพินิจไม่เห็นด้วยกับการเลือกใช้คำว่า ศักดินา โดยใช้วิธีการยืนยันว่า ความหมายศักดินาไม่ได้หมายถึงสถาบันกษัตริย์ แต่หมายถึงการครอบครองที่ดิน

นอกจากนี้ การตีความคำว่า ศักดินา ในแบบอื่น ๆ ได้ถูกกล่าวถึงด้วยเช่นเดียวกัน เช่น บทนำของหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ เรื่อง “ระวางการก่อวินาศกรรมของศักดินา” ได้นิยามคำว่า กลุ่มศักดินา คือ กลุ่มฝ่ายขวาที่ขบถอ้างสถาบันพระมหากษัตริย์³⁷⁹ ส่วนบุญสนอง บุญโยทยาน เลขาธิการพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ความหมายคำว่า “ศักดินา” ว่า หมายถึงเจ้าขุนมูลนาย ขนชั้นปกครองที่ถืออภิสิทธิ์เบียดเบียนประชาชน เพื่อดักตวงผลประโยชน์โดยใช้อำนาจและพื้นฐานทางชนชั้นของตัว³⁸⁰ บทความ “วัฒนธรรมศักดินาอันเลวทราม” ตีความประเพณีภาคเหนือหลังการเก็บเกี่ยวข้าวว่าเป็นประเพณีของชนชั้น ศักดินาเจ้าที่ดิน³⁸¹

³⁷⁷ “ศักดินา จักรวรรดินิยม ห้ามใช้ใน นสพ. ศูนย์นิติฯ,” *เสียงใหม่* (19 ตุลาคม 2517): 1, 12.

³⁷⁸ “พินิจ: คำว่าศักดินาไม่ก้าวร้าวใคร,” *ประชาธิปไตย* (1 พฤศจิกายน 2517): 2.

³⁷⁹ “บทนำหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ ระวางการก่อวินาศกรรมของศักดินา,” *เสียงใหม่* (25 เมษายน 2518)

³⁸⁰ “คำว่าศักดินา,” คอลัมน์บอกกล่าว,” *ประชาธิปไตย* (18 ธันวาคม 2517): 3.

³⁸¹ สำนักใหม่ ลำพูน (นามแฝง), “วัฒนธรรมศักดินาอันเลวทราม,” *อิตีปัตย์* 3, 154 (6 - 8 มกราคม 2519): 3.

การอธิบายความหมายของคำว่า “ศักดิ์นา” ยังเห็นได้จากบทความเรื่อง “จากความคิดศักดิ์นา สู่รูปแบบศักดิ์นา” ของนที เพื่อประชา ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ช่วงเดือนพฤศจิกายน 2517³⁸² บทความนี้เขียนขึ้นเพื่อตอบสนองกรณีกรรมการ ศนท. คนหนึ่งที่กล่าวว่า “ห้ามใช้คำว่าศักดิ์นา” นทีจึงต้องการอธิบายถึงที่มาของความหมายเกี่ยวกับคำนี้ ทั้งนี้ นทีเริ่มต้นด้วยการแย้งว่าคนส่วนใหญ่คิดว่าศักดิ์นาหมายถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงทำให้เกิดความใจผิดว่านักศึกษากำลังกล่าวโจมตีพระมหากษัตริย์ นทีเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องค้นหาความหมายที่ถูกต้อง ซึ่งนทีเห็นว่าโดยปกติทั่วไปแล้วคนส่วนใหญ่มักเข้าใจกันว่า ความเป็นศักดิ์นามาถึง ผู้มีสกุลสูง³⁸³ แต่บทความนี้ก็กลับเห็นว่า “เมื่อเรากล่าวคำว่า ‘คุณเป็นศักดิ์นา’ ก็ได้หมายความว่า คุณจะต้องเป็นผู้ลากมาดามีสกุล หรือคุณจะต้องนุ่งโจงกระเบน เป็นต้น หากแต่หมายถึงธาตุแท้แห่งท่วงทำนองที่คุณแสดงออกมาต่างหาก³⁸⁴ อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้ลากมาดามีสกุลนั้น ส่วนใหญ่มักเป็นศักดิ์นา เพราะชาติสกุลนั้นนำมาซึ่งการมีรูปแบบศักดิ์นาได้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ผู้ลากมาดามีทุกคนจะต้องเป็นศักดิ์นาเสมอไป” ดังนั้นบทความนี้จึงเสนอคุณลักษณะที่เรียกว่าศักดิ์นามา ดังนี้

ถ้าเช่นนั้น อะไรจึงจะเรียกว่า “ศักดิ์นา” คำว่า “ศักดิ์นา” เป็นคำย่อมาจากคำว่า “ความคิดแบบศักดิ์นา” ซึ่งมีลักษณะดังนี้คือ

๑.การเหยียดหยามการใช้แรงงาน เพราะเห็นว่าผู้ใช้แรงงานก็คือพวกที่เป็นไพร่ หรือข้าทาสบริวาร ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงการใช้แรงงานในการผลิต แล้วปล่อยให้ผู้อื่นทำการผลิตแทน ส่วนตนเองก็ใช้นับงการ ซึ่งหมายความว่าทำตนเป็นนายคน ลักษณะที่จะเห็นได้ชัดในระบบราชการ เพราะมีการแบ่งชั้นวรรณะกัน ขณะเดียวกันก็ดูหมิ่นเหยียดหยามและดูถูกผู้ใช้แรงงาน เช่น คำว่า ภารโรงนั้นจะถูกเหยียดหยามว่าเหมือนหนึ่งไพร่ที่ไร้ความรู้ หรือคำว่าแม่บ้าน เป็นต้น

๒.ดูถูกประชาชนว่าเป็นคนโง่ไร้การศึกษา ลักษณะนี้เป็นลักษณะที่เห็นได้จากการแสดงออก เช่น การกล่าวหาว่า เด็กโง่กว่าผู้ใหญ่ หรือการกล่าวหาว่า ขาวนาและกรรมกรนั้นเป็นคนโง่ ไร้การศึกษา ดังนั้นจึงไม่มีความเชื่อว่าขาวนาและกรรมกรจะลุกฮือขึ้นมาเรียกร้องผลประโยชน์ของตนขึ้น ขณะเดียวกันก็กล่าวหาว่า คงจะถูกฝ่ายตรงข้ามเข้ามาหลอกลวงปลุกปั่น และแทรกแซงให้ขาวนากรรมกรก่อความไม่สงบขึ้นมา สาเหตุที่เขามีความคิดเช่นนี้ เพราะเห็นว่าผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่ ๆ ไร้การศึกษา หรือมีภูมิความรู้ด้อยกว่าตน จึงเป็นไปได้ที่พวกนี้จะทำได้ถึงขั้นการเรียกร้องผลประโยชน์ตนขึ้น

๓.การถือลัทธิเจ้าบุญนายคุณ หมายความว่า การที่มอมเมาให้ประชาชนเห็นถึงเรื่องบุญคุณมากกว่าความถูกต้องหรือเหตุผล ซึ่งพวกนี้จะทำการขู่ข่มประชาชนที่ไม่เชื่อว่าตน

³⁸² นที เพื่อประชา “จากความคิดศักดิ์นา สู่รูปแบบศักดิ์นา,” *เสียงใหม่* (13 พฤศจิกายน 2517): 7.

³⁸³ เรื่องเดียวกัน.

³⁸⁴ เรื่องเดียวกัน

กำลังจะลดความเป็นคนลงด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา จนผู้นั้นคิดว่าเป็นบุญคุณล้นเหลือ ยอมถวายชีวิตเป็นข้าทาสบริวาร ลัทธิเป็นที่มาของระบอบพวกพ้อง ซึ่งคือความสัมพันธ์เหนือเหตุผลและหน้าที่

๔. การกดขี่เหยียดหยามเพศหญิง เห็นว่าเพศหญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ เป็นเพศที่เพียงแต่ให้การบำเรอหรือปรนเปรอความสุขทางกามารมณ์ ให้แก่ชายเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่สมควรที่จะมีสิทธิ และอำนาจเท่าเทียมชาย ควรที่จะอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนมากกว่าอย่างอื่น เป็นต้น

๕. ระบบอาวุโส หมายถึง การถือตามลำดับอาวุโส โดยยอมรับต่อเมื่อเป็นอาวุโสกว่า เช่น จะเชื่อถือได้ต่อเมื่อเห็นว่า ผู้นั้นเป็นผู้ใหญ่ เคยมีประสบการณ์มาแล้ว เป็นต้น ความคิดเช่นนี้ เป็นในรูปของประสิทธิประสาท แทนที่จะเป็นการค้นคว้าหาความจริงร่วมกัน ซึ่งสิ่งนี้เห็นได้ง่ายๆ จากระบบศาลในประเทศไทย

๖. ลัทธิไสยศาสตร์ เชื่อในสิ่งที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์และไม่มีเหตุผล คอยแต่ปลุกฝังความงมงาย ในเรื่องโชควาสนา ชะตากรรม จนไม่ชวนขวยท่าทาง ช่วยให้ชีวิตตนเองมีสภาพดีขึ้น³⁸⁵

ผู้เขียนบทความยังแสดงความเห็นเพิ่มเติมด้วยว่าสังคมในระบอบศักดินาได้ปลุกฝังวัฒนธรรมที่มองความเป็นคนต่ำกว่าที่ควรจะเป็น และความคิดเช่นนี้ได้ถูกถ่ายทอดไปสู่ประชาชนมาเป็นระยะเวลานานจนตกเป็นทาสทางความคิด ดังกรณีที่กรรมการศูนย์ฯ ผู้หนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ห้ามใช้คำว่าศักดินาในหนังสือของศูนย์ เพราะจะถือว่าเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ”³⁸⁶ ถ้าตีความแล้วจะเห็นว่า ผู้นี้ตกเป็นทาสแห่งความคิดอย่างศักดินาจนไม่รู้ว่าอะไรคือศักดินา อะไรคือสถาบันพระมหากษัตริย์³⁸⁷ นึกกล่าวต่อไปด้วยว่าการที่จะสลัดออกจากความคิดแบบศักดินา ก็คือการตัดเสียซึ่งลักษณะดังกล่าว เช่นเดียวกับผู้ที่มีสกุลรุนชาติสูง ก็สามารถที่จะตีความความเป็นศักดินาของตนออกไปได้เช่นกัน วิธีเหล่านี้ได้แก่ การลดความหยิ่งยะโสทางเชื้อชาติตน มาสัมผัสกับชีวิตแห่งความทนทุกข์ทรมานของประชาชนส่วนใหญ่ และมีความเจ็บปวดเยี่ยงเขาเหล่านั้น ขณะเดียวกันก็ร่วมหาวิธีการในการต่อสู้ กับการเอารัดเอาเปรียบของชนชั้นศักดินาที่ปล้นความเป็นคนไป เพื่อให้ประเทศเป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น³⁸⁸

บทความอีกชิ้นเรื่อง “ความคิดศักดินา” ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์*อิทธิปัตย์* ช่วงกลางปี 2518 โดยฝ่ายวิชาการของกลุ่มประชาชนเพื่อเอกราชเชียงใหม่ (ป.อ.ช.)³⁸⁹ ให้ความเห็นว่า “ในบางครั้งที่เรากล่าวถึงคำว่าศักดินา บางคนที่ไม่เข้าใจก็หาว่าเราลบลู่ ดูหมิ่นพระมหากษัตริย์ อันที่จริงคำว่าศักดิ

³⁸⁵ เรื่องเดียวกัน.

³⁸⁶ เรื่องเดียวกัน.

³⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

³⁸⁸ เรื่องเดียวกัน.

³⁸⁹ ฝ่ายวิชาการของกลุ่มประชาชนเพื่อเอกราชเชียงใหม่, “ความคิดศักดินา,” *อิทธิปัตย์* 2, 92 (3 - 5 มิถุนายน 2518): 3.

นาแปลตรงตัวก็แปลว่า เจ้าที่ดิน เพราะในยุคแห่งพัฒนาการทางสังคมที่เรียกว่ายุคศักดินานั้น ปัจจัยการผลิต อำนาจทางการเมืองในการปกครองตกไปอยู่ในมือของคนกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่าเจ้าที่ดิน เจ้าที่ดินนี้สามารถครอบครองที่ดิน หรือที่นับเป็นจำนวนเป็นพัน ๆ หมื่น ๆ ไร่ ทำให้เขาเหล่านั้นมีอำนาจสามารถที่จะบัญชาคนชั้นต่ำลงมา ไปตายหรือไปทำอะไรก็ได้ เกิดเป็นชนชั้นศักดินาขึ้นมา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์สักนิดเดียว คนที่นำเอาสถาบันอันสูงส่งมาเกี่ยวข้องกับสถาบันการผลิตนี้ คนนั้นแหละที่ลบลู่ดูหมิ่นอย่างจังเลยทีเดียว”³⁹⁰ บทความนี้ได้ให้คำนิยามคำว่า ศักดินาว่า “เนื้อหาท่วงทำนองที่แสดงออกมา หรือความคิดศักดินา” โดยได้ยกตัวอย่างคุณลักษณะคล้ายกับกรณีบทความ “จากความคิดศักดินา สู่รูปแบบศักดินา” ในหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ที่ได้กล่าวอภิปรายข้างต้นไว้แล้ว

โดยสรุปแล้ว ประเด็นเรื่องสถาบันกษัตริย์ได้เป็นเครื่องมือหนึ่งของทั้งฝ่ายรัฐและขบวนการฝ่ายขวาในการใช้เป็นเครื่องมือในการโจมตีฝ่ายตรงข้าม ขบวนการนักศึกษาได้ผลิตวาทกรรมตอบโต้ประการแรก วาทกรรมวิพากษ์สถาบันกษัตริย์มีพลังจำกัด อย่างมากที่สุดเพียงแต่ต้องการไม่ให้นำสถาบันกษัตริย์มาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองใด ๆ ประการที่สอง คำว่า “ศักดินา” ก็ไม่ได้มีความหมายตรงไปตรงมาเทียบเท่าสถาบันกษัตริย์ การวิพากษ์ “ศักดินา” จึงมีความหมายที่กว้าง

6.6 สรุป

บทนี้ได้อภิปรายถึงการโต้ตอบวาทกรรมอันเป็นสดมภ์หลักของชาติไทยหรือ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” วาทกรรมนี้ถูกนำมาใช้เพื่อโจมตีขบวนการนักศึกษา เพราะฝ่ายขวาเห็นว่า ขบวนการนักศึกษาเป็นคอมมิวนิสต์ ภายใต้ความกลัวและความหวาดระแวงของรัฐและขบวนการฝ่ายขวานั้นเอง วาทกรรม “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” ใช้กล่าวหาเพื่อหยุดยั้งขบวนการไม่ให้เคลื่อนไหว กระนั้น ขบวนการนักศึกษาหาได้ยอมรับการโจมตีกล่าวหาโดยดุษฎีไม่ แต่ก็ตอบโต้กลับวาทกรรมของรัฐ ดังนั้นเราสามารถวิเคราะห์อุดมการณ์ของรัฐในแต่ละองค์ประกอบ รวมถึงค้นหาว่าขบวนการนักศึกษารับมืออย่างไรต่อวาทกรรมรัฐดังกล่าว

ตาราง 6.4 สรุปการตอบโต้วาทกรรม ชาติ ศาสนา กษัตริย์

	ชาติ	ศาสนา	พระมหากษัตริย์
วาทกรรมทางการเมือง	ชาติไทยต้องไม่ตกอยู่ภายใต้ระบอบคอมมิวนิสต์	ศาสนาจะต้องไม่ถูกทำลายโดยคอมมิวนิสต์	พระมหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของชาติ
วาทกรรมต่อต้าน	ชาติขึ้นกับประชาชน อธิปไตยของชาติที่ต่อต้านจักรวรรดิ	ศาสนาเจอปนด้วยไสยศาสตร์ แนวคิดบุญกรรมที่	“ศักดินา” หมายถึงเจ้าที่ดิน หรือวัฒนธรรมเจ้าคน

³⁹⁰ เรื่องเดียวกัน.

	ชาติ	ศาสนา	พระมหากษัตริย์
	นิยมอเมริกาและญี่ปุ่น	ทำให้ยอมจำนน งามาย	นายคน มากกว่าจะ หมายความว่า เฉพาะถึง สถาบันกษัตริย์
ทางออก	จัดอำนาจจักรวรรดินิยม ทั้ง ทางการเมือง เศรษฐกิจ และ วัฒนธรรม	คิดเป็นวิทยาศาสตร์ มอง ด้วยทัศนะชนชั้น ไม่เชื่อ ไสยศาสตร์	ไม่นำสถาบันกษัตริย์มาใช้ ในทางการเมือง ปฏิรูปที่ดิน จัดวัฒนธรรมเจ้าคนนาย คน
ขีดจำกัดการ วิพากษ์	อยู่ในกรอบชาตินิยม ยังไม่ได้ เสนอสู่การรื้อสร้างวาทกรรม ชาตินิยม	อยู่ในกรอบวาทกรรม ศาสนาแบบปฏิรูป	อยู่ในกรอบคำอธิบายไม่ใช่ สถาบันกษัตริย์เป็น เครื่องมือ

ที่มา: ผู้วิจัย

หัวข้อนี้สรุปได้ว่า ในขณะที่วาทกรรมทางการเมืองของรัฐมองชาติว่าต้องคงอยู่รอดจากการคุกคามของคอมมิวนิสต์ ขบวนการนักศึกษานิยามชาติใหม่ว่าชาติคือประชาชน มองว่าชนชั้นนำสมคบกับจักรวรรดินิยมมารุกรานชาติผ่านการตั้งฐานทัพ ซึ่งนำมาสู่การสูญเสียอำนาจอธิปไตยและเอกราช การต่อสู้ของพวกเขาคือการทวงคืนเอกราชที่สูญเสียไปจากการคุกคามของจักรวรรดินิยม รวมทั้งเอกราชในทางเศรษฐกิจที่ขบวนการนักศึกษาเห็นว่าทั้งอเมริกาและญี่ปุ่นเข้ามามีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจไทย วาทกรรมต่อต้านของขบวนการนักศึกษาก็คือ ชาตินิยมที่ต่อต้านจักรวรรดินิยม ความคิดดังกล่าวนี้ต่อเนื่องมาตั้งแต่ก่อน 14 ตุลาคม 2516 แต่ถูกทำให้เข้มข้นขึ้นเนื่องด้วยสถานการณ์การขับไล่ฐานทัพอเมริกาที่รุนแรงยิ่งขึ้น นอกจากนี้ วาทกรรมต่อต้านจักรวรรดินิยมนี้ยังกระทบในด้านวัฒนธรรมอีกด้วย โดยเฉพาะการมองว่าจักรวรรดินิยมอเมริกามีอิทธิพลต่อหลักสูตรการศึกษา

ประการต่อมา วาทกรรมรัฐก็มักจะกล่าวว่าคอมมิวนิสต์ทำลายศาสนา สำหรับขบวนการนักศึกษาเองนั้นได้นำเสนอวาทกรรมวิพากษ์ต่อกระบวนทัศน์ใด ๆ ที่ลดทอนการวิเคราะห์การต่อสู้ทางชนชั้น ตัวอย่างเช่น การคิดเรื่องบาปบุญ ที่กล่าวโทษปัจจัยความเชื่อ แต่ไม่ได้กลับมามองถึงโครงสร้างทางชนชั้น การมองแบบนี้เป็นสิ่งที่ขบวนการนักศึกษาวิพากษ์ นอกจากนี้แล้ว ยังมีวาทกรรม “วิทยาศาสตร์” ที่สร้างคู่ตรงข้ามกับ “ไสยศาสตร์” อีกด้วย อันที่จริงแล้วคู่ตรงข้ามเช่นนี้ก็เป็จุดยืนเดียวกันกับพุทธแบบปฏิรูป (โดยเฉพาะพุทธศาสนาแบบปัญญาชน) โดยสรุปแล้ว วาทกรรมวิพากษ์ต่อศาสนานั้นโดยส่วนใหญ่มีมุ่งเน้นไปที่การต่อต้านไสยศาสตร์ แต่ไม่ได้ล้มล้างศาสนาพุทธ

สำหรับองค์ประกอบสุดท้าย คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ การใช้ข้อกล่าวหาเรื่องการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพถูกใช้เพื่อต่อต้านขบวนการนักศึกษา กรณีที่โด่งดังที่สุดเป็นกรณีวารสารพรรคสัง

ธรรม ผลตอบสนองก็คือข้อเรียกร้องไม่ต้องการให้ใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ไปในทางการเมือง ส่วนอีกประเด็นที่สำคัญหนึ่งก็คือมโนทัศน์ “ศักดินา” ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมากในช่วงหลังตุลาคม 2516 สำหรับคำว่า “ศักดินา” นั้นมีความหมายที่ถูกใช้ค่อนข้างกว้างขวาง สามารถหมายถึงมิติวัฒนธรรมหรืออาจจะหมายถึงผู้นิยมเจ้าก็ได้ ในช่วงที่ฝ่ายขวาจ้องจับผิดขบวนการนักศึกษาในเรื่องสถาบันกษัตริย์นั้น คำว่า “ศักดินา” จึงสามารถเลี่ยงโดยไม่ได้หมายถึงสถาบันกษัตริย์ แต่หมายถึงอย่างอื่น อาทิ เจ้าที่ดิน วัฒนธรรมแบบเจ้านาย เป็นต้น ในแง่นี้การดำรงอยู่ของวาทกรรมวิพากษ์ “ศักดินา” ถึงอยู่ภายใต้สภาวะที่ต้องหลบหลีกจากข้อกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพสถาบันกษัตริย์ด้วยความเลื่อนไหลของความหมาย “ศักดินา” นี้เองที่อยู่บนสนามของความกำกวมทางความหมาย จึงมีส่วนให้ยังคงวาทกรรมวิพากษ์ไว้ได้ อย่างไรก็ตาม หากวิเคราะห์ภาพรวมถึงวาทกรรมวิพากษ์ต่อสถาบันกษัตริย์ร่วมสมัยแล้ว พบว่าแทบไม่มีเลย แต่มีส่วนที่เน้นวิพากษ์ต่ออดีตเท่านั้น การแทบไม่วิพากษ์สถาบันกษัตริย์ร่วมสมัยนั้นเป็นข้อจำกัดของยุคสมัยที่อำนาจเชิงวัฒนธรรมของสถาบันกษัตริย์เติบโตใหญ่ การท้าทายโดยตรงจึงไม่ใช่เรื่องที่กระทำโดยง่าย เราจะเห็นว่า หลังการรัฐประหาร 2549 ต่างหากที่ทำให้ผู้สนับสนุนอดีตนายกรัฐมนตรีทักษิณ ชินวัตร เปลี่ยนทัศนคติหันมาตั้งคำถามและวิพากษ์สถาบันกษัตริย์ในเวลาต่อมา จนกระทั่งสู่ขบวนการเยาวชน 2563 ที่นับได้ว่าเป็นจุดสูงสุดของวาทกรรมวิพากษ์สถาบันกษัตริย์ได้เติบโต

ในมุมมองของฝ่ายความมั่นคงหรือฝ่ายขวานั้น ขบวนการนักศึกษาคุกคามทั้ง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จากการอภิปรายไปแล้วจะเห็นได้ว่า ขบวนการนักศึกษาเองก็มีขีดจำกัดความถึงรากของวาทกรรมวิพากษ์ ขบวนการนักศึกษานำเสนอวาทกรรมวิพากษ์ต่อชาติ ศาสนา สถาบันกษัตริย์อย่างมีรายละเอียด และไม่ได้ปฏิเสธอย่างถึงรากทั้งหมด ในแง่นี้แล้ว กล่าวได้ว่าการนำเสนอภาพลักษณ์อย่างถึงรากของฝ่ายซ้าย โดยฝ่ายขวาเองนั้น มีลักษณะเกินจริงไป อาจด้วยเพราะความตระหนกกลัวที่เห็นขบวนการนักศึกษาซ้ายเป็นภัยคุกคาม การนำเสนอภาพนั้นจึงให้ภาพสุดโต่ง ซึ่งขบวนการนักศึกษาเองยังไม่ได้เป็นเช่นนั้น

การแสดงความถึงรากในการวิพากษ์อุดมการณ์ของรัฐนั้นเผชิญกับข้อจำกัด หากเราได้เปรียบเทียบประวัติศาสตร์ก็จะเห็นได้ว่า

ตาราง 6.5 เปรียบเทียบมิติวาทกรรมและการเมือง ในการโต้วาทกรรม ชาติ ศาสนา กษัตริย์

ประเด็น	ชาติ	ศาสนา	พระมหากษัตริย์
วิธีคิด (วาทกรรม วัฒนธรรม)	ใช่	ใช่	ใช่ (แต่เน้นเรื่องอดีต)
การเมือง	ใช่	ไม่	ไม่

ที่มา: ผู้วิจัย

เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนประเด็นการวิพากษ์ของขบวนการฝ่ายซ้ายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ตาราง 6.5 จึงได้จำแนกมิติเป็นสองมิติ ได้แก่ มิติแรก มิติวาทกรรมหรือวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับ วิธีคิด ทั้งการวิพากษ์สามสดมภ์ (ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์) ส่วนมิติที่สองคือการเคลื่อนไหว ในทางการเมืองร่วมสมัย จะเห็นได้ว่ามีเพียงประเด็นเรื่อง “ชาติ” เท่านั้นที่ขบวนการนักศึกษาเข้า เคลื่อนไหวต่อสู้ ในกรณีสำคัญคือการขับไล่ฐานทัพนั่นเอง (เราจึงไม่เห็นขบวนการเคลื่อนไหวที่ นักศึกษาได้ยื่นเสนอปรับปรุงองค์กรทางศาสนาหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด) การเปรียบเทียบสองมิติเช่นนี้จะช่วยให้เห็นว่า ประเด็นเรื่อง “ชาติ” สำหรับขบวนการนักศึกษานั้น สัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวทางการเมืองในเชิงรุกมากกว่าประเด็นมิติอื่น ๆ (ศาสนา กษัตริย์) ที่ เพียงแต่กล่าวถึงวิพากษ์ความคิดในกรอบกว้าง ๆ มากกว่าเคลื่อนไหวทางการเมือง

บทที่ 7

“เจตนารมณ์ 14 ตุลา”:

การประกอบสร้างความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

7.1 บทนำ

ขบวนการนักศึกษาที่เคลื่อนไหวต่อสู้ยุคนั้นเข้าใจและตีความความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อย่างไร และการตีความดังกล่าวนั้นถูกนำมาใช้เพื่อต่อสู้ทางการเมืองอย่างไร ในภาพกว้าง นี่อาจเป็นปัญหาทางประวัติศาสตร์โดยทั่วไปที่เหตุการณ์หนึ่ง ๆ ก็ถูกตีความในแต่ละยุคแต่ละสมัยแตกต่างกันไป นั่นก็คือ ประวัติศาสตร์ถูกเขียนขึ้นอย่างไร ถูกตีความอย่างไรในบริบททางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนไป (ในความหมาย “ประวัติศาสตร์นิพนธ์” นั่นเอง) การประกอบสร้างความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จึงเป็นกระบวนการระยะยาวที่บริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ได้ก่อรูปให้ความหมายสำคัญขึ้นมา ในบทนี้จะอภิปรายในช่วงสามปีระหว่าง 2516 ถึง 2519 ที่ความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลาถูกตีความโดยใช้แนวคิดทางการเมืองผ่านคำขวัญ “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” และผ่านงานรำลึกเหตุการณ์ 14 ตุลา ในช่วงระหว่าง 2516 - 2519

งานศึกษาของสมิทธิ์ ฌโนมศาสนะ เสนอประเด็นเกี่ยวกับการจัดงานรำลึก 14 ตุลา ไว้ที่น่าสนใจว่า “ด้วยความที่การเคลื่อนไหว 14 ตุลา มีจุดเริ่มต้นจากการเรียกร้องในเหตุการณ์เฉพาะหน้า คือ การปล่อยตัวผู้ที่ถูกจับกุมทั้งหมด 13 คน จากกรณีการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ มากกว่าที่จะเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง ด้วยจุดตั้งต้นของเหตุการณ์ในลักษณะนี้จึงทำเปิดโอกาสให้เหตุการณ์ 14 ตุลา สามารถตีความได้อย่างหลากหลาย และด้วยความยิ่งใหญ่ของตัวเหตุการณ์ทำให้หลาย ๆ กลุ่มต่างก็มีความต้องการที่จะเติมเต็มช่องว่างของการตีความนี้ เพราะฉะนั้น การรำลึกถึงเหตุการณ์ 14 ตุลา จึงไม่ใช่การรำลึกถึงตัว “เหตุการณ์” เพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นการมองผ่านแนวคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น และก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่แต่ละอุดมการณ์ต่างก็ทำความเข้าใจกับเจตนารมณ์ของ 14 ตุลา แตกต่างกันไป” ดังนั้นแล้ว “งานรำลึกดังกล่าวสามารถสะท้อนภาพเกี่ยวกับตัวเหตุการณ์ในมุมมองต่าง ๆ ออกมาได้ เพราะถึงที่สุดแล้ว งานรำลึก, ไม่ว่าจะเป็นของเหตุการณ์ใดก็ตาม, คือการทำให้เรื่องราวกลับมีชีวิตและกลายเป็นสิ่งที่ “ถูกพูดถึง” อีกครั้ง” ³⁹¹

³⁹¹ สมิทธิ์ ฌโนมศาสนะ, “บทนำเสนอเบื้องต้น: ระลึกถึงงานรำลึก 14 ตุลา” ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก*, บรรณาธิการโดย สมิทธิ์ ฌโนมศาสนะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552), หน้า 13.

ประเด็นของสมิทก็คือ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้นถูกตีความและให้ความหมายไปตามอุดมการณ์ของกลุ่มต่าง ๆ รวมถึงการจัดงานรำลึก ที่ไม่ใช่เพียงรำลึกถึงผู้วายชนม์ แต่ยังผนวกเอาอุดมการณ์ทางการเมืองมาขับเคลื่อนตามอุดมคติอีกด้วย ในด้านหนึ่ง สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นเพราะความซับซ้อนของตัวเหตุการณ์ซึ่งผู้เล่นตัวแสดงต่าง ๆ ได้เข้ามาช่วงชิงความชอบธรรม จึงนำมาสู่การตีความในหลายแบบด้วย หนึ่งในตัวแสดงสำคัญนั้นก็คือสถาบันกษัตริย์ที่ได้แทรกเข้ามาในคำอธิบายปรากฏการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ประการต่อมา เนื่องจากช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ความคิดของขบวนการนักศึกษาไม่ได้หยุดนิ่ง หากแต่ผันแปรเปลี่ยนแปลงไป ขบวนการนักศึกษาได้ใช้เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นจุดตั้งต้นในยุคของพวกเขาเพื่อสร้างเป้าหมายในอุดมคติ บทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงกระบวนการถอนราก (radicalization) แบบซ้ายสังคมนิยมผ่านการตีความ “เจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลา” วาทกรรมนี้เป็นกระบวนการสร้างความหมายเชิงอุดมคติที่ตัวแสดงทางการเมืองผลิตความหมายโดยมีเป้าหมายทางการเมือง วาทกรรมนี้จึงไม่ได้มีความหมายสมบูรณ์ชัดเจนตั้งแต่ต้น หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมการเมืองที่ผลิตสร้างความหมายของวาทกรรม “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” เนื้อหาในส่วนนี้ต้องการเสนอว่า การสร้างวาทกรรมชุดนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้ขบวนการนักศึกษามีลักษณะความคิดที่ถอนรากมากขึ้น เพราะวาทกรรมเรื่องเจตนารมณ์ 14 ตุลาได้กลายมาเป็นจุดร่วมทางอุดมคติ

นอกจากนี้ เนื้อหาในส่วนนี้ยังเสนออีกว่า การช่วงชิงความหมายในช่วงสามปีสำคัญระหว่างปี 2516 – 2519 นี้ ได้ส่งผลต่อการสถาปนาทั้งตัวตนของ “คนตุลา” และความหมายของรัฐ ในระยะหลัง 2519 จนถึงปัจจุบัน กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ข้อเสนอของกนกรัตน์ในการอธิบายการสร้าง “คนเดือนตุลา” นั้น³⁹² ควรจะร่วมพิจารณาพลวัตทางวาทกรรมช่วงสามปีนี้อย่างจริงจังด้วย แน่นอนว่า “ตุลา” ที่ว่านี้ยังเป็นเพียง “14 ตุลาคม 2516” เพียงประการเดียว ยังไม่นับรวม “6 ตุลาคม 2519”

7.2 สถาบันกษัตริย์กับการช่วงชิงความหมาย

เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นเหตุการณ์ที่น่าสนใจเหตุการณ์หนึ่ง เพราะเป็นความเปลี่ยนแปลงอันซับซ้อนที่มีตัวแสดงทางการเมืองหลายกลุ่มในระดับชนชั้นนำเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วย สถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นหนึ่งในตัวแสดงสำคัญที่เข้าไปร่วมในช่วงจังหวะการเปลี่ยนผ่านการเมืองได้สร้างความทรงจำเกี่ยวกับบทบาทสถาบันกษัตริย์ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จนเป็นที่ประทับใจของประชาชนจนถึงปัจจุบัน แต่ยังคงได้เติบโตใหญ่ขยายตัวเกินกว่าความเป็นจริงไปเสียด้วยซ้ำ

³⁹² Kanokrat Lertchoosakul, *The Rise of the Octobrists in Contemporary Thailand: Power and Conflict Among Former Left-Wing Student Activists in Thai Politics* (New Haven: Yale Southeast Asia Studies, 2016).

อย่างไรก็ตาม จุดกำเนิดของเหตุการณ์และการกระทำขององค์กษัตริย์ในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ นี้ ยังเป็นจุดตั้งต้นให้คำบรรยายและความทรงจำที่สรรเสริญพระกรุณาธิคุณของสถาบันกษัตริย์เป็นไปได้อีกต่อไปหลังจากนั้น จากเหตุการณ์ต่อเนื่องต่าง ๆ เช่น การตั้ง “นายกรัฐมนตรีพระราชนาน” คนแรก การที่พระองค์พระราชนานรายชื่อเพื่อให้คัดเลือกสมาชิกแห่งชาติ (สภานามมา) ก็มีส่วนต่อเติมคำอธิบายดังกล่าว³⁹³

สื่อสิ่งพิมพ์ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ใหม่ ๆ ก็นำเสนอวาทกรรมเทพพระเกียรติ ดังเช่น การกล่าวถึงบทบาทในการยับยั้งเหตุการณ์ความรุนแรง รวมถึงการประกาศผ่านทางโทรทัศน์ ดังมีใจความว่า

“ทั้งนี้ขอเสียมิได้ที่จะต้องกล่าวสดุดีเทพพระเกียรติแด่พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสยามที่ประทับประคอง และถ่วงแท้ต่อปัญหาการต่อสู้ของมวลนักเรียน นิสิตนักศึกษา และประชาชนจนบารมีของพระองค์ท่านปกแผ่ให้ความคุ้มครองต่อพสกนิกรของพระองค์อย่างทั่วถึงก่อนที่จะเป็นทะเลเลือดมากกว่านี้ และพระพักตร์อันเศร้าซึ่ง ประกอบกับน้ำพระสำเนียงอันสลดพระทัยที่ทรงประกาศทางโทรทัศน์ในคืนวันที่ 14 ตุลาคม คือวันมหาวิปโยคนั้น ยังสนิทแนบแน่นอยู่ในแก่นลึกของดวงใจประชาชนชาวไทยทั้งมวล ยากที่จะลืมเลือนได้”³⁹⁴

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่ารัชกาลที่ 9 ได้เรียกวันที่ 14 ตุลาฯ ว่า “วันมหาวิปโยค” เมื่อครั้งที่พระองค์มีพระราชดำรัสกล่าวถึงเหตุการณ์ความไม่สงบผ่านทางโทรทัศน์เมื่อวันที่ 14 ตุลาฯ ซึ่งมีใจความว่า “วันนี้เป็นวันมหาวิปโยคที่น่าเศร้าสลดอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย ... ทำให้เกิดการปะทะกัน และมีคนได้รับบาดเจ็บหลายคน ความรุนแรงได้ทวีขึ้นทั้งพระนคร ถึงชั้นจลาจล...มีคนไทยด้วยกันเองต้องเสียชีวิต”³⁹⁵ ดังนั้น วันที่ 14 ตุลาฯ ในความหมายนี้จึงเป็นวันที่บ้านเมืองเกิดจลาจลและนำไปสู่การเสียชีวิตของประชาชนชาวไทย อันทำให้เกิดความเศร้าโศกขึ้นในหมู่ประชาชนชาวไทย อย่างไรก็ตาม ขบวนการนักศึกษากลับเรียกขานวันที่ 14 ตุลาฯ ว่าเป็น “วันมหาปิติ” ในความหมายที่ว่าในวันที่ประชาชนได้เสรีภาพคืนมา และตระหนักว่าประชาชนสามารถเป็นผู้กำหนดประวัติศาสตร์ได้ด้วยตนเอง ไม่ใช่ผู้ต่ำต้อยด้อยค่า

³⁹³ โปรตดูรายละเอียดใน ธงชัย วินิจจะกูล, “ชัยชนะของเสรีประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่เหนือการเมือง,” *ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่เหนือการเมือง* (กรุงเทพฯ: ฟาติเยวกัน, 2562). ธงชัย วินิจจะกูล. *ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ : มูลนิธิ 14 ตุลา, 2548).

³⁹⁴ *วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516* (กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต, 2516), หน้า 67.

³⁹⁵ กระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม 2516 เวลา 19.15 น. พร้อมพระราชโองการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีสัญญา ธรรมศักดิ์ ใน *ประมวลภาพและเหตุการณ์วันมหาวิปโยค* (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), หน้า 13.

กล่าวได้ว่าปัญหาในการเรียกขานวันที่ 14 ตุลาคม ที่แตกต่างกันนี้ อาจจะเป็นเพียงมุมมองที่มีจุดเน้นต่อเหตุการณ์หนึ่ง ๆ แตกต่างกัน แต่หากพิจารณาถึงที่มาของการเรียกขานวันที่ 14 ตุลาคม ด้วยมุมมองที่ต่างกันนี้กลับเป็นประเด็นที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะมีความแตกต่างกันแทบจะตรงกันข้าม คำว่า “วันมหาวิปโยค” ได้รับการเสนอโดยรัชกาลที่ 9 ในคราวที่พระองค์มีพระราชดำรัสทางโทรทัศน์ ในขณะที่คำว่า “วันมหาปิติ” ซึ่งเป็นคำที่มาจากหนังสือ *วันมหาปิติ วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับพิเศษ 14 ตุลาคม* ซึ่งจัดพิมพ์โดย องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีอิทธิพลเบื้องหลังความคิดมาจาก พคท. ดังที่ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาของคำว่า “วันมหาปิติ” ว่าเบื้องหลังมาจากการที่ผู้ปฏิบัติงานระดับสูงของ พคท. เป็นผู้คิดคำเรียกชื่อเหตุการณ์นี้ และนำเสนอคำเรียกนี้ผ่านทางนิตยสาร *วิทยาสาร* (ฉบับวันที่ 22 ตุลาคม 2516) ที่มีอนุช อภาภิรม เป็นบรรณาธิการ (อนุชได้เข้าร่วมกับ พคท.ไม่กี่ปีก่อน 14 ตุลาคม 2516) ซึ่งมีใจความว่า

การสูญเสียทรัพย์สินและชีวิตนักเรียนนักศึกษาและประชาชนนับพันใน เหตุการณ์ครั้งนี้ ทำให้มีผู้เรียกวันนี้ว่า “วันมหาวิปโยค” แต่เราจะจดจำวันที่ 14 ต.ค. 16 เป็นวันมหาวิปโยคในประวัติศาสตร์ของเราหรือ ความสูญเสียนั้นน่าสลดใจจริงอยู่ แต่สิ่งที่ได้มาก็มาก มหาศาล สิ่งที่ได้มาก็คือจิตใจ อันเฟื่องฟูของประชาชนชาวไทยที่เริ่มเห็นพลังอันแท้จริงของตน ในการเป็นผู้กำหนดประวัติศาสตร์ มิใช่เป็นผู้ต่ำต้อยน้อยหน้าถูกโขกสับอย่างที่เคยเป็น ประชาชนเริ่มรู้ว่าประเทศชาติเป็นของตน อำนาจอธิปไตยเป็นของตน มิใช่ของคนกลุ่มหนึ่งพวกหนึ่ง ดังนั้นแม้วันนี้ตายจะยังนอนอยู่ แต่ประชาชนก็ยังไขว่คว้าหาอย่างปิตินิติ เมื่อได้ทราบข่าวว่าผู้เผด็จการทั้งสามคนชั่วของ และครอบครัวออกจากประเทศไปแล้ว มันไม่ใช่วันมหาวิปโยค มันเป็น “วันมหาปิติ” มากกว่า ประชาชนย่อมนึกถึงวันนี้ด้วยความภาคภูมิใจในพลังของตนมากกว่าที่จะโศกเศร้า³⁹⁶

หลังจากนั้น องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ตีพิมพ์หนังสือระลึกเหตุการณ์ 14 ตุลาคม อย่างเป็นทางการออกมา ทำให้คำเรียกขานนี้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม ประเด็นในงานของสมศักดิ์ต้องการชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของกรอบการมองเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่ได้รับอิทธิพลจาก พคท. ผ่านนิตยสารหนังสือ โดยที่นักศึกษาที่เป็นผู้อ่านอาจจะไม่รู้ตัว การนำเสนอคำว่า “วันมหาวิปโยค” จึงมีนัยความแตกต่างจาก “วันมหาปิติ” ดังที่กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม การมุ่งไปที่จุดกำเนิดของคำนี้ อาจจะเป็นคนละเรื่องกับการที่คำคำนั้นถูกใช้จริง ทัศนคติของการใช้คำนี้ก็อาจไม่ได้แยกแยะ (เพราะนักศึกษาอาจจะไม่ได้รู้ที่มาที่ไป) แต่มีลักษณะผสมผสานกันทางก็ได้

³⁹⁶ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก, 2544), หน้า 53. หรือดูใน ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, *วีรชนหาญกล้า* (กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ งานรำลึกถึงวีรชนคนกล้า ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2518), หน้า 115 - 116.

เมื่อพิจารณาจากคำนำของหนังสือที่ระลึก วันมหาปิติ ที่จัดพิมพ์โดย อมธ. ได้ระบุว่า “14 ตุลาคม 2516 คือ วันมหาปิติของประชาชน ที่จะต่อสู้กับความเลวร้ายที่เหลืออยู่ รากเหง้าของความชั่วที่ยังฝังรากลึกอยู่ มีเรื่องที่จะต้องต่อสู้อีกมากและใช้เวลายาวนาน จนกว่าจะได้ประชาธิปไตยของประชาชนที่แท้จริง วันที่ประชาชนได้ล้มตาอำปากกันอย่างถาวร รำเรงในการต่อสู้ มีความหวังและเชื่อมั่นในกำลังของประชาชน และคารวะดวงวิญญาณของวีรชน ด้วยการเดินตามรอยเลือดของเขาเหล่านั้น”³⁹⁷ ดูเหมือนว่า น้ำเสียงในการนำเสนอให้ใช้คำว่า “วันมหาปิติ” นั้นไม่ได้แข็งกร้าวเท่ากับตัวบทข้อความที่ตีพิมพ์ในนิตยสาร *วิทยาสาร* ที่กล่าวข้างต้น ซึ่งก็คิดว่าไม่ใช่ “วันมหาวิปโยค” ดังนั้น จึงอาจจะไม่น่าแปลกใจนักที่ได้เกิดวาทกรรมพันทางจากหลากหลายอุดมการณ์ได้มารวมไว้ที่เดียวกัน ดังที่ประจักษ์ชัดให้เห็นถึงสภาวะก่อน 14 ตุลาคม 2516 ที่ชุดวาทกรรมหลากหลายแบบได้เติบโตมาควบคู่กันไป³⁹⁸

ตัวอย่างสำคัญตัวอย่างหนึ่งที่สามารถเห็นถึงความซับซ้อนของลักษณะความพันทางของวาทกรรม ซึ่งมีที่มาแตกต่างกัน (“วันมหาวิปโยค” จากองค์กรชาตรี และ “วันมหาปิติ” จาก พคท.) ตัวอย่างนี้คือ บทกวีที่แต่งโดยวิสา ศัญทัพ เมื่อปี 2517 ในคราวครบรอบหนึ่งปีเหตุการณ์ 14 ตุลาคม บทกวีนี้สะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้อย่างผสมกันทั้งความหมายของ “วันมหาวิปโยค” และ “วันมหาปิติ” ภายใต้ทัศนะการต่อสู้ประชาธิปไตยที่อยู่ภายใต้อำนาจของสถาบันชาตรี³⁹⁹ แน่นอนว่า นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งเท่านั้น ที่ไม่ได้สะท้อนถึงความคิดภาพรวมทั้งหมด แต่ก็เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจที่สะท้อนสภาวะวาทกรรมพันทางประชาธิปไตยในช่วงนั้นได้เป็นอย่างดี

บทกวีดังกล่าวเป็นบทกวีฉบับเต็มที่อยู่กันในวัน “ไม่มีอำนาจใดในโลกหล้า” เพื่อใช้สรรเสริญอำนาจประชาชนในการประท้วงทางการเมือง หากแต่การติดต่อเพียงบางท่อน ซึ่งมีลักษณะลึกซึ้งกินใจนั้น อาจจะทำให้ไม่เห็นภาพรวมของบทกวีทั้งหมดที่สะท้อนบริบทภูมิปัญญาความคิดในตอนนั้น

ประชาชนคือวีรชน

สิบสี่ตุลา-วันมหาปิติ
ทรงลงพระปรมาภิไธยอนันต์

พระปกเกล้าทรงดำริพระราชดำรัส
ไทยยังจำ - คำสัตย์ เสมอมา

³⁹⁷ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, “วันมหาปิติ”: วารสาร อมธ. ฉบับพิเศษ 14 ตุลาคม (กรุงเทพฯ: อมธ., 2516), บทนำ.

³⁹⁸ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2556).

³⁹⁹ วิสา ศัญทัพ, “ประชาชนคือวีรชน,” *เสียงใหม่* 1, 137 (14 ตุลาคม 2517): 7. ต่อมาบทกวีนี้ได้มีการตีพิมพ์ซ้ำใน วิสา ศัญทัพ, *เราจะฝ่าข้ามไป* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ป๋วยฯ, 2517).

สองสี่เจ็ดห้าถึงสองพันห้าร้อยสิบหก
สิ้นแผ่นดินเผด็จการก็ลานตา

สิบสี่ตุลา - วันมหาวิปโยค
ควาเลียดคลั่งนองสาครเพื่อชาติพลี
เขาเพรียกเสียงเพียงขานประสานก้อง
เขายืนหยัดต่อสู้ศัตรูคน

สิบสี่ตุลา - วันมหาปิติ
เสียงชโยโห่ร้องดังก้องไกล
คราบน้ำตายังไม่แห้งลงเหือดหาย
พ่อข้าเพ็งจะยิ้ม - อย่างสำราญ

ครบรอบปี - สิบสี่ตุลา
ดวงวิญญาณวีรชนอยู่ไหนใด
มโหรีจะโหมโรงเป็นระลอก
และผู้คนทุกชนชาติจะยาดรา

ครบรอบปี - สิบสี่ตุลา
วีรกรรมอาชีวะที่กะเกณฑ์
รอยเลือดแลกเลือดเดือดพล่าน
สามัคคีมิตรสหาย - ออกร้ายรา

ไม่มีอำนาจใดในโลกหล้า
ไม่มีใครล้าเลิศน่าเทิดทูน
เมื่อยืนหยัดต่อสู้ผู้กดขี่
เมื่อท้องฟ้าสีทองส่องอำไพ

ไอ้พระปกฯ - ประชาธิปไตยอยู่ไหนหนา

ทุชนเรียงหน้าเข้ารวี
ลูกหลานไทยเลือดชกทั่วพื้นที่
มาเถิดกู - สู้ไม่หนี - วีรชน
เขาเรียกร้องรัฐธรรมนูญเพิ่มพูนผล
เขาสู้ทนเพื่อมหาประชาไทย

มาฟังสิ - ฟังเสียงสำเนียงใส
ประชาชนขับไล่เผด็จการ
เพื่อนพี่น้องล้มตายทุรนร่า
เห็นลูกมันกล้าหาญก็ภูมิใจ
ประชาชนถ้วนหน้า - ก็รำไห้

วันนี้ร้อยมาลัย - มาบูชา
มหกรรมในนอก - จะแน่นหนา
โปรยมาลา - จดรูปคลั่ง - พุงพระเมรุ

ราชดำเนินเลือดทาบรากฏเด่น
ก็หนุนเนื่องเมืองเห็นเป็นประจำ
อาจหาญโหมรุก - บุกระหน้า
มุ่งนำประชาธิปไตยหมายทูน

ผู้ปกครองต่างมาแล้วสาปสูญ
ประชาชนสมบุรณ์ - นิรันดร์ไป
ประชาชนยอมมีชีวิตใหม่

ประชาชนยอมเป็นใหญ่ในแผ่นดิน⁴⁰⁰

จะเห็นได้ว่าบทกลอนฉบับเต็มนี้ ได้ผสานเอาวาทกรรมอันหลากหลายที่มีที่มาแตกต่างกัน มาประสานรวมกันได้อย่างกลมกลืน ประจักษ์ ก้องกีรติ ได้ชี้ให้เห็นถึงการก่อตัวทางวาทกรรมหลายแบบในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม⁴⁰¹ ตัวอย่างบทกลอนที่ยกมานี้เป็นตัวอย่างที่ดีของวาทกรรมที่ผสมผสานที่ต่อเนื่องมาจากก่อน 14 ตุลาคม 2516 วาทกรรมกษัตริย์ประชาธิปไตยซึ่งเทิดทูนพระปกเกล้าในฐานะนักประชาธิปไตยในการต่อต้านเผด็จการ “วันมหาปิติ” จึงใช้เทิดทูนพระปกเกล้าในฐานะผู้ปกป้องประชาธิปไตย (บทแรก) และใช้สรรเสริญการต่อสู้ของประชาชน (บทสาม) ส่วน “วันมหาวิปโยค” ใช้กล่าวถึงวีรกรรมการต่อสู้ที่ถูกฆ่าอย่างโหดร้าย (บทสอง) ส่วนเนื้อหาในบทกวีบทสุดท้ายซึ่งเป็นบทที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง กล่าวถึง “ต่อสู้ผู้กดขี่” “ประชาชนยอมเป็นใหญ่ใน

⁴⁰⁰ วิสา คัญทัพ, “ประชาชนคือวีรชน,” *เสียงใหม่* 1, 137 (14 ตุลาคม 2517): 7.

⁴⁰¹ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *เรื่องเดียวกัน*.

แผ่นดิน” ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้กับ “พระปกเกล้าทรงดำริพระราชดำรัส” (บทแรก) ในบทนี้

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งที่งานวิชาการอาจจะยังไม่ค่อยได้กล่าวถึงมากนักก็คือ วาทกรรมกษัตริย์นิยมที่แพร่หลายในขณะนั้นที่มองว่าเผด็จการทหาร (3 ทหารราช) มีความปรารถนาต้องการเป็นประธานาธิบดี ข้อเขียนจำนวนหนึ่งหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ไม่นานนัก สะท้อนทัศนะดังกล่าวนี้ว่า

บุคคลนั้น “พันเอกณรงค์ กิตติขจร” ได้เคยประกาศที่หน้าห้องกล่าวว่า “ข้านี้แหละveyจะเป็นประธานาธิบดีคนแรกของเมืองไทย”

หุด! ไอ้ชาติชั่ว ดูดู..นี่หรือคือความตั้งใจอันยิ่งใหญ่ของมัน โอ้เอ๋ย! มันช่างไม่กลัวบาปกรรมหรือฟ้าดินจะลงโทษ มันกล้ากล่าววาจาเช่นนั้นออกมา ในขณะที่ประชาชนกำลังหลงใหลในตัวของมัน ว่ามันเป็นคนดี.

แต่อนิจจา! ที่แท้มันก็คือคนไทยหัวใจทรราชย์ คิดจะโค่นล้มระบบการปกครอง โค่นล้มระบอบมหากษัตริย์ และคิดจะทำลายองค์พระประมุขของเรา!

อูย! สมแล้วที่ฟ้าดินได้ลงโทษทัณฑ์และเป็นการสมควรแล้ว ที่ประชาชนทั้งประเทศเรียกมันว่า “ไอ้ทรราชย์”

บดินทรเดชา

12 พ.ย. 2516⁴⁰²

ข้อความนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ทัศนะการโจมตีถือนอม – ณรงค์ – ประกาศ ว่ามีแผนจะเป็นประธานาธิบดี ทัศนะนี้แพร่หลายในหมู่ผู้ต่อต้านเผด็จการทหารในตอนนั้น อีกหลักฐานหนึ่งเป็นข้อเขียนโจมตี “3 ทหารราช” เช่นเดียวกัน เขียนโดย “สะอาด จันทร์ดี” ลงวันที่ 8 พฤศจิกายน 2516 ความว่า “ปกครองประเทศมาโดยอำนาจเผด็จการกลุ่ม ไม่เคารพอำนาจอธิปไตยในกฎหมาย และไม่มีวามซื่อสัตย์ต่อ ‘สถาบัน’ กษัตริย์ ประกอบกับได้คดโกง ทำการทุจริตมากมาย จนไม่อาจนับได้ให้ครบสิ้น”⁴⁰³ อีกข้อความหนึ่งก็เขียนโจมตีว่ามีการ “เปลี่ยนระบบกษัตริย์”

ในวันปิดประชุมเมื่อวันที่ 27 ส.ค. 2516 ซึ่งมี พ.อ. ณรงค์เป็นตัวการใหญ่ ประกอบด้วย พ.อ. พงศ์ พงศ์สุวรรณ คู่หู, นายเดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ และนายเชาว์วิศน์ สุดลาภา เป็นผู้เล็งเชอร์ตอนหนึ่งของการอบรมด้านจิตวิทยา พ.อ.ณรงค์กับคณะได้พูดถึงคำว่า “ข้าราชการ” ว่าควรจะเป็น “ข้าราชการ” เพราะปัจจุบันนี้ ข้าราชการกินเงินเดือนจากภาษีอากรของราษฎร มิได้กินเงินเดือนจากท้องพระคลังของพระราชเหมือนสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ “ทุกวันนี้ข้าราชการทำงานให้กับประชาชน มิได้ทำงานให้กับพระราชแต่ประการใด พระราชอยู่เฉย ๆ

⁴⁰² วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต, 2516), หน้า 7.

⁴⁰³ วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต, 2516), หน้า. 160.

มีคณะรัฐบาลบริหารงานเพื่อประชาชนเท่านั้น ดังนั้นควรที่จะเลิกระบบศักดินากันเสียที่ เมืองไทยมีหลายระบอบบ้านเมืองจึงไม่เจริญ ประชาชนไม่รู้ว่าจะไปทางไหนดี มีหลายฝักหลาย ฝ่ายก้าวก่ายสิทธิเสรีภาพของประชาชน ทำให้ประชาชนมีนายจ้างหลายนาย ไม่สามัคคีกัน” ตอนที่ผู้สื่อข่าวบันทึกไว้ ซึ่งพ.อ.ณรงค์ คาดหมายว่า จะเปลี่ยนระบอบการปกครองในอนาคต ซึ่งเรื่องนี้นายไกรวัฒน์ ศรีวิวัฒน์มีส่วนรับผิดชอบด้วยในฐานะที่จัดให้มีการอบรม แล้ว คัดทรายศตอองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”⁴⁰⁴

จากตัวอย่างที่กล่าวมาได้ชี้ให้เห็นถึงทัศนคติที่แพร่หลายระดับหนึ่งในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ที่มองว่าเผด็จการทหารเถลิงอำนาจและอำนาจนั้นไปลดทอนอำนาจสถาบันกษัตริย์ ทัศนคติดังกล่าวนี้เห็นถึงความชอบธรรมของสถาบันกษัตริย์ที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ความชอบธรรมดังกล่าวนี้มีส่วนในการก่อรูปวาทกรรมกษัตริย์ประชาธิปไตยให้แพร่หลายในช่วงนั้น รัชกาลที่ 7 และรัชกาลที่ 9 ทั้งสองพระองค์ได้เข้าไปช่วงชิงพื้นที่ในวาทกรรมทางการเมือง ทำให้เข้าใจได้ว่าสถาบันกษัตริย์มีส่วนในการสร้างประชาธิปไตย ต่อต้านเผด็จการทหาร และการช่วงชิงความหมายดังกล่าวยังกระทำผ่านการจัดงานรำลึกเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ อีกด้วย กลุ่มปัญญาชนนักศึกษาก็ปรารถนาจะสร้างความหมายที่แตกต่างออกไปจากชนชั้นนำ การจัดงานรำลึกจึงเป็นกิจกรรมช่วงชิงการนิยามความหมายทางการเมือง

7.3 การเมืองของการจัดงานรำลึกเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ

การรำลึกเหตุการณ์เป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างความสำคัญทางสังคมของเหตุการณ์นั้น ความหมายและความทรงจำได้ถูกผลิตตีความผ่านการจัดงานรำลึก สำหรับการรำลึกเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จัดขึ้นทันทีหลังเหตุการณ์หนึ่งปี นั่นคือในปี 2517 และ 2518 ขณะที่ในปี 2519 มีการเตรียมการจัดงานเอาไว้ แต่ไม่ทันได้จัดเพราะมีการรัฐประหารเกิดขึ้นเสียก่อนในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 อย่างไรก็ตาม การจัดงานรำลึก 14 ตุลาคมทั้งสองครั้งไม่เคยดำเนินไปด้วยความราบรื่น แต่เต็มไปด้วยแรงตึงเครียดทางการเมืองที่รัฐและขบวนการฝ่ายขวาพยายามที่จะขัดขวางต่อต้าน

ถ้าหากการจัดงานรำลึกไม่ได้เพียงแต่รำลึกผู้วายชนม์จากเหตุการณ์โดยตรงไปตรงมา การจัดงานจึงเป็นการเคลื่อนไหวทางการเมืองในรูปแบบหนึ่ง ในส่วนนี้จะทำความเข้าใจบริบททางการเมือง และการเมืองของการจัดงานรำลึก⁴⁰⁵ อีกทั้ง สถาบันกษัตริย์เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในงานรำลึกวีรชน 14 ตุลา เนื่องด้วยมีการจัดงานพิธีกรรมพระราชทานเพลิงศพ ในแง่นี้ สถาบันกษัตริย์

⁴⁰⁴ วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516 (กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต, 2516), หน้า 14-15.

⁴⁰⁵ สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ, “‘วีรชน 14 ตุลา’ ในสายตารัฐ: ว่าด้วยงานพระราชทานเพลิงศพ 14 ตุลาคม 2517,” ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก* บรรณาธิการโดย สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552).

ยังคงความชอบธรรม “เหนือการเมือง” ได้ในระดับหนึ่ง โดยที่นักศึกษาก็เสมือนได้รับการยอมรับจากอำนาจสูงสุดในนามสถาบันกษัตริย์ด้วยเช่นกัน งานพระราชทานเพลิงศพจึงเป็นสัญลักษณ์ในการช่วยให้ผู้วายชนม์จากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถูกยอมรับความสำคัญให้กลายเป็น “วีรชน” อีกด้วย หากเราพิจารณาหนังสืองานศพวีรชน 14 ตุลา ก็จะพบเรื่องราวหลากหลาย รวมถึงความสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์ด้วย⁴⁰⁶ อย่างไรก็ตาม ความซับซ้อนของการยอมรับให้นักศึกษาเป็น “วีรชน” ไม่ใช่ว่าอย่างที่คิด และการเชิดชูให้เจตนารมณ์ของวีรชนคือนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและคัดค้านจักรวรรดินิยมก็ไม่ใช่จะไม่มีแรงต้านจากฝ่ายรัฐ

เราจะเห็นได้จากคำประกาศสดุดีและไว้อาลัยของนายกรัฐมนตรี สัญญา ธรรมศักดิ์ ที่กล่าวในงานพระราชทานเพลิงศพวีรชน ณ ท้องสนามหลวง ที่ว่า “เจตนารมณ์ของท่านผู้จากไปทุกคนนั้น กล่าวได้ว่ามุ่งหวังจะได้มีชีวิตอยู่ในบ้านเมืองอันมีการปกครองที่เที่ยงธรรม มีกติกา และสุจริต ปวงชนมีสิทธิเสรีภาพโดยทั่วหน้า และอย่างเสมอภาคซึ่งนับว่าเป็นเจตนารมณ์อันบริสุทธิ์ มิได้ปรารถนาอ้างอิงส่งเสริมลัทธิความเชื่อแบบหนึ่งแบบใดโดยเฉพาะ เราทั้งหลายจึงควรตระหนักและสืบทอดเจตนารมณ์อันมีค่าและเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงตลอดไป”⁴⁰⁷ จะเห็นได้ว่า คำไว้อาลัยของสัญญาฯ ระบุว่าเจตนารมณ์ของผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็น “เจตนารมณ์อันบริสุทธิ์” ไม่ได้ไปส่งเสริม “ลัทธิความเชื่อแบบหนึ่งแบบใดโดยเฉพาะ” ลัทธิความเชื่อแบบใดแบบหนึ่งที่สัญญาฯ กล่าวถึงคือลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างความกังวลใจให้กับชนชั้นนำในตอนนั้น

นอกจากนี้ การนำเสนอให้ผู้เสียชีวิตมีความบริสุทธิ์ไม่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองนั้น เห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่ได้พระราชทานเพื่อตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพวีรชนเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2517 ที่ว่า “ผู้กล้าตายเพื่อชาติด้วยเจตนาบริสุทธิ์ เป็นตัวอย่างอันเลิศแก่ผู้ที่อยู่ข้างหลัง ผู้ที่อยู่ข้างหลังจะต้องถือเป็นหน้าที่ที่จะรักษาเจตนาบริสุทธิ์ให้ดำรงมั่นคงอยู่ตลอดไป”⁴⁰⁸ การเมืองของการทำให้อุดมการณ์บริสุทธิ์นั้นเป็นสิ่งที่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมต้องการ

ตัวอย่างหนึ่งที่แสดงลักษณะ “ความบริสุทธิ์” ปราศจากอุดมการณ์ทางการเมือง เห็นได้จากข้อเขียนหนึ่งที่เห็นว่า “บรรดาวีรชนที่ถูกขึ้นสู่กับผู้เผด็จการของประเทศนั้นต่อสู้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ไม่ได้ต่อสู้เพื่อลัทธิการเมืองใดเลย ไม่ว่าจะเป็นลัทธินายทุน จักรวรรดินิยม มาร์กซิสต์ เลนินนิสม์ หรือ

⁴⁰⁶ ญัฐพรพร เตชะบรรณะปัญญา, “เรื่องมากมายของ ‘หนังสืองานศพวีรชน 14 ตุลา’” ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก* บรรณาธิการโดย สมิต์ ถนอมศาสนะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552).

⁴⁰⁷ สมิต์ ถนอมศาสนะ, “‘วีรชน 14 ตุลา’ ในสายตารัฐ: ว่าด้วยงานพระราชทานเพลิงศพ 14 ตุลาคม 2517,” ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก* บรรณาธิการโดย สมิต์ ถนอมศาสนะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552), หน้า 52.

⁴⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45. [เน้นโดยผู้วิจัย]

เหมาอิสม์ หรือชนชั้นใด และการต่อสู้ของประชาชนชาวไทยที่ลุกขึ้นในวันนี้เป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิเสรีภาพอันสมบูรณ์ของปวงชนชาวไทยทั้งปวง”⁴⁰⁹ และผู้เขียนคนเดียวกันนี้ก็ระบุอีกด้วยว่า “บรรดาวีรชนที่วิ่งมือเปล่าเข้าไปเป็นเป้ากระสุนปืนเผด็จการนั้น ต่างไม่มีลัทธิการเมืองอะไรติดตัวไปเลย เขามีแต่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ติดตัวไปเท่านั้น เขาตายเพราะทนการข่มเหงของเผด็จการไม่ไหว เขาต้องการเสรีภาพอย่างสมบูรณ์เท่านั้น เจตนารมณ์ของวีรชนจึงอยู่เหนือการเมืองทุกลัทธิ ไม่ว่าจะเป็นซ้ายหรือขวาทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นกรุณาอย่าบิดเจตนารมณ์ของวีรชนเลย”⁴¹⁰ ผู้แสดงความเห็นนี้เขียนภายใต้จุดยืนของตนเองที่ต่อต้านเผด็จการทหารแต่รัก “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” จึงไม่เห็นด้วยกับการเชื่อมโยงการอ้างเจตนารมณ์วีรชนไปปะปนกับลัทธิการเมืองใด ๆ ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การอ้างดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นนัยสำคัญในด้านกลับก็คือ มีการปรากฏของการตีความเจตนารมณ์วีรชนในแบบ “ลัทธิการเมือง” ที่เพิ่มขึ้นจนเห็นได้ชัดนั่นเอง จนผู้เขียนบทความนี้จะต้องมาเขียนแย้ง

บางทศวรรษยังได้ตีความเจตนารมณ์ไปในทางกษัตริย์นิยมดังเช่นนักหนังสือพิมพ์คนหนึ่งของสยามรัฐ ได้แสดงความเห็นไปว่า “การสืบทอดเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ จึงเป็นเสมือนการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย คือการสร้างควมสามัคคีของคนในชาติ ซึ่งหากทำเช่นนั้นได้ การสืบทอดเจตนารมณ์ของ 14 ตุลาฯ จึงจะสมบูรณ์และบริสุทธิ์”⁴¹¹

ตาราง 7.1 ประเด็นทางการเมืองในช่วงการจัดงานรำลึก 14 ตุลาฯ

ปี	2517	2518	2519
บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานรำลึก	- รัชกาลที่ 9 (งานพระราชทานเพลิงศพ) - นายกรัฐมนตรี	- สมเด็จพระสังฆราช - นายกรัฐมนตรี	ไม่มี
ประเด็นการเมืองล้อมรอบในช่วงการจัดงาน	- ประท้วงรัฐธรรมนูญ - งานมหกรรมการเมือง - กรณีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพกลอน “จากชาวฟ้าถึงชาวดิน”	- ฝ่ายขวาหลากหลายกลุ่ม - ปฏิวัติอินโดจีน - สามประสาน	- การกลับมาของจอมพลถนอม

ที่มา: ผู้วิจัย

⁴⁰⁹ อานันท์ สายศิริวิทย์, “เจตนารมณ์ของวีรชน เหนือลัทธิทุกลัทธิ,” *ประชาธิปไตย* (22 ตุลาคม 2517).

⁴¹⁰ อานันท์ สายศิริวิทย์, “เจตนารมณ์วีรชน เหนือลัทธิการเมือง,” *ประชาธิปไตย* (23 ตุลาคม 2517).

⁴¹¹ สำเนียง ชันระชนะ, “เขียนมั่ง คอยมั่ง,” สยามรัฐ (15 ตุลาคม 2518) อ้างใน สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ (บก.), ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552), หน้า 20.

การจัดงานรำลึกไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นอย่างราบเรียบ ความพยายามขัดขวางการจัดงานโดย ขบวนการฝ่ายขวาเกิดขึ้นตลอดทุกครั้ง จากตารางสรุปการรำลึกงานครบรอบปีเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ในการจัดงานปี 2517 ขบวนการนักศึกษาเพิ่งได้ผ่านประสบการณ์กระบวนการที่เป็นซ้ำมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการตีความวรรณกรรมใหม่ การเปิดตัว จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นต้น ในขณะที่ฝ่ายขวายังไม่ได้มีการ ก่อตัวในรูปแบบขบวนการที่ชัดเจน แต่ขบวนการนักเรียนอาชีวะที่หันมาต่อต้านขบวนการนักศึกษา เองก็เป็นสัญญาณแห่งการก่อตัวขบวนการฝ่ายขวา ดังปรากฏว่า ในช่วงระหว่างการจัดงานรำลึก ครบรอบ 1 ปี 14 ตุลาฯ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดนิทรรศการหมกรรมการเมืองก็ถูก นักศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์และหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ จากกรณีการแสดง ละครห้าแผ่นดิน⁴¹² และในช่วงเวลาก่อนหน้างานครบรอบไม่นานนักบรรณาธิการวารสารประชาธรรม มหาวิทยาลัยรามคำแหง ก็ถูกกล่าวหากรณีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพในกรณีกลอน “จากชาวฟ้า ถึงข้า ชาวดิน” รวมทั้ง การประท้วงรัฐธรรมนูญที่ต้องการเรียกร้องให้แก้รัฐธรรมนูญ 4 ข้อ ก็โดนขัดขวาง จากขบวนการนักเรียนอาชีวะ (ซึ่งขบวนการนักศึกษาเชื่อกันว่า กอ.รมน. มีบทบาทในการจัดตั้ง)

ในปี 2517 งานรำลึกผู้วายชนม์ในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ก็คืองานพระราชทานเพลิงศพ งานนี้ที่จริงแล้วมีกำหนดจะจัดในเดือนเมษายน 2517 แต่ได้เลื่อนมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งมาเป็นเดือนตุลาคม 2517 พอตี ประเด็นที่น่าสนใจสำหรับความเป็นมาของงานนี้ก็คือ ในตอนแรกกระทรวงกลาโหมเป็น เจ้าภาพหลัก ได้เรียกผู้เสียชีวิตว่า “ผู้เสียชีวิตเนื่องจากเหตุการณ์ไม่สงบ” ตามชื่องานที่มีชื่อว่า “งาน พิธีพระราชทานเพลิงศพผู้เสียชีวิตเนื่องจากเหตุการณ์ไม่สงบระหว่างวันที่ 14 - 16 ตุลาคม 2516” แต่ทางนักศึกษาไม่พอใจเพราะเห็นว่าควรเรียกว่า “วีรชนกู้ชาติ” มากกว่า ด้วยแรงกดดันทำให้มีการ ปรับเปลี่ยนให้เป็นรัฐบาล นิสิต นักศึกษา นักเรียน และประชาชน จะเป็นเจ้าภาพร่วมกัน อันนำไปสู่ การเปลี่ยนชื่อคณะกรรมการ จากเดิมชื่อว่า “คณะกรรมการการอำนวยความสะดวกพิธีพระราชทาน เพลิงศพ ผู้เสียชีวิตเนื่องจากเหตุการณ์ไม่สงบระหว่างวันที่ 14-16 ตุลาคม” เปลี่ยนมาเป็น “คณะกรรมการอำนวยความสะดวกงานพระราชทานเพลิงศพวีรชนผู้เสียชีวิต ระหว่างวันที่ 14 - 16 ตุลาคม 2516” ร่องรอยการกดดันต่อเรื่องนี้ชี้ให้เห็นพลังของฝ่ายความมั่นคงที่ยังไม่ต้องการให้ขบวนการ นักศึกษาสถาปนา “วีรชน” ขึ้นมาในงานพระราชทานเพลิงศพ ส่วนเรื่องสถานที่ก็เป็นประเด็นเช่นกัน การใช้สถานที่สนามหลวงในงานศพนั้นส่วนใหญ่ใช้กับกษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง ไม่ใช่สามัญชน การใช้ สนามหลวงนี้จึงมีเสียงคัดค้านความไม่เหมาะสม แต่สุดท้ายแล้ว งานพระราชทานเพลิงศพก็จัดที่ สนามหลวง⁴¹³

⁴¹² อธิปัตย์ 1, 42 (9 - 15 ตุลาคม 2517): 7.

⁴¹³ สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ, “‘วีรชน 14 ตุลา’ ในสายตารัฐ: ว่าด้วยงานพระราชทานเพลิงศพ 14 ตุลาคม 2517,” ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก* บรรณาธิการโดย สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552).

ช่วงการจัดงานพระราชทานเพลิงศพนี้เป็นช่วงที่มีประเด็นทางการเมือง นับตั้งแต่การประท้วงของนักศึกษาซึ่งไม่เห็นด้วยกับร่างรัฐธรรมนูญ นักเรียนอาชีวะก็มาเคลื่อนไหวต่อต้าน นักศึกษาอีกทีหนึ่ง ทำให้ช่วงงานพระราชทานเพลิงศพเต็มไปด้วยข่าวลือร้าย ๆ อาทิ ข่าวลือว่ากลุ่มผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์และผู้ไม่พอใจในรัฐธรรมนูญฉบับนี้วางแผนที่จะลอบปลงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในวันเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพวีรชน ทำให้ตำรวจและทหารต้องติดอาวุธเพื่ออารักขาความปลอดภัยให้ประมุขของรัฐ รวมถึงศูนย์กลางนักเรียนอาชีวะก็ระดมคนจำนวนมากมารักษาความปลอดภัย⁴¹⁴

ต่อมาในปี 2518 ขบวนการนักศึกษาเผชิญกับบริบทการเมืองที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น ขบวนการฝ่ายขวาปรากฏตัวขึ้นอย่างชัดเจนตั้งแต่กลางปี 2518 ประเทศรอบข้างเปลี่ยนเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ นักศึกษาประกาศว่าจะร่วมมือกับกรรมกรและชาวนาในนาม “สามประสาน” มีการลอบสังหารกรรมกร ชาวนา และนักศึกษา จำนวนเพิ่มมากขึ้น

การจัดงานรำลึกในปี 2518 เกิดขึ้นในบริบททางการเมืองที่ชัดเจนยิ่งกว่าปี 2517 ขบวนการนักศึกษาในปีนี้มีความเป็นเอกภาพสูง และมีทิศทางสู่สังคมนิยมชัดเจน การจัดงานรำลึกมีเป้าหมาย 3 ประการ คือ 1. เพื่อเชิดชูจิตใจวีรชน 2. เพื่อพิทักษ์และสืบทอดเจตนารมณ์วีรชน และ 3. เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองการวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์วีรชน จะสังเกตได้ว่า ประเด็นการสืบทอดเจตนารมณ์วีรชนถูกชูเป็นหนึ่งในประเด็นหลักของงาน ในปีนี้มีการแสดงภาพคัทเอ้าท์ขนาดใหญ่จำนวน 48 ภาพที่บริเวณถนนราชดำเนินกลาง แต่กลุ่มฝ่ายขวาเข้ามาก่อความวุ่นวายทำลายภาพคัทเอ้าท์ จนนักศึกษาต้องเข้ามาป้องกันการทำลาย นอกจากนี้ ยังได้อัญเชิญสมเด็จพระสังฆราชได้เสด็จมาเป็นประธานวางศิลาฤกษ์อนุสาวรีย์ 14 ตุลา โดยมีนายกรัฐมนตรี เป็นผู้กล่าวรายงาน งานรำลึกจึงมีความยิ่งใหญ่ไม่น้อย⁴¹⁵

ในปี 2519 เป็นปีที่ไม่ได้จัดงานรำลึก 14 ตุลา เพราะมีการรัฐประหารไปเสียก่อน การเตรียมจัดงานในปีนี้ดูเหมือนไม่ยิ่งใหญ่เท่าปีที่ผ่านมา อาจเป็นไปได้ว่าสถานการณ์การเมืองในการประท้วง การกลับมาของจอมพลถนอมทำให้ต้องระดมกำลังทุกภาคส่วนในการต่อต้าน แผนการจัดงานรำลึกมีศนท.เชิญชวนส่งประกวดงานเขียนหลายรูปแบบในประเด็นการเชิดชูจิตใจที่กล้าต่อสู้ กล้าเสียสละของวีรชน 14 ตุลา⁴¹⁶ ส่วนหลายสถาบันการศึกษาก็จัดงานของตนเอง เช่น สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ธนบุรี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น⁴¹⁷ แผนการเหล่านี้สุดท้ายแล้วต้องพับเก็บ ไม่ได้จัดงานกิจกรรม หลังการปราบปรามสังหารในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 การจัดงานรำลึกได้ไปจัดงานในป่า

⁴¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁴¹⁵ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, “ย้อนรำลึกการฉลอง 14 ตุลาคม เมื่อ พ.ศ.2518,” ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก* บรรณาธิการโดย สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552).

⁴¹⁶ *อิทธิปัตย์* (25 กันยายน 2519): 3.

⁴¹⁷ *อิทธิปัตย์* (21-23 กันยายน 2519): 6.

เขาในฐานะที่มั่นของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยแทน การรำลึกจึงควรวรมทั้ง 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ไปด้วยกันแทน⁴¹⁸

7.3.1 14 ตุลาฯ: “วันเยาวชนแห่งชาติ”

นอกเหนือจากการเรียกเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 ว่าเป็น “วันมหาวิปโยค” และ “วันมหาปิติ” แล้ว ยังมีความพยายามในการสร้างความสำคัญของวันนี้ให้มีความหมายพิเศษแตกต่างออกไป โดยสถาปนาให้เป็น “วันเยาวชนแห่งชาติ” ควบคู่กันไปด้วย การให้ความหมายสะท้อนการสร้างอุดมคติทางความหมายและความทรงจำในรอบปีปฏิทิน ไม่ใช่เป็นแค่เพียงวันรำลึกถึงเหตุการณ์หรือผู้วายชนม์เพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันดีในปัจจุบันว่า ความพยายามในการสถาปนาให้ 14 ตุลาฯ เป็นวันเยาวชนนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ซึ่งสาเหตุที่ทำให้การสถาปนา 14 ตุลาฯ ในฐานะวันเยาวชนไม่ประสบความสำเร็จนั้นอาจด้วยเพราะการผลักดันให้วันสำคัญดังกล่าวไม่สามารถเข้าไปอยู่ในปริมณฑลทางการ (ประกาศจากทางราชการ) และไม่ทางการ (ความทรงจำร่วมของผู้คน)

ภาพที่ 7.1 ป้ายผ้า “14 ตุลาคม...วันเยาวชนแห่งชาติ”

ที่มา: หนังสือ *กู่กู่แห่งมหาทวาร* หนังสืออนุสรณ์ของนักเรียนเตรียมอุดมศึกษา ประจำปีพุทธศักราช 2518

การให้ความหมายว่า 14 ตุลาฯ คือ “วันเยาวชนแห่งชาติ” สะท้อนให้เห็นว่านักเรียน นักศึกษามองตนเองว่าเป็นตัวแสดงสำคัญในทางประวัติศาสตร์ และเมื่อพิจารณาจากเหตุผลอื่น ๆ ที่ทำให้นักเรียนนักศึกษาเสนอให้วันที่ 14 ตุลาฯ เป็นวันเยาวชนได้ 3 ประการ คือ ประการแรก

⁴¹⁸ อิกานต์ ศรีนารา, “การรำลึก 14 ตุลา ในสถานการณ์การสู้รบที่ปฏิวัติ” ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก*, บรรณาธิการโดย สมิต์ ฅนอมศาสนะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552).

ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นเยาวชน ซึ่งเป็นกองหน้าของการต่อสู้ในการเรียกร้องประชาธิปไตย ประการที่สอง ผู้เสียชีวิตส่วนใหญ่ก็ล้วนเป็นเยาวชนแทบทั้งสิ้น จึงควรได้รับการรำลึกถึงและยกย่องให้เป็นแบบอย่างที่ดีของเยาวชน ประการที่สาม การต่อสู้ในเหตุการณ์นี้ได้ “จุดเพลิงแห่งการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคมแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ของไทย” ทำให้เยาวชนเริ่มบทบาทในการต่อสู้ของตนเอง

“การประกาศสถาปนาวันที่ 14 ตุลาคม ให้เป็น “วันเยาวชนแห่งชาติ” ขึ้น จึงเท่ากับเป็นการยกย่องวีรชนเยาวชนที่ได้สูญเสียชีวิตไปในวันประวัติศาสตร์นั้น ให้มีเกียรติสมกับวีรกรรมที่ได้ทำไว้ และยังเป็นการส่งเสริมจิตใจที่เสียสละ กล้าต่อสู้ กล้าเอาชนะ อันเป็นข้อดีของเยาวชนให้สูงเด่นยิ่งขึ้น เป็นการเชิดชูความสำคัญของเยาวชนให้ปรากฏแก่สายตาของประชาชน และเพื่อเป็นการเสริมพลังในการสืบทอดเจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลาคมของเยาวชนให้เข้มแข็ง และมีแนวทางที่แนชัดยิ่งขึ้น เป็นการทำลายความพยายามที่จะบิดเบือนภาพพจน์ของเยาวชนจากชนชั้นปกครอง การสถาปนาวันนี้เป็น “วันเยาวชนแห่งชาติ” จึงมีแต่ข้อที่ควรส่งเสริมอย่างยิ่ง⁴¹⁹

ควรสังเกตด้วยว่า “วันเยาวชน” ที่ถูกเสนอขึ้นใหม่นี้ น่าจะคล้ายคลึงกับ “วันเด็ก” ไม่มากนัก ในแง่การให้ความสำคัญกับเด็กเยาวชน แต่สิ่งที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงก็คือ “วันเด็ก” ที่ถูกครอบครองคำอธิบายและวัฒนธรรมโดยรัฐนั้น มองเด็กเยาวชนเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ดังเช่นคำร้องที่ว่า “เด็กเอ๋ยเด็กดี” เป็นผู้ไม่กระด้างกระเดื่อง อยู่ภายใต้อุดมการณ์หลักของชาติ ในขณะที่ “วันเยาวชน” นั้นแทบจะตรงกันข้ามทีเดียว ที่เด็กเยาวชนขบถต่อรัฐและวัฒนธรรมหลัก การสร้างสัญลักษณ์ในรูปแบบวันสำคัญจึงเป็นวิถีทางในการสร้างความทรงจำในฐานะรุ่นของพวกเขา (แต่ไม่สำเร็จ)

7.4 วาทกรรม “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” กับการตีความแบบถอนราก

คำว่า “เจตนารมณ์” (และในทางตรงกันข้าม ต่อด้านเจตนารมณ์) ถูกใช้เพื่ออธิบายเป้าหมายในอุดมคติทางการเมืองที่ขบวนการตีความว่าเป็นผลผลิตต่อเนื่องจากเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 เจตนารมณ์นั้นผูกโยงกับ “วีรชน” หรือผู้ต่อสู้ในเหตุการณ์และสูญเสียชีวิตไป การสร้างความคิดที่เป็นนามธรรมนี้เพื่อสร้างเป้าหมายทางการเมืองร่วมกันของขบวนการ และขบวนการก็เข้าใจตนเองว่าเป็นส่วนหนึ่งของผลผลิตที่ต่อเนื่องจากเหตุการณ์นั้น

⁴¹⁹ “บทนำ: 14 ตุลา วันเยาวชนแห่งชาติ,” ใน ชูธง หนังสือประกอบนิทรรศการ “สถานักเรียนเพื่อประชาชน” เนื่องในมหกรรมการเมือง 14 ตุลา ระหว่าง 9 – 15 ตุลาคม 2517 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย (ศรท.), 2517), หน้า 4 – 8.

คำว่าเจตนารมณ์ได้ปรากฏขึ้นในสื่อสิ่งพิมพ์ของขบวนการนักศึกษาในช่วงงานรำลึกครบรอบ 1 ปี เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังปรากฏว่ามีบทความขึ้นหนึ่งซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *เสียงใหม่* ฉบับวันที่ 24 ตุลาคม 2517 ผู้เขียนใช้ชื่อบทความว่า “ว่าด้วยเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ”⁴²⁰ ข้อเขียนนี้ระบุว่า เจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ ได้ถูกการกล่าวขานถึงอยู่เสมอจากคนหลากหลายฝ่ายด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นประชาชนคนธรรมดา ข้าราชการ นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง กระทั่งถึงบุคคลระดับนายกรัฐมนตรี “ทุกฝ่ายต่างก็ยกย่องสรรเสริญวีรกรรมของวีรชน 14 ตุลาคม (ด้วยความจริงใจแปล่ามิอาจทราบได้) และเรียกร้องให้พิทักษ์สืบทอดเจตนารมณ์ เจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ”⁴²¹ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้ตั้งคำถามกับผู้อ่านว่า ถ้าหากมีใครคนหนึ่งถามผู้อ่านว่าเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ คืออะไร? นั้น คำตอบที่ได้คงจะ “มีอาจเข้าใจได้” ว่าความหมายของเจตนารมณ์วีรชนคืออะไรแน่ และผู้เขียนได้สะท้อนการใช้วาทกรรมเจตนารมณ์เพื่อมาใช้ในการประเด็นทางการเมืองอีกด้วย

ยิ่งในระบอบนี้ด้วยแล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ยิ่งชวนให้สับสนใหญ่ก็เพราะมีบุคคลหลายกลุ่มที่มีผลประโยชน์ ทศนคติ และอุดมการณ์ทางการเมืองขัดกัน ต่างก็กล่าวหาฝ่ายตรงกันข้ามว่าเป็นผู้บิดเบือนเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ ผู้ที่อยู่นอกกลุ่มทั้งหลาย เริ่มสับสนและสงสัย สงสัยจริง ๆ ว่าเจตนารมณ์ที่แท้จริงของวีรชน 14 ตุลาฯ มีว่าอย่างไรแน่ เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักเขียนทั้งชื่อดังและไม่ดังมากมายหลายท่านทำทีวีวิเคราะห์เจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ แต่เจตนาและเนื้อหาที่เขียนเป็นการถกฉวยโอกาสพาดพิงฝ่ายตรงข้ามกับตนอย่างแม่นยำจนน่าหมั่นไส้⁴²²

กล่าวได้ว่า การตีความ “เจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ” นั้นเริ่มแพร่หลายมากขึ้นในช่วงงานรำลึก 1 ปีเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ทั้งนี้เพราะว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาในรอบ 1 ปีหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่สอดคล้องกับสิ่งที่ “วีรชน” ได้คิดเอาไว้ จึงทำให้เกิดการตีความเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ ขึ้น ทั้งนี้ ผู้เขียนบทความเรื่อง “ว่าด้วยเจตนารมณ์ 14 ตุลาฯ” ได้เสนอการตีความเจตนารมณ์ 14 ตุลาฯ ในแบบของตัวเองเอาไว้ว่า “เจตนารมณ์ที่แท้จริงของวีรชน 14 ตุลาฯ ก็คือ ต้องการให้มีความยุติธรรมในสังคมไทย เพราะนักศึกษาประชาชนต่อสู้กับเผด็จการ อันเป็นต้นตอที่กำเนิดของความอยุติธรรม เพื่อให้มีรัฐธรรมนูญที่มี ‘ประชาธิปไตยสมบูรณ์’” และกล่าวต่ออีกด้วยว่า

การสืบทอดเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ ทำได้โดยลุกขึ้นคัดค้าน ขจัดการกดขี่ ขูดรีดของพวกชนกลุ่มน้อยที่เอารัดเอาเปรียบขูดรีดโกง คอร์รัปชั่น รีดไถของพวกข้าราชการกังฉิน

⁴²⁰ เคนไซ รัชดา, “ว่าด้วยเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ,” คอลัมน์ระหว่างวัน *เสียงใหม่* (24 ตุลาคม 2517): 6. [สะกดตามต้นฉบับ]

⁴²¹ เรื่องเดียวกัน.

⁴²² เรื่องเดียวกัน.

ขับไล่มหาอำนาจต่างชาติ ผู้รุกราน จัดการกับเหล่ากษัตริย์ผู้ชอบบิดเบือนใส่ร้ายป้ายสีผู้บริสุทธิ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นความยุติธรรมในสังคมไทย เป็นเสนียดสังคมนี่จะต้องขจัดกวาดล้างให้หมดไปจากสังคมไทย ผู้ลุกขึ้น ขจัดกวาดล้างความยุติธรรมเพื่อนำความยุติธรรมมาสู่สังคมไทย คือผู้สืบทอดเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ ที่แท้จริง ส่วนผู้คัดค้าน การขจัดกวาดล้างความยุติธรรม คือ เหล่ากษัตริย์ผู้เสวยประโยชน์สืบทอดเจตนารมณ์ 3 ทหารราชที่ถูกขับไปอยู่บอสตันและไทเปนั่นเอง”⁴²³

อันที่จริง ในช่วงการรำลึกครบรอบหนึ่งปี 14 ตุลาคม ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย มีมติให้จัดการประชุมจากนักเรียนทั่วประเทศ ในการสืบทอดเจตนารมณ์การต่อสู้ของวีรชน 14 ตุลาคม ให้บรรลุตามเป้าหมาย “ต่อสู้ต่อไปจนกว่าประเทศจะมีเอกราชอันสมบูรณ์ปลอดจากฐานทัพและการแทรกแซงผูกขาดจากจักรวรรดินิยมต่างชาติ ทำให้ประชาชนมีสิทธิประชาธิปไตยสมบูรณ์ นั่นคือ การมีรัฐบาลและรัฐธรรมนูญของประชาชนอย่างแท้จริง เพื่อจะได้อำนวยสิทธิผลประโยชน์และความอยู่ดีกินดีแก่มวลประชาชนทั้งประเทศสืบต่อไป”⁴²⁴

สิ่งตีพิมพ์ของขบวนการนักศึกษาต่าง ๆ ก็สะท้อนการนำเสนอตีความเรื่อง “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” ในแบบทัศนคติชาตินิยม ดังตัวอย่างเช่นในหนังสือ *ชูธง* ซึ่งได้อธิบายไว้ว่า “เจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม คือต่อสู้เพื่อให้ประเทศชาติมีเอกราชและประชาชนเป็นประชาธิปไตย” สำหรับในด้านเอกราช “เราจะต้องต่อสู้เพื่อให้ประเทศเป็นเอกราช ปราศจากการแทรกแซงโดยมหาอำนาจต่างชาติ ขับไล่ทหารและฐานทัพต่างชาติออกไปจากประเทศของเรา เปิดโปงพฤติกรรมอันชั่วร้ายของจักรวรรดินิยม ดำเนินนโยบายการปกครองประเทศอย่างอิสระ เป็นตัวของตัวเอง สร้างสัมพันธกับทุกชาติไม่ว่าจะค่ายไหนก็ตาม สนับสนุนการต่อสู้เพื่อเอกราชของประเทศในโลกที่สามทั้งมวล” สำหรับในด้านสิทธิประชาธิปไตย “เราจะต้องดำเนินการต่อสู้เพื่อให้ประชาชนส่วนข้างมาก อันได้แก่กรรมกรและชาวนา ได้มีสิทธิมีเสียง มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศอย่างเต็มที่ ดำเนินการคัดค้านและทำลายล้างกฎหมายฟาสซิสต์ที่กดขี่ปราบปรามประชาชน และเป็นอุปสรรคต่อการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ เคลื่อนไหวต่อสู้ให้ประชาชนมีการรวมตัวเป็นกลุ่มเป็นก้อน มีการจัดองค์การของตนอย่างเข้มแข็ง ประสานพลังการต่อสู้ของทุกหมู่เหล่า อันได้แก่ นักเรียน นิสิตศึกษา และประชาชน เพื่อช่วงชิงอำนาจรัฐกลับคืนมาอยู่ฝ่ายประชาชนให้จงได้”⁴²⁵

⁴²³ เด่นชัย รัชดา, เรื่องเดียวกัน.

⁴²⁴ *เสียงใหม่* (10 ตุลาคม 2517).

⁴²⁵ “บทนำ: 14 ตุลา วันเยาวชนแห่งชาติ,” ใน *ชูธง* หนังสือประกอบนิทรรศการ “สถานนักเรียนเพื่อประชาชน” เนื่องในมหกรรมการเมือง 14 ตุลา ระหว่าง 9 – 15 ตุลาคม 2517 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย (ศรท.), 2517), หน้า 4 - 8.

ในหนังสือ *สู่ขบวนการประชาชน* ก็ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของขบวนการต่อสู้ที่อิงกับความเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม ไว้ว่า “ขบวนการ 14 ตุลาคม คือการเคลื่อนไหวอันยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของประชาชนไทย วีรชนผู้อาจหาญของประชาชนได้สละเลือดเนื้อ วิญญาณไปเป็นจำนวนมาก เพื่อต่อสู้ให้ได้มาซึ่งเอกราชสิทธิประชาธิปไตยและสังคมใหม่ของประชาชน แต่เจตนารมณ์ของวีรชนเหล่านั้นยังไม่บรรลุผล จึงเป็นภารกิจของเราเยาวชน นักเรียน นักศึกษา ประชาชน ที่จะต้องน้อมรับและสืบทอดเจตนารมณ์ของขบวนการ 14 ตุลาฯ ต่อไปอย่างไม่ขาดสาย เพื่อสร้างประเทศไทยใหม่ที่มีเอกราชและประชาธิปไตย สังคมไทยใหม่ที่มีแต่ความรุ่งโรจน์สถาพร นี่คือการกิจทางประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่ของพวกเรา”⁴²⁶

งานนิทรรศการ “การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลา” ได้ใช้เหตุการณ์ 14 ตุลาคม เป็นจุดเปลี่ยนของการปะทะต่อสู้ทางวรรณกรรม ดังที่บทความหนึ่งรายงานไว้ว่า “เหตุการณ์ 14 ตุลา ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ หากเกิดคุกรุ่นอยู่ตลอดเวลาในประวัติศาสตร์ นิทรรศการได้สะท้อนการต่อสู้เรียกร้องเอกราช - ประชาธิปไตยในรูปแบบของวรรณกรรมออกมาให้เห็นเด่นชัด โดยจับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เรื่อยมาจนกระทั่งถึงการต่อสู้เพื่อเอกราช - ประชาธิปไตย ที่ระเบิดเกิดขึ้นในเหตุการณ์ 14 ตุลา และสอง นิทรรศการครั้งนี้พิสูจน์ว่ายุคทองของนักศึกษา ยังคงไม่สิ้นสุด เพราะขณะที่วงการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวรรณกรรมยังคงเฉยเมยต่อการต่อสู้ทางวรรณกรรมของประชาชน นักศึกษากลับเป็นฝ่ายหยาบวรรณกรรมประชาชนขึ้นมาวิเคราะห์เผยแพร่อย่างเป็นระบบ”⁴²⁷

นิตยสาร *ปฤษณ* ฉบับเดือนตุลาคม 2518 ซึ่งตีพิมพ์บทความ “เจตนารมณ์ 14 ตุลาคม”⁴²⁸ เนื่องในโอกาสที่ครบรอบสองปีงานรำลึก 14 ตุลาฯ บทความนี้นำเสนอประเด็นได้อย่างน่าสนใจว่า “เจตนารมณ์ของ 14 ตุลาคม ก็คือเจตนารมณ์ของขบวนการประชาชนที่กำลังต่อสู้ในปัจจุบัน และจะต่อสู้ต่อไปในอนาคต คือเจตนารมณ์ของคนที่ต้องการที่จะมีชีวิตอยู่เยี่ยงคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม มีสิทธิเสรีภาพและไม่กดขี่ข่มเหงรักแค้นกัน คือเจตนารมณ์ของคนที่ต้องการสร้างสังคมที่เป็นเอกราชเป็นประชาธิปไตย ที่เป็นธรรม ที่สงบสุข และที่เจริญก้าวหน้า สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้อย่างทั่วถึง ถ้าตราบใดที่คนยังไม่ได้สิ่งเหล่านี้มา ถ้าตราบใดที่ประเทศยังไม่สามารถปลดแอกจากจักรพรรดินิยม ตราบใดที่คนยังเป็นทาสเป็นแรงงานรับจ้าง เป็นผู้เช่านาที่ถูกกดขี่ขูดรีดก็แสดงว่า เจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม ยังไม่บรรลุถึงเป้าหมาย และเป็นหน้าที่ของคนที่ยังมีชีวิต

⁴²⁶ *สู่ขบวนการประชาชน* (2517), หน้า 86-7.

⁴²⁷ “การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลา” *ปฤษณ* (28 สิงหาคม 2517): 48.

⁴²⁸ “เจตนารมณ์ 14 ตุลาคม” *ปฤษณ เล่ม 8* (ตุลาคม 2518): 2-7.

อยู่รอดมา ที่จะต้องสืบทอดเจตนารมณ์ต่อไป ด้วยการแบกรับภารกิจทางประวัติศาสตร์ และเข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างไม่มีวันยอมแพ้ต่ออำนาจปาเถื่อนใด ๆ”⁴²⁹

งานรำลึกในปี 2518 ได้ตั้งชื่อหัวข้อในการจัดงานว่า “เจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาคม 2516” พร้อมทั้งให้องค์กรนักศึกษาและประชาชนต่าง ๆ ได้กล่าวคำรำลึก และ สนท. ในนามฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ งานรำลึกถึงวีรชน 14 ตุลา ได้นำมาตีพิมพ์เผยแพร่ คำรำลึกถึงวีรชนที่ปรากฏในเอกสารฉบับนี้ได้สะท้อนให้เห็น ลักษณะร่วมที่สำคัญก็คือ องค์กรต่าง ๆ นำเอากระบวนการทัศน์ “กึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา” มาตีความ “เจตนารมณ์วีรชน” ที่ต้องการต่อสู้เพื่อเอกราชจัดอธิปไตยจักรวรรดินิยม ดังปรากฏว่าในหน้าคำแถลงของผู้จัดงานระบุว่า “วีรชน 14 ตุลา ได้พลีชีพ เพื่อขับไล่หัวโจกเผด็จการที่ปล้นชาติ ปล้นประชาชน ขยายชาติให้กับจักรวรรดินิยม นี่เป็นเจตนารมณ์ที่ไม่อาจจะบิดเบือนได้ การพิทักษ์เจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลา ก็คือการคัดค้านฟาสซิสต์ ที่ปรารถนาจะเข้ามากดขี่ปราบปรามประชาชนไม่ให้มันกลับมากดขี่ประชาชนอีกต่อไป”⁴³⁰ นอกจากนี้ กลุ่ม องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ที่ได้ร่วมกันเขียนคำรำลึกก็ได้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลจากแนวคิดดังกล่าว ดังตัวอย่างด้านล่างนี้

ศูนย์ประสานงานกรรมกรแห่งชาติ กล่าวว่า “เจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม คือเจตนารมณ์แห่งการพิทักษ์สิทธิประชาธิปไตย”⁴³¹ ส่วนสหพันธ์นักกฎหมายแห่งประเทศไทยกล่าวว่า “เราจะสืบทอดเจตนารมณ์ของท่านต่อสู้เพื่อให้ประเทศมีเอกราช ประชาชาติ มีประชาธิปไตย เราจะเดินตามแนวทางของท่านในการต่อสู้ “รวมพลังประชาชนทุกชนชั้นที่ถูกกดขี่เข้าต่อสู้ช่วงชิง” เช่นที่ท่านได้เดินมาแล้ว [...] เราจะพิทักษ์เจตนารมณ์ของท่านด้วยชีวิตและเลือดเนื้อของเรา จะต่อต้านความพยายามใดๆ ที่จะทำลายหรือบิดเบือนเจตนารมณ์ของท่าน”⁴³²

นายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวว่าในงานรำลึกนี้ว่า “เราจะไม่วันลืมจิตใจของวีรชนคนหนุ่มสาวเมื่อคราว 14 ตุลา 16 เราจะไม่มีวันถอยหลังให้กับเผด็จการฟาสซิสต์และสมุนของมันแต่ก้าวเดียว เราจะสืบทอดจิตใจ กล้าต่อสู้ กล้าเสียสละเพื่อประชาชน และร่วมมือกันสร้างสรรค์ประเทศของเราให้เจริญรุดหน้า ขอพวกเราจะสามัคคีกัน...จนกว่าจะถึงวันนั้น... วันที่วีรชนคนหนุ่มสาวจะลุกขึ้นมาต่อสู้อย่างสุดจิตสุดใจอีกครั้งหนึ่ง เพื่อสร้างประเทศของเราให้มีเอกราชและประชาธิปไตยอย่างแท้จริง”⁴³³

⁴²⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁴³⁰ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, *พิทักษ์เจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาคม* (กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์งานรำลึกวีรชน 14 ตุลา ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2518), เอกสารไม่ปรากฏเลขหน้า.

⁴³¹ เรื่องเดียวกัน.

⁴³² เรื่องเดียวกัน.

⁴³³ เรื่องเดียวกัน.

พรรครวมพลังสามัคคี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ระบุว่า “จึงขอประกาศเจตนารมณ์ที่จะยืนหยัดพิทักษ์ และสืบทอดเจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลา อย่างเด็ดเดี่ยว และจะร่วมกับประชาชนทุกชั้นชนทุกวงการ ต่อต้านเผด็จการทุกรูปแบบที่กดขี่ประชาชน และร่วมกันต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพตามระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง”⁴³⁴

แนวร่วม 10 กลุ่มรวมคำแห่ง ได้เขียน “คำประกาศเจตนารมณ์ 14 ตุลาคม” ซึ่งมีสาระสำคัญคือการสืบทอดเจตนารมณ์ 14 ตุลา “ที่จะให้ประเทศชาติปราศจากการเอารัดเอาเปรียบ ปราศจากอำนาจฟาสซิสต์ โดยมีประชาธิปไตยที่มาจากมวลชนอย่างแท้จริง”⁴³⁵ ในขณะที่พรรคแนวร่วมมหิตลกล่าวว่า “เจตนารมณ์ 14 ตุลาคม ข้อแรกคือ คัดค้านเผด็จการฟาสซิสต์ที่คนกลุ่มน้อยมีอำนาจล้นฟ้า ล้นแผ่นดิน กดขี่ปกครอง เอารัดเอาเปรียบและลิดรอนสิทธิเสรีภาพของคนส่วนข้างมาก [...] ไม่ว่าจะเป็นรัฐประหาร การออกกฎหมายมาปิดหูปิดตา เจตนารมณ์ 14 ตุลาคมข้อที่สองก็คือ ต่อสู้เพื่อเอกราชและประชาธิปไตย มุ่งสร้างสังคมที่เป็นธรรมแก่ประชาชนให้ประเทศไทยเป็นตัวของตัวเอง ยืนอยู่บนขาของตัวเองอย่างมีเกียรติ ประชาชนหรือตัวแทนของประชาชนได้เข้าไปจัดตั้งรัฐบาล ไม่ใช่มีเอกราชเหลืออยู่เพียงครั้งเดียว ต้องถูกรบงการเอารัดเอาเปรียบจากมหาอำนาจต่างชาติ”⁴³⁶

กรณีพรรคยูงทอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เสนอคำรำลึกที่ซำฮัก ด้วยการเชื่อมโยงเจตนารมณ์ไปยังการ “ปฏิวัติ”

เจตนารมณ์ 14 ตุลาคม คือเจตนารมณ์อันแน่วแน่ด้วยดวงใจสีแดงที่ปฏิวัติ เพื่อเอกราชประชาธิปไตย เจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลา จงประสบชัยชนะและผลสำเร็จ สามัคคีประชาชาติเพื่อประชาธิปไตย เราขอยืนยันที่จะสืบทอดเจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลาอย่างถึงที่สุด เราขอยึดกุมจิตใจวีรชน 14 ตุลา จิตใจปฏิวัติที่ไม่กลัวยาก ไม่กลัวตายอย่างถึงที่สุด จนสมเจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลา “เอกราชประชาธิปไตยของชาติ และประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน” เราขอยืนยันและสนับสนุนเจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม เจตนารมณ์เพื่อเอกราชอธิปไตยของชาติ ซึ่งผู้ใดคัดค้าน ใส่ร้าย ทำลาย ผู้นั้นคือศัตรูของประเทศชาติ ศัตรูของประชาชน เราขอพิทักษ์และสนับสนุนเจตนารมณ์ที่ปฏิวัติของวีรชน 14 ตุลา ด้วยการต่อสู้คัดค้านเผด็จการฟาสซิสต์และขบวนการฟาสซิสต์เพื่อเป็นเส้นทางสู่ชัยชนะของเจตนารมณ์ของวีรชน 14 ตุลา สู้ชัยชนะของประชาชน เจตนารมณ์ของวีรชนปฏิวัติ 14 ตุลา จงเจริญ จิตใจของวีรชนปฏิวัติ 14 ตุลา จงเจริญ⁴³⁷

⁴³⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁴³⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁴³⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁴³⁷ เรื่องเดียวกัน.

บทความหนึ่งซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *อิธิปัตย์* ช่วงเดือนตุลาคม 2518 เรื่อง “เชิดชูวีรชน 14 ตุลา” ได้นำวาทกรรม “จิตใจ 14 ตุลา” มาเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ในอินโดจีนที่ได้เปลี่ยนเป็นประเทศสังคมนิยม ดังที่ว่า “หลังจากการเปลี่ยนแปลงในอินโดจีน ประเทศเพื่อนบ้านของเรา เขมร ลาว และเวียดนาม เริ่มมีชีวิตใหม่ ชีวิตซึ่งเคยปราศจากความหมายมาก่อน เคยท้อแท้มาก่อน ก็ได้รับการชุบขึ้นอีกครั้ง ความเป็นจริงข้อนี้ถูกพยายามทำให้เป็นเท็จ ทำให้เป็นสิ่งตรงข้าม แต่สังคมนิยมย่อมเป็นสังคมนิยม ประชาชนย่อมที่จะมองเห็นได้และพิสูจน์ได้ อย่างน้อยวีรชนคนกล้า 14 ตุลาคมมองเห็นสังคมนิยม ทำให้เราเห็นได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงกำลังดำเนินอยู่เพียงแต่เปลี่ยนจากปริมาณไปสู่คุณภาพ เมื่อถึงที่สุด ความเป็นใหญ่จริง ๆ ของประชาชนก็จะเกิดขึ้น ดังนั้น เราควรจะเชิดชูจิตใจกล้าหาญกล้าต่อสู้ของเหล่าวีรชน 14 ตุลา ให้สูงเด่นยิ่งขึ้น เพื่อที่ประชาชนจะได้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน จิตใจ 14 ตุลา จงเจริญ”⁴³⁸

แต่การตีความเจตนารมณ์ 14 ตุลา ที่นับว่าเป็นเนื้อเดียวกับ พท.มากที่สุดก็คือการรำลึก 14 ตุลา ในช่วงหลังการรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 เป็นต้นไปที่นักศึกษาได้ลี้ภัยเข้าป่าไปพร้อมกับ พท. เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ผู้ซึ่งเข้าร่วมต่อสู้ด้วยอาวุธกับ พท. ได้กล่าวใน*อิธิปัตย์* (ฉบับตีพิมพ์ในป่า) ไว้ว่า “เจตนารมณ์ 14 ตุลาคม เป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากจุดหมายของการปฏิวัติประชาธิปไตยที่เสนอไว้โดย พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และหนทางที่พิทักษ์เจตนารมณ์ 14 ตุลาคมก็เป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธ โดยอาศัยชนบทล้อมเมืองแล้วยึดเมืองในที่สุด อันเป็นหนทางการปฏิวัติที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยชี้ไว้เช่นเดียวกัน”⁴³⁹ ดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า ขบวนการนักศึกษาปัญญาชนได้ให้ความสำคัญกับคำว่า “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” เพื่อเข้าไปช่วงชิงการนิยามให้เป็นไปตามอุดมคติทางการเมืองที่มีลักษณะที่ซ้ายถนัดขวาขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งนิยามให้เป็นการปฏิวัติด้วยกำลังอาวุธ ชนบทล้อมเมืองตามแบบพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม การนิยามความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ไม่ได้หยุดยั้ง เพียงแค่ตัวมันเอง แต่ยังสัมพันธ์กับการตีความความหมายของเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 อีกด้วย ขบวนการนักศึกษาปัญญาชนเข้าใจตีความเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 โดยอิงเปรียบเทียบกับเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 ทั้งสองเหตุการณ์เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไทยและส่องสะท้อนซึ่งกันและกัน

⁴³⁸ ก่อเกียรติ ประคองบุญ, “เชิดชูวีรชน 14 ตุลา,” *อิธิปัตย์* (14 ตุลาคม 2518): 4.

⁴³⁹ *อิธิปัตย์* 2 (13) (ตุลาคม 2521): 30 อ้างใน ธิกันต์ ศรีนารา, “การรำลึก 14 ตุลา ในสถานการณ์การสู้รบที่ปฏิวัติ” ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก*, บรรณาธิการโดย สมิต์ ถนอมศาสนะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552).

7.5 การสร้างความหมายเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475

นอกจากการสร้างความหมายของเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ได้กระทำการผลิตวาทกรรมเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ โดยตรงแล้ว เหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ยังถูกผลิตสร้างความหมายผ่านความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 ในฐานะที่เป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกจุดหนึ่ง ด้วยการที่วาทกรรมเจตนารมณ์ 14 ตุลาฯ ที่ก่อตัวขึ้นในช่วง 2516 - 2519 พิจารณาความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ อย่างเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 (นั่นก็คือ อดีต) ทั้งในแง่พัฒนาการการมองเชิงเปรียบเทียบ หรือแม้กระทั่งการมองในฐานะเป็นบทเรียน ล้วนมีส่วนช่วยให้คนในยุคตุลาคม 2516 เข้าใจสถานะของเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านไปได้ดียิ่งขึ้น (นั่นก็คือ ปัจจุบัน)

งานศึกษาของประจักษ์ ก้องกีรติ วิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์เหตุการณ์ 24 มิถุนายน ที่ถูกผลิตและตีความในช่วงก่อนเดือนตุลาคม 2516 ประจักษ์เสนอว่าการเขียนประวัติศาสตร์ 2475 ถูกมองในแง่ลบเพื่อใช้ต่อต้านรัฐบาลทหาร⁴⁴⁰ อย่างไรก็ตาม ควรสังเกตด้วยว่างานศึกษาชิ้นนี้แม้ใช้ข้อบทรความว่า “24 มิถุนาฯ ในขบวนการ 14 ตุลาฯ” แต่คำว่า “ขบวนการ 14 ตุลาฯ” ที่ว่านั่นเป็นการศึกษาช่วงระยะก่อน 14 ตุลาคม 2516 โดยที่ไม่ได้อธิบายถึงสถานะประวัติศาสตร์ของ 24 มิถุนาฯ ในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ดังนั้น จึงเกิดคำถามว่าประวัติศาสตร์ “24 มิถุนาฯ” มีสถานะอย่างไรในช่วง 2516 - 2519 ซึ่งยังคงเป็นช่องว่างทางการศึกษา

การจะทำความเข้าใจสถานะทางประวัติศาสตร์ของ 24 มิถุนาฯ หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ จำเป็นจะต้องพิจารณาความเป็นมาและแบบแผนการตีความเหตุการณ์ของแต่ละกลุ่ม การศึกษาของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้เสนอรูปแบบของการตีความเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 เอาไว้ 4 แบบ ได้แก่ แบบแรก “เชียร์คณะราษฎร โจมตีเจ้า” ซึ่งมีประกาศคณะราษฎรเป็นต้นแบบของทัศนแบบนี้ แบบที่สอง “เชียร์เจ้า โจมตีคณะราษฎร” มุมมองนี้กำเนิดมาจากพระราชดำรัสและพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 7 เอง โดยมีโครงเรื่องที่ว่าพระองค์เตรียมพระราชทานรัฐธรรมนูญแล้วแต่คณะราษฎรมาชิงสุกก่อนห่ามไปเสียก่อน ทำให้ประชาธิปไตยล้มลุกคลุกคลาน แบบที่สาม “โจมตีทั้งเจ้าและคณะราษฎร” โดยมีต้นแบบการตีความคือหนังสือ *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* ของอุดม สีสวรรณ พิมพ์เมื่อ 2493 เหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 เป็นเพียงรัฐประหารไม่ใช่การปฏิวัติ และไม่ได้เปลี่ยนพื้นฐานของสังคมไทยที่เป็น “กึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา” ทัศนแบบนี้แพร่หลายในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ส่วนแบบที่สี่ “เชียร์ทั้งเจ้าและปรีดี (คณะราษฎร)” เกิดขึ้นหลังการเสื่อมสลายของกระบวนทัศน์แบบมาร์กซิสต์ในช่วงทศวรรษ 2520 การให้ความสำคัญกับ 24 มิถุนายน 2475 กับรัชกาลที่ 7 จึงเกิดขึ้นร่วมกัน

⁴⁴⁰ ประจักษ์ ก้องกีรติ, “24 มิถุนาฯ ในขบวนการ 14 ตุลาฯ: การเมืองและอำนาจของประวัติศาสตร์” *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 2, 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2547): 47 - 75.

ได้⁴⁴¹ จากการแบ่งการตีความเหตุการณ์ “24 มิถุนา” ใน 4 รูปแบบข้างต้น ในช่วงปี 2516 – 2519 ถือได้ว่า คณะราษฎรรวมถึงเหตุการณ์ 2475 ก็ยังถูกมองในแง่ลบค่อนข้างมากอยู่พอสมควร ไม่ว่าจะเป็นมาจากฝั่งอนุรักษนิยมหรือจากฝ่ายซ้ายก็ตาม

สิ่งที่น่าสังเกตก็คือ คำอธิบายเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถูกสร้างผ่าน “เจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ” แต่สำหรับเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 แล้ว พบว่าไม่มีการผลิตวาทกรรมในลักษณะเช่นเดียวกันเลย ในช่วงปี 2516 - 2519 นี้ปรากฏว่าไม่พบวาทกรรม “เจตนารมณ์” ของผู้ก่อการนิสิต 24 มิถุนายน 2575 นั่นก็คือ “คณะราษฎร” กล่าวอีกอย่างหนึ่ง สำหรับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ถูกสร้างผ่านการพรรณนาถึงโครงการทางการเมืองที่ผู้ร่วมเหตุการณ์ได้เสนอเอาไว้ แต่คำบรรยายถึงการปฏิวัติหรือการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 นั้น กลับไม่มีที่ทางในประวัติศาสตร์ในช่วงปี 2516 - 2519 เท่าใดนัก วาทกรรมเกี่ยวกับ 2475 จึงแทบไม่พูดถึงโครงการทางการเมือง (“เจตนารมณ์”) ที่ผู้ก่อการได้ทำไว้ แม้กระทั่งปริทัศน์ พนมยงค์ ที่ต้นตัวเขียนหนังสือเพื่อสื่อสารกับขบวนการนักศึกษาในช่วงหลัง 14 ตุลาคม 2516 ก็ไม่ได้หนุนช่วยผลิตสร้าง “เจตนารมณ์” ของปฏิวัติ 2475 (จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป)⁴⁴²

ในทางตรงกันข้าม สิ่งที่เข้ามาช่วงชิงพื้นที่วาทกรรมอันเป็นสิ่งต้น ๆ ที่คนในยุคตุลาคม 2516 นึกถึงก็คือ พระราชหัตถเลขาของพระปกเกล้าฯ ในการสละราชสมบัติที่ขบวนการนักศึกษาใช้ในคราวการประท้วงเพื่อเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ก่อนอื่นต้องกล่าวด้วยว่า แม้ว่าช่วงหลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516 นักศึกษาหัวก้าวหน้าจำนวนหนึ่งจะไม่ได้ยินยมนำตัวบทพระราชหัตถเลขาของพระปกเกล้าฯ นี้ไปใช้เพื่อรณรงค์ประชาธิปไตยก็ตามที (ไม่มากเท่ากับช่วงแรกหลัง 14 ตุลาคม 2516 ใหม่ ๆ) แต่การที่ขบวนการนักศึกษาไม่ได้มุ่งเข้าไปวิพากษ์หรือสร้างตัวบทพระราชหัตถเลขานั้น ก็เสมือนเป็นการเพิกเฉยปล่อยให้พระราชหัตถเลขาไม่มีที่ทางในชุมชนทางการเมืองอื่นๆ (อย่างน้อยฝ่ายอนุรักษนิยม)

จากข้อสังเกตที่ได้กล่าวมาข้างต้น การจะทำความเข้าใจว่าทำไมสถานะของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม จึงมีพื้นที่ทางวาทกรรมมากกว่าเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 มีความจำเป็นต้องอภิปรายเพื่อแสดงให้เห็นว่า (1) เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 มีศักยภาพในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงทาง

⁴⁴¹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล “24 มิถุนา การตีความ 4 แบบ” เข้าถึงได้จาก

[https://www.scribd.com/doc/](https://www.scribd.com/doc/237380043/24-มิถุนา-การตีความ-4-แบบ)

237380043/24-มิถุนา-การตีความ-4-แบบ

⁴⁴² เอกสารฉบับหนึ่งที่ใช้คำว่าเจตนารมณ์นั้นตีพิมพ์ในปี 2527 ชื่อว่า “สืบต่อเจตนารมณ์ 24 มิถุนา” ตีพิมพ์แถลงการณ์คณะราษฎร พร้อมทั้งระบุว่า เป็น “เจตนารมณ์ 24 มิถุนา” และระบุด้วยว่า “เป็นภาระหน้าที่ของผู้รักชาติ รักประชาธิปไตยที่จะสืบทอดเจตนารมณ์ 24 มิถุนา ล้มล้างระบบทุนนิยมผูกขาดและสถาปนาระบอบประชาธิปไตยของประชาชน ให้ปรากฏเป็นความจริงขึ้นมาให้จงได้” ดูใน พันธมิตรชาติประชาธิปไตย, *สืบต่อเจตนารมณ์ 24 มิถุนา* (กรุงเทพฯ: พันธมิตรชาติประชาธิปไตย, 2527).

สังคมอย่าง “ความถึงราก” มากกว่าเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 และ (2) อดีตผู้ก่อการ 2475 ที่มีบทบาทในช่วงหลัง 2516 ไม่ได้นำเสนอความ “ถึงราก” ต่อวิริกรรมในการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองของตนเอง และ (3) ความเปลี่ยนแปลงทางประชาธิปไตยถูกวาดทรมกษัตริย์นิยมประชาธิปไตยช่วงชิงไปได้

ประการแรก ในกรอบมโนทัศน์ที่เป็นแบบแผนของฝ่ายซ้ายแล้ว ความเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์มีความถึงรากมากกว่าการเปลี่ยนผ่านจากระบอบศักดินาไปสู่ทุนนิยม ในแง่นี้ เหตุการณ์ 2475 ถูกมองว่าเป็นการปฏิวัติทุนนิยม แต่ยังไม่ได้ทำลายศักดินาอีกหลายส่วน แต่ในยุคที่ความคิดสังคมนิยมเฟื่องฟูหลัง 14 ตุลาคม 2516 ทำให้เกิดความคิดที่ว่าสังคมกำลังจะเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสังคมนิยมมีความเป็นไปได้มากขึ้น จึงเป็นยุคที่จะต้องโค่นล้มทุนนิยม (และศักดินาที่ยังหลงเหลืออยู่) ผ่านการร่วมมือกับชนชั้นล่าง ไม่ใช่แค่ชนชั้นทุนหรือชนชั้นราชการเช่นเดียวกับสมัย 2475 งานต้นแบบที่สำคัญก็คืองาน *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* โดย อรรถ พรหมชมพู

หนังสือ *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* โดย อรรถ พรหมชมพู ตีพิมพ์เมื่อปี 2493 เป็นงานที่สมศักดิ์ เจียมธีรสกุลชี้ว่าเป็นต้นแบบของการวิพากษ์ทั้งสมบูรณาญาสิทธิราชย์และคณะราษฎรไปพร้อมกัน⁴⁴³ งานชิ้นนี้ของอรรถกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลง 2475 ไว้ว่า เป็นวันที่ “ประวัติศาสตร์ไทยได้เริ่มต้นหน้าใหม่” โดยเปลี่ยนจากระบอบ “สมบูรณาญาสิทธิราชย์” มาเป็นระบอบ “กษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ” ผู้ที่อยู่ในอำนาจได้เปลี่ยนจาก “ชนชั้นศักดินา” มาเป็น “ชนชั้นนายทุนน้อย นายทุนชั้นกลาง และชนชั้นเจ้าที่ดิน” (นั่นคือ พลเรือน ทหาร พ่อค้า และขุนนาง)⁴⁴⁴ อรรถวิเคราะห์ปัญหาที่เผชิญในขณะนั้นว่า จะทำอย่างไรประเทศไทยจึงจะหลุดพ้นจากสภาพกึ่งเมืองขึ้นของจักรวรรดินิยม และจะทำอย่างไรสิทธิจึงจะหลุดพ้นจากการกดขี่ขูดรีดของศักดินา อรรถสรุปอย่างวิพากษ์ต่อผู้ก่อการ 2475 ไว้ว่า “มิได้ขูดรากโค่นต่อแห่งภัยที่ประเทศชาติและประชาชนได้รับจากจักรวรรดินิยมและศักดินานิยมเลย” ความเปลี่ยนแปลง 2475 เป็นความพยายามในการเปลี่ยนแปลงแบบผิวเผินเท่านั้น ในแง่นี้ อรรถจึงให้น้ำหนักกับการพิจารณาปัญหาการแก้ไขสัญญาบัตรต่างประเทศที่ไม่เสมอภาค เพราะเห็นว่าคณะราษฎรยังไม่ได้การแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ดีมากนัก⁴⁴⁵

อีกตัวอย่างหนึ่งที่มองเชิงเปรียบเทียบวิวัฒนาการทางประชาธิปไตยหลังเดือนตุลาคม 2516 กับหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ผู้เขียนบทความนี้เห็นว่ายุคหลังตุลาคม 2516 ที่พวกเขายู้อมีวิวัฒนาการทางประชาธิปไตยสูงกว่าสมัย 2475 ในบทบรรณาธิการหนังสือพิมพ์

⁴⁴³ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล “24 มิถุนา การตีความ 4 แบบ” เข้าถึงได้จาก

[https://www.scribd.com/doc/](https://www.scribd.com/doc/237380043/24-มิถุนา-การตีความ-4-แบบ)

237380043/24-มิถุนา-การตีความ-4-แบบ

⁴⁴⁴ อรรถ พรหมชมพู, *ไทยกึ่งเมืองขึ้น* (ม.ป.ท.: ชมรมหนังสืออุดมธรรม, 2493), หน้า 134 – 135.

⁴⁴⁵ เรื่องเดียวกัน.

“ประชาธิปไตย” ระบุว่า “เหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ไทย เป็นเหตุการณ์ที่ไม่เคยมีมาก่อน และผลของเหตุการณ์นี้มีความหมายต่อประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง มันเป็นวันที่พิสูจน์ทฤษฎีว่าประชาชนเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ ในเหตุการณ์ครั้งนี้ ประชาชนไทยจำนวนนับหมื่นแสนได้ร่วมใจกันลุกขึ้นโค่นล้มอำนาจเผด็จการ ผลักดันให้ประวัติศาสตร์ไทยไหลเลื่อนไปตามเส้นทางประชาธิปไตยอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนซึ่งสูงส่งกว่าการเปลี่ยนแปลง ‘24 มิถุนายน 2475’”⁴⁴⁶

คำอธิบายที่คล้ายกันในหนังสือ *วีรชนหาญกล้า* ที่จัดพิมพ์โดย สนท. ในวาระครบรอบการเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ ในเดือนตุลาคม 2518 ระบุว่า “การที่การพัฒนาทางการเมืองของไทยในอดีตเป็นไปอย่างล่าช้านั้นเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมักไม่กระทบมวลชนแต่อย่างใด แม้แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก็เช่นกัน แต่การเปลี่ยนแปลงเดือนตุลาคม 2516 นอกจากเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยส่วนมากโดยวิธีรุนแรงเข้มข้นแล้ว” ประชาชนยังมีจิตสำนึกทางการเมืองเข้าร่วมชุมนุมอย่างกว้างขวาง⁴⁴⁷

ดังนั้นแล้ว การที่มองย้อนประวัติศาสตร์ไปที่ 2475 นั้นเป็นการเปรียบเทียบพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ภายใต้กรอบโครงสร้างแบบมาร์กซิสต์ที่มองพัฒนาการของสังคมเป็นเส้นตรงที่จะเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมอุดมคติ การอ้างอิงถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในแง่ระบอบการปกครองจึงเป็นการสร้างตัวเปรียบเทียบของ “อดีต” ให้เห็นถึงสถานะใน “ปัจจุบัน” ที่กำลังต่อสู้ไปสู่สังคมที่ดีกว่าหรือพัฒนามากกว่า

การสร้างสำนึกถึงยุคสมัยของตนว่าเป็นยุคสมัยของความเปลี่ยนแปลงนั้น ส่วนหนึ่งมาจากนักศึกษามองตนเองว่า “เป็นผู้รับผิดชอบภารกิจทางประวัติศาสตร์” จึงเป็นตัวแสดงที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ดูหรือผู้สังเกตการณ์เฉย ๆ เท่านั้น แต่เป็นการพิจารณาตนเองถึงศักยภาพความเป็นไปได้ที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงได้อย่างลึกซึ้งมากกว่ายุคสมัยใด ๆ ที่ผ่านมาในอดีต การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จึงเป็นเพียงจุดอ้างอิงหนึ่งในอดีตเพื่อสร้างคำอธิบายต่อว่ายุคสมัยของขบวนการนักศึกษาว่าจะเปลี่ยนสังคมได้มากกว่า และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ตามทัศนะนี้จึงไม่ใช่จุดอ้างอิงทางอุดมคติแต่อย่างใด

ประการที่สอง ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะเป็นอดีตผู้ก่อการ 24 มิถุนายน 2475 ก็มิได้ช่วยให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองถูกมองอย่างถึงรากเท่าใดนัก มีหน้าซ้ำยังผลิตซ้ำว่าทหกรรมกษัตริย์นิยมประชาธิปไตยที่สรรเสริญพระปกเกล้าอีกด้วย ข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์ เรื่อง “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม” ตีพิมพ์ครั้งแรกในวารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ 10

⁴⁴⁶ “วันประวัติศาสตร์” บทบรรณาธิการ, *ประชาธิปไตย* (13 ตุลาคม 2518): 4.

⁴⁴⁷ ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, *วีรชนหาญกล้า* (กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ งานรำลึกถึงวีรชนคนกล้า ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2518), หน้า 114-115.

ธันวาคม 2516⁴⁴⁸ เอกสารนี้ได้กล่าววิเคราะห์ประวัติศาสตร์ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เพื่อนำมาเป็นบทเรียนให้กับขบวนการนักศึกษา 2516 ซึ่งเป็นช่วงที่กำลังอยู่ในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญใหม่

ปรีดีเสนอว่า “เจตนารมณ์ของวีรชนทั้งหลายนี้จึงต้องการรัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ทั้งในทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ทางทัศนะอันเป็นคตินิยม ใช้เป็นหลักนำในการปฏิบัติเพื่อความไพบูรณ์ของทุกชนชั้นวรรณะและทุกชนชาติที่รักชาติ”⁴⁴⁹ ที่จริงแล้วเขาได้เคยให้นิยามความหมายของ “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ไว้ในปาฐกถาก่อนหน้าว่า “ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ จึงต้องประกอบด้วยประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจ, ประชาธิปไตยทางการเมือง, ทัศนะสังคมที่เป็นประชาธิปไตยซึ่งเป็นหลักนำทางจิตใจ การมีระบบประชาธิปไตยทางการเมืองเท่านั้น แม้จะเป็นประโยชน์แก่ราษฎรส่วนมากดีกว่าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางการเมืองเลยก็จริงอยู่ แต่ถ้าไม่มีระบบประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจด้วยแล้ว ราษฎรส่วนมากก็ไม่มีโอกาสในทางปฏิบัติที่จะใช้สิทธิประชาธิปไตยได้ เพราะคนส่วนน้อยที่กุมอำนาจเศรษฐกิจอยู่ในมือย่อมมีโอกาสดีกว่า ในการใช้สิทธิประชาธิปไตยทางการเมือง”⁴⁵⁰ ข้อความนี้ถูกนำมาลงในปกหลังของหนังสือ วารสาร อมธ. ฉบับ 10 ธันวาคม ตีพิมพ์โดยองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งสะท้อนการให้ความสำคัญต่อประเด็นในข้อความดังกล่าว คำว่า “ประชาธิปไตยสมบูรณ์นี้” มีนัยหมายถึงความเป็นประชาธิปไตยในทุกมิติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของขบวนการนักศึกษาที่เริ่มเห็นว่าไม่เพียงพอแต่ต้องให้ความสำคัญต่อระบอบการเมืองเท่านั้น แต่ต้องให้ความสำคัญในด้านเศรษฐกิจและจิตสำนึกอีกด้วย ซึ่งเป็นทัศนะสำคัญภายใต้แนวคิดสังคมนิยม

ปรีดีได้เสนอบทเรียนเชิงเปรียบเทียบกับคณะราษฎรที่แตกแยกไปเพราะมีกลุ่มคนที่มี “ทัศนะทาส” หลงเหลืออยู่ถึงแม้จะเลิกทาสไปแล้วก็ตาม เช่นเดียวกันกับการสิ้นสุดระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปแล้ว ก็ยังมีคนรุ่นใหม่พวกที่เป็น “Ultra royaliste” หรือ “เป็นผู้นิยมราชาธิปไตยยิ่งกว่าองค์ราชาธิปไตย” อยู่ด้วยเช่นกัน คณะราษฎรจึงไม่สามารถรักษาชัยชนะไว้ได้ บทเรียนของคณะราษฎรสามารถนำมามองกับขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม ที่มีกลุ่มบางกลุ่มพยายามช่วงชิงการร่างรัฐธรรมนูญที่ขัดกับเจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม จึงจำเป็นที่จะต้องพิทักษ์ชัยชนะ เพราะหากเดนมาร์กการยังคงอยู่

⁴⁴⁸ ปรีดี พนมยงค์, “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม” ใน *วารสาร อ.ม.ธ. ฉบับ 10 ธันวาคม* (กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516).

⁴⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

⁴⁵⁰ ข้อความนี้นำมาปกหลังของหนังสือวารสาร *อมธ. ฉบับ 10 ธันวาคม* ซึ่งตัดมาจากบทความ “อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปใด” ซึ่งเป็นปาฐกถาของปรีดี พนมยงค์ในการชุมนุมที่สามัคคีสมาคม ประเทศอังกฤษ วันที่ 28 กรกฎาคม 2516 ตีพิมพ์ในเล่มเดียวกัน อันที่จริงแล้ว บทความปาฐกถานี้ให้นิยาม “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ได้ชัดเจนว่าบทความปาฐกถา “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม”

อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ ปรีดีให้ความหมาย “เจตนารมณ์ ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลา” เชื่อมกับพระปกเกล้าฯ ไว้ว่า “เจตนารมณ์ดังกล่าวก็ตรงกับพระราชประสงค์ของพระปกเกล้าฯ ที่เป็นแม่บท สำคัญแห่งการเปลี่ยนรากฐาน ได้อิโณพระราชอำนาจสมบูรณ์อาญาสิทธิราชย์มาเป็น ระบบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย”⁴⁵¹

ทัศนะดังกล่าวแม้จะต่างกับวาทกรรมกษัตริย์นิยมประชาธิปไตยที่เน้นไปที่พระราชหัตถเลขา สละราชสมบัติที่แพร่กระจายอยู่ในขณะนั้นแล้ว แต่ก็นับได้ว่าทั้งสองส่งเสริมซึ่งกันแล้วกัน

อีกทั้งยังมีข้อสังเกตอีกประการหนึ่งว่า ปรีดีเน้นเหตุการณ์กำเนิดรัฐธรรมนูญในวันที่ 10 ธันวาคม แทนที่จะเป็นวันที่ 24 มิถุนายน แน่นนอนว่า อาจจะเป็นเพราะเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมเจาะพอดีไม่กี่เดือนหลังเหตุการณ์ตุลาคม 2516 กระนั้นก็ดี ปรีดีก็นับถึงความเป็นประชาธิปไตยของ รัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม 2475 อีกทั้ง ปรีดีแทบไม่ได้พูดถึงแถลงการณ์คณะราษฎร ไม่ได้พูดถึง มาตรา 1 ของรัฐธรรมนูญชั่วคราว 27 มิถุนายน 2475 เลย มีหน้าซ้ำปรีดีผลิตคำอธิบายการ พระราชทานรัฐธรรมนูญของพระปกเกล้าฯ ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจนักที่วาทกรรมกษัตริย์ ประชาธิปไตยที่เชิดชูพระปกเกล้าฯจึงมีที่ทางในโครงการประชาธิปไตยของขบวนการนักศึกษา โดยเฉพาะในช่วงปีแรก ๆ ที่วาทกรรมฝ่ายซ้ายยังเติบโตไม่มากนัก⁴⁵²

ดังปรากฏว่าในหนังสือประกอบ “นิทรรศการประชาธิปไตย” ซึ่งจัดโดยโครงการส่งเสริม ระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย ซึ่งให้รายละเอียดรัฐธรรมนูญฉบับ ต่าง ๆ โดยมุ่งหวังให้ “ตระหนักถึงคุณค่าของประชาธิปไตยและสิทธิเสรีภาพ” ก็ได้ผนวกเอาพระ ราชหัตถเลขาสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 จัดพิมพ์เข้าไปด้วย อีกทั้งยังตีพิมพ์ข้อความหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพระราชหัตถเลขาของพระปกเกล้าฯที่กระจายไปสู่ขบวนการนักศึกษาจนกระทั่งอยู่ ในงานนิทรรศการประชาธิปไตย ดังนี้

แม้ว่าเวลาจะล่วงเลยมานานแล้ว แต่พระราชหัตถเลขาสละราชสมบัติของพระปกเกล้าฯ ก็ยังคงดังก้องอยู่ ประชาชนชาวไทยพึงได้ต่อสู้เพื่อสร้างสรรค์ประชาธิปไตยกันอย่างจริงจังเมื่อ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 แม้จะต้องแลกเปลี่ยนกับการสูญเสีย น้ำตา เลือดเนื้อ และชีวิตไปเป็น จำนวนมากก็ตาม เราจึงควรภูมิใจในความวิโรจนาของวีรชนเหล่านั้นที่ได้ต่อสู้เพื่อชาติ เพื่อประชาชน ดังนั้นพวกเราที่ยังมีชีวิตอยู่นับแต่ระยะเวลาดังกล่าวนี้ จึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะ สร้างยุคสมัยของการสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตยให้เป็นประชาธิปไตยกันเสียที และร่วมกัน

⁴⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 44-45

⁴⁵² ทั้งนี้ วาทกรรม “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” สำหรับขบวนการนักศึกษาในระยะต่อมาแล้วให้ความหมาย ต่างกับปรีดีมากพอสมควร เพราะได้รับแนวคิดซ้ายแบบพคท.มาเป็นกรอบในการให้ความหมาย

พิทักษ์พัฒนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นตลอดไป ขอให้เราทุกคนปณิธานไว้ในใจอย่างเด็ดเดี่ยวว่า จะไม่ยอมให้บุคคลกลุ่มใดทำการปฏิวัติรัฐประหาร เพื่อยึดอำนาจการเมืองไปครองโดยพลการอีกต่อไป... เราจะพิทักษ์รักษาประชาธิปไตยไว้ด้วยชีวิต⁴⁵³

ประการที่สาม ฝ่ายอนุรักษ์นิยมยังพยายามลดทอนความชอบธรรมของคณะราษฎร โดยเชิดชู “กบฏบวรเดช” ในฐานะนักต่อสู้เอกเช่นเดียวกันกับขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม 2516 ดังที่ชัยอนันต์ สมุทวณิช เขียนตีพิมพ์หนังสือเมื่อปี 2517 เรื่อง “14 ตุลา คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช เขาเขียนจบท้ายไว้โดยกล่าวในเชิงเปรียบเทียบพร้อมทั้งท้ายในประเด็น “เจตนารมณ์” ไว้ว่า

ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยควรเทียบเคียงกรณีการนองเลือดในวันมหาวิปโยคครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2476 กับการนองเลือดในวันมหาวิปโยคครั้งที่สองเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 โดยพิจารณาเปรียบเทียบคำขาด 6 ข้อของคณะกู้บ้านกู้เมืองกับข้อเรียกร้องหรือคำขาดของศูนย์นิสิตนักศึกษา ซึ่งกลั้วของประวัติศาสตร์เสมือนหนึ่งจะจงใจหมุนให้มาตรงกันเมื่อเวลาเที่ยงวันของวันที่ 11 ตุลาคม โดยเวลาห่างกัน 40 ปีเต็ม ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทยควรเทียบเคียงแถลงการณ์ของรัฐบาลในเดือนตุลาคม พ.ศ.2476 กล่าวประณาม “พวกกบฏพวกโจร” กับแถลงการณ์ของรัฐบาลในเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 กล่าวประณาม “นักศึกษาซึ่งเป็นคอมมิวนิสต์” ว่าคล้ายคลึงเพียงใด ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองไทย ควรเทียบเคียงข้อขัดแย้งและการตัดสินใจของผู้นำทหารในเดือนตุลาคม พ.ศ.2476 กับข้อขัดแย้งและการตัดสินใจของผู้นำรัฐบาลในเดือนตุลาคม พ.ศ.2516 ว่าคล้ายคลึงกันเพียงใด “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของคณะกู้บ้านกู้เมือง วีรชน 14 ตุลาคม พ.ศ.2476” “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม พ.ศ.2416”⁴⁵⁴

ในตอนจบของหนังสือนั้น ชัยอนันต์ล้อเลียนคำขวัญซึ่งเป็นชื่อหนังสือ “จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม พ.ศ.2416” ของปรีดี พนมยงค์ เพื่อนำมาต่อต้านปรีดีผ่านการเชิดชู “กบฏบวรเดช” แน่นนอนว่า หนังสือเล่มนี้ไม่ได้มีอิทธิพลต่อขบวนการนักศึกษามากนัก แต่ก็ต้องยอมรับส่วนหนึ่งว่าวาทกรรมนี้พยายามสร้างที่ทางในประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน

สรุปแล้ว เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์มิถุนายน 2475 ประการแรก คำอธิบายมาตรฐานฝ่ายซ้ายนั้น เหตุการณ์ 2475 ไม่สำคัญเท่าไรนัก เพราะไม่ได้เปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถึงราก ประการที่สอง คำอธิบายของผู้ก่อการอย่างปรีดี พนมยงค์ ก็ไม่ได้ให้ภาพความถอนรากของเหตุการณ์ มิถุนายน 2475 เท่าใดนัก ยังไม่นับว่ายังผลิตซ้ำวาทกรรมพระปกเกล้าฯ ทรง

⁴⁵³ โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, *นิทรรศการประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2516).

⁴⁵⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *14 ตุลา คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช* (กรุงเทพฯ : ชมรมประวัติศาสตร์ : ชุมชนวิชาการอักษรศาสตร์ จุฬาฯ, 2517), หน้า 47.

พระราชทานรัฐธรรมนูญ ประดิษฐานไปถึงบทเรียนที่คณะราษฎรต้องแตกกันถ่ายทอดสู่ขบวนการนักศึกษา ประดิษฐ์ให้นิยามคำว่า “ประชาธิปไตยสมบูรณ์” ที่วีรชน 14 ตุลาคม 2516 ควรต้องพิทักษ์รักษาไว้ ความหมายนี้เชื่อมโยงไปถึงลักษณะประชาธิปไตยด้านอื่น ๆ ที่ไม่ใช่แค่การเมือง แต่รวมถึงเศรษฐกิจและความคิดวัฒนธรรม ประเด็นนี้มีจุดร่วมกับขบวนการนักศึกษาที่เรียกร้อง “ความเป็นธรรมทางสังคม” ให้กับชนชั้นล่าง อย่างไรก็ตาม คำนี้แทบไม่ได้รับความนิยมในหมู่นักศึกษาเลย ทักษะที่เห็นเหตุการณ์ 2475 เป็นเพียงแต่การปฏิวัติชนชั้นกลางที่ไม่สุดทาง (ยังมีศักดินา) ก็เป็นทักษะหลักในหมู่ขบวนการนักศึกษา งานเขียนของนักวิชาการอื่นที่ต่อต้านคณะราษฎรแต่นับสนุนสถาบันกษัตริย์อย่างชยอนันต์ก็สร้างความชอบธรรมให้กับ “กบฏบวรเดช” ที่เรียกว่า “คณะกู้บ้านกู้เมือง” ทั้งนี้ทั้งนั้น ความเปลี่ยนแปลงต่อการอธิบายคณะราษฎรในแง่บวกต้องรอจนกระทั่งกลางทศวรรษ 2520 ที่อิทธิพลของ พคท. เสื่อมลงไป นำมาสู่การฟื้นคืนเกียรติของปรีดี พนมยงค์และคณะราษฎร

7.6 สรุป

บทนี้ต้องการที่จะนำเสนอการสร้างความหมายผ่านการตีความ “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” ตัวเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้นมีความซับซ้อนมากพอที่ทำให้การอธิบายมีหลายแบบ ขบวนการนักศึกษาผูกพันตัวพวกเขาเองเข้ากับเหตุการณ์นี้อย่างแนบแน่น และได้ผลิตสร้างคำอธิบายตัวตนของพวกเขาว่าจะสอดคล้องตามเจตนารมณ์วีรชน วาทกรรม “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเข้าสู่ความเป็นซ้ายแบบเหมาอัสต์ที่ได้รับอิทธิพลจาก พคท. ของขบวนการนักศึกษา เพราะการสร้างคำอธิบายเรื่องการต่อสู้เพื่ออุดมคติเช่นนี้ ถูกผลิตให้ซ้ายมากขึ้นกว่าช่วงเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 วาทกรรม “เจตนารมณ์ 14 ตุลา” จึงเป็นภาพฝันทางอุดมคติ เป็นโครงการทางการเมือง เป็นเป้าหมายของขบวนการ มากกว่าเป็นสิ่งที่ผู้วายชนม์คิดไว้เมื่อคราว 14 ตุลาคม 2516

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ฝ่ายสถาบันกษัตริย์และอุดมการณ์นิยมเจ้าได้เข้ามามีบทบาทในเหตุการณ์ด้วยเช่นกัน คำอธิบายเหตุการณ์ก็ถูกผลิตขึ้นที่สรรเสริญสถาบันกษัตริย์ด้วย ไม่ว่าจะเป็นรัชกาลที่ 9 ที่ทรงมีพระราชดำรัสในเหตุการณ์ หรือกรณีการนำพระราชหัตถเลขาสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 มาใช้ในบริบทใหม่ในการต่อต้านเผด็จการทหาร วาทกรรมเหล่านี้ก็สามารถช่วงชิงพื้นที่ได้บางส่วนในช่วงปี 2516 ถึง 2519

ความซับซ้อนดังกล่าวนี้ยังเห็นได้จากการเชื่อมโยงความเปลี่ยนแปลงของปี 2516 กับ 2475 ด้วย สำหรับในทัศนะของขบวนการนักศึกษาที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบซ้ายแบบเหมาอัสต์ จาก พคท. เหตุการณ์ปี 2516 จึงถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในยุคที่พวกเขากำลังต่อสู้อยู่ ในขณะที่เหตุการณ์ 2475 แม้จะเปลี่ยนระบอบทางการเมือง แต่ยังไม่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงได้ในอีก

หลายมิติ และก็เป็นภารกิจของขบวนการนักศึกษาเองที่พยายามเปลี่ยนสิ่งเหล่านั้นอยู่ ในแง่นี้ เหตุการณ์ 14 ตุลาคม จึงสำคัญอย่างยิ่งยวดสำหรับนักศึกษา เพราะโครงการทางการเมืองเพื่อต่อต้าน จักรวรรดินิยมสร้างประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ผู้วายนมได้ริเริ่มไว้ ผู้มีชีวิตที่เลือดต้องसानต่อนั่นเอง

บทที่ 8

บทสรุป

ขบวนการนักศึกษาในช่วงระหว่าง 14 ตุลาคม 2516 – 6 ตุลาคม 2519 เป็นขบวนการที่เติบโตและขยายตัวทั้งในแง่ความคิดและจำนวนของผู้เข้าร่วมขบวนการ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้อธิบายว่าลักษณะเด่นที่สำคัญของขบวนการนักศึกษาในช่วงระยะเวลา 3 ปีนี้ ประกอบไปด้วยปัจจัย 3 ประการ คือ การมีมวลชนสนับสนุน, ความต่อเนื่องของการเคลื่อนไหวทางการเมือง และองค์กรระบบการทำงานที่แน่นนอน⁴⁵⁵ อย่างไรก็ตาม ช่วงระยะเวลา 3 ปี แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ แต่กลับมีความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นค่อนข้างรวดเร็วและรุนแรง แต่สภาพภาพของการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิดของขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลานี้กลับมีอยู่อย่างจำกัด อธิบายอย่างรวบรัด และขาดรายละเอียด อีกทั้งการเข้าใจลักษณะความคิดของขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลานี้ยังมีส่วนช่วยให้เข้าใจความขัดแย้งทางความคิดระหว่างนักศึกษา กับ พคท. ที่เกิดขึ้นในป่า และ สภาพภาพของคนเดือนตุลาฯ ในปัจจุบันได้ดีขึ้นด้วย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการทำความเข้าใจกระบวนการทางความคิดที่มีลักษณะเป็นสังคมนิยมอย่างถึงรากของขบวนการนักศึกษาในช่วงระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ว่าก่อตัวขึ้นและการแปรเปลี่ยนเอาแนวคิดมาประยุกต์ใช้ในภาคปฏิบัติการในมิติต่าง ๆ ทั้งนี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการเสนอว่าลักษณะความคิดแบบสังคมนิยมซ้ายแบบถึงรากที่ปรากฏในขบวนการนักศึกษา เป็นความคิดแบบเหมาอัสต์ที่ได้รับอิทธิพลมาจาก พคท. ซึ่งมีลักษณะความคิดที่ประกอบด้วยปัจจัย 3 ประการด้วยกัน คือ (1) การวิเคราะห์สังคมไทยว่ามีลักษณะ “กึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา” (2) การใช้แนวคิดศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน เป็นองค์ประกอบหลักของการวิพากษ์วิจารณ์ลักษณะทางวัฒนธรรมในสังคม และ (3) การรับอิทธิพลทางแนวคิดเรื่องโลกทัศน์ชีวิตทัศน์มาเป็นหลักปฏิบัติของผู้ร่วมขบวนการ ลักษณะความคิดดังที่ได้กล่าวมานี้จะเป็นตัวชี้วัดว่าขบวนการนักศึกษาได้เข้าสู่ความคิดสังคมนิยมแบบซ้ายถึงราก และมีลำดับขั้นตอนในการก่อตัวขึ้นภายในขบวนการนักศึกษาซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากรูปแบบกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายในอุดมการณ์ทางการเมืองของตนเอง รวมทั้ง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พยายามแสดงให้เห็นว่าขบวนการนักศึกษาให้ความสำคัญกับการวิพากษ์วิจารณ์สังคมการเมืองในประเด็นต่าง ๆ ด้วยมิติที่แตกต่างกัน

⁴⁵⁵ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “ขบวนการนักศึกษาจาก 14 ถึง 6 ตุลา,” *มหาวิทยาลัย* (23 ตุลา 2520): 136

ขบวนการนักศึกษาในช่วงเวลานี้เป็นกลุ่มองค์กรทางการเมืองที่มีการระดมทรัพยากรในทุก ๆ ด้าน ทั้งทรัพยากรในด้านทุน ทรัพยากรมนุษย์ และเครื่องมือทางวัฒนธรรม เพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มตนเองสามารถดำรงความต่อเนื่องและขยายตัวได้กว้างขวางมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ขบวนการนักศึกษาที่ก่อตัวขึ้นมีลักษณะที่กระจายตัวค่อนข้างสูง ในรูปแบบของการจัดตั้งกลุ่ม องค์กรอิสระ ที่มีการระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในกลุ่มของตนเอง แม้ว่าจะมี ศนท. ซึ่งเป็นองค์กรที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของนักศึกษาทั้งหมด แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่า กลุ่ม องค์กรอิสระ ที่จัดตั้งขึ้นในช่วงเวลานี้มีการเคลื่อนไหวในประเด็นเฉพาะของตนเอง และมีการกำหนดประเด็นหรือจังหวะก้าวในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของตนเองโดยที่เป็นอิสระจาก ศนท. และในบางครั้งกลุ่มนักศึกษาเหล่านี้ก็มีการปะทะขัดแย้งหรือความเห็นที่ไม่ลงรอยกันเกิดขึ้นภายในขบวนการ

ความเป็นเอกภาพทางความคิดและกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองระหว่างขบวนการนักศึกษาต่าง ๆ ได้เริ่มก่อตัวชัดเจนขึ้น สามารถอธิบายได้จากมุมมอง 2 มิติด้วยกัน คือ ในมิติทางด้านองค์กร ความเป็นเอกภาพภายในขบวนการนักศึกษาได้เกิดขึ้นใน พ.ศ.2518 เมื่อนักศึกษาหัวก้าวหน้าจากกลุ่มอิสระต่าง ๆ สามารถเข้ามามีบทบาทในตำแหน่งบริหารของ ศนท. จึงทำให้ทิศทางการปฏิบัติงานขององค์กรนักศึกษาทั้งหมดมีแนวทางที่สอดคล้องประสานและให้ความร่วมมือไปด้วยกัน ขณะเดียวกันก็สามารถอธิบายความเป็นเอกภาพของขบวนการนักศึกษาได้จากมิติการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งพบว่า การเปิดเผยตัวตนของจิตร ภูมิศักดิ์ ในช่วงกลางปี 2517 มีส่วนอย่างสำคัญที่ทำให้แนวคิดในการวิเคราะห์สังคมไทยว่ามีลักษณะเป็นแบบกึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา และการใช้แนวคิดศิลปเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ซึ่งเป็นลักษณะทางความคิดที่ต้องการถอนรากความคิดศักดินานิยม ทุนนิยม และจักรวรรดินิยม ให้หมดสิ้น เพื่อเปิดทางให้กับการปฏิวัติการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองให้เป็นสังคมที่ปราศจากการกดขี่ทางชนชั้น ความเป็นเอกราช และประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ไป วาทกรรมการเมืองดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นได้ขยายตัวอย่างกว้างขวาง หลังการเปิดเผยตัวตนของจิตร ภูมิศักดิ์ ในช่วงเดือนกรกฎาคม 2517 ทำให้เกิดปฏิบัติการทางการเมืองที่มีเป้าหมายทางการเมืองที่ต้องการโค่นล้มวัฒนธรรมศักดินา ทุนนิยม และจักรวรรดินิยม ได้เข้าไปมีอิทธิพลทางความคิดต่อนักเรียนนักศึกษาในกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่กรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ผ่านรูปแบบกิจกรรมการจัดอภิปรายสัมมนา นิทรรศการ เกี่ยวกับประวัติของจิตร ภูมิศักดิ์ แนวทางการวิเคราะห์วรรณกรรมของจิตร ภูมิศักดิ์ที่มีอิทธิพลต่อการวิพากษ์วิจารณ์วรรณคดีไทย รวมถึงการจัดกิจกรรมฆ่าและหลักรัฐ เพื่อเปิดเผยลักษณะศักดินานิยม ทุนนิยม จักรวรรดินิยม ที่ปรากฏในหลักสูตรแบบเรียนของการศึกษาไทย ลักษณะความคิดสังคมนิยมแบบถึงรากในมิติทางวัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นในกลุ่มนักศึกษาได้เริ่มต้นมีเอกภาพในช่วงปลายปี 2517 และจุดสูงสุดเมื่อกลุ่มนักศึกษายอมรับว่าแนวทางวัฒนธรรมแบบประชาชนเป็นแนวทางที่ถูกต้องในการสร้างสรรค์สังคมใหม่ พร้อม

ทั้งนำเสนอรูปแบบของกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีเนื้อหาใหม่ในรูปแบบประเพณีเดิม เช่น กิจกรรมวันขึ้นปีใหม่ กิจกรรมวันลอยกระทง การนิยามความหมายของเจตนารมณ์ 14 ตุลาฯ ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมเหมาอัสต์ และการนำเสนอความรักในรูปแบบที่สนับสนุนแนวทางการต่อสู้เพื่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคมตามแนวคิดโลกทัศน์ชีวิตทัศน์

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังค้นพบอีกด้วยว่าการที่แนวคิดสังคมนิยมแบบถึงรากที่มีอิทธิพลมาจากแนวคิดเหมาอัสต์ ของ พคท. มีทั้งด้านที่กีดกันความคิดทางการเมืองรูปแบบอื่น ๆ และสนับสนุนความคิดทางการเมืองรูปแบบอื่นในบางด้าน กล่าวคือ เมื่อขบวนการนักศึกษาได้รับอิทธิพลทางความคิดแบบเหมาอัสต์ของ พคท. อย่างเต็มรูปแบบ ทำให้นักศึกษาวิเคราะห์ว่าสังคมไทยมีลักษณะแบบกึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา ซึ่งนำไปสู่การกำหนดท่วงทำนองการต่อสู้ว่าจะต้องใช้ยุทธวิธีป่าล้อมเมืองเป็นแนวทางในการต่อสู้ และปฏิเสธแนวทางการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงการเมืองในรูปแบบอื่น ๆ เช่น รัฐสภา กระบวนการนี้ได้เริ่มปรากฏอย่างชัดเจนในช่วง พ.ศ. 2518 เมื่อนักศึกษาอธิบายว่าแนวทางการต่อสู้รูปแบบอื่น ๆ เป็นลัทธิแก่ แม้กระทั่งในมิติทางสังคมวัฒนธรรม ความคิดเรื่องการกำหนดคุณลักษณะของผู้หญิงในขบวนการตามแบบอุดมคติ จะต้องเป็นผู้หญิงที่ขึ้นขอบในการใช้แรงงาน เสี่ยงชีวิตส่วนตัวเพื่อส่วนรวม ซึ่งเป็นด้านตรงข้ามของผู้หญิงในสังคมแบบศักดินาที่อุทิศตนเองเพื่อความงามและเมียที่ดี รวมทั้ง การนำเสนอรูปแบบทางประเพณีวัฒนธรรมใหม่ก็มองว่าวัฒนธรรมแบบประชาชนเพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่สามารถจัดได้ รูปแบบวัฒนธรรมประเพณีแบบอื่นเป็นรูปแบบที่ไร้สาระ ฟุ่มเฟือย และไม่สะท้อนรูปแบบวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกต้องตามแนวทางมวลชน ขณะเดียวกัน แนวคิดสังคมนิยมแบบเหมาอัสต์ที่นักศึกษาได้รับจาก พคท. ก็ไม่ได้มีลักษณะของการกีดกันแนวคิดอื่น ๆ ออกไปทั้งหมด อย่างน้อยที่สุดกรณีของการที่นักศึกษาไม่วิพากษ์ต่อประเด็นกษัตริย์อย่างตรงไปตรงมา หรือการเจียบที่จะไม่กล่าวถึงประเด็นสถาบันกษัตริย์ก็ทำให้แนวคิดกษัตริย์นิยมสามารถมีพื้นที่ปรากฏขึ้นในวาทกรรมของนักศึกษาควบคู่ไปกับแนวคิดสังคมนิยมที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถึงราก

จากการศึกษายังพบอีกด้วยว่าความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมนิยมตามแนวคิดเหมาอัสต์ของ พคท. ที่ปรากฏในขบวนการนักศึกษานั้น มีจุดเน้นและระดับของการวิพากษ์วิจารณ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในทุกประเด็น กล่าวคือ ตามแนวทางการวิเคราะห์สังคมแบบกึ่งเมืองขึ้น กึ่งศักดินา มองว่าชนชั้นนายทุน ได้ร่วมมือกับกลุ่มชนชั้นศักดินาที่ยังคงเหลืออยู่ ให้การสนับสนุนพวกจักรวรรดินิยมให้เข้ามากอบโกยผลประโยชน์จากคนในชาติ และอธิบายต่อไปว่านี่คือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยยังคงไม่เป็นเอกราชและประชาธิปไตยอย่างแท้จริง การที่ประเทศจะมีเอกราชและประชาธิปไตยที่แท้จริงได้จำเป็นต้องขจัดกลุ่มคนเหล่านี้ให้หมดสิ้นไป อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านทุนนิยมและจักรวรรดินิยมปรากฏออกมาในรูปแบบปฏิบัติการที่ชัดเจนคือ การเคลื่อนไหวเพื่อขับไล่ฐานทัพอเมริกาออกไปจากประเทศไทย และการต่อต้านวัฒนธรรมความฟุ่มเฟือยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ

วัฒนธรรมที่ได้รับการเผยแพร่มาจากจักรวรรดินิยม ในขณะที่การเคลื่อนไหวเพื่อการวิพากษ์วิจารณ์ ศักดินาของขบวนการนักศึกษาก็มีลักษณะที่จำกัด คือ เลือกที่จะโจมตีศักดินาที่หมายถึง ทหาร นายทุน นายหน้า แต่เลือกที่จะเลี่ยงต่อการวิพากษ์วิจารณ์สถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นชนชั้นหนึ่งในระบอบ ศักดินา และในบางครั้งยังอ้างอิงอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในการสร้างความชอบธรรม ดังจะเห็นได้ จากการเห็นพ้องให้สถาบันกษัตริย์เข้ามามีส่วนในกิจกรรมพระราชทานเพลิงศพวีรชน ซึ่งมีส่วนช่วย ทำให้สถานะความเป็น “วีรชน” ของผู้เสียชีวิตในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ มีความชัดเจนมากขึ้น หรือ แม้กระทั่งการวิพากษ์วิจารณ์ศาสนาซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ชนชั้นศักดินาใช้ในการกล่อมเกลาคำคิด ของประชาชนก็มีระดับของการวิพากษ์วิจารณ์เพียงแค่ว่าความคิดที่ไสยศาสตร์ และลักษณะความคิดที่ ลดทอนความขัดแย้งทางชนชั้นของศาสนาเท่านั้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์

หจข. ก/ป3/2517/8 การศึกษาและสังคม: นายคาคุเออิ ทานากะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเยือนประเทศไทย.

หจข. ก/ป5/2517/13 แบบสอบถามในนิทรรศการจีนแดง.

หนังสือภาษาไทย

กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, กลุ่มผู้หญิงรามคำแหง และกลุ่มผู้หญิงจุฬาฯ. 8 มีนาคม วันสตรีสากล. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517.

กลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์, กลุ่มผู้หญิงรามคำแหง และกลุ่มผู้หญิงจุฬาฯ. เล็บ .ม.ป.พ.: ม.ป.ท., 2515.

กุญแจแห่งมหาทวาร หนังสืออนุสรณ์ของนักเรียนเตรียมอุดมศึกษา ประจำปีพุทธศักราช 2518. ม.ป.ป., ม.ป.ท.

กุหลาบ สายประดิษฐ์. อุดมธรรม. กรุงเทพฯ: ชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519.

คณะกรรมการจัดงาน “วันรพี” 2518 และ คณะกรรมการนิสิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หนังสือ ‘วันรพี’ 2518: ฉบับ ‘นักกฎหมายของประชาชน’. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2518.

คณะกรรมการจัดนิทรรศการวิชาการสังคมนิยม คณะรัฐศาสตร์ และ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ. นาวาว่า ด้วยลัทธิสังคมนิยม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพิมล, 2517.

คณะกรรมการนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย. คีต ‘สมานมิตร’ 17. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์, 2517.

คณะทำงานประวัติการพิมพ์ในประเทศไทย. สยามพิมพ์การ : ประวัติศาสตร์การพิมพ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.

คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงศ์ไพจิตร. ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2559.

โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. นิทรรศการประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2516.

จรัส รัตนารณ. นิทรรศการจีนแดง. กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต, 2517.

จิตร ภูมิศักดิ์. โฉมหน้าศักดินาไทย. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2550.

จิระนันท์ พิตรปรีชา. *อีกหนึ่งฟางฝัน บันทึกแรมทางของชีวิต*. กรุงเทพฯ: แพร่สำนักพิมพ์, 2549.

จีน: *แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล*. แปลโดย ฝ่ายวิชาการสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กรุงเทพฯ: สจม, 2516.

ชมรมปาฐกถาและโต้วาที สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *นิสิตนักศึกษากับประชาธิปไตย :*

สรุปผลการสัมมนา ณ หาดวนกร จ.ประจวบคีรีขันธ์ วันที่ 8-10 ธันวาคม 2516. กรุงเทพฯ:

ชมรมปาฐกถาและโต้วาที สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

ชลธิรา กลัดอยู่, *วรรณคดีของปวงชน*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวิชาการ ส.จ.ม., 2517.

ชะลอ วนะฤติ. *ไปเมืองจีน*. ม.ป.ท.. ม.ป.ป.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. *จากป่าสู่เมือง: การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอุดมการณ์ของนักศึกษาไทย*

จากปี 2519. กรุงเทพฯ: สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

2529.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. *14 ตุลา คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช*. กรุงเทพฯ: ชมรมประวัติศาสตร์: ชุมนุม

วิชาการอักษรศาสตร์ จุฬาฯ, 2517.

ชุมนุมนิสิตหญิงคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. *ขบวนการดอกไม้บาน*. กรุงเทพฯ: เจริญ

วิทย์การพิมพ์, 2516.

ชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. *เสริมทฤษฎี: รวมบทความที่คัดสรรแล้ว*. กรุงเทพฯ: โรง

พิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.

ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิช. จิตร ภูมิศักดิ์ ในความทรงจำของใครและอย่างไร. ใน *จิตร ภูมิศักดิ์ ความทรงจำ*

และคนรุ่นใหม่, หน้า 36-37. กรุงเทพฯ: พี. เพรส., 2557.

ณัฐพรเดช เตชะบรรณปัญญา. เรื่องมากมายของ ‘หนังสืองานศพวีรชน 14 ตุลา’ ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา*

รำลึก, หน้า . กรุงเทพฯ: มุลนิธิ 14 ตุลา, 2552.

ดร.ใหม่ (นามแฝง). *ศึกษา 14 ตุลา และวิพากษ์หลิวล่าวฉีไทย*. กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518.

ดำรง สัจจธรรม(นามปากกา). *ใต้ น. ชญานุตม์ วิวัฒนาการมาร์กซิสต์*. กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษา

อีสานแห่งประเทศไทย, 2518.

_____ และจรรุญ ละสา. *ขบวนการกรรมกรในประเทศไทยกับการเคลื่อนไหวต่อสู้*

และพัฒนาการของแรงงาน. กรุงเทพฯ: สันติธรรม, 2529.

ถึงชาวฟ้า... จากข้าชาวดิน. กรุงเทพฯ: แนวร่วมนักกฎหมายเพื่อประชาชน กลุ่มนักศึกษากฎหมายรุ่น

ใหม่, 2518.

ทอง น้ำปาว. *จดหมายจากเมืองจีน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คนหนุ่ม, 2517.

ทีปกร(จิตร ภูมิศักดิ์). *ศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน*. นครหลวง: สำนักพิมพ์หนังสือ, 2515.

- ไทเรล ฮาร์เบอร์คอร์น. การปฏิบัติที่ถูกตัดตอน: ชาวนา นักศึกษา กฎหมาย และความรุนแรงในภาคเหนือของไทย. แปลโดย เบญจรัตน์ แซ่ฉั่ว และพงษ์เลิศ พงษ์วานันต์. นนทบุรี: ฟาเดียวกัณ, 2560.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. กบฏวรรณกรรม: บทวิเคราะห์ประวัติศาสตร์และการเมืองในวรรณกรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ, 2556.
- ธิดานต์ ศรีนารา. รักและการปฏิบัติ: การเมืองวัฒนธรรมว่าด้วยความรักของปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทยยุคสงครามเย็น. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, 2564.
- ธิดานต์ ศรีนารา. หลัง 6 ตุลาฯ ว่าด้วยความขัดแย้งทางความคิดระหว่างขบวนการนักศึกษา กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ: 6 ตุลารำลึก, 2552.
- ธิดานต์ ศรีนารา. การรำลึก 14 ตุลา ในสถานการณ์การสู้รบที่ปฏิวัติ. ใน ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552.
- “เธอคือดวงตะวันแดง” โคมฉาย รับเพื่อนใหม่. ใน หนังสือเนื่องในวันปฐมนิเทศของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 , หน้า 106 – 107. กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.
- นิพนธ์ อภิธนาวิทย์. บางเสี้ยวเวลา บางเหตุการณ์กับวรรณศิลป์. ใน ชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 50 ปี วรรณศิลป์ธรรมศาสตร์ กิ่งศตวรรษบนเส้นทางวรรณกรรม. กรุงเทพฯ: บริษัท มติชน จำกัด(มหาชน), 2555.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. ลอดลายประแจจีน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิตรนรา, 2523.
- บรรจง บรรเจอดศิลป์. ศิลปวรรณคดีกับชีวิต. กรุงเทพฯ: กลุ่มผู้ทรงธรรมศาสตร์, 2517.
- บัณฑิต จันทศรีคำ (แคน สาริกา). แง่มุมทางประวัติศาสตร์การเมืองและวัฒนธรรมของจิตร ภูมิศักดิ์. ใน จิตร ภูมิศักดิ์: ตามทรงจำและคนรุ่นใหม่, หน้า 21. กรุงเทพฯ: พี.เพรส., 2557.
- บุญเรือง เนียมหอม. การวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับการเมืองที่จัดพิมพ์ขึ้นตั้งแต่วันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถึง วันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2518. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2522.
- เบเนดิก แอนเดอร์สัน. บ้านเมืองของเราลงแดง : แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม. ใน จาก 14 ถึง 6 ตุลา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544.
- บทนำ: 14 ตุลา วันเยาวชนแห่งชาติ ใน ชูธง หนังสือประกอบนิทรรศการ “สถานักเรียนเพื่อประชาชน” เนื่องในมหกรรมการเมือง 14 ตุลา ระหว่าง 9 – 15 ตุลาคม 2517 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 4 – 8. กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย (ศรท.), 2517.

- ประจักษ์ ก้องกีรติ. *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชน* ก่อน 14 ตุลา. นนทบุรี: ฟาเดียวกัน, 2556.
- ประสาน. *สาร..แต่บัดนี้*. กรุงเทพฯ : ปิตุภูมิ, 2500.
- ประเสริฐ เลิศยะโล, วิรุณ ตั้งเจริญ, จริญญา เรืองจินดา, เสถียร ชื่นบาน, ณรงค์ อูปริพุทธิกุล และ สุวิทย์ สารวัตร. *รู้จักกับสหภาพโซเวียต*. กรุงเทพฯ: สยามกรรณกรฐ, 2517.
- ปรีดี พนมยงค์. *ความเป็นมาแห่งลัทธิ “รีวิชันนิสม์”*. กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 2519.
- ปรีดี พนมยงค์. *ที่เขาเรียกกันว่า “ลัทธิแก้” นั้นหมายความว่าอะไร*. กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 2519.
- เปาโลว์แฟร์. *คัมภีร์ของผู้ถูกกดขี่*. แปลโดย จิราภรณ์ ศิริสุพรรณ. กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2517.
- โปสเตอร์การเมือง จากตุลา 16 ถึง ตุลา 19. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Good Old Days, 2539.
- ฝ่ายวิชาการ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. *ผ่าตัดพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ห้องภาพสุวรรณ, ตุลาคม 2517.
- พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม. *ฐานะทางประวัติศาสตร์ของขบวนการ 14 ตุลาคม 2516 และผลสืบเนื่องที่มีต่อพัฒนาการของ พคท. ม.ป.ท.. ม.ป.ป.*
- พวงทอง ภาวครพันธ์. *สงครามเวียดนาม: สงครามกับความจริงของ ‘รัฐไทย’*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ, 2556.
- พันธมิตรชาติประชาธิปไตย. *สืบทอดเจตนารมณ์ 24 มิถุนา*. กรุงเทพฯ: พันมิตรชาติประชาธิปไตย, 2527.
- โยธิน มหายุทธนา. *แนะนำ กวีการเมือง. ใน รวมบทกวีและงานวิจารณ์ศิลปะวรรณคดีของกวีการเมือง*, หน้า 2 – 3. ม.ป.ท.: แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่, 2517.
- รวมบทกวีและงานวิจารณ์ศิลปะวรรณคดีของกวีการเมือง*. ม.ป.ท.: แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่, 2517.
- รำเพยปีขาล. *หนังสืออนุสรณ์ของโรงเรียนเทพศิรินทร์ ประจำปีการศึกษา 2517*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2518.
- ฤดี เรืองชัย. *หุดหนึ่งในกระแสน้ำ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2539.
- ลัทธิเลนินกับลัทธิแก้สมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: ชมรม 13, ม.ป.ป.
- วันมหาวิปโยค 14 ตุลาคม 2516*. กรุงเทพฯ: อักษรบัณฑิต, 2516.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. *เพื่อนเก่าเพื่อนใหม่*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., 2518.
- วิพากษ์ลัทธิแก้ (ไม่มีชื่อผู้เขียน).
- วิภาภรณ์ แดนสูงเนิน. *ประวัติศาสตร์สตรีไทย*. ม.ป.ท., 2519.

วิลลา วิลัยทอง. *ทัศนะกาลของจิตร ภูมิศักดิ์ และนักโทษการเมือง*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2556.

วิสา คัญทัพ. *เราจะฝ่าข้ามไป*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ปณณ, 2517.

วี ไอ เลนิน. *ลัทธิสังคมนิยมกับสังคมนิยม*. แปลโดย อูยาม ศศิธร. กรุงเทพฯ: มิตรสาส์น, ม.ป.ป.

วีรชนหาญกล้า. กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสารและสิ่งพิมพ์ งานรำลึกถึงวีรชนคนกล้า ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. 2518.

ศิลา โคมฉาย. *เล่าความจริง ขบวนการนักศึกษาการรณรงค์แห่งยุคต้น 2514-2519*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มิ่งมิตร, 2543.

สุขุม อรรถวิภาคไพบูลย์ ศิริภาส ยมจินดา และวิศา กิตติคุณเสรี(ผู้แปล). ขบวนการต่อต้านในระยะ เปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย: ขบวนการฝ่ายขวาไทย. ใน *ประชาธิปไตยยุคเปลี่ยนผ่าน: รวม บทความว่าด้วยประชาธิปไตย ความรุนแรง และความยุติธรรม*, หน้า 313 – 314. นนทบุรี: ฟา เดียวกัน, 2558.

ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย. *ชูธง, หนังสือประกอบนิทรรศการ “สถานักเรียนเพื่อประชาชน” เนื่องในมหกรรมการเมือง 14 ตุลา ระหว่างวันที่ 9 – 15 ตุลาคม พ.ศ. 2517 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: เทพนิมิตการพิมพ์, 2517.

_____. *ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2517.

ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. *พิทักษ์เจตนารมย์วีรชน 14 ตุลาคม*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายเอกสาร และสิ่งพิมพ์งานรำลึกวีรชน 14 ตุลา ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย, 2518.

ศูนย์ส่งเสริมการเผยแพร่ประชาธิปไตย ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ. *รายงานการประชุมสัมมนาอาจารย์ นักศึกษา อาสาสมัคร โครงการกลับสู่ชนบท*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2517.

ส.ชัยภูมิชน. *โลกที่สาม*. กรุงเทพฯ: ชมรมรัฐศึกษา สจม, 2517.

สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. *ปุมประวัติศาสตร์มหิดลเพื่อประชาธิปไตย ภาคที่ 2 “ประสานประชาชน อุทิศ เพื่ออุดมการณ์”*. กรุงเทพฯ : บริษัท อัลฟ่า มิเลเนียม จำกัด, 2547.

สมชัย ภัทรธนานันท์. *ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการประท้วงทางการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อินทนิล, 2559.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. *ชัยชนะของปัญญาชน 14 ตุลา (ตอนที่ 2: การเปลี่ยนประเด็นครั้งใหญ่)*. ใน *รัฐประหาร 19 กันยา*, หน้า 400. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2550.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ 6 ตุลารำลึก, 2544.

สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. *บทนำเสนอเบื้องต้น: ระลึกถึงงานรำลึก 14 ตุลา*. ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552.

สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. *‘วีรชน 14 ตุลา’ ในสายตารัฐ: ว่าด้วยงานพระราชทานเพลิงศพ 14 ตุลาคม*

- 2517,” ใน ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552.
- สันทัต ปฎิมากรรม. บทบาทของการศึกษา: กตชีและมอมเมา. ใน *สมานมิตร’ 17 ฉบับศึก*, กรุงเทพฯ: หนังสือประจำปีโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย พุทธศักราช 2517, 2518.
- สันทัต ปฎิมากรรม. วรรณคดีไทย วรรณคดีของใคร. ใน *รวมพลัง ฉบับที่ 3*, กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, 2516.
- สัมภาษณ์สุเมธ สุวิทยะเสถียร และศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย. *ขบวนการประชาชน ตุลาคม 2516*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2517.
- สำเนียง ชันชะวณะ. เขียนมั่ง คอยมั่ง,” สยามรัฐ (15 ตุลาคม 2518). ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก*, หน้า 20. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552.
- สุชีลา ตันชัยนันท์. *เปิดบันทึกนักโทษหญิง 6 ตุลา*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519.
- สุทัศน์ เอกา. *ตะวันตกแดง บันทึกการต่อสู้ของนักศึกษากองทัพปลดแอกประชาชนจีน 1937 - 1954*. ม.ป.ท. วัชรินทร์การพิมพ์, 2517.
- สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. “6 ตุลาเกิดขึ้นได้อย่างไร,” *อาชญากรรมรัฐในวิกฤตการเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519, 2544.
- สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. *ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2513 - 2519 ศึกษาจากผู้ปฏิบัติงาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2556.
- สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. *เมื่ออรุณจะรุ่งฟ้า ขบวนการนักศึกษาไทย พ.ศ. 2513-2519*. กรุงเทพฯ: อิลลูมินเชั่นส์ เอ็ดดิชั่นส์, 2564.
- สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. ย้อนรำลึกการฉลอง 14 ตุลาคม เมื่อ พ.ศ. 2518. ใน *ว่าด้วย 14 ตุลา รำลึก บรรณาธิการโดย สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ 14 ตุลา, 2552.
- สุราชัย ยิ้มประเสริฐ. *สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: พี. เพรส., 2551.
- สุรชาติ บำรุงสุข. “ประชาธิปไตยกับสงครามภายใน: ความคิดทหารในระยะผ่านสู่ประชาธิปไตยครั้งแรก” ใน *ทหารกับประชาธิปไตยไทย: จาก 14 ตุลา สู่ปัจจุบันและอนาคต*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก: โครงการอเมริกาศึกษาและแคนาดาศึกษา จุฬาฯ, 2541.
- สุวัฒน์ ศรีวิจิตร, “ปัญหาโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่ถูกต้องของเยาวชน,” ใน *โฉมฉาย รับเพื่อนใหม่ หนังสือที่ระลึกเนื่องในงานปฐมนิเทศนักศึกษาใหม่ ประจำปีการศึกษา 2518*. กรุงเทพฯ: องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. *มหาวิทยาลัยชีวิต*. กรุงเทพฯ: กำแพง, 2523.
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. *สงครามอินโดจีน*. กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือแสงจันทร์, 2516.
- เสถียร จันทิมาธร. วรรณกรรมยุค 14 ตุลาคม 2516. ใน *สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย*, หน้า 417

– 461. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา, 2525.

เสถียร จันทิมาธร. *สายธารวรรณกรรมเพื่อชีวิตของไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2525.

แสงเสรี. *เคียงข้างกันสร้างสรรค์โลก*. กรุงเทพฯ: ททัพนาราม, 2519.

โสภา ชานะมูล. “ชาติไทย” ในทัศนะปัญญาชนหัวก้าวหน้า. กรุงเทพฯ: มติชน 2550.

หทัย ชิตานนท์. *21 วันในเมืองจีน*. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ธันวาคม 2517.

อนุช อาภาภิรม. *ทฤษฎีประวัติศาสตร์และสังคม*. กรุงเทพฯ: กลุ่มนางนวล, 2522.

อนุช อาภาภิรม. *โลกทรรศน์เยาวชน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, 2517.

“อย่างไรคือสิ่งที่เรียกว่าสาวสมัยใหม่” ใน *เคียงข้างกันสร้างสรรค์โลก*, หน้า 30. กรุงเทพฯ: ททัพนาราม, 2519.

อภิสิทธิ์ ปานอิน. *ด้วยเธอแล้วก็คือคน: กรรมกร โสเภณี และคนขายขอบในภาพยนตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2566.

อรัญ พรหมชมพู. *ไทยกึ่งเมืองขึ้น*. ม.ป.ท.: ชมรมหนังสืออุดมธรรม, 2493.

อำนาจ ยุทธวิวัฒน์ (ผิน บัวอ่อน). *สถานการณ์และภาระหน้าที่ของนักเรียน นิสิต นักศึกษา*. ใน *ปล้น ทฤษฎี*, กรุงเทพฯ: สหพันธ์นิสิตนักศึกษาชาวปักกิ่งแห่งประเทศไทย เดือนพฤศจิกายน, 2517.

Books

Bob Edwards and Melinda Kane. Resource mobilization and social and political movement in *Handbook of Political Citizenship and Social Movements*, edited by Hein-Anton van der Heijden. pp 205-232 .Cheltenham, UK : Edward Elgar Publishing, 2014.

Chumjuan Nancy Wei. Barefoot Doctors: The Legacy of Chairman Mao's Healthcare. in *Chunjuan Nancy Wei and Darryl E. Brock (Editor, Contributor). Mr. Science and Chairman Mao's Cultural Revolution: Science and Technology in Modern China*, pp. .United States: Lexington Book, 2014.

David Morell and Chai - anan Samudavanija. *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution*. Germany : Oelgeschlager, 1981.

Kanokrat Lertchoosakul. *The Rise of the Octobrists in Contemporary Thailand: Power and Conflict among Former Left-Wing Student Activists in Thai Politics*. New Haven : Yale University Southeast Asia Studies, 2016.

Kasian Tejapira. ‘Party as Mother’: Ruam Wongphan and the Making of a Revolution Metaphor. in *Traveling nation-makers: Transnational Flows and Movements in the Making of Modern Southeast Asia* edited by Caroline S. Hau and Kasian

Tejapira, pp. 188 – 208. Singapore: NUS Press in association with Kyoto University Press, 2011.

Katherine A. Bowie. *Rituals of national loyalty : An Anthropology of the State and the Village Scout Movement in Thailand*. U.S.A. : Columbia University Press, 1977.

Wasana Wongsurawat. Disturbing the inequality of PRC influence on the position of ethnic Chinese in Thailand in *the New Era*,” in Lee Lai To ed., *Chinese People’s Diplomacy and Developmental Relations with East Asia: Trends in the Xi Jinping Era*, pp. 146 - 161. New York: Routledge, 2021.

Articles

Osamu Akagi. Research Note and Data on “Pocketbook” Publication in Thailand, 1973 – 1976. *South East Asian Studies*. 16, 3 (December 1978) : 473 – 523.

Thanapol Limapichart. Literature for Life: The Context and Condition of Its Emergence in Thailand, 1940s – 50s. *Asiatic*. 5, 2 (December 2011) : 40-60.

Thongchai Winichakul. The Changing Landscape of the Past: New Histories in Thailand since 1973. *Journal of Southeast Asian Studies*. 26, 1 (1995) : 99.

วิทยานิพนธ์

คณินนิตย์ ตั้งใจตรง. “ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2516 – 2519: ศึกษากรณีศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

จรรยารัตน์ สุวรรณภูสิทธิ์. “การศึกษาบทเพลงเพื่อชีวิตที่เกี่ยวข้องกับขบวนการนักศึกษาช่วง 2516 – 2519.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

จิตติมา พรอรุณ. “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489 – 2519.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

จิตติยา พุกขามะธานนท์. “ประเทศไทยในยุคทศวรรษของสหรัฐอเมริกาต่อเอเชียอาคเนย์ในช่วงการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2516 - 2519.” วิทยานิพนธ์ดุขภูบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

จุฬาวร เอื้อรักสกุล. “กรณีมายาเกวซ: ศึกษาการตัดสินใจในภาวะวิกฤตการณ์.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

แจ่มจิต สุเดโช. “ภาพสะท้อนสังคมจากวรรณกรรมเพลงเพื่อชีวิตในช่วง พ.ศ. 2516 – 2528.”

- ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิชญ์โลก, 2531.
- ตามไท ดิลกวิทยรัตน์. “คอมมิวนิสต์” ในการเมืองไทย.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.
- ธวัช สุวรรณ. “ความระแวงทางการเมือง: ภาพสะท้อนการเมืองไทยจากภาพล้อ (ศึกษาเฉพาะช่วง 17 พฤศจิกายน 2514 - 6 ตุลาคม 2519).” สารนิพนธ์หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- ธิกานต์ ศรีนารา. “ความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนฝ่ายค้าน” ภายหลังการตกต่ำของกระแสความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2524 – 2534.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555.
- นฤมล เรืองณรงค์. “การตุนการเมืองในช่วง 14 ตุลาคม 2516 ถึง 6 ตุลาคม 2519.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- พงศกร ชะอุ่มดี, “ภาพถ่ายกับชีวิตวัยรุ่นชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร ทศวรรษ 2500 ถึงต้นทศวรรษ 2530” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560.
- พงศธร นทีประทุม. “บทกวีเพื่อชีวิต: การพยายามครองความเป็นใหญ่ทางการเมืองของนักศึกษาปัญญาชน ช่วง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 – 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519.” มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554.
- ภาศิไนย์ ชมสินทรัพย์มัน. “ขบวนการนักศึกษาไทย: วิเคราะห์ความเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาไทยในเมืองช่วงระหว่าง 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 ถึงปี พ.ศ.2531.” วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- ลือชัย จิรวินิจนันท์. “เพลงเพื่อชีวิต: การนำเสนออุดมการณ์ใหม่(ศึกษาเฉพาะช่วง 14 ตุลาคม 2516 - 6 ตุลาคม 2519).” สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.
- วรศรา อนันตโท. “กวีนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519.” อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- วสันต์ ลิ้มปัดฉิม. “ประวัติชีวิตและจังหวะเวลาทางประวัติศาสตร์: พัฒนาการสู่ความเป็นนักเคลื่อนไหวฝ่ายซ้ายของนักเรียนมัธยมกลุ่มหนึ่งในบริบทการเมืองไทยระหว่างปี 2516 – 2519.” สารนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- วิทยา สีหบุตร. “บทบาททางการเมืองของขบวนการนักศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2513 – 2524.” หลักสูตรการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2535.
- วิราวรรณ นฤปิต. “‘คอมมิวนิสต์’ ในทัศนะของปัญญาชนพุทธสมัยใหม่: ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของ

- กระบวนการกลายเป็นพุทธสมัยใหม่ในประเทศไทยปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึง 25.”
 วิทยานิพนธ์ดุสิตบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2565.
- วิศรุต บวงสรวง. “การเคลื่อนไหวทางความคิดของพุทธศาสนิกชนกับการเมืองไทย.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2556.
- สุปรีดา ลอตระกุล. “การวิเคราะห์พัฒนาการขบวนการนิสิตนักศึกษา.” วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- อัจฉราพร แสนอาทิตย์. “การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น พ.ศ. 2515 – 2527.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.

วารสารและหนังสือพิมพ์

- 5 สถาบันจัดงานสงกรานต์พิทักษ์วัฒนธรรมประชาชน. *อธิปัตย์* (13 – 15 เมษายน พ.ศ. 2519): 4.
- กรรมกรผู้รักความเป็นธรรม. การกดขี่ขูดรีดของนายทุนได้หวั่น. *อธิปัตย์* (6 – 8 มกราคม 2519): 10.
- กระแสดล. นักต่อสู้จอมปลอม. *เสียงใหม่* (9 กุมภาพันธ์ 2518): 10.
- กระแสดล. บทความเรื่อง ‘นักต่อสู้จอมปลอม’ จากเวทีผู้หญิง. *เสียงใหม่* (20 กุมภาพันธ์ 2518): 10.
- กระแสดล. วิจารณ์. *เสียงใหม่* (21 กุมภาพันธ์ 2518): 10.
- กระแสนาน. “นาวาว่าด้วยลัทธิสังคมนิยม สังคมวิทยาศาสตร์” ตอนที่ 1 และ 2, คอลัมน์วิจารณ์. *เสียงใหม่* (26 มีนาคม 2518): 5.
- กลุ่มคาราวานพิมพ์หนังสือเพลง. *อธิปัตย์* (30 ตุลาคม – 5 พฤศจิกายน 2517): 11.
- กลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน ผนึกกำลังปลุกสตรีไทยให้ตื่นตัวการเมือง. *ประชาธิปไตย* (13 มิถุนายน 2518): 10.
- กลุ่มผู้หญิง 10 สถาบัน ผนึกกำลังปลุกสตรีไทยให้ตื่นตัวการเมือง. *ประชาธิปไตย* (13 มิถุนายน 2518): 10.
- ก่อเกียรติ ประคงบุญ. “เชิดชูวีรชน 14 ตุลา”. *อธิปัตย์* (14 ตุลาคม 2518): 4.
- การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับกรณี 14 ตุลาคม. *อธิปัตย์* (24 – 30 กรกฎาคม 2517): 3.
- การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลา. *ปิฎกภูมิ* (28 สิงหาคม 2517): 48.
- เกรียงกมล ทำพิสูจน์คำกล่าวหาหมิ่นสถาบัน. *ประชาธิปไตย* (6 กรกฎาคม 2519): 1, 12.
- เกษียร เตชะพีระ. การเมืองไทยจาก 14-6 ตุลาฯ: สองชาตินิยมชนกัน. *มติชนสุดสัปดาห์* (28 ตุลาคม – พฤศจิกายน 2545): 43.
- ข่าวพาดพิง (3 พฤษภาคม 2517).
- ครองชัย. “สรุปความเคลื่อนไหวในรอบปี 2518” *อธิปัตย์* (3 – 5 มกราคม 2519): 7.
- ความในใจของป้อม. *อธิปัตย์* (27 พฤศจิกายน – 3 ธันวาคม 2517): 3.

คอมมิวนิสต์: เครื่องมือที่ใช้ได้ตลอดกาล. *ประชาธิปไตย* (18 ธันวาคม 2517): 4.

“คำว่าศักดินา” คอลัมน์บอกกล่าว. *ประชาธิปไตย* (18 ธันวาคม 2517): 3.

คำประกาศ 8 มีนาคม วันสตรีสากล. *อิปัตย์* (7 – 10 มีนาคม 2518): 2.

คอลัมน์สายพานกรรมาชน. *อิปัตย์* (30 ธันวาคม 2518 – 2 มกราคม 2519): 10.

งานล่องกระทงรักไทย ศิลปเพื่อชีวิตร่วมคัมภีร์” *อิปัตย์* (18 - 20 พฤศจิกายน 2518): 9.

จุฬาฯ ขัดแย้ง จัดลีลาศปีใหม่ สโมสรไม่ฟังมติเปิดซัฟฟอกวันนี. *ประชาธิปไตย* (26 ธันวาคม พ.ศ. 2517): 1, 12.

จุฬาฯ จัด ‘ปีใหม่ชูไท’ คึกคัก หนึ่งทะเลสูง, ลูกทุ่ง, มโนห์รา. *อิปัตย์* (26 – 29 ธันวาคม 2518): 9.

จาก “จิตร ภูมิศักดิ์” ถึงผู้เขียนและนักสร้างหนังสือที่หาเกินอยู่กับชายกระโปรง. *สัญญาณ* (กรกฎาคม 2518): 36 – 42.

จุดหมายการปฏิบัติของ เซ เกวารา. *ปุณณ* (สิงหาคม 2518): 44 – 58.

ชลธิรา กลัดอยู่. “การบรรยายเรื่อง ‘การสนองตอบปฏิกิริยาของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อวรรณคดีไทย’. *อักษรศาสตร์พิจารณา* (สิงหาคม 2517): 19-38.

โจมตีวรรณคดีถูกทณฑ์บน ผู้ปกครองยกกฎกระทรวงได้. *อิปัตย์* (29 มกราคม – 4 กุมภาพันธ์ 2518): 3.

เจตนารมณ์ 14 ตุลาคม. *ปุณณ เล่ม 8* (ตุลาคม 2518): 2-7

จิระนันท์ พิตรปรีชา. ผู้ชายก็ต้องการการปลดปล่อย. *ปุณณ* (มีนาคม 2518): 34 – 43.

จิระนันท์ พิตรปรีชา. อหังการของดอกไม้. *ประชาธิปไตย* (4 พฤศจิกายน 2516): 4.

เจตนารมณ์ 14 ตุลาคม จักต้องปรากฏเป็นจริง. *เอเชีย* (14-20 ตุลาคม 2518): 3.

จะเผาวรรณกรรม หากมอมประชาชน. *อิปัตย์* (18 – 24 กันยายน 2517): 3.

จากความคิดศักดินา สู่รูปแบบศักดินา. *เสียงใหม่* (13 พฤศจิกายน 2517): 7.

จัดสัปดาห์ด้านสินค้าต่างชาติ. *ประชาธิปไตย* (28 ธันวาคม 2518): 1, 16.

เจตนารมณ์ 20 มีนาคม. *อิปัตย์* (20 - 22 กรกฎาคม 2519): 1.

จดหมายถึงประชาชน. *อิปัตย์* (20-23 กรกฎาคม 2519).

จินแดงในสายตา ส.ส.หญิง. *ประชาธิปไตย* (25 กรกฎาคม 2519).

เชิดชัย ชมพู. โรซ่า ลูกเซมบอร์ก สตรีนักปฏิบัติของชนชั้นกรรมาชีพ. *อิปัตย์* (7 – 10 มีนาคม 2518):

4.

ชลธิรา กลัดอยู่, ตรีศิลป์ บุญขจร และอวยพร มลิณทางกูร. ศิลปินของประชาชน. *อักษรศาสตร์พิจารณา* (มิถุนายน 2517): 6 – 31.

ชัยสิริ สมุทวณิช. ผลกระทบของจิตร ภูมิศักดิ์ ต่อวงวิชาการ. *อักษรศาสตร์พิจารณา* (พฤษภาคม 2518): 77.

ชลลธร. “งานปีใหม่”. *ประชาธิปไตย* (6 มกราคม พ.ศ. 2517): 5.

เชิญชวนประชาชนร่วมร่วาง ธรรมศาสตร์จัดงานลอยกระทง. *อิทธิปัตย์* (7 - 10 พฤศจิกายน 2518): 9.

ชูวิธ ถกษศิริสุข. พคท. กับขบวนการ 14 ตุลา. *เนชั่นสุดสัปดาห์* (16 - 22 ตุลาคม 2543).

ณรงค์ หนึ่งหก. ศักดินา...จงพินาศ. *อิทธิปัตย์* (11-27 กรกฎาคม 2517): 7.

เด่นไชย รัชดา. “ว่าด้วยเจตนารมณ์วีรชน 14 ตุลาฯ” คอลัมน์ระหว่างวัน. *เสียงใหม่* (24 ตุลาคม 2517): 6.

ตลาดแห่งทัศนะ: ไทยกับสังคมนิยม. *อิทธิปัตย์* (22 - 28 พฤษภาคม 2518): 14.

ไต้หวันจะฉาย ‘ไชน่า’ ทาง ที.วี. หลายสถานี. *ประชาธิปไตย* (19 กุมภาพันธ์ 2517): 7.

ถาวร บุญปวัฒน์. วรรณคดีไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์สร้างทัศนคติล้าหลังให้แก่เยาวชนในระบอบประชาธิปไตย. *สยามรัฐ* (31 ธันวาคม 2516): 7.

แถลงการณ์ นโยบาย น.ส.พ. ประชาธิปไตย ‘ฉบับผู้หญิง’. *ประชาธิปไตย ฉบับพิเศษ: ผู้หญิง* (1 มีนาคม 2518): 3.

แถลงการณ์ประวัติศาสตร์: แถลงการณ์ฉบับแรกของสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย. *อิทธิปัตย์* 1, 51 (4 - 10 ธันวาคม 2517): 9.

ทัศนีย์ รมิตานนท์. มาเป็นผู้หญิง ‘แบบใหม่’ กันเถอะ. *ประชาธิปไตย ฉบับพิเศษ: ผู้หญิง* (8 มีนาคม 2518): 1.

ทางเลือก (มกราคม 2517).

ไทยรัฐ (5 พฤษภาคม 2517).

ธรรมรักษ์ สิรินิมิตรกุล. จิตร ภูมิศักดิ์ คนของมวลชน. *เสียงใหม่* (17 สิงหาคม 2517): 5.

ธรรมศาสตร์จัดงานปีใหม่ ประกวดบัตร์อวยพร เพลง. *อิทธิปัตย์* (26 - 29 ธันวาคม 2518): 9.

นศ.ประชาชนเคลื่อนไหวครั้งใหญ่เตรียมขับไล่จักรวรรดินิยมอเมริกา. *อิทธิปัตย์* (3 - 9 กรกฎาคม 2517): 1, 16.

นักศึกษากับปัญหาเอกราชของชาติ. *เสียงใหม่* (28 พฤษภาคม 2518): 6.

นายกาพย์(ผู้รายงาน). มหกรรมธรรมที่ธรรมศาสตร์ งานวรรณกรรม 2490 - 2500. *อิทธิปัตย์* (21 - 27 สิงหาคม 2517): 8 - 9.

นิตยสารหลัง 14 ตุลาคม. *อิทธิปัตย์* (21 - 27 สิงหาคม 2517): 8.

นิทรรศการวันสุดท้าย. *เสียงใหม่* (18 สิงหาคม 2517): 5.

นิทัศน์ อารังสัจย์. เนื่องจากการเผาวรรณคดี. *อิทธิปัตย์* (20 - 26 พฤศจิกายน 2517): 7.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. “ลัทธิแก่นในพุทธศาสนา” ได้ใช้คำนี้เพื่อหมายถึงการนำไสยศาสตร์เข้ามาในพุทธศาสนา. *อักษรศาสตร์วิจารณ์* (กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2519): 29 - 32.

แนวรบด้านวัฒนธรรม คอลัมน์บทบรรณาธิการ. *อิทธิปัตย์* (21 - 27 สิงหาคม 2517): 4.

บทนำ โลกที่สามกับการต่อสู้. *อธิปัตย์* (11-17 ธันวาคม 2517).

บทนำ อธิปัตย์. แนวรบด้านวัฒนธรรม. *อธิปัตย์* (21-27 สิงหาคม 2517): 4.

บทนำ. *เสียงใหม่* (22 สิงหาคม 2517).

บทนำเสียงใหม่ สถาบันกษัตริย์กับการเมือง. *เสียงใหม่* (9 ตุลาคม 2517).

บทนำหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ ปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์. *เสียงใหม่* (12 ตุลาคม 2517).

บทนำหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ ระวีการก่อตัวของศักดินา. *เสียงใหม่* (25 เมษายน 2518).

บทนำหนังสือพิมพ์เสียงใหม่ เรื่อง ฝ่ายขวากับสถาบันกษัตริย์. *เสียงใหม่* (24 เมษายน 2518).

บทนำอธิปัตย์: สตรีกับการปฏิวัติ. *อธิปัตย์* (9 - 11 มีนาคม 2519).

บทนำอธิปัตย์. ประเพณีวันลอยกระทง ให้อดีตรับใช้ปัจจุบัน. *อธิปัตย์* (18-20 พฤศจิกายน 2518): 4.

บทบรรณาธิการ. *เสียงใหม่* (22 สิงหาคม 2517).

ปฏิทินนิทรรศการวรรณกรรม. *อธิปัตย์* (14-24 สิงหาคม 2517): 11.

ประกวดบทความและกระทง 'วันลอยกระทงรักไทย'. *อธิปัตย์* (7 - 10 พฤศจิกายน 2518): 3.

ประชาธิปไตย (26 ธันวาคม พ.ศ. 2517).

ประชาธิปไตย (30 สิงหาคม 2517).

ประชาธิปไตย (9 ธันวาคม 2517): 5.

ประชาธิปไตย (16 ธันวาคม 2517).

ประชาธิปไตย (28 ธันวาคม 2517).

ประชาธิปไตย (6 กรกฎาคม 2519): 1, 12.

ประทีป แสงเดือนแฉ่ม. ฟอลลังความคิดผิดๆ ในท่ามกลางการต่อสู้. *เสียงใหม่* (26 มีนาคม 2518): 8.

ประพันธ์ ดอกไม้. เผาวรรณคดีไม่ใช่เรื่องพูดเล่น. *อธิปัตย์* (29 มกราคม - 4 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

ประเพณีวันลอยกระทง ให้อดีตรับใช้ปัจจุบัน. คอลัมน์บทบรรณาธิการ. *อธิปัตย์* (18 - 20 พฤศจิกายน 2518): 4.

ประสาน วาทีทอง. ระวีนักฉวยโอกาสสร้างสถานการณ์. *เสียงใหม่* (26 มีนาคม 2518): 6.

ประสาน วาทีทอง. วิเคราะห์ "ศูนย์พิทักษ์ความมั่นคงแห่งชาติ". *เสียงใหม่* (21 ตุลาคม 2517): 7.

ปี 1 ธรรมศาสตร์ดสอบค่านิจ. เผล็จการ. *อธิปัตย์* (21 - 25 กุมภาพันธ์ 2518): 1, 16.

โปสเตอร์ในงานนิทรรศการ "ต่อต้านสินค้าต่างชาติ ส่งเสริมสินค้าไทย". *อธิปัตย์* (23-25 ธันวาคม 2518): 1.

แปดคำถามกับอนุช อาภาภิรม. *บุณชน* (เมษายน 2518): 73.

ไผ่ล้อม. การวิพากษ์ปัญหาเสรีในขบวนการนักศึกษา นักเรียน. *เสียงใหม่* (20 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

แผงหนังสือ. *อธิปัตย์* (18 - 24 กันยายน 2517): 11.

เผด็จการครู ป.กศ. ว่ามอมเมาผู้เรียน. *อธิปัตย์* (8 - 14 มกราคม 2518): 1, 16.

ผลดีผลเสียของผู้หญิงทำงานนอกบ้าน. *ประชาธิปไตย* (5 มีนาคม 2518): 10.

ฝ่ายการศึกษา ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย. ข้าแหละแบบเรียนศีลธรรม. *เสียงใหม่* (26 มีนาคม 2518): 10.

ฝ่ายวิชาการของกลุ่มประชาชนเพื่อเอกราชเชียงใหม่. ความคิดศักดิ์นา. *อธิปัตย์* (3-5 มิถุนายน 2518): 3.

พัฒนาการของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์. *เสียงสตรี 1* (มกราคม 2522): 18 – 21.

พันธุ์ศักดิ์ รังษีโนทัย. เชิดชูจิตใจของ ‘จิตร ภูมิศักดิ์’ ให้สูงเด่นยิ่งขึ้น. *อธิปัตย์* (7 – 10 มีนาคม 2518): 4.

พินิจ: คำว่าศักดิ์นาไม่ก้าวร้าวใคร. *ประชาธิปไตย* (1 พฤศจิกายน 2517): 2.

พิมพ์ 5 แผ่นดินออกเผยแพร่. *เสียงใหม่* (16 ตุลาคม 2517): 5.

พิมพ์หนังสือด้านต่างชาติ ครุสังริบ ‘ทำทัณฑ์บน’. *อธิปัตย์* (29 มกราคม – 4 กุมภาพันธ์ 2518): 3.

เพลงเพื่อชีวิต คนกับควาย. *อธิปัตย์* (21 – 27 สิงหาคม 2517): 11.

เพื่อนคนหนึ่ง. ปัญหาความรัก. *เสียงใหม่* (14 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

ภาพข่าวประชาสัมพันธ์งานปีใหม่ชู่ไท. *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* (24 – 31 ธันวาคม 2518): 23.

ภาพนักคิดฝ่ายซ้ายที่จัดพิมพ์ลงในปฏิทินปีใหม่ พ.ศ. 2519. *อธิปัตย์* (26-29 ธันวาคม 2518): 11.

ภาพนักคิดฝ่ายซ้ายที่จัดพิมพ์ลงในปฏิทินปีใหม่ พ.ศ. 2519. *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* (31 มกราคม 2518-6 มกราคม 2519): 28.

ภาพโปสเตอร์การรณรงค์เพื่อต่อต้านจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นเนื่องในโอกาสการเดินทางมาเยือนประเทศไทยของนายคาคุเออิ ทานากะ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น ระหว่างวันที่ 9 - 11 มกราคม พ.ศ. 2517. *อธิปัตย์* 1,2 (9-15 มกราคม): 7.

มัทนี รัตน์. จะศึกษาวรรณคดีหรือประชาธิปไตยกันแน่. *สยามรัฐ* (4 มกราคม 2517): 7.

ยื่นหนังสือด่วนจัดการแอร์อเมริกา. *อธิปัตย์* (3 – 9 กรกฎาคม 2517): 1, 16.

ยุคทมิฬ. *อธิปัตย์* (26 - 29 มีนาคม 2519): 3.

รมต. ศึกษา. วรรณกรรมเพื่อชีวิตกำลังพิจารณา. *อธิปัตย์* (2 – 8 ตุลาคม 2517): 1, 16.

รายงานเชิงวิเคราะห์นิตยสาร ‘การต่อสู้ทางวรรณกรรมกับเหตุการณ์ 14 ตุลา’. *ปิฎกภูมิ* (28 สิงหาคม 2516): 48 – 49.

รุ่งอรุณแห่งชัย ที่ธรรมศาสตร์ เพื่อวัฒนธรรมใหม่ เพื่อความดีงามใหม่. *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* (31 ธันวาคม - มกราคม 2519): 28.

เรื่องยศ จันทรศิริ. ขบวนการมหาตมะคานธีฝ่ายสลายแอกทวิสต์ อหิงสามุ่งสู่สวรรค์กับปาจารย์สาร. *เสียงใหม่* (24 กันยายน 2518): 7.

เสียง ปลักคนตาย(นามแฝง). ระหว่างก้าวหน้ากับล้าหลัง ระหว่างวิทยาศาสตร์กับไสยศาสตร์. *อธิปัตย์*

(20-22 มกราคม 2519): 4.

วิทยา สุขวัฒนะกุล. ชูธงชีวิตรวมหมู่ เพื่อขจัดปญหารักเสรี. *เสียงใหม่* (26 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

วีระ แก้วสะอาด. การวิพากษ์รักเสรี: ก้าวแรกของการยกระดับขบวนการต่อสู้. *อธิปัตย์* (21 - 24 มีนาคม 2518): 8.

วรรณกรรมไทย: กระบอกเสียงของลัทธิการเมือง?. *อักษรศาสตร์วิจารณ์* (สิงหาคม 2517): 3.

วิทยา สุขวัฒนะกุล. ปัญหาการวิพากษ์ทัศนะความรักเสรี. *อธิปัตย์* 2, 69 (14 - 17 มีนาคม 2518): 9.

วิจิต สมบูรณ์กิจ. กวาดล้างขบวนการไสยศาสตร์. *ประชาธิปไตย* (11 ธันวาคม 2517).

วรรณศิลป์ มธ. สัมมนา กบฏวรรณกรรม. *อธิปัตย์* (18 - 24 ธันวาคม 2517): 11.

วรรณคดีกับสังคมปัจจุบัน. *อธิปัตย์* (29 มกราคม - 4 กุมภาพันธ์ 2518): 3.

วันสตรีสากล. *ประชาธิปไตย* (8 มีนาคม 2518): 4.

วันประวัติศาสตร์ บทบรรณาธิการ. *ประชาธิปไตย* (13 ตุลาคม 2518): 4.

ศรัทธา ชูธรรม. การกดขี่สตรีในโลกทุนนิยม. *อธิปัตย์* 2, 67 (7 - 10 มีนาคม 2518): 7.

ศักดิ์นา จักรวรรดินิยม ห้ามใช้ใน นสพ. ศูนย์นิสิตฯ. *เสียงใหม่* (19 ตุลาคม 2517): 1, 12.

ศาสตราจารย์วิภาช. “ระบบประชาธิปไตยรัฐสภา”. *อธิปัตย์*, (4 - 10 ธันวาคม 2517): 7.

ศูนย์ รายักษ์ (16 - 28 กุมภาพันธ์ 2517).

ศูนย์นิสิตฯ ประกาศคัดค้านถึงที่สุด. *ประชาธิปไตย* (28 ธันวาคม 2518): 1, 16.

ศูนย์นิสิตฯ แสดงความยินดีกับเขมรแดง. *เสียงใหม่* (20 เมษายน 2518): 1, 12.

ส.ค.ส. สวัสดิ์ใหม่ พ.ศ. 2519. *อธิปัตย์* (3-5 มกราคม 2519): 1.

สงกรานต์เบิกฟ้าประเพณี” คอลัมน์ จับเข่าว่ากันซื่อซื่อ. *อธิปัตย์* (13 - 15 เมษายน 2519): 9.

สมชาย ปรีชาเจริญ. การศึกษาในยุคทุนนิยมเป็นการศึกษาที่ *เสรี* แต่เป็นเสรีที่อยู่ภายใต้ระบบการค้า การศึกษาคือการค้าโดยตรง ผู้ที่มีเงินเท่านั้นจึงจะสามารถซื้อการศึกษาได้. *รวมพลัง* (2516): 10.

สมศรี ศรีชัยพันธุ์. อ่อนน้อมถ่อมตน ดัดแปลงตนเองท่ามกลางการต่อสู้. *เสียงใหม่* (27 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

สยามรัฐ. 9 (พฤษภาคม 2517).

สรุปความชัดเจนก้าวหน้าต่อไป. คอลัมน์เอเชียทัศน์. *เอเชียวิเคราะห์ข่าว* (31 มกราคม 2518 - 6 มกราคม 2519): 2 - 3.

สรุปบทเรียน ก้าวรุดหน้า ช่วงชิงเอกราชประชาธิปไตย. *อธิปัตย์* (3-5 มกราคม 2519): 9.

สวนกุหลาบค้านเผด็จการใน ร.ร. *อธิปัตย์* (13 - 19 พฤศจิกายน 2517): 1, 16.

สังคมนิยมโทรเลขยินดีลาว ‘จัดตั้งระบอบใหม่’. *เสียงใหม่* (28 เมษายน 2518): 2, 11.

สัปดาห์ ปฏิมากรรม. วรรณคดีไทย วรรณคดีของใคร. *รวมพลัง* (2516): 20.

สายลมใต้กระแสนชล. นานาทัศนะจากชาย การกดขี่ทางเพศ กรณีรักเสรี. *เสียงใหม่* (20 กุมภาพันธ์ 2518): 10.

2518): 10.

สาหร่าย. “แนะนำ – กวีการเมืองก่อนอ่านบทกวีของเขา. *เสียงใหม่* (11 สิงหาคม 2517): 5.

สาหร่าย. แนะนำ – กวีการเมืองก่อนอ่านบทกวีของเขา. *เสียงใหม่* (11 สิงหาคม 2517): 5.

สำนักใหม่ ลำพูน (นามแฝง). วัฒนธรรมศักดิ์นาอันเลวทราม. *อธิปัตย์* (6-8 มกราคม 2519): 3.

สิทธิของสตรี. *อธิปัตย์* (7 – 10 มีนาคม 2518): 4.

สิทธิสตรี. *อธิปัตย์* (7-10 มีนาคม 2518): 4.

สุนทรี วีระไพศาล. 8 มีนาคม วันสตรีนานาชาติ. *อธิปัตย์* (6 – 12 มีนาคม 2517): 9.

เสนอ สามัญบุตร. “นิทรรศการจินตนาการ: ความจริง (ใจ) ที่แฝงเร้น”. *อธิปัตย์* (30 มกราคม – 5 กุมภาพันธ์ 2517): 2.

เสียงยาวชน (16 – 30 พฤศจิกายน 2517): 1.

เสียงใหม่ (10 ตุลาคม 2517).

เสียงใหม่ (11 ตุลาคม 2517).

เสียงใหม่ (13 สิงหาคม 2517): 10.

เสียงใหม่ (14 ตุลาคม 2517).

เสียงใหม่ (16 ตุลาคม 2517): 5.

เสียงใหม่ (20 เมษายน 2518).

เสียงใหม่ (21 ตุลาคม 2517): 7.

เสียงใหม่ (27 สิงหาคม 2517).

เสียงใหม่ (28 เมษายน 2518).

เสียงใหม่ (3 มกราคม 2518): 7.

หนังสือพิมพ์รายวันหลัง 14 ตุลาคม. *อธิปัตย์* (21 – 27 สิงหาคม 2517): 5.

อ. อิทธิพล, คอลัมน์ไฟบุรพา. *มหาราชฎี* (8 – 15 กันยายน 2516): 18.

องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันมหาปิติ. *อมร.ฉบับพิเศษ 14 ตุลาคม* (2516).

อดุลย์ ภาณุตานนท์. “สังคมนิยม: ปฏิกริยาสังคมนิยม”. *ประชาธิปไตย* (8 มีนาคม 2518): 5.

อธิปัตย์ (13-15 เมษายน 2519): 9.

อธิปัตย์ (20-22 กรกฎาคม 2519).

อธิปัตย์ (20-22 มกราคม 2519): 11.

อธิปัตย์ (21-23 กันยายน 2519): 6.

อธิปัตย์ (22-28 พฤษภาคม 2518): 14.

อธิปัตย์ (25 กันยายน 2519): 3.

อธิปัตย์ (26-29 มีนาคม 2519): 3.

อธิปัตย์ (ตุลาคม 2521): 30.

อธิปัตย์ 2, 58 (29 มกราคม – 4 กุมภาพันธ์ 2518): 3.

อนุสรณิทร สัจจะประทีป. การวิพากษ์ทัศนะเสรี. *อธิปัตย์* (4 - 6 มีนาคม 2518): 9.

อภิเชษฐ์ นาคเลขา. ความล้มเหลวของแพทยศาสตร์ศึกษา. *อธิปัตย์* (18 - 24 กันยายน 2517): 7.

อมธ. จัดสัปดาห์ต่อต้านพุทธศาสนา. *เสียงใหม่* (13 สิงหาคม 2517): 10.

อย่าเฝ้าวรรณคดี เฝ้าหนังสือนักเรียนได้. *อธิปัตย์* (20 - 26 พฤศจิกายน 2517).

อักษรศาสตร์วิจารณ์ (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2519): 29-32.

อัตชีวประวัติ เพื่อลบลอคราบน้ำตาประชาราษฎร์ สักพันชาติจักสู้ด้วยฤทธิ์. *อธิปัตย์* (11 - 17 กันยายน 2517): 8 - 9.

อาจารย์จุฬาท่านเผยแพร่หนังสืออนุสรณ์ประจำปีวิเศษ. *เสียงใหม่* (7 กันยายน 2517): 1-2.

อาชีวะเตือนมหรรมการเมือง หมิ่นในหลวงมอมเมาประชาชน. *เสียงใหม่* (11 ตุลาคม 2517): 1 - 2.

อานันท์ สายศิริวิทย์. “เจตนารมณ์ของวีรชน เหนือลัทธิทุกลัทธิ”. *ประชาธิปไตย* (22 ตุลาคม 2517).

อุตร พงศ์ประชา. อะไรคือหน้าที่ของเรา. *รวมพลัง* (2516): 10.

เอเชียวิเคราะห์ข่าว (31 ธันวาคม - มกราคม 2519): 28.

ข้อมูลสัมภาษณ์

กาญจนาภรณ์ จิตต์สง่า. สัมภาษณ์, 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2561

จินดา ทองสินธุ์ บทสัมภาษณ์ของ ใน โครงการบันทึก 6 ตุลาฯ

นฤจิต สร้อยเพชร. สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม พ.ศ. 2561

สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ. อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, สัมภาษณ์, 22 กุมภาพันธ์ 2560.

สุเมธ สุวิทย์เสถียร. สัมภาษณ์, มกราคม พ.ศ. 2562.

นิตยสาร

กัลยา (นามแฝง). ฉันเป็นคน. *อนุสารวรรณศิลป์* เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2516.

เกษียร เตชะพีระ. เส้นทางความคิดของขบวนการนักศึกษาไทยในรอบทศวรรษ 14 ตุลาฯ: การปฏิวัติ กระบวนทัศน์ 2 ครั้ง. *เศรษฐศาสตร์การเมือง* 3, 3 (มกราคม – มีนาคม 2527): 44-45.

คำบอกเล่าของสามัญชน: สัมภาษณ์ธีรยุทธ บุญมี. *ปจวรายสาร* 12, 2 (มีนาคม - เมษายน 2528): 47 - 61.

คำบอกเล่าของสามัญชน: สัมภาษณ์เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. *ปจวรายสาร* 11, 1 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2527): 46 - 64.

จงไปหาประชาชน ทำงานกับประชาชน และเรียนจากประชาชน. *มหิดลสาร* (2518).

ธนศ อารณสุวรรณ. คัมภีร์ที่ไม่ใช่คัมภีร์. *ฟ้าเดียวกัน* 12, 1 (มกราคม - เมษายน 2557): 268 – 281.

นันทาทัศนะว่าด้วยคนหนุ่มสาว. *ปาจารย์สาร* 12, 1 (ธันวาคม - กุมภาพันธ์ 2527 – 2528): 36 – 59.

ประกายพลฤกษ์ จิตกาธาน. ก้าวใหม่ของขบวนการนักศึกษาที่ มช. : บทเรียนจากความสำเร็จและล้มเหลว. *ปาจารย์สาร* 12, 1 (ธันวาคม - กุมภาพันธ์ 2527 – 2528): 25 – 29.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. “24 มิถุนาฯ ในขบวนการ 14 ตุลาฯ: การเมืองและอำนาจของประวัติศาสตร์”.

วารสารสถาบันพระปกเกล้า. 2, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2547).

ประจักษ์ ก้องกีรติ. 86 ปีหนังสือนักศึกษา : ชีวิตประวัติหนุ่มสาวสยามฉบับลายลักษณ์. *วารสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* 5 (มิถุนายน 2543 - พฤษภาคม 2544): 3-6, 27-52.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. ขบวนการต่อต้านในระยะเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย หลัง 14 ตุลาฯ. *ฟ้าเดียวกัน* 6, 2 (เมษายน - มิถุนายน 2551): 88 - 115.

ปรีดี พนมยงค์. จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม. *วารสาร อ.ม.ธ.* (10 ธันวาคม 2516).

ปิยวัลย์. บางส่วนแห่งกาลเวลากับงานใหญ่ของเด็กน้อย ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย. *ปาจารย์สาร* 12, 3 (พฤษภาคม - มิถุนายน 2528): 49 – 56.

ปิยวัลย์. หลังอ่านบทเล่าเรื่อง “ยุวชนสยาม” เห็นคลื่นน้อยที่เริ่มก่อตัวและให้ความหวัง. *ปาจารย์สาร* 12, 1 (ธันวาคม - กุมภาพันธ์ 2527 – 2528): 30 – 33.

พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม. พัฒนาการของ “ขบวนการสังคมนิยม” ในประเทศไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึง พ.ศ. 2526. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 5, 1 - 2 (ตุลาคม 2528 - มีนาคม 2529): 109-121.

พระไพศาล วิสาโล. สืบสายธารคนรุ่นใหม่ ... สร้างสรรค์สังคมไทย. *ปาจารย์สาร* 12, 1 (ธันวาคม - กุมภาพันธ์ 2527 – 2528): 14 – 24.

พททิสาน ชุมพล, ม.ร.ว. ย้อนระลึกถึง “คนรุ่นใหม่”: กำเนิดขบวนการนักศึกษา 14 ตุลาคม 2516 ในบริบทการเมืองไทย. (1). *ปาจารย์สาร* 12, 5 (กันยายน - ตุลาคม 2528): 56 - 67.

มอด. ปกิณกะคดี: ความคิดสองกระแสเกี่ยวกับวรรณคดี. *สตรีสาร* 26, 42 (27 มกราคม 2517): 13-14, 127.

วีรศักดิ์ จันทร์ส่องแสง. จิตรในความทรงจำ. *สารคดี* 20, 231 (พฤษภาคม 2547): 147.

สมใจ สมอรุา. สตรีถูกกดขี่ตลอดกาล. *วิทยาสาร* 25, 25 (1 กุมภาพันธ์ 2517).

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. ขบวนการนักศึกษา จาก 14 ถึง 6 ตุลา. *มหาวิทยาลัย 23 ตุลา* (2522): 145.

สุชาติ ชูแสง. โฉมหน้าศักดินาไทย ของสมสมัย ศรีศุณทรพรรณ. *ปช.ปช.* 1, 3 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2517) ใน จิตร ภูมิศักดิ์ นักรบของคนรุ่นใหม่. *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* (2517): 326-334.

แสงชัย. เล่าเรื่อง “ยุวชนสยาม”: นักเรียนกลุ่มแรกที่ขบถต่อระบบการศึกษา. *ปวารณสาร* 11, 1 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2527): 33 – 45.

แสงศานต์. “สภาน้ำโดม : กองหน้าขบวนการนักศึกษา ก่อนยุค 14 ตุลาฯ”. *ปวารณสาร* 12, 2 (มีนาคม - เมษายน 2528): 38 - 46.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

Chantana Chainaken and Wasana Wongsurawat. The ‘Red China’ Exhibition, Socialism, and Thai Student Activism in 1974, (October 3, 2022). Available from <https://ssrn.com/abstract=4235767> or <http://dx.doi.org/>

Paul C. (2020). *Anti-Revisionism and the Anti-Revisionist Movement*. accessed 5 April . Available from <https://www.marxists.org/history/erol/what.htm> 10.2139/ssrn.4235767.

เกษียร เตชะพีระ. 21 ธันวาคม 2550. *การเมืองไทยจาก ๑๔ - ๖ ตุลาฯ: สองชาตินิยมชนกัน*. เข้าถึงได้จาก <http://midnightuniv.tumrai.com/midnight2544/00099999486.html>

ประชาไท.(2563). *คำต่อคำ เกษียร เตชะพีระ: ทำความเข้าใจ 6 ตุลา อุดมการณ์ซ้าย-ขวายุคนั้นเป็นอย่างไร*. เข้าถึงเมื่อ 14 กันยายน 2565. เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2020/10/89812>

รพีพรรณ สายัณห์ตระกูล. *ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ: ตั้งแต่ 6 ตุลาฯ อันเจียบเหงา “รี้อ-เล่า” ประวัติศาสตร์* *ข่าวสด* 6 ตุลาคม 2557. เข้าถึงเมื่อ 10 มีนาคม 2562. เข้าถึงได้จาก <https://www.isranews.org/isranews-article/33397-thanet.html>

จุลสาร เอกสารอัดสำเนา และเอกสารไม่ได้ตีพิมพ์อื่นๆ

ศูนย์กลางนักเรียนแห่งประเทศไทย, *ข้าหลวงหลักรัฐ, เอกสารประกอบนิทรรศการ โฉมหน้าการศึกษา* *ไทย*. กรุงเทพฯ: เกษมการพิมพ์, 2518. (อัดสำเนา)

เอกสารประกอบนิทรรศการชัยชนะของประชาชนอินโดจีน. กรุงเทพฯ: ชมรมรัฐศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. (อัดสำเนา)

มูลนิธิ 14 ตุลาฯ, *บทสัมภาษณ์คุณขวัญชีวัน บัวแดง* (เอกสารยังไม่ได้รับการเผยแพร่).

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

จันทนา ไชยนาเคนทร์

